

Marija Stanonik

PESNJENJE V VOJAŠKI SUKNJI IN PROTI NJEJ 1515–1918

gospod, urina! renas!
"ruski" mas"
Tornista pušavci,
Tornista polna texas
Tornista polna teme
Tornista polna kratkega nosa,
Tornista po lon-irifit napokema,
O ti telečja kosa,
Brotrak, platnen
Brotrak, z replikom
Brotrak, razbigen
Brotrak, s tobakom melasani
Feldflasa srebrna
Feldflasa polna bozje kaplice

PESNJENJE V VOJAŠKI SUKNJI IN PROTI NJEJ (1515–1918)

MONOGRAFIJA Z ANTOLOGIJO VOJAŠKIH PESMI

ZALOŽBA
Z R C

MARIJA STANONIK

Pesnjenje v vojaški suknji in proti njej (1515–1918)

Monografija z antologijo vojaških pesmi

Poezija konteksta VI

<i>Gradivo zbrali</i>	Marija Stanonik, Zdenka Primožič
<i>Pesmi prepisali</i>	Zdenka Primožič, Marija Stanonik
<i>Urednik</i>	Jurij Fikfak
<i>Recenzenta</i>	Jurij Fikfak, Miha Kozorog
<i>Oblikovanje in prelom</i>	Brane Vidmar
<i>Izdal</i>	ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje
<i>Zanj</i>	Ingrid Slavec Gradišnik
<i>Založila</i>	Založba ZRC
<i>Za založbo</i>	Oto Luthar
<i>Glavni urednik</i>	Aleš Pogačnik
<i>Tisk</i>	Collegium graphicum, d. o. o.
<i>Naklada</i>	300
	Prva izdaja, prvi natis.
	Ljubljana 2020

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije s sredstvi iz leta 2019. Publikacija je nastala v okviru projekta JG-7173 Dediščina prve svetovne vojne: reprezentacije in interpretacije.

Slika na naslovnici: Avstro-ogrski vojaki v visokogorju soškega bojišča. V prvi vrsti levo stoji poročnik Karel Česnik, rojen 1892 v Predosljah pri Kranju. (*Muzej novejše zgodovine Slovenije*)

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610504566>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
821.163.6.09-1
821.163.6-194
STANONIK, Marija
Pesnjenje v vojaški suknji in proti njej (1515-1918) : monografija z antologijo vojaških pesmi / Marija Stanonik ; [gradivo zbrali Marija Stanonik, Zdenka Primožič ; pesmi prepisali Zdenka Primožič, Marija Stanonik]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2020. - (Poezija konteksta ; 6)
ISBN 978-961-05-0456-6
COBISS.SI-ID 21325827

MARIJA STANONIK

**PESNJENJE V VOJAŠKI SUKNJI
IN PROTI NJEJ (1515–1918)**

MONOGRAFIJA Z ANTOLOGIJO VOJAŠKIH PESMI

KAZALO

UVOD	9
I. PET STOLETIJ PESNJENJA V VOJAŠKI SUKNJI IN PROTI NJEJ (1515–1914)	11
1. Fragment pesmi iz slovenskega kmečkega upora 1515.	12
2. Pesmi o bojih s Turki	15
3. Pesmi J. Damascena Deva ljubljanskim žovnjirjem	17
4. Brambovske pesmi	26
5. Ogorčene pesmi zoper Francoze	35
6. Slovenske vojaške pesmi o soldatih v avstro-ogrski vojski.	40
7. Beneška pesem o navdušenju nad Italijo in druga o še večjem razočaranju nad njo	46
8. Pesem o sudatih meksikajnarjih	49
9. Dve kronikalni pesmi po avstrijski zasedbi Bosne leta 1875.	51
10. Slovenski vojak v avstro-ogrski vojašnici v Celovcu 1911–1914	63
a) Jernej Petkovšek, Petnajst pesmi	64
b) Iz kasarn na ulice zaradi socialnih in narodnostnih trenj	81
II. PET LET PESNJENJA MED PRVO SVETOVNO VOJNO 1914–1918	83
1. Avtorska statistika	86
a) Izpisana imena in priimki	89
b) Okrajšana imena.	91
c) Dva z dodanima psevdonimoma	91
č) Nerazrešeni psevdonimi	92
d) Neznano število neznanih avtorjev	92
e) Po dva avtorja	92
f) Po več avtorjev s prepoznanim nosilcem	92
g) Skupinska besedila z znanimi imeni	92
h) Kratice	92
i) Kratice z dvema avtorjema / avtoricama	93
j) Izpisana ženska imena	93
k) Pomanjkljiva ženska imena	93
l) Neznana ženska imena s prepoznano krajevno provenienco	93
2. Geografsko obzorje - pesemska topografija	98
a) Vojna napoved	99
b) Domovina	101

c) Vojna bojišča	106
<i>Srbija</i>	107
<i>Romunija</i>	108
<i>Albanija</i>	110
<i>Galicija</i>	111
<i>Karpati</i>	118
<i>Tirolska fronta</i>	122
<i>Soška fronta</i>	128
<i>Doberdob</i>	134
<i>Druga italijanska bojišča</i>	139
<i>Jadransko morje</i>	142
č) Jugoslavija	143
d) Pridobitev Slovenske krajine ~Prekmurja	146
3. Kronološki vidik (1914–1918)	149
a) Vojno leto 1914	151
b) Vojno leto 1915	151
c) Vojno leto 1916	155
<i>Vojaščina</i>	155
<i>Dekleta</i>	168
<i>Prazniki</i>	169
<i>Domovina</i>	173
č) Vojno leto 1917	178
<i>Vojaščina</i>	179
<i>Lakota</i>	193
<i>Dekleta</i>	199
<i>Domovina</i>	205
<i>Prazniki</i>	209
d) Vojno leto 1918	210
<i>Prazniki</i>	210
<i>Politika</i>	213
<i>Dekleta</i>	219
4. Vojaki brez orožja	221
a) Nezanesljivi	221
b) Ranjenci	221
c) Ujetniki	227
č) Jetniki	235
d) Uporniki	235
<i>Judenburg</i>	235
<i>Codroipo</i>	237
5. Zaledje	241
a) Avtorice	241
b) Zvonovi	247
6. Pesnjenje na položajih	252
a) Domoljub: » <i>Urednikov predalček</i> «	252
b) Andrej Dobnikar: » <i>Meni srce tako govori!</i> «	257
c) Anton Lah: » <i>Namenil sem se pesem pisat</i> «	260

č) Vid Ambrožič: » <i>Te skromne cvetke so doma od tam, kjer vojska, smrt divjá</i> « . . .	263
d) Ivan Gruden: » <i>Pesmi so mi za spomin</i> «	265
e) Cvetko Golar: » <i>In tako je nastala moja pesem</i> ...«	266
f) Andrej Čebokli: » <i>Da bi čital in mislil in pisal, je izključeno – ker nam trgajo možgane</i> «	267
g) Albin Mlakar: »... <i>saj menda ni pri zdravi pameti, kdor opeva luno</i> «	269
7. Estetska razsežnost	276
a) Medbesedilnost	276
<i>Sveto pismo</i>	277
<i>Cerkvene pesmi</i>	278
<i>Slovstvena folklor</i> a	279
<i>Slovensko pesništvo</i>	283
<i>Revolucionarne pesmi</i>	294
b) Žanrski sistem	295
<i>Reprezentativni žanri s prevlado dramatske zvrstnosti</i>	295
<i>Publicistični žanri s prevlado epske zvrstnosti</i>	347
<i>Izbrana motivika s prevlado lirске zvrstnosti</i>	381
c) Poetika	414
<i>Jezik</i>	414
<i>Ubeseditev</i>	416
<i>Slogovna sredstva</i>	417
<i>Metrika</i>	428
<i>Kompozicija</i>	430
8. Portretni obrisi ne/znanih avtorjev	431
a) Janko Glazer	431
b) Alojzij Res	431
c) Franc Sušnik-Radimirov	432
č) Franc Valenčič	434
d) Francè Zbašnik	435
e) Silvin Sardenko	437
f) Alojz Gradnik	442
g) Josip Stritar	443
9. Dve pesniški antologiji v vojaški službi	450
a) Dr. Rudolf von Andrejka, <i>Slovenische Kriegs-und Soldaten-lieder</i> , 1916	450
b) Dr. Josip Joža Lovrenčič, <i>Brstje iz vrta slovenskega pesništva</i> , 1918	453
III. PORAZEN KONEC (1918–1921)	461
SKLEP	479
SUMMARY	
Five Centuries and five Years of Writing Poetry in a Military Uniform and against it (1515–1918)	503

UVOD

V slovenski zavesti so vojaki kot morebitni nosilci kulture popolnoma zanemarjena kategorija. Tako kot redki študentje, pogosto že vnaprej določeni za duhovski stan, so morali daleč od dóma, pogosto na silo, toda ta jim je, po prvem šoku, omogočala marsikakšno razgledanost, ki bi je doma ne bili deležni. Kljub temu da so morali prisiljeno obleči vojaško suknjo in se uriti v orožju za tuje interese, so morda vsaj nekateri ohranili tudi kaj slovenske zavesti. Toda to je še popolnoma neraziskano.

Na to misel me je napeljala dolga pesem,¹ iz *Ledinske kronike* iz leta 1820. Njen avtor ne skriva vojaškega stanu. Dobro bi bilo raziskati, ali vojaški arhivi hranijo še kaj pomembnega za našo slovstveno dediščino. Slovenska kulturna zgodovina še ni raziskala deleža slovenskih poklicnih častnikov v slovenski inteligenci, med njimi so npr. Jernej Andrejka, Pavel Golia, Igo Kaš, Viktor Kranjc, Rudolf Maister-Vojanov, Fran Maselj-Podlimbarski, Friderik Širca- Risto Savin, Davorin Žunkovič. Slovenska kulturna zgodovina še ni raziskala deleža slovenskih poklicnih častnikov v slovenski inteligenci, med njimi so npr. Jernej Andrejka, Pavel Golia, Igo Kaš, Viktor Kranjc, Rudolf Maister-Vojanov, Fran Maselj-Podlimbarski, Friderik Širca- Risto Savin, Davorin Žunkovič.²

Doslej sta izšli dve antologiji pesmi, ki se nanašata na prvo svetovno vojno. Ni nenavadno, da prva ob 70-letnici prav v Trstu, saj so naši rojaki na zahodni meji največ prestali zaradi nje. V antologiji *Oblaki so rudeči*³ je gradivo iz obeh, tj. folklorne in literarne veje besedne umetnosti. Druga, *V vojni krajini* se omejuje izrecno na slovensko leposlovje in je izšla ob 100-letnici začetka prve svetovne vojne.⁴

Pričujoča obravnava skuša potegniti rdečo nit od prve znane slovenske uporniške pesmi »*Le vkup le vkup uboga gmajna*« do pesnjenja slovenskih vojakov do konca prve svetovne vojne.

¹ Pesem sedajnih cajtov, Janez Jelenec, Zgodovinske črtice ledinske župnije, Marija Stanonik (ur.), *Ledinska kronika*, Ledine 2009, 257–260.

² Bruno Hartman, *Rudolf Maister*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1989, 9–10.

³ *Oblaki so rudeči*, ljudske in umetne iz prve svetovne vojne. Izbor in spremna beseda Janez Povše, ZTT, Trst 1988.

⁴ Marjeta Žebovec (ur.), *V vojni pokrajini*. Zbirka poezije na temo prve svetovne vojne: prva svetovna vojna v slovenskem leposlovju, Samozaložba, Smlednik, 2014.

Jedro prispevka je namenjeno ustvarjalnosti, ki je ne registrira niti literarna zgodovina, saj ne gre za kanonizirano literaturo, niti slovstvena folkloristika, ker ne živi s pomočjo variant. V vertikalni klasifikaciji besedne umetnosti gre za vmesno žanrsko heterogeno področje, saj zajema preproste napise, naključne verze ali pisma in dnevnike vojakov ter pesmi le-teh ali njihovih svojcev v zaledju ali celo tistih, ki so se morali preseliti iz frontnega območja.

Za tukajšnji namen v pesmih ni uredniških posegov, zato niso lektorirane niti pravopisno popravljene, ker želi biti njihova objava dokumentarna. Navedene so dobesedno, s pravopisnimi (in morda tipkovnimi) napakami vred, ker je to njih prva dokumentarna objava na enem mestu. Tudi pri navajanju datumov se držim predloge avtorjev.

I.

PET STOLETIJ PESNJENJA V VOJAŠKI SUKNJI IN PROTI NJEJ (1515–1914)

Glede na le naključne in zgolj fragmentarne najdbe tovrstnega ustvarjanja od 16. do 20. stoletja je prvo poglavje zamišljeno kot spodbuda za nadaljnje iskanje zadevnih virov – tudi za premislek, ali bi ne bilo treba poleg duhovniškega stanu, ki je izpričano pomemben za vznik in razvoj slovenske identitete, v vojaškem stanu videti njegovega mogočega sodelavca.

Kakor so med drugo svetovno vojno takšne in drugačne bojne pesmi ustvarjali udeleženci sami, so najbrž tudi pesmi o bojih s Turki lahko pisali le njihovi neposredni udeleženci, odsluženi vojaki! in nikakor ne duhovniki ali tisti kmečki ljudje, ki so o njih slišali pripovedovati le od daleč.

V zgodovinskem kontekstu prvo poglavje zajema obdobje, ko je bila večina slovenskega etničnega ozemlja pod habsburško dinastijo (od okrog 1500 do poraza Avstro-Ogrske v prvi svetovni vojni 1914–1918).⁵

---

⁵ *Enciklopedija Slovenije* 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, 412.

1. FRAGMENT PESMI IZ SLOVENSKEGA KMEČKEGA UPORA 1515

Stara prauda. Le ukhup le ukhup le ukhup le ukhup woga gmaina! Te prve znane natisnjene slovenske besede so iz leta 1515. Ritmizirana kmečka puntarska gesla kličejo in zbirajo »ubogo gmajno« v boj za »staro pravdo«. Ti gesli sta kar šestkrat zapisani kot notranji refren v nemški landsknehtovski pesmi *Ain neues lied von den kraynerischen bauern* iz leta 1515, natisnjeni na posebnem letaku.⁶

Pesem, v kateri se ponavljata omenjeni gesli: »*Stara pravda!*« in »*Le vkup, le vkup, le vkup, le vkup, uboga gmajna*«, je stara nemška žolnirska pesem *Ain neues lied von den kraynerischen bauren* (Nova pesem o kranjskih kmetih) o zmagi pri Celju nad upornimi slovenskimi kmeti. Slovenska literarna zgodovina sodi, da gre za odlomek iz neke stare slovenske puntarske pesmi.⁷ Obsega 6 kitic, katerih besedila so natisnjena strnjeno kot odstavki proznega teksta. Glede na rime, ločila in razločevalne pokončne črtice v tisku Jože Koruza ugotavlja, da gre v resnici za štirinajst-vrstične kitice. Po vsebini je pesem dvodelna. V prvih treh kiticah je strnjeno orisan potek »kmečke vstaje proti fevdalni gospodi«. Prva kitica govori o zbiranju kmetov, druga o reakciji plemstva, tretja o bistvenih potezah uporniškega programa. V drugem delu pesmi neznani avtor cinično opisuje napad kmečke vojske na Celje in njen poraz.

Zgodovinopisje je ugotovilo, da gre za t. i. vseslovenski kmečki punt leta 1515 med 5. – 10. julijem 1515 v organizaciji Slovenske kmečke zveze.⁸

»Ker se v pesmi na plemiški strani posebej omenjajo žolnirji in ker cinično bahavi ton zlasti drugega dela pesmi ustreza pesmim, ki so jih ti cesarski najemniški vojaki zlagali o svojem življenju in zmagah, je zgodovinar Bogo Grafenauer sodil, da jo je zložil kdo izmed udeležencev bitke pri Celju, medtem ko je literarni zgodovinar zaradi njene umetelne metrične zgradbe sklepal, da je bil njen avtor kdo izmed izobrazenih celjskih meščanov.«⁹

Žolnirska '*Nova pesem o kranjskih kmetih*' je bila tiskana na samostojnem listu, kakor so tedaj sporočali novice (npr. o turških vpadih) in se je ohranila enako kakor druge podobne pesmi ob njihovem največjem razcvetu med 1510–1554. Njihov cilj ni bil prikazovati zgodovinski dogodek, ko je bil že končan, ampak so bile del njega. Njih pravi namen

⁶ Boris Paternu, *Od kmečke puntarske do partizanske pesmi, Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1974, 31–46, cit. 31.

⁷ Jože Koruza, *Vprašanje slovenskih puntarskih pesmi, Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1974, 47–67, cit. 50.

⁸ Bogo Grafenauer, *Slovenski kmečki upor leta 1515, Zgodovina Slovencev*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, 252–257.

⁹ Jože Koruza, n. m., 51.

je bil vplivati na dogodek, ko je ta še trajal in pridobiti njihove sprejemalce za določeno pojmovanje položaja.¹⁰

Tendenčna vsebina in tiskana oblika, v kateri se je ohranila, pričata, da je imela *Nova pesem*... poleg slavljenja zmage nad upornimi kmeti tudi neprikrit »časnikarski« namen. Nastala je v obdobju, ko sta razširjeno tiskarstvo in urejene poštno zveze v evropski javnosti omogočale nastanek časnikov in časnikarstva, najprej v obliki natisnjenih letakov z novicami o pomembnih in zanimivih dogodkih v vznemirljivo stiliziranih opisih v prozi ali verzih.¹¹

Teza, ki jo je postavil Ivan Grafenauer in sprejel Alfonz Gspan, da so omenjena gesla iz neke slovenske puntarske pesmi, postaja vedno bolj prepričljiva. Dokaz so slovenski verzi v pesmi sami in njihova metrična struktura, drugačna od nemškega teksta.

Koruza s temeljito primerjalno metrično analizo preverja podmeno o njenem obstoju in »ne izključuje pesmi slovenskih kmetov v trinajstercu«. Nadaljnji dokaz za obstoj slovenske puntarske pesmi oz. za to, da si je mogoče razlagati njene vrivke v nemško *Nova pesem o kranjskih kmetih* kot odlomek pesmi slovenskih upornikov je postavil Gspan z opozorilom na pogosto polemičnost nemških žolnirskih pesmi. Nemške žolnirske pesmi so vrsta vojaških in stanovskih pesmi, ki »kažejo vabljljive plati vojaškega poklica«. Pogosto polemično odgovarjajo na neko konkretno pesem iz nasprotnega tabora kot nekakšen verzificiran nepomirljiv dialog med njima. Tretja kitica *Nove pesmi* polemizira s poglobitnimi kmečkimi zahtevami in gesli kakor da bi bila nemška parafraza slovenske puntarske pesmi.¹²

Njen obstoj po Koruzi še bolj potrjuje latinska verzificirana kronika na steni kapele sv. Trojice na trgu v Škofji Loki.¹³ Obstaja možnost, da je imel škofjeloški kronist o katastrofah, ki so po vrsti prizadele Škofjo Loko, pred seboj letak z nemško žolnirsko pesmijo. Prepričljiva je domneva, da sta oba tujejezična verzifikatorja poznala slovensko puntarsko pesem in po njej povzela kmečke terjatve v istem zaporedju, kakor jih našteva uporniška pesem.¹⁴ Koruza navaja iz nemške *Nove pesmi* več (10.–11. vrstica tretje kitice, 11.–14. vrstica četrte kitice) vrstic, iz katerih sklepa, da gre zgolj za prevod slovenske puntarske pesmi. Če to drži, pravi Koruza, so imeli slovenski puntarji pri pripravah za napad na Celje tudi posebno bojno pesem ali pa so v splošno prepevano bojno pesem za to priložnost vstavili nove verze ali celo kitico.¹⁵

Koruza je razmišljanja in primerjanja v prid tezi o njenem obstoju strnil v štiri točke:¹⁶

1. štirikratno ponavljanje poziva »*leukhup*« v dvanajstem verzu kitic žolnirske pesmi je nastal na temelju ustrezne metrične zakonitosti, ki pa ne izhaja iz nemške žolnirske pesmi, kajti

¹⁰ Jože Koruza, n. m., 51.

¹¹ Jože Koruza, n. m., 51–52.

¹² Jože Koruza, n. m., 63.

¹³ Jože Koruza, n. m., 64.

¹⁴ Jože Koruza, n. m., 66.

¹⁵ Jože Koruza, n. m., 66.

¹⁶ Jože Koruza, n. m., 67.

2. metrična struktura slovenskih verzov v nemški žolnirski pesmi je trohejska, medtem ko nemški tekst razvidno teži v jambsko alterniranje; verz domnevane slovenske puntarske pesmi bi bil tridelni dvanajsterec, kakršnega srečamo v dvanajstem verzu kitic žolnirske pesmi, še verjetneje pa dvodelni osmerek, ki ga srečamo tudi v mlajših odlomkih slovenske puntarske verzifikacije.
3. nemška žolnirska pesem je po svoji strukturi (ne zaradi oznake »nova« v naslovu) polemičen odgovor na slovensko puntarsko pesem, morda celo njena parodija:
4. primerjava nemške žolnirske pesmi z ustreznimi latinskimi heksametri v votivni kronikalni verzifikaciji iz Škofje Loke nam daje slutiti, da se tudi v nemškem tekstu žolnirske pesmi skriva nekaj prevedenih ali parafraziranih odlomkov slovenske puntarske pesmi; na to kaže tudi nekoliko določnejši vpogled v vsebino bojne pesmi slovenskih kmečkih upornikov.

Za še večjo potrditev teze, da je celjska žolnirska *Nova pesem o kranjskih kmetih* odgovor na slovensko puntarsko pesem in da so slovenski vrivki v njej odlomki te bojne pesmi slovenskih kmetov, bi bilo treba pretresti »vse slovenske ljudske pesmi s tlačansko problematiko in kmečkimi upori, posebno pa drobce, ki so jih o kmečkih uporih v slovensko prozo umeščali slovenski pisatelji.¹⁷

Po ekspresivni moči se z navedenimi vzkliki meri kitica

Eno leto punt smo gnali,
zdaj pa bomo glavo dali!
Vsem galjotom vile v vamp!¹⁸

iz Pregljeve novele *Matkova Tina* (1921): ta kot nesojena nevesta »roma« v Gorico, da bi še enkrat videla na smrt obsojenega ženina in očeta njenega otroka pod njenim srcem. Paternu jo ima za »nepojasnen odlomek ljudske puntarske pesmi« iz časov tolminskega upora 1713–1714, toda zakaj bi ne bila lasten Pregljev domislek.¹⁹

Nemški letak v tretji kitici omenja petje puntarjev zoper plemenito kri. To je za Borisa Paternuja

daljni zarodek dozorelega duha, ki zmore izstopiti iz varne podvrženosti mitu v tvegan upor in iz pristajanja na družbeno danost v njeno revolucionarno spreminjanje. Šele na tej točki se začenja prehod v življenjsko odprtost literature, njena globlja dinamika in duhovna kompletnost. Nastanek in dunajski natis puntarskih refrenov 1515 pomenita prvo izpričano opozicijsko dopolnilo slovenskega srednjeveškega cerkvenega pismenstva, predvsem pesništva, začetek odpiranja novega, še neosvojenega duhovnega in pesniškega prostora: neposlušnosti, upora in radikalnega spreminjanja sveta.²⁰

¹⁷ Jože Koruza, n. m., 66.

¹⁸ Boris Paternu, n. m., 41.

¹⁹ Jože Koruza misli, da gre za lokalno tradicijo. n. m., 59.

²⁰ Boris Paternu, n. m., 31, 32.

2. PESMI O BOJIH S TURKI

Turki so prvič prišli v Evropo v prvi polovici 14. stoletja v zvezi z notranjimi boji za bizantinski prestol. V vojaško tehniko so vnesli nove oblike z lahko konjenico in močnim topništvom, ki mu stari način viteškega vojskovanja ni bil več kos. Po prestavitvi svoje prestolnice iz Male Azije na Balkanski polotok leta 1361 so jim spori med bosanskimi fevdalci omogočili, da so se jim odprla vrata tudi na slovensko ozemlje. Prvič so se pojavili v okolici Metlike leta 1408. leta 1411 so oropali Metliko in Črnomelj, leta 1414 so se približali Ljubljani in Celju. Nato so za petinštirideset let njihovi vpadi prenehali in se po letu 1469 strahovito obnovili.²¹ Po obnovi sovražnosti med Benečani in Turki so ti spet začeli vdirati na slovensko ozemlje. Leta 1491 in 1491, 1497 so plenili po Dolenjskem do Ljubljane, Notranjskem, Goriškem, Istri, Štajerskem.²² Leta 1515 so spet vdrli na Notranjsko, kar je spodbudilo cesarja Maksimilijana I, da je začel snovati široko zvezo proti Turkom.²³

Janko Kos nastajanje romanc umešča v konec 15. stoletja po bojih za celjsko ozemeljsko dediščino in ponovnih turških vpadih v slovenske dežele v 17. stoletju. Viteško pojmovanje življenja in po ljudskem okusu predelana njegova motivika je okoli leta 1500, najbrž zaradi oživljanja viteške kulture v času nemškega kralja in pozneje cesarja Maksimilijana I., prehajala v folklorno epiko z razširjanjem teh pesmi po zaslugi »izvirnih opesnjevalcev«, vojakov in hlapcev, ki »so spremljali plemiške družine« in se v pesmih²⁴ spominjali njihovih vojaških zaslug v bojih s Turki.

Tem viteškim romancam so le na videz podobne prave vojaške pesmi,²⁵ ki so jih, tako Kos! bržkone sestavljali domači ali najemniški vojaki, t. i. landsknehti, zmožni slovenskega jezika v obdobju ponovnih turških vpadov od 16. do srede 18. stoletja. Njihova »ideologija« je »zgodovinsko bolj oprijemljiva od viteške, predvsem bolj kratkotrajna in površinska od socialno-moralnih struktur, ki s svojim vrednostnim sistemom nosijo družinske balade visokega in poznega srednjega veka. To je tudi razlog, da je estetsko-umetniška teža vojaških pesmi manjša, kot da se v njih že kaže uplah ljudske pripovedne poezije.«²⁶

Namesto »domišljajskih viteških prigod«, »individualnih zgodb«, opevajo zgodovinske dogodke (bitka pri Sisku 1593, obleganje Dunaja, zavzetje Beograda) in stvarno prikazujejo organizirane vojaške enote, ki so jih sestavljali predvsem vojaški najemniki pod poveljstvom plemičev v cesarski ali deželni službi. Za vojaško (ali cerkveno) službo so se

²¹ Bogo Grafenauer, Prvi turški napadi..., *Zgodovina Slovencev*, 219–224.

²² Bogo Grafenauer, Novi turški napadi..., *Zgodovina Slovencev*, 251.

²³ Bogo Grafenauer, Obramba proti Turkom..., *Zgodovina Slovencev*, 258.

²⁴ Sestavljali so jih praviloma po vzoru tradicionalne motivike »bojev z velikani, ugrabljanja žensk in reševanja ujetih bojevnikov«.

Janko Kos, *Sociologija slovenske literature*, Slovenska matica, Ljubljana 2016, 37.

²⁵ Prvi je o njih pisal Gregor Čremošnik, Naša vojaška narodna pesem, *Glasnik Mohorjeve družbe* XX (1939), 346–349.

²⁶ Janko Kos, n. d., 36–37.

odločali sinovi, ki niso bili deležni prednosti iz lastništva posesti.²⁷ O tem priča zgodovina slovenskih plemiških rodbin vse od 16. stoletja naprej.²⁸

V obravnavanih pesmih je konkreten čas dogajanja redko določen (npr. 1593), saj ga opredeljuje strahu in trepetu polni »*Turek*« / »*Turčin*«, medtem ko krajevna imena (npr. *Krajnska dežela*, *Ibjana* [= Ljubljana], *Celje*, *Linc* [= Linz], *Dunaj*, *Beligrad*, *Karlovac*, *Sisek*, *Holendarca* [= Holandija in Anglija], *Praga*, *Temežvar* [= Temišvar]) vnašajo v te pesmi prostorsko dinamiko, prav tako njihovi prebivalci (*Štajerci*, *Hrovatje*, *Vogri*, *Dunajci*, *Anglež* in konkretne vojaške osebe (*Ravbar*, *Lavdon*²⁹ / *Laudan*, *poljski kralj*, *Moskovitar*).³⁰ V teh pesmih ni več nič viteških norm, temeljijo v deželnoknežjem in cesarskem patriotizmu, ki naj omogoči uspešno obrambo pred turško nevarnostjo. Od tod suhoparni orisi priprav na bitke, njihove izvedbe in pohvale posameznih vojnih enot in poveljnikov iz vrst deželnega plemstva in šele proti koncu 17. stoletja cesarski vojskovodje. »Gre za ideologijo deželno stanovskih oblasti, ki so se po zatrtju protestantizma na začetku 17. stoletja morale prilagoditi novo nastajajočemu absolutizmu habsburške monarhije.«³¹

²⁷ Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 16. stoletje*, I. del, Od Barbov do Zetscherjev Viharnik, Ljubljana 2016, 86.

²⁸ Poleg navedenih prim. vsaj še: Mariano Rugále, Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, I. del / Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem, Viharnik, Ljubljana 2010.

Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18. stoletje*, I. del, Viharnik, Ljubljana 2013.

²⁹ Avstrijski vojskovodja Gideon Laudon (1716–1790) je z zmago nad Turki zavzel Beograd leta 1789, *Slovenske ljudske pesmi I*, Slovenska matica, Ljubljana 1970, 92.

³⁰ Prim. Ravbar zbira vojsko in zmaga pri Sisku, Turki pred Dunajem, Lavdon zavzame Beograd, *Slovenske ljudske pesmi I*, Slovenska matica, Ljubljana 1970, 74–99.

³¹ Janko Kos, *n. d.*, 36–37.

3. PESMI J. DAMASCENA DEVA LJUBLJANSKIM ŽOVNIRJEM

Marija Terezija je uvedla splošno vojaško obveznost, a so se bogati lahko od nje odkupili. Take odkupe imajo v mislih tiste ljubezenske pesmi, v katerih ljubica govori, da pojde pred hauptmana prosit za svojega fanta in ponuja zanj odkupnino (Š 1656).³²

Prešernov nagib za nič otožno *Soldaško*³³ ni znan; ni verjetno, da bi z njo hotel podpirati avstrijsko vojsko, ki so se je mladi fantje otepal in se ji na vse kriplje izmikali.³⁴ Naborna komisija jih je zato lovila ob nedeljah kar pred cerkvijo.

Dezerterstvo je samovoljna prekinitev vojaške službe v miru ali vojni z namenom, da se posameznik trajno izogne tej dolžnosti.³⁵ Propagandni poskusi, da bi odvrnili mladeniče od uhajanja iz vojaških vrst, niso bili preveč uspešni.

Njim se je pridružil *Anton Feliks Dev*, slovenski literarni zgodovini bolj znan kot bosonogi avguštinec *Janez Damascen Dev* (Tržič, *1732–Ljubljana, †1786). V pesmih, ki so bile tri objavljene tisti čas, dve pa šele 200 let pozneje, se je močno zavzemal za vojaško službo in se norčeval iz skrivačev.³⁶

Kot urednik prvega pesniškega zbornika *Pisanice* (1779–1782)³⁷ je na prvo mesto v prvem letniku 1779 postavil za zgled samega cesarja Jožefa II., da je bojevanje ljubezen do bližnjega:

Lubezn Jožefa II. Rimskega cesarja pruti svojemu bližnemu

Že dirja on, naš Tit, kjer bobni ropotajo,
Kjer kosi mukajo, kjer pukše že drdrajo,
Kjer meči že v rokah nagí v smrt hrepene,
Bodeče sulce kjer v srcu urnu hite,
Kjer v zidaneh vrstáh se Karlovčan vojskuje
Kjer s krivem jeklam se že Ogr issekuje.
Kje, kjer medvedoglavc že ves teman stoji,
Kjer ta svinčena smrt gostu kroh vse brenči.
O joj, o Buh, srce se v meni če resklati,
Ke jedrnu jest kje ga videm že dirjati;
Kje, kamer smrtnek je se že ves skus zril,
Kje, kjer nekter junak je že korajžnu umrl.
Ne bleđa jeza, ne, ne žeja kri točiti,

³² Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Založba Obzorja, Maribor 51–52.

³³ Katerega leta je nastala, ni znano.

³⁴ Anton Slodnjak, v komentarju, *France Prešeren, Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Ljubljana 1962, 14, 278.

³⁵ Ivan Vogrič, *Stoletje pred prvo svetovno vojno – res čas miru?* Slovenska matica, Ljubljana 2015, 57–58.

³⁶ Ivan Vogrič, *n. d.*, 55–56.

³⁷ Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977.

Ne srd, ne sladna čast si lorbarje lomiti,
 Samuč človeštvu je, kar njega žene kje,
 Kar njega žene kje, sama lubezn je.
 On vide. Dosti je za JOŽEFA, de vide:
 En jezdeč pride v drejn, Bo ranen. JOŽEF vide.
 Ranocelnik, sem brš! Ta kri za me znoji.
 Prveži rano brš! – – Al ke celnika ni,
 Naš Tit ne čaka več. Sam seže po tančico,
 Prveže sam njemu to raneno desnico.
 Kri ustraše se. Stoji ter noče ona več
 Is že zdrave roke in slavne rane teč.
 O kaj moder cesar stri! Kaj stri moj JOŽEF zame!
 On reče ter ognen us on se kje spusti,
 Kjer en tok žlahtne usek se slavnu zadobi.
 On gre, vesel gre on, kamer glavar mu reče;
 On gre, ne, on na gre, vesel on kjekej steče.
 On gre, stoji. Gre spet, koker se zapove.
 Neč on od bejga več, neč od strahu na ve.
 Stoj, Krajnc! Na skrivaj se po hribeh in dolinah.
 Človk bodi! Bodi moš! Ne v strahu pr zverinah.
 Bodi junak! Če ti na boš pred rano bejžal,
 Bo JOŽEF tebi njo častitu sam zavezal.

P.D**n.³⁸

Pesem iz 36 vrstic nas pri priči uvede v sredo dogajanja, bojnega vrveža in je pravcata reportažnica³⁹ z bojnega polja. Da pesem ni fikcija, zagotavlja dejstvo, da je Jožef II. zares osebno poveljeval desnemu krilu vojske v boju proti pruskemu kralju Frideriku zaradi nasledstva po umrlem bavarskem volilnem knezu. Vojaki so ga imeli radi, ker je bil enak z njimi. Pesem je hkrati apologija vojaške službe in himna omenjenemu cesarju in človekoljubju po njegovem zgledu. Lino Legiša je temeljito razčlenil njeno poetiko: jezik in verz, številne zvočne in jezikovne figure. Kljub izjemni poetični prizadevnosti je bila pesem v službi vojaške propagande, saj v njej sam cesar skrivačem daje zgled za državni patriotizem.⁴⁰ Pesem je morala biti odmevna, da jo je Anton Tomaž Linhart prevedel v nemščino in je z Edlingovim podpisom izšla v drugem zvezku *Pisanic*.⁴¹

V drugem zvezku *Pisanic* (1780) so že v drugi kitici vabilne in programske *Spevorečnosti na krajnske spevorečneke, katiri kake zvezane govorjenja narejene imajo, de be njuh med ljudi dali*, tematizirani vojaki in oprema, ki jo delajo kovači zanje:

Pastirjam, žovnirjam
 Delamo mi

³⁸ Jan Damascen Dev, Lubezn Jožefa II. Rimskega cesarja pruti svojemu bližnemu, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977, 8–13.

³⁹ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945, *Borec* XLVII (tematski letnik), revija za zgodovino, literaturo in antropologijo, 1995, 207–217.

⁴⁰ Lino Legiša, *n. d.*, 400, 421–423.

⁴¹ Lino Legiša, *n. d.*, 122–126, 422.

Orodje, Orožje,
Vse sorte sami,
Sami, sami.⁴²

Urednik *Pisanic*, torej Dev sam je izpeljal propagandistično vlogo v obliki komičnega skeča, in sta v tem pogledu predhodnici Linhartove *Županove Micke* ali *Matička*, sestri *Špela* in *Meta*. Prva zastopa interese podložnikov, goji deklinško sramežljivost in utrjene vrednote, tudi oblači se tradicionalno in se boji za domače fante. Druga želi biti napredna, vzdržuje se s svojim delom: »zna šivati in presti«, pripravljena je tvegati, ni v zadregi pred »hrovaškimi hlačami« in dati »kikle« fantom, ki se boje iti »v žovd«, k vojakom. Njen Martin že ni tak. Zgovorna Meta zastopa interese države in že zato mora imeti zadnjo besedo. »Pesem je politično angažirana, saj nastopa proti fantovskemu skrivaštvu pred vojaščino.«⁴³ Lino Legiša spomni, da je za zgled Prešernu pri njegovi *Novi pisariji* in *Pesmi od železne ceste* in tudi to besedilo verzološko skrbno razčleni, še bolj pa pozneje Jože Koruza, ki se čudi, da bi bil diskalceat Dev tako naklonjen vojaški tematiki. Po njegovem je *Pogovor med Špelo in Meto* nastal kot agitka za novačenje vojakov že v času avstrijsko-pruske vojne, ki se je končala maja 1779 z mirom v Tešinu.⁴⁴ Nihče pa še ni doslej opazil Devove kompozicijske umetnosti. Na začetku domislica, da bo »žovd« doletel tista dekleta, ki o pustu ne bodo imela svojega para in *Spevorečnekovo* žuganje strahopetnežem na koncu tvorita okvirno zgradbo skeča.

Pogovor med Špelo in Meto
Čez fante, kateri se skrivajo, ke se boje, de be njih v žovd na vzeli

ŠPELA

Oh, sestra! Kaj sem jest prnesla iz Lublane!
En pismu je pršlu, katiru zapove,
De te dekleta vse bodo tudi v žovd dane,
Katire še ta pust moža si na dobe.
Že se nam smejajo pred mostam ti možaki,
De usta narezn njim da ušes reže.
Te, pravejo, te, te, te bodo korenaki,
Pred ktirme Prajsi vsi, ked b trenil, pobejže.

META

Gdu ve, če ne. Tu vem, de se na bom skrivala,
De v črno hosto jest nekoli na bejžim;
Tu vem, de se na bom čes tu nekol jokala.
O, jest se žovda mejn koker en fant bojim.
O, sram be mene blu se po gojzdeh klatiti,
Koker se klatejo Urh, Jernej in Andrejc.
Rajši be notla jest na zemli živa biti
Koker pak en toku strahopezdlive zejč.

⁴² Lino Legiša, *n. d.*, 117.

⁴³ Lino Legiša, *n. d.*, 122–126, 442–443.

⁴⁴ Jože Koruza, *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnost*, Založba Obzorja, Maribor 1993, 42, 220.

ŠPELA

Fi! Škoda, de na ve še zate cesarica,
K ti prvi vajvodni be ona strila te.
Vsa v zlatu be bla ti koker ena krajlica,
Več koker sonce ti be lešketala se.

META

Tegà jest nisem še nekoli poželela,
Na tu na mislem jest, tegà na želim.
Bres téga sem da zdej cel lohku jest živela,
Bres tega še naprej jest cel lohka živim.
K čemu mi je zlatu? Zlata na morem jesti.
Zadosti, de še jest urne roke imam,
Zadosti, de jest znam še šivat inu presti,
Zadosti, de nekol ni mene delat sram.

ŠPELA

Modra se. Al pust naj' spet na tu prvi pridti,
Pust, de tu drugu jest še tebi tud povem.
Hrovaške hlače me bomo mogle nositi,
O fej, tu je grdu, o fej, jest v žovd na grem.

META

Ohà, zakaj be me se tega sramuvale,
Kar nam je ena čast, kar druge tok žele,
De premoženje vse b[e] z' ene hlače dale,
Deslih ble strgane, deslih b lepé na ble?
Te hlače bodo nam veliku lepši stale
Koker tem fantam, ktir pred žovdam se boje.
Namest njuh bomo me njim svoje kikle dale.
Tem fantam hlače zdej več dobru na stoje.

ŠPELA

Nasrečna hlačarca, če tu na uhu pride
Tem fantam, te Martin na bu pogledal več.
On bo us čmern, hud. O k tebi v vas na pride,
Pod oknam ti na boš imela njega več.

META

O, za tegà mi ni potrebna neč skrbeti,
Martin gre sam rad v žovd. Martin je že junak.
Njega potreba ni županu s silo ujeti,
Med vsemi je Martin le sam en korenak,
Katire se še ni pred pukšo nigdar tresl.
Katire zajčju ni se še pred bobnam bal,
Katir strahopezdliv' svojga srca ni nesl
Kje v tãme. On vselej je stanovitn stal.

ŠPELA

Ti hvaleš, kar štemaš. Al kader bodo vzeli
Martina, kaj vela, de se boš kísala.

META

Zna bit, de mi takrat, kader bmo slavu vzeli,
Ena solzica že po licu pokapla,
Al od vesela le, de jest enga vojšaka
Za lubega imam, katirega strah ni
Pred svincam; ktir se nobenga korenaka
Na ustraše, deslih cel ogen nan škrofi.
Al kaj Lublančanke reko k temu povelu?

ŠPELA

Ene trepeče vse čepe tam za pečjo,
Eno so koker ti korajžne vse v veselu
Ter urne že hite kje za le-to častjo.
Pod tem ermenem me (pravjo) očmo bendirjam
Srčnu vojskvati se. Me očmo svojo kri
Prelit. Me očmo bost in sekat kus žovnirjam,
Me očmo branit se tud s svojemi zobmi.

META

Te so junakene. Te je dolžan častiti
Cel volne svejt. Pust, de jest stečem kjekej k njem,
S temè navekomaj se očem jest združiti,
Bod zdrava, Špela, jest zdej urnu tečem k njem.

SPEVOREČNEK

O fantji, vas ni sram še zmirej zajci biti?
Glejte, kaj Meta, kaj te šibke dvice stre!
Kje v jame je njih sram se po tatinsku skriti.
Za babe vas jest, njih držim jest za može.⁴⁵

Zdi se, da Jože Koruza zagovarja J. Damascena Deva, da ta sam od sebe ni bil tako militantno nastrojen, o čemer priča že njegov redovniški stan. Res pa je, da se je ravno v njegovem času država znašla v prehodnem obdobju: leta 1770 se je prenehala dotedanja najemniška vojaška služba in za vse fante, razen za prvorojence, vpeljana vojaška obveznost, ki je bila za naslednje mlajše sinove do leta 1802 dosmrtna. Zaradi nove prusko-avstrijske vojne je bilo treba okrepiti vojaške enote in loški glavar Janez Nepomuk Edling si je poleg slikovite noše nabornikov omislil še propagandna besedila v ta namen, da bi se tako izognil surovostim pri rekrutiranju mladih moških.⁴⁶

Toda J. Damascenu Devu vojaška služba tudi kot redovniku morda ni bila tako tuja. Pri obeh formacijah je na prvem mestu disciplina, red – zato morda tako navdušeno sledi vajam rekrutov na ljubljanskem vadišču.

Tri tukaj omenjene pesmi so s Pisanicami sicer prišle v javnost; toda koliko so prišle v roke in na ušesa tistim, ki so jim bile namenjene. So ti sploh znali in mogli brati? Potemtakem [ni]so dosegle svojega učinka. Ali pač? Res je vprašanje, koliko možnosti za

⁴⁵ Jan Damascen Dev, Pogovor med Špelo in Meto čez fante, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977, 152–159.

⁴⁶ Jože Koruza, *n. d.*, 207–208.

izobrazbo so imeli vojaški najemniki in na dolgo dobo služenja vojaške službe dosojeni/obsojeni mladi moški.⁴⁷

Naslednje tri Devove pesmi pa niti niso zagledale belega dne. Obtičale so v rokopisu za 4. zvezek *Pisanic*.

Prva od njih je *Na vhod lublanskih žovnirjov v ležiše ta 19. dan velkega travna 1781*⁴⁸

Gre, kamer bobn mu brbla, žovnir v ležiše,
Vse mejstu gre za njim vse njega spremit iše.
Na vem, al tulkajn je žovnirjov ked ludi,
Kar vsakga spola njuh za njimi von hiti.
Vsa cesta židaneh od šamprov je obdana,
Nasprut si v dveh vrstah stoji šibka Lublana.
Skus tu gre zvrst junak. Kok vetrnce šume
Mu zdrov odhod! Kok on njim bliskat ve
Zahvalo z jeklam! O, kok prse trepetajo!
Kok sladke ogn mu drobne oči miglajo!
Kok vsak se veseli srce, ke najde tu
V vrstah junaskeh, kar je njemu blu lubu.
Veseli se, žovnir, vsa te Lublana lube.
Vsa lube te zatu, ke te tvoj J o ž e f lube;
Lub njega tudi ti, lub tudi njo gorku!
Lublana ona je, bit lublena zatu
Od tebe ona če. Na nehaj njo lubiti,
Skus hladno Savo si njen ogn pogasiti
Nikar ne pusti ti, pust, de se vname več.
Tok v kratkem videl boš njo k tvojmu ognu teč.
T a k J o ž e f a službi te urnega častila
In slavne vejce bo ti za klobuk sadila,
Tinje vesêle boš, ti čast nje, ti nje vse.
Žovnir, podvizaj se brš urnga striti se.⁴⁹

Pesem deluje kot televizijsko poročilo o množičnem shodu ob izjemnem dogodku. Žanrsko jo je mogoče opredeliti za sliko (žanrnico),⁵⁰ saj ji za reportažnico manjka zanj o odločilen dogodek. Čeprav je upesnjena motivika o vojaki, ki jih Ljubljanci spremljajo na vaje, priložnostna, jo Dev jemlje resno, saj z njo dobi priložnost za dobrikanje absolutističnemu vladarju in hvalo mestu, v katerem prebiva.

Medtem ko je prva pesem o ljubljanskih vojaki pisana strnjeno, je druga: *Na muštro lublanskeh žovnirjov v ležišu*, o nastopu ljubljanskih vojakov že bolj živahna, kar se vidi tudi navzven, saj je sestavljena iz trinajstih štirivrstičnih kitic. Dev uživa v opisu skrbno razvrščenih vojakov, z usklajenimi v sunkovitih gibih, ki so podkrepiljeni z zvočnimi učinki:

⁴⁷ Temu se po zakonu niso mogli izmakniti do štiridesetega leta svoje starosti. Jože Koruza, *n. d.*, 207.

⁴⁸ Lino Legiša, *n. d.*, 296–297.

⁴⁹ Janez Damascen Dev, *Na vhod lublanskeh žovnirjov v ležiše ta 19. dan velkega travna 1781*, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, 296–297.

⁵⁰ Marija Stanonik, *n. d.*, 227–238.

Kok urnu drdra Lublana v pojlé,
Junaki kir nje že v vrstah stoje,
K veselemu ognju kir bron njim žvenkla
Že turške ter bobn v čin njega bunkla.

Kok pukše slone na ravnih ramàh,
Kok jeklu sviti se v srčnih rokah,
Kok giblejo se vštric tesne vrsté
Po tem, kar pišale in bobni vršé.

Zdej gredo naprej, zdej trdne stoje,
Vse skupej se zdej, zdej v tropah vrste,
Zdej shajajo skupej, zdej ločejo se,
Zdej te sem, kje une obračajo se.

Al k' bobn njih v k u p, v k u p, v k u p zagrumi,
Vsa vojska se spet, ke b trenil, združi,
Se sklene, skup stisne in želna časti
V treh stenah jeklenah namakna stoji.

Prdirja vojšak. – Blisk biteške meč
Njim mahne v oči. – Že drugega več
Ni šlišat ked ogn, tresk, taf, puf brenčat,
Neč videt ked ogn z njih celov firčat.

Zdej desna se plat, zdej leva se stran
Zabliska. In zdej podi nam bel dan
Ta sredna s častitem tud dimam z oči,
Zdej cela skup bliska naenkrat ustrli.

Al k bobn njim spet zapoje šumeč,
Strel neha brš us, grumenja ni več,
Dim zgine, Turk trobe in bunka čin čin.
Zgvoni njim zdej zupet ta glasne čežin.⁵¹

Bojna vaja je predstavljena kot (nekakšna cirkuška) predstava, pri kateri na gledalce naredi močan vtis množičnost udeleženih v njej, njihova ubranost v gestikulaciji in seveda podrejenost poveljujočemu. Vtis je, da jo je tudi Dev v živo spremljal, drugače bi jo težko tako plastično opisal:

Spet vide oku pregnane vojské,
Kok ročnu v plati zdejléne so v dve,
V ovinke kok hode tam una za to,
Ta tukej kok varnu se usta[v]la pred njo.

Kok una zejet tu skuša tesnu,
Kok uni se ta sprutstave srčnu,
Kok vleče se una v nazgledne vrsté,
Kok zbira ta tukej se v trope trdné.

---

⁵¹ Janez Damascen Dev, Na muštro lublanskeh žovnirjov v ležiše ta 19. dan velkega travna 1781, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, 370–373.

Naenkrat od vse prdere strani
Sem una ter to v tesnobo tiši.
Ta brane se, poka od úndod, od tod,
Njim ogn krog frka ked strele povsod.

Zdej mečki lejte goreči vonz nje
Ter z ognam mude sovražne nogé.
In ta k na pomaga zdej tukaj nji več,
Z nastavljenem jeklam odganja nje preč.

Tok jako ke onjo tu vide le-ta,
Prjazno roko nji zdajci poda.
Srd mine obojeh, naenkrat je mir,
Zapored drdra ga us skupej žovnir.

Lublana čes tu, kar videla je,
Vesela hiti nji bližati se.
Čast svojim junakam prludnu šumi
In biteške vejce za kape sadi.⁵²

To je najdaljša Devova vojaška pesem, vendar ni v svojem času doživela tiste slave, kakor jo je dala pesem v njej nastopajočim vojakom in Ljubljani.

Zadnja od njih »/s/atirična basen« *Kurje boj*,⁵³ je že po naslovu naperjena na kranjske fante, ki se skrivajo in beže pred vojaško službo. Motivno in idejno se veže na prvo pesem prvega letnika *Lubezn Jožefa II. rimskega cesarja pruti svojemu bližnemu*.⁵⁴ Lahko bi bila tudi metafora za vojskovanje kot táko, če ne bi bilo na koncu *Poetovega* pristavka:

O fantji, vas ni sram za neč se toku klati?
Vam vaša kri mordej za tu v žilah živi?
S častjo za Jožefa vi znate prelivati
Njo, Njega je, zajn, zajn nej le samu živi.⁵⁵

Jože Koruza je opazil, da je ta pesem motivno navezana na prvo tu omenjeno pesem »ljubezen Jožefa II do bližnjega«, vendar je stik z njim ohranjen še v naslednji pesmi *Epigrama*:

Pod milem Bogam tam sladku naš cesar spi;
Klobuk je vajkšenca. Kje tok en krajl leži?
----- Nekjer.
Ne čudi se; naš JOŽEF je žovnjer.
Dev⁵⁶

⁵² Janez Damascen Dev, n. m., 374–375.

⁵³ Janez Damascen Dev, Na Krajnske fante – Kurje boj, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977, 310–315.

⁵⁴ Jože Koruza, n. d., 42.

⁵⁵ Janez Damascen Dev, n. m., 315.

⁵⁶ Janez Damascen Dev, Epigrama, Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977, 15.

To je poleg navedene pesmi edino besedilce, pri katerem je avtor podpisan in kaže, da mu je bilo veliko do tega, da bi se s tem ja ne zgrešilo, kdo tako ceni Cesarja vojaka, tako preprostega vladarja, da počiva pod milim nebom s klobukom pod glavo – kot navaden prostak.

Vsekakor so obravnavane Devove pesmi vrh vojaške poezije, ki se je ohranila od 16 do 19. stoletja.

4. BRAMBOVSKE PESMI

Na Zoisovo pobudo in z njegovo gmotno pomočjo je Valentin Vodnik leta 1806 izdal *Pesme za pokušino*, ki veljajo za prvo slovensko pesniško zbirko. Po naročilu pa je leta 1809 prevedel oziroma priredil po nemških *Pesmi za brambovce*.⁵⁷ To je opravil tako hitro, da »/k/o so poslali v Ljubljano nemške brambovske pesmi, da bi jih za Slovence predelali, so odgovorili, da imajo že Vodnikove.«⁵⁸

Uvedel jih je z ognjevitno spremno besedo: »*Te pesmi so zložene za brambovce, to je za tiste, ktiri so radovolno inu serčno perpravleni, dom inu samooblastvo naše varvati, ako bi se nam vojska od kodar kol permerila; de jih bodo peli inu svoje serca z' ogneno voljo vnemali, v' bran stati vsakimu nadležniku našiga Cesarstva.*«⁵⁹

Vodnik dobrohotno utemeljuje, zakaj je nujno, da moški vzamejo orožje v roke in prav te besede so v tem primeru njegov osebni prispevek k omenjeni zbirki:

Ob prejšnjih vojskah ni vabil vse junake k' orožju, inu je rajši nekoliko svojiga posestva drugim kralestvam prepustil, de bi mir ohranil. Al zdaj ne more nič več oddati, nič sebi odtergati, tudi ne eno samo duželo; scer naše Cesarstvo od moč pride, célost inu samosvojnost zgubi, inu vsak močnejši sosed bi z'nami delal, kar bi hotel.

Zdej je na tim, al čmo biti, kar smo bili, al bomo v' nič. Zdej nič ne pomaga nevarnost skrivati, ampak je treba na ves glas reči: perpravmo se, dokler je čas, vadimo se v' orožju; zdaj grede al za življenje al za smert. [...]

Bomo li roke križam deržali inu nemarno gledali, kako ptujci hočejo naše stare lastine jemati, naše dežele med seboj deliti, nas pod svoj strah sititi? – V' takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj: kdo raji blago inu življenje zgubi, kakor svojo čast inu samosvojnost. Komur je tako per srcu, ta ne govori mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goreče pesmi, ktire junake k' junaštvu vžgejo.⁶⁰

Zato je cesar že v času miru tiste, »*ktiri so se mu večkrat poprej ponujali*«, klical na orožne vaje, da »*v' potrebi berž Cesarstvo varvat pertečejo, naj se ne splašijo kakor zgublene ovce, temoč kakor vajeni inu pravi vojaški obnašajo*«. ⁶¹ Še pozni vnuki jim bodo, ponosni nanje, skladali pesmi v čast.

Z omembo pesmi o Turkih in njihovem porazu pred Siskom, kjer se je v Savi utopil *Hasan Baša*, Vodnik skrbi za kontinuiteto vojaških pesmi. »*Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se z' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva;*

⁵⁷ Jože Koruza, Valentin Vodnik, *Izbrano delo* (Kondor 116), Mladinska knjiga, Ljubljana 1970, 115.

⁵⁸ Joža Lovrenčič (ur.), *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, Družba sv. Mohorja, Celovec 1918, 9, v opombi.

⁵⁹ Valentin Vodnik, Predgovor, *Pesmi za brambovce*, [Laibach] 1809. Za pomoč se zahvaljujem Miri Sedmak, Biblioteka SAZU, Ljubljana, 3.

⁶⁰ Valentin Vodnik, *n. d.*, 3–7.

⁶¹ Valentin Vodnik, *n. d.*, 4–5.

*kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!*⁶² Zbirčica vsebuje pet, funkcionalno pomenljivih pesmi. Prva, *Pesem brambovska*⁶³ je za nekakšno bojno ogrevanje in nam predstavlja organizacijo tedanje cesarske vojske.

Presvetli Cesar vabi nas
Na domovine bran
Germi že mesto, terg nu vas
K banderu vun na plan'.

Per tim bander' persežemo,
Na pričo je nebo,
De kamor pojde, pojdemo,
Veselje nam je to.

Pred nami gre največ vojšak
Cesarskiga rodu,
Za njim hiti vsaktir junak
In ne pozna strahu.

Sovražna roka še nikir
Ni boja žugala,
Li skerb nas je za lubi mir
V brambo združila.

Če našga kej prevzetniki
Od nas bi hotli jmet,
Mi serčni radovolniki
Ih čmo nazaj podret.

Mi brambovci ne išemo
Kralestva ptujga last,
Za svoje se potegnemo
In za dužele čast.

Za božjo reč namenjen bod'
Ogneni strel nu meč,
Za svetliga Cesarja rod
Na vojsko hočmo teč.

Ohranit to je vsak dolžan,
Kar je najlubši kom'.
Za svoje starše stojmo v bran,
Otroke, ženo, dom.

De je pravična vojska ta,
Nam pamet govori,
Se ptuji sužnosti ne vda,
Kdor se Boga boji.

Zdaj poterdimo bratovšno,
Naj roko vsaki da,

---

⁶² Valentin Vodnik, *n. d.*, 6.

⁶³ Valentin Vodnik, *n. d.*, 7–8.

Da se persega naša bo
Povsod razlegala.⁶⁴

Pesem je pod naslovom *Radovoljni brambovci* in s pojasnilom, da to pomeni »*pro-stovoljni strelci*« uvrstil v antologijo *Brstje iz vrta slovenskega pesništva* Joža Lovrenčič z nekoliko posodobljenim besediščem in celó predstavitevijo pete (5.) kitice na predzadnje mesto.⁶⁵

Sledita za tedanji čas najbrž samoumevna *Molitva brambovska*⁶⁶ in uradno obvezna *Persega*,⁶⁷ ki ju je Vodnik glede na original prevedel dokaj svobodno, le *Estrajh za vse* [*Estrajh* < Österreich / Oesterreich, Avstrija], ki želi biti bolj sproščeno domoljubna, pri čemer so državi v oporo brambovci, »*Rudolf*⁶⁸ *iz nebes*« in »*Bog*«,⁶⁹ gre za pravi prevod.⁷⁰ Medtem ko ponavljajoči se pripev *Estrajh za vse* trd/n/o vztraja pri državni monolitnosti, se v naslednji pesmi *Brambovska dobra volja* pojavi kitica:

Polci, Estrajhari,
Čehi, nu Madžjari,
Vsi smo za eniga,
Eden za vse.

⁶⁴ Če prav razumem Pintarjevo oceno, je ta najbolj samostojna Vodnikova pesem v omenjeni zbirčici.

⁶⁵ Josip Lovrenčič (ur.) *Brstje*, iz vrta slovenskega pesništva, Društvo sv. Mohorja, Celovec 1918, 9–10.

⁶⁶ Vodnik je prevedel samo prve tri od sedmih kitic iz nemškega izvirnika:

Mogočni Bog! / Tvoj dih je stvaril sonca nove / Tvoj dih je v' stan podret svetove / Mi molimo pohlevno te / oberni milostvi obraz / Na brambo našo, nu na nas / Pred sodbo klič' sovražnike / Vsliš nas Bog! // Mogočni Bog! / Sovražnik nas če pód se spravit / Posilit, ropat in podavit / Ak ti nam češ na strani stat, / Odbil' ga bomo ročno proč, / Iz tebe zvira naša moč / Si raji smert, ko sužnost zbrat / Vsliš nas Bog! // Mogočni Bog! / Napuh njegov prezgodej baha / Za té ne mara, nima straha / Poterdi vude nam tvoj dih / ti serca šteješ, ne ludí / Če ta prevzetnik pergermi / Ko pléve ga skropi tvoj pih / Vsliš nas Bog!

Valentin Vodnik, *Molitva brambovska*, *Pesmi za brambovce*, 9–10.

Josip / Joža Lovrenčič jo je, nekoliko svojevoljno redigirano, uvrstil v antologijo *Brstje* (1918, 9–10). Glej poglavje *Portretni obrisi nekaterih ne/znanih avtorjev*.

⁶⁷ Od šestih kitic v izvorniku je Vodnik prevedel štiri kitice:

Pred Bogam smo / Kir pregleda serca vse / Pravičen je / Nanj mislimo / Persežemo / De hočemo biti vselej zvest' / Zastavimo našo dobro vest, / Persežemo.

Pred Bogam smo / Kir cesarsko krono bran' / Jo Froncu hran' / Nanj mislimo / Persežemo.

Povéla Cesarjove deržát / V orožju, in boju terdno stat / Persežemo.

Pred Bogam smo / Kir je rekel viš' oblast / Imet v' část / Nanj mislimo / Persežemo.

De Vajvodam čmo pokorni bit / Kar porečejo berž na tanko strit / Persežemo.

Pred Bogam smo / Naj zadene nas tud smert / Nas Bog poterd' / Nanj mislimo / Persežemo.

Za banderam tak dolgo pojdemo / De z' božjo močjo dopolnimo. / Persežemo!

Valentin Vodnik, *Persega*, *Pesmi za brambovce*, 11–12.

⁶⁸ Rudolf I., kralj 1273–1291, ustanovitelj vladarske habsburške dinastije. Prim. *Enciklopedija Slovenije* 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, 412.

⁶⁹ Valentin Vodnik, *Estrajh za vse*, *Pesmi za brambovce*, 13–14.

⁷⁰ Luka Pintar, *Iz pozabljenih rokopisov*, *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*, Matica Slovenska, Ljubljana, 1902, 232.

Zagotovo je iz predloge, saj v njej Slovenci niso omenjeni. Kljub temu je ta »zdravica« najbrž najbolj vodnikovska. Izvirna predloga mogoče še omenja Dravo, nikakor pa ne Soče.

Kar smo mi brambovci
Več nismo cagovci
Volje smo židane
Dobro nam je.

[...]

Drava čigava je?
Soča čigava je
Ih bomo varvali
Kdo jih če pit.

[...]

Krala ni goršiga
Kakor je Cesar Fronc
Kakor smo mi.

[...]

Sami nas vodite
Pred nami hodite
Za vami pojdemo
Serce velá!

Kozarci dvigajo na zdravje »cesarju« in »cesarični«, »cesarskemu vajvodu«. S tem se veselje na dvoru konča, ne pa napitnica, saj se obrne k starim možem – mladi so v vojski! in ženskam: ženam, materam in ljubicam:

Domove varite
Prav gospodarite
Ženice, matere,
Stari možje.

Neveste lubice
Terčmo na kupice
Ko nazaj pridemo
Poroka bo.⁷¹

Kot da gre za protiutež kranjskemu patriotskemu prizadevanju, je istega leta (Gradec, 1809) izšla zbirka brambovskih pesmi z naslovom *Nasledovanje nemških Pesmi sa obvarnike slavenske ... katire je vkupipifo Fr. Zvetko*,⁷² V' Grazu 1809.⁷³

Fran Cvetko v uvodu nagovarja rojake za boj proti Francozom v prid stari Avstriji:

⁷¹ Valentin Vodnik, Brambovska dobra volja, *Pesmi za brambovce*, 14–16.

⁷² »Ta brambovski pesnik je poznejši dekan ptujski Fran Cvetko (*1789–†1859), ki so ga njegovi vrstniki imenovali »slovenskega Cicerona« in ga obenem slavili kot »navadnega mojstra slovenščine«. Radics, n. m., v opombi, 231.

⁷³ Radicsevo domnevo, da se je Cvetko pri tem naslanjal na zbirko Jos. Meindla, *Gedichte für die österreichischen Landwehrmänner*, Luka Pintar, urednik *Zbornika Matice slovenske* zavrača.

Slovenzi!

Serzhno inu mozhnu ludŕtvo fo bili vafhi ŕpredniki vi ŕte njihovi otrozi; is mozhi ŕe perkashe mozh ino kadaj ŕe perkashe? Kader reslomi, kar drugi ni fo premogli; kader preshene, kar je druge prefililo; kadar vŕe drugo podobo dobi, do ona na ŕvetlobo ŕtopi. – tudi per vaf ŕpi mozh; sbudite jo sdaj; nevarne zhaŕe ŕmo dozhakali; od vŕih krajov ŕmo obdani s' nadleshnim ŕovrashnikam, kateri s' napadam na vafho deshelo ŕe groŕi; dirjajte njemu hitro napruti; ino sdaj je prihla vura, njega pobiti. – Vi shelite mir: pomagajte, de dobimo mir. – Vi radi imate vafhe bogafstvo; brante ga prd ŕovrashnikam. – Vi lubite materno semlo; odvernite vŕo nevarnoŕt. lubesen pruti vam famim, pruti blishnemu, vafha vŕŕt vam doslhnost naloshi, nafhe Zefarstvo obranit pomagati. En mladenizh ŕe podŕtopi, vam te peŕme naprei poloshiti; pojte jih, ino ŕe ushgite vafhe ŕerze k' ŕerzhnoŕti, kader bo treba ŕovrashnika od vafhe domovine odgnati.

Sledi ŕest pesmi, v katerih je sem in tja zaznati ŕtajersko narečno podlago.

Perjatl je bojna pesem iz petih (5) ŕtirivrŕtičnih kitic, posebna v tem, da ne le kliče v boj, temveč je izjavni subjekt sam največji zgled:

Hitro! Meni meč opaŕi
Brat! Na vojsko jaz hitim
L[j]luba! Zdaj se ne prestraŕi
Tebe samo to [= tu]⁷⁴ pustim.⁷⁵

V tretji vrŕtici kliče pod oroŕje moŕe, ne da bi zgreŕil ŕrtev zakonskih parov na ta račun: *Zadno krat poŕente se*; in v četrti kitici ŕe vojaŕsko povelje: *Vrsto brati! mi nared[i] mo / Vsaki naj kak zid stoji*. Zadnja kitica deluje kot prisega: *hočemo v nevarnost iti / eden umret za drugega; / nu se nikdar zapustiti / branit vse do zadnjega*.⁷⁶

Druga pesem *Vojnik* iz desetih vrŕtic je prava zvočna slika, ki predstavlja vojaka v naskoku z mečem v roki, s katerim da bo kosil sovraŕnika v boju. Truŕč z bobni in trobentami, bojne zastave in kri vŕigajo njegovo moč in ne varčuje z jezikom: »*Naprej! nu zdaj! Naprej! nu zdaj! / Brat! Verŕmo za vsekrat te hude nazaj*.«⁷⁷

Nikakor ni brezčuten do nje, zagotavlja ljubici, ki ji je namenjena naslednja pesem iz ŕtirih ŕtirivrŕtičnic. Zanj mu v »*ŕeleznih*« prsih bije »*vroče*« srce. Njej bi naredil sramoto, če bi se izmaknil dolŕnosti.⁷⁸

*Pitno pesem*⁷⁹ v osmih ŕtirivrŕtičnih kiticah, od katerih je vsaka samostojna napitnica vojakom za moč in korajŕo v prihajajočem boju, prepleta in uokvirja ŕelja po sreči. Na začetku: »*Naj vsekar bo srečen prelubljeni F r a n c*« (2. kitica) in »*Naj vsaki bo srečen E'strajharski vojn*ik« prav na koncu (8. kitica), vmes pa ŕe »*mati vseh deŕel*«, tj. Avŕrija in »*shauden*« vojvoda.

⁷⁴ V besedilu so sem in tja ŕtajerski narečni vtisi.

⁷⁵ Besedilo je v citatu posodobljeno s strani avtorice.

⁷⁶ Fran Cvetko, *Perjatl, P. pl. Radics, Slovenske brambovske pesmi, Zbornik Matice Slovenske*, Ljubljana 1906, 231.

⁷⁷ Fran Cvetko, *Vojnik, P. pl. Radics*, n. m., 231.

⁷⁸ Fran Cvetko, *Lubiza, P. pl. Radics*, n. m., 231.

⁷⁹ Fran Cvetko, *Pitna peŕem, P. pl. Radics*, n. m., 232–233.

Peta (5.) pesem v Cvetkovi zbirčici *Brati* [= bratje] *na vojski* je sestavljena iz devetih štirivrstičnic. V prvih dveh zaporednih kiticah se solistični izjavni subjekt zgraža nad strahopetcem, ki se izmika klicu na vojsko in hvali tistega, ki je kakor »hrast« močan, da se že vsak boji njegovega boja »na nož«. V četrti in peti kitici zaupa Bogu, da bo deležen moči, varstva in na koncu nebes. Njegova izrečena stališča v funkciji pripeva potrjujejo tretja, šesta in deveta kitica, ki se z množinskim izjavnim subjektom dobesedno ponovijo:

Pokri naf frezha tam s' rokoj
Kej mozh preflaba je;
Sa Franza gremo mi na boj,
Katir' nafh ozha je.

Napetost se stopnjuje. V sedmi in osmi kitici sledijo ostra vojaška povelja konjenikom in pešadiji: »*Le hitro! Hitro! Meč v' roko!*« //... *Hop! Hop! // ... // Trobenta zove vas*«⁸⁰

Cvetkova zbirka je skrbno urejena, saj se z vsako pesmijo večata napetost in bojevitost.

Pefem per prozhodu ima sedem kitic in vsako spremlja za polovico krajši besedilno enak štirivrstični pripev. Izjavni osebek tokrat motivira vojake za srčen boj s konkretnimi dejstvi, da je v nevarnosti njihovo fizično imetje: »*travniki*«, »*trate zelene*«.

V zadnjih dveh kitica te pesmi skuša avtor ogreti nagovorjene s pokrajinsko identiteto: »*Puni napojenih grosdov fo terfi.*« »*Stani! seberi fe stajarfko ludftvu!*« in z estetsko razsežnostjo: »*Setve koshate na njivah stojijo; Roshe na travnikih lepo zvetijo /.../ Tizhi igrajo tam v' listnatem lesi.*« »*Toto bogaftvo sdaj hitite branti; /.../ Brani sdaj tebe nu vfo tvojo rojftvu.*«⁸¹

V omenjenih Cvetkovih pesmih se trikrat znajdejo »*hudi*, kar je evfemizem za hudiče:⁸²

Brat! Versmo sa v'fekrat te hude nasaj. (Vojnik).
Smeto fim hude nakraj. (Lubiza).
Sila tifhi; ino hude preshente. (*Pefem per prozhodu*).

Peter pl. Radics⁸³ sprejema stališče, da se je v *Brambovskih pesmih* Valentin Vodnik pri Collinovih *Wehrmannslieder* le zgledoval, medtem ko jih je Janez N. Primic dobesedno prevajal.⁸⁴ Če bi prišlo do objave, bi se opazila velika razlika v primerjavi obojnih besedil. V Primičevi zapuščini sta se ohranili tudi dve njegovi lastni »brambovski« pesmi, ki kakovostno daleč presegata vsa druga tovrstna besedila v slovenščini iz njega dni. Za tukajšnjo objavo sta prvič iz bohoričice prestavljeni v gajico, vse drugo ostaja kakor v originalu:

Slovenec v' obrambi za Cesarja inu Rojstno Deželo

1.
O Dúša mója! skaži čast
Cesarju zdaj v' resnic'

⁸⁰ Fran Cvetko, *Brati na vojski*, *P. pl. Radics*, n. m., 233–234.

⁸¹ Fran Cvetko, *Pefem per prozhodu*, *P. pl. Radics*, n. m., 234–235.

⁸² Ciril Jezeršek, prof. zgodovine na ESS v Kranju nam je razlagal, da je *hudič* okrajšava za *hudičlovek*. Avtopsija.

⁸³ *P. pl. Radics*, *Slovenske brambovske pesmi*, 231.

⁸⁴ Luka Pintar, n. m., 232.

Katérmu Bog je dal oblást
Za varstvo vsih pravic.

2.

Kralévo palco v' rokk' imá
Za srečo svój'h lidí,
Z orožjam pak se le obda,
Ker sužnost jim proti [= preti].

3.

Že od vsih krájov vkup hiti
Kakór čebelni roj,
Vojšakov truma vkup dersti
Podat se hitu v' boj.

4.

Pravična vojska je le-ta
Bog bo nam dal možnost,
Dežela, Cesar nas imá
Opomnit na dolžnost.

5.

Kater'ga pak smert pokosi
In v' boju verže [v]znak,
Njegovi [u]nuk ga še časti,
Častitliv je Vojšak. –

6.

Njegóva čast dotikala
Bo v'sók' nebeški strop,
Dežela prosta civala [= zaljšala, lepšala, krasila]
Bo z rožam' njega grob.

7.

Nikdar ni hotel sužen[j] bit'
Nečimerne časti,
Deželi nu Cesarju k' prid'
Pretil je svojo kri.

8.

Bog mu dodeli sveti raj
Inu to večno luč!
Tovarši v' bran le hitru zdaj,
Bog bo nam dal pomuč.

9.

Naprej, naprej vderimo v boj
Za Franca našiga!
Sovražnikov prevzetn roj,
Čmo pokončati ga.

10.

Katér pa nima nič serca
Jit za Deželo v' bran,
Nesreče jamo seb'kopá,
Ostudne sužnost' stan. –

V prvih vrsticah je veliko naglasnih znamenj, potem pa ni jasno, ali jih je opuščal sam pesnik ali avtor njihove objave.⁸⁵ Pomemben je dodani, pravzaprav dvojezični, datum: *Den, 21. März 1809*. Žal, ga pa pri drugi pesmi ni.

Estrajh terdna skala v' viharju

1.

O strah! kervave so Nebesa,
Z' nadlogo Estrajh je obdan,
Ah Grom nu strela semlo stresa,
Ravn' kákor ke b' bil sodni dan.

2.

Strašna pošást po svejt se vlačí,
Nu kamer pride, vse podre,
Hudobna Vojska krog divjači,
Z' gorečim mečam vse požge.

3.

Dežele, mesta je razdjala,
To Romar vidi, koder gre,
Vasí, na polju žit' požgala,
Ludje v' sromaštvu zdaj ječe.

4.

Še Nemci dneve britkočasne
Živé v težavni sužnosti,
Dokler popolnoma pogasne
Med njimi duh edinosti. –

5.

Nadloge Nemca zdaj terejo [= tarejo],
K' je vprežen v' jarmu ptujimu,
V mladenčih se želé ne vžgejo
K' djanju nevmerjočimu. –

6.

Povsot je Vojska razsajala,
To bode vednu pomnil vsak,
V poslopju kralov je divjala
Nu kjer prebiva vbog' sromák.

7.

Ko zemla per potres' odpera
Svoj govt nu sama se požrè,
Tak so kralestva marskatera
V' kervavim boju v' nič prišlè.

8.

Zdihuje skor' cel svejt premagan,
Estrajh ko skala sam stoji,
Sovražnik le sem! – nikdar zmagan
Ni kral, pravico kter' časti.

9.

Sovražnika bomò pobili

---

⁸⁵ Luka Pintar, n. m., 235.

Serčno ga hočmo mi predret',
Ker vsi persego smo sturili
Bogu – premagat ali vmret!⁸⁶

Vojaška zgodovina bi iz pesmi lahko bolj podrobno razkrila, na katere splošne politične razmere in v tedanji srednji Evropi se pesem nanaša. »*Nemci*« v Primičevi pesmi niso državljani v tedanji habsburški Avstriji, temveč zunaj nje.⁸⁷

Jožef Lipold (1786–1855) iz Mozirja na Štajerskem se je šolal v Mariboru, Gradcu in Ljubljani. Dolga leta je bil župnik v Rečici v Savinjski dolini, zato se je sam imenoval Leopold Rečički. Živahna leta francoskih vojsk so v njem vzbudila pevsko žilico. Leta 1810 je bil za kaplana domačim brambovcem in jim zložil primerne pesmi, ki so jih natisnili v Celju. Nekaj je objavljenih v Ahacljevi zbirki *Pesme po Koroškim ino Štajarskim znane* in v Slomškovich *Drobtinica* (1846 do 1856). Za časa Karola Glaserja so v Lipoldovi hiši v Mozirju še hranili šest rokopisnih zvezkov njegovih pesmi.⁸⁸

---

⁸⁶ Luka Pintar, n. m., 237.

⁸⁷ Ali v Šleziji ali Prusiji ali Saški ali nemškem kraljestvu. Prim. *Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 435.

⁸⁸ Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Ljubljana 1895, 192.

5. OGORČENE PESMI ZOPER FRANCOZE

Kaže, da je prvi na slovenske vojake kot poseben stan pomislil Marko Pohlin, ki je zanje pripravil *Buque za brati, inu moliti Slavenskem žovnjirjem na Štajarskemu, Koroškemu inu Kraynskemu ommislene* (Dunaj 1799, 1790??)⁸⁹, da bi odpravile nepismenost med slovenskimi fanti, poklicanimi v vojake.⁹⁰ Na to je najbrž vplivala francoska revolucija 1789, saj je ohranjena njegova nepodpisana (naročena) protirevolucionarna pridiga *Drevu Franzoske svojbodshene – v eni Pridegi zhes Evangelijum od Henofovega ferna. K' lepe-mu poduko zesarskih Podloshnekov v Notrejni Estrii po slovenskemu jefiku na dan danu v lejtu 1793.*⁹¹ Pridiga se odlikuje po dvodelni alegorični ubeseditvi o malem gorčičnem zrnu, iz katerega zraste mogočno drevo z vsemi kvalitetami: »Iz malega zrnca (o svobodni misli) je v Franciji zraslo mogočno drevo, ki rodi slabe sadove in s košatimi vejami ogroža ves pošteni svet. Metaforično, v soočanju z biblijskimi primeri upornosti, ki so Luciferjevo seme, so opisane grozote francoske svobodomiselnosti oz. teroristične revolucije, ki sprevača družbeni red in se upira vsemu – celo Bogu. Sklep tega, z duhovnimi domislicami in ironijo prepletenega nagovora vernikom je, da se mora to 'drevo', kjer koli se zaseje – izrupati in zatreti.«⁹²

Zaradi veljave, ki jo je večkratna kratkotrajna francoska zasedba taktično dopustila slovenskemu jeziku v javnosti⁹³ in predvsem zaradi svobodomiselnih idej, ki jih je prinesla francoska revolucija leta 1789,⁹⁴ in so se nanje v 20. stoletju pogosto sklicevali, je v 20. stoletju popolnoma zbledel spomin na to, da so bili tudi Francozi okupatorji kot vsi drugi. To so seveda najbolj občutili podložniki, kmetje in seveda vojaki. O tem pričajo pesmi s »francosko« motiviko, kakor pričajo naslovi razdelkov o njih:

S Francozi se je vojska začela, V Kranju smo ogledani, v beli gvant oblečeni, Kdor se s Francozom bije, ta v nebesih likof pije, Fantje se zbirajo, daleč marširajo, (na francosko mejo), Sami možje gredó na Francoza, ž njimi velika žalost, Stari Bog nam pomore zoper Francoza, Francozi prihajajo na Kranjsko, Vrh Ljubelja šance

⁸⁹ France Kidrič, Marko Pohlin, *Izbrani spisi* 2, Ljubljana 1978, 12.

⁹⁰ Alfonz Gspan, Razsvetljenstvo, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Slovenska matica, Ljubljana 1956, 356.

⁹¹ Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika* (Mednarodna knjižna zbirka Zora 74), Filozofska fakulteta, Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti 2010, 189.

⁹² Martina Orožen, *n. d.*, 189.

⁹³ Z odlokom Augusta Marmonta je bil 4. 6. 1810 v osnovne šole in gimnazije uveden pouk v t. i. deželnem jeziku. Pozneje bil odlok omejen, vendar je omogočil pouk v slovenščini za osnovne in srednje šole. Osebnosti II, *Veliki biografski leksikon od M do Ž*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 671.

⁹⁴ Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, *Zgodovina Slovencev*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, 396.

stavil, Francozi v Ljubljani, Spod Francoza gredo povelja, Rajši grem iz Ilirije, kakor da smo pod Francozom, Štajerska deželna bramba in Francozi, Francoska vojska.⁹⁵

»Leta 1813 je bila zadnja bitka pri Leipzigu. Francoze so premagali Avstrijci. Cesar (Ferdinandov oče) Frac je stal osamljen na griču in gleda bitko od 9. ure zjutraj do 3. ure popoldne. Jokal se je, ko je gledal, kako padajo njegovi vojaki. Ob 3. uri popoldne pa pride njegov adjutant in javi cesarju Francu: Bitka je dobljena, Francozi so premagani.«⁹⁶

Na njihov račun se je ohranilo kar nekaj pesmi. Nekatere od njih so prav igrive, kot da so nastale iz resničnega veselja po odhodu Francozov, ne prej!

Francoz – Francoz!

Kdo mu bo kos.

Francoza ni več!

Francoz – Francoz je pa preč.⁹⁷

Francoz – Francoz!

Kdo mu bo kos – kos?

Francoza ni več!

Francoz – Francoz je preč.

Kivi, kivi,

Francoza pa ni!!

Kivi, kivi, Francoza kri

pa vsa smrdi! Francoza več ni!⁹⁸

Hvala Bogu – k' nam da blagu,

Hudiču pa (Napoleonu) figa

k' mu od zadaj miga.⁹⁹

Miš – miš tačice – tačice!

Francoz ima rudeče hlačice – hlačice.

Povej mi, povej! Zdej – zdej,

ali si Francoza videl kej!¹⁰⁰

Francelj! Francoz,

Prim. ga za nos,

Če te pa neče,

Prim' ga za pleče!¹⁰¹

Ohranile so se v *Ledinski kroniki*, ki jo je župnik Janez Jelenec pisal devetdeset do sto let po odhodu Francozov in se pripoveduje o njih¹⁰² nekako tako kakor se naša generacija spominja pripovedovanja starejših o drugi svetovni vojni. V lastnem komentarju o razmerah

⁹⁵ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* IV, Slovenska matica, Ljubljana 1908–1923, 193–201.

⁹⁶ Spomini iz časov francoskih, (Iz zakladnice rojstne hiše Janeza Jelenc, župnika), Zgodovinske črtice ledinske župnije, Marija Stanonik (ur.), *Ledinska kronika*, Ledine 2009, 220.

⁹⁷ Spomini iz časov francoskih, 221.

⁹⁸ Spomini iz časov francoskih, 244–245.

⁹⁹ Spomini iz časov francoskih, 245.

¹⁰⁰ Spomini iz časov francoskih, 240.

¹⁰¹ Spomini iz časov francoskih, 240.

¹⁰² Spomini iz časov francoskih, 218–254.

v tistih časih iz dolge *Pesmi o sedanjih cajtov* navaja tudi tri kitice. Izločil in razvrstil jih je po svoji presoji¹⁰³ in zadnjo vrstico v 15. kitici smiselno spremenil ali pa je poznal drugo varianto: »*tudi sovdatom fletno ni*«,¹⁰⁴ medtem ko se v originalu glasi: »*tudi sovdatov ni*.«

*Pesem sedajnih cajtov*¹⁰⁵ je resna socialno kritična, celo apokaliptična pesem, ena redkih iz tistega ustvarjalnega področja, ki ima v izvirmiku pripisan datum: 1820. To pomeni, da je bila vsaj znana, če že ni nastala v času, ko je bil spomin na francosko okupacijo še zelo živ. Iz njene zadnje polovice bi se dalo sklepati, da je celo nastala še v času njihove navzočnosti v naših krajih:

[...]

18.

Francoska vojska zelo razgraja
po pokrajini beneški,
ta Francoz nam zelo nagaja
tamkaj v laški deželi.

19.

Koliko fantov je pobral,
ali kaj to Francozom zda,
koliko milijonov je kostalo
tega svetlega cesarja.

20.

Sedemdeset tavžent ljudi,
naših pod zemljo leži,
umrli so v špetalah tudi,
da jih noge pogoršajo [poboljšajo, pozdravijo].

21.

Oče in mati zredita [= preskrbita]
s težavo svojega sina,
francoska sablja ga bo vzela,
ali ni to dovolj žalostno?

22.

Fante so žold zapisali [= k vojakom]
po ti novi orengi (Ordnung, red zakon)
na poklic ino oznani,
sami morajo v žold iti.

23.

Mati sina objokuje,
oča zdihujejo v nebo,
sestra brata obžaluje,

¹⁰³ Zamenjal je vrstni red 5. in 6. kitice in ju nekoliko predelal:

[6.] *Fovš nauki, kecarije (Ketzerai) / so zasjali se povsod, / andohti [= pobožnosti] so zdaj no[r] čije, / bogoslužje je vsem na pot.*

[5.] *Svet se močno preobračuje, / vera nevarno stoji, / črti vse zato in vojskuje / vsak veruje – kar se mu zdi..*

¹⁰⁴ [15.] *Žalostni so vsi stanovi / kmeti, gospod – purgari [= meščani] / nune, menihi in duhovni / tudi soldatov ni.*

¹⁰⁵ Za tukajšnjo objavo je pesem na novo redigirana.

kar se niti ne pove.
Brat bratu moli roko.

Po vseh tožbah se pesem konča z ugotovitvijo:

28.
Huda leta – revni časi,
to vse hudo je nad nami,
konec prihaja tega sveta
in ta strašni sodni dan – Amen. 1820.¹⁰⁶

V zapuščini Jerneja Kopitarja v NUK (Ms 580 št. 88 ali 888) je ohranjena z roko Vuka Stefanovića Karadžića zapisana srbska pesem o Napoleonu in avstrijskem cesarju Francu.¹⁰⁷

Po stari razlagi je rokovnjaštvo¹⁰⁸ nastalo v času francoske zasedbe naših krajev, ker se sposobni moški niso bili pripravljene vključiti v francosko vojsko.¹⁰⁹ Rokovnjači¹¹⁰ navadno niso bili le brezdelneži in odpuščeni vojaki, največ je bilo vojaških uhajancev, dezertarjev, ker jim discipliniran, strogo nadziran način življenja ni prijal. Zaradi skrivanja oblastem so se sčasoma navzeli na videz lahkotnega, a predvsem tveganega načina življenja.¹¹¹

Vranjek je bil vojaški begun in znana je še njegova pesem, ki jo je zapisal Frin iz Spod.[njih Dupelj.]

Dans je sveta nedelja,
je v cerkvi božja čast,
jaz pa po gmanjci hodim,
sem žalosten ta čas.

Grmovje in goščava,
to je meni za en cer,
bridkosti in težave
od jutra do večer.

Vsega sem se naveličal,
ne bom se skrival več,
zdaj pojdem pa v kasarno,
če pridem koj pod meč.¹¹²

Ob družinskih praznikih je Frančiška Blažič Peterlin še v 20. stoletju »rada povedala oz. zapela naslednjo rokovnjaško pesem:

¹⁰⁶ Pesem sedajnih cajtov, 257–260.

¹⁰⁷ Avtopsija.

¹⁰⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika pomen *rokovnjač* razlaga pomanjkljivo, ker ga omejuje samo na njegov način preživljanja: »pripadnik med seboj povezanih organiziranih skupin, ki se ukvarjajo z ropanjem zlasti premožnih ljudi (SSKJ IV, SAZU, ZRC, Ljubljana 1985: 537–538).

¹⁰⁹ Avtopsija.

¹¹⁰ Za etimološko razlago besede prim. Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, tretja izdaja, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2016, 651.

¹¹¹ Prim. Josip Jurčič, Janko Kersnik *Rokovnjači*, historičen roman, Ljubljana 1882.

¹¹² P. Bohinjec, Črtice o rokovnjačih, *Domoljub*, Leto XXXI, Štev. 36, Ljubljana, 5. septembra 1918, 375.

Oj zlata vinska kaplja ti,
ki nam srce hladi, hladi,
če človek tega ne bi imel,
kako bi bil še kdaj vesel,
kako bi bil vesel.

Za čašo vinca rujnega
pošten kristjan življenje da,
Za čašo vinca rujnega
pošten kristjan življenje da.

Zakaj mi kremžite obraz,
veselo pojte kakor jaz,
če človek tega ne bi imel,
kako bi bil pač kdaj vesel,
kako bi bil vesel.

Za čašo vinca rujnega
pošten kristjan življenje da,
Za čašo vinca rujnega
pošten kristjan življenje da.

In ko pa pome pride smrt,
na grob sadite vinskih trt,
ko vinska trta dozori,
mi vince v grob še prikipi,
mi vince prikipi.

Da v grobu hvalil bom Boga,
za čašo vinca rujnega,
da v grobu hvalil bom Boga
za čašo vinca rujnega.¹¹³

---

¹¹³ Zapisala učiteljica Mira Gregl-Hrstič, 17. decembra 2000.

6. SLOVENSKE VOJAŠKE PESMI O SOLDATIH V AVSTRO-OGRSKI VOJSKI

Vojaško služenje je trajalo 30 let ali praktično vse življenje do leta 1802,¹¹⁴ odtlej pa 14 let. Cesar Ferdinand ga je leta 1845 skrajšal na 8 let, in mladi Franc Jožef leta 1868 na tri leta in za pehoto že zelo v letih (1912) na dve leti, medtem ko je konjenica še ostala pri 3 letih in mornarica pri 4 letih,¹¹⁵ toda to ni bistveno zmanjšalo dezertertva. Da sta bila dezertertvo in rokovnjaštvo povezana, priča dejstvo, da so nekateri najbolj znani rokovnjači nosili pred tem vojaško suknjo (Veliki Groga najprej v avstrijski in nato v Napoleonovi vojski) oz. bili na tem (Franc Ziherl, Dimež), da jo nosijo.¹¹⁶

Da v času Avstro-Ogrske vojaški poklic in vojaščina nista bila več tabu, se da sklepati iz pisanja, ki – nenavadno! – popolnoma prezre kmetstvo, in se prikrito dobrika vojaškemu stanu, ko ga umešča med delavstvo in obda z ženskim spolom: »*Delavec in delavka namreč z veselim srcem pri nas poje od zore do mraka in celo hrabri vojak si pogum dela s pesmicami, kadar gre v vroči boj za domovino in cesarja. Kjer je Slovenka v hiši, se slišijo sladkih pesmic veseli glasovi cel dan ...*«¹¹⁷

Slovenska glasbena folkloristika bi šele lahko dognala, ali je Kurnikova¹¹⁸ *Od vojaškiga novinca* njegova last in se je sfolklorizirala, ali se je avtor tako držal predloge iz slovstvene folklore, da mu ni mogoče prisoditi čistega avtorstva. Morda je zato vzrok, da pesem ni podpisana niti s karakterističnima kraticama V. K. Navadno se pri folklorizaciji pesmi tudi skrajšajo, medtem ko je njegova dolga štirinajst 4-vrstičnih kitic, tako da prej prihaja v poštev prva možnost glede na prve štiri kitice: »*Preljuba si pomlad zelena*«, 1. kitica. in morda prve štiri kitice. Od 5. kitice naprej besedilo daje vtis, da gre za interferenco z drugimi ljudskimi vojaškimi pesmimi. "Ne vemo reve, kam peljali, / Al kam nas bodo s'rote gnali, / Al še pride kter domu, / To je skrito usakimu. // Ne vemo, kje nas bo objela smrt.«

Ko bodo bobni ropotali, krogle nad glavo švigale, bo vojak zadnjič mislil na dom in domače. »*Oj! z Bogom bratje in sestrica, / Zdaj puška mi bo tovaršica, / z vami jedel več ne bom, / Kruh soldaški lomil bom. // Oj! z Bogom rojstna ti vasica, / In tud' ti farna cerkvica. / Zadnič vam podam roko, / (če) Mene več nazaj ne bo. // Juhej cesarski vsi soldatji, / Zdaj vi nam boste novi bratji, / Puško, sabljo, bajonet, / Mara vsaki zdaj imet. // Ko boben skupej nas sklicuje, / Naj božja volja se spolnjuje, / Lep fant mora bit' soldat, / Bog*

¹¹⁴ Ivan Vogrič, n. d., 55.

¹¹⁵ Ivan Vogrič, n. d., 58.

¹¹⁶ Ivan Vogrič, n. d., 56.

¹¹⁷ O, Cerkevno in domače petje, *Učiteljski tovarš* 4 (1864), 266–267.

¹¹⁸ Vojteh Kurnik (Tržič *1826–Ljubljana †1886).

*in cesar ga ima rad. // Ij! starši, nehajte žalvati, / Če kterikrat ste pozvedili, / De vmerl je vaš sin soldat, / In pustite zanj maš'vat.*¹¹⁹

Že Karlu Štrekelju se ob vojaških pesmih zatakne, kje poteka meja med »med ponarodelo ali umetno in med pristno narodno robo«,¹²⁰ ko za merilo razločevanja med omenjenimi tremi kategorijami¹²¹ besedil jemlje njihovo starost: »*Vsa ta tvarina je v primeri s pesmimi I. ali III: dela razmerno zelo mlado blago. Temu se ni čuditi, če pomislimo, da je razvoj vojaštva v modernem smislu kesán in se dá o njem govoriti še le od začetka 18. stoletja, ko je prenehalo mezdníštvo. Zategadelj bo le malokteri tu objavljenih pesmi pripisati večo starost kakor dobo dveh stoletij.*«¹²² Glede na to, da je bilo to zapisano pred 100 leti, jim je danes po njegovem računanju treba pripisati še toliko več.

Četrty zvezek *Slovenskih narodnih pesmi* v obsežnem razdelku *Vojaške pesmi* vsebuje 484 besedil (Š 6733 → 7217). Kolikor jim snov dopušča, so razvrščene, smiselno od začetka do konca vojaščine, kakor sledi iz naslovov posameznih razdelkov:

Če vojakov pomanjka, pojdemo mi, Še mož je ženo moral zapustiti, zakaj bi te jaz ne! Skesani radovoljec, biričem-lovcem srečno ubegli samostanski hlapec, Mežnarski fant iz Moravč – radovoljec, Prišli so k meni štirje rumeni, Pri ljubici ulovljen, Zajeti novak se priporoča Mariji, Ulovljen, ko se je prišel gret, Spitalski fant mora za druge k vojakom, Kmet je siromak, ker mora biti vojak, Slabiči gredo domov, junaki k vojakom, Skrival se več ne bom, ker vem, da me ujamejo, Čudno se ti bo zdelo, ko pridem v suknji beli, Svinčene kroglje nam pod srce pridejo, Vse skrivanje ni nič pomagalo, Le malo soldatov primanjka, pa spišejo cegljecev toliko!, Ko sem odhajal, nisem od solza videl steze, Jutri ob devetih moram biti v Marprugi, Po gorah smo se skrivali, smo se na vojsko bali, Marijin romar ne bom več, ker grem iz tega kraja preč, »Hudi glas iz Gradca gre«, Soldaško remený – to je moje veselý, Meni že vahto stavijo, da mi k ljubici branijo, Sabljica mi bo nevesta, šel bom med Taljane neznane in še dalje, Velika noč se približuje, fantom žalost oznanuje, Kaj si je naš cesar izmislil, dolgi so cesarski marši, kmalu bo iti v službovanje, Vse se spomladi veseli, jaz sem žalosten, Ko pomlad ozeleni, mladim fantom žalost stri, Novinec jemlje slovo od svojcev in znancev, Dekleta že jemljejo prstane z rok, Kje bo posehmal moja postelja? Težave gredo črez moje srce ko megle črez solnce, Nekdaj so šli na štirinajst, zdaj gredo na osem let, Nocoj bom še prišel k tebi, potem bo puška ljubica, Najlepši je domače cerkve zvon, ki ga slišal več ne bom, Od Borovljancev težko rajžam, Devica Marija nas troštala bo, Jaz sem fantič mlad, pa moram biti soldat, Pobič sem star še le osemnajst let, Ljubljana prodana za vse vesele fante, V kosarno prišel sem vesel, pa tam sem jokati začel, Puške se prestraši, V vojaka ga preoblačijo, Oprava je edino, kar vojak ima, Prokletó pero, ki me je zapisalo v vojaški stan, Kosarno bom zapustil,

¹¹⁹ Marija Stanonik, Vojteh Kurnik – kolar, mizar, rodoljub in domoznanski pesnik (1826–1886), *Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, 325–326.

¹²⁰ Karel Štrekelj, Pripomnja, *Slovenske narodne pesmi* IV, Slovenska matica, Ljubljana 1908–1923, 3.

¹²¹ S sodobnega teoretičnega vidika prim. Marija Stanonik, Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 137–146. Ista, *Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, 11–26.

¹²² Karel Štrekelj, *n. d.*, 1908–1923, 3.

Vojaškega stanu svetle in temne strani, Omoženi ljubici bo pisal, Polagoma vojak pozabi prejšnje ljubice, Tudi pri vojaki najde ljubico, Domobranec nima novcev, Kdo bo listje grabil, ko bom vojak, Nekdanjega veselje nikoli več ne bo, Vojak na tujem Ne odkupijo me, dasi so vsi obljubili, Vojak.-begun, Vojak-žandar, Vojak bolan, Ptica prenaša vojakovo pošto, Bog ne daj vam videti pruske dežele! V boj za vero »na mejo voherško« [= ogrsko], Ranjeni fantič hoče še domov pisati, Na zelenem travniku leži mertev vojak.

Najprej so na vrsti pesmi o prehitrih odločitvah za vojaščino, katerih se naivni mladenci potem kesajo (pomlad okrog velike noči je bila najbolj nevaren čas za njihovo začetje), o slovesu od domačih¹²³ in domačega kraja, prihodu v kasarno, navajanju na nova oblačila in vrsto orožja glede na to, v kateri rod vojske so bili uvrščeni, čustvenih stiskah in iskanju duhovne pomoči, veselju ob izdatnem skrajšanju vojaške službe.

Po številnih motivih slovesa se službovanje navadno riše v črnih barvah. Novincu je vojaško urjenje na začetku težko, saj ne more več nadaljevati prejšnjega življenja. Večina se neugodnostim privadi, dobi novo ljubico, ki ji ne zagotavlja tako vroče zvestobe kot prvi, spozna nove tovariše, in če ni vojske, srečno dosluži odpust. Štrekelj opaža v njih veliko jokavosti, kar si razlaga s socialnimi razmerami. Revne je največkrat doletelo, da so morali dati za vojsko sina, ki je bil doma edina delovna sila, in večni boji niso bili tako vabljivi za navadnega prostaka, kakor morda za gospôdo, ki se je v kratkem povzpela do visokih časti in bogastva.¹²⁴

Več pesmi omenja splošno vojaško službo, ki je bila sprva celo dosmrtna. Nekatere pesmi omenjajo skrivanje fantov ob času, ko so komisije nabirale vojake (Š 6801) in pripovedujejo, v kakšnih okoliščinah je bi kdo ujet. Slovenske vojaške pesmi tematizirajo razmere od uvedbe splošne vojaške obveznosti naprej in razpoloženje slovenskega človeka do vojaščine. Nekatere segajo v čas najemniških vojsk, saj omenjajo najemanje vojakov z raznimi obljubami (Š 6758, 6763) ali z zvijačo. Po podrobnostih v oblačenju se da ugotoviti, na kateri rod vojske ali obdobje se nanašajo. V pripovedni pesmi (Š 717) omenjeni pernat klobuk je bil v 30-letni vojni znamenje častnika; v šaljivi različici iste pesmi »*lasci skravžani*« (Š 721) in v drugi pesmi (Š 6792) »*glavica poštopana*« spominjata na čas (nekako do konca 18. stoletja), ko so si morali vojaki lase ali lasulje kodrati in pudrati. Vse do konca 19. stoletja so smeli vojaki jemati s seboj žene ali ljubice (Š 1516, Š 1520, Š 1524).

Nekdanja Avstrija pa ni mirovala.

Na apeninski polotok sta v okviru avstrijskih vojaških kopenskih sil že leta 1820 17. kranjski in 47. štajerski polk prišla celo do Neaplja.¹²⁵

Avstrijska vojska je pod vodstvom tedaj že dvainosemdesetletnega feldmaršala Josefa Radetzkega leta 1848¹²⁶ res premagala italijansko pri Custozzi / Kustoci.¹²⁷ V *dveh dneh*

¹²³ Motivika slovesa od deklet in ljubic te pesmi večkrat zbližuje z ljubezenskimi (1296–1316, 1462–1468, 1474–1483, 1494–1632, 1640–1643, 1649–1699, 1379–1380).

¹²⁴ Karel Štrekelj, *n. d.*, 3–4.

¹²⁵ Ivan Vogrič, *n. d.*, 20.

¹²⁶ Že leta 1831 je postal vrhovni poveljnik avstrijske vojske v Italiji.

¹²⁷ Prva bitka pri Kustoci je bila leta 1848 in druga 1866. Na katero od njiju je mislil Aškerc v pesmi *Mejnik: Še pri Kustoci bal se nisem smrti...* Prim. Vogrič, *n. d.*, 30.

vse opravljeno. Stepli smo se, pa je bilo...«¹²⁸ Naslednje leto je uspeh ponovila še pri Novari.¹²⁹ Vojaki so ga oboževali in opevali v svojih pesmih, na primer:

Oj, zdaj na Laško pojdemo,
Bog ve, če kdaj se vrnemo!
Banda nam bode špilala,
lepo nam bo muscirala.
Radecki pa na konj' sedi,
nas, mlade fante, on dobi.
Radecki 'ma sivo glavo,
pa vendar gre na vojsko ž njo.
Radecki pa na konj' sedi,
pa rožniven'c v rokaj drži.
Radecki je en prav' gospod
on b premagal zmir povsod.¹³⁰

Toda poražena je bila v boju s Prusi.¹³¹ O tem se na njenih tleh ni moglo peti, zato je naslednja morda nastala še pred tem, v času vojaških pesmi J. Damascena Deva: »*Kanoni že grmijo se trese celi svet: Franc Jožef, njegovi general / Se z Prajzom če vojskvati in boj od sebe dat*« (Š 7140).

Habsburška Avstrija je bila kar naprej v bojih s Prusi. Od kod zanosna *Vojaška*¹³² in druge hrupne pesmi Jovana Vesela-Koseskiga, če pa je pod fotografijo, res z odločnim, skoraj mrkim, a ne hudobnim obrazom tako ponižen skromen podpis *Janez Vesel*.¹³³ Pesem je umetelno sestavljena iz osmih šestvrstičnih kitic z moško rimo, ki pripomorejo k možati trdi dikciji, medtem ko so vsaki posebej dodani trivrstični pripisi zaradi tekoče rime¹³⁴ zelo spevni. Pesem vabi v boj, kar je stalnica slovenskih vojaških pesmi pravzaprav od prve puntarske pesmi naprej. Prvi dve vrstici v drugi kitici sta vredni omembe, predvsem zaradi »*Slovenec*« in ne zgolj Kranjcev: »*Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj / Za pravdo, za dom, za Cesarja*« toda kaj ko sta naslednji dve že težko sprejemljivi. In tako izmenjavanje se vrsti iz kitice v kitico. Zaradi nenavadne skladnje je celotno sporočilo pesmi kljub posameznim sprejemljivim vrsticam nejasno, čeprav iz nje veje želja po vtisu. Najprej s pomočjo horizontalnih razsežnosti (»*Podravske, posavske planave*«, »*Sloboda domovja*«, »*Bogastvo neskončno v naročju gorá / Na vidu cveteče dobrave*«), nato z imeni »*Rim*«,

¹²⁸ Ivan Vogrič, *n. d.*, 7.

¹²⁹ Radecki = Johann Joseph Wenzel), Graf Radetzky von Radetz (Třebnice na Češkem, *1766–†Milano, 1858), avstrijski feldmaršal in vojskovodja. Po zmagah pri Custozi (1848) Mortari in Novari (1849) postal generalni guverner severne Italije. Luc Menaše, *Svetovni biografski leksikon*, Mihelač, Ljubljana 1994, 793.

Med bivanjem v Ljubljani se je izkazal za velikega človekoljuba. Andrej Praznik, Radecki je en prav' gospod, *Družina* 65, Vsi sveti, 2016, št. 44-45, 27.

¹³⁰ Andrej Praznik, *n. m.*, 44–45, 27.

¹³¹ Ivan Vogrič, *n. d.*, 201, 30.

¹³² *Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga*, Matica Slovenska v Ljubljani, 1870, 45–46.

¹³³ Morda pa gre za konstrukcijo fotografije in podpisa.

¹³⁴ Silva Trdina, *Besedna umetnost II*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, 148.

»Horule«, »Otokar«, »Samo«, itn. na diahroni osi. V zadnji kitici je metafora, ki omogoča slutnjo, proti komu je pesem naperjena:

Nabita je risanca, ojster je meč,
obilno v kartušu je blaga,
V junaškemu sercu poguma še več,
Na vraga, o bratje, na vraga!
Stoleten raztergati v migleju hrast,
Je dana nevihti gotova oblast;
Hujši mi planemo,
Urniši zmanemo,
V prah jo spremenimo vražno pošast!¹³⁵

Krimska vojna (1853–1856) je ob uspehih ruskega orožja vplivala na krepitev panslovanske ideje in opogumila Simona Jenka za pesem *Dan slovanski* (1853), toda tudi do pesimističnega ciklusa *Solze Slovincove* (morda 1854).¹³⁶ Ruski uspehi so spodbudili Antona Aškercera, da je iz ruščine prevedel pesem *Vojaška pesem o Sevastopolu*.¹³⁷

V bitki »kakor sodnji dan« pri Solferinu¹³⁸ in San Martinu 24. junija 1859 sta se spopadli zelo številčni nasprotni vojski. To je bila v zgodovini zadnja večja bitka, v kateri sta nasprotnima armadama osebno poveljevala monarha: Napoleon III., ki je na podlagi tajnega sporazuma pomagal piemontsko-sardinski vojski, in Franc Jožef. Avstrijsko vojsko so sestavljali večinoma vojaki slovanskih narodov, med njimi je bilo 18. do 20.000 slovenskih vojakov, ki po mnenju nekaterih niso kazali posebne vneme za boj.¹³⁹

Ta bitka je v slovenskem zgodovinskem spominu ostala najbolj živa. Njen udeleženeec vojni veteran Andrej Pajk je v ozadju Jurčičevih *Spominov starega Slovenca* in omenja jo Levstikov *Deseti brat*. Josip Jurčič in Simon Gregorčič sta se ji oddolžila tudi vsak s svojo pesmijo (*Solverina*, *Po bitvi*).¹⁴⁰

Številni vojaški obvezniki so prišli v moralno stisko, v kakršni se je znašel glavni junak Ciglerjeve *Sreče v nesreči* vojak France Svetin. Ta »se je moral vojskovati z ljudmi, katerih ni nikoli poznal, in za take, ki mu nič mar niso bili.«¹⁴¹ Orožje nad domnevne sovražnike so praviloma uporabili zgolj, ker so jim nadrejeni tako zaukazali, ne pa iz motivov, povezanih npr. z obrambo domačega ognjišča.¹⁴²

V programu *Zedinjene Slovenije* 1848 ni bilo nobene zahteve v zvezi z vojsko, prav tako ne v času ustanavljanja čitalnic v začetku 60 let 19. stoletja. Zelo redko se pojavi v

¹³⁵ *Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga*, 46.

¹³⁶ Anton Slodnjak, *Romantika in realizem I*, Lino Legiša (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva II*, Slovenska matica, Ljubljana 1959, 218.

¹³⁷ Avtorjeva op.: *Zbrano delo* 6, DZS, 1990, 185.

¹³⁸ Ivan Vogrič, *n. d.*, 28, 29. Švicarski filantrop Henry Dunant, ki je na kraju samem pomagal ranjencem, je dal pozneje pobudo za ustanovitev organizacije Rdečega križa. Luc Menaše, *Svetovni biografski leksikon*, Mihelač, Ljubljana 1994, 254.

¹³⁹ Ivan Vogrič, *n. d.*, 28.

¹⁴⁰ Ivan Vogrič, *n. d.*, 29.

¹⁴¹ Cigler, *Sreča v nesreči*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1974, 74.

¹⁴² Ivan Vogrič, *n. d.*, 66.

resolucijah na slovenskih taborih od leta 1868 do 1871. V Sevnici so leta 1869 zahtevali, naj vlada in deželni ali okrajni uradi s Slovenci poslujejo slovensko, vključno o vojaških zadevah. Lovro Toman je kot poslanec v državnem zboru tisti čas v razpravi o domobranskem zakonu predlagal za deželno brambo poveljevanje v narodnih jezikih. »Takšnega odločnega stališča ni zagovarjal nihče ne pred njim in ne za njim.«¹⁴³

Vtis, da je bilo 19. stoletje v primerjavi z naslednjim manj bridko, je varljiv. Bilo je prelite manj krvi na bojnem polju; vojaki so na veliko umirali zaradi hudih naporov, izčrpanosti, roparjev in bolezni. Vojaščina je bila pogubna za Dragotina Ketteja (1876–1899),¹⁴⁴

Pozneje se vojaščini izogibali s trajnim izseljevanjem v tujino. To dokazuje, da izogibanje vpoklicem ni bilo nujno povezano z domotožjem. Bilo je tudi moralno-etične narave.¹⁴⁵

---

¹⁴³ Ivan Vogrič, *n. d.*, 67.

¹⁴⁴ Ivan Vogrič, *n. d.*, 62.

¹⁴⁵ Terensko gradivo priča, da se je zelo veliko slovenskih fantov odločilo za ta korak po drugi svetovni vojni.

7. BENEŠKA PESEM O NAVDUŠENJU NAD ITALIJO IN DRUGA O ŠE VEČJEM RAZOČARANJU NAD NJO

Leta 1866 se je Avstrija pod mladim cesarjem Francem Jožefom zapletla v vojno s Prusijo in Italijo in obe izgubila. S spomini na veliko ugodno samoupravo pod Beneško republiko¹⁴⁶ so na podlagi mirovne pogodbe na plebiscitu 21. in 22. oktobra leta 1866 Beneški Slovenci soglasno¹⁴⁷ potrdili njeno priključitev pod Italijo. Toda kmalu so spoznali, da so stari časi mimo.

To je registriral tudi Stanislav Škrabec, ki najprej predstavi¹⁴⁸ dr. Bruna Guyona in se pridružuje pohvalam za slovensko slovnico v italijanščini, ker je z njo »opozoril Italijane na jezik, ki ga govori čez 30 tisoč državljanov "odrešenega" kraljestva, ki bi se torej pač imelo nekoliko ozirati nanj. V resnici je seveda zastonj upati, da bo italijanska vlada slovenščini kedaj kako pravico priznala.«¹⁴⁹ Enaka »bridkost« navdaja Škrabca v poročilu o dveh novih Guyonovih publikacijah, za kateri verjame, da sta nastali z enakim namenom. »Kako nas namreč ne bi bolelo srce, ko beremo, kar piše g. Guyon o italijanski politiki beneških Slovencev leta 1848:

Prišlo je leto 1848 in vsa (beneška) Slovenija se je vzdignila zoper Avstrijo. Mnogi Slovenci so hiteli tedaj branit Benetke. In po usodnem in nesrečnem padcu mesta se drugi niso obotavljali izseliti se, da se vdeleže vojske za neodvisnost... Koliko je bilo navdušenje za Italijo, kaže naslednja ljudska pesmica, ki je leta 1848 šla mej (beneškimi) Slovenci, duhovnimi in svetovnimi, od ust do ust:

Predraga Italija,
Preljubi moj dom,
Do zadnje moje ure
Jest ljubu te bom.

¹⁴⁶ Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, Samouprava Beneške Slovenije, *Zgodovina Slovencev*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, 326–327.

¹⁴⁷ Le en sam je bil menda proti.

¹⁴⁸ »Pisavec teh dveh razpravic naš prijatelj gosp. dr. Bruno Guyon, italijanski gimnazijski profesor, zdaj v Starem mestu – Cividale, – je po rodu beneški Slovenec, ki koliker vemo, ni hodil nigdar v nobeno slovensko šolo, ki je torej v slovenskem jezikoslovju popolnoma samouk. Po spodbujanju učenega Ascolijja v Milanu, kjer je prej tudi on imel službo na kraljevi gimnaziji Parinijevi, pa se je vendar s toliko gorečnostjo poprijel slovenščine, da je spisal Italijanom celo slovensko slovnico, izišlo l. 1902 v Milanu pri Hoepliju, in sloveči dunajski slavist dr. V. Vondrak je to knjižico ocenil s pohvalo.«

¹⁴⁹ Stanislav Škrabec, *Le colonie Slave d'Italia di Bruno Guyon (Memoria dedicata A S. Maestra Elena – Regina d'Italia)*. Sull' elemento Slavo nella Toponomastica della Venezia Giulia di Bruno Guyon, *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), XXIV. tečaj, 5. zvezek, V Gorici, 1907, 218.

Si u kjetnah živiela,
Objokana vsa,
Na dikla špotljiva
Do zdaj si ti bla.

Raztargi te kjetne,
Obriši suzó,
Gor uzdigni bandiero
Treh farbih lepó. – – – «

»Tudi pozneje so se beneški Slovenci borili še za Italijo. Neki Štefan Vogrič¹⁵⁰ je bil major v pijemonteški armadi ob krimski vojski. Trije drugi Slovenci, mej njimi Guyonov oče, so bili z Garibaldijem pri Bezeki (Bezzecca); dva njegova ujca sta dezertirala, sam to pripoveduje, od svojih avstrijskih regimentov ter po nevarnosti in truda polnem begu – eden je preplaval široko Donavo! – vstopila mej pijemonteške konjike. «¹⁵¹

Ščasoma se je navdušenje ohladilo. Beneški Slovenci so se prekmalu prepričali, da je italijanski "jarem" »še težji in terji« od avstrijskega. Vsaj nekateri so se začeli zavedati, da pravzaprav niso Italijani, temveč Slovenci, »ud tistega slovenskega telesa, ki živi na Goriškem, Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ali – oj! odsekan ud, namenjen v povžitek tujemu želodcu!« Guyon se ni bal javno izraziti razočaranja, ki se je poglobljalo posebno od leta 1872 do 1880. Eni od dveh razprav je v slovenščini z dodanim prostim prevodom v italijanščino dodal pesem *Slovenija in njena hčerka na Beneškem*:

Kaj jočeš se ti krasotica?
Kaj v klavernih mislih živiš?
Si tudi ti moja hčerica,
Mi vedno pri sercu stojiš.

Glej, tvoje sestrice na Dravi,
Na Soči, na Savi si že
Pripravljajo lovor, da v slavi
Veselo vse ovenčajo me. - - -

Ah mamica draga in mila!
Okove in žulje poglej,
Ki nosim in bom jih nosila
Jaz v svojem domovji vselej.

Jaz nisem ne v vradu, ne v šoli,
Daravno tu od vekov živim;
Ko tujka beračim okoli,
Le v cerkvi zavetje dobim.

Ne poznam veselja, radosti,
Le solza mi solzo podi

¹⁵⁰ Ivan Vogrič, *n. d.*, 23: Na krimskem bojišču sta se v enotah piemontsko-sardinskega kraljestva znašla tudi Stefano Vogri (= Štefan Vogrič) iz Beneške Slovenije in Alessandro Clemencich (Aleksander Klemenčič) iz Gorice.

¹⁵¹ Stanislav Škrabec, *n. m.*, 218.

Po bledem obličji, do kosti
Me laška pijavka mori.

K'dar dajo lovorske vezila
Ti hčerke v preslavni spomin,
Jaz bom milotinke glasila
Pod verbo, potem pa ... pogin!

In mamka, na mojo gomilo,
Te prosim, položi na njó
Cipresovo tužno vezilo,
In kani iz očesa solzó!¹⁵²

Škrabec dodaja, da je po Guyonovem zgledu zadnjo kitico izpustil; *Slovenija more svojo beneško hčerko objokovati, tolažiti ne!* Guyon priznava, da se italijanskim Slovencem ne godi dobro in da kaj boljšega tudi sami ne upajo več; navdušenje za to ali ono stran se je zgubilo, apatija vlada in "vmazan dobičkolov predelanih ljudi" (*affarismo gretto di gente rifatta*), a upa, da še ni vse zgubljeno.¹⁵³

---

¹⁵² Pesmica je, kaker sprednja, ponatisnjena iz knjige "Avv. Carlo Podrecca, *Slavia italiana* Cividale 1884, žal, da z več tiskovnimi pomotami, ki so tu popravljene. - op. S. Škrabec.

¹⁵³ Stanislav Škrabec, n. m., 218.

8. PESEM O SUDATIH MEKSİKAJNARJIH

»Meksikajnarji« so bili eno od znamenj naraščajočih gospodarskih težav na slovenskem podeželju zaradi začetka železnice, ki je uničila furmanstvo in fužinarstvo.¹⁵⁴

V letih 1864–1867 so se mnogi Slovenci kot prostovoljci pridružili vojaški odpravi, ki jo je vodil v Mehiko cesarjev brat Ferdinand Maksimilijan. Njeni člani niso sestavljali enote redne vojske, ampak so se – s pristankom oblasti – odpravili pravzaprav na kolonizatorski pohod. Ena od njihovih zbirališč je bila ljubljanska Cukrarna. Med vzroki za prostovoljno vojaško službo je bila želja po zaslužku in obljuba, da bodo prostovoljci po odsluženi vojaščini prejeli v last posestva v novi deželi. O njih je napisala temeljit pregleden članek Tita Ovsenar,¹⁵⁵ ki je odkrila tudi pesem, za katero pravi, da je najstarejša pesem, ki omenja Ameriko. Leta 1913/14 jo je zapel Fran Berlec iz Kandije:

Mi smo fajn ljudje
Meksikajnarji;
hoč' mo se vojsk'vat
tam u Meksiki.

Cesar Maksimil'jan
On edin' je 'zbran
za cesarja
v Meksiko poslan.

Tam je čist' drug svet,
hoče nas imet –
Bog daj dolgo nam
na svet živet.¹⁵⁶

Pesem se je ohranila v nemško pisanem dnevniku slovenskega meksikajnarja Ivana Zapotnika. Hranil ga je sodavičar in trgovec Jaške v Železnikih. Alojzij Turk ga je prevedel v slovenščino, dodal opombe in objavil v reviji *Življenje in svet*, 1930.¹⁵⁷

Odkod je njena skrajšana varianta, ni znano, potrjuje pa, da se je prvotno besedilo (s) folkloriziralo ali pa le blede ohranilo v spominu:

Mi smo fajn sudatje Meksikajnarji,
mi se čmo vojskvati tam u Meksiki,
tam je drugi svet,
hoče nas imet... (Kranjska).¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ivan Vogrič, *n. d.*, 38, 39.

¹⁵⁵ Tita Ovsenar, Meksikajnarji, *Kronika* 41, 1993, št. 2, 14–17.

¹⁵⁶ Tita Ovsenar, *n. m.*, 16.

¹⁵⁷ Tita Ovsenar, *n. m.*, 14–15.

¹⁵⁸ Ivan Vogrič, *n. d.*, 38.

Motiv meksikajnarjev hrani slovenska književnost vsaj v dveh primerih. Josip Jurčič ga je v *Slovenskem glasniku* že leta 1867 vključil v humoristično povest *Božidar Tirtelj*, Ivan Tavčar pa v tragično novelo *Soror Pia* (Zvon 1879).¹⁵⁹

Tragično se je končala tudi mehiška osvajalna ekspedicija. Nesojenega cesarja Ferdinanda Maksimilijana Habsburškega so domačini leta 1867 ujeli in ustrelili. Bolni zdesetkani meksikajnarji pa so se po raznih peripetijah vrnili na svoje domove.¹⁶⁰

---

¹⁵⁹ Tita Ovsenar, n. m., 15.

¹⁶⁰ Tita Ovsenar, n. m., 17.

9. DVE KRONIKALNI PESMI PO AVSTRIJSKI ZASEDBI BOSNE LETA 1875

Bosanski uporniki so se želeli otresti večstoletnega turškega jarma in fevdalnega političnega pritiska. Vzroki za upor so bili verski, narodni, ekonomsko-socialni. Slovenski protivoljci v protiturških silah leta 1875 so bili zanesenjaki, ki so se odzvali na protiturški upor, najprej v Hercegovini in nato v Bosni. Tja so se ti odpravili naskrivaj, brez vsakršne državne podpore. Pričakovali so, da jim bo pomagala Srbija, a se »največji kmečki vstaji v 19. stoletju«¹⁶¹ ni pridružila. Avstrijska oblast je nanje gledala nezaupljivo.¹⁶²

Toda panslavistične ideje niso prerasle v odkrito protidržavno gibanje. Slovenci so vseskozi veljali za zveste avstrijske državljane. Spoštovanje cesarju Francu Jožefu in cesarski hiši so še posebej izkazali ob 600-letnici habsburške vladavine nad Štajersko in Kranjsko (1883), čeprav so po drugi strani vlado kritizirali.¹⁶³

Josip Stritar je v *Dunajskih elegijah* (1876)¹⁶⁴ obsodil spletkarjenje Velike Britanije, ki se je dalj časa zavzemala za ohranitev turške države na Balkanu. V rusko-turški vojni so velike evropske države izrabljale težave otomanskega cesarstva za lastne interese.¹⁶⁵ Delno se je kriza razpletla na berlinskem kongresu od 13. junija do 13. julija 1878, ko so Avstro-Ogrska, Francija, Italija, Prusija, Rusija, Velika Britanija in Otomanski imperij podpisali sporazum, ki je poleg novega statusa za Srbijo, Črno Goro, Romunijo in Bolgarijo določal, da Bosno in Hercegovino »začasno« (!) upravlja Avstro-Ogrska, kljub temu da te dežele še naprej pripadajo turškemu sultanu.¹⁶⁶

Anton Aškerc je leta 1882 objavil v reviji *Kres Vojakovo pesem*, v kateri obsoja hladnokrvnost oblastnikov in vojaških strategov, ki na varnem rinejo mladež »branit carja, domovino tam na polju, kjer krvavo žanje žena bela«.¹⁶⁷ Ni izključeno, da se pesem nanaša na berlinski kongres, saj piše, da »tam se zbirate gospoda, imenitna in učena, iz dežel, kjer sonce vzhaja, iz dežel, kjer spet zahaja.« V nadaljevanju pa je omenjeni turški cesar, ki mu vezir nese pismo.¹⁶⁸

Avstro-Ogrska je zasedla Bosno že štirinajst dni po končanem berlinskem kongresu in postopoma širila v njej svojo oblast vse leto 1878. V bojih so sodelovali vsi (7., 17.,

¹⁶¹ Jože Pirjevec, *Bosanska tragedija*, *Primorski dnevnik*, 12. 4. 2012 (navaja Ivan Vogrič).

¹⁶² Ivan Vogrič, *n. d.*, 40–41.

¹⁶³ Ivan Vogrič, *n. d.*, 44, 45.

¹⁶⁴ Josip Stritar, *Zbrano delo*, I, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1953, 252, 526.

¹⁶⁵ Ivan Vogrič, *n. d.*, 43.

¹⁶⁶ Ivan Vogrič, *n. d.*, 46.

¹⁶⁷ Anton Aškerc, *Vojakova pesem*, *Zbrano delo* 6, DZS, Ljubljana 1991, 19.

¹⁶⁸ Ivan Vogrič, *n. d.*, 59–60.

47., 22., 19., 33., itd.) »slovenski« polki z več tisoči mladih Slovencev, po nekaterih virih celo 20.000 slovenskih vojakov, po drugih pa za polovico manj.¹⁶⁹

Do prvega napada na avstrijske čete na bosanskih tleh je prišlo 3. avgusta 1878 pri Maglaju in nato še v veliko drugih krajih, tudi z gverilsko taktiko.¹⁷⁰ Ob tem je kmalu nastala *Pesem v spomin Bosne*, ki jo je napisal tja napoteni slovenski vojak z Blok:¹⁷¹

1.

V Brodu smo se zbrali
Da v Bosno se podali
V duhu od Vas se poslovim
Nazaj priti si želim.

2.

Po mestu čez Savo tja grede
Imel sem le te želje
Blagoslov naj nam Bog deli
Da domu prišli bi še živi.

3.

Stopivši v turški Brod
Vidi nas še naš Bog
Šege tukaj te so
Lustvo skoraj vse boso

4.

Pri Maglaju so bili ranjeni
Zraven vsi razmesarjeni
Husarska je tukaj tekla kri
Vsak je vpil. Bratec pomozi mi

5.

Pa rešitve leni ni blo
Zdihoval vsak h Bogu
Življenje ki mu zdaj odvzetu
Enkrat naj bode sveto!

6.

Pri Šepčem tretja bitva
Je skoraj vsim očitna
Da lovci so prvi bli
Ki turke so zasačili.

7.

V Senicah so nas napali
Pionirji smo pa hrabro stali

---

¹⁶⁹ Ivan Vogrič, *n. d.*, 48.

¹⁷⁰ Ivan Vogrič, *n. d.*, 49.

¹⁷¹ Na prvi strani je zdravnik dr. Ivan Logar (1905–1983) dopisal: *Nekje iz Loškega potoka 1934*. Bil je banovinski zdravnik v Sodražici in tudi Loški Potok je spadal v njegov delovni okoliš. Zbiral je razne dokumente, predvsem stare medicinske knjige in instrumente, diplome, kar vse mu je prišlo prav pri pisanju o zgodovini medicine. V njegovi zapuščini so njegovi domači našli tudi priloženo pesem, ki mu jo je očitno prepustil nekdo iz Loškega Potoka. Po zaslugi Jake Žuraja in Milana Vogla je prišla v moje roke.

Čes vodo mora priti se
Kar naše armade je!

8.

Devetnajstega smo dospeli
Kar dolgo si želeli
Vgledat glavno mesto
Ki težko nam bode zvesto?

9.

Pred mestom krogla prileti
Prijatla zadene nad oči
Padel je na tla.
Bres vsega sdihelja.

10.

Štirinajst let je študiral
V Bosno je primarširal
Čemu belil si glavo
Ker nikdar več vstal ne bo?

11.

Turška je tekla kri
Po varovžu od vseh strani
Mnogo kuč spremenili
Mi smo jih upepelili.

12.

Nekterga smo položili
Ki topovi ga umorili
V grob hladne zemlje
Ktermu ne bije več serce.

13.

Oni ki v Bosni počivajo
Mi spred oči ne zginejo
[poškodovano]¹⁷² se vi serčno
[poškodovano] li so slovo

14.

Jest se pa le radujem
Od veselja poskakujem
Ker turki niso me vlovili
In živega še pustili.

15.

Kdaj bo prišel tisti čas
Da odpustili bodo nas
Bosna s kervjo pridobljena
Ne sme biti več zgubljena

16.

Iz Bosne odhajaje
Ne bodem šel jokaje
Ker mislil sem si le
Luba Kranjska zemlja je

---

¹⁷² Spodnji levi vogal je odtrgan, verjetno je bilo tam napisano avtorjevo ime. Zato tudi manjka nekaj besed pri trinajsti kitici, ki je na sprednji strani.

17.
Ko pa pridem domov
Vsakmu bo lubo
Svojo roko podati
Na serce pritiskati¹⁷³

Pesem je napisana s črnilom z lepo pisavo na listu (12 x 7 cm), ki je po širini preganjen, tako da so na vsaki strani po štiri kitice, le na zadnji strani so tri in pripis: »Zložil na Bosniških žagah v spomin Marša od 30. Julija do 19. Avgusta [19]78 iz Broda v Sarajevo pri Okupaciji Bosne.«

V rokopisu je ohranjena še ena, štiriinšestdesetih (64) kitic¹⁷⁴ dolga pesem *Kunovci*¹⁷⁵ v *Bozni* [Bosni] zgolj s pojasnilom: »Pesnik neznan. Oče je dobil to pesnitev od nekega podčastnika na vojaškem poveljstvu po nastopu voj.[aške] službe v l. 1892.¹⁷⁶ Politična in vojaška zgodovina bi najbrž prepoznali iz nje še veliko več, kar se dá razbrati iz besedila. Glede na to, da nista znana niti avtor niti hranilišče, je primerno, da se tu kljub dolžini navede v celoti:

I.
Vsi cesarji in vsi kralji
So v Berlinu skup se zbrali
Sodbo oestro so držali
Ino takole spoznali.
II.
Turk velika je nesnaga
Mora se pomesti s praga
Več ne sme kristjanov dreti
Bozna se mu mora vzeti
III.
Kar prijatelj Avstrijan
Je zato dovolj močan
On naj lažje to stori
Ker korajžnje 'ma ljudi.
IV.
Ko se sodba ta prebere
Cesar vojsko skupaj zbere
In potem Filipovica
K sebi na svoj dom pokliče.
V.
Cesar reče generali
Ktere bomo v boj poslali

¹⁷³ Prva objava: *Borec*, revija za zgodovino, literaturo in antropologijo XLIII, št. 4-5-6, Ljubljana, letnica ni navedena, 379–381.

¹⁷⁴ Po pripisu Ms 1703 pri naslovu, pogojno sklepam, da se hrani v rokopisnem oddelku NUK.

¹⁷⁵ Kakor se dá sklepati iz odlomka naslednje pesmi, so bili »kunovci« dobro izvežbani in predani vojaki iz časa feldmaršala Radeckega, in enega njegovih poveljnikov Franca Khuna (Franz von Kuhnenfeld). Prim. Korporal Ivan Gruden, »Cesarjevič« št. 17, *Domoljub*, Leto XXIX, št. 51, Ljubljana, 21. decembra 1916, 665.

¹⁷⁶ Tipkan pripis k rokopisu besedila na štirih listih formata A4.

Al madžare ali nemce
Al hrvate ali pemce. [= Čehe)].

VI.

Rekel je Filipovič
Naši fantje vsi so tič
Toda Kranjci se med vsemi
Najbolj čvrsti in iskreni.

VII.

Kamor ti se zapraše
Vse pred saboj polome
S turkom tak račun imajo
Naj ga letos poravnajo.

VIII.

Če junak te dobim
Turka nič se ne bojim
Cesar vse mu to potrди
Pismo pisat mu veli
V Trst na Kranjskih Kunov roj
Naj pripravi se na boj.

IX.

Kunovci so pismo brali
So od veselja poskakvali
Ha poskusil bo Turčin
Kaj je Kranjske zemlje sin.

X.

Kranjski fantje saj smo mi
Greje nas slovenska kri
S turkom star račun imamo
Prav je, da ga poravnamo.

XI.

Godba lepo je igrala
Vojska se je v boj peljala
Le v Ljubljani še se vstavi
Da domači kraj pozdravi.

XII.

So slovenke se jokale
Ko so šopke povijale
Mokro vsako je oko
Ko jemalo je slovo.

XIII.

Na konju polkovnik sedi
In tako jim govori
Več se fantje ne mudite
Skup v vrsto se vstopite
Resen mora bit' vojak
Ker nas čaka boj težak.

XIV.

Fantje v vrsto so stopili
Nič se niso več mudili

Z Bogom ti domači kraj
Bomo prišli še nazaj.
XV.

Če nas svinca in bodala
Mati božja bo varvala
Voz železni je zažvižgal
Žalostno jim zabrlizgal.
XVI.

Čes posavje vlak hiti
Zgine nam izpred oči
Doli na hrvaško stran
Gder se zbira turk močan.
XVII.

Kmalu v Zagreb so dospeli
Kjer so jih lepo sprejeli
Tam pozdravljajo hrvate
Kakor svoje rodne brate.
XVIII.

Dosti vojske tam je zbrane
Od vseh krajev tja poslane
So Madžari in Polaki
Nemci Čehi in Slovaki.
XIX.

So tirolci in Bukovinci
In Hrvatje dalmatinci
Pešci, lovci topničarji
So ulanci in huzarji
Grdo Turek gledal bo
Kadar ti ga zgrabijo.
XX.

Ko Filipovič jim migne
Vojska vsa se kvišku vzdigne
Stopa proti turškem brodi
In Filipovič jo vodi.
XXI.

Šele pri dereči Savi
Cela trupa se vstavi
Most čez Savo naredili
In na turško stran stopili.
XXII.

Ceste tri so napelane
V kraje bozanske [= bosanske] prostrane
Prva se zavije v levo
Druga kaže v Sarajevo.
XXIII.

Tretja pa v desno pele
V Banjaluko in Rogelje
Vkup stopili generali
Ino se posvetovali.

XXIV.

Kak naj se turčin prekani
Brž Filipovič jo ugame
Vojsko loči na tri kraje
Vsakemu svoje da povelje.

Pesem je pisana s črnilom in od začetka s tankim, morda novim peresom, potem postajajo poteze debelejšje in ponekod se skoraj naredi packa. Morda je bila tudi roka utrujena ali nervozna. Besedilo je namenoma prepisano dobesedno, brez pravopisnih popravkov. Marsikje bi bilo treba dodati ločila, predvsem vejico, narekovaje in velike začetnice. Pisana je bila v dveh delih, saj so odslej številke kitic zapisane z arabskimi številkami:

25.

V levo stran do reke Drine
Je poslal madžarske sine
V sredo je postavil nemce
In pa štajerske Slovence.

26.

In po cesti desni plati
Šli so kranjci in hrvati
Tak turčina so prejeli
Od vseh krajev ga zajeli.

27.

V levo stran so šli madžari
Vodil jih je grof Scagari
Malo sreče so imeli
So umikat se začeli.

28.

Štajerci so šli po sredi
Zgrabi turk jih grdogledi
Dobro so se mu branili
In nazaj ga zapodili.

29.

Niso mu počitka dali
Do sarajeva so ga gnali
Kranjci in za njim hrvati
Krenejo po desni plati.

30.

Ko so prišli do rogelja
Turek že na naše strelja
Kape vidjo se rudeče
Polno jih po hribih teče.

31.

Kakor toča so se vsule
Sem po naših hruške kroglje
To junake kranjske zdraži

Da postanejo vsi vraži
Kmalu v beg jih zapode.

32.

Turki so se vstavljali
Protijajcu so bežali
Tako bil je dokončan
Prve bitke vroči dan.

33.

Ves srdit je turški paša
Vojska slab se mu ponaša
Sem ter tja po sobi hod
In preklinja kranjski rod.

34.

Po vsi bozni bobnat reče
Turek na pomoč mu teče
Moški vsak za puško zgrabi
Kar je turško vse privabi

35.

Močno vojsko skupaj spravi
V mesto Jajce jo postavi
Tam za trdim zidom čaka
Zdaj da kranjec prikoraka.

36.

Ko so naši tja dospeli
Nad turčinom so strmeli
Čez vse hribe in planjave
Turka je kot listja trave.

37.

Naših fantov je le malo
Pa srce jim ne upade
Bogu izročijo Duše
In nabašejo si puške.

38.

Ko se jutro zazori
Vojska v vrsti že stoji
Kranjce vprašajo hrvati
Al za Vami hočmo stati
Ali vi za nam hodite
Vas pa v boj naprej pošlite.

39.

Kranjci so odgovorili
Mi smo zmiraj spret hodili
Zdaj tud' hočmo prvi bit
In se s turkom poskusit.

40.

Treba se ni za nas bojati
Turku hočmo pokazati
Če poprej še vedel ni
Kaj da je slovenska kri.

41.

Vi za nami le hodite
Če bo treba priskočite
Toda mislimo da malo
Dela bo za vas ostalo.

42.

Glasno zdaj zapel je boben
Kranjci šli so prvi v ogenj
Turka strelat so začeli
Strašno topi so grmeli.

43.

Kugle spred in zad padale
Ali mimo všes brenčale
Eno v zemljo se zarile
Druge našim smrt storile.

44.

Kranjci pa se ne splaše
Mirno v ognji tam stoje
Turka s svincem troštajo
Hudo kri jim pušajo.

45.

Hruške meče jim suhe
Turki padajo ko muhe
Ker preteške te jedi
Vsak želodec ne trpi.

46.

Zdaj se turki skup zbero
Strašno vpitje zaženo
Alah, Alah so zavpili
In se v naše zakadili.

47.

Naši nočjo se umakniti
In začne se boj srditi
Puška poka, boben poje
Paša kolne turke svoje.

48.

Kranjci nso se nič bali
Turke dobro so kresali
Turkom že pogum vpada
Trese se jim dolga brada.

49.

Še Hrvatje so prihrumeli
In na Turka so se vsuli
Prišli Kranjcem so v pomoč
Boj je trajal dolgo vroč.

50.

Vrli kranjci in hrvati
Kakor pravi rodni brati
Turka so z močjo zgrabili
In nazaj ga zapodili.

51.

Kakor snopja od reži [= rži]
Mrtvih turkov tam leži
Turk se braniti več ne more
Bežal je v visoke gore.

52.

Turška moč je bla zdroblena
Bozna pa za nas doblena
O veseli se kristjan
Zate to je srečen dan
Hvala večnemu Bogu.
Ni več turškega strahu.

53.

Bozna se je vsa podala
Samo Livna je še stala
Livna 'ma pa trden zid
In za zidom Turk je skrit.

[54.¹⁷⁷]

55.

Ko Filipovič to čuje
Sam pri sebi preišljuje
Livna ima trden zid
In za zidom Turk je skrit.

56.

Druzega sveta zdaj ne vem
Kot da Kranjce tja pošljem
Kranjci v travniki so bili
V hribih turke so lovili.

58.

Urno so se skupaj zbrali
In pred Livno se podali
Celo mesto obstopili
In nikogar ven pustili.

---

¹⁷⁷ Avtor je preskočil štetje za eno številko.

59.

Tri so dneve tri noči
Turka tam oblegali
Postelj trda je zemljica
Streha mokra je meglica.

[60.]¹⁷⁸

61.

Bombe pokajo šrapneli
Da so Turki ostrmeli
Mesto se je od bomb vnelo
Na vsih krajih goret začelo.

62.

Turkom v mestu ni strpeti
Ven poskusijo pridreti
Se ven iz mesta zakade
Ter [v]naše se spuste.

63.

So na kranjce naleteli
Ti so jih tako sprejeli
Da se brž obrnejo
In se v mesto vrnejo.

64.

Jezno migne Turek z glavo
Belo vzdignit da zastavo
Turki so se priklonili
In orožje odložili.¹⁷⁹

Vseh kitic je v resnici 62, ker je pri pisanju dvakrat prišlo do pomote. Kdo je dokumentiral to odločilno, menda zadnjo? bitko avstrijske vojske nad turškimi silami. Ali je bil njen udeleženec ali je pesem nastala po vojnem poročilu. Zaslužil bi, da bi počastili njegovo ime.

Franjo Maselj-Podlimbarski je kot šolan vojak v živo spremljal dogajanje v Bosni. Zaradi romana *Gospodin Franjo* (1913), v katerem odkrito graja nevzdržne razmere in kapitalistično izkoriščanje njenih naravnih bogastev, je prišel pred častno vojaško sodišče. Ob začetku prve svetovne vojne so ga obtožili veleizdaje in ga izgnali na Nižjeavstrijsko, kjer je leta 1917 umrl.¹⁸⁰

Ivanu Šašlju je Kata Adlešič povedala pesem (Š 7217) v srbohrvaškem jeziku.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ Pri štetju je nastala napaka.

¹⁷⁹ Ovoj *Narodna in univerzitetna knjižnica* potrjuje sklepanje, da sem besedilo našla v njeni ustanovi leta 2016.

¹⁸⁰ Ivan Vogrič, *n. d.*, 2015, 54.

¹⁸¹ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi IV*, Slovenska matica, Ljubljana 1908–1923, 210.

Turska majka plakala,
kad je Bosna propala.
Austrijanska banda svira,
regiment napre maršira... (Kranjska).¹⁸²

Vir za navedeno pesem ni znan, kakor tudi ne, ali je nastala tisti čas ali že v 20. stoletju ob aneksiji Bosne leta 1908.

Prepletanje interesov velikih sil na Balkanu in drugih žariščih je vznemirilo Otona Župančiča: »Čigava Indija? Komu Bagdad? Kdo strelja naj, obeša v Teherani? Kdo nadzoruje moritve po Balkani?«, hkrati pa *Zemljevidu* izrazil zaskrbljenost nad usodo slovenskega naroda.¹⁸³

---

¹⁸² Ivan Vogrič, *n. d.*, 48.

¹⁸³ Ivan Vogrič, *n. d.*, 77.

10. SLOVENSKI VOJAK V AVSTRO-OGRSKI VOJAŠNICI V CELOVCU 1911–1914

Jernej Petkovšek se je rodil 14. 8. 1890 pri Janežu¹⁸⁴ v Bevkah blizu Vrhnike. V rodovniku družine Petkovšek je vpisan datum njegove smrti: 8. 9. 1914¹⁸⁵ v Gradežu.¹⁸⁶ Samo sklepamo lahko, da je bil kot pravkar odpuščen vojaški obveznik, česar se je v pesmi tako veselil, zelo hitro poklican nazaj, ali pa je bil med tistimi, ki so bili kar zadržani v vojsko in ubit v spopadu ali ranjen umrl za posledicami ran. Tako je postal ena najzgodnejših žrtev I. svetovne vojne.¹⁸⁷

Glede na to, da si mlad, kot je bil, še ni ustvaril družine, je spomin nanj še toliko hitreje utonil v pozabo, ko se ne bi ohranil rokopisni zvezek s pesmimi pod preprostim naslovom *Petkovsek. 15. kom.* [-adov?, kompanija¹⁸⁸]. Manjkajoča strešica nad s celo navaja k misli, da naslova ni napisal avtor sam, temveč kdo od njegovih avstrijskih kameradov v vojski, saj nemščina ne pozna slovanskih znakov za posamezne glasove. Morda celo šele po najdbi zvezka v njegovi zapuščini. Po drugi strani pa se v rokopisu vidi, daje velika črka *P* pri pesmih okrašena z enako vijugo kot na naslovnici.

Ali je v zvezku res natanko petnajst pesemskih besedil, je odvisno od odločitve, kako ravnati s tistimi, ki jih spremljajo ilustracije. Pri večini ni težav, saj se njihova vsebina smiselno nadaljuje ne glede na likovno opremo. Pri treh pa nastane zadrega, ali se spremene kitice ne nanašajo zgolj na pripadajočo risbo. Številko petnajst dobimo le, če mehanično preštejemo naslove vseh pesmi in dodamo še prozno besedilo: dnevnik vojaškega pohoda leta 1912 iz Celovca do Velikih Lašč na Dolenjskem in prek Iga nazaj na izhodišče. Ta mehaničnost še bolj potrjuje misel, da je zvezek dobil v roke posthumno kdo, ki slovenščine ni razumel ali ni znal ali se mu ni ljubilo brati in je samo seštel naslove in prištel še prozno besedilo. O tem, da je zvezek imela v rokah nemška roka, najbolj pričajo nemški pripisi s svinčnikom h kar šestnajstim risbam. Zaradi zgolj fotokopiranega študijskega primerka se pripisi preslabo vidijo, da bi jih bilo mogoče prebrati. Morda nemškim kameradom razlagajo vsebino risb.

¹⁸⁴ Pripada osmi generaciji rodbine Petkovšek iz Rovt. Njegov oče Anton (*11. 1. 1866 se je poročil z Apolonijo (roj. Remškar, Log pri Brezovici) in sta imela tri sinove:

1. Janez (*7. 5. 1889)

2. Jernej *14. 8. 1890, Bevke 15 – †8. 9. 1914, Gradež).

3. Anton (*19. 9. 1893). Podatke je preskrbel in mi jih prijazno posredoval g. Janko Petkovšek z Janeževe kmetije v Rovtah, februar 2020. Iskrena hvala!

¹⁸⁵ Janko Petkovšek, Rodovnik družine *Petkovšek »Janež« 1630–2008*, Rovte 131.

¹⁸⁶ Podatek Janka Petkovška po telefonu.

¹⁸⁷ Vendar ni naveden v seznamu žrtev I. svetovne vojne.

¹⁸⁸ Da gre za »kompanijo« [= četa,], bi se dalo sklepati iz pripisa ob koncu proznega pisanja.

Str. 1: Fantje odhajajo na nabor ali z nabora.

Str. 4: Nabornik sam z rožami za klobukom in vrčkom piva, ki ga izliva. Zraven je parafiran ali umetelen podpis ilustratorja in letnica 1912, ki pomembno dokumentira nastanek zbirčice. In pripis s svinčnikom v nemščini.

Str. 5: Nabornik se poslavlja od ljubice skozi okno. Zraven lesen vojaški kovček. Pripis v nemščini.

Str. 8: Nadrejeni nekaj pripoveduje naborniku. Pripis v nemščini.

Str. 12: V vojaški spalnici. Nadrejeni in dva vojaka. Vojaško postlana postelja in zloženi predmeti na polici nad njo. Pripis v nemščini.

Str. 16: Vojak v zaporu. Pripis v nemščini.

Str. 20: Vojak na straži, zadaj dekle, ki zamišljeno bere pismo. Pripis v nemščini.

Str. 22: Vojak z vrčkom piva v levici in kapo z glave v desnici. Dva pri mizi mu nalijata. Veseli se polovice prestane vojaščine. Pripis v nemščini.

Str. 26: Dekle z zamišljenim ženinom. Pripis v nemščini.

Str. 31: Vojaki na maršu. Pripis v nemščini.

Str. 34: Vojaki na raportu. Pripis v nemščini.

Str. 35: Vojaki defilirajo. Pripis v nemščini.

Str. 38: Vojak na obisku doma. Pripis v nemščini.

Str. 40: Še sto dni do konca služenja vojaškega roka. Pripis v nemščini.

Str. 42: Poravnavanje starih računov. Razbijanje, pretep. Pripis v nemščini.

Str. 43: Slovo od Celovca.

Risbe so stilno okorne, nekako otroške, izražajo avtorjevo individualnost. Narisane figure so res toge, toda njihove geste izkazujejo razpoložensko in psihično noto.

Ni znano, kdo je njihov avtor – Petkovšek sam ali kdo drug. Vsekakor so pesmi in risbe izjemen dokument slovenske vojaške zgodovine.

Čeprav je mogoče za vsaj dvoje če ne troje besedil sklepati, da so samostojna, tukajšnja analiza spoštuje štetje v zvezku.

A) JERNEJ PETKOVŠEK, PETNAJST PESMI

Torej: [Jernej] *Petkovšek*, 15 kom. Rokopis pesmi in del dnevnika.¹⁸⁹ Ni znano, kako so pesmi nastajale, dejstvo je, da so smiselno urejene po zaporedju, kakor se odvija življenje vojaškega obveznika od novinca do izšolanega vojaka v staroavstrijski vojski. Glede na urejeno pisavo in spremne risbe ni dvoma, da so bile pesmi v taki obliki prepisane pozneje.

Kdaj so nastajale? Na koncu dnevnika z vojaškega pohoda po slovenskem ozemlju je avtor podpisan: *V Celovcu [torek ?] 7 / 10 1912 leta. Infanterist Jernej Petkovšek 15 Comp.[anie; kompanija].*

To pomeni, da je prišel k vojakom vsaj leta 1911, kar se tudi časovno ujema. Rojen leta 1890 je leta 1911 postal polnoleten in na naboru potrjen za vojaško službo, ki je v stari Avstriji trajala tri leta. Na polovici služenja je dobil pravico do dopusta, o čemer piše

¹⁸⁹ Fotokopijo hrani Janko Petkovšek, Rovte. Iskreno se mu zahvaljujem za posredovanje gradiva.

v eni od pesmi. Čisto mogoče je, da potem iz vojske sploh ni prišel »v *civil*«, temveč je bil med tistimi, ki so jih zadržali v vojašnici; ko se je začela prva svetovna vojna, pa so ga poslali na bojišče, kjer je že v drugem mesecu prve svetovne vojne padel 8. 9. 1914.

Vse pesmi so v štirivrstičnih kiticah in se lepo rimajo, pogosto s tekočo rimo. Za tukajšnji namen pravopisno niso popravljene. Umetniške cene nimajo, pač pa zelo veliko dokumentarno vrednost.

Glede na to, da je avstrijska vojska imela nemški poveljevalni jezik, je razveseljivo, da je za nabiranje vojakov za vojsko avtor uporabil slovensko besedo »*nabor*«. ¹⁹⁰

Iz prve pesmi izvemo, da je bil čas nabora spomladi, da je bil pregled zanj nekje v mestu (morda v na Vrhniki ali celo Ljubljani), da je vojaški zdravniški pregled nabornikov zajemal predvsem njihovo telesno vzdržljivost, da so že v tej fazi trdo ravnali s potrjenimi za vojsko. Da so se ti pred javnostjo ponosno pokazali, ko so jih ljudje radovedno ogledovali, in da so končno zavili v gostilno in v njej prebili celo noč do jutra. ¹⁹¹

[1] *Na nabor*¹⁹²

Ko spomlad prihaja
Se svet veseli
Le fantom prihaja
Teško pri srci

Ko do mesta pridejo
Noter jo zavijejo
Tam do tal se slečejo
Obleko s sebe zmečejo.

Postavi urno semkaj se,
Da vidim če si ti zame.
Tako nad manoj zagrmí
Mož z črnimi očmi.

Ko dobro me pretipal je
In parkrat še zasukal je
»Ti bodeš eden dober mož
Tornistro lahko nosil boš!

Vojak trden boš postal
Po dnev, po noč na vahti stal
Tovaršov več še tvojih bo
Nosilo teško puškico.

Opoldne smo prisegali
Da se ne bomo kr[egali?] [odtrgano]
Da kdor povelje ??? [manjka]
Da vsak pri njem bo zvest.

¹⁹⁰ In ne pogovorne »štelnga«, ki je bila na podeželju v navadi vse do prenehanja obvezne vojaške službe v samostojni Sloveniji.

¹⁹¹ Že na prvi strani je za prvo kitico risba s kandidati za vojaške novince v slovesnih oblekah in harmoniko.

¹⁹² Na nabor, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [1912], [2–5].

Čez mest potem maširamo,
Ljudje pa okna odpirajo
Pri oknih deklice lepe
So skupaj stiskale glave.

Potrjen ta, potrjen on
Zapustil bo domači dom
al mi se nič ne brigamo
Po cest naprej maširamo.

Ko do gostilne pridemo
Jo noter prec zavijemo
?? potem smo na vso moč
Posta?? ni celo noč.

Da ??
?? potem smo šli mi dam
Tako ???
?? mežnar zvonil je beli dan.

Pesem sestoji iz desetih kitic, osma in deveta sta poškodovani zaradi odtrganega lista na robu. Škoda! Ker se ne ve, kaj so delali v gostilni. Na risbi je en sam rekrut, ki drži v povešeni desnici vrček, iz katerega izteka pijača – menda pivo. O tem je najbrž nekaj pisalo v manjkajočih vrsticah. Takoj na naslednji strani je zadnja kitica:

Tri leta bodo minule
Pod oknom bom stal
Bom tebi preljuba
Roko podal.

Zaradi spremenjene rime ima tudi drugačen ritem in sporočilo, zato bi jo lahko imeli za samostojno, toda ostaja del prve pesmi, saj deluje kot pripis k risbi, na kateri se rekrut pred odhodom na vojsko s poljubom skozi okno poslavlja od dekleta. Poleg ima lesen vojaški kovček.¹⁹³

[2] Rekrut¹⁹⁴

Sem prišel k vojakom
Vesev kot pastir
Sem mislil da bodem
Prec unter oficir [= prècej podoficir]

Ko pridem v Celovec
V kasarno grem spat
Vojak mi star reče
Morš zgodaj ustati.

Drugi dan pravjo
Preoblecite ga

¹⁹³ Pripis k risbi, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [6].

¹⁹⁴ Rekrut, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [6–15].

V raztrgan cape
So dobre zenjga.

Tudi čevlje sem dobil
Kakor en meh
K me tovarši v njih vidjo
Pričel se je smeh.

Potem pa me začne
En frajtar sukat
Ga gledam debelo
Kot bik novih vrat.

Čez dva dni pa pravi
Da morem že znat
Z glavo pokonci
Stati hab-taht [v nemščini = strumno]

Če prec ne ubogam
Me treši po lic
Se bliska pred meno
Kot tristo devic.

Če nič ne porajtam
Me brcne z nogo
Se norčuje iz mene
Me gleda grdo.

Kar solzen postanem
Od same skrbi,
Na dom in na ljubo
Še misliti ni.

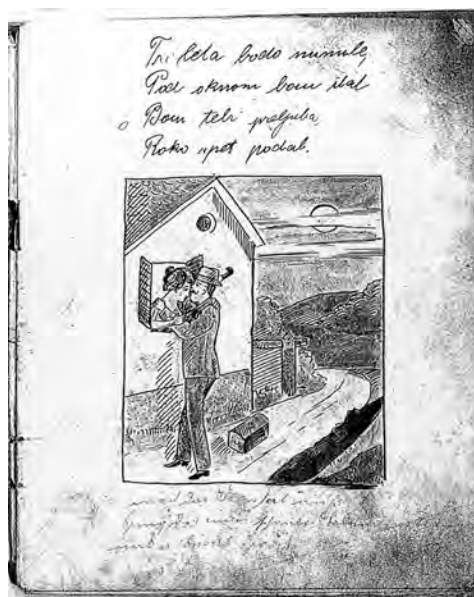
Ko mrak že prihaja
Jaz tolčem še anj
Od samega upitja
Kar skačem kot zajc

Potem pa tudi puška
Mi pride v roko,
In ta me šele matra
Pozno z nočjo.

Še nekaj mi manka,
Tornistre še ni,
Ko jo zagledam
Me že hrbet boli.

Pa bilo bi dosti
Kar prazno nosit
Vam bodem povedal
Kaj more not bit.

Srajca in gate
Še druge reči

Risba 3: Nabornik se posavlja od ljubice.

Risba 4: Nadrejeni novincu bere levite.

Prokletega kamna
Za zvagat ga ni.

Tri ure maširam
Mi pot dol curi
Cugsfirar pa upije
Še laufšrit boste šli.

Ko pridem v kosarno
Vse je herštet
In enkrat še morem
Vse ude napet.

Kost[i] me bolijo
Od glave do nog
Stegovati se morem
De smili se Bog.

Ko noč že prihaja
Sem hudo zaspan
Večerje še čakam
Pa vse je zaman.

Ko dol se uležem
Že spim kakor zid
Pa vrata se odprejo
Prične se visit.

Zagledam možaka
Pred manoj stoji
Rudečkast pod brado
Pa zvezde ima tri

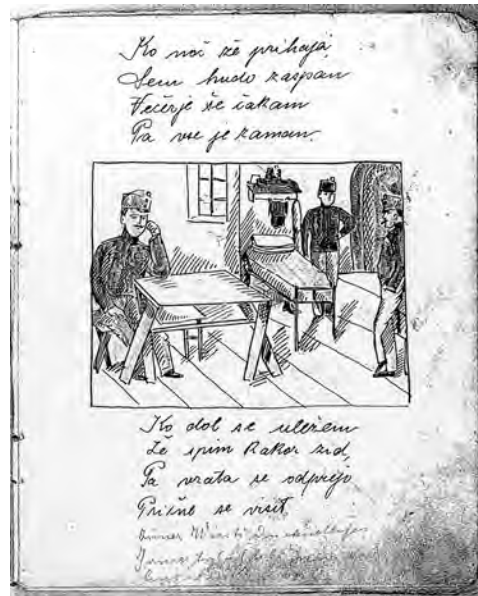
Vsi smo stopili
Pred njega hofhtaht
In čevlje držali
V svojih rokah

Ko moje zagleda
Grdo zaroti
Ker vidi da žeblev
In podplaton nič ni.

Me prime za ušesa
De vidim cel svet
In želel več nisem
Večerje imet.

Vam bodem povedal
Še od menaže enmal
Za fruštej je kava
Za večerjo signal.

Opoldne je dosti
Lahko sem vesel

Risba 5: Vojaški visit = kontrola,
nadzor.

Najesti se morem
Ko bi lačen ne bil.

Kruh je pa črn
Bod hvaljen bogu.
Z ržene je moke
In paše vsakmu.

Pa moram ga jesti
Če hočem živet
Saj kmal bo minulo
Teh težkih par let

Druga pesem ima kar 25 kitic in prav dramatično prikazuje tegobe začetniškega urjenja, še toliko bolj, ker novinec ne razume vojaških povelj v nemščini. Pesem preprosto, a realno prikazuje proces vojakovega dozorevanja od prvotne naivnosti – do katere je v času pisanja avtor že ironičen – do ugotovitve, kako se mora obnašati, da bo vzdržal.

K vojakom v Celovec je prišel s preproščino vaškega pastirja. Za vojaško preobleko dobi najslabša oblačila in čevlje, da je drugim v zasmeh.

Nato se že začne urjenje, vojaški dril. V roke ga dobi »*frajtar*« [= poddesetnik] in čez dva dni že zahteva od njega, da mora znati strumno stati. Če takoj ne izpolni povelja, se iz njega norčuje in grdo gleda, jih dobi po licih in ga obrca. Novincu pridejo solze v oči in ob takem nima časa misliti na dom in ljubico. Mrači se že, on pa še zmeraj vadi »*anjc*«¹⁹⁵ in na vojaške ukaze skače »*kot zajc*«. Šele pozno ponoči dobi puško v roke. Ta šele ga namučí. Dajo mu še »*tornistro*«, ki je že sama na sebi težka. V njej morajo biti oblačila za preobleči in težak kamen. Tri ure koraka, da se poti od napora, »*cugsfirar*«¹⁹⁶ pa ga nažene še v »*laufšrit*«, tekoči korak. Ko pride nazaj v kasarno, je vse »*herštelt*«, pripravljeno, še enkrat mora telovaditi, da ga bolijo vse kosti. Na večerjo zaman čaka, zaspi kot ubit, a na vratih je vizita.

Tu se zgodi nenavadna izjema. Samo tu avtor opiše obiskovalca osebno: »*Rudečkast pod brado, / Pa zvezde ima tri*«. Drugače so razen njega samega vse druge figure samo tipi.

Vsi so se morali pred njega postaviti »*hab taht*«¹⁹⁷, tj. strumno s čevlji v svojih rokah. Ob pogledu na njegove brez »*žebļev in podplatov*«¹⁹⁸ je grdo zaklel. Tako ga je za ušesa, da mu ni bilo več do večerje.

Prehrana? Zjutraj kava, opoldne se je treba dovolj najesti, četudi nisi lačen, ker je za večerjo samo »*signal*«. Kaj bi to bilo, (mi) ni znano, morda komaj kaj, malo. Črn ržen kruh, da vsakemu »paše«, a to je ironija. Kajti mora ga jesti, če hoče preživeti »*t/eh teških par let*«.

---

¹⁹⁵ Ajnc = vojaška vaja.

¹⁹⁶ Cugsfirar = četovodja

¹⁹⁷ Torej tako, kot je prve dva dni »*frajtar*« učil novincea.

¹⁹⁸ Ni jasno, zakaj, če so mu take dali. Ali bi se moral sam potruditi, da bi dobil boljše? Ali pa sploh ni imel čevļev v rokah? Morda le nogavice?

[3] *Vojaški zapor*¹⁹⁹

En prijetno pesmico
Vam hočem zapet
Kako sem v zaporu
Preživel dni pet.

Ko pridem jaz notri
Ozrem se okrog
Ker sobico svojo,
Spoznati če sploh.

V enem kotu je prična
v drugem je peč.
V tretjem je kibla
V četrtem pa nič.

Nad prično je polica
Al treba je ni
Ker gori za trebuh
Se nič ne dobi.

Tudi je okno ki sveti podnev
Zvečer se pa vležem na prično vesev.

Kako lušno je notri
Se vsakemu zdi
Res časa je dosti,
Pa malo jedi.

Zato je lušno notri
Ležiš kakor češ
In kadar si lačen
Lahko misliš da ješ.

Al vse te dobrote
To še nič ni,
Takrat je trpljenje
K se špange drži.

Ker roka ta desna
Z levo nogo,
Je sklenjena skupaj
Prav močno tesno.

Mantelj in deka
Je postelja vsa,
Soba je mrzla
Me zebe kot psa.

Če deko spod denem
Odeje več ni

---

¹⁹⁹ Vojaški zapor, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [15–19].

Če znjo se odenem
Me v rebra tišči.

Le zglavje mi paše,
K je s trdega lesa
Ker glava je moja
Tud s trdga mesa.

al to pa oblubim
De pazil bom zdaj
Da kmalu ne pridem
V ta žalostni kraj.

Avtor zamolči, kaj je bilo vzrok 5-dnevnega vojaškega zapora. Menda ne tisti nesrečni čevlji. Zdaj se že hahlja na račun prestane kazni, kar pomeni, da piše o njej iz določene časovne razdalje. Po prihodu vanjo si najprej ogleda vse kote v »sobici«. V enem je »prična«, tj. pograd, v drugem peč, v tretjem »kibla«, namreč posoda za obojno odvajanje. Police nad posteljo ne bi bilo treba, saj ni na njej nič užitnega. Jesti je malo, »kadar si lačen«, lahko ješ v mislih. Leži se lahko po želji, toda v mrzlem prostoru sta plašč in odeja premalo, zato ga »zebe kot psa«. Dolgčas, lakota in mraz niso najhujši. Najhujše je mučenje s špango: »Ker roka ta desna, / z levo nogo, / je sklenjena skupaj / Prav močno tesno.« Avtor ne pove, koliko časa so ga pustili v taki mučni drži, saj ni imel ure. Zato sklene, da ja ne pride kmalu »v ta žalostni kraj«.

[4] Na straži²⁰⁰

Polnočna ura bije, vojak na straži tam stoji
Na rodni krov se on domisli, ko tu na tujem
sam stoji

Ljudstvo trudno vse počiva, moči da novih
si dobi.

Vojak pa ko iz straže pride, na delo spet se
mu veli.

Doma pa ljubica samuje
Prebira pisma od ljubega
In marsikdaj še ona čuje
Narava ko počiva vsa²⁰¹

Četrta pesem je najkrajša od vseh v Petkovškovi zbirčici. Prvi dve kitici sta izjemoma napisani dvovrstično, zato sta tudi pol daljši od tretje, ki je spet v klasični štirivrstičnici. Za razliko od drugih, ki so vedre in prešerne,

Risba 7: Vojak na straži misli na dekle.

²⁰⁰ Na straži, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [19–20].

²⁰¹ Vojaška, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [19–20].

je njeno sporočilo malce otožno. Stražar mora z enega mesta oprezati okrog, misli pa mu begajo na vse strani, najraje domov in k dekletu, vendar brez osebne izpovedi. Bolj ga moti objektivna krivičnost. Ljudje in narava počivajo, (on kot) vojak pa ni deležen počitka.

[5] *Vojaška*²⁰²

K sem prišel k vojakom
Je bilo gorje
Sedaj ne porajtam
Ker dobro mi gre

Doma sem zapustil
Eno zauber dekle,
V celovcu sem dobil
Pa drugo zame.

Dve leti že služim
Še eno imam
In ljubco imam tukej
Ne mislim več dam.

V prvi kitici vojak pošteno pove, da je bilo na začetku hudo, zdaj pa se je privadil in po dveh letih je zadovoljen. Celu na domače dekle da je pozabil; v Celovcu da si je dobil drugo: namreč puško! To v pesmi ni eksplicirano, toda v vojaških pesmih se to orožje pogosto pojavi v taki vlogi. Naslednji dve kitici delujeta kot samostojna pesem, ker imata od prvih dveh drugačen ritem, rimo in sporočilo, vendar nimata svojega naslova. Pretekla polovica je bila »trnjeva« in z »brati« upa, da bodo prestali tudi drugo in se vrnili domov.

Polovica lepa naša,
Trnjeva si bla za nas
In za nami boš ostala,
Nam se bliža bolši čas!

Torej bratje in soldatje
Upajmo da pride dan
Ko nam mine doba naša
Ter da vrnemo se dam [= domov].

[6] *Zadnji stotak*²⁰³

Tri leta nam odločeno
Je, da tukaj mi trpimo
Danes pa le moremo
Dni še »100« zdrobmo

Tekli, dnevi, tedni, leta
Dolgo so.
Zdaj pa dobo našo trdo
Le na dneve skrčimo.

²⁰² Vojaška, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [21–22].

²⁰³ Zadnji stotak, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [23–24].

Še »100« dni bomo služili
Tu cesarja prav zvesto
Al potem se pa vrnili
V svojo bomo domovino.

So očka in mam [strgano]
K' za dom se [strgano]
Ko zvedli so da [strgano]
Bi skoro padli znak.

Se mamca milo jokajo
In očka jim pomagajo
Ko zvedla moje je dekle
Bi skoro počlo ji srce.

Pa meni malo mari je
Če ljuba joka se
Ko prišla hladna bo jesen
Jaz k vojakom grem.

Kaže, da je bila med vojaki navada, da so posebej proslavili začetek obdobja zadnjih 100 dni pred dokončanjem vojaškega roka. S tem se jih je prijela vročica pričakovanja.

Žal ni mogoče dešifrirati povedi, kako sta oče in mati sprejela novico, da bo vojak, saj je list na robu, kjer govori o tem, odtrgan. V pesmi mu niti jadikovanje staršev niti ljubice ne pride do živega. Jeseni gre k vojakom. Pesem je retrospektivna v tem smislu, kako so doma sprejeli njegovo potrditev k vojakom.

[7] *Za slovo*²⁰⁴

[strgano] je sjala
Za oknom sem stal
Od svojga dekleta
Slovo sem jemal.

Je ona žalvala
Točila solze,
In je zdihovala
Za moje srce.

Zdaj pa maširam
Čez mesta vasi
Ji pisemca pišem
Kako se mi godi.

Ma lica rudeče
Pa črne oči
Me ljubo pogleda
Na smeh se drži.

Me ljubi bolj zvesto
Kot lastno oko

²⁰⁴ Za slovo, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [30–31].

Pa sirota se moti
Ker misli tako.

Žal, je začetek prve pesmi nerazumljiv, v celoti pa gre za slovo od dekleta, ki ga zares ljubi, on pa kot da te njene ljubezni ne jemlje resno.

[8] *Vojaške litanije*²⁰⁵

Gospod usmili se nas!
Gospod usliši nas!

Tornistra rujava,
Tornistra polna težav
Tornistra polna teme
Tornistra polna kratkega časa
Tornistra po for-šrift napokana,
O ti telečja koža.

Brotzak platnen,
Brotzak zaflikan
Brotzak raztrgan
Brotzak s tobakom nabasan.

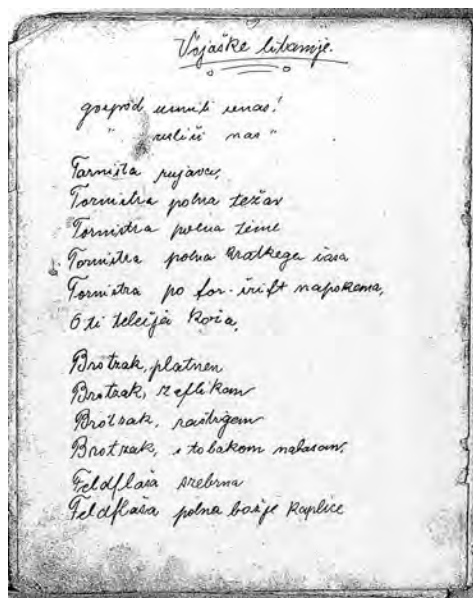
Feldflaša srebrna
Feldflaša polna božje kaplice
Feldflaša prazna
Feldflaša polna lubeznivega duha
(GAST)

Puška moja ljubica
Ki me nikoli ne zapustiš,
Ki me rukaš, kadar govoriš,
Ki ne smeš nikol rujava biti
Ki se moreš, kakor luč svetiti,
Da bi te kmalu zapustil.

Bajonet prekratek
Bajonet jeklen.
Bajonet moja obramba,
Bajonet, zaruštan.

1) Mantelj kralja Davida ([dopisano s svinčnikom]: Abrahama, Izaka)
Čaka očeta abrahama
Bele hlače preozke,
Čevlji preobilni,
Čevlji bez podplatom (Cesar)

Reši nas, o gospod (vojaških)
Od neprestanega ekserciranja (reši nas, o Gospod)
Od prestrašnega, tornistra vizita
Od strašnega laufšrita (prestanimo)
Od sitnega kompani raporta

Rokopis Jerneja Petkovška.

²⁰⁵ Vojaške litanije, [Jernej] Petkovšek, 15 kom., [32–35].

Od sitnega ancl aresta
Od prekletega garnisons aresta,
Od hudičevega noh dina

Usliši nas o gospod! (reši nas)
Da nas zjutraj dolgo ležat pustiš!
Da nam dobro kavo podeliš!
Da nam dobro menažo preskrbiš
Da nas dolgo eksercirat ne pustiš!
Da nas kmalu na urlaub spustiš!
Kjer se bomo radovali v objemu
svojih ljubic Amen!

Vojaške litanije niso običajna pesem, najbrž tudi ne izvorni izdelek posameznika, temveč sad razposajene vojaške družčine. Ni nujno, da bi besedilo nastalo v enem zamahu, temveč je lahko nastajalo dlje in se je vmes kaj dodajalo ali izpuščalo, kaj prestavilo in pozabilo.

Že to, da so k posameznim vrsticam dopisane drugačne možnosti, priča o različicah besedila. Pri plašču kralja Davida sta s svinčnikom v oklepaju dopisana *Abrahama*, *Izaka*.

Besedilo ni razvrščeno v klasične štirivrstične kitice, ampak so poljubno dolge glede na predmet, na katerega se nanašajo prošnje. »*Tornistra*« (der Tornister) je vojaški nahrbtnik, »*brotzak*« (der Brotsack) je vojaška platnena torba, v kateri so hranili kruh, očitno pa tudi tobak, »*feldflaša*« popotna steklenica, puška orožje za napad in bajonet za samoo-
brambo. Potem so na vrsti oblačila, o katerih izvemo nekaj malega o kroju in barvi. Prošnje za olajšanje raznih vrst vojaških vaj in urjenja so bile gotovo iskrene, prošnje za spanje in dobro menažo pa bolj za šalo.

[9] *Na maneuer*²⁰⁶

Veliko krajev vidim mest
Na marših belih cest,
Z obrazom potnim sem in tja
Iz enga kraja v družega

Da vsaki ravno se drži,
Prtljaga nas teži
Čvrsto pokonci, vsak
Gre z korakom za korak.

Koder mi maširamo
Okna se odpirajo
Radovedno vsak zija
Pred nami boben ropota

Kolkor rastov?²⁰⁷ tolk deklet,
Dobi vojak po svet

²⁰⁶ Na maneuer, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [35–36].

²⁰⁷ Rost > Rast = počitek, odmor. France Tomič, *Nemško-slovenski slovar*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1964, 611.

Z njimi se malo poigra
Drug dan naprej se spet poda.

Avtorju gódi, da spoznava nove kraje na vojaških pohodih, na katerih morajo strumno korakati za ropotajočim bobnom, ki privabi radovedneže na okna. Na koncu si privošči dekleta. »*Kolkor rastov tolk deklet*« je v prvi vrstici zadnje kitice rokopisu zapisana tako, da se lahko bere kot »rost«. ²⁰⁸ Če beremo -a- > »rast«, vrstica pomeni, kjer koli se vojaki ustavijo, so jim dekleta tako ali drugače na razpolago. Seveda gre bolj za moško postavljanje.

[10] *Velika noč v kasarni*²⁰⁹

Ko na velikonoč zjutraj
V cerkvi zazvoni,
Vojak v sobi svoji
Na trdi postelji še spi.

Zvon mašo zjutraj oznanuje,
Vojaški rog pa zadoni,
Vojake iz spanja kliče,
'Fantje hitro ustanite.'

Sveta maša se začinja,
Ljudje se skupaj zbirajo,
Vojaki pa doma v kasarni
Sobe vsi pometajo.

Sveta maša je končana
Na svoj dom gredo ljudje
Fantom je pa zapovedan
Nobeden na sprehod ne sme.

Pri polni miz doma sedijo
Stariši družina vsi,
Vojaki pa doma na gank stojijo
Hauptman, raport jim drži.

Pri mizi trkajo s kozarci
Volje židane so vsi,
Vojaki pa doma v kasarni
Obleko snažijo si vsi.

K popoldanski službi božji
Gre dosti fantov in deklet,
Vojaki pa doma v kasarni,
Čakajo befel preklet.

Risba 10: Vojaki na maršu.

²⁰⁸ Vendar sem iz proznega pisanja o pohodu postala pozorna na poved: »Smo imeli pa cel dan prosto (Rast). Sem vse Vas ogledal in obhodil«. (Petkovšek, 15 kom. (Rokopis pesmi in del dnevnika), [59].

²⁰⁹ Velika noč v kasarni, [Jernej] Petkovšek, 15 kom. (Rokopis pesmi in del dnevnika), [37–40].

Po gostilnah in po družbah
Ljudje se skupaj zbirajo
Vojaki pa doli na dvorišču
Močno defilirajo.

Pri polnih mizah tam sedijo
Velikonoč praznujejo
Vojaki pa pri prazni mizi
Žalostno se gledajo.

Mi pač revni smo vojaki
Ne vemo kaj je dobrega
Bog nam daj še dočakati
Da v civil se vrnemo.

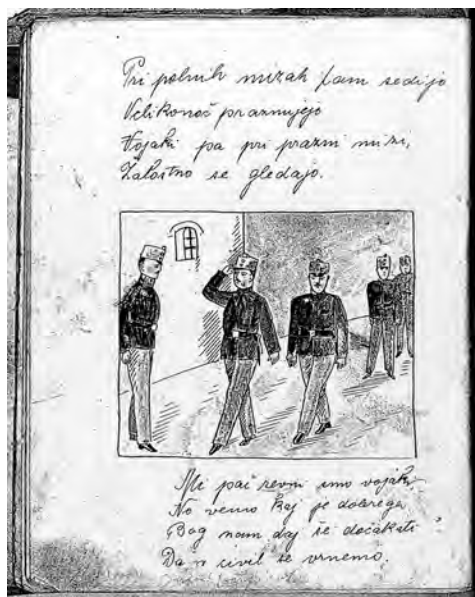
Ta pesem je žalostna, saj je bila velika noč v kasarni res pusta. Toda zdi se, da bolj za vajo in poduk, da mora vojak računati s tem, da je vedno na razpolago in na voljo poveljem nadrejenih, da bi tako ravnali tudi v primeru, ko bi bilo to zares nujno.

Ko je zjutraj zazvonil velikonočni zvon, so vojaki kar spali; ko je zazvonil za mašo, jih je zbudil vojaški rog. Ljudje so se zbirali k maši, vojaki so pometali sobe.

Po maši so ljudje odhajali na svoje domove, vojaki še na sprehod nismo smeli. Doma so sedele zbrane družine, oni pa so morali poslušati hauptmanov²¹⁰ raport. Doma praznično nazdravljajo, vojaki morajo snažiti obleko. Ljudje se odpravljajo k popoldanski²¹¹ službi božji, vojaki čakajo na naloge, ki jim bodo poverjene. Zunaj kasarne se ljudje shajajo po gostilnah in drugod, vojaki na dvorišču defilirajo.²¹² Drugi se mastijo pri obloženih mizah, vojaki se gledajo pri praznih mizah. V zadnji kitici razočarano ugotavlja, da vojaki pač ne morejo pričakovati nič dobrega in si zato res želijo v civilno življenje.

[11] *Na urlaub*²¹³

Lepšega ni za vojaka
Tud ne bol veselga
Kadar on urlaub pričaka
Da domov se on poda.

Risba 12: Vojaki s praznimi želodci defilirajo na veliko noč.

²¹⁰ Hauptman = stotnik, kapetan. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I, SAZU, Ljubljana 1970, 784.

²¹¹ Še do II. vaticanskega koncila je bila navada, da so bile popoldne po župnijskih cerkvah določene molitve in poduk ali litanije ali križev pot, odvisno od letnega časa oz. cerkvenega leta.

²¹² Tj. slavnostno korakajo pred nadrejenim odličnikom.

²¹³ Na urlaub, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [36–39].

al težko že pričakuje
dan, ko k svojim vrne se
V mislih se že on raduje
ko v domovino gre.

Zaželjena ura pride
In na kolodvor hiti
Tam s tovariši se snide,
K cesarja morjo služiti.

Vlak se vstavi v domovini
Urlaubarji izstopijo
Zbujajo se mu spomini
Ko jih on zapustil jo.

Proti rodni tam vasici
Bela pot ga še pelja,
Ter po oski [= ozki] tje stezici
Kjer z ljubo sta sprehajala.

Že naproti se mu sveti
Bel predpasnik drage,
Roka spet želi objeti
Njega ki se k dom podaje.

Sreča spet se je smijala
Z obrazov vseh
Ka sta v hišo se podala,
Ter pri svojih sta ljudeh.

Dnevi lepi in veseli
So minuli spet
Urlaubarji slovo so vzeli
K morjo se nazaj vrniti.

Če pa bode še tak srečen
Da urlaub še kedaj dobi
Tisti dan bo spet poseben
In prav kmal si ga želi.

Za vojaka ni lepšega, kot da dobi dovoljenje za dopust. V mislih je že pri svojih. Z drugimi dopustniki odhiti na kolodvor in vlak odpelje v domovino. In že gre po poti, kjer sta se sprehajala z ljubico. V belem predpasniku mu hiti naproti dekle in pri domačih z obrazov sije veselje. Dnevi so hitro mimo in treba se je vrniti. Da bi se le še kdaj ponudila priložnost za dopust.

[12] *Polovica vojaške dobe*²¹⁴

Dolga je še doba naša
Ki smo tukaj prikovani
Vendar ako kdo nas praša
Polovico smo preklali,

²¹⁴ Polovica vojaške dobe, [Jernej] Petkovšek, *15 kom.*, [39–40].

Zdaj na vrhu smo te službe
 Z upam gledamo v dolino
 Da se vrnemo s te družbe
 In gremo v domovino.

Dela in trpljenja naša
 Zdaj za čas pozabimo
 Vesela naj bo duša naša
 Ko zadnih »100« razbijamo.

Trpnik »prikovani« v drugi vrstici prve kitice daje vedeti, kako avtor doživlja vojaško služenje, toda v drugi kitici se že veseli, da se je prva polovica prekopicnila v drugo in se veseli praznovanja neke šege pri vojaki, o kateri se dá več poučiti iz risbe na str. 40. Gre za nekakšen pokop, podoben slovesu z osnovne ali srednje šole.

[13] Zadnji dan v kasarni²¹⁵

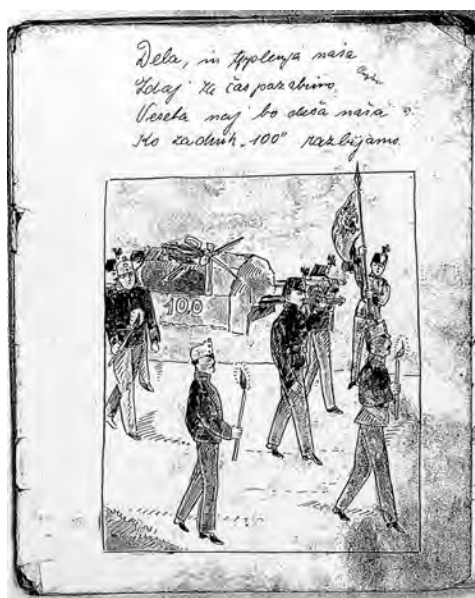
Manever zdaj smo dokončali
 Zdaj se bomo dam podali
 Zadnji dan še tukaj smo
 Da obleko od-damo.

Kufr v roko vzemimo
 Tja na kolodvor hitimo
 Da vlak nas odpelja
 Po letih truda našega

Če pa kateri za spomin
 Kufer nad katerim razdrobi
 Le račun naredi z njim
 Ki mu dolžan je bil mnogo dni

Vse se mora poravnati
 Potem šele domu podati
 Da se nikdo ne zgreši
 Če se komu zadolži.

Vojaška služba je končana. Le še vojaško obleko je treba oddati. Kovček v roke in na vlak. Če pa kdo nad kom razbije svoj »kufer«, mu le vrne, kar mu je bil dolžan. Račune je treba poravnati. Tudi za razumevanje te pesmi je dobrodošla spremna risba, na kateri fantje očitno obračunavajo s tistim, ki jim je kaj hudega storil.

Risba 14: še 100 dni do konca vojaške službe.

Risba 15: Poravnava starih računov.

²¹⁵ Zadnji dan v kasarni, [Jernej] Petkovšek, 15 kom., [41–42].

[14] *Slovo od Celovca*²¹⁶

Z drugo, žensko pisavo je dopisana še ena pesem. Slovo od mesta je formalno, brez posebnih čustev, samo dejstva. Mogoče je to zapisalo njegovo dekle po njegovi nenadni smrti.

Na celovec zrem ko odhajam
Tam bival sem kot vojak
Prenašal rjavi telečnjak
al zdaj domu se spet podaj

Zapustil mejo bom koroško
In tudi mesto bo celovško
V domače kraje zopet gremo
Svojim dragim ???²¹⁷

Petnajsta enota v zvezku je prozno besedilo o vojaškem pohodu vsaj od 17. avgusta²¹⁸ do 10. oktobra 1912 na progi iz Celovca prek Kranjske Gore, prek Hrušice, Javornika, Radovljice, Kranja ob Savi proti Šmarni gori, nato proti Šentvidu, Glincam na Ponikve proti Velikim Laščam do Iga pri Ljubljani in nato na hitrico prek Kranja in Tržiča čez Ljubelj nazaj v Celovec.²¹⁹ Vmes so imeli zahtevne vojaške vaje in se poklonili spomeniku Franca Jožefa. Dejstvo, da vedno znova poudari, da je godba igrala slovenske koračnice in kje so vojake sprejeli s petjem slovenskih pesmi, pomeni, da ni bil narodnostno ravnodušen, čeprav v pesmih, razen tega da so pisane v slovenščini, in to brez večjih pravopisnih napak, ni slutiti o tem niti pičice.

Morda pa komu njegovo pisanje le ni bilo všeč, ker pisanje končuje, češ da ne more več priti do papirja.²²⁰

Jernej Petkovšek je zaslužen za vpogled v kapilarno delovanje vojaškega sistema v avstro-ogrski vojski od nabora in vpoklica vojaka do izšolanja za vojaško službo in njegovega odpusta in vrnitve v civilno življenje. V njegovih preprostih pesmih so predstavljene vse pogloblitve postaje v tem procesu. Nekaj podatkov je zapustil tudi o doslej neznani vojaški šegi, ki priča o tem, da se je že veselil odhoda domov.

Toda ali se je ta njegova želja uresničila?

Če še Cirilu Berniku, ki je služil vojaščino od leta 1910 do 1913 prav tako v Celovcu, niso dovolili oditi v civilno življenje, so še toliko manj njemu, ki je vstopil v vojsko jeseni leta 1911 in je na polovici svoje službe napisal obravnavanih petnajst pesmi, pomeni, da ga je zajela prva svetovna vojna, še preden je obvezni rok do konca odslužil. Ni imel sreče kot Vid Ambrožič, ki je bil sedem let v vojaški suknji, a je ostal živ. Zgodilo se mu je podobno kot Cirilu Berniku, ki je tudi napisal nekaj rim²²¹ in se nikdar ni vrnil domov. Jernej Petkovšek je padel že 8. septembra 1914 v Gradežu, komaj dva meseca po začetku prve svetovne vojne. Tak podatek je ohranjen v rodbinskem »drevesu« rodbine Petkovšek

²¹⁶ Slovo od Celovca, [Jernej] Petkovšek, 15 kom., [43].

²¹⁷ Zaradi zavihanega lista vrstica ni dokončan.

²¹⁸ Spredaj nekaj strani manjka, saj ni naslova, na poti pa so že v Kranjski Gori.

²¹⁹ Petkovšek, 15. kom., [49–65].

²²⁰ Petkovšek, 15. kom., [1912]. [66–69].

²²¹ Prim. o njem v poglavju *Vojna topografija*.

iz Rovt. Toda v Arhivu Slovenije hranijo drugačne podatke: kot član 17. pehotnega polka je padel v bojih od 8.–12. 9. 1914 v Galiciji. Samo sklepamo lahko, da je bil kot vojaški obveznik, ki se je tako veselil odpusta, zadržan in napoten naravnost na fronto in tako je postal ena najzgodnejših žrtev I. svetovne vojne.²²²

Alojz Velkaverh (Ljubljana, *1863–†1914, Przemysl) se je po treh razredih realke vpisal v vojaško pripravljalsko šolo v Ljubljani in nato kadetnico v Trstu. Služboval je na Dunaju, v Ljubljani, v Istri in Trstu. Poleg slovenščine in nemščine je obvladal angleščino, francoščino in malo italijanščine. Leta 1907 je opravil izpit za majorja in bil poslan v Galicijo, kjer ga je doletela prva svetovna vojna. Že 23. oktobra 1914 je padel blizu Przemysla, danes na jugovzhodu Poljske. *Tedenske slike* so 2. dec. 1914 objavile pismo nekega stotnika z bojišča v njegov spomin:

Častniki in moštvo so ga spoštovali, ljubili in občudovali. Dokler ni dobilo moštvo menaže, častniki niso smeli jesti. Imel je izredno plemenito srce, pomagal je mnogim ranjencem ter je marsikomu umirajočemu zatisnil oči, zagotavljajoč mu, da bode skrbel za potomce, kar je tudi storil. Pred odhodom na bojišče, kjer je potem padel, jih je nagovoril: 'Vsakdo izmed nas ima svoj dom, svojo ženo, otroke, brate in sestre ali starše, ki bi jih rad videl še enkrat; zato bomo skupaj vsako jutro in vsaki večer molili k nebeškemu Gospodu, naj nam podeli to srečo po sijajni zmagi!' – V trenutku, ko je padel, je držal svojo roko na srcu, kjer je imel shranjeno sliko svoje soproge in otrok ter križec. Nobeno oko ni bilo suho, njegovi slugi so tulili kot zblazeli. [...] Dober mesec pred njim je v Srbiji padel tudi njegov brat Jožef. Časnik Slovenski narod (23. 12. 1914) je ob njuni smrti zapisal: 'S tema dvema slovenskima junakoma so pokopane visoke nade, katere so stavili svojci in z njimi merodajni vojaški krogi v zmožnost teh dveh vrlih zelo nadarjenih štabnih častnikov.'

Za hrabrost je bil posmrtno imenovan za polkovnika, dobil pa je tudi Leopoldov red z vojnim okrasjem, zato je njegova vdova Leopoldina zaprosila za posthumno podelitev plemiškega naslova, ki je bil njej in njenima hčerkama podeljen junija 1916.²²³

B) IZ KASARN NA ULICE ZARADI SOCIALNIH IN NARODNOSTNIH TRENJ

V 20. stoletju je vojska stare Avstrije na slovenskem etničnem ozemlju dvakrat uporabila surovo silo.

Prvič v Trstu ob veliki splošni stavki s socialnim nabojem februarja 1902. *Rdeči prapor* je poleg poročil o dogajanjih objavil 7. marca 1902 na celi prvi strani pesnitev v spomin na februarске dogodke. Z zgovornim naslovom 1848–1902 je nepodpisani avtor²²⁴

²²² Za pomoč pri iskanju podatkov se zahvaljujem Mariji Petkovšek in Janezu Japlju iz Bevk (tel. pogovor, 29. 3. 2020) ter Janezu Žitku iz Arhiva Slovenije, ki je bil zbrane podatke posređoval J. Japlju.

²²³ Mariano Rugále, Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti 2. del*, Po sledih mlajših plemiških rodbin na Slovenskem, Viharnik, Ljubljana 2012, 238, 239.

²²⁴ Po nekaterih stilističnih značilnostih je bil to Etbin Kristan, svojčas nadporočnik avstrijske vojske.

primerjal tragično prelivanje krvi nekaj tednov prej v Trstu s prelomnostjo revolucionarnih dogodkov v Evropi spomladi 1848.²²⁵

Drugič v Ljubljani ob krvavih protinemških demonstracijah septembra 1908, kot odgovor na napad Nemcev na udeležence zborovanja Ciril-Methodove družbe na Ptuj, kar je imelo izrazito nacionalno manifestativni značaj. Po tistih dogodkih je slovenska prestolnica s pogostejšo javno rabo slovenščine dobila bolj slovenski izraz.²²⁶

In kakor pravi Vogrič, je bilo 20. stoletje najbolj morilsko od vseh, kar jih pomnimo.²²⁷

---

²²⁵ Ivan Vogrič, *n. d.*, 74.

²²⁶ Ivan Vogrič, *n. d.*, 76.

²²⁷ Ivan Vogrič, *n. d.*, 9.

II. PET LET PESNJENJA MED PRVO SVETOVNO VOJNO (1914–1918)

Brez križa je tvoj grob in brez solzá,
brez blagoslova je in brez zvonov,
pod tujim nebom jate le vetrov
podé se v sivem begu od morjá.

Oton Župančič, Mlada pota, ZD II, 1957, 185.

Doslej je bilo kolikor mogoče kontekstualno predstavljeno in filološko razčlenjeno pesnjene, ki večinoma sodi v literarjenje,²²⁸ pod fašizmom takoj po prvi svetovni vojni (1918 →) in slovenskih vojakov v italijanski vojski ter med drugo svetovno vojno pri slovenskih vojaki v nemški vojski in na domačih tleh na partizanski strani in deloma na domobranski strani.²²⁹ Tukajšnja monografija želi preveriti zakonitosti »poezije konteksta« v sloven-

²²⁸ Za pojem prim. v knjigi Marije Stanonik, *Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.

²²⁹ Izhodišče za zbiranje slovenskega pesništva in spominov iz druge svetovne vojne je bilo sodelovanje pri projektu *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945* na Oddelku za slovanske jezike in književnosti pri ljubljanski Filozofski fakulteti, na pobudo prof. dr. Borisa Paternuja da je bila mentorica študentom in drugim, ki so zbrali vsega skupaj nad 12.000 enot gradiva, katerega izbor je izšel v antologiji *Pesništvo upora I–IV*, 1987–1998.

Avtorica je zbrala in analizirala nad 3000 pesmi iz druge svetovne vojne ter jih v želji po slovenski spravi in vsestranski osvetlitvi problematike strogo strokovno obdelala etnološko in literarnozgodovinsko z lastnim teoretičnim zaledjem, ter ugotovila, da gre večinoma za literarjenje. O tej temi je izdala devet knjig, od katerih so najpomembnejše "Pozdravljeno trpljenje...." (1993); "Na tleh leže slovenstva stebri stari..." (1993); *Iz kaosa kozmos* (Žanrski sistem in kontekstualnost slovenskega odporniškega pesništva (1995); *Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami* (Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945), (1999); *Most* /Antologija pesmi iz druge svetovne vojne, ne glede na to, na kateri strani so se znašli njihovi avtorji (2000); *Slovenska pesem v tujem škornju od doma do puščavskega peska* (Slovensko odporniško pesnjenje pod italijanskim fašizmom (1920–1943) in v Severni Afriki (1943–1945), (2014); *Tih spomin vsem žrtvam boja* / Diferenciacija in interference v slovenskem pesnjenju med drugo svetovno vojno 1941–1945, (2016).

skem jeziku tudi v prejšnjih obdobjih, od prvega besedila v času kmečkih uporov še pred Primožem Trubarjem in nato v različnih vojaških formacijah in občasni obvezni vojaški službi pod habsburško dinastijo na dunajskem dvoru ali njenih nasprotnikov, katerim so morali slovenski podložniki prav tako opravljati vojaško službo.

Poglavje o pesnjenju med prvo svetovno vojno na podlagi bogatega gradiva že omogoča vsestransko temeljito filološko in antropološko analizo slovstvenega udejstvovanja v vseh doživljajskih odtenkih, ki so jih slovenski vojaki v avstro-ogrski vojski prestajali na vojnih bojiščih najprej na daljnih frontah v prahu in blatu neizmernih ruskih-poljskih-ukrajinskih ravnin, in v grebenih Karpatov in nato v skalnih rovih nekdanjih avstrijskih, danes italijanskih Dolomitov. Gregorčičeva vizija krvave Soče se je preroško uresničila!

Skoraj dnevniško pesnjenje Vida Ambrožiča na teh in številnih drugih frontah prve svetovne vojne je naravnost dokumentarno in izjemno pričevalno.

Pesnjenje v tistem času ni nikakršna slovenska posebnost, saj so si z njim lajšali osebno stisko vojaki tudi drugih narodnosti, od katerih sta znana vsaj dva madžarska s soške fronte: *András Széles*²³⁰ in *Jambor Lajos*;²³¹ ta je služil kot rezervni nadporočnik v 4. honvedskem pehotnem regimentu in s pesmijo ovekovečil dramatične dogodke na Krasu.²³²

Raziskava temelji na obsežnem raznoličnem pesemskem gradivu v časovnem razponu 400 let od 1515 do 1920, z velikim težiščem na prvi svetovni vojni 1914–1918.

O povodu in vzrokih za prvo svetovno vojno in njen potek je bilo ob obhajanju njene stoletnice napisanih veliko pričevanjskih in strokovnih knjig in objavljeni številni dnevnik.²³³

²³⁰ András Széles, Prihajam na bojišče v Doberdobo, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, Mladika, Trst 2018, 110, 124.

²³¹ Jambor Lajos, Slovo od sv. Mihaela, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, Mladika, Trst 2018, 12, 116, 132, 166, 204.

²³² Žal, Vili Prinčič nič ne pove, od kod mu pesmi.

²³³ - Ivo Bric, *Vojaški dnevnik 1915–1919*, ob 75. obletnici smrti. Zbrala, uredila in spremno študijo napisala Peter Černic in Renato Podbersič ml. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2018.

- Janko Hacin, *Vsi ti mladi fantje*, Slovenska matica, Ljubljana 2002.

- Eva Holz, Dnevnik Cirila Prestorja iz 1. svetovne vojne, *Kronika*, časopis za slovensko krajevno zgodovino 34, (1986), 72–88.

- Karel Jagodič, *Med življenjem in smrtjo*, Iz dnevnikov in pisem iz I. svetovne vojne. Za tisk pripravil in opombe prispeval Janko Moder, *Borec* XL, avgust-september 1988, 695–711.

- Karel Jurca, *Vojni dnevnik desetnika*, Prepisal Leopold Jurca na Opčinah pri Trstu leta 1921, Mladika 2008.

- Marija Jurić Pahor, *Memorija vojne*, Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov, Mohorjeva Celovec 2019.

- Franjo Malgaj, *Vojni spomini 1914–1919*, Založba Pro-andy, Maribor 2009.

- Fran Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*, Slovenska matica, Ljubljana 2000.

- Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, Turistična agencija K.C.K., Kobarid 1995.

- Boštjan Olip, *Dnevnik 1914–1918*, *Zbornik Mestnega muzeja Radovljica I/2018*, Radovljica 2018.

- Matija Petkovšek, *Doživljaji iz svetovne vojne*. Dnevnik vojaka 97. tržaškega pehotnega polka (1914–1918), samozaložba R. Brus, Hotedršica 2018.

- Jakob Prešeren, *Vojak 1915–1918*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2014.

- Vili Prinčič, *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, Mladika, Trst 2018.

Iz njih se dá zanesljivo razbrati predmetni kontekst: okoliščine, psihološko ozadje za nastajanje pesmi in morebitni odzivi nanje na fronti ali v zaledju.²³⁴

- Franc Reberšek, Pisma slovenskega vojaka iz I. svetovne vojne, *Borec* XL, avgust-september 1988, 767–814.

- Alojzij Res, *Ob Soči. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika* (zbirka Sledi), Branko, Karantanija, Nova Gorica 1993, Ljubljana 2004.

- Rudolf-Rudi Šimac, *Kako se je začelo na Soči*, Brginske in druge pripovedi o prvi svetovni vojni, Grafika Soča, Nova Gorica 2002.

- Leopold Vadnjaj, Stanko Janež, *Zapiski vojaka 1914–1921*, *Borec* 41, št. 12, Ljubljana 1989.

- Franc Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, Slovenska matica 1998.

- Jože Žagar, *Kalanušar, Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rosiji*, v spomin na veliko svetovno vojsko od leta 1915 do 1918. Stara Loka, 1. novembra 2018.

²³⁴ Metodološko prim. Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos / Borec* XLVII, tematski letnik, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1995.

1. AVTORSKA STATISTIKA

Zbirka *Oblači so rudeči* je izšla v Trstu, od koder tudi izhaja njen urednik Janez Povše, zato je razumljivo, da je obdobje prve svetovne vojne (1914–1918) podaljšal za pretresov polni prehodni čas (1919–1921) do podpisa rapalske mirovne pogodbe leta 12. 11. 1920,²³⁵ s čimer pa Slovenci, ki so tedaj upravno-politično prišli pod Italijo, v resnici niso bili deležni miru, ampak se je zanje začelo novo preganjanje.²³⁶

Iz opredelitve gradiva, terminologije in diktije urednikovega pisanja se dá sklepati, da je povod za zbirko ob sedemdesetletnici prve svetovne vojne *Oblači so rudeči* (ZTT, Trst, 1994), ljudske in umetne iz prve svetovne vojne podobna zbirka *Pesništvo upora I–IV* (MK, Ljubljana 1987, Dolenjska založba Novo mesto, 1995–1997, 1998),²³⁷ s pesmimi iz druge svetovne vojne.

Vsekakor je pri tem ravnal samostojno, vendar je iz njegove spremne besede jasno, da loči »pričevanja« od »literature«, v kateri je iz zbranega gradiva zaznal nekaj novih premikov:

Sinteza znanstvene in umetniške metode je nemara izpostavila moč in pretresljivo naivnost ljudske poezije, poezije neznanih avtorjev, ponovno opozorila na neverjetno prodornost Bevkovega pesniškega peresa, se skorajda staknila s pričetki ekspresionizma, ki seveda odpirajo povsem novo, tedaj že resnično literarno in ne zgolj pričevanjsko obdobje, postopek pa je informativno zasledil tudi zametke socialne poezije, ki seveda med leti vojne ni mogla stopiti v izpostavljeni plan izpovedne moči. Zaslediti je bilo tudi mogoče pričetek Srečka Kosovega, ki je po prvi objavljeni priložnostni pesmi v Edinosti leta 1920 (Umrlemu Branku Jegliču), v 2. številki Preporoda 1920–21 objavil svojo drugo, povsem impresionistično miniaturo *Oleandri*.²³⁸

Objavljena pesemska besedila je izbral iz različnih, še danes v javnih knjižnicah dostopnih publikacij²³⁹ in iz številnih drugih, ki jih avtor konkretno ne navaja. Po urednikovih podatkih je antologijo s 145 pesmimi šestinštirideset razpoznavnih avtorjev in osemnajst popolnoma »neznanih pričevalcev«, da bi s pomočjo njihovih »dokumentov« prodrl v človekovo notranje bistvo mimo odsluženih uniform in spremenjenih političnih okvirov, kajti »nebogljeno pa vendar silno bitje človekovega srca« »pravzaprav edino lahko združuje sodobnike s preteklimi obdobji in dogodki«. ²⁴⁰

²³⁵ *Enciklopedija Slovenije* 10, Mladinska knjiga, Ljubljana 1996, 82.

²³⁶ Prim. Marija Stanonik, *Slovenska pesem v tujem škornju*, Mladika, Trst, 2014.

²³⁷ To je bil končni rezultat projekta *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945* pod vodstvom prof. dr. Borisa Paternuja na Filozofski fakulteti v Ljubljani od leta 1970 do 1985.

Janez Povše, *n. d.*, 206.

²³⁹ Tu so razporejene po abecedi: *Dom in svet*, *Goriška straža*, *Koledar Družbe sv. Mohorja*, *Koledar Goriške Matice*, *Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Njiva*, *Pozdrav iz domovine našim vojakom na bojišču*, *Preporod*, *Slovan*, *Tedenske slike*. Janez Povše, *Oblači so rudeči*, 214.

²⁴⁰ Janez Povše, *n. d.*, 205.

Skupaj je v njej navzočih šestdeset avtorjev, ki se s pesmimi ali dokumentarnimi pesmiskimi besedili pojavljajo na različnih mestih, ker je gradivo v antologiji razvrščeno kronološko, »da bi bila prisilna pragmatičnost tovrstne poezije toliko razvidnejša in tudi delujoča«. ²⁴¹

Dobra polovica od njih ima svoje geslo v *Leksikonu Slovenska književnost* ²⁴² in nekateri od njih sodijo v vrh slovenske literature. V drugi polovici je kar osemnajst osebnih neprepoznanih avtorjev, ker so podpisani s kraticami ali očitnimi psevdonimi, ali samo z vojaškim činom ali pa še to ne. Deset se jih je z imeni izpostavilo, toda literarna zgodovina zanje ne ve, saj se v omenjeni leksikon niti niso uvrstili.

Fran Albrecht (1914, 1916).

Ivan Albreht (1914, 1915, 1917)

Anton Batagelj (1916).

France Bevk (1914, 1915, 1917, 1918).

Ignacij Borštnik (1914).

Anton Debeljak (1917, 1918).

Fedja Dmitrijev (1914).

Karel Dolenc (1914).

Ciril Drekonja (1919–1921).

Anton Gaspari (1915).

Janko Glazer (1917, 1918).

Cveto / Florijan Golar (1914, 1915).

Pavel Golia (1915), (1919–1921).

Fedor Gradišnik (1914).

Alojz Gradnik (1916, 1917); (1919–1921).

Ignacij / Igo Gruden (1914, 1918).

Vida Jeraj (1917).

Josip Jurca (1914), (1919–1921).

Stanko Klemenčič (1919–1921).

Jakob Kocmur (1914).

Manica Koman (1914, 1915).

Milan Kuret (1919–1921).

Srečko Kosovel (1919–1921).

Joža Lovrenčič (1915, 1916, 1917, 1918), (1919–1921).

Rudolf Maister (1916, 1917, 1918).

Stanko Majcen (1915).

Anton Miklavčič (1916).

Vojeslav Mole (1919–1921).

Franjo Neubauer (1917), (1919–1921).

Anton Podbevšek (1919–1921).

---

²⁴¹ Janez Povše, *n. d.*, 205, 206.

²⁴² *Leksikon Slovenska književnost*, ur. Janko Kos, Ksenija Dolinar in Andrej Blatnik, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996.

Alojzij Remec (1918).
Franjo Roš (1919–1921).
Ivan Sadar (1914).
Janko Samec (1915), (1919–1921).
Silvin Sardenko (1914, 1915).
Pavel Senca (A. Širok) (1916).
Albert Širok (1919–1921).
Karel Širok (1914, 1915), (1919–1921).
Fran Žgur (1914).
Joka Žigon (1919–1921).
Oton Župančič (1917, 1918), (1919–1921).

Domen / Domen Otiljev (= Peter Butkovič) (1919–1921).
Pastuškin (= Andrej Budal) (1918); (1919–1921).
Nedin Sterad (1916).
F. B. (1919–1921).
F. T. (1915).
J. Ravnik, vojak (1916).
Fr. K., korporal 17. pešpolka (1915).
I. S. M. -ar (1916).
J. J., prostak 17. pešpolka (1915).
M. K. (1915).
V. R. (1914).
Solkanski (1916).
Vide (1917, 1918) [= Vid Ambrožič].
Fani (1919–1921).
črnovojnik (1915).
planinski lovec (1915).
vojak 87. pešpolka (1914).
neznana avtorica (1915).

neznan avtor (1916), (1919–1921).
Miroslav Vilhar (1916).
Peter Podreka (1917).

Pojasnilo »/z/birka poezije na temo prve svetovne vojne« z naslovom *V vojni pokrajini* (Smlednik, 2014),²⁴³ ki je izšla ob stoletnici začetka prve svetovne vojne, daje vtis, da v njej ne gre za časovno zamejeno gradivo iz izrecno vojnega časa, temveč da so v njej lahko tudi poznejši odmevi nanj. Marjeta Žebovec se je odrekla spremni besedi, le letnice rojstva in smrti avtorjev in nekaj opomb pod črto priča o njeni uredniški prizadevnosti.²⁴⁴

²⁴³ Marjeta Žebovec (ur.), *V vojni pokrajini*: zbirka poezije na temo prve svetovne vojne, samozaložba Marjeta Žebovec, Smlednik, 2014.

²⁴⁴ Škoda je, da ne navaja vsaj virov.

V drugi antologiji se znova pojavi šestindvajset istih avtorjev,²⁴⁵ s čimer ni rečeno, da jih je urednica prevzela kar iz prejšnje antologije. Morda dokazujejo, da so to poglavitni avtorji iz tega obdobja. Urednica je dodala še dvanajst novih imen, od katerih nobeno v literarni zgodovini ni izjemno zveneče, toda v že navedenem *Leksikonu* manjkata samo Vinko Bitenc in Ciril Jeglič. To pomeni, da se je omejila izrecno na leposlovne objave.

Vinko Bitenc (1995–1956).

Anton Funtek (1862–1932).

Engelbert Gangl (1873–1950).

Ciril Jeglič (1897–1988).

Stano Kosovel (1895–1976).

Ferdo Kozak (1894–1957).

Jožef Marija Kržišnik (1865–1926).

Joža Likovič (1900–1970).

Ivan Pregelj (1883–1960).

Anton Tanc (1887–1947).

France Zbašnik (1897–1918).

Za najmočnejšo zvezo s tukajšnjo obravnavo je *Vide*²⁴⁶ z dvema pesmima.²⁴⁷ Z izjemnim pesemskim opusom iz prve svetovne vojne zasluži posebno poglavje, saj zdaj prepoznani *Vid Ambrožič* daleč izstopa po količini gradiva in pestri motiviki.

Avtorji, ki jih je literarna zgodovina sprejela v svoje obzorje, so že doživeli potrebno pozornost po njeni metodologiji praviloma z monografskega vidika, medtem ko so v tukajšnji razpravi obravnavani enako vsem drugim, ki so se v tistem času pojavili priložnostno in izjemoma. Tak je pač zunanji vtis. Zaradi številnih (namenoma ali ne?) pomanjkljivih navedb avtorjev ali psevdonimov obstaja možnost, da se pod njimi pojavlja en in isti avtor.

Kolikor jih je bilo mogoče urediti, je njihova statistika naslednja:

A) IZPISANA IMENA IN PRIIMKI

Aleš, Jernej

Ambrožič, Vid

Batagelj, Anton

Bohuslav, Fran

Bonač, Fran

Borštnik, Ignacij

Burger Miha

²⁴⁵ Ivan Albreht, France Bevk, Andrej Budal, Peter Butkovič, Anton Debeljak, Ciril Drekonja, Cvetko Golar, Pavel Golia, Alojz Gradnik, Igo Gruden, Milan Kuret, Joža Lovrenčič, Vojeslav Mole, Franjo Neubauer, Anton Podbevšek, Alojz Remec, Franjo Roš, Janko Samec, Silvin Sardenko, Joža Žigon, Oton Župančič.

²⁴⁶ Tako so Vida Ambrožiča najbrž klicali domači po zgledu Ton-e, Stan-e itn.

²⁴⁷ Prva iz glasila *Pozdrav iz domovine našim vojakom na bojišču* (št. 6 in 7, 1917) in *Tedenske slike* (št. 15, 1918, 2.)

Cvelbar, Jože
Čebokli, Andrej
Čuk, Jož.
Debelak, Anton
Dobnikar, Andrej
Filipič, Janko
Funtek Anton
Gaber, Peter
Gaberski, Vinko
Gaspari, Maksim
Glazer, [Janko]
Golar, Cvetko
Gradnik, Alojz
Gregorčič, Simon
Gruden, Franc
Gruden, Igo
Gruden, Ivan
Hašnik, Fr.[anc]
Herga, Franc
Hočevar, Franc
Hrvatič, Franc
Jellen, Franjo
Jeretina, Janez
Kaferle, Jože
Kavšek, Pavel
Kranjc, Franc (Frencu na Rutih)
Kravcar, Anton
Krek, Janez Evangelist
Kuret, Milan
Lah, Anton
Linhart, Karl
Maierhofer, Janko
Mlakar, Albin
Mohar, Ivan
Mohor, Jožef
Novak, Josip
Pahor, Radivoj
Potnik Franc
Povšič, Emil
Prestor, Ciril
Ravnikar, France
Razdrih, Josip

Režek, Janez
Rueh, Franc
Sadar, Ivan
Sardenko, Silvin
Seliškar, Anton
Stupica, Franc
Šolar, Lenart
Tramte, Anton
Trebše Ivan
Treven, Janez
Videmšek, Arkadij
Vurnik, Matej
Zajc, Fran
Zbašnik, France
Zmrzlikar, Jožef
Železnik, Egidij
Žgur, Jožef
Žličar, Franc
Župančič, Oton

B) OKRAJŠANA IMENA

Demšar, Fr.
Hribar, A.
Jereb, Jos.
Kern, Fr.
Klopčič, Fr.
Koritnik, J.
Kunaver, A.
Malavašič, M.
Ravnik, J.
Pavšič, Fr.
Pirc, Fr.
Prelesnik, J.
Šparovic Al.

C) DVA Z DODANIMA PSEVDONIMOMA

Franc Sušnik-Radimirov
Jože Urbanija-Limbarski

Č) NERAZREŠENI PSEVDONIMI

Tom Luka
G. Ivo
Mohorov
Opazil, S.
Retenski
Retenjski
Vojak Bojevan
Zaliloški (= Anton Hribar Korinjski?)

D) NEZNANO ŠTEVILO NEZNANIH AVTORJEV

xy

E) PO DVA AVTORJA

Korošec, Anton in Žlebnik, Egidij
Kavšek, Pavel in Žlebnik, E[gidij].

F) PO VEČ AVTORJEV S PREPOZNANIM NOSILCEM

Kajzer, Albin in drugi
Kočumar Andrej in drugi
Mivšek Ignac in drugi

G) SKUPINSKA BESEDILA Z ZNANIMI IMENI

- Kranjski junaki »cesarjevičevega polka«: Švigelj, Ivan, Franc in Lojze
- Cesarjevičevi fantje: Rud. Lesar, A. Gult in V. Luzar; Fr. Mihelič in Iv. Lakner; J. Kržič, M. Hafner, Fr. Kozelj, J. Petrič, J. Jaklič, A. Murgelj, Ant. Kozelj.
- Kranjski fantje 27. pp.
- Slovenski planinski lovci

H) KRATICE

J... R. V.
L. N.
K. L.
M. K.
M. K.
M. Z.
J. J. Baon. Vojna pošta 308
M. J. Gorenjka

I) KRATICE Z DVEMA AVTORJEMA / AVTORICAMA

M. D. in M. C.

F. D. in J. G., Brezovica, p. Borovnica

M. in G. iz Virmaš

J) IZPISANA ŽENSKA IMENA

Hartman, Milka

Jeraj, Vida

Hollegha (roj. Kosler), Marianne

Kavčič, Julijana

Koman, Manica

Koren, Terezija

Krajec, Zofija

Kremžar, Elizabeta

Makočič, Justina

Medvešček, Pavla

Mikelj, Justina

Rebolj, Frančiška

Sršen, Marjeta

K) POMANJKLJIVA ŽENSKA IMENA

Kirarjeva P.

Matilda

L) NEZNANA ŽENSKA IMENA S PREPOZNANO KRAJEVNO PROVENIENCO

Dekle iz Budanj pri Vipavi

Mladenka iz Št. Vida pri Vipavi

Slovenka iz Štajerske

Slovenka iz V. v.

Dolenjka

Gorenjka

Savinjka

Po dosednji evidenci je z imenom in priimkom podpisanih v zbranem gradivu 70 (natančno 69) avtorjev, trinajst jih je z okrajšanimi imeni, dva²⁴⁸ sta si omislila še dodaten psevdonim.

Dvakrat sta pri pesmi navedena po dva avtorja in vsaj trikrat po več avtorjev s prepoznanim nosilcem. Štiri pesmi imajo skupinsko avtorstvo, dvakrat so osebna imena znana, drugič so prikrita le z občnim imenom ali navedbo dejavnosti.

Pri osmi pesmih je avtorstvo navedeno le s kraticami, tako da se niti ne ve, za kateri spol gre. Enaka zadrega ostaja pri treh primerih, ko so kratice v paru. Sledi štirinajst prepoznanih, tj. podpisanih ženskih imen in nazadnje pomanjkljivo navedena ženska imena ali s prepoznano zgolj krajevno provenienco. Ženske so na koncu zato, ker so njihova pesemska besedila zanesljivo iz zaledja, kolikor se niso za ženska imena skrivali moški avtorji. V tem primeru pa tudi oni niso bili na fronti. Zato je snov njihovih pesmi drugačna. Posebej je prav omeniti Pavlo Medvešček, katere prva pesem je znana iz leta 1918 in je posthumno izšla njena zbirka *Kamnite misli*.²⁴⁹

Števila neznanih avtorjev ni mogoče ugotoviti. Seštevek imen v navedenih rubrikah je 135 vsaj kolikor toliko zaznavnih avtorjev.

Nekateri od njih so se predstavili s činom in zadolžitvijo in krajem nastanka besedil: c.[esarско] kr.[aljevi] orožnik; vojak pri gorskem telef.[onu?]; nadtopničr; podlovce desetnik / korporal; četovodja pri železniškem stražnem oddelku na italijanskem bojišču; topničar; župnik-infanterist;

Cesarjevičevi fantje: naredniki, četovodja, desetar, poddesetar, vsi pri strojnih puškah.

Kranjski junaki »cesarjevičevega polka«: pri artiljeriji na soški fronti ter služi domovini že šesto leto. Trije so na tirolski fronti; sedaj na ital.[ijanskem] bojišču.

Zložil na ruski bojni črti 26. II. 1916; v ruskem ujetništvu; na begu iz Rusije; ranjen ob Dnjestrju, sedaj v bolnišnici na Dunaju; invalid; slikar; učenec II. razreda ljudske [šole].

Na koncu še simbolična pozornost prevodom, saj so njihovi prevajalci ostali anonimni. Za vse tri ohranjene je zaslužen urednik *Štajerca*. Drugo leto prve svetovne vojne, ko je Avstriji še kazalo dobro, si je privoščil objaviti vsaj troje humornih besedil. »V koroškem listu *Bauernzeitung* je našel sledečo mično pesmico: *A Bitt' am liab'n Herrgott! von Adolf Schimann. Nisem si mogel kaj, da bi ne podal to pesmico našim čitateljem v slovenščini*«. ²⁵⁰

Prošnja do ljubega Boga!

Predobri Bog Oče,
Te prosim lepo,
Usliši mi prošnjo,
Naj spolni se to:
Da streljanje, klanje,
Ljudstev pogin,
Stokanje neha

²⁴⁸ Njima se dá prišteti še Jovana Vesela Koseskega iz starejše generacije, zato v to statistiko direktno ne sodi.

²⁴⁹ Pavla Medvešček, *Kamnite misli*, Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica 1988, 91.

²⁵⁰ *Štajerc* XVI. št. 12, Ptuj, nedelja, 21. marca 1915, 6.

Nešetih družin!
Smrt tisočeri
Na polju časti,
To stresa človeka
Do mozga kosti.
Jaz vedel bi sredstvo
Da bi nehalo vse:
Beda, trpljenje
Vse bridke solze.
Vsemoč 'maš mogočno,
brezmejno vselaj,
Le samo en košček,
Bog, tiste mi daj!
Prisežem Ti resno,
Da konča se boj
In radost zavlada
Kjer prej bil je razdvoj.

Naslednji dve besedili sta prišli s terena. Z vzhodne in zahodne fronte se sem in tja najde tudi kakšno nemško besedilo, pod katerim so podpisani slovenski vojaki:

Uredništvo *Štajerca* je z rusko-poljskega bojišča prejelo »*opis nadlege, ki jo tamkaj našim vojakom uši povzročujejo*«:

Mi ubogi vojaki, ki v vojski stojimo,
zarad uši prav mnogo trpimo.
Komaj je bitka z Rusi dobljena,
začne se druga – z ušmi zapletena!

V parnah in v hlevih, na prostem in v hiši,
povsodi se klaverno ječanje sliši.
Eden docela, ta drugi polnag
poda se s korajžo nad uši »na jag«.

Ruske uši so res prav velike,
naj vrag jih vzame brez vse razlike.
Preljubi, pošljite zato nam raje v dar
ne samo jedila, perilo in d'nar,

praška z imenom »Zacherlin«,
ki nam zagotavlja uši pogin!
Potem [se] bomo z Rusi z vsemi močmi
še vnovič borili – a ne z ušmi.

*Predstoječe kitice je zložil v nemškem besedilu topničar Ludwig Witzelsberger od c. in kr. trdnjavskega topničarskega polka štev. 1 I. kompanija, vojna pošta štev. 186. Podpisani so še njegovi tovariši Arnečič Anton (od Sv. Barbare v Halozah), Julius Rada, Čuk Jakob, Bartl Johan in Kovacs Sandor.*²⁵¹

- *Prinašamo v italijanskem jeziku ter v enostavnem slovenskem prevodu zanimivo pesem, ki jo zdaj naši vojaki in tudi civilno prebivalstvo na južnem zapadu prepevajo.*

²⁵¹ *Štajerc* XVI, št. 10, Ptuj, nedelja, 7. marca 1915, 6.

*Pesem, ki s posebnim humorjem zasmehuje izdajalske Italijane, se poje po znani melodiji
»Santa Lucia« in bode cenjene čitatelje gotovo vrlo zanimala. Evo jo!*

Straži na morju
Naše brodovje,
Na Krnu pobija
Sovražno rogovje!
Živila Avstrija
in Ungerija! –
Santa Lucia, santa Lucia!

Tik tam ob Soči
Emanuel zdihuje,
In z nosom on kvišku
Zvezde opazuje:
»Dovoli, da vstopim,
Gorica mila!« –
Santa Lucia, santa Lucia!

In Gabriele
Nosi kitaro,
Tužno prepeva
Svojo pesmico staro:
»Pridi, oj Trst,
Za te se pobija – «
Santa Lucia! Santa Lucia!

Tudi Cadorna
prepeva v tercetu
Z robcem si solze
Nabira v aržetu:
»Zakaj nisi nagnila
Se mi zmaga, ti mila?« –
Santa Lucia, santa Lucia!

In v koru prepevajo
Garibaldinci:
»Mi smo vlomilci,
Vkup vsi morilci,
Zbežimo od teh hribov
Že je zdaj sila.« –
Santa Lucia, santa Lucia!

In v zrakoplavu
Med temnim oblakom
ki se vzdiguje
Z vrlim vojakom:
»Glej, v Italiji
Je strašna draginja! –
Santa Lucia, santa Lucia!

Legar in kolera
In druge bolečine

Kroglje sovražne
Ob tal so nas bile ...
Ah, moje hlačice –
Disenterija,
Santa Lucia, santa Lucia!

In lepa Elena
V Miramaru
Kopala se rada
Ob solnčnem bi žaru!
Ah – moja mamica:
Morska zver tam je b'la!
Santa Lucia, santa Lucia!

In Salamandra
Z gospodom Sonnino
Bežita v vrste
A ne – v bližino:
»Ker njih neprijatelj
Je artiljerija!«
Santa Lucia, santa Lucia!

Emanuele
Pač slabe je volje
In reče Cadorni:
»Znoreti je bolje,
Ajdiva v Napoli«
Tam je oštarija!
Santa Lucia, santa Lucia!

Pregaziti Sočo,
Huda težkota.
Tamkaj v gorovju
Je grozna temnota. –
Nikdar več videl te
Avstrija-Ungarija –
Santa Lucia, santa Lucia!

Torej na svidenje
Dragi Italijani,
Mogoče že danes
Ali jutri v Milani,
Tamkaj se snidemo
Le naša je Lombardija!
Santa Lucia, santa Lucia!²⁵²

---

²⁵² Štajerc XVI, št. 47, Ptuj, nedelja, 21. novembra 1915, 4.

2. GEOGRAFSKO OBZORJE ~ PESEMSKA TOPOGRAFIJA

28. junija 1914 je Gavrilo Princip iz revolucionarnega gibanja Mlada Bosna v Sarajevu ustrelil avstrijskega prestolonaslednika Ferdinanda,²⁵³ kar je bilo povod za začetek prve svetovne vojne. Od tistega dne je po celi Avstriji vrelo. Na praznik svete Ane, 26. julija 1914 je napovedala Srbiji vojno.

Že nekaj mesecev pred tem se je štajerski dopisovalec ali celo urednik časopisa s pomočjo Stritarjeve otroške pesmi *Mladi vojaki* obregnil ob splošno vojaško pripravljenost avstrijske vojske:

Najnovejši voditelji »narodnjakarjev« pojejo sicer prav glasno:

Mladi vojaki

Mi smo vojaki-korenjaki,
Kako nas gledajo ljudje,
Pa pravijo, da smo junaki,
Ki se nikogar ne boje ...

Ali ljudstvo, – pa tudi mi! – ve prav dobro, da bi morala ta klavrna gospoda zapeti:

»Papirnate so naše čake,
In puške naše iz lesa« ...

Takih vojakov se pač nikdo ne boji!²⁵⁴

Iz dnevnika Janeza Kaiba: »*Ko sem v ponedeljek prišel na Rotovž, je odbornik Tine Debeljak, štacunar izpod nun, pripovedoval, kako je bil v Ljubljani in videl lojtrske vozove, okrašene s smrečjem, polne mladih fantov. Bili so rdeči v lica in drli so se:*

Mi čvrsti Slovenci smo,
Mi gremo v boj
Za pravdo, za dom, za cesarja!

Župan Pepe je mirno pripomnil: 'Vojska jim bo kmalu iz ušes visela!'²⁵⁵

Bog ohrani, Bog obvarji
nam cesarja, Avstrijo,
da nam gospodari
s svete vere pomočjo.

Bránimo mu krono dedno
zoper vse sovražnike,

²⁵³ *Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 527.

²⁵⁴ Josip Stritar, Mi smo vojaki korenjaki ..., *Štajerc* XV, št. 4, Ptuj, 8. marca 1914, naslovna stran.

²⁵⁵ Jeja Jamar-Legat, 1914, *Loški razgledi* 46, Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka, 386.

s Habsburškim bo tronom vedno
sreča trdne Avstrije.

Trdno dajmo se skleniti,
sloga pravo moč rodi,
vse lahko nam bo storiti,
ako združimo moči.

Brate vodi vez edina,
vse do cilja enega,
živi cesar, domovina,
večna bode Avstrija.

Naša vojska še iz viharja
brez zmage prišla ni
vse za dom in za cesarja,
edino za cesarja blágo kri!

To se je pelo v 12 jezikih pod avstrijskim imperijem. Povsod narod je pel v svojem jeziku.²⁵⁶

A) VOJNA NAPOVED

Najhujše razočaranje je doletelo vojaške obveznike, ki so se že veselili odhoda v civilno življenje. Ciril Bernik ga ni dočakal. Zapustil je pretresljiv zapis o prvih bojih na Ogrskem v letu 1914.

Ciril je bil vpoklican v vojsko v letu 1910 v 17. pešpolk, v 6. kompanijo. Nastanjen je bil v Celovcu in je odslužil vojaščino do leta 1913. V miru so se vojaki ukvarjali z različnimi stvarmi. Največkrat so rezljali okvirje za slike, predvsem so se morali naučiti pisati. Za vajo so vojaki zapisovali narodne pesmi, ki so jih znali na pamet. To nam potrjuje, da so jih tudi peli.²⁵⁷ Naučili so se pisati pisma ljubici, prijateljem in domačim. Napisati so morali prisego cesarju Frančišku Jožefu I. po božji milosti. Tudi Ciril je tako, kot vsi vojaki, štel dneve, koliko časa bo še vojak. Tako na koncu zapisov najdemo pripis, »živjo dinarji. 1910–1913; še 217 dni pa gremo v cevik«. Nekaj rim je zložil tudi sam.²⁵⁸ V pesmi *Popotnica soldaška* je v šesti kitici napisal:

Le naj ropoče in bobni,
in tisoč topov naj grmi,
naj krogle križem švigajo,
Slovenci ne pobegnejo.

V začetku vojne so oblasti najprej mobilizirale že obstoječe enote in vojaki so morali ostati v vojašnicah, čeprav se jim je iztekel rok služenja. Kakšno razočaranje za Cirila! »*Obljubim se Mariji pomagaj na Brezje k nogam gori tri roženvence zmolit, če pridem*

²⁵⁶ Jože Lazar, posnetek s kasetofona, (fotokopija prepisa), terenski obisk z Mojco Ravnik, Podpeč, 9. 6. 1987.

²⁵⁷ V dokumentu so našli tudi Prešernovo Železno cesto in [Vodnikov] Moj spomenik.

²⁵⁸ Napisal je tudi pesem v spomin na vojaka, ki se je ustrelil na Harbach.

živ in zdrav nazaj domu, in tudi v Crngrob bom šel enkrat prej ko bo mogoče, pa tudi na Breg, bog mi daj, da bi bil živ in zdrav, vse hočem izpolniti, dne 17. septembra 1914, Ciril Bernik INF, Reg. No 17.«

16. oktobra so šli spet v boj, 24. oktobra je zbolel za kolero in revmatizem. 31. oktobra so ga prepeljali iz Galicije v Špital Miškolc. Upal je, da gre skoraj na dopust. Dobil je odlikovanje. Zadnjikrat je pisal iz ruskega ujetništva.²⁵⁹ Po vojni so ga priznali za pogrešanega.²⁶⁰

Druga izkušnja se je končala bolj srečno, saj se je avtor vrnil živ in po vojni objavil dnevnik, iz katerega je naslednji odlomek in nekaj pesmi:

Petega junija sem sporočil domov, da gremo – kam, tega nismo vedeli. Poslovil sem se od vseh, dajal njim in sebi korajžo, vendar so na pismo kanile tudi solze. No, kaj veš. Res ne zadene vsaka krogla, pa te vendar nekaj stiska v prsih. V duhu vidim mrtve tovariše, sebe nočem videti. Razpoloženje pa se menjava. Če sije sonce, je tudi v srcu jasno, in narobe.

V takem razpoloženju je napisal nekonvencionalno bojno pesem, v katerem je konj tisti, ki mu krepi zaupanje v bojno srečo:

Glas roga iz sladkega spanja
zbudil je vojaka »junaka«.
še mlad ta junak je, še mlad,
»ne more še puške držat«...
In sanjav pogled
zre v tuji svet,
v svet,
stokrat preklet...
Ko vranec sliši zvenket ostrog
in sablje udar,
spozna, zarezgeta:
Oj, dobro jutro, gospodar!
»Hej, konjič moj,
alarm je nocoj!
Pojdeš res z menoj
v krvavi boj?«
[...]
»Ne misli le na dragi dom,
čuj tam topov sovražnih grom,
in trombe glas
kliče nas
na boj, na boj!
Zato ne stoj!«

²⁵⁹ Matevž Oman, Strašani v 1. svetovni vojni, *Sitar*, glasilo Krajevne skupnosti Stražišče, letnik ni naveden, št. 123, Stražišče, 15. julija 2014, 4–5. Matevž Oman, Padli župljani 1. svetovni vojni napisani na spomeniku. *Sitar*, glasilo krajevne skupnosti Stražišče, 27. novembra 2015, št. 131, 6. Ciril Bernik je v digitalni bazi podatkov naveden pod številko 15352 (<https://zv1.sistory.si/zrtev?id=15352-Bernik-Ciril-1889>).

²⁶⁰ Njegov brat Metod je padel 24. 2. 1915 na bojišču v Galiciji. n. m., 4–5. (<https://zv1.sistory.si/zrtev?id=15364-Bernik-Metod-1894>).

»Ves svet se nama zdel bo nov,
ko vrneva se spet domov.
Srce mi pravi in sem zato gotov,
za naju tam ni grobov
in smrti ni.
[...]»²⁶¹

Vlak je potegnil, toda nihče ni vedel, kam nas bo peljal. Ker jo je ubral proti severu, smo bili prepričani, da gremo nad Ruse. Kako smo se začudili, ko smo namesto v Galiciji, razložili baterijo na Dunaju. Tako nam je bilo spet prizanešeno. Za kako dolgo? V Floridsdorfu, XXI. mestnem okraju, smo dobili streho v lesenih barakah in vežbanje se je nadaljevalo. [...] Zgubljen posedam v prostem času v parku ob Stari Donavi in premišlujem.²⁶²

V parku sedim
ob Dunavu sam
in časov želim,
kakor bili so tam,
tam daleč na Krasu,
kjer zibel mi tekla.²⁶³

Kje bom ...? se na neopredeljenem bojišču 26. septembra 1915 sprašuje Jože Urbanija- Limbarski:

Umrli bom – pa ne vem kdaj,
in sojeni bom – ne znam kako,
kje bom potem – le Bog ve to.²⁶⁴

B) DOMOVINA

Domoljub je objavljale pesmi o domovini v širšem, državnem in vojaškem pomenu. Frančiška Rebolj jo ima prav po žensko za */n/ajlepšo cvetko*:

Ti Avstrija si vrt grajen,
z najlepšim cvetjem zasajen;
a vedno nate tat preži,
kedaj da cvetke trgal bi.

»Aha, zdaj priliko imam.«
tako si mislil je Taljan:
»Naj cvetje Avstrija nam da,
Italja z njim bo kinčana!«²⁶⁵

²⁶¹ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, Turistična agencija K.C.K., Kobarid 1995, 18–19.

²⁶² Albin Mlakar, *n. d.*, 19.

²⁶³ Albin Mlakar, *n. d.*, 21.

²⁶⁴ Limbarski, *Kje bom ...?*, *Bogoljub* 13, št. 11, 1915, 340.

Urbanija – Limbarski, Jože, 1999: *Ti bodi moj vodnik*, Kulturno izobraževalno društvo LIMBAR: Moravče, 83.

²⁶⁵ *Domoljub*, XXIX, št. 38, V Ljubljani, 21. septembra 1916, 503.

Avstrije moč je v enotnosti različnih narodov, optimistično zagotavlja Vid Ambrožič.

[...]

Gre za obstoj se mile očine,
ki ji sovražnik je vdrl čez meje;
mного že stane borba krvava,
kažejo tudi sadovi se že.

Narodi razni, mnogo-jezični
v borbi in mržnji prej med seboj:
ena družina zdaj so postali;
spor je potihnil, narodni boj.

Ena le misel vse zdaj preveva,
bratovsko so si podali roke:
vsi za cesarja, za Avstrijo milo
ramo ob rami se čvrsto bore.

Vragi strmijo – v grozni prevari –
v lepi edinosti naša je moč.
Strah jih obhaja, pogum jih zapušča,
čudo to v naši Avstriji zroč.

Dolgo ne bode; skoraj dan pride,
da poženemo v divji jih dir;
Sreča zasine nam, ako edinstvo
*v vojni rojeno, ohrani nam mir!*²⁶⁶

Nedvomno so Slovenci uradno! in dejansko v prvi svetovni vojni umirali za Avstrijo. Nadtopničar iz 9. poljskega topničarskega polka 21. aprila 1915 piše domačemu župniku:

Ker zvala nas je domovina
In treba je topom grmeti,
Šli smo pod Avstrije zastavo
In za njo hočemo tudi umreti!²⁶⁷

Prošnja očeta-vojaka se konča z izrecno upravno-političnim stališčem:

O Bog, ohrani domovino
v okrilju slavne Avstrije;
da vedno združena s celino [= celoto]
bo monarhije ljubljene.²⁶⁸

Cesarska vojaška oblast je izkoriščala slovensko (in morda tudi drugod) deželno pripadnost vojakov na račun tekmovalnosti vojnih formacij iz posameznih dežel za podžiganje bojne morale v zvestobi Avstriji. Kakor se na eni strani (vsaj v pesmih) postavljajo za najboljše pripadniki pešpolka št. 17, t. i. »cesarjeviči«, se na štajerski strani enako dogaja z *Junaki regimenta št. 87*:

²⁶⁶ *Domoljub*, XXIX, št. 23, V Ljubljani, 8. junija 1916, 310. Zadnji dve vrstici je poudaril avtor.

²⁶⁷ Slike iz vojne/ *Slovenski gospodar* XLIX, št. 19, Maribor, 13. maja 1915, naslovna stran.

²⁶⁸ *Domoljub*, XXX, št. 13, V Ljubljani, 29. marca 1917, 152.

Regiment ponosni smo,
Premagal vrag nas sam ne bo,
Naj si bode Rus ali Italijan.
Mi stojimo domovini v bràn!

V naših žilah rdeča kri,
Cesarja pač izdala ni –
In naj le kroglje divje nas more,
Fantje štajerski se ne bojè!

Pridi, pridi, zlobni Srb,
Tvoja jeza nam ni skrb,
Pridi Rus, pridi ti prokleti Lah, –
Mi zdrobimo vas, vas vse v prah!

Kje nas meja ne pozna?
Našo kri ne pila tla?
Mi smo Štajerci, mi smo zlato,
Boljših nikdar, nikdar več ne bo!

Regiment ponosni smo –
Premagal vrag nas sam ne bo!
Štajerska kri se nikdar ne uda –
Živio cesar. Živio Avstrija!²⁶⁹

Pesem je nastala »v hvaležnosti štajerske domovine« po melodiji *Regiment po cesti gre* ... Celjski c. in kr. pešpolk št. 87 (1883–1919) je bil največkrat odlikovan in najbolj spoštovan zaradi hrabrosti, večkrat so ga imenovali polk junakov.²⁷⁰

Štajerska v začetku vojne pošilja v svet lahko ton pesem z zanjo karakteristično »ze-len« barvo:

Jasnih oči, veselih lic
zelene Štajerske je sin,
za srečo in veselje
je rojen sred planin –
Ej, fant pa tak
je štajerski vojak!²⁷¹

Vtis je, da so prav štajerski vojaki najbolj gojili lastno deželno pripadnost v okviru Avstrije.

Morda zato, ker so imeli časopis *Štajer'c*, v katerem so jo imeli priložnost tudi izraziti:

Kar leta dolgo smo pisali,
je danes istina postala, –

²⁶⁹ *Štajerc* XVIII, št. 38, 23. septembra 1917, naslovna stran.

²⁷⁰ Klemen Lužar, *Zgodovina celjskega c. in kr. pešpolka št. 87 (1883–1919)*, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2010. Violeta Vatovec Einspieler, Celjski 87. pehotni polk se je proslavil pred stoletjem, *Večer*, 7. oktober 2017, posnetek (Zdenka Primožič 8. 8. 2018) s spletne strani: <https://www.vecer.com/celjski-87-pehotni-polk-se-je-proslavil-pred-stoletjem-6323656>.

²⁷¹ *Štajerc* XVI, št. 19, Ptuj, 9. maja 1915, 2.

sovražna kletev obmolknila,
strupena psovka je zaspala,
in vse kriči:
'Štajerc' živi!

Ljubili zvesto smo Avstrijo
in bratje Srbov nismo bili,
na izdajalsko pot hinavcev
korake svoje ne zavili, –
grmi naj grom:
'Štajerc' in dom!²⁷²

Iz bojnega polja se nam piše: Dragi nam »Štajerc«! Mnogo najlepših pozdravov pošiljamo našim ljubim starišem, bratom in sestram, posebno našim pozdravov vrednim ljubicam, kakor tudi vsem čitateljem »Štajerca«. Želimo vam vse dobro in mislimo, da se v kratkem času vidimo vsi skupaj v ljubi nam domovini. Zdravi in veseli!

Radovedni smo,
Kako kaj naše deklince,
Če so kaj pridne b'le
In se spodobno obnašale,
Pa pri vseh to že ni b'lo
In tud' ne bo, ne bo!

Ne smete mi zameriti, ker tudi mi se moramo kratkočasiti. Bog živi nas vse!²⁷³

To je ena redkih pesmi, ki omenja dekleta in se najbrž zato opravičuje uredništvu ali bralcem. Uredništvo se je zavarovalo pred pohujšanjem prav s tem, da je dalo avtorjevo opravičilo v javnost.

Kranjsko in hkrati Gorenjsko zastopata najvišja gora na slovenskem ozemlju in karakteristično gorsko cvetje:

To mi sinovi smo Triglava,
planika bela nas krasi.
Kaj je brhkost, korajža prava,
pero za kapo govori.

Na grobu pa planika bela
junaku naj v spomin cvete.
To domovina je velela,
vsak zanjo rad živi, umre.²⁷⁴

Primorska se ne more upreti lepozvočju Gregorčičevega jezika. Drugače je polna sredozemske toplote in srčne toplote:

Pozdravljam te – Krna gorovje,
pozdravljam te – stari očak;

²⁷² *Štajerc* XVIII, št. 1, Ptuj, 7. januarja 1917, naslovna stran.

²⁷³ *Štajerc*, XVIII, št. 43, Ptuj, 28. oktobra 1917, 5.

²⁷⁴ *Domoljub* XXIX, št. 33, Ljubljana, 17. avgusta 1916, 439.

sovragu v slovensko domovje
junaško zastavljaš korak.²⁷⁵

V maju je bilo. Hodil sem po naših Brdih, ki so se smejala v soncu. Češnje so zorele in akacije so dehtele ob poti. Sence so še spale po dolinah, ko so zvonovi belih cerkva na gričih zmolili jutranjo pesem, da so zapela vsa Brda v mladem soncu.

'In s pesmijo v srcu in z vriskom na ustih,

da vse je kípelo po mojem telesu,

sem gledal trpeče, vesele obraze,

poslušal njih tajnosti kakor o kresu ...'

Prej nisem videl tvoje lepote, domovina. Šel sem mimo nje in je nisem opazil. Zdaj,

ko so uničena tvoja polja in so porušeni tvoji domovi, zdaj ko je prišel tat in te

hoče odtrgati od gorkega, življenja željnega slovenskega telesa, zdaj šele vem ... kaj

si mi:

'S silo neznano

si segla mi do duše globin:

do zdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin, kako te ljubim globoko ...'

Gorica, 26. novembra 1915²⁷⁶

Bojevanje na domačih tleh zbujajo še težje občutke kot na tujem: *Vesel sem, da se bom vojskoval v bližini doma, vendar kraj, ki nam je določen za boj, je zapisan v tej vojski s toliko človeško krvjo, da me nehote obhajajo težke misli. Toda Bog bo zopet z nami, kot doslej:*

Kaj bi se bal

boja za dom,

na vojsko krvavo,

za slavo ...

11. julija 1916.²⁷⁷

Vojakov pozdrav domovini je poln milih spominov na njene naravne lepote, ki ga za hip povežejo z njo:

Izza planin mi zarja mila

prav kot doma se priigra,

a pred menoj je zemlja tuja,

mi svet neznan je, brez srca.²⁷⁸

Topničar iz krajev, od koder izhaja glasbena družina Ipavcev, se je v pismu 25. marca 1915 pri izlivu ljubezni do domovine naslonil na slavne rojake: »*Ljubi moji sorodniki!* [...] *Po domovini zelo hrepenimo vsi, kajti stvar traja že res dolgo. Srce mi vedno poje:*

Oh premila domovina,

Mili moj slovenski kraj,

²⁷⁵ *Domoljub* XXX, št. 31, Ljubljana, 2. avgusta 1917, 369.

²⁷⁶ Alojzij Res, 1993: *Ob Soči*, Vtisi in občutja iz mojega dnevnika /Izdano ob 100-letnici pisateljevega rojstva/, Nova Gorica: Branko, 42 in 43.

²⁷⁷ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, 83.

²⁷⁸ *Domoljub* XXIX, št. 9, Ljubljana, 2. marca 1916, 122.

kjer je zibka moja tekla
Bod' gomila moja kdaj!

*Pišite kaj! Pozdravi in glasovi iz domovine so nam bojevnikom najmilejši glas v tej
krvavi borbi.*«²⁷⁹

*Domotožje je neznosno: »tukaj mi ni več obstati, / žalosti skor koprnim.«²⁸⁰
Po domovju hrepenim!*

Po domovju hrepenim!
Srce moje koprneče
dol na topel jug me vleče;
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim!
Kot trpeča duša v vicah
po nebeških veselich –
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim!
Po domačem milem seli,
po cerkvici naši beli;
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim!
Po goricah vinskih naših,
temnih gozdih njih mejaših;
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim,
kjer mi oče polje orje,
žito valovi kot morje;
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim,
kjer žive srcá ljubeča,
zadovoljnost, radost, sreča;
po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim!
Kdaj te rešen bom, tujina?
Kdaj spet zrem te, domovina,
rodni svet in drage ž njim?!²⁸¹

C) VOJNA BOJIŠČA

Zemljevid upesnenih bojišč upošteva njihovo kronologijo. Glede na to, da je bila najprej odprta vzhodna fronta z Rusijo, se tukajšnji pregled začne z njo, nato se preseli na zahod, na nekdanjo mejo med Italijo in Avstrijo. Nato pa se poveže še z drugimi manj pomembnimi

²⁷⁹ *Slovenski gospodar* 49, št. 15, Maribor, 15. aprila 1915, 3.

²⁸⁰ *Domoljub* XXX, št. 29, Ljubljana, 19. julija 1917, 346.

²⁸¹ *Domoljub* XXX, št. 52, Ljubljana, 27. decembra 1917, 620.

točkami. Takšna opredelitev velja zgolj z vidika zbranega pesemskega gradiva in nima z vojaškimi ocenami nobene zveze.

SRBIJA

Vojaška topografija se s Srbijo začne zato, ker je stara Avstrija njej najprej napovedala vojno. Pripis k naslednji pesmi je pomemben zaradi vloge, ki jo je imelo uredništvo pri objavah številnih besedil z bojišč. Prav njihova prevelika gladkost priča, da so bili uredniški posegi vanje veliki in morda od ene in iste osebe.

»*Naš prijatelj iz Poljan nad Škofjo Loko nam je poslal vojnopoštno dopisnico svojega sina Janeza Režek-a, s pesmico, ki jo zdolaj nekoliko okrajšano in popravljeno objavljamo.*«

Ljubi starši!
Preden k pismu se pripravim
Vas vse prav lepo pozdravim!
Dolgo Vam že nisem pisal,
Ker sem v Srbjo se podvizzal.

Dobro vedno se godi mi
zdaj, poleti in pozimi.
Krepko bomo zdaj udar'li
in še Srbe vse popar'li.

Kranjci, Štajerci in Česi
vsi smo ljuti kakor besi.
Že povsod smo se borili
in sovraige pokorili.

Za cesarja, dome mile
mi žrtvujemo vse sile.
Muk veliko smo prestali,
pa še bomo se vojsk'vali.²⁸²

Najbrž so si pri rimanih besedilih pomagali tudi s prepisovanjem. Vendar ni jasno: ali so to bili dopisovalci v *Domoljub* ali njegovo uredništvo, češ: Ta in ta doma tam in tam da – »je pisal iz Srbije svoji materi: [...] Vem, da ste žalostni, ker Vam je cesar tri sinove poklical na vojsko; a naj se zgodi volja božja!

Vojna služba ni najlažja,
toda cesar kliče nas;
kmalu zmage pride čas!²⁸³

Enaka kitica, le s pravopisno popravljenim prvotno narečnim povedkovim določilom v prvi vrstici je bila objavljena le nekaj prej v istem glasilu.

»*Z južnega bojišča pozdravljajo vse znance in prijatelje zdolaj podpisani vojaki, ki so pristavili na kartici naslednje verze*«:

²⁸² *Domoljub* XXVIII, št. 42, Ljubljana, 21. oktobra 1915, 611.

²⁸³ *Domoljub* XXIX, št. 7, Ljubljana, 17. februarja 1916, 93. Prim. *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 652.

Med nami topovi zdaj strašno grme,
granate, šrapneli pa zraku brne,
ter žveplo peklensko krog sebe prše.
Ostrina se bliska, trobente pojo,
nad nami žaluje pravično nebo.
Na vodi brodovi, pod vodo torpedi:
vse združilo se je, kar najde se v vedi,
da službo moralno opravlja le eno.
Zdaj varstva ne da ti orožje nobeno.

Podpisanih je pet fantov iz Ljubljane in Št. Vida nad Ljubljano.²⁸⁴ Seveda niso smeli izdati konkretnega kraja, zato ne vemo niti, ali je bilo v Srbiji ali morda v kakšni drugi državi.

ROMUNIJA

Kaj pa je tebe treba bilo? – po Prešernu! – je vojaško politično konotirana pesem, naperjena proti Romuniji, tedaj še v optimistični drži, da se bo za avstrijsko vojsko dobro izteklo.²⁸⁵

Z »rumunskega« bojišča desetnik Fr. Pirc pozdravlja svojo družino, sorodnike ter prosi tolažbe od Boga, čeprav ni nič drugače kot drugod: »*Naša postelja – strelski jarek, / naša luč – šrapneli žarek.*«²⁸⁶

Retenski je »*Alojziju Gruden, bratu junaku (†12. nov. 1917 na romunskem bojišču)*«²⁸⁷ posvetil posmrtnico, v kateri posebej poudarja lokacijo z geografskim imenom.

Za bratom tudi ti odšel
si z doma daleč v boj krvav;
in kakor njega je odvel
te smrtni angelj v dom višav.

[...]

Kjer voda Donave šumi,
počivata mi brata dva.
Srce za njima hrepeni –
po snidenju gor vrh zvezdá!²⁸⁸

Donava je bila simbol južne fronte. »V spomin †Ant. Matekelj-nu« je dolga pesem, ki zelo natančno opiše odisejado enega od številnih vojakov, ki so prodajali glavo naprodaj po celi Evropi, dokler je niso izgubili. Pesem ni le nagrobnica mrtvemu prijatelju z opisom zadnjega obdobja njegovega življenja, temveč tudi izpoved samote zaradi tolikih izgubljenih »prijateljev dragih« in zavesti, da je samo na čakanju, kdaj bo na vrsti tudi on sam.²⁸⁹

²⁸⁴ *Domoljub* XXIX, št. 8, Ljubljana, 24. februarja 1916, 105.

²⁸⁵ *Domoljub* XXIX, št. 52, Ljubljana, 28. decembra 1916, 679–680.

²⁸⁶ *Domoljub* XXX, št. 47, Ljubljana, 22. novembra 1917, 560.

²⁸⁷ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 582.

²⁸⁸ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, dne 6. decembra 1917, 582.

²⁸⁹ *Domoljub* XXX, št. 45, Ljubljana, 8. novembra 1917, 536.

Ob Donavi nasuli grob so nov
brez solz, brez cvetja, vencev in trakov;
saj grob vojaka-tujca z daljnega je juga,
a meni dragega pokril je druga!

Ni mi (dano) poklekniti,
oj prijatelj dragi moj,
in s solzami pokropiti
grob prerani tvoj.
Šop spominčič čem poviti
in jih v duhu položiti
na gomilo tvojo revno,
kjer si našel mir, pokoj; –
Tebi dragi za spomin,
ki iz rajskih zdaj višin
srečen gledaš name doli,
ki solzim se za teboj!

Kaj bi ne plakal, kaj bi ne tožil!
Kaj že prijatelj dragih položil
v grob nenasitni v gomilo prerano
v vojski svetovni prestrašni sem tej,
ki je ni konca, ki hruje naprej!
Cvet je za cvetom pod koso ji pal;
sam, tako sam sem na svetu ostal ...
Blàgor vam dragi, ki šli ste pred mano,
konec za vas je vojské in nadlog;
jaz pa še tavam po svetu in znano –
kaj da trpim – je le tebi, o Bog!
Plakam za vami, o ljubljenci, plakam,
dok i jaz vaše usode ne čakam ...

In zdaj si me zapustil tudi ti
in šel si tja, kjer solz in vojske ni.
Na svetu bil trpin si, drugi Job,
zdaj vsega te je rešil tihi grob.
Ozri se name iz nebes višin,
ki večno hranim v srcu tvoj spomin!

Na daljnem severu, na toplem jugu –
dve dolgi leti si se bojeval;
v gorah karpatskih in na skalnem Krasu
zvesto domovju na braniku stal.
Svinčenka ti sicer je prizanesla,
prinesel vendar si iz bojnih tal
v životu mladem – smrti kal ...

Po dolgi so boleznì te poslali
v domačo vas, da tam mehak
te okrepi planinski zrak.
A ne v bolnici, ne v domači koči
ni bore smrtniku nič več pomoči,

če si za žrtev ga izbere smrt.
Na duhu in telesu ves potr
na višje si povelje moral spet
od doma v daljni, mrzli svet.
Za vedno da poslavljaš se – si slutil;
da zadnjič gledaš rodni svet – si čutil ...
Zakaj doma me ne puste umreti?
z boleznim glasom si mi djal,
ko – že sluteč da zadnjič – na razstanku
rokó sem ti v slovo podal.
Zakaj? V življenju človek tolikrat se vpraša,
odgovora pa nam ne znajo usta naša.

Spolnila ni se ti ni želja zadnja;
v tujini te gomila krije hladna,
pokriva tuja zemlja vzor moža,
in tisoč zamorjenih nad, nespolnjenih želja
Počij sedaj od zemskega si truda;
lahka ti bodi tuje zemlje gruda.
Če nisi bil nikdar, zdaj srečen si!
Na svidenje nad zvezdami.²⁹⁰

Tudi številnim drugim se ni izpolnila srčna želja. V *spomin Ant. Smerke (padel 11. XI. 1917 na rom.[unskem] bojišču*. Na tujem dobre dé domači obraz, domača beseda: *Skupaj potem sva se dolgo borila, / gori ob Dnjestru, v krogelj je toči / nama zanesla smrt grabežljiva, / zdrava sva prišla iz pekla ob Soči. // Skup sva trpela in se tolažila, / a ob večerih tihih in tajnih / nama domov je poromala misel / in govoreča o časih nekdanjih. // Z mrakom se bajnim je hrepenenje / v srcih porodilo nama neizmerno / po domovini, po brdih domačih, / tožna tja v stran sva zrla večerno. // ... v lesu Rumunskega spavaš gorovja, / daleč od src, ki solze se za tabo, / daleč od ljubljenega ti domovja.*²⁹¹

ALBANIJA

V pesemskem gradivu se pojavi celo Albanija, od koder piše slovenski vojak domov ženi, češ:

»Edina naša zabava je, da včasih malo zapojemo, ker petje je še zmeraj moje veselje. Vsak večer se malo porazvedrimo s petjem, dasi se nam nekateri čudijo češ, kako moremo prepevati v tujini v takih razmerah. Toda kranjski Janezi smo zmerom veseli. Najlepša se nam zdi pa znana pesem:

Iz stolpa sem se zvon glasi,
ko vlega mrak se po vasi.
Le zvoní zvon iz temnih lin,
le vzbujaj mi na dom spomin!

-----

²⁹⁰ *Domoljub XXX*, št. 45, Ljubljana, 8. novembra 1917, 536.

²⁹¹ Vid Ambrožič, Šterntal, 31. 7. [19]18. Iz avtorjeve zapuščine. Hrani ms.

Zato pa zvon le zvoni mi,
na tuji zemlji doni mi.²⁹²

Večina slovenskih vojakov je bila najprej napotena na vzhod, na rusko fronto.

GALICIJA

Sestra Pepca je Ivu Bricu pred odhodom na fronto v Galicijo julija 1915 na hrbtno stran bratove slike v vojaški uniformi, lastnoročno zapisala: »*Bratec predragi, / Bog Ti daj zmago / meni pa, da Te še enkrat uzrem! / Pridi mi pridi! / Da Te le vidi / moje oko potem tudi da umrem! / Srce Te išče: / tja na bojišče / misli pošiljam in želje od tod. / Vrne se vsaka / bridko zaplaka / ker Te zastonj je iskala povsod.*«²⁹³

Voščilo za god iz Galicije, dne 26. julija 1915 je le zunanji povod za spomin na avstrijsko vojno napoved Srbiji pred enim letom.

Že zopet god je sv. Ane
obletnica je vojske zbrane,
ki verno čuva Vam domove
junaško proži še topove.

Borimo se za dom, cesarja
in mile Avstrije vladarja.
Prestali silne smo težave
ob bojih vojske prekrvave.

Pač pomnil bo Moskal krvavi
kak' besno bije Kranjc po glavi.
Naj čuti Nikolaj in vsa Rusija,
kaj Avstrija, kaj zna Nemčija!²⁹⁴

Tudi naslednja pesem zbuja sum v pristno doživljanje položaja, v katerem 18-letni vojak piše staršem: »*Dragi moji starši! Predvsem Vas lepo pozdravim ter Vam naznanim, da grem na bojišče, nad Rusa.*«

Naj se spolni volja božja!
Vojna služba ni najlozja,
toda cesar kliče nas;
zmage kmalo pride čas.

Starši! Prosim lepo, milo,
če se bode razglasilo:
»Mrtev Vaš je sin vojak,«
dajte zame mašo brat!²⁹⁵

²⁹² *Domoljub* XXIX, št. 25, Ljubljana, 22. junija 1916, 338, 339.

²⁹³ Ivo Bric, *Vojaški dnevnik 1915–1919: Ob 75. obletnici smrti*. Zbrala, uredila in spremno študijo napisala Peter Černic in Renato Podbersič ml. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2018, 156.

²⁹⁴ Slike in črtice z bojišč, *Domoljub* XXVIII, št. 32, Ljubljana, 12. avgusta 1915, 469.

²⁹⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 652.

Že na začetku je treba poudariti, da se ob pesmih, ki nastajajo ob raznih obletnicah in hvalisajo eno stran na račun druge, ne da bi bila v njih tematizirane konkretne vojaške okoliščine in so objavljene v uradnih glasilih, poraja pomislek, ali niso nastale na varnem, v zaledju, morda celo po urednikovem naročilu.

V primerjavi s prejšnjo ne bi mogla biti objavljena naslednja pesem Franca Kranjca (Frencu na Rutih) brez naslova. Iz njenih nekaj karakterističnih kitic spoznamo bivalne okoliščine in ločevanje prehrane vojakov in njihovih nadrejenih, zatekanje k materi Božji, umikanje sovražniku in vsakdanje srečevanje s smrtjo. Pomanjševalnice ne skrivajo opiranja na folklorno poetiko, jezik pa narečno oblikoslovje.²⁹⁶ Pesem ima 30 kitic. [...]

2.

Trda nam je zemljica;
Odeja mokra je meglica,
Oh, usmili se nas kraljica
Ti, oh ti, tuja si nam dežela;
Galicija in zdraven tudi Rusija
Krapate in tudi Ogerska.

3.

Oh prosi za nas, ti Marija,
oh, ti Angelska gospa.
Zdaj služima Avstrija:
Gospoda naj večjega.
Ima tudi cvipuka²⁹⁷,
komisa²⁹⁸ nam pičlo, da.
[...]

24.

Tukaj v Galiciji jaz prebivam,
noč in dan če ne od mraza,
pa od strahu trepetam.
To si lahko misli vsak,
Kakšen človek je, ki črez pol leta,
kakor zber, v gozdu je.
[...]

²⁹⁶ Komentar in opombe k pesmi. Darja Pirih, *Zbornik Šentviške planote*, Branko, Ponikve 1998, 115: Objavljen je dobesedni prepis rokopisnega originala, vključno z jezikovnimi in slogovnimi nepravilnostmi. Skozi celotno besedilo se npr. ponavlja zamenjevanje črk b in v, kar je bila v naših krajih do nedavnega povsem običajna napaka pri pisanju, številnim starejšim pa še danes dela preglavice. Mnogo je tudi napačno postavljenih in neustreznih ločil, fonetičnih zapisov besed in podobnih napak, a ker bi vsakršno popraviljanje besedila krnilo njegovo avtentičnost, se je prepisovalka odločila le za razlago najmanj razumljivih besed v opombah na koncu besedila.

Pesem ima pričevalno vrednost, ne le za spoznavanje razmer in občutij vojaka na fronti, pač pa tudi za jezikoslovce, saj vsebuje številne dialektične posebnosti »planotarskega« jezika iz prve polovice 20. stoletja, ter mnoge »ocvirke« iz (nemškega) vojaškega žargona, ki je bil bolj ali manj znan vsem vojakom takratne vojske.

²⁹⁷ cvipuk = prepečenec. Popačenka iz nemške besede der Zwieback (prepečenec).

²⁹⁸ komis = kiselkast vojaški kruh.

26.
Tukaj dežja ni potreba,
in da bi rosa padala,
tu je zemlja od krbi napita,
od fantov nedolžnih in mažav;
Tukaj soljnce ushaja iz za hriba Ruskiga,
meni kane rosa iz očesa, objokanga.²⁹⁹
[...]

30.
Krmimo jo na leva,
Tam še Rusa ni.
nam Gavtman³⁰⁰ je beval,
da se malo odpočijmo.
pa komaj se dobra ustavimo
al hrumm, granata že spet prileti.³⁰¹

Spomin na ognjeni krst 26. avg. 1914 na *gologorski višini* je ohranil korporal Ivan Gruden v kar osmih štirivrstičnih kiticah:

Za gališko tam ravnico
sveti se krvavi zor;
v boj za zmago in pravico
hrabro stopa tretji zbor ...

Tam sovrag preti. Zasesti
rodno zemljo hoče nam,
V boj junaki, domu zvesti!
Trud sovraga bo zaman.

Na višino gologorsko
vgnezdi se ga zbore tri.
Nič strahu! Kot vselej moško
v boj naš hrabri zbor hiti ...

[...]

Puška poka, meč se bliska,
dviga v zrak se črna prst:
roj naš vedno bolj pritiska
v sredo vseh sovražnih vrst.

Zmage dan! Zdaj na Karpate
hrabri zbor na bojni ples,
Ruse je povabil v svate.
Nov se vnel je bojni kres.

²⁹⁹ Franc Kranjc (Frencu na Rutih), *Pesem brez naslova, Zbornik Šentviške planote*, Branko, Župnija Ponikve, Nova Gorica, Ponike, 1998, 115–118.

³⁰⁰ Gavtman = stotnik. popačenka iz nemške besede der Hauptmann.

³⁰¹ Jožef Jakopič (ur.), *Zbornik Šentviške planote, Župnija Ponikve, Branko, Nova Gorica 1998, 115–118.*

Zopet zmaga. Vse priznanje!
Bil pohod je zmagovit.
Iz dežele bil pognan je
naš sovražnik ves srdit.³⁰²

Vojakova molitev »z goratega karpatskega bojišča« 24. aprila 1915 razkriva njegovo osebno dramo vsake take zmage:

[...]
Naše strasti so nekdaj besnele,
zdaj nam pošiljaš zanje šrapnele;
kletve ostudne smo sipali nate,
Ti nam pošiljaš morilne granate;
grehi nečisti so te žalili,
krogel smo zanje pač zaslužili.

[...]
Tebi je znana usoda vojaka,
ki le ob tebi je varen življenja;
v Tvoji oblasti je slednja stopinja.
Strašni učinek morilne granate
veže me nate.
Vsaka težava, ki ljuto me križa,
Tebi me bliža.
Puško, bodalo, vojaško opravo,
Tebi in domu le nosim v slavo.
ti me v nevarnosti brani
zvestega sebi ohrani.³⁰³

Ekspressionistično pretiravanje v poetiki in zmerjanje zbuja sum v realno kontekstualnost, saj se je tistim, ki so sami doživljali strahote na frontah, v pričo konkretnih mrtvih in ranjenih na obeh straneh zbuvalo človeško sočutje. Ali pa ne!

Galicija, krasna zemlja,
pomladno solnce greje te,
drami iz spanja ti sinove ...

Stotisoče grobov odpira
opojni klic veselja, sreče;
drami koščene tam mrlične,
ki so v smrtnem žrtvovanju
božanskem kri prelili zate.
Kot duh junaški vstaja vsak,
ki tekom mesecev desetih
izdihnil je na tvojih tleh,
ko azijatsko žrelo vražje
izbruhalo je milijone
prodanih sužnjev carja-zveri,

³⁰² *Domoljub* XXIX, št. 19, Ljubljana, 11. maja 1916, 259.

³⁰³ Urbanija – Limbarski, Jože, 1999: *Ti bodi moj vodnik*, 82.

ko jih deset za enega
je vstajalo iz strelskih jarkov,
ko brez usmiljenja je vojna
kot satan sam vihtela bič ...

Zdaj vstajajo te blede sence,
po zraku šepetanje grè:
zastave naše plapolajo,
zdrobljen trinog je ruske sile -
Lemberg je naš!

Zavriskaj duša domovine!
Bog še živi!

In naš ponos in naše pravo
in naša kri in cesar naš!³⁰⁴

Zmage so bili seveda veseli! In verjeli so, da so jo upravičeno dosegli. Toda za njimi
je ostala oskrunjena narava:

Vesna poljubila
gorsko je ravan;
kamor je dihnila,
tam je cvetka vzkliła:
modri encijan.
Hkrati gora bila
vsa jo vrt cvetan.

Drobni zdaj cvetovi
ôčke svojo plave
kot neba višave
zopet so odprli,
čudom v svet so zrlí:
gora vsa zelena,
s krvjo poškopljena. –
Taka še nobena
vigred bila ni!

Od granat, šrapnelov
trata prekopana,
s trupli zornih bitij
gosto posejana;
od topovskih strellov
gora omajana!

Žalostno cvetovi
ôčke svoje plave,
mehke in sanjave
tuge so zaprli,
kot junaki vrli,

---

³⁰⁴ Štajerc XVI, št. 26, Ptuj, 27. junija 1915, naslovná stran.

ki za dom umrli
svoj so in njihov.

Spomin na Lavaronsko visoko planoto (Maj 1916).³⁰⁵

Pesem slovenskega ranjenca Jožefa Zmrlikarja iz Sp. Brnika pri Cerkljah na Gorenjskem je preprosta in pristna: »*Stopali smo po Galic'ji / prašni, znojni vsi po lici. / Delali smo dolge marše / za cesarja, dom in starše.*«³⁰⁶

Pismo v Galicijo poročniku Jožefu Barletu in vsem slovenskim junakom na severu se končuje z željami: »*Upamo, da kadar se naši ptički v letošnji vigredi povrnejo z juga, takrat se povrnete tudi Vi težko pričakovani iz hladne Galicije.*«

In junaki zmagoviti,
z vencem zmage vsi oviti
vračajo se pod zastavo;
narod pa jim poje slavo.³⁰⁷

Toda kolikor dlje traja vojna, toliko večje je razdejanje: »*V Galiciji. Sredi voj-ske. Porušene hiše, podrti mostovi, strelni jarki, granatne jame, grobovi junakov ... vse povsod.*«³⁰⁸

Galicija zemlja nezabnih, krvavih spominov,
nad tabo obzorje se v solnčno bodočnost odpira.
O, koliko skrila za vedno avstrijskih si sinov –
na sveže gomile poletno se solnce ozira . . .

V dolinici ozki pod gozdno višino Karpatov,
za borno rutensko vasjo se dviguje gomila,
prostorna, visoka, pokriva junakov – pet bratov,
po narodu svojem, po zemlji, ki jih je rodila.³⁰⁹

Dvogovor o tem, katera pokrajina je lepša, karpatska ali dolenska, se na karpatskem bojišču meseca maja 1917 konča s soglasjem: »*Dolenjska nosi častni venec; / naj Bog ohrani ves nje kras!*«³¹⁰

Drugemu avtorju je »*Jesenski večer 1915. Ob Dnjestrju*« navdihnil razpoloženjsko pesem:

Na bojno črto sije polna luna,
migljajo zvezde v zemeljsko ravan;
ob gozdnem robu čuje nočna straža,
molče bedi, zamišljeno opaža –
iz mrzle Rusije prihaja piš hladen.³¹¹

³⁰⁵ *Domoljub* XXX, št. 28, Ljubljana, 12. julija 1917, 331.

³⁰⁶ *Domoljub*, XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708.

³⁰⁷ *Domoljub* XXX, št. 6, Ljubljana, dne 8. februarja 1917, 64.

³⁰⁸ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, 49.

³⁰⁹ Limbarski, Grobovi junakov . . ., *Domoljub* XXVIII, št. 39, Ljubljana, 30. septembra 1915, 569.

³¹⁰ *Domoljub* XXX, št. 24, Ljubljana, 14. junija 1917, 284.

³¹¹ *Domoljub* XXVIII, št. 51, Ljubljana, 23. decembra 1915, 737.

*Ni ga več ... je otožen Limbarski v spomin Jožefu Kunaverju, ki je »padel na severnem bojišču.«*³¹²

Terezija Koren (1896–1979) iz Vipavske doline obuja »žalostne spomine« v pesmi *Vojna z Rusijo 1914. l.*

I.

Drugi dan po sveti Ani,
na vojsko so odhajali.
stariši bratje, sestre, žene in otroci,
ob slovesu britko jokali.

II.

Jaz se spomnim tega dneva,
oh koliko krat.
ker med njimi šel je tudi.
moj ljubljjen brat.

III.

Ko je v Ljubljano prišel,
pisal nam je pisemce,
in meni na Mali šmaren,
iz Lvova, zadno karto, naj se ga
v molitvi spomnim se.

IV.

Nato pošiljamo vprašanja
na vse strani, in na rudeči križ,
enak odgovor pride od povsot
da zanj ne vedo nič.

V.

Mama mi pravi vedno
oh piši mu ti,
mogoče karto
to dobi.

VI.

Ko je že minulo leto,
nehala sem mu pisati
pri zadnji Feldpost karti
dvajseti.

VII.

Žalostna družina vsa,
in mama vedno vsa objokana,
ker zdaj sami vemo vsi
da v hladnem grobu že trohni.³¹³

Lipnica na Moravskem je rojstni kraj jezikovno izčiščene in ritmično ubrane pesmi *Pri odhodu na vojsko*. Strah pred prihodnostjo se odriva z zaupanjem v Božjo pomoč:

Z Bogom! Že spet gremo
v bojne vrsté.

³¹² *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 11.

³¹³ Zvezek (*Uscita, Entrata*). Fotokopijo je Mariji Stanonik posredoval Božo Premrl, 16. 2. 2000.

Ali se vrnemo?
Nihče ne ve.

Gremo na Rusko zdaj;
Kdo ve še kam?
Bog in Marija! Saj
bodeta z nam'!

Svinca morilnega
se ne bojim.
Varstva Marij'nega
se veselim.³¹⁴

Na ruski bojni črti je 26. II. 1916 je nastala refleksivna *Tolažba vojaka*.³¹⁵ Drugi avtor iz »daljne Rusko-Poljske« priznava, da je pesem nastala iz dolgočasje: »Kadar smo v rezervi, hodimo navadno na delo; tudi prostega časa nam ne manjka. Človek že včasih ne ve, kaj bi delal radi dolgega časa; zato sem tu sestavil par skromnih kitic«. ³¹⁶ Iz vojnega tabora 87. pešpolka, ki ga tvorijo večinoma spodnještajerski Slovenci, in se je prav posebno odlikoval v bojih ob Lvovu in Grodku, so prispele v Ljubljano »celo bojne slovenske pesmi.³¹⁷ »Po poljski deželi čez hribe, goré / smo Rusa sledili, kje zopet le gre. / On v Zemlji 'ma rove in tud' telefon, / po zraku pa vozi njegov se balon,«³¹⁸ sporoča njegov tovariš.

Po pisavi sodeč je Kozowka poljsko krajevno ime, toda za avstrijske (slovenske) vojake je bila cela vzhodna fronta zmeraj samo »Galicija«. In tam nekje je kraški sin obujal spomine na dom in mater:

Tam na sivem Krasu skalnem,
tam ob Jadranu kristalnem
moj nezabni dom stoji ...
Ljuba mati v njem sameva –
(ni brezskrbnega ji dneva
bilo še, odkar živi ...)

5. marca 1916³¹⁹

Iz daljnega Lublina je Vinko Bitenc Radoš. poslal spominščico [sic!] »Padlemu tovarišu«, ³²⁰

KARPATI

Iv.[an] Mohar, je »na begu iz Rusije« postal »/k/arpatski ubežnik«:

Karpati – sinje ve gore,
a vse s krvjo oblite;

³¹⁴ *Domoljub* XXIX, št. 13, Ljubljana, 30. marca 1916, 177.

³¹⁵ *Domoljub* XXIX, št. 17, Ljubljana, 27. aprila 1916, 236.

³¹⁶ *Domoljub* XXX, št. 9, Ljubljana, 1. marca 1917, 100.

³¹⁷ 87. pešpolk, *Tedenske slike* 1, št. 13, Ljubljana, 4. novembra 1914, 9.

³¹⁸ Petra Svoltjšak, *Prvi med junaki je naš kranjski Janez*, Mladika, Ljubljana 1997, 42.

³¹⁹ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, 52–53.

³²⁰ *Domoljub* XXIX, št. XXX, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

kaj tam zgodilo se je vse
vsled vojske strahovite!?

Se strašna bitka bila je,
v potokih tekla kri je;
Petrovska vas pokrila je
junake vse – stotnije.

Na ravnem polju za vasjo
je grdo klanje bilo;
več tisoč Rusov je prišlo,
mi šteli smo stotnijo.

Gonili so nas mesec dni,
a malo jesti dali;
le bili so nas s hajkami
in grdo nas psovali.

Osveto jim obljubil sem,
če bo jo moč spolniti.

[...]

»Ubežal bodem proč od njih
tja v gozdnate Karpate.

[...] ³²¹

Jožef Mohor iz Dan pri Ribnici se je na široko razpisal o bojih z Rusi v Karpatih:

Majnika smo Ruse pregnali in šli od Zborova drugam. Vozili smo se in izstopili v Delatinu; nato smo bili za rezervo v Kolomeji. Prav takrat so se naši dobro udarili; ujeli so 700 Rusov. Pri Šnijatinu smo jih tudi pošteno pognali v beg. Potem smo šli skozi Horodenko in na čolnih premostili Dnjester. Kmalu smo bili za silo zakopani v jarkih. Prav po kranjsko smo se udarili 13. junija. Tedaj sem bil tudi jaz ranjen v komolec desne roke, ki so mi jo čez dober mesec odrezali. Bil sem po bolnišnicah na Ogrskem, zdaj pa v Celovcu. Vsega skupaj sem se vojskoval na fronti pet mesecev; mnogo zanimivega bi imel povedati, kar pride pozneje na vrsto. Ko sem bil v Karpatih, so mi mati umrli. Mislite si mojo žalost!... Zdaj sem sam. ³²²

Po imenu sodeč »*Jožef Mohor, invalid*« in priznanem statusu, je on avtor *Spominov na karpatske noči*, kar dvanajst štirivrstičnih kitic dolge pesmi, ki preprosto in nazorno razkriva tegobe nočne straže: V njej

[...]

Vse noči v okopu
blatnem ždim in čujem;
vsakemu vremenu,
kot junak kljubujem.

Včasi se povesi
mi na prsi glava,

³²¹ *Domoljub* XXXI, št. 2, Ljubljana, dne 10. januarja 1918, 21.

³²² *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 653.

'malo bi zadremal,'
govori skušnjava.

A se ne odzovem
sladkemu vabilu;
marveč vid bistrejše
pném po nočnem krilu.

In pogled mi splava
v demantna nebesa;
k sebi me prekrasna
vabi zvezd zavesa.

Zatopi se v molitev. Brez zaupanja v Boga bi že zdavnaj obupal, misel se mu pomudi ob domačih in tako mu poteče vsaka noč do čudovitega sončnega vzhoda, ko gre počivat.

In tako mi v vojni
vsaka noč poteče,
če nas neprijatelj
z bojem ne poseče.³²³

Pesem kranjskih fantov iz Galicije je poslal vojak Jože Kaferle s Sela pri Mirni na Dolenjskem. Samozavestno pristavlja: »*To smo zložili slovenski fantje 22. junija 1915, v neki globoki jami, ki smo jo skopali sami.* V sedmih šestvrstičnih kiticah se že napoveduje premik vojakov z vzhodne fronte na zahodno, kajti

1.
Nekaj novega se čuje,
Lah vojsko napoveduje.
On si misli, da nas malo
kranjskih fantov je ostalo.
Le potrpi ti Taljan.
goljufal te bo tvoj plan!
[...]

3.
Rus se tuđ' je opeharil,
da bo v Lvovu gospodaril.
Zdaj je prišla naša sila,
Rusa v beg je zapodila:
Pober od tod se ti Moskal
če ne, ti bomo vse pobral'.
[...]

5.
Zdaj pomisli Emanuele,
kak' se z nami vojska pelje,
da te tvoj račun ne zmoti,
ker boš ležal tamkaj v koti:
če si upaš nas napasti,
in Primorje nam ukrasti!

³²³ *Domoljub XXIX*, št. 35, Ljubljana, 31. avgusta 1916, 467.

6.

Mi pa ti tako povemo,
da v dežele tvoje gremo:
Benetke, Majland in Turin
nismo zadovoljni ž njim!
Rim boš moral zapustiti
se v Sicilijo seliti.³²⁴

Polk »Cesarjevič« št. 17

Polk junaški, polk železni,
nov krasi te slave žar,
saj v ljubezni nedosežni
te odičil je vladar.

[...]

Videl boje si pekoče;
hud tvoj vselej bil je sun,
ko Radecki tvoj je oče,
ko poveljnik bil je Khun.

In ko lani verolomni
bil napadel nas je Lah,
v zgubi silni, da, ogromni,
se je valjal kar na mah.

[...]

Proč zapodil si sovraga
iz tirolskih alpskih tal;
bila polna bi že zmaga,
če Romun bi miroval.

Zdrav nam bodi, polk stoletni,
za sovraga ti si bič!
Kličemo ti srčno-vneti:
Živel polk »Cesarjevič«!³²⁵

Ali je imel iz večinoma (ali samo?) slovenskih fantov sestavljeni »cesarjevičev polk« kakšne prednosti v preskrbi s hrano, obleko, bivališči na račun njihovega opravljanja bojnih nalog. Sta »cesarjevič«, po katerem je polk nosil ime, ali ostareli cesar, ki mu ga je podelil, skrbela za njegove ranjene ali družinske člane padlih vojakov. *Mi smo kranjski Janezi!* je bil njihov ponos, ki so ga na avstrijskem dvoru zlorabljali in hkrati zares upoštevali in cenili.

Vi vprašate, kedo smo mi –?
No, mi smo kranjski Janezi.
Kjer gleda oče naš Triglav
tja dol do sotliških nižav,
kjer Save, Krke, Kolpe val
poljé poji slovenskih tal.

³²⁴ *Domoljub XXVIII*, št. 30, Ljubljana, 29. julija 1915, 444.

³²⁵ *Domoljub XXIX*, št. 51, Ljubljana, 21. decembra 1916, 665.

tam dom je naš, tam naša kri:

Mi smo slovenski Janezi!

[...]

Gališka mesta govoré
in polja, gozdi in vodé,
Karpati glasno pravijo,
kak Janezi podavijo
sovrage ročno mahoma,
podeč se v boj nestrahoma;
ne straši smrt, ne plaši kri, –
vso strejo kranjski Janezi.

[...]

In cesar sam je videl to
in brž ukazal je tako:
Ta polk, ki se ne straši nič,
Ta bodi polk »Cesarjevič«!

[...]

Da, cesar, zate v smrt in boj
vsikdar pripravljen polk je Tvoj.
Polk čuval bo svoj slavni dom.
junaško hitel v bojni grom
kot zvest Slovenec-Avstriján
nad vrage domovini v bran!
Bok živi! Cesar slavljeni!
Takšni smo kranjski Janezi!!³²⁶

TIROLSKA FRONTA

Saxa loquitur

Oj, ritolske ve pečine, nebotično ti gorovje,
ti kraljestvo kralja ptičev,
ti divjih koz domovje.
večna zima tu kraljuje.

Ah in vendar že tri leta
naši fantje tu živijo
z zimo, s snegom in sovragom
tu junaško se borijo.

Kdo popiše njih trpljenje,
njih napor, grozo, truda?
Ah ljubav do domovine
vse premaga, dela čuda!

[...]

Oj, čeri, s krvjo oblite
in junaki vaši smeli,

---

³²⁶ Bok živi! = Bog živi! Fonetično zapisan vzklík. *Domoljub* XXX, št. 7, Ljubljana, 15. februarja 1917, 81.

v knjigi naše zgodovine
boste vekomaj živeli.
[...]

Vid Ambrožič, 17. XII. [1916]³²⁷

Z visokih sneženih gora pošiljamo vsem znanim iskrene pozdrave »*Cesarjevičevi fantje*«, ³²⁸ vsi pri strojnih puškah. »*Cesarjevičevi*« zato, ker jih je ostareli cesar Franc Jožef zaradi njihovega poguma in požrtvovalnosti v najtežjih nalogah in razmerah odlikoval z nazivom svojega naslednika.³²⁹ Le 17. pehotni polk, sestavljen največ iz »kranjskih Janezov«, je bil na zunaj vreden nositi to ime. V resnici je pomenilo, da so ga pošiljali na najbolj nevarne in izpostavljene položaje za »*prvo bojno črto*«.

»Št. 17.«

Sedemnajst, številka draga
Janezov, sinov Triglava;
polka našega, ki zmaga
diči ga in čast in slava!
On v tej vojni je krvavi
zaslovel po vsej državi.
Dober je Moskalu znanec;
ve kak vdariti zna Kranjec! –
Groza in trepet je Laha;
smrt za njim gre, kjer on maha!
Rodne zemlje zvesti stražnik
smrten njemu je sovražnik,
ker po rodni grudi njega
vroče ljubljene zdaj sega.
– To se boš polentar vrezal!
Pomnil boš, kedaj si drezal
v naše miljeno nam gnezdo;
[...]
– Prišel je celo na Dunaj
glas o polku, ki si zunaj
v bojni črti že tri leta
lavorjeve vence spleta.
Cesar sam ga je proslavil:
za lastnika mu postavil
svojega prvorojenca!
On je, kateri se edini
zove po njegovem sini!
S tem počastil je Slovence,
s tem proslavil celi narod!
– V vojni, v miru kranjski Janez
zvest mu, vdan bo kot dandanes!

³²⁷ Pesem ni bila objavljena in se hrani v avtorjevi zapuščini.

³²⁸ Našteti je deset imen z njihovimi vojaškimi obveznostmi in čini.

³²⁹ V upanju: »*Vojna svetovna / se bo končala, / Avstrija zmerom / trdna bo stala!*« *Domoljub* XXX, št. 47, Ljubljana, 22. novembra 1917, 560.

Živel polk »Cesarjevič«
nam ponos, sovragu bič!³³⁰

Pogovorno so jih klicali »*sibcenerji*«, kar po nemško pomeni sedemnajst. Izjemno težke razmere so posamezne vojake spoprijateljile in tako je sedem od njih sodelovalo pri pesmi, ki opisuje njihove težke razmere v »*južnotirolskih višinah*«:

Sneg pokriva tu planine,
v znožju kopne so doline;
tu v skalovju mraz je že,
da lasje se nam ježé.
Skalne imamo brloge,
postelje so pa bolj vboge;
tu živimo kot medvedje,
pa smo dobri si sosedje,
Dost imamo tud živali,³³¹
dasi smo na sivi skali.
'Pika vedno me ta spaka!'
se huduje dobri Jaka.³³²

Kljub temu se delajo vesele in hudomušne. To je bilo obvezno za javnost: »*O žalosti niti besede*«!³³³ »*Iz ta železnega*« pešpolka«³³⁴ so zložili »*pesmico*«: »*Vrh tirolskih planin, dne 23. oktobra 1916.*« Iz nje nekaj karakterističnih kitic:

1.
Slovenci, čujte tam doma,
kako se Kranjec tu ima.
Berite pesmico le-to,
če drago, pojte jo glasno.

2.
Vrhé tirolskih vseh planin
zdaj čuva vrli kranjski sin;
a tudi tukaj je lepo,
dasi je včasih prav hladno.

3.
Smo v hiš'ci lépo vzidani
in s smrečjem vsi zadelani.
V zatišju skalnem varni smo,
četudi precej je temná.³³⁵

Obe navedeni pesmi sta morda prav iz časa za oddih, v katerem je Vid Ambrožič prišel do tako zaželenih »*svaljčic*«. Njegova pripoved je ena redkih priložnosti za vpogled na pesnjenje med prvo svetovno vojno in razmerja med vojaki samimi in do ženskega spola:

³³⁰ *Domoljub* XXX, št. 17, Ljubljana, 26. aprila 1917, 199.

³³¹ Iz nadaljevanja se vidi, da gre ali za uši, bolhe ali stenice.

³³² *Domoljub* XXIX, št. 47, Ljubljana, 23. novembra 1916, 608–609.

³³³ Prim. Oto Luhar, *O žalosti niti besede*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2000.

³³⁴ Navedena so konkretna imena in njihove vojaške zadolžitve.

³³⁵ *Domoljub* XXIX, št. 44, Ljubljana, 2. novembra 1916, 577.

Ko smo bili med I. svetovno vojno na Tirolskem³³⁶ v rezervi dalj časa in je bilo že težko za cigarete, so mi jih fantje nekadilci pri mojem vodu dajali, ker sem bil hud kadilec. Ali ne zastoj; moral sem zložiti zato kako pesmico. Toda le take so kaj veljale, ki so opevale ljubezen. Čim globje so šle v to skrivnost narave, tem več so veljale. Zapisal jih nikoli nisem, ker gredo nekatere pregloboko, a takrat je šlo za preljubne svaljčice! Bile so nalašč za vojaštvo narejene, drobne: »mrtvaški žebli« smo jim dejali. In tako sem spesnil tudi eno o Minki, kaj je v Srbiji doživela. Toda čeravno je od Tridenta do Škrjančega hudo daleč in mi še mar ni bilo, da bi moja ljubica kdaj zvedela zanjo, se je to vendar zgodilo! Korporal – enoletnik, študiran fant, jo je med mojo recitacijo stenografiral in jo potem prepisal in na odprti dopisnici poslal moji Minki. Na nesrečo jo je še na pošti dobila v roke Majčevka, naša sosedka. Seveda je pesem prebrala in jo dala tudi drugim brati. Vse se je smejalo na račun uboge sirote, ker pesem je bila zares zelo popoprana! Meni se o tem še sanjalo ni. Kar dobim pismo od dekleta, tako da so mi šli lasje pokonci! Ni mi verjela, da ji jaz te karte nisem poslal; ta zlobni Tone – tudi Dolenjec – je še celo mojo pisavo ponaredil. Strašno mi je to zamerila, nisem je mogel pismeno prepričati, da je storilec moj zlobni tovariš. 'Če jo je že on pisal, zložil si jo pa ti, kdo drug pa zna kaj takega!' mi je očitala. Šele ko sem čez dolgo potem prišel na dopust, sem jo osebno potolažil. Ne vem še zdaj ne, če mi je iz srca odpustila; no, da me je le v kamrico spustila! Ta in podobne pesmice, nikjer zapisane, so prišle v ustno izročilo; še danes jih nekateri znajo! Kaj pametnega se človek tako težko nauči, neumnosti pa tako rade ostanejo v glavi – že pri otroku!³³⁷

Domoljub kot uradno glasilo je seveda moral zastopati uradne interese avstrijske politike, zato vsake toliko časa kaj spodbudnega z vojaških bojišč. Poročilo o /k/ranjskih junakih »cesarjevičevega polka«³³⁸ je že eno takih. Dodana pesmica je kot kakšna otroška igračka. Prav gotovo sestavljena zunaj realnega konteksta:

Visoko v planinah
na straži stojimo,
taljanskih napadov
se nič ne bojimo.

Na desno in levo
topovi grmijo,
nad nami šrapneli,
se v zraku drobijo.

Nad nami Bog čuva
nas var'je nesreče,
Marija rešuje
nas smrti preteče.³³⁹

³³⁶ Kraja konkretno ne omenja, morda »Gazzadina pri Lavis-u v južnih Tirolih, 28. 3. 1916.«

³³⁷ Fragment, list A4, 6. Računalniški iztis z datumom 10. september 1996. S kemičnim svinčnikom pripisano: Škrjanče, Vid Ambrožič. Prim. Vide, To nesrečno kajenje! *Domoljub* XXX, št. 6, Ljubljana, 8. februarja 1917, 66.

³³⁸ »Od početka v vojski so štirje bratje Švigeljevi, doma iz ižanske župnije pri Ljubljani, a so še zmerom zdravi in čvrsti. Eden se nahaja pri artiljeriji na soški fronti ter služi domovini že šesto leto. Trije so na tirolski fronti in sicer Ivan, Franc in Lojze Švigelj.«

³³⁹ *Domoljub* XXX, št. 39, Ljubljana, 27. septembra 1917, 462.

Starost se v vojski ne meri po osebnih letih, temveč po vojakovi odsotnosti od dóma, stažu in preizkušeniosti:

Na skali v Tirolah
vojak star sloni;
na dom je zamišljen
kaj tam se godi.³⁴⁰

»Pred odhodom mi je rekel stotnik: 'Mlakar, vi prevzamete šesti top kot Geschützführer'. [...] Izstreljeno kroglo je mogoče opazovati, dokler v veliki višini kot vedno manjša črna pika, popolnoma ne izgine. Kraval, ki ga napravi strel iz tega topa, je strašanski. Tako neusmiljeno joka, da je človeka kar groza.«³⁴¹ [...]

»Ob cesti novo vojaško pokopališče. Iskal sem na priprostih križih znanih imen. Morebiti le kdaj naletim na grob kakega znanca. Spomnil sem se pri tem Janeza Kovačevega. Da, njega ni več.«³⁴²

Albin Mlakar svojih pesmi ni pošiljal v objavo, zato so lahko bolj osebne, sredi peklenskega hrupa celo s kančkom estetike:

Če padem, ne plakajte, mati, za mano,
sprejmite vdano, kar Bog je poslal,
saj nisem edini,
ki v prid Domovini
sem mlado življenje zastavil in – dal ...

V sovražni deželi Vaš sin da počiva –
tužen spomin ... Toda le brez skrbi!
Bel snežec ga krije
pa encijan klije,
na skalni gomili planika cveti ...

Zložil na opazovališču pri Monte Lemerle dne 20. 6. [19]16.³⁴³

Od rojaka iz Mirne na Dolenjskem (padel 9. VII. na tir.[olski] fronti) se je Vid Ambrožič poslovil z besedami:

Drugov mojih krog se oži:
mah še groba ne obrase
prvemu, – že drugi mrtev!
Dragi Jože!
Mal pomnik postaviti ti hočem
v duhu vsaj
pot v domovje naše milo
gre samo čez trupla naša! –

St. Lorenzen 20. 8. [19]16].

Novo leto 1917 je pesem kakor molitev:

³⁴⁰ *Domoljub* XXIX, št. 37, Ljubljana, 14. septembra 1916, 494.

³⁴¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 76, 77.

³⁴² Albin Mlakar, *n. d.*, 77.

³⁴³ Albin Mlakar, *n. d.*, 77.

Oh blaženi dan noviga leta,
Ko b Bog dal v njim nam obilo mirovnega cveta!

Da kri, ki zemljo je pojila,
za greh bi že enkrat zadostila.

Zadost je more, zadost je ran,
Marija, ti pomagaj nam.

Levika na Tirolskem.³⁴⁴

V smrtni stiski ostane še samo to zatočišče. Zato /s/inek piše s tirolske fronte:

Živi v snegu pokopani,
v divjih gorah nebotičnih;
od sovražnika obdani,
v ognju pušk, topov različnih.

Dvakrat že me je zasula
grozna bela smrt – lavina,
angel varuh me je rešil,
moli, mamica za sina!«

Kallwang 6. II. [19]17.

Avtor te pesmi je Vid Ambrožič, ki je s pesmimi zarisal na tirolski fronti in morda širše v njeni okolici cel pesemski zemljevid: *Gazzadina pri Lavis-u v južnih Tirolih, Vigo, Villamontagna, Castelair presse Mattarelo, v gozdu nad Bosco, Sette commune Galio, Asiago, Pergine, Meran*. Ti kraji so pripisani k njegovim pesmim v 14. snopiču pesmi z naslovom *Ko grme topovi. Na tirolski fronti, maja 1916*.³⁴⁵

Dan petnajstega maja,
to strašen je dan.

Razbija tako kanonada močno,
da svet se potresa, kot bi sodni dan blo.

Čez nas tu rožlja, na Taljane bezlja,
da jim pokaže, kaj Avstrija ima.

Taljan, se zapomniš, ti tega dneva,
ko ti odločitev tukaj prepeva.³⁴⁶

*Prvi dan naše ofenzive na Tirolskem*³⁴⁷ avstrijski vojak kljub navzkrižnemu ognju še verjame v zmago svoje vojske.

Brez žrtev ni šlo. *Pridi mi naproti – v raju!* je naslovil Limbarski pesem tovarišu †Ivanu Lotriču iz Lipnice pri Kropi, ki je padel dne 1. oktobra 1917 na gori Campigoletto pri Asiago in jo končuje s poanto: »*Pri Asiago je gomila / mi prijatelja zakrila*.³⁴⁸ †Francu

³⁴⁴ Vlasta Terezija Komac, *Čez Boko gre čiča*, Branko, Nova Gorica, 1995, 165.

³⁴⁵ Osebni arhiv Marije Stanonik.

³⁴⁶ Vlasta Terezija Komac, *n. d.*, 170.

³⁴⁷ Vlasta Terezija Komac, *n. d.*, 170.

³⁴⁸ *Domoljub* XXX, št. 47, Ljubljana, 22. novembra 1917, 560.

Grobojškju, ki je padel v bojih za Assiago dne 14. oktobra 1917, je poklonil *Spominčico junaku*.³⁴⁹

Kakšen je bil epilog, je znano danes, ko si Južna Tirolska prizadeva za manjšinske pravice v Italiji.

SOŠKA FRONTA

Ko je Italija napovedala vojno Avstriji 23 / 24.³⁵⁰ maja 1915,³⁵¹ je na njeni zahodni meji s pretežno slovenskim prebivalstvom začela nastajati novo bojišče, kamor so začeli dovažati vojaške enote z vzhodne fronte. Iz Drage pri Medvodah je bil eden tistih premeščenih, ki je poslal staršem »*mного pozdravov z visokih gora ob Soči*« z obveznimi novicami: »*Zdrav sem še vedno; godi se mi ponavadi, saj veste, kako je v vojski: kanoni pokajo noč in dan, in sicer veliko huje, kakor v Galiciji. Ne strašimo se pa nič, saj bo tudi Italijan odjenjal, kakor je moral Rus. Vode nimamo nič; tajamo si sneg, da si kavo kuhamo in da se zraven grejemo.*« Sledijo verzi, ki jih je sestavil na straži.³⁵²

V slovenski zgodovini je soška fronta pustila največji vtis, saj se je bila na domačih tleh.³⁵³

Ni znano, ali je avtorica naslednje pesmi res begunka Justina Markočič iz Brucka ob Litvi, v tem primeru bi bila pesem vložnica – ali pa si je njeno ime izposodilo moško pero, kar bi bilo glede na vojno snov pesmi bolj sprejemljivo. Le spotika ob šibko postavo Lahov je zares ženska opazka. Izjavnemu osebku se toži po Radeckemu, saj bi bil s svojim ravnanjem do vojakov zanesljiv porok njihovi zmagi.

[...]

Cesar spet kliče nas
tja na Primorsko,
hrabro jo branimo,
zemljo primorsko.

Tamkaj ob Soči
je Lahov kot trave,
mi pa junaki smo,
branimo Plave.
Lahi pa stopajo
šibke postave,
naši jih mečejo
doli s planjave.

³⁴⁹ *Domoljub* XXXI, št. 1, Ljubljana, 3. januarja 1918, 9.

³⁵⁰ Ponekod je naveden datum 23. maj, drugod 24. maj 1915.

³⁵¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 16.

³⁵² *Domoljub* XXVIII, št. 48, Ljubljana, 2. decembra 1915, 694–695.

³⁵³ Rudolf-Rudi Šimac, *Kako se je začelo na Soči 1915*, Grafika Soča, Nova Gorica 2002.

Prim. Marko Šepec & al., *Take vojne si nismo predstavljali*, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2014.

Judita Šega & al., *V zaledju soške fronte*, Pokrajinski arhiv Koper & al., Ljubljana 2015.

Ko bi Radecki še
živel naš stari,
hvalil bi fante te,
Bog jih obvari.
Naši spet vriskajo
tja prot' Ljubljani,
sabljice bliskajo
se jim ob strani.³⁵⁴

Toda kje so ostali?

Šli so veseli,
pesmi so peli,
nazaj jih več ni,
kje so li?³⁵⁵

S frontnega območja se je moralo civilno prebivalstvo umakniti v begunstvo. Precej jih je našlo začasno zatočišče na Kranjskem in spodnjem Štajerskem, nekateri so morali v begunska taborišča po tedanji monarhiji: Steinklamm, Wagna, Bruck na Litvi.³⁵⁶ Prim:

Končno so nas premestili v veliko taborišče beguncev v Bruck ob Litvi, kjer smo ostali do konca vojne. Življenje v tem taborišču je bilo težko, toda nekako smo se le preživljali z delom. Oče je delal v čevljarski delavnici, sestra je delala kot strežnica v bolnišnici na madžarski strani, sama sem skrbela za kuho. Kar dosti Bovčanov je bilo v tem taborišču in nekaj tudi iz Čezsoče. Spominjam se, da smo imeli svoj pevski zbor, ki ga je vodil duhovnik Černigoj; spominjam se tudi učitelja Uršiča iz Bovca, ki je delil usodo z nami; z njim sta bili tudi obe hčerki. Najbolj pomnim, kako je bilo pozneje, ko nas je obiskala v taborišču cesarjeva sestrična Jožefin, in kako smo jo sprejeli. V rokah smo imeli slovenske zastavice in zapeli smo ji slovenske pesmi. Ene od teh se še dobro spominjam, tudi melodije.³⁵⁷

Med 6. soško bitko, v začetku avgusta 1916, je po dobrem letu od začetka bojev, italijanski vojski le uspelo osvojiti Gorico. Soška fronta se je pomaknila vzhodno od mesta in grozila je italijanska zasedba Vipavske doline. Dornberk se je pogosto znašel pod udarom italijanskega topništva. Čeprav se je italijansko napredovanje na Goriškem jeseni 1916 ustavilo na gričevju vzhodno od Gorice, je moralo civilno prebivalstvo do črte Črniče-Batuje po ukazu državnih in vojaških oblasti zapustiti domove in oditi v begunstvo. Z ukazom za odhod civilnega prebivalstva iz Dornberka so oblasti počakale do spravila pridelkov. Ivo Bric je morda takrat dobil izredni vojaški dopust in je tako lahko neposredno spremljal umik civilnega prebivalstva iz Dornberka.³⁵⁸

³⁵⁴ Justina Markočič, *Kliče nas*, Bruck ob Litvi, november 1917. Prinčič, Vili, *Pregnani*, Založba Devin, Trst 1996, 208.

³⁵⁵ *Vojna z Italijo 1915. I*. Fotokopijo zvezka je Mariji Stanonik posredoval Božo Premrl, 16. 2. 2000 in pismo Jožeta Korena, iz Vipave avtorici te razprave; na poštnem žigu datum 15. 5. 2000.

³⁵⁶ Ivo Bric, *n. d.*, 156–157.

³⁵⁷ Vasja Klavora, *Plavi križ*, Mladinska knjiga, Lipa, Ljubljana, Koper 1993, 67–68.

³⁵⁸ Ivo Bric, *n. d.*, 156–157.

Na tej podlagi je napisal 21 štirivrstičnih kitic dolgo pesem, v katero poleg lastne usode vključuje begunsko motiviko rojstne vasi. »Dornberg, moj dragi mili, / zdaj težko te zapustim, / pač nerad in le po sili / se od tukaj poslovim.«

[...]

Oj sosedje, le hitimo,
že granate padajo!
Torej pojmo, pospešimo,
da vsaj sebe rešimo!

Svoje žulje, svoje srage
in imetje mili dom,
vse spomine, svoje drage
tukaj-le zapustil bom.

[...]

Tam ne bode znancev dragih,
lica ne prijaznega.
Mehkih ne besed in blagih,
tam za nas ne bo srca!

Bodo nas »begunce« zvali
in po strani gledali,
nas celo se bodo bali,
bomo vsem presedali.

Morda bomo i brez strehe,
Morda i brez živeža,
brez tolažbe brez utehe
Polna kupa bo gorja!

Bomo trkali na vrata,
bomo trkali zaman,
brat ne bo poznal tam brata,
bode gledal raje vstran.

Gladnim bodo solze tekle,
solze padale v srce,
v srcu bodo solze pekle,
oh, to bode pač gorje!

In spomin na dom premili
dušo mučil bo hudo
saj nam bodo vse razbili.
kar doma ostalo bo!

Polja, vinograde končajo,
hiše naše rušijo.
Domovino razorajo,
da spoznati je ne bo!
[...]

Prizor s pota je zaradi dramatičnosti poetično in doživljajsko močnejši, k čemur pripomore omemba legendarne Soče:

Črna kolona na cesti,
tropa beguncev ob njej.
Glas v noč – okó je ostrmelo.
'Tilka!' – 'Ivo!'

'Glej – steber ognjen žari v nebó
in se seseda v kup pepela polagoma –
tam te čaka jadna mati – – –

'Čuješ grom ob Soči
kot bi veter tulil v gozdu neutrgano –
vanj marširamo ...'³⁵⁹

Pesem pomeni v naslovu *Skladnja mojih žalostnih časov 1915*, v kateri vojak kot stražar žaluje za družino, ki je je oropan. Zakaj, ker se je morala odpraviti v begunstvo. Avtor ne reče žal besede o okupatorju, saj se je kot Primorec najbrž srečeval z italijanskimi sodeželani.

Dolgi dnevi, adventne noči,
pazim, stražim tu ob Soči.
Po domu hrepenim, kjerkoli zaspim.
Kje zdaj je žena, kje otroka,
ki sem jih imel rad, ko svoja oka?

Sedemnajst mesecev celih že
trpi nesrečna vojska ta,
ki vsega me je oropala.
Vzela mi otroka je in ženo,
očeta dragega, žlahto vso.³⁶⁰

Na drugi strani Vid Ambrožič, ki ni mogel imeti konkretne skušnje z njimi, zelo ostro obračunava z njim:

Tam ob Soči, tam ob Soči

tam divja vihar strašan;
dnevi hudi so in vroči.
Zdi se, da je sodni dan.
Lepa naša je Gorica
in Primorje in naš Trst; –
rod pa, ki mu gre pravica
tu, je kakor skala – čvrst!
On do zadnjega bo branil
svojo zemljo in svoj rod,
nikdar se ne boš šopiril
tod, polentarski Škarjot!³⁶¹

³⁵⁹ Fr. Kern, *Mentor* IX, zvezek 1–2, 1916/17, 21–22. ali št. 11–12, 1916/17, 266.

³⁶⁰ Vlasta Terezija Komac, *n. d.*, 172.

³⁶¹ *Domoljub* XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708.

Za razliko od drugih bojišč s soškega ni šaljivih pesmi.³⁶² Položaj je bil preveč resen. »*Ravno pred pol ure je minil strašni boj. Sedaj stojim na straži pri naših havbica. Tesno mi je pri srcu. Večkrat se ozrem na oni prostor; kjer je šlo zares – za cesarja in domovino. Ob tej priliki sem zložil tudi temu primerne vrstice:*

Oj ti R³⁶³ . . . ponosit
v belo meglo si pokrit.
Tu se čete zbirajo,
Lahu glave belijo.

Čuj Taljana glasni klic!
Že »avanti« vpije »stric«!
Mi pa sprožimo svoj top;
Lah beži nazaj v galop.
[...]

Naši topničarji. Ob Soči, dne 26. marca 1916.

»*Vreme imamo zmiraj slabo. Dež in sneg se vrstita; toda zdravje se nas kljub' temu prav dobro drži, čeravno smo stalno do kože premočeni.*«³⁶⁴

»*Župnik-infanterist*« se priporoča /p/rijatelju za »memento«³⁶⁵, da bi tudi deseto soško bitko srečno preстал, potem ko mu ironično oponese prednosti življenja v zaledju nasproti vojaškim razmeram:

Prijatelju

Doma smrčite na blazini perni,
kosti pa moje so na tleh v kaverni;
pod dile sega nam ostudna luža,
ki vojne kvarni zrak nam še okuža.
Čez dan ležimo – stlačeni slaniki,
ponoči mahamo – čvrsti vojniki!
Zdaj puška, bajonet in zdaj lopata
je v rokah nam sred kamenja in blata,
Nad glavami pa kakor suha toča
odbijajo se krogle – muz'ka vroča.
Žž-bum! Žž-bum pritiskajo kanoni,
ki vžiga jih sovražnik Makaroni;
a mi stojimo trdno kakor skala,
da Trsta laška zver ne bo pobrala.
Bog daj, da s soško bitko bi deseto
odnesel jaz kot prej še celo peto!
Pri sv. maši tudi se me spomni,
tako pomagaš v stiski mi ogromni.³⁶⁶

³⁶² Zdi se, da med več podpisanimi kot avtor besedil zmeraj nastopa en in isti.

³⁶³ R.[ombon?] Ali je sam avtor ali uredništvo Domoljuba zakrilo ime hriba, izza katerega potekajo kanonade.

³⁶⁴ *Domoljub* XXIX, št. 14, Ljubljana, 6. aprila 1916, 191.

³⁶⁵ Molitev pri maši.

³⁶⁶ *Domoljub* XXX, št. 2, V Ljubljani, 11. januarja 1917, 22.

*Svetovna vojna – nobene zmage ni bilo, četudi so se vojskovali štiri leta.*³⁶⁷ Je pa veliko posmrtnic. Invalid J. Anderlič naznanja očetovo smrt trem bratom na bojišču tako prostodušno, kot da je to popolnoma vsakdanja stvar:

Zval na boj je cesar brate
proti laški, ruski sili.
Oče med nebeške svate
šel je; grob smo okrasili.

Bil je rajni skrben oče.
Večni pokoj mu želimo;
prošnje zanj in želje vroče
k Bogu dobremu pošljimo!³⁶⁸

Če je prej tekla beseda o očetu, je zdaj namenjena, kot kaže, mladoletnemu *Vojaku Lorencu Barle, padlemu na laškem bojišču*. Kdove zaradi kakšnega »*j u n a š t v a*« si je prislužil pesem.

Tovariš! Ni te več med nami. –
Odšel junak si po plačilo
v deželo solnčno nad zvezdami.
Zdaj srečo vživaš preobilo.³⁶⁹

V četrti soški bitki se je odlikoval tudi Anton Klemenčič, rojen 1895 na Lokvici pri Metliki. Z gališkega bojišča je bil z drugimi vred pozvan na soško fronto. Bil je pri strojnicah. Kot vzor-vojaku mu je bilo namenjeno odlikovanje, ki ga pa ni dočakal, kajti 22. novembra 1915 je padel zadet v čelo. V spomin mu je zložil desetnik Viktor Vidmar pesem V slovo junaku.³⁷⁰ Fr.[anc?] Velkavrh je bil dijak ljubljanske realke, doma v Mostah pri Ljubljani. »Kot vojak je bil telefonist pri ces. gorskem polku štev. 2. Odlikovan je bil z malo in veliko srebrno svetinjo. Padel je 19. avgusta v II. soški bitki. Od mine zadet je bil mrtev v par trenutkih. Mladenič je bil zelo plemenitega srca in značaja.«³⁷¹

Bivši sobojevnik Jožef Mohor, ki je postal invalid, *Padlemu junaku Fr. Velkavrhu* polaga na grob »*venec*« *iz rož / s samih snežnobelih lilij, / in dehteči cveti vmes / lipe bi se krog vrstili.*³⁷² Lilije oznanjujejo njegove čednosti, osebne kvalitete, cvetovi lipe pa ljubezen do domovine. Glede na vse prestano trpljenje njegove smrti ne objokuje, temveč ga blagruje.

Vojna sreča se je na soški fronti nasmihala zdaj eni zdaj drugi strani. Kakor je pokazala prihodnost, je bila *Slava zmagalcem!* kratkotrajna:

Najlepšo vam danes izrekamo hvalo,
junaki, za zmago v Italji res zalo.

³⁶⁷ Kavčič, Julijana: 1992, *Mati mučencev*, Spomini Snopkove mame iz Šentjošta, Ljubljana : Katehetski center, 25 in 29.

³⁶⁸ *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 13.

³⁶⁹ *Domoljub* XXIX, št. 34, Ljubljana, 24. avgusta 1916, 455.

³⁷⁰ *Domoljub* XXIX, št. 22, Ljubljana, 31. maja 1916, 299–300.

³⁷¹ *Domoljub* XXX, št. 36, Ljubljana, 6. septembra 1917, 427.

³⁷² *Domoljub* XXX, št. 36, Ljubljana, 6. septembra 1917, 427.

Ste vrlo branili nam lepe domove,
nazaj ste spet vzeli obsoške vrhove.

Bežati je moral poveljnik Cadorna,
zadela ga zdaj je usoda osorna.
Tam dol pri Tilmentu se malo ustavi,
prtljago na hrbtu si urno popravi.³⁷³

DOBERDOB

»Zopet ena od Soče, ki jo je skoval v strelskem jarku Vid Ambrožič.«³⁷⁴ *Straža ob Soči* je satirična pesem na račun prvotne zaveznice ki se je Avstriji pozneje izneverila, kar je največ gorja povzročilo prav Slovencem. Najprej na soški fronti, potem pa še z zasedbo zelo veliko slovenskega etničnega ozemlja in vsem, kar je potem sledilo:

Tam ob Soči, tam ob Soči
tam divja vihar strašan;
dnevi huđi so in vroči.
Zdi se, da je sodni dan.
Res je sodbe dan, – tu sodi
naš zaveznik se nezvest:
sodbo piše naša roka,
plačo daje naša pest.

[...]

Lepa naša je Gorica
in Primorje in naš Trst; –
rod pa, ki mu gre pravica
tu, je kakor skala – čvrst!

On do zadnjega bo branil
svojo zemljo in svoj rod,
nikdar se ne boš šopiril
tod, polentarski Škarjot!

[...]

Mirna bodi domovina,
brez skrbi slovenski svet:
Izdajalski ga polentar,
ne dobode niti ped!³⁷⁵

Razočaranje nad zahrbtno italijansko potezo je razumljivo in upravičeno. Samozavest Avstriji vdanega vojaka pa preuranjena. Druga in tretja kitica³⁷⁶ v pesmi nista dobro zasta-

³⁷³ *Domoljub* XXX, št. 52, Ljubljana, 27. decembra 1917, 621.

³⁷⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708.

³⁷⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708.

³⁷⁶ Ker polentarski kotiček
hránit' jih ne more sam,
svoj želodček in mošnjíček
polnit so hodili k nam:
naše pipce so brusili,
k oknom šipe rezali

vljeni, saj se nanašata na brušenje nožev in popravljanje dežnikov, kar je Rezijanom dajalo skromne možnosti za preživetje. Kot da bi Ambrožič zanje ne vedel!

Korporal Ivan Gruden je *Goriški / ob težki preizkušnji zavratnega vpada* v pesmi prav tako izrazil razočaranje nad neznačajno sosedo, pri čemer je izvirno prenovil Gregorčičevo »Sočo«:

Sovražnik verolomni z juga
prekršil je zvestobo prava;
in zemljo hotel je zasesti,
sinove, hčere ti odvesti
tja v robstvo bedno. –
Zdaj krvava
kipi, peni se Soče struga.³⁷⁷

Posmrtnica *†Sinu Dinkotu Cizelj* naj velja za vse številne padle na kraju, ki simbolizira krvavo epopejo slovenske udeležbe v premagani avstrijski vojski:

Kjer vije se zelena Soča,
ta bistra, živa hči planin –
tam bitka je zbesnela vroča,
tam pal si v boju dragi sin ...

Oko je živo plameneče
v poslednjem hipu zrla kraj,
kjer pil je hipe solnčne sreče,
naš pesnik zroč ta gorski raj ...

Zadet od kletega si zrna,
na pot neznano vzplul domov –
a nam na srce misel črna
z močjo je udarila valov!

Beseda: sin; beseda: oče –
to vzgon duha je in krvi!
Kako naj mi srce ne joče?
ne pere solza mi oči? –

Gojil sem v tebi dni si nove,
življensko v tebi pil sem moč;

---

in marele popravljali,
stare piskre vezali.
Ali zdaj več željni niso
naših pipcev in marel;
žejni naše zdaj krvi so,
lačni naših so dežel:
Toda straža je ob Soči!
Prej bo Soča tekla v breg,
kot bo – zemlje lačni Judež –
tu kdaj zmogel iti prek!

³⁷⁷ *Domoljub* XXIX, št. 32, Ljubljana, 10. avgusta 1916, 425–426.

ubit zdaj pal si med grobove –
na prsa mi je legla noč ...

Zdaj spiš nevzdradno dragi Dinko,
ti duše, misli moje cvet ...
Grmi ti Soča žalostinko
pozdrav njen poje ti poet! –

Oj oko ugaslo
Soča bistra plaka
Doberdob zdaj ljubi
mrtvega junaka.³⁷⁸

Iz gubljeno pismo na doberdob[ski] planoti 1917 ni nikoli prišlo v roke 18-letnemu »kadetu pri metalcih min« *†Mirku Verbiču*, ki mu ga je napisal Anton Seliškar.³⁷⁹

Najbolj znana slovenska pesem iz prve svetovne vojne je *Oj Doberdob*.³⁸⁰ Postala je simbol slovenske tragedije v prvi svetovni vojni:

Oj, Doberdob, oj Doberdob,
slovenskih fantov grob!
Kjer smo kri prelivali,
za svobodo, domovino,
kjer smo mi pokopali
slovenske fante.
Oj Doberdob, oj Doberdob,
slovenski grob.

Oj, Doberdob, oj Doberdob,
ti naših fantov grob!

³⁷⁸ Žgur v internatu [= internaciji]. 1916. Fotokopijo rokopisa hrani Marija Stanonik.

³⁷⁹ Anton Seliškar, 1915–1918, *Oproščenje*, samozaložba, Maribor 1923, 19–20.

³⁸⁰ Fran Bonač, Oj Doberdob, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 238.

Prim.: Marko Tavčar, Pismo avtorju pesmi Oj, Doberdob / G. Fran Bonač, nekdanji rojanski kaplan /, *Novi glas*, 3. novembra 2016, 8: Spoštovani gospod Fran Bonač, dragi nekdanji rojanski kaplan!

Malo je ljudi, ki bi danes vedeli, da ste bili v letih pred prvo svetovno vojno kaplan v Rojanu in da ste bili v tem tržaškem predmestju vključeni v tedaj živahno slovensko versko in kulturno življenje. [...]

Na vas in vašo pesem, spoštovani gospod Bonač, mislim vse dni, odkar sta v sredo, 26. oktobra letos, predsednik italijanske republike Sergio Mattarella in slovenski predsednik Borut Pahor na starem pokopališču v Doberdodu uradno odkrila spomenik padlim slovenskim vojakom v prvi svetovni vojni. Na spomeniku, ki si ga je zamislil arhitekt Jože Cej, stojijo namreč verzi vaše pesmi Oj, Doberdob, ki je dejansko ponarodela. Zbori, ki jo pojemo, navadno povemo, da jo je napisal Zorko Prelovec, osebno pa sem se vedno spraševal, kdo je bil vojak, ki ji je napisal to tako dokončno pretresljivo besedilo, ki je bistveno prispevalo h kolektivni narodovi zavesti o grozotah bojov na soški fronti. »Oj, Doberdob, slovenskih fantov grob« in ni slučaj, da so pesem prepevali tudi slovenski borci v vseh uniformah druge svetovne vojne, prav tako zgroženi kot njihovi očetje v prvem svetovnem spopadu, in jo pojemo še danes mi, ki smo o teh spopadih le slišali iz pripovedovanja nonotov ali se zavedamo grozot, ki se vsak dan dogajajo na bojiščih okrog po svetu, pa čeprav slovenski fantje v teh bojih ne padajo.

Kjer se mi bojevali,
Svojo kri prelivali,
da svobodni bi vstali,
iz robstva tesnob.
Oj, Doberdob, oj Doberdob,
Oj ti naš grob,
Oj Doberdob. Oj Doberdob,
slovenski grob!³⁸¹

Glede na tukajšnje pesmi se zdi roman *Doberdob* Prežihovega Voranca³⁸² dokaj ležeren, skoraj ciničen in posmehljiv do avstrijske vojske. To je razumljivo glede na glavnega junaka Amuna Mohorja, ki je pisateljev alter ego, saj je iz avstrijske vojske na soški fronti prebegnil v Italijo, kjer je bil zaprt in se leta 1919 vrnil na Koroško.³⁸³

Doberdob³⁸⁴ Radivoja Pahorja (*1946) je nastal veliko pozneje.³⁸⁵ Doberdobu sta posvečeni vsaj dve pesmi v madžarščini: András Széles, *Prihajam na bojišče v Doberdobu*.³⁸⁶

Jambor Lajos, ki je kot rezervni nadporočnik služil v 4. honvendskem pehotnem regimentu, je s pesmijo *Slovo od sv. Mihaela* ovekovečil dramatične dogodke na Krasu.³⁸⁷ Kdaj sta madžarski pesmi v resnici nastali, iz slovenskega prevoda, ki je najbrž nastal za objavo v Prinčičevi antologiji, ni nobenega podatka.

Nasprotno je Vid Ambrožič to dokumentiral skoraj do ure natančno: »Na sv. Mihaela, v kritju ponoči, 16. 1. 1916«³⁸⁸ v tipkopisnem 13. snopiču z naslovom *Vojna divja, 1915/1916*.

Kras v geografskem pomenu z značilno burjo vred je tematiziran v pesmi, ki so jo poslali v objavo */v/edno dobre volje* z neopredeljenega »Bojišča, 27. XII. [1916] po prejemu božičnih daril. »Praznike smo še zadosti mirno preživeli. Peli bi vedno, saj veste, da kranjski Janez nikoli ni žalosten. Mi bomo že kletemu Lahu pokazali, kaj je slovenska kri! Tu Vam moram še povedati, kakšne pesmi Vam zlagajo naši fantje.«³⁸⁹ Pesem *Na straži* sta »zložila« dva od njih, kljub temu je njen izjavni osebek ves čas v ednini. V začetku je otroško razposajena, nato filmsko sunkovita:

Na kraškem griču smo sedeli,
smo pri ognju vsi se grelj.
Jaz sem stal na vahtici

³⁸¹ Pesem so prevzeli tudi preživeli domobranci po slovenskem holokavstu, zato se jo pogosto sliši tudi na komemorativnih prireditvah v njihov spomin. Tedaj v zadnji kitici *Doberdob* zamenja *Kočevski Rog*.

³⁸² Prežihov Voranc, *Doberdob*, (Izbrano delo), Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.

³⁸³ Leksikon *Slovenska književnost*, 373.

³⁸⁴ Radivoj Pohar, Doberdob, *Vili Prinčič (ur.), Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 74.

³⁸⁵ Prim. Martin Jevnikar (ur.), *Primorski slovenski biografski leksikon*, 11. snopič, goriška Mohorjeva družba, Gorica 1985, 566.

³⁸⁶ András Széles, *Prihajam na bojišče v Doberdobu, Vili Prinčič (ur.), Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 110, 124.

³⁸⁷ Jambor Lajos, *Slovo od sv. Mihaela, Vili Prinčič (ur.), Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 116, 132, 166, 204.

³⁸⁸ *Domoljub* XXIX, št. 4, Ljubljana, 27. januarja 1916, 50.

³⁸⁹ V objavi so vsi imenovani.

v svoji mrzli utici.
Burja res je bla velika,
a Taljan pod hribom stika.
[...]

Puška počí prav glasno,
pade Italijan grdo.
To so čuli vsi tovarši;
strel jih malo pač preplaši.
Hitro bili so pri meni:
'Kaj pa, Joško, to pomeni?
Vse iz spanja zbudil si!³⁹⁰

Konec je pobalinsko nedostojen.³⁹¹ Ali ga je *Domoljub* spregledal ali pa objavil v smislu brezobzirne propagande.

V strelskem jarku sredi bojnega meteža v nekih primorskih hribih je nastajalo pismo ljubljenu dekletu za god, ko med pisanjem hrumijo nad vojaki avstrijska letala, v kate-
tere s topovi merijo Italijani. V pismu je s filmsko natančnostjo ohranjeno bojno stanje na
fronti, toda kljub temu se neopazno vroča ljubezenska čustva prelivajo v pesem.

W strelnem jarku sedim in za porar držim. Kjer delamo, kamne špengamo in strelamo. Pozemli rijemo, dase lahko pred Sovražnikom skrivamo. [...] Okroh in na okroh pa krogle brenče. Topovi garme. Sovražni Srapnelli in Granate po luftu lete. Po hribih buči, da Zemlja in kamne na skrižem leti. Smartni glas doni. Iz hriba v hrib leti Marsikateremu smart veli. Tako da vedno me moti, da nikdar meru ni. Čemalo poslušam že zopet v višavi dedra kakor Ptica voziti se zna. Kjer nad Sovražnika darvi, Polentarja pogledat želi. Polentar paže pri Topu stoji kjer to Ptico doli zbiti želi Wisoko v višavi Srapnel eksplodera. Ali naši letalec pagale doli gleda. Wisoko v zraku se warti. Polentarja pale jezi kjer nikdar trefar ne naredi. Trud njegov zaston stori. Letalec nazaj leti. Topovom povelje veli Kje da sovražnik večji kestel ima Da naši topovi Lahu polento zmešajo lahko.

V bitki na gori Monte Meletta nad reko Piavo je bil Andrej ranjen in »velika vojna«
je bila zanj končana.³⁹²

³⁹⁰ *Domoljub* XXIX, št. 3, Ljubljana, 20. januarja 1916, 35.

³⁹¹ Z zelo hudo/-bno primerjavo, čeprav najbrž zgolj zaradi ženske rime.

Joško se jim pa smeji
ter tako jim govori:
'Jaz sem streljal na Taljana.
Tu leži vam kot podgana.'

Vendar je bila ta psovka splošno znana.

Tako govorili vojaki v Avstro-Ogrski vojski: *Tu sem ciljal* [= streljal, ustrelil] *Ital'jana* [...] *Leži vam tu podgana.*« Povedal F. M. z Vranje Peči, V pogovoru na Dragi (Opčine, Italija), 28. 8. 2015 povedala Katica Cukjati iz Argentine.

³⁹² France Stele, Stari oče avstroogrski vojak / Spomini, *Aplenca*, Glasilo občine Komenda, leto 23, številka 7, 25. julija 2014, 8–9. Članku je dodana fotografija s pripisom: »*Tri prestreljene razglednice in molitvenik, na katerega platnicah se je ustavila krogla, namenjena v srce vojaka Andreja.*«

DRUGA ITALIJANSKA BOJIŠČA

Lastnost folklorne pesmi je, da se v posameznih sestavinah lahko poljubno spreminja, ne da bi bil kdo za to klican na odgovor. Zato ni jasno, kdaj so začeli peti: *Tam za laškim*³⁹³ *gričem, / tam je dost' fantičev, / k' se za nas vojskujejo, / k' se za nas vojskujejo. // Očka ljubeznivi, / saj vi niste krivi, / da jaz moram bit' soldat, / da jaz moram bit' soldat. // Oh adijo mama, / oh adijo očka, / oh adijo, sestra, brat, / zdaj se vid'mo zadnjokrat. // Tam so črni dimi, / da se nič ne vidi, / kamor krogla prileti, / kamor krogla prileti. // Krogla priletela, / v srce me zadela / in me težko ranila, / in me težko ranila.*³⁹⁴ Vsekakor je prišla prav vojakom v prvi svetovni vojni, ne glede na katerem bojišču jim je tešila hrepenenje po domu in domačih.

Spočetka je avstrijskim vojakom na vzhodni meji nekdanje Avstrije oz. Avstro-Ogrske dobro kazalo, vsekakor pa je mogoče, da so te vrste pesmi nastajale bolj za korajžo in dviganje morale.

Mi smo mi!

*Tak' so rekli velikaši:
'Vsi ti kraji bodo naši:
Pulj, Gorica, Trst, Tolmin –
in še mnogo pokrajin.'*

Pa do naše domovine
Lah imel bo le skomine.
Zdaj že kisle se drži – ;
še polenta ne diši.

Kakor besen nas napada;
dostikrat pa tudi strada.
To Slovenec mu pove:
Kar domov naj hitro gre.

Zanj so zdaj pač hude vice
tam nedaleč od Gorice.
Vse zdrobili smo mu v prah,
da je groza ga in strah.

Smo zmešali mu račune
in potrgali mu strune.
Še pogumni berzaljer
se boji, ko počí strel.

Trdno kakor zid stojimo
in se Laha ne bojimo.
Smo Slovenci kakor hrast
vse domovju naj bo v čast.³⁹⁵

³⁹³ Namesto »turškim«.

³⁹⁴ France Marolt, *Tam za laškim gričem*, Vili Prinčič (ur.), *n. d.*, 60.

³⁹⁵ *Domoljub* XXIX, št. 32, Ljubljana, 10. avgusta 1916, 426–427.

Pesem na Italijana z bovških hribov je ena redkih, v kateri se prepletata staro in novo poimenovanje za neljubega sosedo. To si je mogoče razložiti s tem, da avtorstvo (M. in G. iz Virmaš) besedila ne izhaja iz kraja dogajanja, kjer je bilo staro poimenovanje udomaćeno, temveč iz notranjosti slovenskega prostora.

Kaj Lah si je izmislil?
Da Avstrijo bo stisnil.
Pa močno se je goljufal;
prav vse si je zabarantal.

Zdaj tam ob Bovcu čaka,
se dere kakor spaka,
in čmerno-kislo se drži;
če nas zagleda, pa zbeži.

'V Gorici bo kosilo,
in v Trstu bo zvonilo' –
tako je mislil laški stric;
a dobil jih je po butic'.

Še na Trbiž je prežal;
kot srna zdaj je zbežal
nazaj, nazaj v taljanski svet:
'Ne vidimo se kmalu spet.'³⁹⁶

»/Č/etovodja pri železniškem stražnem oddelku na italijanskem bojišču« si božič lepša z umišljenim pismom: *Na straži na Sveti dan ...*

Prečitaj ljuba sestra ti
kako se ta pozdrav glasi!
Na straži tu opolnoči,
ko tam pri vas vse sladko spi,
poveljnik jaz sem stražni,
in čakam plen sovražni.
V leseni utici slonim;
Bog varuj me, da ne zaspim.

[...]

Božični zdaj so prazniki,
na polnoč boste k maši šli;
zmolite zame Očenaš,
ki burja me plaši in mraz.
Kako je meni to hudo,
ko tukaj maše nič ne bo;
ne morem v cerkev iti,
to moram potožiti:
Prav takrat ko bo sveti dan,
na stražo zopet bom poslan.
Pa kaj čem toževati!
Se straža mora opravljati,

³⁹⁶ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 653.

da ne bi se polentarji
k železnici približali.³⁹⁷

Pesem *Na straži*³⁹⁸ (Sette commune Galio 4. 5. 1916³⁹⁹) najbrž izhaja iz avtorjeve osebne izkušnje, kar se lepo vidi šele v zadnji kitici, ko se izjavni osebek dá osebno prepoznati; v prejšnjih sedmih pa je skrit v tretje-osebni pripovedi o mladem vojaku. V deževni noči se stiska v premočen plašč. Podobno temačno in turobno je razpoloženje izjavnega osebka.

Po krvavem boju je zmanjšano število vojakov. Eden od njih se zaskrbljeno ozira po padlih in najde med njimi zvestega tovariša. Njegovih muk je konec, kako bo pa njemu. Ambrožičeva *Spominčica* spominja na srbsko pesem Majke Jugovičev, ki išče svoje sinove. Toda v nadaljevanju pesem zavije popolnoma po svoje:

Pri glavi mu grmič cveti
spominčic modrih kot nebo;
junak odtrga cvet droban,
ki rdeča kri se ga drži,
rudeča mučeniška kri.
Pripne na srce ga zvesto,
na srce polno bolečin
na druga zvestega v spomin.

Na bleda ustna vroč poljub,
na mrzlo čelo sveti križ,
– o srečen, ki več ne trpiš! –
– Še en pogled na strti up,
potem naprej med bojni hrup!
Na svidenje, predragi moj,
mogoče dolgo več ne bo,
ko zopet združim se s teboj!

Pergine, 2. 6. 1916⁴⁰⁰

Tam v tujini se bori,
v roki puško smrtonosno;
kjer že dolgo neizprosno
bela žena – smrt kosi ...

(Meran 30. 7. [19]16.⁴⁰¹ (Domoljub julija)

Ime »*Italijansko bojišče*« so najbrž izumili v Ljubljani, ko so objavljali pesmi/-ce in pisma vojakov z zahodne fronte in niso smeli navajati natančnih lokacij, od koder so sprejemali pošto. Ena od njih se skriva pod kratico M . K ., Ivanu Kaminu, padlemu na *italijanskem bojišču* 1. novembra 1916.⁴⁰² »*Žalno-pesem*« posveča možu »*žena, zapuščena reva*«,

³⁹⁷ *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 9.

³⁹⁸ *Domoljub* XXIX, št. 33, Ljubljana, 17. avgusta 1916, 440.

³⁹⁹ Po podatkih v 14. snopiču *Ko grme topovi*, maja 1916.

⁴⁰⁰ *Domoljub* XXIX, št. 31, Ljubljana, 3. avgusta 1916, 417.

⁴⁰¹ *Domoljub* XXIX, št. 29, Ljubljana, 20. julija 1916, 388.

⁴⁰² *Domoljub*, XXX, št. 19, Ljubljana, dne 10. maja 1917, 225.

V Ajševici pri Gorici
zdaj te krije grob teman;
molim, da bi na desnici,
se sešla bi - - sodnji dan!⁴⁰³

Po frontnih grozotah prve svetovne vojne se je Anton Lah s številnimi slovenskimi vrstniki in pripadniki drugih narodnosti po propadu Avstrije znašel v italijanskem vojnem taborišču. »*Bliže dnu človeškega bivanja bi se tako težko znašel. In s čim so se tolažili slovenski fantje v tem preddverju pekla? Zatekli so se k domači besedi. Ko je bilo najhuje, so kovali verze in iz preprostih kmečkih glav so prihajale pesnitve, ki so pomagale blažiti lastno in tujo bolečino.*

Črna naša res je soba,
s sajami izmalana,
in na tleh ni nič poda
pa okna tud nobenega.

Vsak ima delo svoje,
prvi kuha, drugi spi,
tretji piše, četrti poje,
peti išče si uši.

Marca 1920. leta se je vrnil domov in se jeseni istega leta odpravil na Madžarsko.⁴⁰⁴

JADRANSKO MORJE

C.[esarsko] kr.[aljevi] orožnik je sestavil pesem *Na obrežju Jadranskega morja*. Njen začetek je kolikor toliko liričen, cela druga kitica je prevzeta iz Grudnove pesmi »*Bučiči morje Adrijansko!*« Pri tretji in četrti kitici pa le rime spominjajo na vezano besedo.

Ob sinje Adrije obali
so valčki tajno šepetali.
Kar v srcu pesem se zbudi,
ki peval sem jo svoje dni.

»Bučiči morje Adrijansko!
Bilo nekdanj si slovansko,
ko po tebi hrastov brod
vozil je slovanski rod.«

Takó pač bilo je nekdanj,
a vse drugače je sedaj:
Napete so sovražne sile
da Avstrijo bi vgonobile.

⁴⁰³ *Domoljub*, XXX, št. 19, Ljubljana, 10. maja 1917, 225.

⁴⁰⁴ Irma Godec, Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Korenitka, občina Trebnje od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo, 15. 3. 1982, (1)–3, tipkopis.

Dal Bog, da kmalu pride dan,
ko bo krvavi ples končan,
ko bomo veseleč se zmage
potolkli naše vse so vrage!⁴⁰⁵

Današnji rod se ne zaveda več, da je bilo za Slovence njihovo morje v Tržaškem zalivu. Ni Josip Jurčič po naključju postavil romaneskno *Lepo Vido* tja okrog Devina. Albin Mlakar se je še med prvo svetovno vojno spominjal številnih ribičev na morju in mu posvetil pesem:

Spominjam se, morje, pred leti,
poslednjič, ko gledale nate z daljave
so moje oče in strmele sanjave
v stvari, ki danes jih ni.

Devin I. 28. julij [1916]⁴⁰⁶

Kot da gre za varianto prejšnje, je Avgust Blažič poslal domačim iz avstroogrške vojske leta 1916 v pismu domačim pesem, ki jim je ostal v spominu njen začetek: »*Ob obali Jadranskega morja stojim, / tu stražim, / sovražnika na suh' ne pustim.*«⁴⁰⁷

Č) JUGOSLAVIJA

Jugoslavija je tu najprej politični in zgodovinski pojem, geografski pa toliko, kolikor je bilo proti jugu proti koncu prve svetovne vojne usmerjenih vedno več oči.

Arkadij Videmšek (Slovenske Konjice, *1898–†1918, Monte Valbella) se je v celjski gimnaziji pridružil prepovedanemu prerodovskemu gibanju. Bil je podpredsednik literarnega krožka *Kondor*, v katerem so celjski dijaki izdali pet ciklostilnih številk glasila *Savinja*.⁴⁰⁸ V njej je s psevdonimom Gojko objavil osemnajst pesmi.⁴⁰⁹ V literarni zapuščini (v celjski knjižnici) je poleg ene črtice šestintrideset njegovih pesmi. Zaradi šolske preiskave sta krožek in list prenehala delovati. Videmšek je bil med tistimi, ki so bili zaradi šolske kazni pri civilni in vojaški oblasti slabo zapisani. Po maturi je bil leta 1916 poklican k vojakom in poslan na fronto, kjer ga je ubila italijanska granata 18. junija 1918. V sonetu *Ptičkam*⁴¹⁰ selivkam sledi na jug in napoveduje čas, »*srečni dan*«, / »*ko zavihtel naš narod buzdovan / s krepko roko bo Marka Kraljeviča*«. ⁴¹¹

Ob očitnem propadanju štiristoletne vladavine Habsburžanov v drugi polovici prve svetovne vojne je bilo v Avstro-Ogrski med razmišljajočimi Slovenci veliko pričakovanje od tedaj nastajajoče poznejše Jugoslavije. Andrej Čebokli je v svoj dnevnik zapisal:

⁴⁰⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 35, Ljubljana, 2. septembra 1915, 513.

⁴⁰⁶ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, 89.

⁴⁰⁷ Povedala hči Frančiška Blažič (Peterlin), rojena 1904, stara 86 let. List A4, računalniški iztis – drugih podatkov ni.

⁴⁰⁸ Njihov mentor je bil Rudolf Maister.

⁴⁰⁹ V nekaterih je izpovedal vero v osvoboditev Slovenije.

⁴¹⁰ Letnica nastanka te pesmi ni znana, morda je nastala že v njegovem gimnazijskem obdobju.

⁴¹¹ Jože Baraga, Arkadij Videmšek /Znani Konjičani in okoličani/, *Novice*, št. 414, Slovenske Konjice, 22. aprila 1999, 18.

10. VIII. 1917: V svetovni vojni, ko so šli vsi sinovi slovenskih slojev v peklenški boj, sedaj nas je začela zaslužnjevati ta skupna nesreča tudi doma. Od ene strani so nam trgali sinove, od druge so nam kradli pravice. In zato je začela ginevati nezaupnost med sloji in medsebojno spoštovanje je vstajalo. Da pa so se prej skregani in nasprotujoči si bratje popolnoma spravili in si podali brez pridržka roke ter vstopili v isto bojno črto proti notranjemu sovražniku, temu največ so pripomogli Nemci sami. V preiskovalnih zaporih so se sešli člani vseh slovenskih strank, vseh slovenskih slojev, ki so bili vsi na podlagi krivičnih in podlih ovadb opljuvani, kamenjani in preganjani tam so izginila med temi narodnimi mučeniki docela vsa politična nasprotja, ki so nas še do tedaj ovirala, braniti z združenimi močmi narodove pravice. In to pobratimstvo, vzkliko iz enega mučeništva ne bo izginilo; pognalo je globoke korenine in se razcvetelo v najlepši cvet: Jugoslovanski klub⁴¹², ki mu je vzorec neovržljivi program: jugoslovanska deklaracija z dne 30. maja 1917. In ta cilj jasen in dosegljiv. S tem je podan lep motiv in lepa misel za novo delo.⁴¹³

Jugoslavija torej! *Jugoslavija naprej!* je naslov pesmi in ta klic se ponovi v prvih vrsticah vseh devetih kitic. *Domoljub*, zvest avstrijskemu orlu, si jo zamišlja pod njegovimi krili. Ali pod uradno dunajsko direktivo ali po lastni lahkoverni presoji?

[...]

Jugoslavija, naprej!
N a j a v s t r i j s k i o r l e č u v a
t v o j o z e m l j o, da ne zruva
nikdar jo sovrag poslej!

Jugoslavija, naprej!
Združi zdaj nas vse sinove
v nikdar zmagane domove!
Vstani kvišku v slavi vsej!⁴¹⁴

Več pesmi so za vojake na soški fronti napisali zunanji avtorji. je že ena takih o bombardiranju hriba sv. Mihaela, še s prepričanjem v zmago. Pesem *Našim vojnikom ob Soči!*⁴¹⁵ je morala nastati že z veliko samozavestjo, saj je v njej omenjena Slovenija, ki v času Avstro-Ogrske ni imela pravice v javnosti. Morala je nastati proti koncu prve svetovne vojne, saj so v njej omenjeni že vsi trije narodi, ki so se nedolgo zatem združili v SHS = državo Srbov, Hrvatov in Slovencev:

Ti luna siješ na junake,
ki v boj pripravljeni stoje,
daj jim moč daj poguma,
saj sini so Slovenije.

V njih se pretaka čvrsta kri,
sovrag pred njimi naj beži,

⁴¹² Jugoslovanski parlamentarni klub v dunajskem državnem zboru.

⁴¹³ *Andrej Čebokli, pesnik in pisatelj iz Kreda (1893–1923)*, zbrala in uredila Rozina Švent, Zadruga Goriška Mohorjeva, Gorica 1999, 111.

⁴¹⁴ *Domoljub* XXXI, št. 9, Ljubljana, 28. februarja 1918, 98.

⁴¹⁵ Marjeta Sršen, Črtast zvečiči, str. 62, pisava z nalivnikom. 333, *Arhiv Slovenca – Pesmi/III*.

sovrag pred njimi strt leži
zmaga vse junaška kri,
boš priča bleda luna ti.

Sovražni Italjan naprej prodira,
in ruši crkve mesta vasi,
rad bi razdajal hrib sv Mihaela
a niti stopovi mogoče mu ni.

Sveti Mihael je nebeški vojak,
zaupaj vanj Slovenski ti junak,
on si opasal bo nebeški meč,
in kmalo sovražna sila, bo preč.

Zatorej le pogum junaki vi,
saj v naših vrstah, naš svetnik stoji,
bo zmaga naša sovrag bo strt,
sovražno vojsko bo objela smrt.

B[og] z vami junaški sini,
vrnite se srečni nazaj,
da snidimo se v domovini,
z lovorjem vencem tedaj.

Iskreno pozdravljamo vas,
vse hrabre naše junake,
in spevi prosljavljamo vas,
zaslužne vas narodnjake.

O čuvaj vas Bog da šrapnel
zadel, ne bi vas niti strel
in tudi nobena granata,
ne rani, ne ubije naj brata.

Bog živi Slovenski naš rod,
Bog živi vse Srbe Hrvate,
junaške vrle nam brate,
osreči nebes jih gospod,
žive vsi Jugoslovani,
narodu in Kralju vdani.

Nikar nikar ne ihti deva,
če dragi ti je v vojni pal,
življenje je za dom svoj dal,
zdaj lahka zemlja ga odeva.

Spomin njegov svet blagoslavlja,
Če ta za dom prelil je kri,
njegov spomin naj vek živi,
za rodom rod tako ponavlja.⁴¹⁶

---

⁴¹⁶ Črtast zvežčič, str. 62–65, pisava z nalivnikom. 333, Arhiv *Slovenca*-Pesmi/III

Skritemu Mohorovu *Jugoslavija* najbrž pomeni kaj drugega, brez Avstrije.

Iz vekov trpljenja, iz robskih molčanj,
iz majčinih pesmi, iz pesniških sanj
se v srca je naša, se v duše prelila
beseda – mesija, je v temi svetila,
iz pesmi in krvi in solze gorela
in vmreti ni mogla in biti ni smela . . .⁴¹⁷

D) PRIDOBITEV SLOVENSKE KRAJINE ~ PREKMURJA

Upravna zgodovina »*Slovenske okrogline*«, / »*Slovenske krajine*«, tj današnjega Prekmurja, se je v marsičem razločevala od tistih prednikov današnjih Slovencev, ki so bili dolga stoletja podrejeni nemški avstrijski kroni.

Že nekaj desetletij potem, ko sta v 9. stoletju po zaslugi kneza Koclja grška sveta brata Ciril in Metod (na Moravskem) in v Spodnji Panoniji povzdignila slovansko kulturo na višjo raven, so v panonsko ravnino vdrli Ogrji / Madžari; tako da so tamkajšnji slovanski prebivalci zapadli njihovi državi. Od tod tudi samosvoj razvoj prekmurskega knjižnega jezika, v katerem so vztrajali vse do konca prve svetovne vojne.⁴¹⁸ Eden najbolj perspektivnih prekmurskih pesnikov, ki pa je umrl mlad kot Murn, Kette in Kosovel, to je Jožef Baša Miroslav, se v lirični pesmi *Vojak v slovo* odpravlja na vojsko s simbolom njegove pokrajine, tj. na Muri: » - *Noste, noste li, valovi / Lehki, máli čunek moj! / - Ti pa, srce, se poslovi! / Tužno si v slovo zapoj! // Z Bogom, dráge mi krajine! / Stani srečno, mürski dol, / Nikdar pozabo te ne bom, / Hodo v sveti bom gdekol!*«⁴¹⁹ Čeprav se leta 1914 v sprašuje *Gda pride mir?* in odgovarja

Gda čista bodo nam srcá,
Gda dužnost svojo vsak spozná
Gda národje v lübeznosti
Božoj zjedinjeni do vsi, -

Gda část pravico zadobi,
Gda slabi ne do kláčení:
Te splašeni golob mirá
Se znova v naš nam kraj podá.⁴²⁰

Na začetku vojne avtor še verjame v srečni razplet vojne: »*Za življenje roda mojga, / Za kralá i svétli dom / Bila de se grozna bojna: / Krv tam svojo točo bom. // - Z vencom slave pridem znova, / Bratje, sem v naš lübi.*«⁴²¹ *Slovenskim materam* je izjemna oda, saj v osmih štirivrstičnih kiticah za domnevno zmagoslavje sinov na fronti v karpatskih gorah

⁴¹⁷ *Mentor* XL, št. 3–4, 1918/1919, naslovna stran.

⁴¹⁸ *Enciklopedija Slovenije* 9, Mladinska knjiga Ljubljana 1995, 279.

⁴¹⁹ Franci Just, *Med verzuško in pesmijo* / Poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja, Murska Sobota 2000, 117.

⁴²⁰ Franci Just, *n. d.*, 120.

⁴²¹ Franci Just, *n. d.*, 117.

priznava zasluge njihovim materam, ki da so jih vzgojile krepke in možate. Po sedmih himničnih kiticah se avtor lirično izda:

Od méne pa vzemte to pesem v spomin

- Vnjoj venec sam želo vam splesti -
Vnjem rože so same z domáćih krajin;
Tolažbo v njih šteo sam prinesti.⁴²²

Jožef Baša Miroslav (*24. 4. 1894) je kot bogoslovec, ki jih po madžarskih predpisih niso smeli vpoklicati v vojsko, med prvo svetovno vojno dobrovoljno nadomeščal odsotne kmečke moške na murskih poljih in s svojimi pesmimi tolažil zapuščene žene in dekleta, tako da so se nekatere Miroslavove pesmi hitro sfolklorizirale.⁴²³ Jožef Smej poetično opisuje njegovo rahločutno nrav, poetično dušo, ki jo ilustrira z antologijsko *Pesmijo od Karpatov*.⁴²⁴

Tam daleč v Karpatih
so sejali kri...
gda pride pomlad,
tam nede šô nišče
več njive orat.

Tam rože do rasle
rdeče i bele,
tam nede šô nišče
več rože kosit...⁴²⁵

in prezgodnjo smrt (†25. 1. 1916), ki je na začetku 20. stoletja pokosila še en velik slovenski pesniški up. Sicer je pesmi v prekmurskem knjižnem jeziku iz prve svetovne vojne je skrbno obdelal *Franci Just*.⁴²⁶

Soočnje z nasilno smrtjo, ki jo je množično prinašala planetarna vojna vihra, je vzbudilo številne pesniške odzive. Mnogo vojnih pesmi so zapisali neposredni udeleženci vojnih dogodkov, včasih podpisani včasih tudi anonimni. Izpovedne in oblikovne lastnosti precejšnjega dela teh besedil kažejo značilnosti ljudskih vojaških pesmi. Verz je razrahljan in ni podrejen določenemu metričnemu modelu in je odraz prvinskega doživljanja. Doživljaj je oblikovan preprosto, kompozicija ne sledi estetskimi namenom, ampak je utemeljena v elementarni izpovedi človeških stisk, občutij in čustev med vojnim dogajanjem.⁴²⁷

Edina pridobitev prve svetovne vojne za Slovence je bila priključitev »slovenske okrogline«, / »slovenske krajine«, tj današnjega Prekmurja tedanji Jugoslaviji in s tem združitve večine⁴²⁸ Ogrskih Slovencev z matičnim narodom. Preživeli prekmurski vojaki so lahko v tem dejstvu dobili veliko zadoščenje za smiselnost njihovih žrtev v prvi svetovni vojni.

⁴²² Franci Just, *n. d.*, 119.

⁴²³ Jožef Smej, *Psalmi vaškega župnika*, Mohorjeva družba, Celje 1992, 174–178.

⁴²⁴ Franc Just, *n. d.*, 22.

⁴²⁵ Jožef Smej, *Psalmi vaškega župnika*, Mohorjeva družba, 1992, 181.

⁴²⁶ Franci Just, *n. d.*, 116–123.

⁴²⁷ Franci Just, *n. d.*, 116.

⁴²⁸ Pod Madžarsko je ostalo Porabje.

Avgust Pavel ga je preroško napovedoval v pesmi *Ne de tak vsikdár, kak je bilo* iz desetih štirivrstičnih kitic, od katerih se prva in zadnja ponovita in povežeta v optimistično pentljo: »*Ne povesi obvüpano, narod glavo! / Ne de tak vsikdár, kak je bilo! / Stoj močno na svétih, starinskih tlej, / V lepšoj bodočnost vüpanje mej! // Razrüšene znova zozidamo cerkvi, / I pesem de hválna donela na glás. / I vsáko pogášeno, püsto ognjišče / Z novim de ognjom segregalo nás. // Zdaj kučici vsákoj žalost prebiva / I puni so cintori novi grobov; / Trétje že leto pokápamo vedno, / I čüjemo vedno mrtvačkih zvonov.*« Lirski osebek se noče predati turobnemu razpoloženju tretje, četrte in nato delno le še osme kitice, medtem ko peta, šesta, sedma in deveta kitica rišejo prihodnost v svetlih tonih: »*Al' vörte mi drági moji vojaki! / Konec de enkrát trplenja, nevo! / Pridejo svétki znova veselí / I britki v očáj vaši skuz več ne bo!*«⁴²⁹

Jožef Klekl (Srčen) je v 17. avgusta 1919 *Novinah*, ki jih je sam urejal in izdajal, pet dni po vkorakanju jugoslovanskih čet v Prekmurje, objavil pesem *Kaj je Müra šepetala?*

Müra je zašepetala:
 Struga moja zlato vala ...
 ali so vam vrelci znani,
 odket ga prineso vali? ...
 Tü kre moje leve strani
 rod [p]rebiva rod pregnani ...
 jokati se je hodo v mene.
 Z večstoletne grozne teme ...
 Njegove suze so zlato,
 ki ga skrivam pod vodo ...

Müra je zašepetala:
 Kelkokrat sem z mesta vstala,
 poplavila rodno zemlo ...
 Tiste, ki slobodo jemlo,
 v svojem srdi sem iskala,
 ka bi njim na znaje dala.
 Ne me Večni zato stvoro,
 da bi val moje brate ločo,
 Jaz vezalje sem za ne,
 ki kre strani mi žive.⁴³⁰

Jožefu Kleklu je za njegovo prizadevanje, da je bila *Slovenska krajina* pripojena prvi Jugoslaviji, dal priznanje v ta namen tudi Rudolf Maister,⁴³¹ profesionalni vojak in pesnik.

⁴²⁹ Avgust Pavel, *Novine*. 30. 9. 1917, št. 39. = Marko Jesenšek (Zora 129), *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*, Univerzitetna založba Univerza v Mariboru, 2018, 157–158.

⁴³⁰ Stanislav Zver, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla*, st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1945), Ognjišče, Slomškova založba, Maribor 2019, 195–196.

⁴³¹ Rudolf Maister-Vojanov, *Izbrane pesmi*, Založba Obzorja, 1988, 78.

3. KRONOLOŠKI VIDIK (1914–1918)

Kronist Vid Ambrožič in snopiči njegovih pesmi.

Foto: Marko Zaplatil, 2020.

Vid Ambrožič (Škrjanče *1890 – †1961, Gorenja vas pri Mirni) je bil vojak kar sedem let, saj je bil med tistimi, ki jih je I. svetovna vojna zatekla v uniformi. Tudi pozneje je ni slekel, le spremenil, saj je postal orožnik, čeprav je bil vsestransko nadarjen. Žal ni nihče poskrbel, da bi razvijal svoje talente, se je pa sam naučil latinščine, zelo ga je privlačila botanika in je poznal številna latinska imena cvetja, spremljal je slovensko literaturo in zbiral avtograme njenih ustvarjalcev. Tudi sam je nenehno pisal: dnevnik, življenjske zgodbe in predvsem pesmi. Na tej podlagi so doslej izšle štiri njegove knjige.⁴³²

Vid Ambrožič je začel pisati že vsaj leta 1909 in misli so se mu z neverjetno lahkoto oblikovale v verze. V vojnih letih 1914 do 1918 je kot avstrijski vojak napisal okroglo 270 pesmi,⁴³³ Vsekakor se je gibal od Galicije, Rusije, Ukrajine do Tirolske fronte in položajev na slovenskih tleh. Njegove pesmi se v tem času pojavljajo izjemoma s celim imenom, drugače pa s podpisi *Vid*, *Vide*, *Vide z Mirne*, *Četovodja Vide z Mirne*.

Vid Ambrožič je imel srečo, da je ostal živ in tudi, da so se ohranile njegove pesmi. Le kje in kod? Res jih je pridno pošiljal v tednik *Domoljub* in ta jih je enako pridno objavljajal. Ne pa vseh.⁴³⁴ Največ jih je nastalo v letu 1917. Avtor je bil pravcati kronist dogajanja

⁴³² Vid Ambrožič, *Vino mladosti se je povrelo*, Ljubljana 1990; *Pravljice za odrasle*, Ljubljana 1991; *Žandar med knjigami in cvetjem*, Kamnik 1998; *Rože med trnjem*, Kamnik 2001; *Glas vpijočega v puščavi, 1945–1959*, Kamnik, 2002. Vse je založil in izdal njegov posinovljence Gordan Ambrožič.

⁴³³ Toliko se jih dá sešteti v vsak čas omenjenih snopičih, lahko pa jih je še kaj več, le da so se v vojnih razmerah bogve kje izgubile.

⁴³⁴ Ni jasno, ali jih je Ambrožič pošiljal domov. Saj v eni od pesmi govori, da je celo življenje brezdomec.

okrog njega. Skoraj vsaka pesem je opremljena z datumom, marsikdaj tudi s krajem nastanka in še kakšnim pripisom, ki je koristen za študij njenega nastanka.

Ni znano, kdaj in kdo jih je – poleg drugih! – kronološko in krajepisno razvrstil in uredil v osem snopičev od 12 do 19. številke s samostojnimi naslovi in letnicami. Danes bi dejali, da je v snopičih upošteval njihov kronotopos.

Vid Ambrožič je v petdesetih letih ustvarjanja, od leta 1909 do leta 1959 napisal 44 zvezkov posebej naslovljenih »pesniških zbirk«. ⁴³⁵ in jih vse kronološko oštevilčil. ⁴³⁶ Pesmi, ki vsebujejo motiviko iz prve svetovne vojne, so razvrščene v od številke 12 do 19. V moje roke so prišle prav tako oštevilčene, toda že pretiptkane, zato so poimenovane kot snopiči. Iz njihovih izbranih pesmi bi res lahko nastala solidna pesniška zbirka.

Snopiči pesmi z naslovi in dodatki so tu navedeni dosledno po izvirniku, zato ni nujno, da se držijo istega vzorca. Vsak snopič ima rubriko *Vsebina* s kazalom pesmi.

1. [12. snopič:] *Nove poezije*. Zložil Vid Ambrožič. Celovec 1914. Škrjanče 1916. Judenburg 1917.
2. [13. snopič:] *Vojna divja*. Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. 1915/1916.
3. [14. snopič:] *Ko grme topovi*. Pesmi. Spisal Vid Ambrožič. Na tirolski fronti maja 1916.
4. [15. snopič:] *Glasovi žalostnih in trpečih*. Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. 1917.
5. [16. snopič:] *Železni časi*, *Pesmi*. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg – Ljubljana. 1917.
6. [17. snopič:] *Vide. Jeremijade*, *Pesmi četrtega vojnega leta*. 1917 Moto: ⁴³⁷ Ljubljana – Judenburg.
7. [18. snopič:] *Inter arma*. Pesmi 4. vojnega leta. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg 1918.
8. [19. snopič:] *Pod mračnim nebom*. Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg, Bruck a. Mur, Trbovlje, Sterntal. 1918.

Tako skrbno urejeno pesemsko gradivo daje odlično priložnost za kronološki oris zunanjih okoliščin in notranjega doživljanja konkretnega vojaka vse od začetka prve svetovne vojne do tragičnega konca, tj. razpada države, ki ji je v vojaški suknji služil nepretrganih sedem let. Ob strogo formalizirani organizaciji in stalnem menjavanju položajev nastaja tudi vprašanje, kdaj in kako je bilo mogoče spraviti na papir že prej zamišljeno ali sestavljeno ali sproti nastajajočo pesem: zgolj s svinčnikom ali kdaj tudi s črnilom in peresom? V tem primeru je bilo treba imeti ravno ploskev v smislu mize. So vojaki mar že imeli nalivnike ali kemičnike? Je bilo dovolj papirja v ta namen? Kako je bilo z razsvetljavo, saj zaradi stalnih premikov množice vojakov električna napeljava ni bila vedno na razpolago. Zanesljivih podatkov o okoliščinah pisanja pesmi (in tudi pisem!) skoraj ni. Le sem in tja se dá kaj zaznati o njih iz pesmi samih.

⁴³⁵ Ne da bi katero od njih objavil sam.

⁴³⁶ Gordan Ambrožič M, Sklepná beseda ..., Vid Ambrožič, *Glas vpijočega v puščavi*, Samozaložaba, Gordan Ambrožič, Kamnik, 2002, 520–521.

⁴³⁷ Moto: »Dovolj, dovolj je že krvi prelite, / popiti jo ne more zemlja več, / poljane z mrtvimi so trupli krite, / strašno razsajal je krvavi meč.« Boris Miran [= Josip Stritar].

Glede na zastavljeni cilj je snov načelno razvrščena kronološko, pri čemer so upoštene pesmi tako iz naštetih snopičev kot iz objav v *Domoljubu*, toda zaradi velike količine in ponavljajoče so analizirane le določene tematike; v nekaterih primerih je motivika iz posameznih let strnjena na enem mestu.

A) VOJNO LETO 1914

Nove poezije obsegajo 25 enot z nastankom pesmi v Celovcu (1914).⁴³⁸ V njih je Ambrožič zbral na enem mestu osebne pesmi, tj. ljubezenske in druge.

Glede na vtis, da je Ambrožič pesmi v naštetih snopičih uredil kolikor toliko po neki logiki, je očitno, da je namenoma dal na prvo mesto pesem *Virinum*,⁴³⁹ saj se je kot velik domoljub in kot poznavalec zgodovine, zavedal pomena Koroške, Karantanije in še zgodnejše zgodovine njenega ozemlja za slovensko zgodovino. Še danes velja, kar je zapisal: »kak kamen od palač, / ki izorje ga orač« ostaja spomin na nekdanjo rimsko zasedbo teh krajev. Stvarna je njegova ugotovitev: »rod za narodom izginja«, znamenje njegove vere pa: »večno je kraljestvo Božje / Cerkev, ki stoji na skali.« 29. 3. [1914].⁴⁴⁰

Odmevi od Vrbskega jezera VI.⁴⁴¹ so iz leta 1914, toda še izpred začetka prve svetovne vojne. Tisti čas so ga še obkrožale luksuzne vile: »Koliko je tu razkošja, / koliko je tu potrate!« Avtor, sirota od malega, končuje pesem s splošno kritiko socialnih razmer:

Čudno res je na tem svetu,
kar žele, imajo eni,
premoženje, čast in slavo
v tem, ko revež zapuščeni
mnogokrat ne najde mesta,
kamor bi položil glavo...
21. V. [1914]

Največ izmed njih je v jeziku avtorjevega časa »zaljubljenih«, vtis je, da ne vse, čisto zares, ali pa je avtor ubral zanje sproščen ton ustvarjanja zaradi velikega zaupanja v ljubljeno dekle. Pesmi z naslovi *Rože popek*, *Ponesrečeni sestanek*, *Vprašanje*, *Plačilo*, *Prerokovanje*, *Pri ljubici* so lahkokrile spogledljivke, s pripisanim datumom brez letnice, toda enako lahkotna je *Ljubici* (posvečena Lojzki, 13. 6. 1914).

B) VOJNO LETO 1915

Le trinajsti snopič *Vojna divja* vsebuje nekaj pesmi iz leta 1915. Pri njih navedeni kraji so: *Ivanje zhate ob Dnjestru Gal.[icija]*, *Gorizia*, *Avber*, *Sienhiew ob Dnjestru*, *Galicija*, *Zastavna*, *Bukovina*.

⁴³⁸ Pa tudi v Škrjančah na Dolenjskem (1916) in Judenburgu (1917).

⁴³⁹ *Virinum* je bilo glavno mesto rimske province Norik na današnjem Gosposvetskem polju. Za pojasnilo se zahvaljujem Barbari Svetina na Zgodovinskem inštitutu, ZRC SAZU, Ljubljana.

⁴⁴⁰ Kjer ni dodana objava, pomeni, da je pesem ohranjena v snopiču iz obravnavanega vojnega leta. Ambrožič, *Nove poezije*, 1.

⁴⁴¹ Številka nad njo kaže, da je bilo teh pesmi več in so v teh snopičih kolikor toliko izbrane pesmi.

Prva pesem je izrazito poročevalska, pravzaprav ironični komentar trenutnega političnega stanja s pozicije dobljene zmage na fronti:

Veste kaj je novega?
Lah jih je dobil!
Nič več Soče nam ne bo
ne miru kalil!

Kar iskal je, je steknil,
oh, kako je prav!
Zdaj ko puščali smo mu,
morda spet bo zdrav!

Kar v poltretjem letu je
vropal nam in vkral,
v enem tednu je ob vse! –
To jih je držal!

Hotel je na vsak način
videti naš svet;
zdaj ga gleda, le da mu
sveti – bajonet!

Tisti, ki je prej podil,
divje zdaj beži;
čudno, kajneda, kolo
časa se vrti!

Kaj, polentar, vojska ni
brus in malta ne;
mojster res si, za kar si,
boj ti pa ne gre!

Kje so vaše sanje zdaj
Lah, Rus, Srb, Romun?
– Brez krčmarja delali
dolgo ste račun!

Kam Cadorna jo cediš,
kar neso noge?
– Stoj prijatelj! Kriva pot;
Tam se v Trst ne gre!

Vsaj marelo vzel bi bil
v naglici na beg;
slabo vreme bliža se,
burja, mraz in sneg!

Ne obupaj revček vsaj!
To bi bil lep šment,
če v obupu skočil bi
v reko Taljament!⁴⁴²

---

⁴⁴² *Domoljub* XXX, št. 46, Ljubljana, 15. novembra 1915, 547.

»Zopet ena od Soče, ki jo je skoval v strelskem jarku Vid Ambrožič iz Škerjančega pri Mirni.«

Tako je zapisalo uredništvo Domoljuba k pesmi *Straža ob Soči*. Ganljivo je, da se avtor spotika ob ljudi, češ da so Italijani, v resnici pa gre za Rezijane, ki so res hodili po opraviilih, s katerimi so si služili tanek vsakdanji kruh, na slovenska tla. Avtor je pač imel izkušnje s samo te vrste »Italijani«.

Tam ob Soči, tam ob Soči
tam divja vihar strašan;
dnevi hudi so in vroči.
Zdi se, da je sodni dan.
Res je sodbe dan, – tu sodi
naš zaveznik se nezvest:
sodbo piše naša roka,
plačo daje naša pest.

Ker polentarski kotiček
hránit' jih ne more sam,
svoj želodček in mošnjček
polnit so hodili k nam:
naše pipce so brusili,⁴⁴³
k oknom šipe rezali
in marele popravljali,
stare piskre vezali.

Ali zdaj več željni niso
naših pipcev in marel;
žejni naše zdaj krvi so,
lačni naših so dežel:
Toda straža je ob Soči!
Prej bo Soča tekla v breg,
kot bo – zemlje lačni Judež –
tu kdaj zmogel iti prek!

Lepa naša je Gorica
in Primorje in naš Trst; –
rod pa, ki mu gre pravica
tu, je kakor skala – čvrst!
On do zadnjega bo branil
svojo zemljo in svoj rod,
nikdar se ne boš šopiril
tod, polentarski Škarjot!

Sline lahko še požiraš,
naše zemlje pa ne boš;
če se še tak dolgo vpiraš,
da ti cepne zadnji mož.

⁴⁴³ Avtor se posmehuje Italijanom na račun rezijanskih brusačev tudi v pesmi Narodna, *Domoljub* XXIX, št. 24, Ljubljana, 15. junij 1916, 324: »Ko imaš brus v rokah / si mojster; toda Lah / z vojsko ni nič, daj rajši / gmah!«

Mirna bodi domovina,
brez skrbi slovenski svet:
Izdajalski ga polentar,
ne dobode niti ped!⁴⁴⁴

Samozavest je bila preuranjena. Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje. Tudi zmagovalce je vedno ogrožala smrt. »V spomin bratu padlemu na Oslavju dne 6. XII. 1915 je zložil pesem *Na bratovem grobu četovodja Vid Ambrožič na vojaškem pokopališču v Pevmi pri Gorici 13. XII. 1915*«. Natančno opisano pokopališče in posamezen grob za grobom obiskovalca opominja na prav mogočo bližnjo lastno smrt. Pekočo bolečino ob izgubi edinega svojega človeka si blaži z molitvijo in upanjem, da žrtve padlih niso zaman:

Ob cerkvi tihi, sred zrušenih hiš,
Obzidan je vrt; v njem ob križu je križ.
Kot bratu brat, grob je tu grobu enak;
junaki v njih vživajo pokoj sladak.

Z zelenim ruševjem je vsak ograjen,
na vsakem je križek lesen usajen;
na vsakem napis ti enak govori:
Tu spava junak, ki za dom je dal kri!

Na sveti ta kraj jaz zahajam prav rad;
saj tu mi počiva stanovski mnog brat.
Za dom, za cesarja, za vero se vsak
boril je do smrti; – bil cel je junak.

In lahko mogoče, da dolgo ne bo,
ko mene k njim tudi tu sem poneso:
na grobje junakov, kjer prostor samo
je onim odločen, ki v boju mrjo.

Najdražji mi vendar je eden grobič,
ki svež je še skoraj, obložen še nič.
Najrajši mudevam na grobu se tem,
saj bratec moj rodni počiva mi v njem.

Očeta več nimam in mamice ne,
ljubezen sestriška neznana mi je;
edinega brata, najdražjo mi stvar,
domovju položil sem tu na oltar.

Na grob pa ne točim pekočih solza,
saj takih solz pravi junak ne pozna.
Od križev oko mi gor k nebu hiti,
in vroča molitev h Gospodu kipi.

'Gospod, daj junakom zasluženi mir
pri tebi, ki blažene sreče si vir.

⁴⁴⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708. Tudi pri tej pesmi se datuma objave ne ujemata. Morda je avtor dopisoval čas objave po predvidevanjih ali obljubah in ne po dejanskem stanju, saj – domnevam! – kot aktivni vojak ni mogel zmeraj preverjati časa objave.

Četudi še mene tu sem poneso,
daj le, da zastonj kri prelita ne bo!⁴⁴⁵

Prošnja v zadnji vrstice te pesmi se izpolnila. Čez dve leti je *Spomin na brata* avtorju navdihnil novo pesem⁴⁴⁶ s tragično poanto: »*Tujec tepta njegovo gomilo.*«⁴⁴⁷

C) VOJNO LETO 1916

Pesmi iz leta 1916 so deloma v trinajstem snopiču *Vojna divja*⁴⁴⁸ in vse v štirinajstem snopiču *Na tirolski fronti* samo iz maja 1916. Pod pesmimi po vrsti navedeni kraji pogojno dokumentirajo premikanje avtorjeve vojaške enote: najprej na slovenskih tleh, nato na italijanskih in avstrijskih: Avber, Komen, Gazzadina pri Lavisu v južnih Tirolih, Vigo, Villamontagna, Castelair presso Mattarelo, v gozdu nad Bosco, Sette commune Galio, Asiago, Pergine, Meran; Schleifling, St. Lorenzen, St. Michael / Sv. Mihael, Lind, Škrjanče, Scheitlung, nekateri od njih po večkrat. V teh pesmih je večkrat omenjen vojaški poveljnik *Cadorna* v italijanski vojski.

VOJAŠČINA

*Na svetem Miheli*⁴⁴⁹ je izvirni naslov, ki ga je *Domoljub* poknjžil *Na Sv. Mihaelu*. Sicer v pesem, ki jo je poslal »četovodja Vid Ambrožič (*Mirna*)« ni posegal, saj dere kot živa voda:

Na svetem Miheli
smo fantje veseli,
korajžno, brez stráha
pobijamo Laha,
ki v svoji slepoti
tod išče si poti

⁴⁴⁵ *Domoljub* XXIX, št. 8, Ljubljana, 24. februarja 1916, 107.

⁴⁴⁶ Brata imel sem – srce edino,
ki mi sorodno je bilo po krvi;
davno so že mi razjedli ga črvi:
padel za ljubljeno je domovino,
padel je zate, solnčna Gorica.
Kaj se mi vtrinjaš žgoča solzica?
Zadnji ni bil, pa tudi ne prvi.
Témno nebo mi ga je kropilo,
težka granata kopala gomilo.
Zadnjo so pesem mu peli topovi,
Soča šumela mu 'Miserere'.
Polje oslavsko ga je pokrilo,
pa ne le njega, oh, tisočere!
Tujec tepta njegovo gomilo.

⁴⁴⁷ *Domoljub* XXX, št. 5, Ljubljana, 1. februarja 1917, 55.

⁴⁴⁸ Vsebuje šestindvajset pesmi.

⁴⁴⁹ *Domoljub* XXIX, št. 4, Ljubljana, 27. januarja 1916, 50.

tja v naše dežele;
a todi ne pelje –
le dobro zapomni
si Lah verolomni!
Tu mi smo na straži
nikar se ne kaži!
Presneta polenta,
če še testamenta
naredil si nisi,
raj' bučico skrij si!
Mi se ne bojimo;
mi vas naučimo
še kozjih molitvic,
»Kšeft« nožev in britvic,
ki ste jih brusili
po Krajini mili,
zdaj proč je za vedno –
ti seme poredno!
Zdaj konec je »špasa«.
Saj dolgo ste časa
pri nas se redili;
mi smo vas gladili,
polentarsko seme!
Po njem brez izjeme!
Po njem brez pardona,
ni škoda Lahona!
Izdajstvo maščujmo,
poprej ne mirujmo,
tovariši dragi,
da pošljemo k vragi
pijavko to glavno;
tja spada že davno! –
Polentar, poslušaj,
v vas hodit čez Sočo
shladi ti kri vročo!
Zastonj se upiraš
in sline požiraš;
zastonj žolč svoj zlijaš,
se mučiš in vbijaš.
Ne zdaj, ne v bodoče
ne bo ti mogoče
prodret' naše vrste! –
opečeš si prste! –
Mi znamo in vemo,
zakaj se tepemo:
da zemljo svobodno
ohranimo rodno;
za naše domove,
za naše sinove,
za naše predrage

vzdržimo do zmage!
 A vi naši mili,
 kar ste obljubili,
 to tudi držite:
 Nas ne pozabite!
 I zdaj niste sami,
 mi v duhu smo z vami!
 Za vas se borimo,
 za vas vse trpimo;
 spomin na vas, dragi,
 podžiga nas k zmagi!
 Mi čujemo verno,
 da vi spite mirno!
 Vi s tem nam vrnite:
 nas ne pozabite!
 Dekleta, da veste,
 ostánite zveste!
 Ko delo končamo,
 domov se podamo.
 Oj, to bo veselje!
 Vsak svojo popelje
 k poroki nevesto
 in ljubi jo zvesto.
 Otroke vzredimo,
 Bogu jih vzgojimo,
 da bodejo taki
 kot mi smo junaki! –
 Ženice in mame,
 ki reve ste same;
 počakajte malo,
 saj pridemo kmalo!
 Možje zmagoviti
 domov čemo priti;
 pa v sreči, veselji,
 spet bomo živeli,
 in pripovedvali,
 kako smo kresali
 porednega Laha,
 ki nam ni dal »gmaha«:
 Potrpite malo,
 saj pridemo kmalo!

Avtor je k pesmi pripisal, da bi bila objavljena februarja [19]16. V resnici je bila že 27. januarja istega leta.

Ni več mogoče preveriti, ali je uredništvo zatajilo avtorjev pripis: »*To pesmico sem zložil na sv. Mihaela v kritju ponoči 16. I. 1916*« ali je dodan šele pozneje. *Bogoljubovi* bralci najbrž niso smeli vedeti, v kakšnih okoliščinah se nahajajo njihovi odsotni moški.

Popolnoma vojaško aktualna je pesem *Ponesrečeni izlet / ali kako je D'Annunzio*⁴⁵⁰ »rajžal« v *Ljubljano*. Pesem (9 + 2 kitici) ironično pripoveduje o italijanskem iredentističnem voditelju, ki si je, še preden je Italiji nasilno priključil Reko, odločil »obiskati« Ljubljano. Da Ambrožič ve, o kom govori, pričuje motiv Pegaza, toda sprejem ni bil tak, kot ga je italijanski pesnik pričakoval. Ali je bil zares ranjen ali je to ironični pesniški domislek, ni jasno, kljub avtorjevemu zagotovitvi: »Tako končal se važni je dogodek, / resničen, ne fantázije izrodek;«

Signor D'Annunzio, prérrok irredente,
preroški videc, prerok vse polente,
grdo je gledal, kisko se držal,
morda je z levo nogo zjutraj vstal?

Kaj še! Z novó se vkvarjal je idejo,
srce ga burno vleklo je čez mejo:
Ljubljano rad bi videl Gabriel,
ta biser neodrešenih dežel.

Lahko preroka reč je ta jezila:
Oj, kaj je že zastonj prelil črnila!
Zastonj so spevi vsi navdušeni,
načrti prejšnji so porušeni!

Zaman črnilo se in kri pretaka,
še zemlja bratska odrešenja čaka;
ima še v krempljih jo dvoglavi zmaj
zakleto to kraljičino do zdaj!

A vendar on v Ljubljano mora priti
in videti ta biser čaroviti;
saj zrak je prost, ko zemlja, žal, še ni.
Na krilih Pegaza tja poleti!

Pa žalibog, da Pegaz nekaj šepa. –
Pa z aeroplanom; ta bo šele lepa!
Sklep je storjen. In koj že drugi dan
drči D' Annunzio tja na kranjsko stran.

Srce navdušenja mu burno vtriplje,
ko zre na svet naš, ki pozdrave siplje
»rešitelju« veselo celo pot
iz vseh topov, kar jih ima le kod.

In skor prikaže se Ljubljana bela,
ki tudi je seve na nogah cela;
topovi vsi mu »salve« zagrmje,
da gost visoki vredno se sprejme.

⁴⁵⁰ Gabriele d'Annunzio (1863–1938), novinar in politik, izrazit predstavnik nacionalizma in priverženec fašističnih idej. Leta 1919 je z iredentisti vdrl na Reko in jo priključil Italiji. Pesnik je bil vodilni predstavnik dekadence in simbolizma v italijanski književnosti. *Svetovna književnost / Leksikoni Cankarjeve založbe*, Ljubljana 1984, 114–115.

Pijan veselja, mesta lepotije,
da skor oči bi zbuljil, doli zije,
kar nekaj ga v obrazu požgečka
in pred očmi se mu stori tema ...

Tako končal se važni je dogodek,
resničen, ne fantázije izrodek;
bolj točno pesnik sam popisal bo,
ko mu ozdravi ranjeno oko!

Jaz nisem kakor on prerok sloveči,
z gotovostjo pa vendar morem reči:
Navdušenje D' Annunzia je preč,
v Ljubljano ga ne bo – nikoli več!⁴⁵¹

Naši junaki⁴⁵² je 135 vrstic dolga pripovedna pesem o vojaški enoti, ki se v mraku odpravlja v boj: »*Navajeni so grozni igri – / doma golobčki, v boju tigri.*« Izjavni osebek ima pred očmi skrajnosti v letih: že »osivele« može in njihove sinove, še »golobrade« mladeniče. Vživlja se v njihovo notranjost letom primerno. Mladi se v mislih mudijo pri dekletih, očetje pri ženah in bralec z njimi v družinah, kjer najmlajši zelo pogrešajo očete, za katere jih matere nagovarjajo, da molijo zanje. Po prošnji k Bogu, naj jih ohrani, se izjavni osebek kot eden od korakajočih udarno obrne na tovariše s prav nič milimi besedami za »sovražnika«: »*Pobijmo zarod gadji!*«, »*Pobijmo vrage, krvoloke!*«, »*povodenj vražjo zajezite, / da z nje se roj polentarije / po naših krajih ne razlije!*« To je edina pesem z izrecno poanto, da v boju proti Italijanom ne gre za ne le za avstrijsko državo, temveč za slovenski narod:

Počasi trudnega koraka
po blatni cesti, v varstvu mraka,
ki pred sovražnikom jo krije,
se dolga, temna črta vije.
Ta dolga, nepregledna vrsta,
oj, to je naša vojska čvrsta;
to je naš up, to nada naša!
Katera v moči jo prekaša?
V enaki sivi vsi opravi
pogumno spejo v boj krvavi.
Glej, štirje so in štirje v vrsti,
mladeniči, junaki čvrsti;
v življenja zorni še pomladi
cvetočih lic, še golobradi.
In zraven, glej, možake smeje
v življenja boju osivele!
Že leta hrbte jim krivijo,
že štirje križi jih težijo;
a zdaj, ko kliče domovina,

---

⁴⁵¹ *Domoljub* XXIX, št. 24, Ljubljana, 15. junija 1916, 325.

⁴⁵² *Domoljub* XXIX, št. 16, Ljubljana, 20. aprila 1916, 220–221.

očeta rabi kakor sina,
se vsak podviza in potrudi,
da domovini v stiski hudi
po svoji zmožnosti in moči
– kot mladci – na pomoč priskoči.

Na rami puško smrtonosno,
na plečih telečnjak, da rosno
jim vroče je postalo čelo;
a vsi naprej hite veselo.

Oh, kaj jih je, nešteti broji!
Kdo ve, če po končanem boji
povrnejo se zdravi, čvrsti?
Kdo zna, kje bo vrzel v vrsti?

Na to ne mislijo junaki,
naprej hiti pogumno vsaki.

Navajeni so grozni igri –
doma golobčki, v boju tigri.

Pri mnogih dobro še poznana,
zaceljena je komaj rana;
zdaj gre, da stari dolg povrne,
naklepe stre sovragu črne.

Smrt ni jim mar, se ne bojijo.
Drugam zdaj misli jim hitijo:

Poglej mladeniča orjaka,
kako ponosno ti koraka!
Oči pa v daljo mu strmijo,
poglej, kako se mu žarijo!
Doma je v mislih pri nevesti,
ki čaka ga v molitvi zvesti;
zvestejše najti ni mogoče.
O varuj jo, nebeški Oče!
Junaka, oj nebo ohrani;
ti deva zvesta mu ostani! –

Poglej moža, že las srebrnih,
ki skoraj več jih bo, kot črnih!
Kako zamišljen je globoko,
pôt briše s čela s trudno roko!
Kako je daleč proč od doma;
in tja zdaj duh njegov mu roma.

V družine v duhu stopi sredo,
pred saboj gleda ženko blede;
ženico pridno kakor mravlja
večerjo skromno si pripravlja
Pri delu semtertja obstane
in solza iz oči ji kane . . .

Krog se pode otroci gibki;
najmlajši še počiva v zibki.
Glej, Tonček se oprime krila
in de: 'Povej mi mama mila,

kedaj se vrne ljubi ata?
Še Anka se oklene brata
in jokajoča v mamo sili:
'Kedaj se vrne ata mili?
Oj mama, oh midva sva v strahi,
da nama ne vstrele ga Lahi!
Solze si žena pridržuje,
tako obema naročuje:
'Molita le otroka zlata,
in skor se vrne ljubi ata!'

– Kako hitita plavolaščka,
in solznega oba obraščka
poklekneti pred sliko sveto,
in molita za ata vneto.
In ko so malčki oskrbljeni,
v sladki sen vsi zatopljeni,
usede žena se za mizo,
svetiljko bolj primakne blizo;
potegne z nedrij sliko njega,
ki njej najdražji je od vsega;
jo dolgo verno ogleduje
in v vročih solzah poljubuje.
Potem pa pismo dolgo piše
in solze iz oči si briše . , .

V teh mislih mož še ne zapazi
pekoče solze na obrazi;
in mesto pri ženici zvesti
na cilju pota je, na mesti ...

Nebeški oče nad oblaki,
poglej to naši so junaki!
Gospod trum vojnih, ti jih ščiti
junake te, da zmagoviti
povrnejo se s polja slave;
ohrani čvrste jih in zdrave!
In ko zatrt sovrag bo kleti,
še enkrat daj jim svojce zreti;
da po izpiti grenki kupi
se spolnijo jim sladki upi!
– A vi junaki stari, mladi,
pogum! Pobijmo zarod gadji!
Sovragu smrt, ki je povzročil
nam toliko gorjâ; pretočil
krvi nedolžne že potoke.
Pobijmo vrage, krvoloke!
Kdo kriv je drugi, da trpite
po svojih dragih se solzite?
On vam je to gorje povzročil,
in vas od vaših dragih ločil!

Od grde lakomnosti same
nam ruši naše božje hrame;
razbiti naše če domove
in nam potujčiti sinove!
Zato pa stojte kakor skala,
ki se nikdar ne bo zmajala!
Kot močen, trden jez bodite
povodenj vražjo zajezite,
da z nje se roj polentarije
po naših krajih ne razlije!
Po njih! Da jih veselje mine,
da jim preidejo skomine
po naših krajih; naj spoznajo
s kom zdaj opraviti imajo!
Saj tu se záse bije vsaki;
zato po njih, po njih, junaki!!

Lah beži! je pesem, opremljena z natančnim datumom: *1. junija 1916*, navdušenega obračuna:

Prišel je plačilni dan,
oj, gorje ti, Italjan!
Čas je tu, vesela doba,
ko hinavstvo, nezvestoba,
tvoj pohlep bo kaznovan!

V besedišču je zaznati Gregorčičev vpliv, pesem v celoti pa z opisom boja nekako sledi Prešernovemu uvodu h *Krstu pri Savici*. To je bil tisti srečni čas za avstrijske čete, ko so prodrle daleč v notranjost severne Italije tja do Piave: »*Prišel je osvete čas! / Kakor se udere plaz / z gor in ruši, vse podira, / kar na potu ga ovira, / tako mi podimo vas!*«

Zdaj je konec lepih sanj:
Kakor ubijalec Kajn
Lah beži zdaj brez prestanka,
in nikjer mu ni obstanka;
svet pa zre z zasmehom nanj!

Leto dni si noč in dan
ti v nas butal, – a zaman!
Celo leto se upiral,
bedno krvavel, umiral;
res junak si, Italjan!

Nam drugače gre spod rok;
z nami sreča, z nami Bog!
Krepek sunek, dve nedelji
kje že v tvoji smo deželi;
ti pa tečeš brzih nog!

Kaj smo mi, si zdaj spoznal.
Rad bi nam prostost bil vkral,
našo zemljo nam uropal.

Revež! Nam si jamo kopal,
slednjič sam si vanjo pal!

Oj, D'Annunzio, prerok,
ne več himen, nekrolog
piši slavi domačije;
uči se od Jeremije,
kako peva se na – jok!

Vse zastonj, če se srdiš,
naših trum ne zadržiš!
To lase Cadorna ruje –,
trda ide, zmiraj huje.
Slabo vreme – to je križ!!⁴⁵³

Ambrožičeva *Spominčica* spominja na srbsko pesem Majke Jugovičev, ki po boju išče svoje padle sinove. Toda v nadaljevanju njegova pesem zavije popolnoma po svoje. Po krvavem boju je zmanjšano število vojakov. Eden od njih se zaskrbljeno ozira po padlih in najde med njimi zvestega tovariša:

Oh, tu leži mu zvesti drug!
Na prsih rana mu zija –
Na daljni sever, topli jug
ga spremljal je in ž njim vred pil
je kelih radosti in tug. –
Zanj konec boja je in muk;
on srečen je, ki je prestal!
Kako pa bode on prebil,
ki pol srca je ž njim zgubil?!

Pri glavi mu grmič cveti
spominčic modrih kot nebo;
junak odtrga cvet droban,
ki rdeča kri se ga drži,
rudeča mučeniška kri.
Pripne na srce ga zvesto,
na srce polno bolečin
na druga zvestega v spomin.

Na bleda ustna vroč poljub,
na mrzlo čelo sveti križ,
– o srečen, ki več ne trpiš! –
– Še en pogled na strti up,
potem naprej med bojni hrup!
Na svidenje, predragi moj,
mogoče dolgo več ne bo,
ko zopet združim se s teboj!

Pergine, 2. 6. 1916⁴⁵⁴

⁴⁵³ *Domoljub* XXIX, št. 26, Ljubljana, 29. junija 1916, 350.

⁴⁵⁴ *Domoljub* XXIX, št. 31, Ljubljana, 3. avgusta 1916, 417.

Preživele v pričo mrtvih obhaja tesnoba, da jih še čaka, kar so oni že prestali, po drugi strani pa sreča in hvaležnost za podarjeno življenje (*Povratek*, Komen, 1. III. [19]16)). Ob svežih grobovih se pojavi, v obravnavanem opusu zelo redek! – motiv maščevanja zaradi izdajstva: da je Italija, najprej zaveznica Avstrije, pristopila k antantnim silam:

Zopet zdrav se iz trpljenja
in iz boja vračam;
poln hvaležnosti, veselja
proti nebu se obračam.
Poleg mene še pred dnevi
drug je moj korakal;
v vrsti zdaj vrzel je; revež
sreče moje ni dočakal.

In še mnogih in še mnogih
manjka v naši vrsti!
[...]

Gora Svetega Mihela,
oj nesrečna gora!
Koliko življenje mlado
tukaj jih pustiti mora!

Kamor se ozreš, ugledaš
stare, sveže grobe
[...]

Kri njihova glasno kliče
k Bogu Maščevalcu;
ž njo se družijo naša prošnja:
smrt, pogibelj izdajalcu!⁴⁵⁵

V *albumu mojega srca* (Gazzadina, 4. IV. 1916) je pesem iz dvanajstih štirivrstičnih kitic, v katerih izjavni osebek obuja spomin na neimenovane padle tovariše in jim zagotavlja vedno večjo ljubezen, »ker je močnejša kakor smrt / in seže v grob.« Še več, nareja jih za svetnike: »Orožju zmago našemu / sprosijo in nam vztrajnosti, / da zvesti vzdržimo kot vi / do skrajnosti!«.⁴⁵⁶

Narava se prebuja, cvetje in ptice se veselijo, toda zunanje razkošje se ne ujema z notranjim razpoloženjem izjavnega osebk: Ptičko selivko, ki se je vrnila iz daljnih krajev in ga izziva, zavrne z mislijo na bojišča in grobove (Na okenca omrežena, 19. IV. [1916]). *Domoljub* je v objavi obe pesmi združil v cikel *Pomladni glasi*,⁴⁵⁷ ki so se v naslednji številki še nadaljevali. V četrti pesmi s tradicionalnimi štirivrstičnimi kiticami z žensko rimo primerja spomladansko kmečko delo na polju, ko polagajo seme v zorano zemljo, z lastnim ravnanjem: *Mi kopljemo grob pa za grobom, / junake polagamo v nje, / ki dali so mlado*

⁴⁵⁵ *Domoljub* XXIX, št. 13, Ljubljana, 30. marca 1916, 177–178.

⁴⁵⁶ *Vojna divja*, 13. snopič, Pesmi zložil Vid Ambrožič, 1915 / 1916, 14.

⁴⁵⁷ *Domoljub* XXIX, št. 20, Ljubljana, 18. maja 1916, 273–274.

življenje / za svobodo rodne zemlje.« Obojne naj blagoslovi nebo: »njih setve – pojene s solzami, / in naše – gnojene s krvjo!«⁴⁵⁸

Grob (Asiago, 5. 5. 1916) je pesem, ki v šestih, izjemoma petvrstičnih kiticah, deluje slovesno pietetno, prav tako za skupino neimenovanih v skupnem grobu: »smreke uspavanko sladko šumijo, / vam, oj junaki v zemljici tuji, / rose se jutra nad vami solzijo. // Križa na grobu ni, ne napisa, / ki bi navedel žrtve nam smrti, / puške počez dve stojita le strti, / ki pa nam neme glasno govorijo, / kdo in zakaj so v tem grobu zamrti.« Tisti, ki jih iščejo, jih nikoli ne bodo našli. Podobno sočutna je pesem *Na grobovih naših drugov* (Binkoštna nedelja, Pergine 11. 6. 1916).

Kmet se veseli bogate žitne letine, toda še boljšo žetev ima »žena bela, smrt koščena« (*Dvojna žetev*, Meran, 4. 7. [1916?]). Ob Ambrožičevi sočutnosti, sposobnosti oblikovanja in dolgem stažu v vojski je razumljivo, da je napisal veliko posmrtnih pesmi padlim bojevnikom. Med njimi sta rojak *korporal Jože Rugelj* (*iz Mirne, padel 9. VII. na tir: [olski fronti]*), (St. Lorenzen 20. 8. [19]16) in Andrej Lenarčiču iz Sevnice, padel »na laškem bojišču, 21. 8. [19]16«⁴⁵⁹

V ciklu *Na dopustu* je združenih sedemnajst pesmi, ki niso nastale v enem zamahu. Tako je hrepenel po domačem kraju, zdaj pa je vse drugače, kot si je predstavljal. V pričo žalujočih za padlimi ga je sram, da živi. Star mož ga brez besed sprašuje: »Kako da ti si prišel, / a naš je pal?... (15. 8. 1916). Sosea celo leto nima glasu od moža. Ne ve, ali je žena ali vdova. Edini sin ji je padel. Hčerke je je sram (Schleifling, 21. 8.). »K studencu šel sem pod goro, / tam videl dekle sem mlado, / plenice prala, pela je, / ko vzre me, zarudela je... // Njen ljubi daleč se bori / in misli nanjo dni, noči, / in nič ne sluti, nič ne zna, / kaj vse se pripeti doma... (23. 8.). Sogovornica se zdrzne, ko zasliši »topa strašni glas« v daljavi. On pa ob pomisli na »železni sedemnajsti polk«: »Jutri pa bom zopet tam, odkoder ti glasovi / prihajajo sem k nam!« Potem ji pripoveduje o zadnji uri njenega sina, »ko mu srce prebila je svinčenka«. Tudi doma umirajo. Namesto na domu prijaznega človeka je vabilo za obisk uresničil na njegovem grobu (avtorjev pripis: *Dom. [oljub]*, 28. 9.). Prišel je čas, ko se bo spet moral odpraviti na pot »kot Adam iz paradiža« (21. 8.). Dekle mu ob slovesu priznava: »Tudi jaz prebijem mnogo boja: / in ostanem vedno zvesta, tvoja!« (Leoben, 24. 8.). *Kam?* ... se sprašuje izjavni osebek, ki se – po vzoru Župančičeve *Z vlakom* – vedno bolj oddaljuje od »miljene domače grude«: »Kam me tiraš, črni vlak, povej? / Ali grem po laborove vence? / Ali grem v deželo smrtne sence?« Misel na smrt ga ne plaši: *Saj že davno nate sem pripravljen; / ne bojim se te, ki tam kosiš. / Z Bogom mojim sem in s svetom spravljen; / žitje vropaš mi, mir podeliš.*⁴⁶⁰ Kaže, da je *Domoljub* opustil zadnjo kitico. Menda ne zaradi pomanjkanja prostora, prej zaradi pesimistične napovedi: »Nemoten vlak drči naprej, / zunaj pusta je jesenska noč; / tema, da je moč predreti ni, / živa slika je – bodočih dni.... (Meran, 24. 6. [19]16).

Omenjeni cikel se konča z zrelo refleksijo. Mar mu je za medalje in svetinje: »V stoterih bojih že sem se boril / kot vrl junak, / na prsih moje hrabrosti svetinja je srebrna

⁴⁵⁸ *Domoljub* XXIX, št. 21, Ljubljana, 25. maja 1916, 287.

⁴⁵⁹ *Domoljub* XXIX, št. 36, Ljubljana, 7. septembra 1916, 479.

⁴⁶⁰ *Domoljub* XXIX, št. 37, Ljubljana, 14. septembra 1916, 490.

znak. // *A sebe samega premagati / še zdaj ne znam, / in sebe samega sem žalosten / in me je sram!* (Lind, 15. 9. [19]16. *Non ho tenuto! †Ad memoriam! 1. 10. 1916.*)«

Narodna se res zgleduje v začetku po njej, potem pa lahkotno in posmehljivo nadaljuje na račun »preklicanega Laha«, ki odpira novo fronto na Tirolskem. Izjavni osebek je tu še zmeraj vzvišen nad italijansko vojsko in njegovim vojaškim strategom Cadorno, ki je za nek svoj poraz na soški fronti krivil slabo vreme:

Cadorna pa jamra,
ker je tam kakor prej;
Kaj, vreme je krivo
da ne moreš naprej?
Prehuda mora je,
prehuda toča je

»in zmaga nemogoča je!«⁴⁶¹

V razpoloženski pesmi *Na straži* se izjavni osebek šele v zadnji kitici dá osebno prepoznati, v prejšnjih sedmih pa je skrit v tretje-osebni pripovedi o mladem vojaku, ki se v deževni noči stiska v premočen plašč. Podobno temačno in turobno je razpoloženje izjavnega osebkca:

Temna noč, deževna noč!
Dalje sežeš, kakor zreš;
tenka, mrzla burja brije,
kot za stavo pada dež.
Blagor mu pod streho v koči,
a gorje mu, kdor v tej noči
zunaj v temi, mraku, noči
biti mora!

V mokri plašč se stiska svoj
tam na straži mlad vojak;
nemo zre tja v stran nasprotno,
kjer preži v zakopih vrag.
Truden, moker je do kože,
udje trdi kot orožje;
v srcu žalost, domotožje
Mraz ga stresa.

Sam je v temni noči, sam;
šum je vtihnil, bojni grom.
Verno čuva – drugi spijo,
duh pa misli mu na dom.
Sem, tja zabrenči svinčenka. –
Kje si dom, otroci, ženka?
Dolge ure, služba grenka,
trda, težka!

Dež pa lije kar naprej,
kakor plakalo nebo

⁴⁶¹ *Domoljub XXIX*, št. 24, Ljubljana, 15. junij 1916, 324.

bi nad padlimi junaki,
nad nedolžno njih krvjo ...
Tema je, nebo oblačno!
V mojem srcu ni drugačno,
prazno je, življenja lačno,
zvezd želi si ... – ⁴⁶²

Sette commune Galio 4. 5. 1916⁴⁶³

V gorski vasi, ki jo bukolično opiše: – »kakor jagnjeta na paši / hišice s cerkvico belo / izmed drevja se belijo. / Kot očesca radovedna / mala okna v svet strmijo. // Kakor zlati pas obdaja / selo polje rodovito.«⁴⁶⁴ – in na zunaj doživlja kot »zemeljska nebesa!« se varljiva slika v hipu izkaže za varljivo. Mlada žena v črni ruti mu razkrije, kako je vojna razdrla srečo njihovih družinah, domovih: »Gor na severu ob Dnjestru / in v Karpatskem tam pogorju / položili mlada žitja / so na žrtvenik domovju. / Padli so kot cveti pestri / pod koso predraga bitja! / Dol na toplem sončnem jugu / so izkraveli drugi; / ob Adiži, bistri Soči / kri njihova zemlja moči.« / ... (Meran, Sv. Rešnj.[ega] Telesa dan 22. 6. [19]16.)

Ambrožiču je blizu kmečki svet, zato se zaveda osiromašenja, ko za kmetije skrbijo onemogli starci; namesto da bi jih upravljale mlade moči, se na bojiščih izpostavljajo smrti (*Ob košnji*, Meran, 30. 7. [19]16).⁴⁶⁵ Osiromašenje je tudi zvočno, saj je /g/orska cerkvica« postala »stražarka«⁴⁶⁶ »nema«: namesto »srebrnega glasu« zvonov, ki so jih pobrali, že celo leto sliši le »grom topov izza hriba«.⁴⁶⁷ V Ambrožičevi zapuščini ima pesem naslov *Cerkvica v Vitovljah (pri Šempasu)*, tudi sicer je v objavljenem besedilu opaziti nekaj uredniških posegov.

V pomladnem razkošju je vsega dovolj, »a kje je on, predragi moj?« Manjšalnice »potoček«, »ptičice«, »vrtič«, »rožice« (*Dekličja tožba*, 21. 4. [1916]) posredujejo deklisko čustvovanje.

Na vrhuncu je na videz moralistična, a refleksivna, aktualna pesem za vse čase:

Človek v podivjanosti je svoji
zdaj zašel tak daleč, da zares
samega bo sebe strelil z zemlje,
ako Bog ne bo posegel vmes.

Svet neumni in sedaj si praviš:

Če je Bog, bi tega ne trpel!

Ni ti li podaril proste volje?

Kar sejal si, to boš tudi žel

(21. 4. [1916]).

⁴⁶² *Domoljub* XXIX, št. 33, Ljubljana, 17. avgusta 1916, 440.

⁴⁶³ Po podatkih v 13. snopiču *Ko grme topovi*, maja 1916, 4.

⁴⁶⁴ Pesem z enakim naslovom *V gorski vasi* (Bruck a/d Mur 8. 6. 1918) je nastala še dve leti pozneje. Ali res le zaradi podobnosti z domačo vasjo? »Rodna vas mila / Sedem let v njo mi / pot je zaprta, / ljubav do nje pa / ni še zatrta. // Sedem let dolgih / tavam brez doma, / srce pa vanjo / slednji dan roma! // Ljubka vasica / v daljni tujini, / kdaj ti vzrem sestro / v mili očini?« (Snopič 19, 6).

⁴⁶⁵ *Domoljub* XXIX, št. 29, Ljubljana, 20. julija 1916, 388.

⁴⁶⁶ V originalu je »stražarica«.

⁴⁶⁷ *Domoljub* XXIX, št. 30, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

DEKLETA

»Zložil še v Galiciji, spisal v Schleifling-u, 18. 8. 19[16]« je pod pesem *Ena okrogla* pripisal Vid Ambrožič, kar lepo dokumentira, da je med nastankom posamezne pesmi in njenim zapisom lahko obstajal dolg časovni presledek. Navedena je ena redkih znanih iz vojnih dni o dekletih: – »pa je križ z njimi. / Jaz sem na vojsko šel, / punce pa v Rim.« *Pesem nagajivka* (12. XII.) z razgibano kompozicijo različnih kitic, dolžino vrstic in kombinacijo različnim rim spominja na eno od Kettejevih pesmi iz novomeškega obdobja, sicer pa je blaga satira na neodzivno točajko: »čuden je deklič, / rada ima moje kronce, / mene pa prav nič!« Takih se gostje hitro naveličajo, vina pa nikoli. *Podoknica* iz šestih štirivrstičnic je na začetku kakor našobljena zaradi ponesrečenega vasovanja, pri čemer se navihano sklicuje na svetopisemsko izročilo: »Morda pa dekle še čulo ni, / sprejemati da popotne ljudi / telesno je delo usmiljenja, / zapomni si deklica miljena!« V nadaljnjem notranjem govoru ni kakšne čustvene razbolenosti, le razočaranje, da ne more na toplo, kar je seveda lahko tudi metafora za dekletovo naklonjenost. Zadnji dve kitici nedvoumno pričata o vojni in vojaku, čeprav še ohranjata šegavo razpoloženje: »Ah vzel dinamit bi in ekrazit, / razstrelil z njim ta nesrečni zid; / pa ne, to bi vojska bila že, / a jaz sem sit te neumne vojske! // Dve leti trpi že, odveč je vsem, / vse mir želi, jaz novo naj začnem? / – Smodnik dinamit in nesrečni Žid / in ti ljuba povrh – pojte se solit!« (Škrjanče, 8. XII. 1916).⁴⁶⁸ V osnovi na folklorno šaljivost navezana pesem je nagajiva le na videz, saj vsebuje resno moralno poanto.

Ti boš pa doma ostala,
pa te tudi čaka boj,
zdaj zvestoba pokazala
bode in pogum se tvoj.

Če svinčenka me zadene,
me junaka ne skrbi;
Ti se nič ne boj za mene,
pazi, da ne padeš ti!

(20. IV. 1915/16).

Druga pesem *Zvezda se je utrnila* s popolno vpletenostjo v vojne razmere se na dekletovo povpraševanje po fantu konča baladno:

Dekle je pri oknu stalo,
zrlo v tihi mir noči;
k zvezdicam povzdigovalo
solz rudeče je oči.

»Oj nebeške lučke zlate,
oj, kako ste srečne ve!
Ve bolesti ne poznate,
ki razjeda mi srce.

⁴⁶⁸ Ironična *Sprememba* (1916, brez datuma) govori o sladki dekletovi govorici in belih zobkih, po poroki pa je žena brez nasmeha, »a zobe mi kaže še!«

Vdrugič trate so zelene,
vdrugič rožice cveto,
kar je ženin šel od mene
v daljne kraje – na vojskó.

Oh, zastonj zdaj reva čakam;
ni od njega več glasu.
Sama vse noči preplakam
in trepečem od strahu.

Svetla zvezdica nad mano,
lajšaj ti srce zdaj mi!
Tebi – dobro vem – je znano,
kar ugibljem jaz vse dni.

Oj, povej mi zvezda zlata,
je-li živ, al' v grobu spi,
tam kjer črnih vranov jata
po poljanah se podi?

Dekle si oči zatisne;
zvezda ne pove ji nič.
A tam zunaj sova vrisne,
votlo poje smrtni ptič.

Zvezda, glej, se je vtrnila,
daleč padla za gore;
a, ob Soči je prebila
krogla nekomu srcé.⁴⁶⁹

PRAZNIKI

Voščilo moji mili mamici, za god iz vojne je bilo pomotoma ali namenoma objavljeno dvakrat.⁴⁷⁰

Vojaško sv. obhajilo je avtorju seglo do dna, saj se je zanj potrudil s sonetom. Kljub svečanemu dogodku in meditativnemu razpoloženju je njegov kontekst neusmiljeno realističen. Le misel na smrt je blažja?

Po bližnjih brdih treskajo granate,
da šklepetajo okna, zid se stresa;
a nam odprta danes so nebesa;
saj sam Gospod nas vabi k sebi v svate.

»Oj pridite vsi, da si okrepčate
za pot težavno duše in telesa!
Če z vami sem, ne bojte se ničesa.«
In mi hitimo k Njemu! – Ure zlate!

⁴⁶⁹ *Domoljub* XXIX, št. 13, Ljubljana, 30. marca 1916, 176.

⁴⁷⁰ *Domoljub* XXIX, št. 16, Ljubljana, 20. aprila 1916, 220–221. *Domoljub* XXIX, št. 22, Ljubljana, 31. maja 1916, 299.

Kot prvi verniki, ki preganjalec
jih je moril, so v sveti tej skrivnosti
moči za boj iskali in kreposti:

tako i mi. In kot junaki pravi
potem pogumno gremo v boj krvavi;
saj On je z nami, smrti zmagovalec!⁴⁷¹

V postnem času leta 1916 je pesnik bival na Krasu, zato je bil še toliko bolj dovzeten za boleče doživljanje vojnih razmer na domačih tleh in Božjo navzočnost. *Znamenje* je ena najboljših Ambrožičevih pesmi:

Na koncu na pol razbite vasi,
ob potu tam znamenje staro stoji,
Iz njega nas gleda tak miljeno
srce Jezusovo usmiljeno.

In kadar po potu tod mimo spem
in v sliko premilo se ozrem,
pri srcu postane mi tak lahko
in dalje stopam z novo močjo.

Ah vojna divja vse tod okrog,
končana je vas ta in kraj premnog,
podrte so hiše, zvonik razsut,
saj boj se bije nedaleč ljut.

Že celih dolgih mesecev devet
topovi grme, da trese se svet,
granate hrume v kraj prej tak krasan
in iščejo žrtev noč in dan.

Preplašeno ljudstvo zbežalo je,
le znamenje sveto ostalo je
si [sic!] zdaj nedotaknjeno sredi vasi
ob potu, ovito z bršlinjem stoji.

In vsak večer oživi se ta pot
junakov nebrojno koraka tod;
Neštete čete vse v eno smer,
ko pade mrak, stori se večer.

Zveličar se milo ozira v nje,
ko vidi junakov dolge vrste
in zdi se mi, da pozdravlja nas,
za težko pot blagoslavlja nas.

Kdo šteje čete nebrojne te,
ki šle so tod v teku vojne te!
oh, koliko šlo jih je gor in kaj
se ni povrnilo jih več nazaj!

---

⁴⁷¹ *Domoljub* XXIX, št. 14, Ljubljana, 6. aprila 1916, 192.

Cvetoče vasi, mladeničev cvet
vničuje, pobija[!] sovrag nam je klet;
kedaj te gane to naše gorje?

Kedaj bo konec solza in zmot,
moritve te, kdaj zaukažeš Gospod,
da angel smrti, ljuto besneč,
v nožnico vtakne krvavi meč?

Gospod, spoznamo, grešili smo,
to kazen strašno zaslužili smo,
odlašal si dolgo, svaril lepo,
a slednjič si vdaril nas strašno.

A zdaj, ko se k tebi vračamo,
skesani se k tebi obračamo,
obrni spet k nam svoj mili obraz,
odvzemi to šibo, usmili se nas!

Ko je na morju divjal vihar,
in prosil te je apostol – ključar,
usmiljen roke razširil si,
razburkano morje pomiril si.

Tako razburjen svet sedaj
pomiri in blaženi mir nam daj,
otmi nas, poginjamo, o Gospod,
usmili, usmili se nas o sirot!

Komen 12. III. 1916.

Domoljub jo je objavil 13. IV. [19]16. Pripis pod pesmijo: »*Konfiscirana!*«, tj. zaplenjena, zasežena., pove vse. Najbrž zaradi opisa vojaških nalog, vojnega stanja ali očitkov Bogu.

Na *Veliko noč 1916* ni nič prazničnega v skladu s tradicionalnimi obredi in liturgičnim letom: »*Kje je letos božji grob, / kje je cerkev in oltar? // Kje je pesem radostna, / ... zvon velikonočni? – / Nem je dolgo že. – Kako / pel bi v vojni krvoločni? // Tri dni včasih je molčal, / pa nam bilo je dolg čas; / letos petek véliki / celo leto je za nas.*« »*Strelni jarek je naš dom, / cerkve so – podzemski rovi; / mesto zvonov pa pojo / smrtno pesem nam – topovi.*« (22. IV. 1916). Pirhov, pogače še doma marsikje ne bo. Redke so hiše, v kateri kdo ne bo manjkal.

Z naslednjega dne sta še dve pesmi pod istim naslovom. Druga od njiju primerja pohod vojakov na položaje na sam večer velikega petka z Jezusovim križem in mislijo Nanj. Obe pesmi sta v štirivrstičnicah, medtem ko je tretja raznokitična in skuša slediti liturgični vsebini velike nedelje (23. 4. 1916). Zadnja v istoimenskem snopiču je pesem *Vojna divja* z umetelno obliko, ki morda nakazuje svetovno razklanost.

Vojna divja ...	–	Pomlad se smehlja...
srce se mi širi	–	v čudnem nemiri.
Polno življenja	–	in hrepenjenja.
Kaj hočeš srce?	–	Hočeš li k sreči,
ki je tak blizo	–	pa jo doseči
mogoče ti ni?	–	Petje te dram,

cvetje te mami...	–	tiho, srce,
umiri se,	–	pomlad je prišla,
a zate ne!	–	ne daj zapeljati
od ptic se veselih,	–	tebi je piti trpljenja kelih....
Ena sama žalost	–	je svet vesoln,

Čeravno je petja in cvetja poln.

Vel.[iki] poned.[eljek], 24. IV. [19]16⁴⁷²

Sveto telo – dvojen sprevod v devetnajstih dvovrstičnicah primerja dva sprevoda. V procesiji ob velikem krščanskem prazniku za Sveto Rešnje Telo letos ni mož in mladeničev. »Daleč so letos, ni jih doma, / tam so, kjer vojna, smrt divja.« Na drugi strani četa, ki gre v boj. V njej »ni petja, globok je molk.« V duhu so povezani z njimi, ki doma vroče molijo zanje. »Praznik doma je tak svečan, / tu bo za mnogega zadnji dan« (Meran, 22. 6. 1916).

Božič 1916 je iz štirih delov ali spevov sestavljena pesem. Od prvega je znan samo prvi verz »*Ko grome topovi*«, posebnost drugega – iz sedmih štirivrstičnih z žensko rimo – je, da je »sveta noč« poosebljena v rahločutno žensko:

našla nas je sredi hoste
v strelskem jarku zakopane
[...]
zrla borce v snegu, mrazu,
s tugo v srcu in obrazu.
Se nad njimi je sklonila,
vročo solzo potočila,
tožno djala in se stresla:
'Mir na zemljo sem prinesla;
[...]
svet ga pa sprejeti noče.'

To je djala, zaihtela,
z mirom v raj je odhitela,
spet nazaj, nebes poslanka
sveta noč, vsem draga znanka.

Tretji del simbolično potrjuje realnost, da že tretje leto namesto angelskega petja »*puške pokajo*«. V njem ni nobene sentimentalnosti: »*Revčki smo vojaki mi, / revnejši od Jezuščka; / on ima vsaj boren hlev, / mi pa niti hlevčka. / Nam nebo je krov in hram, / zemlja postelja je nam*«. Četrti del je ena sama prošnja molitev, da bi bil že končno mir:

Naj dovolj bo že enkrat
konec strašne razprtije,
konec večne te morije,
da se spravi z bratom brat!

Prošnja je teološko podkrepjena z osebno izkušnjo in otroško zaupnostjo:

Saj zato si se včlovečil,
da človeštvo bi osrečil,
ti si prišel nas otet,

⁴⁷² V *Domoljubu* je bila objavljena 18. 5. 1916.

gani zaslepljeni svet,
daj človeštvu mir, pokój!

Dosti je krvi prelite,
dosti vojne grozovite,
dosti žalosti, solza
in pekočega gorja!

[...]

Milo Božje Detece,
pridi in nas vsmili se.

(24. 12. 1916).⁴⁷³

Tretji vojni Božič! je otroško pristrčna pesem, brez sovraštva, ena sama ganljiva prošnja za mir.

Božje dete Jezusček,
ki rojeno si nocoj:
pridi, sólze nam obriši
eno prošnjo nam usliši,
mir s seboj prinesi svoj!
Naj že vendar bo enkrat,
konec splošne razprtije:
naj miru že solnce sije,
naj se spravi z bratom brat!
Saj zato si se včlovečil,
da bi verne nas osrečil,
saj si prišel nas otet,
gani, gani grešni svet,
ki je v sporu med seboj,
daj človeštvu mir, pokoj!
Milo božje detece daj nam čase mirne že!⁴⁷⁴

DOMOVINA

V mraku je dozorela Ambrožičeva pripovedna pesem iz trinajstih kitic z oklepajočo kompozicijo. Prve štiri kitice in zadnja se nanašajo na izjavni osebek, ki se daleč od doma spominja domačih pri večerji. Njegovo mesto ob mizi je prazno. Vsi že sladko spijo, le mati bedi ob misli nanj. Na drugem koncu pa vojak: »*kje si mati zlata, kje moj dom, / kdaj te zopet vidim, domovina!*?«⁴⁷⁵

V mraku

Mrak objema skromno gorsko vas
v znožju snežnih gorskih velikanov;
kot kresnice okna v mrak žaré,
glas molitve čuje v hišah se vaščanov.

⁴⁷³ *Domoljub* XXX, št. 1, Ljubljana, 4. januarja 1917, 8.

⁴⁷⁴ *Domoljub* XXX, št. 1, Ljubljana, 4. januarja 1917, 3.

⁴⁷⁵ *Domoljub* XXIX, št. 20, Ljubljana, 18. junija 1916, 271.

Zvezde se na nebu vžigajo,
lune srp tam med oblaki sije;
mir svečani vlada vse okrog, –
noč skrivnostna, polna poezije.

Mrko gleda z griča nad vasjo
v mrak zavita razvalina nema;
meni je pri srcu tak' mehkó,
tiha žalost dušo mi objema.

V tiho, mirno noč strmi oko,
duh pa plava mi na brzih krilih
čez devet gora, devet dolin,
daleč, v rodno vas, do mojih milih.

Duh kot prost telesnih spon hiti
v tiho selo, v temni mrak zavito;
v duhu stopim v skromni kmečki dom,
v hišo med zelenim drevjem skrito.

Hišni oče že srebrnih las
luč prižge, na mizo jo postavi;
'Hvaljen Jezus!' – 'Zdaj in vekomaj!'
vsa družina glasno mu odzdravi.

Mati, vpognjena od peze let
ročno v kotu mizico pogrne.
Kot mladenka v kuhinjo hiti;
kmalu se s kadečo skledo vrne.

Ko pomolijo za blagoslov,
vsa družina se za mizo vsede;
Toda eno mesto prazno je;
nekdo manjka iz družinske srede.

Mamica obriše si solzo,
vzdihljaj se iz duše ji izvije:
»Bog sam ve, kje hodi ljubi sin?
Morda tuja zemlja ga že krije!?!«

In pogovor se razvije živ:
kaj počne sin, vsa družina vgiblje
cel večer, doklér jih sen sladak
slednjič v mirno spanje ne zaziblje.

Ko že vsa družina sladko spi,
skrbni mamici še ni počitka.
Dolgo misli še na ljubljenca;
belo vzglavje moči solza vroča, bridka.

Dolgo v noč, ko vse že sladko spi,
móli mama zlata, solze toči:
vse za sina, da ga čuva Bog
daleč tam v tujini, v bitvi vroči.

Mrak objema skromno gorsko vas,
mrko gleda name razvalina; –
kje si mati zlata, kje moj dom,
kdaj te zopet vidim, domovina!?

Gazzadina pri Lavis-u v južnih Tirolih, 28. III. 1916⁴⁷⁶

Proščenje, praznik za tiste župnije, katerih zavetnik je Janez Krstnik, je to leto pri-
krajšano za moško navzočnost v cerkvah.

Žene na ta slovesni dan
nosijo mnoge rute črne,
mnoga si skrivaj solzo otrne.
Kje so sinovi, kje so možje?!

Saj smo s teboj v zvezi vsi tesni,
tvoji možje, mladeniči mladi;
danes, na praznik, na god tvoj slovesni,
k tebi i mi pohiteli bi radi! –
Pa smo tak daleč od tebe proč,
ni nam pred tvoj tron poklekniti moč!
Ker je v nevarnosti draga očina,
rabi nas ljubljena domovina!
Vojna je letos na vse vetrove
nas razkropila, tvoje sinove.
Ti nas čuvaj,
zavetnik mogočni,
v vojni tej grozni in krvoločni!
Čuvaj ovčice svoje in brani,
zdravo in čvrste nas dragim ohrani!
Skorajšnje nam vrnitev podeli,
srečno pod svoje okrilje pripelji!

Meran, 20. 6. 1916.⁴⁷⁷

Da je Ambrožič predvsem kronist, dokazuje pesem *Ob grobu cesarjevem* po smrti
dolgoletnega cesarja Franca Jožefa.⁴⁷⁸ Vladarju številnih narodov slovenski bojovníki pri-
segajo, da bodo branili in ohranili njegovo dediščino:

[...]
Vojna je kruta po celi Evropi –
žal – raznetila grozen požar.
Strašno neusmiljena smrt gospodari;
ni prizanesla ni tebi, vladar!
Vojna divja še po tvojih deželah,
ki je prinesla i tebi le bol.
Tisoč junakov bori se zdaj zate,
da ti obranijo dedni prestol.
Raznih jezikov, misli so ene:

⁴⁷⁶ *Domoljub* XXIX, št. 20, Ljubljana, 18. maja 1916, 271.

⁴⁷⁷ *Domoljub* XXIX, št. 29, Ljubljana, 20. julija 1916, 393.

⁴⁷⁸ *Domoljub* XXIX, št. 50, Ljubljana, 14. decembra 1916, 650.

'Tudi če kri in življenje velja; –
dokler nam puška iz rok ne omahne,
tujec ne vzame ti koščka sveta.'
Danes na tvojem grobu nanovo
hrabrih prisega borcev ti krog:
Nikdar, dokler kri po žilah nam teče,
dedščine tvoje ne damo iz rok.

Tudi naš narod slovenski prisega,
reke krvi že zate je prelil:
majhen sicer je res po številu,
nikdar v zvestobi pa zadnji ni bil!⁴⁷⁹

Četovodja Vid Ambrožič je v imenu 17. pešpolka poklonil *Njega Veličanstvu presvetemu cesarju Karlu I.* za njegov prvi rojstni dan 17. 8. 1917 kot cesarju štirinajst štirivrstičnih kitic dolgo apologetsko pesem. Kljub temu pesem ni prisiljena, temveč lepo teče, kar priča o njeni iskrenosti.

V časih težkih, velikih živimo,
krvavimo, – bedo, glad trpimo.
Kaj podpira nas, krepi, tolaži?
Kaj nam muke in trpljenje blaži? ...

Pač zavest, da imamo cesarja,
kakor ga še bilo ni vladarja
na prestolu naše očetnjave;
to krepi nas, nam sladi težave.

Prvič danes rojstni dan praznuje,
kar pravično, modro nam kraljuje,
kar preslavnih dedov tron zasel je
Avstriji v ponos in nam v veselje.

Mlad po letih, velik pa v modrosti,
po vrlinah svojih in kreposti,
je v poklic visoki se poglobil;
srca vseh takoj si je pridobil.

Z vencem ljubkih zgodb že je ovilo
ljudstvo mu osebo ljudomilo;
polno hvale o cesarju novem
in o zlatem srcu je njegovem.

– V težkih časih žalega spomina,
v vojni strašni, da ji zgodovina
ne pozna enake v vekih davnih,
je zasel prestol očetov slavnih.

V srcu želja prva mu je bila,
naj konča se strašne vojske sila!
Mir sovragom svojim je ponudil,
da se mu je celi svet začudil!

---

⁴⁷⁹ *Domoljub XXIX*, št. 50, Ljubljana, 14. decembra 1916, 650.

Roko, ki jo je ponudil v spravo,
je odbil sovražnik svojeglavo;
sredstva cesar nova pa izbira,
da pripelje nas do sreče, mira!

On je, ki solze nam z lic otrne,
ljubi mir – skor upamo – povrne;
nanj ves svet se zdaj ozira,
vsak od njega pričakuje mira!

Duh ves nov po Avstriji, zdaj veje.
– Kdo dobrote njega vse našteje,
ki smo jih prejeli, kar nas vodi –
mi posebno – tlačeni narodi!

Kdo za ponedolžnem je trpeče
se zavzel, odprl jim temne ječe,
spustil jih na svobodo tisoče? ...
– On, enako vsem pravičen oče?

Kdo povrnil ljudstvu je ustavo,
da določa samo svoje pravo?
Kdo odprl spet zbornice je vrata? ...
– Cesar ljubljani naš, duša zlata!

Kdo omilil trde je zakone
pri vojakih? Kdo nam strl je spone,
kdo odpravil »vezanje« sramotno? ...⁴⁸⁰
Cesar mili naš, z rokó dobrotno!

Bog te živi, cesar ti naš mladi!
Zate kri, življenje damo radi!
Dokler cesar tak, kot ti jo vlada,
Avstriji se bati ni propada!⁴⁸¹

Prva kitica tematizira težki čas, toda šele v šesti kitici je vojna, ki ji ni para, izrecno imenovana. Toda vse tolaži »zavest, da imamo cesarja, / kakor ga še bilo ni vladarja / na prestolu naše očetnjave«. »Mlad po letih, velik pa v modrosti, / po vrlinah svojih in kreposti.« Posebno izvirna in hkrati ustrezna dejstvom je peta kitica, kako se širi o njem med ljudmi dober glas.⁴⁸² Naslednje tri kitice (7.–9.) se nanašajo na mednarodni položaj: »Mir sovragom svojim je ponudil, / da se mu je celi svet začudil!« Sovražnik je njegovo ponudbo zavrnil in cesar išče nove rešitve. Nato se izjavni osebek v treh kiticah obrne na notranje politične razmere in ga hvali, da je nedolžnim odprl ječe, ljudstvu dal možnost odločanja z ustavo in zbornico, omilil trde zakone. Zadnja kitica je v skladu z vojaško

⁴⁸⁰ »Vezanje sramotno« ali »španga«, ki je še doletelo tudi spredaj omenjenega Jerneja Petkovška), je bila ena najbolj bolečih vojaških kazni. Za pojasnilo se zahvaljujem Marku Štepcu v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani.

⁴⁸¹ *Domoljub XXX*, št. 33, Ljubljana, 16. avgusta 1917, naslovna stran.

⁴⁸² »Z vencem ljubkih zgodb že je ovilo / ljudstvo mu osebo ljudomilo; / polno hvale o cesarju novem / in o zlatem srcu je njegovem.«

držo izjavnega osebkca: »Bog te živi cesar ti naš mladi! / Zate kri, življenje damo radi! / Dokler cesar tak, kot ti jo vlada, / Avstriji se bati ni propada!«⁴⁸³

Toda večstoletna era habsburškega vladanja se je bližala koncu.

Č) VOJNO LETO 1917

Na vojno leto 1917 se nanašajo trije Ambrožičevi snopiči: *Glasovi žalostnih in trpečih*, *Železni časi* in *Jeremijade*. Pri tem snopiču avtor izjemoma ni podpisan s celim imenom, temveč le z vzdevkom *Vide, s katerim* se podpisuje tudi pri nekaterih pesmih v *Domoljubu*. Morda se zato ni podpisal s celim imenom, ker je na naslovnem listu odlomek iz ene od pesmi Borisa Mirana [= Josip Stritar], ki protestira proti vojni:

Dovolj, dovolj je že krvi prelite,
popiti je ne more zemlja več,
poljane z mrtvimi so trupli krite,
strašno razsajal je krvavi meč.

Pod pesmimi so kronološko izmenjaje podpisani kraji: Judenburg, Kallwang, Leoben, Ljubljana, Roterturm, Škrjanče. Objave v *Domoljubu* usihajo, naraščajo pa v reviji *Mladost*⁴⁸⁴ in nekajkrat v *Domovini* in *Bogoljubu*. Ali pa jih sploh ni.

Domoljub je Ambrožiču objavil kar dve pesmi hkrati, morda sta bili naročeni. Obe sta schopenauerjansko melanholični, čeprav prva *Ob novem letu*⁴⁸⁵ nekako sentimentalna, saj slovo od doma ne vsebuje nobenega resnega povoda za žalost, medtem ko je ta v drugi, *V novem letu*, socialno pogojena:

[...]
Oh, kak' prazna so voščila,
da naj sreča bo mi mila
v letu tem!
Nespolnjive so te želje;
meni tuje je veselje
v svetu tem!

Jaz sem vstvarjen za trpljenje;
siromak sem vse življenje
bil in bom.
Leto staro ali novo,
srce bo mi – vem gotovo –
tuge dom.⁴⁸⁶

Bolj pristna je *Tolažba v hudih časih*, ki se zanaša se na preizkušen recept:

O Gospod, brez tvoje volje
las ne pade mi z glavé;

⁴⁸³ Objava: *Domoljub* XXX, št. 33, Ljubljana, 16. avgusta 1917, naslovna stran in 386.

⁴⁸⁴ *Mladost* je bila glasilo orlovske, tj. katoliške organizacije.

⁴⁸⁵ *Domoljub* XXX, št. 3, Ljubljana, 18. januarja 1917, 32.

⁴⁸⁶ *Domoljub* XXX, št. 3, Ljubljana, 18. januarja 1917, 33.

ti gotovo veš najbolje,
kaj pošiljaš mi gorjé.

Ni trpljenja brez koristi,
ako nosim ga voljno;
voljo jači, dušo čisti –
in pripravlja pot v nebo.

Torej vse voljno bom nosil,
saj iz božjih pride rok;
enega samo bom prosil:
Ti moči mi daj, o Bog!⁴⁸⁷

Med prvimi je tisti čas nastala *Molitev*, molitev za konec vojne: »*Gospod, usmiljen si in dober, / usmili vendar že se nas! / Krvavi vojni konec stori, / poglej, saj že je skrajni čas!*« ... (27. 1. [19]17).⁴⁸⁸

VOJAŠČINA

Nekje na bojišču (Kallwang 15. I. [19]17) je nastala pesem *Stoji, stoji kapelica ...*, s tipično slovenskim motivom. V njej pesnik na eni strani zvesto služi cesarju in domovini, hkrati pa mater sočutno priporoča Žalostni materi božji:

Stoji, stoji kapelica
Marije sedmih žalosti;
vsa s cvetjem je ovenčana
od smrek zelenih senčena ...

Tu poti križata se dve:
ta desno, druga levo gre;
pot križa tudi src se dveh,
kot tisočim v teh težkih dneh ...

Srcé je polno bolečin,
ko mamico objema sin
in ji na lice polno gub
poslednji morda dá poljub.

In siva majka zaihti:
Edinec njen jo zapusti;
najdražje, kar ji nudi svet:
njen up, opora starih let.

In mamico tolaži sin:
'Ne plakaj, nisem jaz edin,
ki majko drago zapusti;
stotisoč src s teboj trpi!

Ne plakaj, mamica, nikar!
Na boj krvavi kliče car;

⁴⁸⁷ *Domoljub* XXX, št. 4, Ljubljana, 25. januarja 1917, 43.

⁴⁸⁸ Snopič 15, 11.

za mili dom umrjem rad;
ta več mi je, kot starši, brat!

In ko bom pred sovragom stal,
ne bom se tresel, ne se bal;
ščit bodo tvoje mi prošnje,
tolažba mi: – spomin na te!

In ako zveš, da sinek tvoj
je plačal krvni davek svoj;
ne plakaj revica po njem,
h kapelici pohiti sem.

Tu v božjo Mater se ozri
v Devico sedmih žalosti,
in njej potoži svojo bol,
saj ona ume te najbolj ...!

Najdražje vzeli so i nji.
Glej, srce ji prebada meč;
pri nji vmiri se srce ti,
nazaj če sina ne bo več ...

Na dvoje gresta pota dva,
na dvoje tudi dva srca;
tolaži ju in čuvaj Ti –
Marija sedmih žalosti!⁴⁸⁹

Iz težkih dni je ena redkih Ambrožičevih osebno izpovednih pesmi: »*Zlate prostosti oropan, / z milega doma pregnan, / ločen od src mi najdražjih – / listič od vetra sem gnan.*« Klati se po svetu, kot bi bil deseti brat. Po naravi je sočuten in mehak, »*toda usoda mi puško / sili moralno v roké. Sit vsega »bolno telo, duh potrj ... / ali je to še življenje, / kdaj se me vsmiliš, oj smrt?*« (Leoben, 13. 1. 1917). Resignacija iz ene prvih Ambrožičevih pesmi v novem vojnem letu je značilna za celo leto 1917. O tem brezprizivno priča *Damoklejev meč*:

Če dandanes poveš resnico,
pripelje jezik te v temnico;
geniti treba le z mezincem,
pa že pomagajo ti s svincem.
Če tarnáš, bôl se koj ti zljajša
s tem – da te se za glavo skrajša. –
Češ, da se nič ti ne zgodi,
vprij živjo! Trpi in – umri!

26. I. [19]17.

To ni edina Ambrožičeva pesem te vrste. *Dialog* se konča s svarilom: »*Človek nehaj! Še tega ne veš / Kaj? – Da javno tarnati ne smeš?! / Bog ne daj, da pravi bi te zdaj zalotil: / V luknjo z njim! Ta javni red in mir je motil!*« (26. III.[1917]⁴⁹⁰)

⁴⁸⁹ *Domoljub* XXX, št. 10, Ljubljana, 8. marca 1917, 115.

⁴⁹⁰ Snopič 16, 16.

V pesmi *Poljska straža* (22. I. [1917]) verza, »*Fant strmi v daljavo in poslušá... / pred sovracom mu telo, pri ljubih duša.*« povzemata bistvo te zahtevne navzven pasivne vojaške službe. Še zadnja bilka, na katero so se opirali (nič hudega sluteči?!) vojaki, je slavospev kranjskim Janezom v udarnem polku »Štev. 17«, Končno je šlo za čast njegovih rojakov in dolžno spoštovanje do ostarelega vladarja.: »*Cesar sam ga je proslavil, / mu v imetnika postavil / svojega prvorojenca / On je, kateri se edini / zove po njegovem sini! / S tem počastil je Slovenca / s tem proslavil celi narod. / Bog ga čuvaj in njega zarod! / V vojni, miru Kranjski Janez / zvest mu, vdan bo kot dandanes, / Živel polk Cesarjevič, / nam ponos, sovragu bič!*« (Kallwang 5. 2. 17).⁴⁹¹

Ne, dolgoletni vojak Ambrožič si več ne dela utvar. Naveličan prestavljanja in izpolnjevanja ukazov se v pesmi *Pri vojakih* (11. 2. [19]17) roga formalnim zunanjim priznanjem: »*Danes tukaj, jutri tam, / to vojaška je usoda! / Oh najvišjega gospoda / služiti je težka stvar. / Ah, vojaški stan je tužen, / človek rob je, večer suženj, / dokler mu je gospodar / vladar! // Akoravno celi kup / belih zvezd imaš pod vratom / in obšit ovrtnik z zlatom, / zmeraj je še kdo tvoj višji, / ki pokorščina mu sliši! – / Kličejo me pač gospoda, / lep naslov, lažnjiv je, škoda! / Kje oj zlata si svoboda?*«⁴⁹² Vedno bolj se vrača v rodne kraje. S spominsko pesmijo se oddolžuje *Junakom-rojakom*.⁴⁹³

Tudi ožji domovini
moji vojna ni zanesla;
na vse kraje po tujini
nas je križem svet raztresla.
Mala je župnija naša;
dosti pa krvavih žrtev.
Marsikdo najboljših – žal – je
naših mož in fantov mrtev!

Hiše bele, osamele
tožijo ob vinskih gričih,
plakajo cerkvice bele
po predragih jim mrličih ...
Tarnajo za gospodarji
naša polja, njive plodne;
kot neveste zapuščene
so gorice vinorodne.

Plakajo doma ostali:
bore deca, tožne ženke;
Deve zorne v tihi žali
točijo solzice grenke.
Z bolj v srcu, s tugo v duši
iščejo vas v mislih svojih
po krvavih bojnih poljih,
v vaših mukah, ljutih bojih.

⁴⁹¹ *Domoljub* XXX, št. 17, Ljubljana, 26. aprila 1917, 199.

⁴⁹² Petnajsti snopič, 17.

⁴⁹³ Zdi se, da se tu prvič podpiše kot Vide z Mirne.

Molijo za vas, junaki,
za može, očete, sine,
ki življenje svoje dali
na oltar so domovine.
Težka bol je vaša zguba;
toda misel nas tolaži:
ravno vaša smrt prerana
težke čase spet ublaži!

Domovina vas je zvala
kot stotisoče dandanes! –
Kar vas Mirna je zibala,
kar krstil vas sveti Janez:
pokoj mrtvim, slava živim,
oj junaki, oj rojaki!
– Če nas Mirna več ne združi,
snidemo se nad oblaki!⁴⁹⁴

6. II. [1917]

Zato je tudi več Ambrožičevih pesmi o zaledju. O njem razmišlja celo načelno, strateško, še zmeraj kot vojak: »*Vojna ni samo v ospredju, / v črti ne samo ognjeni, / vojna tudi se v zaledju / čuti in nasledki njeni.*« Ker je ne more premagati orožjem, hoče sovražnik avstrijsko armado izstradati: »*Vsi naštetih milijoni / hočejo pa vsak dan jesti. / Hrane hočejo topovi – / in vse redno je na mesti. // Za vse to skrbi zaledje, / če je prav zaloga pičila, / fronta širna – vse je v redu, / brez njega je fronta – ničla.*« Da bi vojaki ne bili lačni, si zaledje pritrjuje od ust, za topove so celo zvonove prelili vanje. »*Kakor žila dovodnica / bojni črti je zaledje. [...] če zaledje mu omahne, / pade tudi strelski jarek!*« Ta uvodna pesem (19. II. [19]17) je prva iz cikla *V zaledju*, od katerega pa je v avtorjevi zapuščini dostopna le še VII. *Le črni vran* (20. II. [19]17). Izjavni osebek pogreša žlahtnih glasov: fantovskega petja na vasi, zvonjenja ali vsaj ptičjega petja. *Le črni vran »na poljani zasneženi« »smrtno pesem poje tam / sebi – i menda i nam....«⁴⁹⁵*

Iz zaledja je tudi bridka *Ironija* (Judenburg, 10. II. [19]17) zaradi zvonov, ki jih snemajo za vojne namene. Prej so klical k molitvi. »*Oj bili pol srca ste nam! / Za nami v grob ste plakali / in kaj ste zdaj dočakali!*« »*Poprej miru, glasniki zdaj morije – / O višek »ironije!*«⁴⁹⁶ Seveda tudi ta Ambrožičeva pesem ni mogla priti v javnost.

Vtis je, da je bil Ambrožič to leto umaknjen z neposrednih bojišč in je zato imel več časa za poglobljanje. Od tod pesem *Sama* (Judenburg, 10. II. [19]17),⁴⁹⁷ mati treh sinov, »*brhkih, čvrstih kakor hrast*«. Prvega ji »*strl je sever, drugega pokopal jug*«, »*tretji je beden rob*«, če še živi, saj že celo leto od ujetega ni glasu. Zaradi pomanjkanja vojakov so vpoklicali še njenega postaranega moža. V vojsko so se primorani odzvati že mladoletni,

⁴⁹⁴ Glede na to, da so štirivrstičnice iz predloge v 15. snopiču tu združene v osemvrstične kitice in na nekaterih mestih dodani pomišljaji, je bila pesem najbrž objavljena v *Domoljubu*, vendar sem zgrešila vir.

⁴⁹⁵ 15. snopič, 24.

⁴⁹⁶ 15. snopič, 17.

⁴⁹⁷ Razumljivo, da taka pesem v času nastanka ni mogla biti objavljena.

zato zaupanje izginja ali kakor je naslovljena pesem: *Poslednja nada gre...* (18. II. [1917])
»Doba, v kateri mi živimo, / čas je velik, težek, resen, / zopet se uresničuje / tista stara
žalna pesem: / 'Pobič sem star šele osemnajst let, / pa cesar me hoče k soldatom imet!«
se pesnik medbesedilno⁴⁹⁸ sprtno naveže na folklorno pesem. In nato našteva po Evropi
raztresene avstrijske fronte:

Fante, hraste naših gôr so
ruske stepe nam podrle,
srbska polja, divje šume
so karpatske jih požrle.
Tiroli, Gorica, Krn, Doberdob
našim možem izkopali so grob.

Žanjica in kosce se utrudita pri delu, »žeti se ne naveliča / smrt in vojska ne poneha.«
Ti obrazki zorni, nežni... / Smrt, te pusti vsaj cvetice! / Ne! – Pasti mora ta nežni cvet!.../
Vojna se skor konča ali pa svet!« Vid Ambrožič protestira, da pošiljajo na fronto neizku-
šene, šolskim klopém komaj utečene fante: »Nova spet hrana požrešnih topov, / vojna, še
nimaš zadosti grobov?«⁴⁹⁹

Ne, Ambrožič si ni delal utvar! 25. II. [1917], še istega meseca, ko je v njegovem
začetku slavil cesarjevičev polk, ga pretresajo številke. 27. tisoč. Tak je naslov pesmi, ki
v prebujajoči pomladi grenko spremlja odhod novega maršbataljona v nadomestilo padlih
na krvavih poljanah:

Tri leta skoraj bo, kar od Ljubljane
se je poslavljal naš domači polk
in gori na gališke je poljane
odpeljal v gluho noč nam vlak ga dolg.
čez 4000. – Kje so zdaj junaki,
cvet naroda, ponosni korenjaki? –

Ah, vojna ne poneha z divjo silo,
razsaja dalje puška in kanon
in danes spet naš polk v nadomestilo
izgub krvavih nov maršbataljon.
Pošilja že mu sedem in dvajseti
z mož Abrahama let in v prvem cvetju.

Že 20. in sedmi tisoč daja
dežela Kranjska polju našemu
in kje so drugi polki, ki jih vzgaja
dežela naša carju milemu?«

Kam zginjajo te množice, kam grejo,
ti tisoči poslani tja na mejo?...
V mladosti zorni nam je dedek pravil,
da nekdam zmaj je v naš bil kraj pridrl,

⁴⁹⁸ Prim. Marko Juvan, Prim. Marko Juvan, *Vezi besedila. Študije o slovenski književnosti in medbesedilnosti*, Literarno-umetniško društvo Literatura, Ljubljana 2000.

⁴⁹⁹ Seveda taka pesem ni mogla priti v javnost.

ki leto dan cvet naroda je davil,
a prišel je junak in ga je strl.
Tak zmaj i dandanes, le stokrat huje
v podobi vojne nam po svetu hruje.⁵⁰⁰

Kdaj pride junak, ki bo ukrotil zmaja. Padlih ne bo obudil, a vsaj novih žrtev jih bo rešil.

Zima mine – vojna ne! (2. III. [19]17). Ambrožičev gnev se iz tedna v teden veča. Za vojno več ne obtožuje konkretnega zunanjega sovražnika, temveč človekov pohlep po oblasti in lakomnost. Da se izogne konkretnim osebam, personificira dogajanje samo:

Oj vojna, ti človeštva bič,
človeških šiba ti otrok,
ne vidiš, te ne gane nič
mrličev kup, solza potok?!

Sramota prosvetljenega
stoletja ti dvajsetega.

[...]

Za bedno zemljo se tepo
in vbijajo stotisoči,
ko dosti vsakdo jo dobo,
ko smrt zatisne mu oči.

Kaj vsega ne stori napúh
in sestra zélena zavist!
Kje je krščanstva mili duh,
svet, te tako učil je Krist?!⁵⁰¹

Zdi se, da je prav upadanje morale bilo vzrok, da so Ambrožiča premestili v zaledje – morda med črnovojnike – saj se odslej pri njegovih pesmih ne pojavlja več kakšno boljše, le Judenburg in Ljubljana. Da na novem službenem mestu ni bil prav zadovoljen, se da razumeti iz pesmi *V pregnanstvu*: ob reki Muri »premišljam dneve sužnje / in pevam pesmi tužne (24. III. [1917]).⁵⁰² Tudi v spomin tistemu od kdo ve kje, ki mu od vojne časti pripada edino *Vojaški pogreb* (28. III. [1917]):

Tri salve. Grob zasut je.
Abgelassen!
Pogrebci – tujci odhite narazen.
Nobene solze! - - -⁵⁰³

Slike iz težkih dni so nastale v Judenburgu 29. in 30. junija ter 3., 6., 10. in 12. julija 1917. Cikel sestavlja dvajset pesmi iz treh različno rimanih štirivrstičnih kitic. Morda se je avtor v njih zgledoval pri Jenkovih *Obrazih*, saj že v prvi pesmi obnavlja njegov motiv,

---

⁵⁰⁰ Snopič 15, 26.

⁵⁰¹ Snopič 15, 29.

⁵⁰² Snopič 16, 11.

⁵⁰³ Snopič 16, 18.

kako narava ne čuti človekove bolečine (I). Vsaka pesem zase je samosvoja slika vojnega dogajanja. Že druga (II.) je baladno ustrojena: Pšenico mož (na vojaškem dopustu) seje, žanje jo žena v črni ruti. Tu je upesnena samo posledica, medtem ko v naslednji avtor prestreže prizor in medias res: »v kritju na kolenih / piše vojniki ženi / dolgo, gorko pismo«. Pri tem ga zadene granata: »Strgano je pismo, / strgan je pisalec! –« (XV). Samotni grob zaljša le cvetka, ki prav tako nihče ne vé zanj kot za tistega ne, ki ga kdove kje mati doma zaman čaka (III). Čeprav v sovražni vojski, pesnik sočustvuje z ruskim muzikom: žal mu je njegove požgane kočice (»hata«) in grobišča v uničenem sadovnjaku (VII),⁵⁰⁴ žal s krvjo oblitih velikih pšeničnih polj ob Dnjestru (XI, XII). Kot podeželski človek ve, kako se pridela vsakdanji kruh, zato trpi zaradi naravne nesreče (XIV).⁵⁰⁵ Zadnje tri pesmi se nanašajo na soško fronto: »krvavo Sočo« (XVII), okupirana »vinorodna Brda« in »Goriško sončno«: »ljudstvo pa pregnano / vmira po tujini« (XVIII), »hrepeneče po domovini« (XIX). Cikel slik se konča z razočaranjem nad Božjo ravnodušnostjo:

Zdi se, da zastoj je
 prošnja in molitev;
 Ponehati noče
 grozna ta moritev.

Gluha so nebesa, –
 kot da višnji Oče
 svet v pravični jezi
 pokončati hoče.... (XX).⁵⁰⁶

Toda vmes je nastala dolga mogočna pesem *Oj sveti križ!* Navzven je upesnjen popis vseh vojnih bojišč, na katerih jo je kljub skrajnim nevarnostim in naporom srečno unesel, je hkrati globoka refleksija, s katero se izjavni osebek v krščanskem ključu nekako umirja in sprejema smisel prestanega trpljenja z upanjem na srečanje s Kristusom, ki je enako in še huje doživljal pred njim:

Oj sveti križ, ti sladko tolažilo,
 ti upanje Adamovih otrok,
 ti našim ranam lek si in hladilo,
 častiti les, posvetil te je Bog!

Krepčilo v našem si trpljenju nam,
 zastava večnega plačila tam!

Ko hodil po poljanah sem galiških,
 po stepah ruskih zmučen in potrt;
 v granatnem ognju po brdih goriških
 in po pečeh tirolskih – poleg smrti:

Pozdravljal me je s potov, cest in hiš
 povsod najstari znanec, sveti križ!

⁵⁰⁴ Pripis: Spomin na Nagorko, julij, avgust 1915.

⁵⁰⁵ Pripis: V spomin na grozno sušo meseca maja in junija 1917.

⁵⁰⁶ Citati iz snopiča *Nove poezije*, Zložil Vid Ambrožič, Celovec 1914, Škrjanče 1916, Judenburg 1917. Po pripisu na koncu sodeč so bile objavljene v *Mladosti* št. 6-8-10 leta 1917.

Stotisočim v tej vojni dolgotrajni
pošla potrpežljivost je, pogum,
pogled na té in spet so bili vztrajni;
naprej! Gospod je z nami vojnih trum!
Pogled na te – in ranjenec je tih,
pogled na te – potem poslednji zdih!

Ko tisočkrat je smrt name prežala
v krvavih bojih, hladen sem ostál;
pogled na križ in Križanega dala
mi moč je, da se smrti nisem bal!
Saj ako jo Gospod prestal je sam,
naj jaz bojim se je in trepetam!?

Ko po galiških poljih sem marširal
po cele dneve in noči ves trd,
na križe sem ob potih se oziral:
Sin božji tudi šel je truden v smrt!
On ni omagal, naj omagam jaz?
In spet se mi razvedril je obraz!

Kot ogenj je pekoči rezal rame
na marših težkih križ mi – telecnjak.
Pogled na križ! Kaj ni ga nosil zame
Gospod sam, križ še stokrat bolj težak?!
In ako tožil ni sam božji Sin,
pa jaz naj ne vzdržim teh bolečin?!

Ko mraz mi je v Karpatih stresal ude,
ko v snegu pokopan sem ležal živ,
bolj mrtev že kot živ od zime hude,
pogled na križ: Kdo tam visi nekriv?
'Moj sin, trpiš? Jaz trpel sem še bolj
na križu zate sem umiral gol!'

Ko grozna me je mučila vročina,
in prašno lice mi oblival pot,
domislil križ me božjega je Sina,
domislil Oljske gore, kjer Gospod
potil krvave kaplje je za nas, –
molče obrisal vroči sem obraz

Ko mi okrutni glad telo je mučil
in jedel nisem dolge dneve tri,
da že sem se slabosti same ključil,
tolažil spet si sveti križ me ti!
Se štirideset dni postil je Gospod,
in kaj so dali mu na zadnji pot?

Ko žeje mrl na Svetem sem Miheli,
kot v peklu evangeljski bogatin;
za kapljo vode rad dal svet bil cel,
me s križa je tolažil božji Sin:

'Potrpi, žejen tudi jaz sem bil,
ko prosil vode, žolča sem dobil!'

In ko mi krogla ramo je prebila
pri Grodeku, na križ sem se ozrl:
Pogled nanj v rano mi je vlil hladila,
Gospod zamé je tudi v ranah mrl!
Do zadnje kaplje kri zame prelil,
z veseljem sem trpljenje ž njim delil!

Ko zapuščen sem v strelskem jarku čakal,
kdaj meni usodna krogla prileti;
po domu in po svojih dragih plakal,
si s križa zopet me tolažil Ti:
'Na glas sem s križa tožil, zapuščen,
kot bil sem jaz, pa človek ni noben!'

Oj sveti križ, ti znamenje nebeško,
ki te s krvjo posvetil je Gospod,
opora nam za zemsko pot si težko,
tolažba, up, ti revnih nas sirot!
Ko uzrem na nebu te na sodni dan,
daj, da vesel te uzrem in ne plašan!
23. 3. [1917] ⁵⁰⁷

V *Bogoljubu*⁵⁰⁸ je pesem objavljena pod naslovom *Sveti križ – vojak*, drugače pa le z nekaterimi spremembami v ločilih na koncu vrstic in zamenjavo v vrstnem redu enajste in dvanajste kitice.

Kot daljni odmev in povzetek omenjene pesmi je v primerjavi z njo kratka z naslovom *Naš up in tolažba!* (29. III. [1917]). Le da tu izjavni osebek posploši težke razmere – »Živimo v težkih časih stiske, smrti / in smo potrti in ponižani.« – in verjame, da njegovo stališče sprejemajo tudi drugi: »Tolažba in naš up je – Križani!« Vendar ne mazohistično, temveč po naravnem redu in po krščansko s srečnim koncem: »In upajmo pa tudi, da že skoraj / bo ta krvavi križev pot končan; / po dežju vselej spet sonce pride, / po petku velikem – vstajenja dan!«⁵⁰⁹

Ambrožič se velikokrat tolaži z Jezusovim križem in svetopisemskimi prilikami (prim. *Bogatin in ubogi Lazar* (2. IV 1917), pri čemer ne misli samopašno le nase: »trpin sem, a ne sam, – stotisoči. Sam Oče tvoj, Te je zapustil bil, / roj farizejev Te je sramotil. / ... / tolažba nam je, Kristus, tvoja zgodba / od bogatina samopašnega / in pa od Lazarja na gnojnem kupu, / krivic teh spričo in trpljenja strašnega!«⁵¹⁰

⁵⁰⁷ 16 snopič, 12–14. Tukajšnja objava sledi originalu, ker bo bralec lažje prišel do objave v *Domoljubu* in jo primerjal z Ambrožičevim izvirnim besedilom.

⁵⁰⁸ *Bogoljub*, leto XV, št. 5, maj 1917, 138.

⁵⁰⁹ Snopič 16, 1. Pripis: [objava]: *Mladost*, št. 1, [19]18.

⁵¹⁰ Snopič 16, 20.

Veliki petek brez konca (Velika nedelja, Judenburg, 8. 4. 1917) na samo veliko noč naslovi pesem Vid Ambrožič, saj se na bojišču pasijonska motivika kar ne neha kljub slovesnemu zvonjenju.

Naprej srca nam krvavijo
pod težo vojnega trpljenja.
// .../
Tri leta že veliki petek
nam je vsak dan, krvav čez mero;
cel svet je Golgota krvava,
kjer mre nedolžnih tisočero;
in z božjo Materjo za Sinom
trepeče tužnih src stotero.
// ... /
Kdaj res napoči dan vstajenja
/ ... /
Noben ga koledar ne kaže,
in zanj ne ve nobena pratka!⁵¹¹

Medtem ko je bila navedena pesem objavljena v *Bogoljubu*, so naslednjo Šesta velika noč v tujini (Judenburg 8. IV. 1917) brali v *Domoljubu*.⁵¹² Obe sta nastali istega dne. Druga se bolj navezuje na zunanje praznovanje največjega krščanskega praznika, ki ga v tujini ne ogreje.

*III. vojna Velika noč*⁵¹³ je cikel iz štirih pesmi brez naslovov. V njih izjavni osebek spremlja zaradi vojne osiromašene velikonočne obrede. Najprej v treh različnih kiticah (2 + 6 + 10) s pirhi ironično metaforizira različne vrste nabojev, ki sikajo s sovražnikove strani.⁵¹⁴ V drugi v dveh štirivrstičnicah žaluje za zvonovi, saj tisto leto – ob ragljanju – niso šli v Rim, temveč na vojsko jih zares ne bo več slišati. V tretji v treh štirivrstičnicah vidi v velikonočni procesiji same ženske, otroke in onemogle starce. »*Kje moške so, fantje živi? / Nimamo jih ni četvero, / da nosili bi bandero ...!*« Dekleta so od velikonočnega blagoslova navadno hitela domov v veri, da se bo katera v letu poročila. Tokrat pa marsikateri ni do snubcev:

Tam ob urni, bistri Soči
spava ženin moj cvetoči;
in zato hiteti nočem,
zadnja hodim, bridko jočem.

Tretja vojna pomlad 18. 7. [1917]) je res »lepa kot nevesta, / kadar stopi pred oltar«, toda »v tretjem vojnem letu / ko do vrha prikipeva / žalost in gorje na svetu!«, njega, šestindvajsetletnega, v njegovem »žalostnem življenju«, njeno razkošje ne gane.

⁵¹¹ Snopič, 16, 14. Pripis [objava]: *Bogoljub* št. 4, [19]18.

⁵¹² Snopič 16, 15. Pripis [objava]: *Domoljub*, april 1918.

⁵¹³ *Domoljub* XXX, št. 14, Ljubljana, 5. aprila 1917, naslovna stran (157)–158.

⁵¹⁴ Podobna motivika je v pesmi *Vojni piruhi* (28. II. [1917]) »Spomin iz dobe blažene, / spomin otroških srečnih let. / ... / A vojna tvojih piruhov / do grla smo že siti vsi; / granat, šrapnelov, krogelj, min / in kako se že zovejo / vsi tvoji grozni piruhi!«

Vojake so glede na operacijske potrebe posamezne enote premeščali z enega na drugo bojišče. Pri tem so se srečevali z vedno novimi obrazi in z nekaterimi med njimi so se bolj spoprijateljili. Od tod kar trinajst štirivrstičnih kitic dolga kronika *Mojemu prijatelju in so-bojevniku / A. K. v spominsko knjigo (album)*. (5. 7. 1917), v kateri se mu priporoča, »beroč vrstice te: / bil nesrečna je – a blaga duša!«⁵¹⁵ Vanje, če so imeli srečo in ostali živi, so se usedali spomini na prestane bitke. Tako je že na zahodni fronti odmeval v pesniku *Spomin na Lavaronsko visoko planoto (Maj 1916.)* v Karpatih. Ambrožič je bil navdušen botanik, zato ni čudno, da ga je po hudem boju ganil pogled na okrvavljeno spomladansko cvetje:

Vesna poljubila
gorsko je ravan;
kamor je dihnila,
tam je cvetka vzknila:
modri encijan.
Hkrati gora bila
vsa je vrt cvetan.

Drobni zdaj cvetovi
ôčke svojo plave
kot neba višave
zopet so odprli,
čudom v svet so zrl:
gora vsa zelena,
s krvjo poškropljena. –
Taka še nobena
vigred bila ni!

Od granat, šrapnelov
trata prekopana,
s trupli zornih bitij
gosto posejana;
od topovskih strel
gora omajana!

Žalostno cvetovi
ôčke svoje plave,
mehke in sanjave
tuge so zaprli,
kot junaki vrli,
ki za dom umrli
svoj so in njihov.⁵¹⁶

Zdi se, kot da so se avtorju začele odpirati oči. *Prerokbe zore...* (24. 6. 1917) je naslov pesmi, ki jo je poslal *Domoljubu* v objavo.⁵¹⁷ Že večkrat je bilo omenjeno, da si je urednik privoščil kakšen poseg, marsikdaj tudi obziren in za njegovo izboljšanje, včasih tudi v skladu z uredniško politiko tudi zato, da bi ne bilo težav z očitno cenzuro. Tu so

---

⁵¹⁵ Objava: *Mladost* št. 1. [19]18.

⁵¹⁶ *Domoljub* XXX, št. 28, Ljubljana, 12. julija 1917, 331.

⁵¹⁷ *Domoljub* XXX, št. 29, Ljubljana, 19. julija 1917, 344.

za študijsko primerjavo prikazani urednikovi popravki⁵¹⁸ za objavo besedila. Popravljenega mesta so v opombah podčrtana.

*Prerokbe zore...*⁵¹⁹

Ko še krog sem samosrajčnik letal
brezskrbnó, otročje še vesel,
babica mi je prerokovala
o stvareh, da strah me je prevzel.

⁵²⁰Le veseli se, otrok moj zlati,
saj ko prideš v leta, da boš mož,
čakajo stvari te, strašne, grozne,
ker dovčakal⁵²¹ težke čase boš.

Ko se bo železna kača vila
vsepovsod od sela do vasi,
letali⁵²² železni ptiči v zraku,
časi pridejo strašni, težki.

Brat se bode zoper brata vzdignil,
križem svet nastanejo vojské,
»Blagor mrtvim, ki so že prestali!«⁵²³
bodo vpili stiskani ljudje.

Človek svoje bo vesel napake,
zdrav bolehnega bo blagroval;
cesar bo ostanek svoje vojske
lahko vse pod eno lipo zbral.

⁵²⁴Lačen človek bode za hleb kruha
celo svojo širno njivo dal;
par volov pa toliko bo vrednih,
kakor preje celi grunt je stal.

Da orjeta, sosed bo sosedu
vola dal, da tvorita mu par;
človek s hriba v hrib človeka klical,
iskal dim, da izda mu živo stvar.⁵²⁵

---

⁵¹⁸ Urednikovi popravki so tu prikazani podčrtano.

⁵¹⁹ Avtor: Prerokbe zore... – Urednik: Prerokbe

⁵²⁰ Tu je urednik dodal začetni narekovaj in naglasno znamenje na glagol: »Le veseli se ...

⁵²¹ Avtor: dovčakal – Urednik: dočakal.

⁵²² Avtor: letali – Urednik: létali.

⁵²³ Tu je urednik upošteval spredaj dodani začetni narekovaj in citat v premem govoru, zato dvojni narekovaji.

Avtor: »Blagor mrtvim, ki so že prestali!« – Urednik: »Blagor mrtvim, ki so že prestali!««

⁵²⁴ Urednik je izpustil to celo kitico.

⁵²⁵ V tej kitici sta uredniško predelani zadnji dve vrstici

Avtor: človek s hriba v hrib človeka klical, – Urednik: s hriba v hrib ljudje bodo klicali; iskal dim, da izda mu živo stvar. Urednik: préžali, če kje je živa stvar.

Žen devetdeset in devetero
na moža bo prišlo slednjega.
Žena v gozdu štor bo zagledavši:⁵²⁶
⁵²⁷»Oj predragi mož moj«! vzklikala.

Pes ne bo poznal več gospodarja,
brat ne brata, sin očeta nič;
ker ne bode ga, da jih zagrebe,
pri mrliču ležal bo mrlič.

Antikrist učil bo novo⁵²⁸ vero.
Svet, kar še ga bo – bo podivjan.
Krivi prerok⁵²⁹ bo denar sejal mu
in potem pa pride – sodnji⁵³⁰ dan.

Siva babica, oj blagor tebi,
ki čakala teh nisi dob;
a gorje nam vsem, gorje i meni,
da bi pač šel s tabo vred bil v grob!⁵³¹

Iz te pesmi se vidi velika, najbrž ne le avtorjeva resignacija, temveč splošno razočaranje nad potekom dogodkov tako na fronti kot za konferenčnimi mizami visokih politikov. Ni prvič, da ga obhajajo turobne misli.

Žalostna triletnica je nastala natančno na tretjo obletnico začetka prve svetovne vojne: 26. 7. 1917. V njej ni več nobenega vzhičenja nad zmagami lastne vojske niti izraženega sovraštva nad zahodnimi sosedi. Nasprotno: s figuro pretiravanja ena sama obtožba nad nesmiselno morijo in prošnja za konec vojne:

Tretjikrat se zavrtelo
leto je okrog,
kar čez svet prevzel je vlado
Mars, srditi vojni bog.

V tretje že obhajamo
žalostno obletnico,
kar so mir nam pokopali,
z njim veselje, srečo vso.

Že tri strašna, dolga leta
svet pretresajo kanoni,
plakajo in krvavijo
milijoni. –

---

⁵²⁶ Avtor: zagledavši – Urednik: zapazivša

⁵²⁷ Narekovaji! Avtor: »Oj predragi mož moj«! – Urednik: »»Oj predragi mož moj«« – vzkliknila.

⁵²⁸ Zamenjana beseda! Avtor: novo vero – Urednik: krivo vero.

⁵²⁹ Avtor: prerok – Urednik: prorok.

⁵³⁰ Avtor: sodnji – Urednik: sodni.

⁵³¹ Snopič 24. Pripis. [objava] Domoljub, št. 17. Toda tokrat se pripis ne ujema z dejansko objavo. To se zgodi še na nekaterih mestih, kar pomeni, da avtor ni imel *Bogoljuba* sproti pri roki, kar je bilo v vojnih razmerah razumljivo.

Če bi skup se stekle vse solze,
ki jih vojna svetu je izžela:
to bi bila reka cela,
ah, ne reka – bilo bi morje!

Da se zbere vsa prelita kri:
ne potòk, ki žene kamne tri,
veletok ogromen bi nastal,
ki bi ladje nosil, brode gnal!

Kar nam vojna mož požrla je mladih,
Triglav cel nastal bi iz mrtvih,
da junake vredno sprejme vse,
treba zemlje cele deželé!

Ali je na svetu še kedo,
ki miru in konca ne želi?
Kakšno mora imet pač srce,
ki mu teh grozot še dosti ni? ...

Judenburg, 26. 7. 1917

Domoljub je pesem objavil pod nevtralnimi naslovom *Ob triletnici*⁵³² v avgustu 1917 z minimalno spremembo v prvi vrstici druge kitice in v prvi vrstici sedme kitice, predvsem pa je izpustil šesto kitico. Resnici na ljubo: ni mogoče trditi, da samo zaradi političnih vzrokov, tudi poetično je okorna.

Deset dni prej (16. 7. 1917) je nastala refleksivna pesem 26. VII. 1914 – 26. VII. 1917. *Ob triletnici*, v kateri Ambrožič opravi porazno bilanco:

Tri dolga leta so za nami. –
Tri težka leta že, odkar
zahrul po celi je Evropi
prestrašne vojske nam vihar.

Tri grozna leta – kar topovi
grme ob naših nam mejah,
kar blagi mir je zginil s sveta,
ki plava v krvi in solzah.

Kaj pravi nam treh let bilanca!
Srce nam krvavi ob nji.
Zastonj je kri v potokih tekla,
zastonj solze, napori vsi.

Borili smo se kakor levi,
saj zoper nas je celi svet.
Kraljestva štiri si podvrgli –
Prečudna hrabrost naših čet!

A kaj nam zemlja vsa pomaga,
kaj vrednost nje je proti tem,

⁵³² *Domoljub* XXX, št. 32, Ljubljana, 9. avgusta 1917, 380.

kar zanjo vse smo žrtvovali,
kar vojna vse je vzela vsem.

Oh, prazni so domovi naši,
zvoniki, hlevi in mošnje;
in kleti, žitnice so prazne,
le tuge polno je srce.

Vse dali smo, kar smo imeli
in kak je nam rodilo sad?
Nas, ki nam krogla je zanesla,
preti uničiti zdaj glad.

Tri vojna leta so za nami,
a ljubega še ni miru,
tri leta smo se bojevali,
da zdaj umrjemo – gladu...!⁵³³

LAKOTA

Ironične na račun prehrane se začno že takoj v začetku leta 1917. *Naša aprovizacija* (Kallweg 15. I. [1917]⁵³⁴ je vojaška varianta folklorne: *repa, korenje .... slabo življenje*. Na vojake je porazno vplivalo, da je začelo primanjkovati kruha tudi tistim, ki so imeli denar zanj. *Kruh – Božji dar* je pisal Ambrožič: »Tisočkrat si na jeziku, redko pa v rokah...«:

Bog te sprimi, Božji dar, preljubi kruh,
akoravno črn kot oglje, kakor poper suh!
kakor duša v vicah po nebeškem tolažili,
kot nevesta, da se ji povrne ženin mili,
kakor žejni jelen po vodici,
po hladnem krepčilu,
tako hrepeni po tebi gladno mi telo in duh.

30. I. [19]17.⁵³⁵

Kruha nimajo je upesnjen odlomek o Jezusovi pomnožitvi kruha iz Matejevega evangelija (Mt 15,32-39), da je nasitil v puščavi lačno množico, ki ga je bila tri dni poslušala. Ta dogodek pesnik, tudi sam lačen, aplicira na vojno stanje:

Oj pridi k nam še enkrat, oj Učitelj božji,
spet tvoje ljudstvo tare glad in greh
in kruh spet čudovito nam pomnoži,
zakaj živimo v težkih, hudih dneh!
Tako se ljudstvu vsemu boš omilil
in vsak se bo Ti za učenca silil,
vsi, znam, za uk se tvoj zanimajo,
zakaj ljudje so lačni, kruha nimajo...

(Judenburg 10. II. 17)⁵³⁶

⁵³³ Snopič 16, 28.

⁵³⁴ Snopič 15, 3.

⁵³⁵ Snopič 15, 10.

⁵³⁶ Snopič 15, 16.

Pri pesmi *Naš praznik* je prva kitica najbrž namenjena evharističnemu kruhu, čeprav bi se dalo misliti tudi na obisk ranjencev. Druga kitica se ironično ustavlja ob kruhu: »Velik je naš tek, / vendar toži pek, / da ga posla ni – / čudne te reči!« Tretja kitica govori brez olepševanja o posledicah: »Glad, človeštva bič, / ti si grozen ptič / suh, mršav, mračan... / Meni dobro znan! / tukaj nič, tam nič! / Ust je milijon, / kruha en porcion! (12. II. [1917]).⁵³⁷ Lakota je znamenje časa, kakor priča *Signum tempóris*. Vljudno vprašanje, ki želi osrčiti tovariša, dobi odgovor: »Vrag te vzemi in vse ljube, / nageljne in rožmarin; / daj mi hlebec ovsenjaka, / dam za njega ti cekin!! (Pust, 20. II. [19]17). Na sam pust nič mesa in krofov! *Izkaznice* (5. III. [1917] postajajo življenjsko pomemben dokument: »Brez nje ne dobiš nič za pod zob, / nič ne za pod nož, ne za na krožnik; / človek v pravem pomenu je rob. / Greš čez župno mejo, že te ima orožnik, / če brez nje si se podal na pot!« / Precej si vohun! In kot razbojnik, tat / lahko prideš v ječo, vrv dobiš za vrat!«⁵³⁸ Cela kopica podatkov za različne etnološke teme!«

Štiridesetdanski post je včasih veljal le za postni čas, a »letos on je stalen gost«: »Nič brez kart za v usta, ne za dim,⁵³⁹ / kruh je črn, na grame reže se, / našo hrano so nam skrčili, / a želodec noče se (7. III. [1917]).⁵⁴⁰ Še bolj kritična, satirična in ironična na račun države je *Vojna iznajdba*:

Na mestnem trgu, tam, kjer v črkah zlatih
 »Prodaja kruha« bere se na vratih,
 se tisočglava množica vali,
 in tja požarna bramba zdaj hiti.

Seveda. Lačno ljudstvo hoče jesti!
 Cel božji dan čakali so na cesti,
 zdaj »Kruh pošel!« so jim napisali,
 pod nosom zadnji so se obrisali!

A glad, kot vojna ne pozna pardona,
 ne briga lačen človek se zakona;
 ogorčena množica noče vstran,
 nastane krik in vik, kot sodnji dan.

A glej! Naenkrat tja pred prodajalno
 požarna bramba pridrvi z brizgalno.
 povelje rezko: To škropi, deži!
 Do kože mokra množica beži!

Požar še vselej so gasili hudi,
 seve in žejo že od nekdanj tudi,
 a da kdaj lakoto gasili so...
 To v vojski šele izumili so!!

24. III. 1917⁵⁴¹

⁵³⁷ Snopič 15, 16.

⁵³⁸ Snopič 16, 1. Pripisano [objava]: *Mladost* št. 1, [19]18.

⁵³⁹ Cigarete, tobak!

⁵⁴⁰ Snopič 16, Pripisano [objava]: *Mladost*, 1918, št. 3/4).

⁵⁴¹ Pripisano k pesmi: Spomin na dogodek v Gradcu svečana 1917. *Mladost* 1.[eta 19]18 št. 3/5.

Ambrožič je neugnano hudomušen. *Žemlje* so z vojno izginile. Ima jo le svetega Roka pes! (26. III. [1917]).⁵⁴²

Očetova smrt na fronti pomeni izgubo dohodka in prinaša v družino pomanjkanje kruha, obleke, kuriva za zimo in s tem toplote v mrazu. Mater obhaja strah za otroke.

Kruhka ni, ata ni:

Kruhka ni, oh, kruhka ni,
deca gladna – to boli!
Glad potrkal je na vrata:
'Lačen, kruha, mama zlata!
Sama gladna, kje ga vzamem?
Bógu se usmili samem!
Kruhka ni, oh že tri dni,
deca gladna – to boli!

Mraz – a tople ni peči,
deca trepeta, ihti;
mrzla v kotu peč je bela,
komaj da še njo bi grela!
Ah drv ni, da se zakuri,
zima trka pa na drugi!
Mraz a tople ni peči,
deco zebe –to boli!

Zima je – obleke ni!
Deco strgano mrazi;
Trebaj Tončku novih hlačic,
da ne bode kazal kračic;
treba Anki čizmic novih,
plačaj v novih jih gotovih!
Kupi – če denarja ni!
Deca gola – to boli!

Bore deca – ata ni,
da oblači te, redi!
Gor v Galiciji prostrani
grob je našel svoj prerani.
Kdo se usmili zdaj črvičev,
gôlih, gladnih otročičev?
Kdo živi, zanje skrbi?
ata ni – oj to boli!

Revno materno srce,
kaj trpiš, to sam Bog ve!
– Roka je odrevenela,
ki za revčke je skrbela!

Sama že bi vse prestala,
a uboga deca mala!

---

⁵⁴² Snopič 16, 16.

Bog ti revnih tolažnik,
bodi oče jim, rednik!

Kallwang 4. II. [19]17⁵⁴³

Bogoljub je z objavo preproste a odlične socialne pesmi *Kruhka ni, ata ni* odlašal skoraj dva meseca, kar se vidi iz pripisa »*Konfiscirana v Dom.*[oljubu] 29. III. [19]17). Cenzura jo je najbrž razumela kot očitek oblasti. Kar je bilo seveda tudi res. Hudi časi tudi v tem pogledu pa niso preprečili objave grenko šaljive pesmi *Kaj zobje!* na samo tretjo obletnico začetka I. svetovne vojne 26. julija 1917:

Moja stara mati
večkrat je tožila
kot na gnojnem kupu Job:
'Joj meni ubogi
starki, ki ne morem
jesti, ker jih nimam zob!

Jaz pa pač imam zobe
kakor mlinski kamen,
da vse zmeljejo, zdrobe.
Ali kaj zobje mi
v naših hudih časih,
ko pa nič ni za pod njé!⁵⁴⁴

Bajka o Ribničanovem konju (3. 8. 1917) je komediografska balada ali kozerija o hudi lakoti v vojnih dneh. Ko se je konj ravno odvadil jesti, je poginil. »*V prilikah kot Kristus govorim, / menim pa, kdor ni baš slamne glave, / uganil bo, kam taco pes moli / in razumil bo me brez težave.*«⁵⁴⁵

Iskrice iz svetovnega požara (15. 8. [1917]) združujejo pet moderno oblikovanih pesmi, saj se vrstice prelivajo v celotnem besedilu brez kitic. Njihovo sporočilo je kritično do oblastnikov, ne da bi ti bili posebej imenovani (I.). Sporočilo druge pesmi je zelo prozaično: tudi ljubezen do domovine gre skozi želodec: »*Navdušenje nam zginito je – s kruhom!*« (II.). Tretjo pesem avtor sam konča s pregovorom: »*pokonci prazen žakelj ne stoji!*« (III.). Strastni kadilci so seveda razočarani nad pomanjkanjem tobaka (IV.).⁵⁴⁶ Nekaj podobnega prisilni oddaji je obstajalo že med prvo svetovno vojno (V.). Ni dela, v katerem

⁵⁴³ Snopič 15, 13.

⁵⁴⁴ *Domoljub* XXX, št. 30, Ljubljana, 26. julija 1917, 358.

⁵⁴⁵ Snopič 16, 29.

⁵⁴⁶ O tem priča tudi Ambrožičeva pesem *Sivi dedek* (Ljubljana, 21. 9. 1917). Celo življenje se je ubijal z delom, stara leta je upal preživeti v miru, pa je prišla vojna in v njej zgubil sina edinca, za njim je od žalosti strlo še mater. *Zapuščen kot kamen sred cesté se je tolažil edino še s pipico, zdaj tudi te tolažbe nima več.*

Bela smrt, v življenja ki pomladi
tisoče kosiš, brezmilostna,
pusti nje, ki bi živeli radi,
mene vzemi, starca bednega!
Snopič 16, 34.

bi bil tako nazorno in strnjeno podan življenjski stil med prvo svetovno vojno. *Bogoljubne*, *Domovina in Mladost* sta bili te pesmi pripravljene objaviti, šele leta 1918!

Zaradi potreb vojske je glede na pesem *Leseni podplati* primanjkovalo usnja za obutev. (26. III. [1917])⁵⁴⁷

Po kamnem tlaku čuješ: klop, klop, klop!
To elegantne niso baš stopinje,
a šetajo tam gospodične fine!
Premnoga nekdam rajši skor bi v grob,
kot v cokljah promenirat šla na cesto.
Kaj moda nova zdaj prišla je v mesto? –
Ne moda; – beda! In zato cokljati
začeli smo z lesenimi podplati!

Ni čuda! Saj smo v tretjem vojnem letu!
A čudo je, da ne odpro se svetu
oči, da bi spoznal, kam da cokljá!
Ni čuda, da nam slednjič usnja manjka,
da svet se ne zmodri, to je uganjka,
in klati med seboj se ne poneha!
Saj če kaj časa bo še šlo tako,
nazadnje niti cokelj več ne bo.
Pa nič zato! Saj vedno sneg skopni,
potem pa lahko letamo bosí!⁵⁴⁸

I.

Vse govori, da mi je blizi
in mine leto, mine dan,
miru pa čakamo zaman.
Svet prazni, polni se Elizij.
Zakaj ga ni, saj celi svet si ga želi?
– Ne celi svet!
Še ljud poznam, ki je za vojno vnet!
Gospodje pri zeleni mizi,
ki nam držav usodo vodijo,
drugače vse o tej stvari sodijo!
Njim nič se ne mudi,
saj dobro se jim zdaj godi,
kot še nikdar popred.
Kaj njim je mar, če v solzah plava svet!
Po mehkih se foteljih zibljejo,
modrujejo, načrte vgibljejo,
študirajo učene karte,
a delo jim slade postrežne Marte,
jedi se slastnih miza njih šibi,
in šampanjec šumi.
Tako gospodje vojsko vodijo,

⁵⁴⁷ Snopič 16, 17. Pripis [objava], *Domoljub*, junij.

⁵⁴⁸ *Domoljub* XXX, št. 26, Ljubljana, 28. junija 1917, 309.

odlike, križce zlate in kolajne
na prsi komej sproti šivajo,
kjer kmalu več ne bo prostora zanje.
Vojak pa krvavi tam v strelskem jarku,
mrje gladu in žeje v sončnem žarku,
doma mu deca lakote umira,
v pomanjkanju in togi žena hira.
In kaj njegovo bo plačilo?
Leseni križec na – gomilo!⁵⁴⁹

II.

Lahko je biti dober patriot
za té, oj trebušati moj gospod,
lahko navdušen s polnim si trebuhom!
A če v želodcu kruli dan za dnevom,
na vojsko misliš s studom, s tihim gnjevom.
Navdušenje nam zginilo je – s kruhom!⁵⁵⁰

III.

'Enako kruh naj reže se za vse,'
nam trobi Höfer, krušni naš minister,
a ni potreba, da si ravno bister,
pa vidiš koj, kako da dela se.
V tem, ko ubožci stradajo,
od glada siromaki padajo,
in plakajo za kruhom medli, suhi,
gospodom našim rasejo trebuhu!⁵⁵¹

IV.

Napis nad vratmi glej: Trafika!
A notri – mrvice tobaka!
Čarobno slikan kruh pri peku,
a beračija ravno taka!
[...]
Doli lažnjive te table,
ta zlatih časov grenak spomin!
Če ga ni kruha – kaj treba skomin?⁵⁵²

V.

Težké smo doživeli čase:
Premisli človek božji! Tvoje ni
zdaj, kar na tvojem svetu zase!
Dokler se trudiš, te ne vidijo,
ko čas je spraviti, pa pridejo
ljudje, ki niso želi, ne sejali,
pa ti vzaméjo, da bi ne stradali!

⁵⁴⁹ Snopič 16, 32, pripis [objava]: *Domovina* [19]18, št. 8.

⁵⁵⁰ Snopič 16, 32.

⁵⁵¹ Snopič 16, 33. Pripis [objava]: *Mladost*, št. 5/6, [19]18.

⁵⁵² Snopič 16, 33. Pripis [objava]: *Mladost*, št. 5/6, [19]18.

Imaš otroke, ženo, te ne prašajo,
kari si pridelal ti, pobašejo:
Daj! to v korist je skupni domovini!
Čeprav na svojo njivo si sejal,
pošteno si cesarju davke dal,
če sam živeti hočeš, kakor tat
skrivati moraš svojih žuljev sad!

Lj., 23. 9. 1917⁵⁵³

Sam Bog ve (Judenburg 1. XI. 1917), kdaj bo razglašen konec vojne, ugiba izjavni osebek: »Celi svet bridkost je jedna sama. / Vse trpi, ječi in krvavi. // Modre glave – željnati preroki / vgibljejo in prerokujejo: ... / a topovi dalje hrujejo.«⁵⁵⁴ Avtor ne omejuje več trpljenja samo na svojo stran; hudo mu je za vse – tudi tiste na drugi strani! – in je do visoke politike neprizanesljivo kritičen.

DEKLETA

Na domačih tleh je cikel štirih pesmi⁵⁵⁵ s hrepenenjem po dekletu (I. *Tožba srca*), grenkobo zaradi zapuščenega shajališča deklet in fantov, ker so ti odšli »v bojni grom« (II. *Znamenje*), stisko dekleta, ker že tri leta čaka sporočila od fanta, ki je bil odveden v ujetništvo (III. *Sibirija*) in nazadnje o uslišani ljubezni: ljubica mu je dala njih šopek, kot že naslov pove (IV. *Nageljčki so se razcveli*). Ohranil ga bo, do »hladnega groba«, če ga ne bo nazaj. »Dekletu mojih sanj / vrstice te veljajo, / vse misli k njej veslajo / kot ladje ta v pristan...« (12. II. [19]17)⁵⁵⁶ je oklepajoča kitica v pesmi s prvo vrstico v naslovu. Vmes je pet kitic, vse s cvetno motiviko. *Kartica od ljube* – je tudi s šopom rožic. »In zraven poljubčkov tisoč gorkih, / le žal, da samo – na papirji!« (Kallwafng, 18. 1. [19]17).

Ambrožič je pri javnih temah zelo neposreden, medtem ko je pri ljubezenskih čustvih zadržan in jih zavije v lahkotnost in šalo. »Kaj menite, ni kar tako, / če kronane glave se spro, / nastane vojska, huda reč, / ki marsikomu ni prav všeč. / Človeka starega moraš sleči, / se vsem ugodnostim odreči, / pustiti polja, hlev in dom [...] Pustiti ljubljeno nevesto.« Janez Hudoklin mora obleči cesarsko suknjo. Doma pušča troje otrok in ženo, ki jo ljubi. Žena mu obljublja molitev, da bi se srečno vrnil. Če leto in dan pride mož pride na dopust, pa ne najde le treh, temveč še enega otroka več. V družini »namesto štirih jih je pet!« *Zgodba od Hudoklinovga Janeza ali Preveč božjega blagoslova* (15. 1. 1917) je šaljiva, ironična pesem na račun kronanih glav, čeprav je njen poglavitni motiv otrok več. Izjavni osebek ne komentira zakaj. Ženska zvestoba je bila tisti čas marsikdaj na preizkušnji zaradi ruskih jetnikov, ki so jih pošiljali delat na obsežne kmetije v zameno za odsotne domače moške.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Snopič 16, 33. Pripis [objava]: *Domovina* št 8, [19]18.

⁵⁵⁴ Snopič 16, 15.

⁵⁵⁵ Prvi dve sta nastali v Škrjančah, zato tak naslov cikla, druga v Judenburgu, za četrto ni nikakršnega podatka.

⁵⁵⁶ 15. snopič, 19.

⁵⁵⁷ Avtopsija.

Na drugem mestu dolga refleksivna pesem *Ženitnina* prvi hip daje vtis, da ji je v oporo Prešernova *Hčere svet*.⁵⁵⁸

'Predpust je tu, ženitve čas,
doma dekleta čakamo;
ni ženinov, pa plakamo.
Kdaj vendar pridete po nas?'
Dekleta nič ne plakajte,
mi pridemo, počakajte!
Oj niste še pozabljena,
dekleta naša ljubljena;
in srca vam obljubljena
ne bodo ne ugrabljena
od tujih rok. – In če jih kdo,
ugrabi vam jih – smrt samo!
A niso časi zdaj združitve;
oh, dnovi bridke so ločitve!
Dokler razsaja bojni grom,
dokler nas rabi mili dom,
v nevarnosti je domovina,
čakati mora ženitnina!
– Mi vašo žalost čutimo;
a čas je blizo – slutimo –
da spet vam v roke sežemo,
se z vami večno zvežemo!
Oj pridi skoraj blažen čas,
za nas presrečen in za vas!
A letos kliče mili dom
na ženitnino v bojni grom!

Kar nekdaj smo prisekali,
do konca bomo i držali;
veselje srečo tvegali
novosti naši skupni, zali!
Tej naši ljubljene nevesti
smo v sreči in nesreči zvesti.
– Kako bogata je in zala,
kako jo naše srce ljubi!
Po vseh deželah gre nje hvala,
zato jo tudi tujec snubi.
A mi mu je ne prepustimo,
nikoli ne, dokler živimo!
Še naši meči so ostri,
in trde našo še pesti!
Naj stane nas življenje, kri –
nikdar je tujec no dobi!
– Predpust je tu, mi rajamo,

⁵⁵⁸ Prim. France Prešeren, *Poezija in pisma* (Kondor 25 in 35), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962, 24.

ženitev ž njo obhajamo!
A ženitnina je krvava,
družici naši – čast in slava;
drugova sta pogum, junaštvo
in svatje – vztrajnost, moč, sovraštvo

do tujca, ki lasti si njo,
ki naša jo in naša bo!
Top gode nam in puška vmes
podžiga na krvavi ples.
Sam svetli car je starejšina;
zares, vesela ženitnina!
– Bog živi te nevesta naša,
smrt tujcu, ki po tebi vpraša –
ti naša mila – domovina!!

3. 2. [19]17.⁵⁵⁹

To vse nesrečna vojska stri! [= stori](21. II. 1917)⁵⁶⁰ Da se iz rosnih let ljubljeno dekle preda drugemu: ker je bil on kot vojak predolgo odsoten.

Jedna krogla, jedno pismo sta uničili življenjske sanje predvidenemu paru. Tu je balada:

Zal kot roža v zlatem maju,
lep in mil kot sen krasan; –
ena krogla, drobna krogla,
kras ta strt je, v vek končan!

Pride pismo s črnim robom:
'Dékle, ženina ni več!' –
Eno pismo, drobno pismo,
up je strt, vsa sreča preč!

Leoben, 13. I. [19]17.⁵⁶¹

Vsaka beseda je odveč!

Tiha noč omamlja od nešteti zvezd, v katerih izjavni osebek »tisoč zre rajskih očes«, kot da so njegovi padli tovariši. V okolju, kjer sta »mir in tihota povsod«, ga prevevajo mešani občutki:

Tiha noč, jasna noč.
Čudna sladka je njena moč!
V srcu občutke mi budi,
ki jim izraza najti ni!
Svet je krvav, poln težav,
srce želi si višav!⁵⁶²

⁵⁵⁹ *Domoljub* XXX, št. 7, Ljubljana, 15. februarja 1917, 81.

⁵⁶⁰ Snopič 15, 25.

⁵⁶¹ *Domoljub* XXX, št. 8, Ljubljana, 22. februarja 1917, 92.

⁵⁶² *Domoljub* XXX, št. 38, Ljubljana, 20. septembra 1917, 452.

Jeseni,⁵⁶³ ko umirjajoča narava nagovarja človeka, da se pogloblja vase, se je pesnik, sredi Ljubljane odtrgan od bojnih tovarišev, počutil izgubljenega, saj je bil ta svet tako drugačen od vsakdanjega soočanja s smrtjo in po njej mu je postalo nekako dolgčas. Odpravil se je na Žale, – bi dejali danes in se poklonil vsem pokojnim, tudi tistim na drugi strani!⁵⁶⁴ Brez ene žaljive besede o njih:

Pri Sv. Križu

I.

Sredi polja naše metropole
dviga se v nebo zvonik zelen,
krog se širi tiha božja njiva,
kraj miru, počitku posvečen.

Rad zahajam jaz na tiho grobje,
saj ta kraj je drag in ne strašan
njemu, ki je utrujen zemske poti,
ki miru, pokoja je željan.

Mrtvih se in smrti sem privadil,
saj sem gledal ji vsak dan v oči,
kar me videlo ni mesto belo,
dolga, težka zadnja leta tri.

II.

Danes zopet noga me zanesla
v tvoje je okrilje Sveti Križ,
ki z zelene streho – barvo nade –
zadnji dom Ljubljančanom deliš.

Oj kako narasli so grobovi,
skor bo poln ogromni božji vrt;
saj bogato žetev je imela
ta čas, kot še nikdar, bela smrt!

Oj bogato žetev med meščani,
a še bolj med njimi, ki naš svet
nam branili so tam za gorami,
in sem prišli ranjeni umret.

---

⁵⁶³ Prim. Jesen, *Domoljub* XXX, št. 40, Ljubljana, 4. oktobra 1917, 476:

[...]

Cvet je umorila Pobarvati z modro!
slana ledena,
toča svinčena
mladeničev cvet,

Vigred spet s cvetjem
trate ogrne,
več pa ne vrne
kar vzela je smrt!

⁵⁶⁴ Prim. prvo kitico v tretji pesmi.

III.

Dolgi skupni grobi kot gredice
vrtne se mi zde polnè cvetov;
tu ste našli zadnji dom junaki
vseh jezikov naših in rodov.

Sladko počivajte v naši zemlji,
v znožju naših nebotičnih gôr,
dok vas tromba angelska ne vzdrami
in zasine vam vstajenja zor.

Vaši grobi bodo spomeniki
vojne, kot jo ni še videl svet;
in pomniki vašega junaštva
še zanamcem našim poznih let!

Sv. Križ pri Lj. 23. 9.[19] 17.⁵⁶⁵

Melanholično razpoloženje se ga je držalo še naslednje dni, kot pravi v pesmi *Kot na naše belo mesto méгла* (24. 9. [1917]) in nadaljuje: »*čudna žalost mi je danes legla, / in nad celim svetom stud v srce. / Kot bi kamen mi na srcu ležal,*« / zato je »*bežal / od ljudi, iz družčine glasne*« na pokopališče, kjer je »*tih mir in svet pokoj...*«

Vaše družčine sem zaželel –
Kdaj za vedno bom med vas prišel?
Kdaj i jaz bom rešen zemskih spon,
kdaj mi delopust zapoje zvon?
Kdaj se umiri srce bolno,
trudno odpočije mi telo?

--

Zvon večerni milo je zapel,
po cipresah veter je zavél,
tajni vrhi so zašepetali,
zdelo se mi je, kot bi dejali:
Kmalí, kmali...⁵⁶⁶

Ambrožič vedno znova žaluje za mladimi slovenskimi fanti, ki jih je po evropskih bojiščih na vzhodu in zahodu in jugu požirala vojna, kar primerja⁵⁶⁷ z uničenjem pridelkov v vinogradih in na poljih po nenadni toči:

Imeli smo ...

Imeli smo fante kot hraste,
oj, tisoče fantov mladih;
začeli so šele živeti –
življenje kipelo je z njih!
– V Galiciji širni, prostrani
zdaj našli svoj grob so prerani;

⁵⁶⁵ *Domoljub* XXX, št. 50, Ljubljana, 13. decembra 1917, 595.

⁵⁶⁶ Snopič 16, Pripis [objava]: *Mladost* št. 1, 1918.

⁵⁶⁷ Morda je bilo to celo dejstvo. Pesem je nastala v času, ko bi bila lahko odmev na takšno naravno nesrečo.

ob Drini, Adiži in Soči
počivajo mladci cvetoči,
po divjih karpatskih šumavah
in lepih galiških pristavah.

Imeli smo polja – kot morja,
in blažena vinska pogorja;
srce nam kipelo je sreče,
ko zrla smo trte duhteče,
prežlahtnega polne sadu.
Ko gledali klasje smo zlato
in upali žetev bogato,
v nebesa je prošnja kipela:
'Ohrani naš up nam, Gospod,
varuj ga ujme, nezgod!
Srca so dovolj krvavela,
ta pusti vsaj žlahtni nam sad,
odvrni preteči nam glad!'

– Pa prišli oblaki so črni,
zastrla so celo nebo;
nevihta je grozna prihrula,
ledena se toča je vsula!
Par hipov – o grozdji in zrnji
ni bilo sledu ne tiru!
Jok čul se je s sleherne hiše.
Kdo revam naj solze obriše!
Gospod milostljivi, ozri se na nas,
rešitve in sreče naj pride že čas!⁵⁶⁸

Dolenjski avtor je posvetil pridelku v vinogradu celo pesem iz sedmih štirivrstičnih kitic. *Trgatev*⁵⁶⁹ bi bila vesela, ko bi pri njej dekleta ne samevala, saj namesto vina tečejo solze in kri:

Prišel dobrotni je sveti Mihél
ž njim pa bogata jesen spet v dežel,
čriček v trgatev nas vabi vesel,
sladko nam grozdje v goricah mehča.

Polno je trsje – in grozdje kot med,
vendar veselja poprejšnjih ni let;
tiha je družba poskočnih deklet,
očka ni žlahtni sad ne razvedri.

Fantov ni, fantov ni naših mladih;
tretjič že letos berémo brez njih,
njim velja srčni premnogi naš vzdih,
misli po bojnih jih poljih iščo ...

⁵⁶⁸ *Domoljub* XXX, št. 31, Ljubljana, 2. avgusta, 1917, 369.

⁵⁶⁹ Iztočnica za to pesem je ena Murnovih pesmi.

Pride pa Márтин, svetnik naš premil,
sladko bo vince po hramih krstil;
sveti bo Božič nam mir povrnil,
fantje pa pridejo z letom novim.

[...]

– Pridi že skoraj presrečni ta čas,
pridite, pridite fantje po nas,
da razvedri se nam solzni obraz,
solz in krvi saj je teklo dovolj!⁵⁷⁰

DOMOVINA

Človek ima lahko več bratov in sester, znancev, a zmeraj le eno mater. *Mamici za god* (1. III. [19]17) je precej razvlečena pesem. V *Domoljubu*⁵⁷¹ je smiselno strnjeno zlikana, le zadnja neobzirnna vrstica⁵⁷² v tretji kitici je Ambrožiču vsiljena, saj v predlogi⁵⁷³ ni mogoče zaslediti nič podobnega. *Mila domovina* (21. I. [19]17) je kritično, a precej ohlapno besedilo na račun tistih, ki so brez premisleka zapuščali rodno grudo in domače njive zamenjevali s tujimi rudniki itn. Dolgotrajna vojna je mnogim odprla oči, »*kje je kruh doma! / Kaj je vreden plug in njiva plodna*« »in *kmečki dom*.«⁵⁷⁴ Vonj po pokošeni travi je *Pesem poletja* (27. 6. [19]17). Namesto da bi se ji predajal, so mu v roke potisnili puško, koso pa doma razjeda rja.⁵⁷⁵

Človek s podeželja in vajenega kmečkega dela, zahrepeni po košnji na lastnih tleh.

Kruha je povsod primanjkovalo. »*Beda je v teh težkih dneh / prikipela do vrhunca; / a usoda je begunca / najtrpkejša pač izmed vseh*.« *Pesem beguncev* (26. 9. [19]17) priča, kako je Ambrožiča pretresla njih usoda. Kakor veter raznaša jesensko listje, so se z zahodne etnične slovenske meje, raztepli v notranjost nekdanje države:

Tujec
oblastno se šopiri,
kjer živeli v božjem miri
v tihi sreči mi smo pred.

Dóma nimamo nič več.
Naše so gorice zlate
prekopale nam granate,
ogenj vničil vse in meč!
[...]

Potno palico v rokó,
boro culico na ramo

⁵⁷⁰ *Domoljub* XXX, št. 41, Ljubljana, 11. oktobra 1917, 488.

⁵⁷¹ Žal, sem tokrat vir zapravila, znan je le letnik XXX.

⁵⁷² *Kdor ne ljubi iz srca globine / majke in Boga in domovine; / komur drage niso te svetinje, / naj iz vrst Slovencev koj izgine!*

⁵⁷³ Snopič 15, 28.

⁵⁷⁴ Snopič 15, 8.

⁵⁷⁵ Snopič 16, 26.

vzeli smo, življenje sólo
smo rešili si goló.

Oropani vsega prosijo za pomoč: »*Vaše smo krvi, jezika.*« – »*Bratje, usmilite se nas!*«⁵⁷⁶
Pesmi goriških beguncev je cikel šestih, napisanih v enem zamahu (Judenburg 15. XI. 1917) z motiviko njihove begunske izkušnje. Vse so v štirivrstičnih kiticah, vendar z različnim številom v posameznih pesmih in prav tako z različno dolgimi verzi. »*Umolknilo gromenje grozno je ob Soči, / utihnilo tuljenje divje je topov, / pregnana bojna furija je s Krasa,*« in zdaj se »*tožno-radostno*« vračajo (I.). Na tujem so medleli od hrepenenja po domovini, »*preziranje*« jih je žalilo do dna (II.). Saj niso mogli verjeti, da jih domovina kliče nazaj (III.).

In zdaj strmijo v podrtije nekdanjih domov:

IV.

Poljubil bi vas rodne grude svete,
razjokal se nad vami kakor dete,
ko spet te gledam prejšnji zemski raj
in zrem pustinja, groblje samo zdaj!

[...]

Kje rodni krov je zdaj, kje kočja rodna?
Kje cerkev bela, moja polja plodna?
Od vsega najti niti ni sledu,
kup kamenja in pepela le je tu...

[...]

Četudi v razvalinah, je to njihova »*zemlja sveta*«. Na novo jo bodo kultivirali, iz ruševin in pogorišč sezidali domove in svetišča, kajti: »*Ljubezen je močnejša kakor smrt, / in trdna, da prestavlja gore*« (V.). Zadnja pesem v ciklu zavrača zasedbo omenjenega prostora po neznačajnih sosedih, ne da bi jih konkretno imenoval, in ima njihov odhod za dokončen, pri čemer se je, kot je znano, bridko uštel. Najbrž bolj na uslugo uradnemu *Bogoljubu*, v katerem je bila pesem objavljena, kot po svojem lastnem prepričanju pa se klanja »*dvoglavemu orlu*«:

»*Orel ponosni, čez zveste otroke / svoja zdaj krila mogočna razpni, / brani nas tujca, klete pijavke, / ktera je srčno pila nam kri! //...// Prejšnje povrne se spet blagostanje, / vrne predvojni srečni se čas; / Prejšnji pa režim ne sme se vrniti, / da bi spet tujec hodil po nas!*«⁵⁷⁷

Naslov *Domov!* (Judenburg, 3. XI. 17) in zadnji dve kitici z begunsko tematiko⁵⁷⁸ oklepata v petih kiticah splošno domoljubno motiviko v njej: najprej z navdušenjem nad (začasno!) osvoboditvijo in poklonitvijo »*pevcu – proroku*« Soče, Simonu Gregorčiču

⁵⁷⁶ Snopič, Pripis [objava]: *Domoljub*17, št. 43.

⁵⁷⁷ Snopič 17, 18–19. Pripis [Tedenske slike, 1. 1918, št. 15.].

⁵⁷⁸ - Z Bogom barake, z Bogom tujina,
težko kot mora, mrzla kot led!
V svoje naročje nas vabi očina,
k sebi pokliče spet solnčni nas svet!!

seveda, odklonitvijo »sosedaj izdajalskega« in cinično ponudbo: »Dosti za grobe imamo prostora, / živemu tujcu pri nas ga pa ni!«⁵⁷⁹ Tu Ambrožič kot velik domoljub še vedno ostaja vojak.

Naša pesem (27. 9. [1917]) v mogočni obliki iz petih 14- ali več vrstic dolgimi kiticami je po vzoru Prešernove *Zdravljice* hvalospev slovenski naravi, slovenskemu jeziku in pesmi, slovenskim fantom in dekletom.⁵⁸⁰

Na dopustu je cikel šestih pesmi z motom iz *Narodne*⁵⁸¹ Presrečen je, da ga vlak pelje domov in da bo presenetil ljubico (I.), (1. 10. [1917]). V dvojce uživata. Vse, kar je prestal, je ob njej pozabljeno. Toda čas hitro teče: »Srečni trenutki skor poteko, / kliče krvavi me boj za goro. // Biti se, umreti za dom je sladko, / tebe pustiti, to je težko. ---« (II.), (4. 10. [1917]). »Tisti lepi bukov gaj« je priča njenega prvega poljuba (III.), (5. 10. [1917]). Naslednja pesem preseneča z očitkom ženi njegovega tovariša: »že si ga zabila, / ko še leto ni okrog, / kar ga je predrila krogla. / Kak si to storiti mogla, / žena reci! Sodi Bog! (IV.), (5. 10. [1917]).⁵⁸² Prav tako izstopa iz osebnega konteksta pesem s ponavljajočim se motivom »mlade deklice«, ki objokuje »ljubega«, ki »strl ga sovražni je meč...« (V.), (10. 10. [1917])⁵⁸³ Zadnja z motiviko slovesa in potrnosti ob vrnitvi v vojsko je nastala skoraj en mesec pozneje (Jud.[enburg, 6. XI. 1917]).⁵⁸⁴ Najbrž zaradi pretresa, ki ga je doživel ob smrti Janeza E. Kreka. Njemu je ta čas napisal izjemno himnično pesem, ki jo je *Domoljub*, z nekaterimi uredniškimi posegi, objavil že deset dni po njegovi smrti,⁵⁸⁵

Dr. Janez Ev. Krek, †8. X. [19]17

Mati Slovenija plaka, odela je žalno obleko;
sin ji najboljši je umrl, jo ljubil gorkó je dni vse.
Njega, ki stavila nanj vse svoje je upe in nade,
je pokosila ji smrt, črni požrl ga ji grob. –
Smrt ji je vzela moža, ki v svetu so redko sejani,
ki ga stoletje celó takega komaj rodi.
On je bil mož-poštenjak, ki treba iskati mu para,
bil je značaj kot kremen, srce njegovo kristal.
Celo življenje biló mu delo za ljudski je blagor,
drugim pomoči želeč sam je pozabil nasé.
Bil socialec⁵⁸⁶ je res, po srcu, ne le po imenu,
ki za pravice boril revnih se ljudskih je mas!

⁵⁷⁹ *Domoljub* XXX, št. 48, Ljubljana, 29. novembra 1917, 572.

⁵⁸⁰ Snopič 17, Pripis [Objava]: *Mladost*, št. 5/6, 18.

⁵⁸¹ *Tri leta so minila / in hauptman mi je djal: / ker zvesto si me služil, / urlaub ti bodem dal* (Narodna).

⁵⁸² Snopič 17, 12. Pripis [objava]: *Mladost* št. 5/6 [19]18.

Objava *Na dopustu IV* v *Domoljubu* XXIX, št. 42, Ljubljana, 19 oktobra 1918, 550) ni berljiva. Najbrž po volji cenzure.

⁵⁸³ Snopič 17, 12. Pripis [objava]: *Mladost* št. 5/6 [19]18.

⁵⁸⁴ Snopič 17, 12–13.

⁵⁸⁵ *Domoljub* XXX, št. 42, Ljubljana, 18. oktobra 1917, 499.

⁵⁸⁶ V predlogi je: Demokrat:

Oče zatiranim bil, bil zatočišče ubogim
z eno besedo samó: dobrotnik Slovencev je bil.

Kar desetletja so nam dobrega zadnja rodila,
vsemu je oče bil Krek – slava mu, večen spomin!
– Z mest se bliščijo in sel društveni domovi ponosni,
– kjer se bistri nam razum, ljudstvu srce se blaži.⁵⁸⁷
Žúljave kmečke roke, zatirani delavski sloji,
našli v zadrugah so vsi krepko si sámopomoč!
»Orli« ponosni čez svet naš razprostrli so krila,
drage svetinje braneč; ki vropati če jih sovrag.

– Kdo nam jo vstvaril vse to – za nas neizmerne koristi?
Oče je vsemu bil On, ki smo zgubili ga zdaj!
Zdaj, ko potreben je nam najbolj, v prevažnih teh časih,
vzame ga kruta nam smrt – vrzel pred nami zijá;
vzame očeta idej, ki bil za njih izvršitev
jasni je vpregel svoj um, močno in krepko roko.
Skupno deželo pravkar: Jugoslavijo mogočno
hotel je vstvariti nam, vstvariti sloboden dom.
Sredi ga dela pa smrt kruta je nam pokosila,
glavni domovju steber ž njim se sedaj je podrl.
– A zmagoslavja pijan ne vriskaj sovražni nam rod:
človek je Krek nam umrl, – duh pa njegov še živi!
Večno ostal bode živ v nas in pa v naših potomcih,
ki imenujemo vsi se njega učenci s častjo!
V nas bo živela naprej ideja, ki On jo je sprožil,
in ne odnehamo prej da dejstvo postala nam bo!
– Ti pa učitelj, vodnik, prijatelj in mili dobrotnik –
sladko po delu počij, nas blagoslavlaj z nebes!
Večen spomin Ti in čast, zavetnik slovenske očine,
treba spominka ti ni, saj si ga stavil si sam.⁵⁸⁸

Avtorjev pripis k pesmi pa dodaja tudi objavo v *Mladosti* pa v dvojni številki 11 / 12. [19]17.⁵⁸⁹ Tam je bila pesem objavljena v šestinštiridesetih heksametrih pod naslovom *Manom †Dr. Kreka* s podpisom *Vide*.⁵⁹⁰ Morda je bil avtor užaljen zaradi popravkov, saj je v *Mladosti* v 11. vrstici pesmi njegova opredelitev »demokrat« ostala nespremenjena.

In po Krekovem zgledu se je Ambrožič odločil za Jugoslavijo. Čeprav pesem, v kateri govori o tem, nima nobenega žara. *Bratje, podajmo si roke!* (17. XI. [19]17) je estetsko šibko besedilo, čeprav se zavzema za velike reči. Motiv sloge je nov in vsekakor politično konotiran: »nič ne premore sovrag pri nas, / ako smo složni in eno srce! // ...// Bratje,

⁵⁸⁷ Teh dveh vrstic med pomišljajema v predlogi (Jeremijade) ni.

⁵⁸⁸ Snopič 17, 7–8.

⁵⁸⁹ Snopič 17, 7–8. Avtorjev pripis.

⁵⁹⁰ V času pisanja članka Marije Stanonik, *Janez Evangelist Krek v slovenski literaturi in literarni vedi* za zbornik oz. monografijo Matjaž Ambrožič (ur.), *Janez Evangelist Krek – sto let pozneje (1917–2017)*, Znanstvena knjižnica, Teološka fakulteta, Ljubljana 2018, 53–95 psevdonim še ni bil dešifriran, zato je treba tamkajšnjo opombo 397 popraviti v skladu s tukajšnjim pojasnilom.

postavimo se v bran / jednega srca in duha, / ura enajsta je prišla, / delajmo, dokler še je dan! // ...// Naš skupni dom v boj kliče nas, / spor za malenkosti poneha, / v velikem času živimo zdaj, / o da vsi ta bi umeli čas!«. »Skupni dom«, za katerega se Ambrožič tu prvič zavzema, je »Jugoslavija«: »kvišku kar zove se Jugoslovan! // [...] Skupni naš dom zdaj kliče nas, / osvobodimo, rešimo ga!«⁵⁹¹

Izdajice (2. XII. [1917]), je prav tako pesem s politično konotacijo, ni pa znano, na katero osebo ali stranko se nanaša. V njej izjavni osebek ni več zgolj ljudski pesnik štiri-vrstičnih kitic, temveč odločna, kritično profilirana oseba.

Kdor v teh važnih časih narod svoj razdvaja,
on svoj dom in rod sovražniku izdaja!
kdor razdor in spor med ljudstvo naše trosi,
vreden ni, da zemljica ga rodna nosi!
vreden ni, da sonce božje ga obsije,
Kdor prodaja domovine svete interese,
ker se žep mu polni, ker tako mu nese,
in naj bo, kdor hoče, če obritega prav lica,
je izvržek ljudstva, podla izdajica!
Kdor ni z nami, ta je zoper nas!
Narod s studom pljune mu v obraz!⁵⁹²

PRAZNIKI

Za božič 1917 je Ambrožič zapisal: »*Četrtrič ga praznujemo / objokanih oči, / v nebesih se radujejo, / a zemlja se solzi!* (23. XII. [1917]). Toda že nekaj dni prej je *Domoljub* hkrati objavil dve njegovi moderno oblikovani božični pesmi. Prva melanholično obuja spomine na pričarano idiliko božičnih večerov v domačem krogu, kar je v krutem nasprotju z realnostjo vojakov na položajih, kakor priča *Sveta noč 1917*:

Oj siva skala, sama čer
in vse okoli debel sneg;
granate v zraku žvižgajo,
da od gora odmeva jek ...
In sveti je nocoj večer,
oj svet večer, oj sveta noč!
Doma gradijo jaslice,
jaz v strelskem jarku tu žedim,
od mraza in gladu drhtim –
od dragih in ljubečih src
tak daleč proč ...

[...]

V četrtrič že, o Knez miru,
med gromom si topov rojen,
in jaz še v strelskem jarku tu

⁵⁹¹ Snopič 17, 20–21.

⁵⁹² Snopič 17, 16. Pripis: [objava]: *Domovina*, št. 10 [19]18).

tako potr in žalosten ...
Srce s podvojeno močjo
nocoj mi hrepeni domov,
tja k jaslicam pod rodni krov!
Pri srcu mi je tak tesno,
solze zalivajo obraz, –
pa ne le jaz,
stotisoč src z menoj
ihiti nocoj ...⁵⁹³

Nasprotno tej melanholiji *Božič 1917* ni prav nič sentimentalen. Že četrto leto je božič »krjav« in namesto »angelcev z višav« / *grome topovi / z bojnih nam planjav*.« Namesto jaslic na praznik miru »angel smrti prevladuje«. *Spet je Božič – / že četrti, / kar so naši fantje šli*,⁵⁹⁴ Nikdar ne bo vseh nazaj.

D) VOJNO LETO 1918

Inter arma, Pesmi 4. vojnega leta. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg 1918 [18. snopič] *Pod mračnim nebom*, Judenburg, 1918 [19. snopič]. Največ pesmi, ki se nanašajo na vojni čas leta 1918, je nastalo v Judenburgu, poleg njega so k njim pripisani še Bruck ob Muri, Trbovlje in Sterntal.

PRAZNIKI

Šele v drugi kitici pesmi *Novo leto 1918* (Judenburg, 1. jan. 1918) je jasno, da pesnik personificira preteklo leto, saj ima najprej vtis, da si je grenko privoščil prejšnje leto umrlega cesarja Franca Jožefa:

Omahnila je roka starcu velem,
ki z njo je meč vihTEL v življenju celem,
povesil trudno glavo in na vek
končal krvavega življenja tek.

Oj staro leto, žalega spomina,
ti solz krvi in tuge zgodovina,
ti ena sam žal in bolečina.
Requiescat in pace!

Ura polnočna. Tam na iztoku
gori na višnjem neba oboku
svit čudovit se žari,
to bliščanje zvezdic ni!
Godba nevidna sladko svira,
glejte, nebo se odpira!

Doli na svet naš krvav
prihaja iz nebniH višav

⁵⁹³ *Domoljub* XXX, št. 51, Ljubljana 20. decembra 1917, 609.

⁵⁹⁴ *Domoljub* XXX, št. 51, Ljubljana, 20. decembra 1917, 603.

Detece novorojeno
od tisočev src zaželjeno
z vejico oljčno zeleno!
Ali nas varajo oči?
V zlatih se črkah mu s prs blišči:
Pax vobis cum!

In tisoč src in ust zakliče vneto:
»Pozdravljeno mirovno novo leto!«⁵⁹⁵

Velikonočne pesmi so to leto utrujene in medle. Avtor sam priznava, da ni v njih nobenega veselja. Prva, *Velika noč 1918* (1. 3. 1918) kljub vsemu še upa:

Upaj, tudi zate narod moj
petek veliki bo skoraj proč!
Bliža se ti dan vstajenja,
upaj na veliko noč!⁵⁹⁶

Velikonočna pesem mamice (Judenburg, 31. 3. 1918) je s figuro zanikanja popolnoma pesimistična: ni pirhov, ni zvonov, ni sina edinca.⁵⁹⁷ *Velika noč* [je] v *znamenju žalosti* (1. 4. 1918): »zunaj vigred, v srcih zima... / [...] *Mi ne znamo za veliko noč, / zanjo letos ve le koledar;*«⁵⁹⁸ Za *Bogoljub*⁵⁹⁹ tako mračno razpoloženje ni moglo priti v poštev, zato je za *Veliko noč 1918* objavil Ambrožičevo⁶⁰⁰ pesem iz prejšnjega leta,⁶⁰¹ le da jo je (sam od sebe ali dogovorjeno) kronološko prilagodil in nekaj malega jezikovno popilil.⁶⁰² Podobno je uporabil drugo pesem⁶⁰³ v ciklu,⁶⁰⁴ prav tako iz prejšnjega leta.⁶⁰⁵ Enako je prišla z enim letom zamude na dan pesem. *Domoljub* jo je objavil šele za veliko noč leta 1918, zato bi

---

⁵⁹⁵ Snopič 18, 1.

⁵⁹⁶ Snopič 18, 6.

⁵⁹⁷ Snopič 18, 6.

⁵⁹⁸ Snopič 18, 6.

⁵⁹⁹ *Bogoljub XVI*, št. 4, 1918, str. 108.

⁶⁰⁰ Tokrat prikrit pod že znani psevdonim.

⁶⁰¹ Prim. snopič 16, 9. (*Velika noč 1917*, I.).

⁶⁰² Že v četrtič je vstajenja Poenotiti z modro drugod!
praznik prišel spet;
ali vojna ne pojenja,
ne umiri se svet ...

Zmagoslavne aleluje
zopet ôri spev,
a srca nam ne vzhrajuje
sladki njen odmev.
Itn,

⁶⁰³ Druga pesem iz treh šest-vrstičnih kitic v prvi slika vojaka v strelskem jarku z bajonetom v roki in prepuščenega »*brenčanju krogel*«, druga kitica ga vpelje v njegov notranji svet: posebno to jutro si želi biti z družino, pa so tako daleč, »*smrt mu je le blizo* ...«. Tretja kitica je stereotipno dolžni poklon prazniku.

⁶⁰⁴ *Bogoljub XVI*, št. 4, 1918, 108.

⁶⁰⁵ Prim. snopič 16, 9. (23. III. [1917]).

se moralo leto odsotnosti povečati za eno leto. Pa je že navedena tako visoka, da to sploh ni bilo več pomembno?

Šesta velika noč v tujini

Kaj se je zgodilo s srcem mojim
Niti sama ga velika noč
več ne razvedri, čeprav do naših
src ima tako blažilno moč!
Aleluja spev razlega se,
srce v boli, hrepenenju mre ...

Ah, tujina ga mori ledena!
Danes na slovesni praznik ta
trikrat bolj se zapuščeno čuti,
da v tujini je in ne doma!
Tuja cerkev, jezik, vsak obraz,
– tukaj ni gorkote, tu je mraz ...

Oj velika noč v domačem seli!
Kot bi pomladila se vsa vas,
zdi se duši, ko zvonenje sluša,
s kora sladke Aleluje glas!
Človek bi poslušal vekomaj,
zemlja, zdi se, je postala raj!

– Oj velika noč, že dvakrat tretja
si, ki si v tujini me našla;
šestič z dihom sreče in radosti
mimo mene si kot tujka šla!
Bo li s sedmo Križev pot končan,
pride i zamé vstajenja dan? –⁶⁰⁶

V različnih obdobjih leta slovenski kronist odkriva razne obletnice. *Tužni maj* (Judb [= Judenburg]) 25. V. [19]18), ko »s srcem strtim, krvavečim / praznujemo slovesen vajin vhod / četrto pot,« misli pesnik na pomlad in pregovorno na najlepši mesec v letu.⁶⁰⁷

Na pragu petega vojnega leta (16. 8. 1918) je pesemski obračun porazen: na »tisoče nedolžnih« je padlo, »mladi brezštevilni / zdaj so bedni pohabljeni; / udi gumnati, leseni / njih so lavorovi venci!« Dekleta so na voljo tujcem, mesta so razvaline, vasi pogorišča, polja poteptana. »Komur še sta prizanesla / meč in krogla, glad ga davi. / Kmalu izgledalo v Evropi / kot v Saharski bo puščavi!« Miru pa še kar ni na obzorju:

Ljudstva se obup polašča,
strah in groza vsega stvarstva
Ne [ve] čemu bori se – zna pa
kdo je tega kriv barbarstva.

Dandanes, kdo še verjame,
da se gre za 'domovino'?

⁶⁰⁶ *Domoljub* XXXI, št. 15, Ljubljana, 11. aprila 1918, 162.

⁶⁰⁷ Snopič 19, 4.

– par ljudi, pohlep in zloba
vsega kriva je edino!⁶⁰⁸

POLITIKA

Hrepenenje in hkrati molitev za konec »vélike« vojne!

Ambrožič v tem obdobju ne upesnjuje več bojišč in vojnih pohodov, temveč njihove posledice. *Devetnajsttisoč* (Judenburg, 20. I. 1918) ni le naslov pesmi, temveč številka mrtvih samo v prebrisanem slavljenu »cesarjevičevem polku«: »*Devetnajst tisoč mladih*«. »*Za te so nam povedali »uradno*«, / *a kaj jih še poginilo je jadno*, / *ko nihče zanj[e] ne ve*, *ko sólo Bog!*« Ambrožič tu prvič namiguje na pomorske bitke, v katerih sam ni bil udeležen, zmeraj znova in na novo pa oživlja izkušnje z vzhodne in zahodne fronte: »*Kaj so valovi hladni jih požrli*, / *v Karpatih volčji nam zobje jih strli*, / *kaj zginilo jih po lesih je okrog!* / *Kaj so pokopale jih lavine*, / *o tem vedo tirolske le pečine* – « Navedena grozljiva številka, ki se nanaša na samo eno slovensko enoto, kaj pa šele druge in pri drugih narodih, ga navdaja z jezo, besom, da ogorčeno vzklikne: – *Pravični, stari Bog*, *li še živiš?* / *Zakaj to mirno gledaš in trpiš?* / *Ne vpije kri nedolžna do nebes?* – / *Kaznuj jih*, *vojne te pregrozne krivce*, / *kaznuj jih*, *milijonske te morivce!* / – *Dodeli dragim padlim sveti raj*, / *a njih morivce stri in pokončaj!*«

Mir (27. II. [1918]) je cikel petih satiričnih različno kitičnih pesmi, v katerih motri mednarodni politični položaj in avstrijsko trgovanje v njem:

Gor v Brestu Litovskem so diplomati
se zbrali in začeli mir sklepáti.

Dolgé so, duhovite govore držali,
s pestmi se tolklo, s sabljami rožljali.⁶⁰⁹

[...]

In konec? – Vojna kot je bila preje,
zastonj vsi dolgi govori in seje!

Zastonj? – Ne, mir sklenili smo z državo,
ki vojne nikdar napovedala nam ni!

Kaj mar gospodom, da srce boli

Poljake, ki so se kot levi bili
in najtrdnejša nam opora bili
v moskalskega navala težkih urah
in zdaj prodali kos so njih dežele
za par sto kil pšenice in zabele!

Ni to krivica in vnebovpijoči greh? –

In plača za gospode? Križci in briljanti!

Naš kompliment gospodje komendjanti!⁶¹⁰

Avtor se kar ne more pomiriti. Zelo je razočaran nad avstrijskim ravnanjem, saj da je njen zastopnik izdal Poljake »*za par sto vreč moke*«:

⁶⁰⁸ Snopič 19, 15.

⁶⁰⁹ Prim. Janko Prunk, *Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 535.

⁶¹⁰ Snopič 18, 3.

III.

Ne oziraj se na Brest
ljudstvo in miru ne upaj,
lepših dni, svetlejših zvezd!
Tamkaj niso pravi skupaj!
Da mir se sklepa, to je larifari,
tam se za moko mešetari!

V.

Faktum! Z Ukrajino⁶¹¹
smo sklenili prvi mir;
podpisal ga je eksnarednik
naš avstrijski – dezertar!⁶¹²

Pesnik številči pesmi te vrste kar naprej od VI. do XIV. pod novim naslovom *Iskrice iz svetovnega požara*.⁶¹³ Prvih pet (VI. – X.) je nastalo v Judenburgu 8. III. 1918. Pesnika obhaja vedno večja turobnost in tako izrecno, kot so tu izražene samomorilne misli, jih doslej še ni bilo. Ironija pa tudi ne:

VI.

Hudé smo čase doživeli:
skrb muči nas, lase nam beli.
Križ težki vojni rame žuli,
srce boli, želodec kruli,
nič ni za v pipo, ne za v lonec,
a vojske noče biti konec!
– Da človek bi se vsega rešil
Želodec in srce utešil,
Posvetnih vseh skrbi otrešel,
Vrv vzel bi in bi se obesil!
A kaj, ko moč kupiti ni
še niti⁶¹⁴ ne, kaj še vrvi,
papirnata pa ne drži!⁶¹⁵

⁶¹¹ Na drugem mestu se vidi, da so mu zares blizu in da skrbno spremlja politične in ekonomske razmere ne le doma, tudi v svetu (*Ukrajina*, 19. V. [1918]):

... ti obljubljeni deželci, / žita, kruha domovina! / Sosed naš pa je bolj praktičen, / (kaj, če malo je netaktičen!) / Nič ne gleda, »v prilog mira, / tamkaj pridno rekvirira! // Boljševiki, ta gola-zen, / nočejo se pomiriti / in hrbita pred njim skriviti, / ker so danes še presiti! // Ko jim bo želodec prazen, / ter jih še dobe za kazen, / bodo kakor božji volki! / To so mojstri nemški polki! // Sline mi požiramo, / oni ruski kruh in žito / mi čez prste gledamo, / oni nam smeje se zvito!« (19. V. 1918).

⁶¹² Snopič 18, 3.

⁶¹³ V deseti (X.) od njih se vrača k nesprejemljivemu podpisu, ki je vreden tukajšnje pozornosti zaradi izvirne metafore za propadajočo habsburško državo: »Lahko podreti trhlo je drevo, / ki sok življenjski so mu zjedli črvi! / tako z zasmehom ljudstvo govori, / ko mir se je podpisal prvi!« (Judenburg, 8. 3. [19]18).

⁶¹⁴ Nit = sukanec.

⁶¹⁵ Snopič 18, 4.

Kmečka metafora v VII. pesmi je bila v času njenega nastanka ljudem zelo blizu, danes pa je večini že težko razumljiva: »Vojna je, gospodom molzna krava, / ljudstvo, uboga para pa je trava, / ki jo nenasitna ta pošast / žre in tira celi svet v propast!«⁶¹⁶ Podobno rustikalna, z razredno poanto, je XII. pesem o prehrani: »Za kravo je trava – za konja ovës, / za mačke so miši – pomije žre pes. / – Za reveža repa in voda, / pečenka, bel kruh za gospoda!⁶¹⁷

Ambrožič se iz bukolika vaške idile in apologeta cesarskega dvora in pobožnega vernika sprevača v ostrega socialnega pesnika z velikim razočaranjem nad neznosnimi razmerami, kakor priča pesem XIV., (9. V.[1918]), ki je bila celo objavljena v *Domovini*.⁶¹⁸

Kedor na tem beraškem sveti
dandanes hoče še živeti,
ta mora tri stvari imeti:
Potrpežljivost angelsko, da žolč
ne počí mu od jeze in od gnjeva,
krivic vseh spríčo, ki pod krinko vojne
svobodno se množe od dne do dneva.
In vero trdno, da gore prestavlja,
da nad vsem svetom in celo nad Bogom
v tej težki ne obupa uri.
In slednjič še želodec kurji,
da žaganje in pesek mu prebavlja!⁶¹⁹

Ne mehka lipa, čvrsti hrast! (7. V. [1918]) je pesem o osamosvajanju Slovanov izpod Avstro-Ogrske, ne le zaradi njihove številnosti v njej sami, ampak tudi na račun številnega ruskega naroda, lahko pa tudi čeprav jih v pesmi zaradi previdnosti ne omenja, saj je bila Avstrija in Ambrožič sam kot njen vojak njegov nasprotnik. Toda zdaj so se časi [beri: politične razmere] tako obrnili, da si upa zaklicati:

Bratje, klanjanja je dosti,
Boj tej naši zdaj slabosti!
Narod vstani, izpregledaj,
svoje sile se zavedaj!
Saj je nas kot peska v morji,
močni smo kot hrast na gori!
Naša moč je velikanska
in bodočnost je slovanska!⁶²⁰

Ambrožič ne konkretizira, koga misli s »tujcem«, »ki na domači / zemlji nas prezira, tlači«, a pogumno zakliče: »le hrbta ne krivite več, / glavo kvišku, v roke meč!« Ko bi le ne bila slovanska narava tako pohlevna:

---

⁶¹⁶ Snopič 18, 4.

⁶¹⁷ Snopič 18, 5.

⁶¹⁸ Avtorjev pripis k pesmi: *Domovina*, št. 20. Drugih podatkov ni.

⁶¹⁹ Snopič 18, 5.

⁶²⁰ Snopič 18, 8.

Križ je znamenje krščanstva,
lipa pa je znak slovanstva,
žal in naroda podoba.
Mehek je, a ta mehkoba
ravno je naš greh najglavi,
kriva je rod naš slavni
tujec je na lastnih tleh,
tlačen od sosedov vseh!

Tujec to slabost zlorablja,
da nas tlači, ugonablja.
Kot umetnik svoje kipe
reže le iz mehke lipe,
tujec mehki rod nas reže,
ko ga v svoje robstvo veže.
[...]
janičarje iz otrok,
lastnih dela nam trinog.⁶²¹

Jelka je zagotovo ena najbolj posrečenih metafor v slovenskem pesnjenju za zvestobo in trdnost, saj ostaja nespremenjena v vseh letnih časih, »*naj cvetoč bo letni čas / in če brije zimski mraz*«. Po njej naj se zgleduje slovenski človek:

Pridejo mrzle jesenske sapé,
letni oropajo drevju kras
tužno zdaj veje moli golé.
Ona edina svoj vitki stas
sapam sovražnim ubrani
in plašč svoj zelen ohrani.

Mož slovenski korenjak,
jelka tvoj naj bode vzor,
kos sovragom vsem, junak,
kvišku srce, glavo gor!
Glave nikdar ne upogni, ...
[...]
Bodi narodnjak zaveden,
mož pogumen in napreden,
ki ne zmeni se
za sovražne sape vse,
za sojedce in pritlikovce!⁶²²

Nazadnje še satirična pesem, s katero jo skupi *Dr. Šušteršič & comp.* (10. V. 1918), če se prav razume, zaradi načelne nedoslednosti: »*Za srebrnjake oni vse store, / celo Boga ti prodadé!*«⁶²³

---

⁶²¹ Snopič 1, 8.

⁶²² Snopič 19, 4.

⁶²³ Snopič 18, 9, Pripis [objava]: *Domovina*, št. 20, 1918.

Vid Ambrožič je vedno veliko in hlastno bral,⁶²⁴ in kot vojak je prišel v stik z veliko drugimi v enakem položaju. Več ob tej priložnosti ni mogoče reči, kje, kdaj in kako se je navzel svobodoljubnih gesel iz francoske revolucije: svoboda, bratstvo in enakost. V XI. pesmi, najbrž namenoma, zelo naivno razume zadnji dve: »*Če smo demokratje – enaki vsi in bratje, / Kar čisto je naravno – to pokažimo javno! / Nič več 'gospod preblagoroden', / moj brat si, državljan svoboden, / pa naj briljanti se ti z rok blišče, / al' žulji marno ti roko krase! / Na svet smo vsi enako prišli pot, / in po enaki pojdemo od tod.*«⁶²⁵

Iz XIII. pesmi se zdi, da je nove ideje lahko sprejemal iz nemških virov: »*'Boljševiki' nova ta beseda / ni tako strašna, kot pa izgleda / in kot se našim Nemcem zdi. / 'Boljševiki' to smo vsi dandanes, / saj si vsakdo 'boljšega' želi! / Tudi tisti, ki od vojske imajo koristi: / Postali radi bi še bolj bogati, / zato pa vojne nočejo končati!*«⁶²⁶ Ali nove besede zares ni razumel ideološko, ali se je kot rojeni pesnik⁶²⁷ poigral z njo po ljudski etimologiji, kot da gre za etimološko figuro.

V zadnjem obdobju, po eksekuciji judenburških upornikov pa še toliko bolj, se je v Ambrožiču nabiralo nekaj revolucionarnega, saj je postajalo vedno bolj jasno, da so bile vse vojne žrtve na avstrijski strani zaman. V slutnji, da mu preti strašna nesreča, za »*preziranani zaslužnjeni, zatirain, preganjani, trpeči*« narod bi vse dal, pravi v pesmi *Ves tvoj, o narod moj* (25. V. [1918]). A drugega nima, kakor »*dvoje*« »*čvrstih rok*«, ki mu jih daje na razpolago v ključu porajajočega se delavskega gibanja na slovenskih tleh in enega njegovih simbolov: stisnjena pest:

Ko v stiski boš in sili,
pa v krepke stisnem jih pesti,
moj zgled stotine podneti:
ne boj se, narod mili!⁶²⁸

Bruck ob Muri (Bruck ob Muri, 10. VI. 1918) je šaljivo jezna pesem: »... *Tukaj dobro je za pljuča / ali za želodec slabo! // Pa saj taka je povsod, / pojdi v kateri hočeš kot,*⁶²⁹ / *dandanes, ko nam nemila / vojna vse je ugonobila. / Dosti hvale, baharije, / a še več pa – beračije, / malo kruha, dosti zmag – / celi svet naj vzame vrag* (popravljen: *vran*).⁶³⁰

Tožba gluhim ušesom (Bruck a/d Mur, 11. 6. [19]18) zelo nazorno posreduje okoliščine, v katerih se je znašel vojak propadajoče se vojske in države in njen brezpravni človek sploh.

Danes semkaj, jutri tje,
gonijo po svetu me;
to brez konca in prestanka,
a nikjer mi ni obstanka,
srcu pa pokoja ne.

⁶²⁴ Po informacijah njegovega posinovljenca Gordana Ambrožiča.

⁶²⁵ Snopič 18, 5.

⁶²⁶ Snopič 18, 5.

⁶²⁷ Žal pesniškega talenta zaradi prikrajšanosti za študij ni mogel razviti.

⁶²⁸ Snopič 19, 3.

⁶²⁹ Kót kot samostalnik!

⁶³⁰ Snopič 19, 7.

Kot oblak in morski val (Prešeren!)
človek dandanes je 'mal'.

Brez miru okrog pode ga,
s kraja v kraj po svetu bega.

[...]

Ali kdo še zanj se zmeni,
kdo ga kot človeka ceni?
Brez pravic je človek mal,
kakor vprežna je žival.
Kakor stroj je, da se rabi, –
na pravico moč pozabi! – – –
Hočeš, nočeš, kdo te vpraša?
Kje je prosta volja naša?

Oj naš prosvetljeni vek!
Kje je našim ranam lek?
Kdor močnejši je, nas davi,
glas vpijočega v puščavi
naš je po pravicah klic!
Doba sužnosti, krivic!
Vzdigneš glavo – si ob njo,
stigneš jezik – te zapro,
stisneš roko – je v verigah,
ker tako stoji po knjigah,
kjer so pisani zakoni!
Človek trpi in se vkloni!
To svetovni hoče red. –
Kdaj se spametuješ, svet?!

(Bruck a/d Mur 11. 6. [19]18).

Iver (4. 8. [1918]) je izraz nemočne jeze nad neimenovanimi naslovniki, ki varajo ljudi z lepimi besedami: *S patriotizmom nam pamet slepe, / ker nese magnatom in bogatincem. / Želodec z obljubami nam teše, / a srcu grozijo – s svincem.*⁶³¹

Vsi na krov! (Trbovlje, 15. 6. [19]18) je klic užaloščenega pesnika, ki zdaj že na domačih tleh roti rojake, naj kaj storijo za njemu tako ljubljeno domovino, saj jo je sedem let pogrešal:

Oj bedna naša domovina,
pradedov sveta dedovina!
Usoda te preganja kruta:
z vso silo tujec vate buta,
sinov ti cvet pod mečem pada
in deca ti mrje od glada,
topovski ogenj hiše ruši –
težko, težko mi je ob duši...
Za tvojo se boleost zanimam,
vse dal bi ti, a sam nič nimam.

---

⁶³¹ Snopič, 19, 11.

[...]

Oj bratje, naša gruda umira,
vsi na pomoč, vsi brez ozira!
Od samih nas odvisno je,
če še obstanemo al' ne!
Zatorej bratje, vsi na krov
in Bog bo dal svoj blagoslov!⁶³²

DEKLETA

Narodu na ljubo! (26. V. 1918) se izjavni osebek ni pripravil odzvati spogledovanju tujega dekleta,⁶³³ čeprav se zdi, da so okorni verzi bolj za poduk. *Magnet* (18. II. [1918]) je deklet, ki se ji v vaški koči ne more odreči. Ali je bilo to vzrok, da je pozneje to moral storiti zares, kakor skesano izjavlja v pesmi *Le dve ženi bodem ljubil!* (Šterntal 21. 7. 1918): »*Dolgo, slepec sem ti služil / Veneram boginja kriva [...] Ženski dve samo bom ljubil / grešnik jaz odslej zastaran, / ker od teh dveh vem, da nikdar / kaznovan ne bodem in varan. // Ljubil bodem majko milo, / ki mi je življenja dala, / ter Njo, ki strla glavo / njej, ki prva je lagala!*«⁶³⁴

Obljuba je bila prepozna. *Bolnik* (6. 8. [1918]) bi rad kosil. »*A na belo posteljo / onemogel sem priklenjen.*« »*Morda nekdo drugi že / koso brusi zame. / Ah, premnogi pade cvet, / ko cveteti komaj jame.*«⁶³⁵ Tri naslednje pesmi so najbrž vse nastale v omenjeni improvizirani bolnišnici, zato se njihova snov nanaša na svet okrog nje. *Ob nevihti* (3. 8. [1918]) je refleksivna pesem o »neumevnih« naravnih zakonih: »*človek se trudi, ubija,*« »*toda elementi sovražni / vkljub vsej njegovi skrbi in pažnji / v par minutah v nič spremene, / kar so pripredile leta roke. [...] Med upom in strahom človek živi / življenja vse dni.*«⁶³⁶

Petunija na »*kraju*« [pre]»*kletem*«⁶³⁷ (bolnica, 16. 8. 1918) ga razneži, vendar ne pogasi pekoče bolečine: »*Kdor svojih ne kroti strasti, / a prej al' slej se pokori, / zavest: Sam kriv! pa najbolj skli!*«⁶³⁸

V izolaciji je pesnik imel dovolj časa za premišljevanje o lastni usodi in splošnem družbenem stanju v državi, ki ji je prej ko slej grozil propad. Je pa presenetljivo, da je lahko tako hitro menjaval snov in razpoloženje. Verzi so se mu pa res sami delali. Samo en dan prej je nastala družbenokritična pesem *Gorje ti, tiran* (15. 8. [1918]), saj ga je prav vojna, ki ji je za prazen nič podvrigel najlepša leta, privedla v nesrečo. V omenjeni pesmi tega z ničemer ne nakazuje, saj se izjavni osebek popolnoma poistoveti z zatiranimi, ki doživljajo

⁶³² Snopič 19, 9.

⁶³³ Snopič 19, 3.

⁶³⁴ Snopič 19, 9.

⁶³⁵ Snopič 19, 12.

⁶³⁶ Snopič 19, 11.

⁶³⁷ Vrsta bolezni (ali španska gripa ali gonoreja?!) je bila najbrž vzrok za veliko zavarovanost pred njo: »*Naša bolnica je bila zastražena, kot bi bili v njej največji hudodelci. Krog in krog straže z bajonet. Le na mali peščeni vrt smo smeli. Krog in krog 2, 1/2 meter visoko omrežje.*« Pripis k pesmi. Snopič 19, 15.

⁶³⁸ Snopič 19, 15.

fizično preganjanje in psihične bolečine. Posebej ga boli zatiranje jezika in zmanjševanje etničnega ozemlja. Nasproti si stojita »*barbar German*« in ozaveščeni »*Slovan*«? Se Ambrožič ni upal izrecno omeniti Slovencev ali je res mislil na vse Slovane pod Avstrijo ali je oba etnonima uporabil zgolj zaradi rimanja?

Preganjajo nas in zatirajo nas
in v ječe zatohle zapirajo nas,
obešajo nas, kot pse streljajo,
misleči da narod stro, zmeljejo.
Najdražje, da mili naš jezik zatro
in rodno oropajo nam zemljo.
A nas ni strah, stojimo kot hrast,
preganjanje nam je le čast!

Prezirani smo, teptani kot črv,
pa ječa, verige, svinec in vrv
nas vničila ni, koristila je:
Vzbudila nas je in očistila je;
oči nam odprla zaslepljene
in združila nas razcepljene.
Navdušila nas za naš skupni vzor,
na boj in na skrajni odpor.

Si mar že pozabil, barbar German,
kaj slavni dejal je Tertulijan?
Da kri mučenikov, preganjanih
solze so le seme junakov novih!
– Čimbolj divjaš zoper nas trinog,
tem hujši odpor, trdnejši naš krog!
Spregledal je, vstaja na dan Slovan,
gorje ti, oj kleti tiran!⁶³⁹

Sanje (21. 8. 1918) so ga popeljale k obloženi mizi, a kako veliko je bilo razočaranje, ko se je zbudil in lahko požrl le slino.⁶⁴⁰

---

⁶³⁹ Snopič 19, 14.

⁶⁴⁰ Snopič 19, 16.

4. VOJAKI BREZ OROŽJA

Ranjec, ujetnik ali jetnik so pahnjeni v statično oz. pasivno vlogo. Ko je vojak brez orožja, pravzaprav ni več vojak. Ta za status vojaka neugodni položaj je še posebno kočljiv, ko mu ga nasilno odvzamejo v lastnih vrstah. Ali pa mu ga sploh ne zaupajo:

A) NEZANESLJIVI

Ko je bil leta 1914 v Sarajevu ubit prestolonaslednik Ferdinand, so se začele aretacije naprednih Slovencev. Med njimi je bil tudi trgovec Josip Cizel, ker v prizadevanjih za svobodo Slovencev ni hotel biti državni uradnik pod avstrijsko oblastjo. Po izteku kazni ga niso pustili domov, temveč je bil poslan v taborišče »Mittergrabern« blizu Dunaja, kjer je ostal do konca vojne. V »logoru« je bilo veliko naprednih Slovencev, med njimi tudi pesnik Fran Žgur⁶⁴¹ iz Vipave. Ko je na Doberdobo padel Josipov najstarejši sin Dinko Cizel, mu je Žgur napisal pesem *Sinu Dinkotu Cizel*.⁶⁴²

Rojake iz vseh slovenskih pokrajin je med seboj najbolj povezovala slovenska pesem. Za slovo od drugih na druženje od 7. junija 19[16] do 19. junija [1917] je eden zapisal v dnevnik: »*Vsi smo se radi imeli v tujini [Kallwang, Liznigtal, Weiz] še najbolj v narodni slovenski pesmi, ki je vedno odmevala v lepem razpoloženju.*«⁶⁴³

B) RANJENCI

Po zbranem gradivu sodeč so pesmi ranjencev objavljali samo leta 1915, potem pa ne več, ker so najbrž presodili, da lahko deprimirajoče delujejo na bralce tako na bojiščih kot v zaledju.

Neznani pesnik je molil v prvi svetovni vojni:

Brezjanska božja Mati,
k tebi ranjeni soldati
bomo dvigali oči,

kadar bomo v lazareti,
zapuščeni v daljnem sveti
za cesarja umirali.

Misli bodo dom iskale,
nune rane obvezvale ...

⁶⁴¹ Martin Jevnikar (ur.), *Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič, goriška Mohorjeva družba, Gorica 1992, 399.

⁶⁴² Rokopis (fotokopija) A4 format, dva lista, popisana na eni strani, tipkopis. Hrani: Marija Stanonik.

⁶⁴³ Rozina Švent, *Andrej Čebokli, pesnik in pisatelj iz Kreda (1893–1923)*, Goriška Mohorjeva, Gorica 1999, 34.

... *dalje ni šlo*,⁶⁴⁴ je zapisano. Škoda! Pa da se je vsaj toliko vrstic ohranilo v spominu. Posebno impresivna je zadnja vrstica. Ranjene vojake so najprej zanesli do previjališč. Nato so jih odpeljali v lazarete, ti. poljske, improvizirane bolnišnice.⁶⁴⁵

Jožef Mohor se večkrat pojavlja v drugih razdelkih, zato tu samo opis usodne odisejade, v kateri je postal invalid:⁶⁴⁶

Slavno uredništvo Domoljuba! Lansko leto sem bil potrjen. Kot vojak sem bil prideljen lov. bat. št. 20. januarja sem se poslovil od domovine in šel s tovariši v Karpatih. Bil sem tri mesece tam. Majnika smo Ruse pregnali in šli od Zborova drugam. Vozili smo se in izstopili v Delatinu; nato smo bili za rezervo v Kolomeji. Prav takrat so se naši dobro udarili; ujeli so 700 Rusov. Pri Šnijatinu smo jih tudi pošteno pognali v beg. Potem smo šli skozi Horodenko in na čolnih premostili Dnjester. Kmalu smo bili za silo zakopani v jarkih. Prav po kranjsko smo se udarili 13. junija. Tedaj sem bil tudi jaz ranjen v komolec desne roke, ki so mi jo čez dober mesec odrezali. Bil sem po bolnišnicah na Ogrskem, zdaj pa v Celovcu. Vsega skupaj sem se vojskoval na fronti pet mesecev; mnogo zanimivega bi imel povedati, kar pride pozneje na vrsto. Ko sem bil v Karpatih, so mi mati umrli. Mislite si mojo žalost!... Zdaj sem sam. Vse to pišem z levo roko; bolj težko gre.

Uredništvo je pristavilo: »*Pisava je prav lična*.«⁶⁴⁷ In mu kot invalidu prijazno objavljalo njegove številne dobrovoljne pesmi.

Lenart Šolar je bil ranjen ob Dnjestru. V bolnišnici na Dunaju so ga po pismu sodeč dobro pozdravili:

Četrť september – dan nesrečen;
spomin ostal mi nanj bo večer:
Zadela v ramo me je ruska krogla,
da roka desna mi je onemogla.

Na tla sem padel, po trebuhu lazil;
po kačje dalje težko sem se plazil.
Potem globoko gazil sem vodo,
Gorjé. Dosegel komaj sem ji dno.

Kot dež takrat so krogle švigale,
šrapnele ruske so se vžigale,
in tresla se je zemlja vsa
že od granat prekopana ...

Prišel nato sem c'lo na Dunaj;
kdor pride sem, pusti naj trebuh zunaj.
Po mestu hodim zdaj že kot baron,
samo premalo v žepu imam kron.⁶⁴⁸

⁶⁴⁴ Alojzij Žibert, *Pod Marijinim varstvom*, Spomini Slovenca – nemškega vojaka na drugo svetovno vojno v letih 1941–1945, Gorenjski glas, Kranj, 1991, 120.

⁶⁴⁵ Prim. Prežihov Voranc, *Doberdob*

⁶⁴⁶ Pri objavi vsake njegove pesmi je to tudi pristavljeno, ali po njegovi volji, volji uredništva ali obeh.

⁶⁴⁷ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 653.

⁶⁴⁸ *Domoljub* XXVIII, št. 50, Ljubljana, 16. decembra 1915, 723.

Pesem slovenskega ranjenca Jožefa Zmrlikarja v pripovedni pesmi s trohejskim ritmom, ki dogajanje optimistično poganja naprej, prav tako že leta 1915, natančno opisuje potek boja, v katerem je bil ranjen in se je moral umakniti na obvezovališče, kjer nihče ni tožil, ampak je vsak prenašal bolečine z le njemu samemu znanim dobrim namenom:

Stopali smo po Galic'ji
prašni, znojni vsi po lici.
Delali smo dolge marše
za cesarja, dom in starše.

Že prično se silni boji;
se drvé sovražni roji.
Silno streljat' so začeli,
da bi brž pogum nam vzeli.

Nas pa to ni nič motilo,
strli koj smo vsako silo.
Res smo včasih se vmaknili,
da smo pravi 'grif' dobili.

Zdaj še vse drugač je prišlo:
Rus drži se kar na kislo.
Havbic sto smo navozili,
s puškami smo jih stražili.

Naši topi so grmeli,
da so Rusi koprnili;
sikali so vsi od jeze
in pobrali jo čez steze.

Zdaj šrapnela ruska počí,
krogla meni v roke skočí.
Vztrajal še bi do noči,
če ne zgubil bi moči.

Moral iti sem nazaj –
tja, kjer je obveze kraj.
Res, hudo me je bolelo,
pa se je že potrpeo.

Slišati ni b'Io vojaka,
ki se joka ali plaka.
Mislil si je vsak tako:
Za Boga in dom naj bo!

Saj zato smo se borili,
da bi vero ohranili;
saj zato se kri preliva,
da se greh nam z duše 'zmiva.

Res, hudó nam je trpeti,
stiska nas sovražnik kleti
Vse to pride od Boga;
smo premal' ljubili ga.

Zdaj pa 'živjo', naš vladar!
Bog Ti zmago daj vsikdar!
Dolgo vrsto srečnih let
Bog Ti daj še doživet!⁶⁴⁹

Kljub temu da je *Vojnikova pesem* poslana »iz bolnišnice na Slaném na Češkem«, njen avtor ni bil nebolgljeni pacient, temveč v pomoč avstrijski vojski:

Vedno v strahu nanje mislim,
ki sem pustil jih domá:
ženi in otrokom milim,
Bog naj srečo, varstvo dá.

Oh, kako se žena muči;
skrb jo tare noč in dan.
Zase in za deco dela;
njen zdaj tud' težak je stan,

Jaz pa tukaj v bojni črti
pred sovražnikom stojim;
dokler živ sem jaz – podreti
svoj'ga doma ne pustim.

Če bi me življenje stalo,
se ne umaknem ne za ped;
bo orožje pokončalo
grd sovražnikov pohlep.

Takrat tromba bo zapela
in poslala nas na dom;
in vojnikom bo velela,
da končan je vojni grom.

Srca bodo poskak'vala,
vence pletli bodo z rož;
Bogu pela se bo hvala
ko čez prag bo stopil mož.

Črnovojnik Jožef Žgur iz Podrage na Vipavskem.⁶⁵⁰

Kaj se je zgodilo V. S., nič ne pove, ampak je, ko je že dobro okreval, /i/z bolnišnice v *Kremsu* poslal v javnost v pesmi *Kranjski vojak* politični komentar o vojaškem stanju v južni Evropi, ko je leta 1915 Avstriji še dobro kazalo:

Bori se vrlo naš vojak;
ni kmalu njemu kdo enak.
In Lahu zemlje ne pusti,
mu stere rajši vse kosti.
Naš cesar fantov dost' ima
in Lahu jekla zobat' da.
Kar Italijan je zdaj dobil,

⁶⁴⁹ *Domoljub* XXVIII, št. 49, Ljubljana, 9. decembra 1915, 708.

⁶⁵⁰ *Domoljub* XXVIII, št. 50, Ljubljana, 16. decembra 1915, 723.

s krvjo je svojo vse polil.
Še plačal dolg bo zastareli;
lasje še bodo mu sivali.
Pač nič ne bo se on bahal,
kako je Avstrijo izdal.

Zdaj še Romun šopiri se:
»Jaz tudi hočem kaj od nje!«
Pa revež zlo se spekel je;
močno zato kesa se že.
Bolgarski fantje čvrsti so,
neugnani v bojni vrsti so.
Romun in Lah sta ob kredit;
poštenja naj se gresta učit.⁶⁵¹

Pesem neznanega avtorja *Sen umirajočega vojaka* – skoraj zagotovo iz lastne izkušnje – obnavlja mejno življenjsko situacijo: med krvavenjem telesne moči pojemajo, misli zablodijo k domačim, njega pa »smrtni angel« vodi k padlim tovarišem, ki ga vabijo: »Pridi! ...«

Trudna hoja,
težka pot in polna boja,
žgočih bolečin in znoja,
smrtna pot.
Noč nastaja hladna, tiha,
ranjenec bolešno vzdihva
in omaga ...

'Z Bogom draga
žena, brat in sestra blaga!
Hud je boj, a sladka zmaga –
trud končan!
Gorka kri iz rane teče,
toda ne boli, ne peče,
moč pojema ...

Nočna tema
in tišina grobno-nema
ranjeno telo objema.
V nežnem snu
boža čelo noč sanjava;
lahno smrtni angel plava
iz daljave

na nižave,
da ponese me v višave,
v dom miru, v kraljestvo slave.
Palmov cvet
zrem na divnem vrtu cvesti:
znanci in tovarši zvesti
v vsej lepoti

---

⁶⁵¹ *Domoljub* XXIX, št. 46, Ljubljana, 16. novembra 1916, 601.

in krasoti
stopajo po zvezdni poti,
pevajoči mi nasproti.
Spev doni,
zmage himna neizpeta,
pridi, kliče hrabra četa.
Že prihajam ...⁶⁵²

Silvin Sardenko šaljivo obravnava pomanjkanje moških na domačijah, češ da bi jih bilo treba zamenjati z dekleti. Toda hčerke zavrnejo očeta, da opravljajo svoje poslanstvo pri ranjencih:

'Hčerke moje, kaj bi storil?'
Oče hčeram je govoril.
'Puške bi vam dal jeklene,
meče bi vam dal iskrene;
vodil bi vas v boj krvavi
v boj krvavi k bojni slavi.
Danes, hčere, kakor hleba –
je junakov dómu treba.'
'Ljubi očka, brez zamere!'
Odvrnile so mu hčere:
'Roka naša je jeklena,
duša naša je iskrena.
Ranjenci so bojna polja,
kjer zmaguje naša volja.
Danes, očka, kakor hleba –
je junakinj dómu treba.'⁶⁵³

Ivan Jurman vošči staršem za velikonočne praznike nekje z Ogrske z otožnim pripisom:

Jaz jih bodem letos bolj slabo obhajal. V takem položaju jih nisem še nikoli – pa naj bo vse v božjem imenu, ker Bog tako hoče! Prosim, pošljite mi večkrat *Domoljuba*, pa tudi drugače mi kaj pišite. Jaz se velikokrat spominjam na Vas. Spomini mi vzbujajo različne misli:

V Gyöngyösi v bolnišnici
Vaš sin leži.
Pri srcu se mu milo stri,
ko premišljuje srečo prejšnjih dni.

Kdaj bodem spet doma pri Vas,
kdaj zrl zopet Vaš obraz?
al' bom slišal še Vaš mili glas,
al' bom videl še domačo vas?⁶⁵⁴

⁶⁵² *Domoljub* XXIX, št. 16, Ljubljana, 20. aprila 1916, 223.

⁶⁵³ *Domoljub* XXVIII, št. 47, Ljubljana, 25. novembra 1915, 681.

⁶⁵⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 22, Ljubljana, 4. junija 1915, 347.

C) UJETNIKI

Jože Žagar (1886–1961), kmet Kalanušar iz Stare Loke je bil vpoklican k vojakom leta 1915. V bojih v Karpatih na gori Makuvka (Slawsko) je že maja istega leta pristal v ruskem ujetništvu. Rusi so ujetnike gnali peš prek Lvova, Kijeve, Voroneža tja do Urala na prag Sibirije. V njegovi zapuščini se je ohranila *Pesem od vojne*, ki je najbrž nastala med dvodnevnim postankom avstrijskih vojnih ujetnikov v mestu Buzuluk v daljni Samarski guberniji, saj ji je pripisan datum nastanka 27. maja 1915.

Pesem od vojne

I.

Preljubi krasni mesec maj
Kako vesel sem bil nekdanj
Ko bil sem še v domači vasi
Tistikrat so bili še zlati časi!

II.

A letos kako žalosten je maj
Ko divja po zemlji vojni zmaj
Narode razkropil na vse kraje
In nam naredil hude vaje.

III.

Kako sem preživel letos maj
Naj vam pove ta pesem kaj
Kao sme z Rusi se vojskoval
In potem po Galiciji potoval.

IV.

Že sredi meseca aprila
Ko je še mrzla burja brila
Sem bil poslan z Marškompanijo
V gore Karpate v deželo Galicijo.

V.

Ko smo v Karpate prišli
Smo že dosti srečni bili
Ali začetek maja
Nas s strahom navdaja.

VI.

Naporni marš prvega maja
Čez hribe do drugega kraja
Ne pride mi nikdar iz spomina
On na vojno me spominja.

VII.

Brez počitka noč in dan kar naprej
Ne na desno ne na levo nič ne glej
Od nošnje te ramena vsa bole
In od lakote in žeje težke so noge.

VIII.

Drugega maja zjutraj za kosilo
Ruskih granat in šrapnel celo silo
Sedaj pa možje le pogum

Prišli smo že v vojni hrum.

IX.

Lepa karpatska dolina
Polna je sivega dima
Od strojnih pušk in granat
Ki so pokukale spred in zad!

X.

Vasi in mesta povsod požgani
Polja in travniki poteptani
Vojaki mrtvi ranjeni leže
Povsod je videti samo gorje.

XI.

Četrty dan meseca maja
Ko se sv. Florijan obhaja
Zjutraj ob štiri uri alarm
Vsak mož hitro v švarm.

XII.

Sovražnik nas hoče objeti
In nas v past ujeti
Trebja se je zažuriti
In s sovragom se pomeriti!

XIII.

Puške pokati so začele
Vmes se trgale šrapnele
Divjal boj je krog in krog
Usmili naj se nas o Bog!

XIV.

Temu telo strahu trepeče
Drugi molitev tiho šepeče
Tovarša zadela že je smrt
A drugemu ud je strtl!

XV.

Dolgo smo se bojevali
In z bajoneti se klali
Eden drugega smo bili [= bili]
In veliko krvi prelili.

XVI.

Ker je bilo sovragov obilo
Predreti ni moč njih silo
Nazaj se moramo podati
In sovražniku udati.

XVII.

Sovražniki so nas zajeli
In orožje nam vse vzeli
Kot ujetnike so nas gonili
Skoz celo Galicijo nas podili.

XVIII.

Prvi dan smo marširali
Do mesta Skoli in tam spali
Drugi dan smo naprej hodili

Do mesta Strija in tam počili.
 XIX.
 Četrty dan je bilo mesto
 Nikolajevo se je zvalo
 Tam smo tudi jedli spali
 In drugi dan se zopet naprej podali.
 XX.
 Ko smo potovali sedem dni
 Smo v mesto Lvov prišli
 Škoda lepega mesta je sedaj
 Avstrija ga mora dobit' nazaj!
 XXI.
 Dvanajst dni smo tako potovali
 Veliko hudega smo prestali
 Videli veliko mest in vasi
 Kaj ob strašni vojni smo pretrpeli!
 XXII.
 Dvanajsti dan smo primarširali
 V mesto Brodi so ga zvali
 Tam pelje glavna cesta
 Čez mejo v ruska mesta.
 XXIII.
 V ruskem mesetu Radzivil
 So nas v vagone naložil
 Polne uši in konskega gnoja
 V takem se ujetnik pelja.
 XXIV.
 V mestu Kijev so nam vse vzeli
 Kar pri sebi smo še imeli
 Zdaj pa zbogom beli svet
 Bog ve kdaj se vidmo spet.⁶⁵⁵

Nekatere so odpeljali daleč v njeno notranjost, Jožeta Žagarja z nekaterimi drugimi pa z vlakom na jug proti Kavkazu. 16. aprila 1917 je omenjeno pesem na ekonomiji Kamenovih v Irinovki prepisal v svoj drugi, temeljni spominski zvezek in pri tem morda kaj dopolnil oziroma popravil. Po hudih peripetijah je obstal na kmetiji donskih kozakov v Irinovki in tam ostal tri leta in dva meseca do konca vojne 1918.⁶⁵⁶

Čeprav pesem ne popisuje cele Žagarjeve odisejane, se jo spleča skrbno prebrati, ker poleg kronotoposa, tj. zemljepisnih točk in kronoloških podatkov vsebuje tudi vojaške o načinu bojevanja iz oči v oči, toda brez gneva do nasprotnika, prej nekega prikritega obžalovanja zaradi surovega dogajanja kot takega, v katero je vržen izjavni osebek.

Njen avtor je pristal nekje daleč na jugu prostora, ki si ga je za dolga desetletja prisvojila Sovjetska zveza, medtem ko je bil njegov rojak Franc Dolinar z množico ujetnikov

⁶⁵⁵ Jože Žagar Kalanušar, *Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rosiji*: v spomin na veliko svetovno vojsko od leta 1915 do 1918, uredil Alojzij Pavel Florjančič, Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka, Stara Loka 2018, 17, 22–45, 42, 110.

⁶⁵⁶ Jože Žagar Kalanušar, *n. d.* 63–66.

iz avstrijske vojske prigan do Kijeva, toda potem so jih usmerili daleč na sever. To se da dognati iz dnevnika Franca Dolinarja, Jureževega iz Suhega Dola, ki je bila nekdanja vas na poti iz Polhovega Gradca do Gorenje vasi v Poljanski dolini. Jurežev Franc je bil vpoklican 28. februarja 1915 in dodeljen I. kompaniji 17. pešpolka v Ljubljani. Od tod so jih prek Ptuja z vlakom prek Ogrske peljali na vzhodno bojišče v Galicijo. Že 19. junija 1915 so jih zajeli Rusi. Več dni so jih tako gnali, da so dnevno prehodili peš do 50 km in prišli do Kijeva in še naprej do Harkova v Ukrajini. Lemberg, ki se omenja v tej in še neki drugi pesmi, je kot Lemberga danes v Latviji.

Franc Dolinar je v ruskem ujetništvu pisal dnevnik po spominu za nazaj. Zvezek (11 x 15 cm, brez platnic) je polno popisan s svinčnikom na 58 straneh, med drugim je popisal 50 slovenskih ujetnikov. Nato sledi *Avstriska Nemška Ruska Vojsna pesem* v 31 kiticah. Žal, vmes sedem (od 22 do 32) kitic manjka, ker je en list izgubljen. Pesem je pravopisno precej šibka. Čisto mogoče je, da jo je avtor od nekod prepisal ali celo zapisoval po nareku. Jezikovna analiza kaže, da bi njen avtor utegnil biti Štajerec. Od vseh tukajšnjih kronik je ta najbolj politično najbolj široka. Edina od vseh znanih se začneja pri samem jedru, tj. umoru prestolonaslednika Ferdinanda in za začetek vojne krivi Srbijo. Vdanost Avstriji je dosledna, toda v peti (5) kitici sta verza, da se ne da dopovedati, »*Kaj trpi slovenski rod.*«

Pesem je tudi vojaško najbolj temeljita, saj natančno popisuje boje med avstrijsko in rusko vojsko v Galiciji, kot jih veliko drugih, toda nobena tako podrobno in z vedno večjo napetostjo, dokler ne doseže vrha pri boju za mesto, ki ga je avtor zapisal kot »*Premišel*«, kar je nemški Premissel oz. danes južno-poljski Przemysł.

To je bilo najdaljše obleganje kakega položaja v prvi svetovni vojni, od 16 septembra 1914 celih 133 dni. Avstro-Ogrski garnizon se je predal 22. marca 1915.⁶⁵⁷ Žrtve na obeh straneh so bile velikanske. V mestu je zavladala lakota. In prav o teh srditih bojih in koncu pripoveduje tukajšnja kronikala pesem, pač z avstrijskega vidika. In nato še, kako so bili zajeti in odgnani kot ujetniki odgnani daleč na sever. Harkov je danes v Ukrajini, toda Lemberg, v resnici Lemberga je danes v Latviji. Toda peljali so jih še naprej, kjer je nekaj Slovencev pristalo v nekem premogovniku.

I

V naj lepšem miru in veselju
Je živela avstrija do zdaj
Pričenjajo se temni dnevi
Vsa avstrija ve za kaj

II

Hudobna Srbije krvave
Dolge voine je želela
Vbila mladiga nam carja
S samokresom je pričela

III

Ukazi carski so nabiti
In boj na mejah se prične
Od daleč slišijo se streli

⁶⁵⁷ Več o tem Wikipedija, 4. 5. 2020.

Da človeka groza je.

III

Tedaj podamo se napolje
Na vojno v Galicijo
Kjer rus seže pripravljajo
In voz municijo

V

Ob mejah ruskih strašno klanje
Streli ogen vse povsod
To vam ni naznanje dati
Kaj trpi slovenski rod

VI

Rus je prišel do predne straže
Hudo klanje se prične
Vzeli smo tudi mi orožje
Rus pa bežati začel

VII

Daleč smo ga pognali
Še več moči zdaj on dobi
Nazaj se zopet on prikrade
Da naša vojska bi pobil

VIII

Že več mesecev pritiska
In stopov nas pozdravljajo
Vnas sila vedno huje
In pobiti nas hoče

VIII

Zvesto smo se mi držali
Lakota pač huda je
Vse živali smo poklali
Krave vole in konje

X

Huda sila zdaj zaulada
Življenje vnaših vojski nič
Vojaštvo že odglada pada
Nikjer pomoči ne dobi

XI

Zbrali svoje smo moči
Da bi rusa nazaj pognali
Ker se nam ne posreči.

XII

Rus veliko je močnejši
Kadar mi se sradeski
Zato veliko nas pobije
In nazadne polovi

XIII *Premišel*

Mi pa karje nas ostalo
Vrnemo se v trnjavo
Da počakamo odločno
Kaj nam cesar zapove

XIII

Smo povelje zadobili
Od vladarja presvitlega
Da trnjavo bi razbili
Naj rus premišiel zrušen dobi

XV

Naš povelnik čast mukbodi
Kuzmanek mu je ime
Vse časnike in generale
Skupaj on poklical je

XVI

Predragi zvesti mi vojaki
Kaj hočemo mi zdaj storiti
Premišel bodemo razbili
Vjetništvo bo treba it.

XVII

Dvajndvajsedga marca
Ko se je zazorilo
Trnjavo bila vsa uognju
Avstrici vzrak jo spuščajo

XVIII

Ko ura 8. je odbila
Že zdelom mi gotovi smo
Orodje že use smo zažgali
Da rus ga rabil ne bo

XVIII

Zadni streli se še čuje
Ruski stric je prihrumel
Da trnjavo celo vzame
Al prepozno je prišel

XX

Prišel mladi je kozaček
Vse s kupaj stiralje
Prganjal nas je kod žival
Kam to nihče nepove

XXI

Do Lembrga pot je dolga
Strašne misli skrbi
Mimo vode mimo hleba
Samo bič obeta deli

Kitice od XXII. do XXVIII. manjkajo, ker je vmes en list iz zvezka najbrž po nesre-
či izgubljen.

Pa pridno jih pobijamo

XXVIII

Tako do zdaj smo mi živeli
Kar avstricev nas je blo
Daj na Bok da bi dospeli
Nazaj v mila avstrija

XXX

Opremila domovina
Mili slovenski kraj
Da bi vse skupaj zapustili
Zapustili še kdaj

XXXI

Da bi zdrav in vesev
Zdomačim nasti se
Tam bi enega Boga peli
Ki nas zopet združil je.

Franc Dolinar se je pod pesem podpisal na novo leto 1916.⁶⁵⁸ Četudi pesem najbrž ni njegova, si je z njo tešil žalost za domačimi. Toda še cela tri leta je trajalo, da se je leta 1919 vrnil iz ujetništva.

Kogar je doletela usoda ujetnika, je postal na milost in nemilost prepuščen vsakovrstnim šikanam. Kjer koli so bili, na vzhodu ali zahodu, so se znašli v nemogočih življenjskih razmerah. *Domotožje* jih je spremljalo leto in dan. Pesem je iz ruskega ujetništva poslal Anton Tramte iz Stare Bučke:

Daleč v nepoznanem svetu
tužen jaz živim sedaj;
zročam se Bogu Očetu
da pripelje me nazaj.

Zjutraj že, ko solnce vzhaja,
zmislím se domačih gor;
rojstni dom pred mano vstaja,
v duhu čujem ptičji zbor.

Neizmerna je daljava
tu od mene pa do vas,
duh moj k vam pa vsak dan plava,
vsako uro, vsaki čas.

O preljuba vas domača,
hiša bela, kje si ti?
K tebi se oko obrača,
kjer je tekla zibka mi!

Kjer rojaki mi preblagi
jezik znan vsi govore,
kjer obrazi mili, dragi,
tja me vleče zmir srce.

O, preljuba: oče, mati,
vam v naročje si želim;
tukaj mi ni več obstati,
žalosti skor koprnim.⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ Tone Košir, *Suhi Dol*, samozaložba, Škofja Loka, 2004, 146–150.

⁶⁵⁹ *Domoljub* XXX, št. 29, Ljubljana, dne 19. julija 1917, 346.

Lorenz Prestor je svoje spomine na vojna leta začel z daljšo pesnitvijo iz ujetništva. »*Oj zemlja lepa, oj zemlja širna / vsa si bila moja last // Zdaj ozka kletka me zaklepa / Ujel sem se v nesrečno past ...*«. To so verzi iz Gregorčičeve pesmi *Ujetega ptiča tožba*, lahko da res sfolklorizirani, nikakor pa ne zgoj »rimane fraze«. ⁶⁶⁰ S tovariši od decembra 1914 so naprej v ruskem ujetništvu, v vroči »*puščavi azijski*« praznovali veliko noč: »*Vsi narodi praznujejo današnji dan, Vsi se veselijo tih velikonočnih praznikov.* [...] Padlim prijateljem je posvetil eno številnih lastnih pesmi, v katerih je popisal izkušnje s fronte in ujetništva:

Tiše listje nam šumi
Bratov naših ne budi
Spejo tukaj v sredi Rusije
Znami domov več ne pojdejo.

Globoko v zemljo smo jih djali
Na grob kriš smo jim postavljali
Spomin ostal bo vekomaj
Bog jim daj nebeški raj⁶⁶¹

Naslednja pesem te vrste je iz italijanskega ujetništva. Pesem Franca Hrvatiča *V ujetništvu 1918–1919* je ponekod pomanjkljiva, saj je bila povedana na izust. Avtor v njej obnavlja svojo vojno pot vse do ujetništva, kjer »v laški zemlji« vse pesti najhujša lakota:

Dne 3. novembra sem bil ujet,
življenje mlado, ino srce,
leta moja skušam*** [nečitljivo].

Tretji november se prebili
Že zjutraj se v tek podali
Ko Lah že nam je pritiske
Mogoče za bežat ni bilo

Zaprl nam pot je proti domu
Noter v Italijo pognal nas je
Zdaj sem ujetnik v laški zemlji
Kako je to za me hudo.

Kak hude čase sem dočakal
Popisat Vam ne morem Jaz
Tak hude čase jaz uživam
In grenke ure štejem si

Pod milim nebom dom je moj
Ujetnik boljše nima nikol
Postelja so mi mrzla tla
Odeja mraz in veter sta.

⁶⁶⁰ Oto Luthar, *O žalosti niti besede*, 139, op. 7. »Verzi so preprosti, vsebina pa bolj ali manj sestavljena iz rimanih fraz.«

⁶⁶¹ Oto Luthar, *O žalosti niti besede*, 139.

Tako moje je življenje
Brez strehe klatim se okrok
Brez jesti vzdihujem premišlujem
V trebuhu dolgi časi so.⁶⁶²

Č) JETNIKI

Zaradi kakšne nerodnosti, prepočasnosti ali vragolije vojakov na eni strani ali hudobije in pretiravanja njihovih nadrejenih so bili vojaki marsikdaj deležni kratkotrajnega zapora kot podučne kazni.

Vid Ambrožič je 23. V. 1918 napisal pesem Jetnik: »Kostanj je ozelenel, /.. / bezeg se je razcvetel [...]. Skoz omrežje gosto zre / nekdo v sončni dan, / tesno mu pri srcu je, / tesen mu je stan... // Živega so v celice / grob zakópali, / sonca, luči, svobode / ga oropali!«⁶⁶³

D) UPORNIKI

Kakor poroča zgodovinar, so tedaj v Judenburgu zaprli veliko somišljenikov upora in datum te pesmi kaže, da bi bil Ambrožič, če je nastala iz osebne izkušnje,⁶⁶⁴ zaprt že pred hitro sodbo organizatorjev judenburškega upora.⁶⁶⁵

Ni znano, ali se je razen Vida Ambrožiča v svojih pesmih poklonil zaprtim zaradi upora slovenskih črnovojnikov v Judenburgu, še kdo drug.

JUDENBURG

Metod Mikuž v *Zgodovini Slovencev* (1979) niti z besedico Judenburga ne omenja, registrira pa ga *Slovenska kronika XX. stoletja*.⁶⁶⁶ Od sedmih uporov v avstro-ogrski vojski spomladi leta 1918 so bili trije s strani slovenskih vojakov.

12. maja se je v Judenburgu na Zgornjem Štajerskem uprl nadomestni, tj. »črnovojniški« bataljon slovenskega 17. pešpolka, ki so ga pripravljali za odhod na bojišče. Upor je sprožil desetnik Anton Hafner (*Godešič 1887).⁶⁶⁷ Oboroženi oddelki so po mestu postopoma zasedali pomembne strateške točke v mestu (kolodvor, vojaško skladišče s hrano). Zmage so se pretirano hitro veselili, saj so Judenburg obkolili madžarski vojaki in zajeli upornike. Naglo sodišče je obsodilo Antona Hafnerja, Karla Možino, Lojzeta Štefaniča in Josija Dautovića na smrt in sodba, ki ji je moral prisostvovati celotni dopolnilni bataljon, je bila že dve uri zatem izvršena 16. maja 1918.

⁶⁶² Jerneja Ferlež, Franc Hrvatič, *Usode prve svetovne vojne*, Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, Ljubljana 2015, 36–37.

⁶⁶³ Snopič 19, 2.

⁶⁶⁴ Tega po smrti posinovljenca Gordana Ambrožiča ni več mogoče preveriti.

⁶⁶⁵ [več avtorjev], *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Nova revija, Ljubljana 1995, 193–194.

⁶⁶⁶ [več avtorjev], *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, 193–194.

⁶⁶⁷ Petra Svolljšak, Ob spomeniku Antonu Hafnerju, *Loški razgledi* 53, Škofja Loka 2006, 43–46.

Vid Ambrožič se je takoj odzval s pesmijo *Preki sod* in na smrt obsojenim dva dni pozneje s še eno pesmijo:

Sonce zemljo pomlajeno
boža raz nebesni svod,
a nad našimi glavami
plava preki sod...

Tam pod bregom, pod zelenim
trava pordečila se,
tam za zidom božje njive
zrasla pa gomila je.

Iz omreženih zre celic
mnog prepaden, blede obraz
zunaj pa se v vsej krasoti
smeje maj – najlepši čas... (15. V. 1918)

Doprni kip voditelja judenburškega upora Antona Hafnerja v aleji znamenitih Ločanov v Škofji Loki. Njegov avtor akademski kipar Metod Frlc je njegovo nasilno smrt nakazal njegovo s srhljivo prestreljeno glavo. Za posredovanje fotografije se zahvaljujem Ani in Alojziju Pavlu Florjančič.

Zima v maju

Maj v prelestnem svojem čaru
bedni zemlji se smehlja,
cvet opojni duh svoj širi,
ptiček poje, gozd šumlja.

Ko vse krog življenje klije,
dvojna bridka zdi se smrt;
v zlatem soncu ves ožarjen
mračno zije grob odprt.

Ali vžaljena 'pravica'
je brez milosti, za greh
tri življenja v spravo hoče
ravno v maja zlatih dneh.

'Zbogom sonce zlatožarno,
'zbogom dom in beli svet,
zbogom dragi za gorami!
Govorijo brez besed.

Salvi dve – zelena trava
hipoma se pordeči,
troje mladih mož se zgrudi –
Krivdo je umila kri.

Naša kri je pošropila
tuje zemlje mladi cvet. –
Bog sodnik jim milši bodi,
kakor ta jim bil je svet!

V spomin, 18. maj 1918

Po štiridesetih letih isti avtor *Judenburške žrtve (maja 1918)* postavlja v širši evropski kontekst pravkar končane druge svetovne vojne »*Ko nam majnik razkazuje svoje čare, / se odpro mi v srcu rane stare; / in ko binkoštim zapoje zvon, / v mislih naš obiščem Babilon.*⁶⁶⁸ // *Tiho mesto ob deroči Muri, / ki je vam šumela v težki uri, / ko pred žrela pušk stopili ste / in vas tuja prst pokrila je. // Rabelj, ki tedaj je triumfiral, / davno že je žalostno skrahiral, / vi ste triumfatorji sedaj, / mrtvi se vrnil v rodni kraj.*«⁶⁶⁹ Glede na to kitico in posebno njeno zadnjo vrstico se zdi, da je bila pesem napisana ob prevozu posmrtnih ostankov iz Judenburga v domovino. Naslednji dve kitici pa res šele leta 1952: *Vi ste mučeniki naši prvi / in napisana je v vaši krvi, / ki ste jo prelili iz smrtnih ran, / zgodovine naše prva stran. // Reke prej krvi smo potočili, / se za interese tujca bili; / a na vaši je zgrajen svobode hram. / Oj, junaki, večna slava vam!*«⁶⁷⁰

CODROIPO

Še manj pozornosti kot upor v Judenburgu so zgodovinarji posvetili upor slovenskih vojakov v Codroipu v italijanski pokrajini Furlanija-Juljska krajina, a je ostal v spominih breginjskih domačinov. Iz njih se vidi žalostna usoda samim sebi prepuščenih vojakov,

⁶⁶⁸ »Babilon« so imenovali tudi celovško vojašnico, kamor so prihajali vojaki različnih narodnosti. Morda je bil to nekdanj splošne rek za taka mesta, kjer se je shajalo veliko ljudi različnih jezikov.

⁶⁶⁹ Leta 1923 so prepeljali njihove posmrtno ostanke v domovino.

⁶⁷⁰ Gorenja vas [na Dolenjskem], 15. III. 1952.

»ki so ob razsulu cesarstva razočarani in naveličani iskali svoja pota.« Gotove smrti jih je rešil goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej (1854–1931).⁶⁷¹

Bitka pri Vittorio Veneto pri Benečiji od 24. 10. do 3. 11. 1918 je bila zadnja na italijanskem bojišču v prvi svetovni vojni.⁶⁷² Tedaj so v kasarni v Codroipu, okrog 70 km severozahodno od Trsta,⁶⁷³ avstrijski vojaki pričakovali ukaz za odhod na fronto, a se je obrnilo drugače. »*Kranjci so pripravili upor.*«⁶⁷⁴ Voditelj je navzočim slovenskim vojakom v polku sporočil, da je zanje vojna končana, ker da želijo priti domov živi in zdravi. Vojake je pozval k poslušnosti novim poveljnikom. Toda prevzelo jih je neznansko veselje in ob odkritih zalogah pijače se niso mogli zadržati.⁶⁷⁵

Zaradi splošnega nereda je upor spodletel. Naenkrat so planili nanje avstrijski in ogrski vojaki, razorožene opite tovariše signali v zapore in zjutraj na zastraženo vežbališče za vojašnico. Naglo vojaško sodišče je voditelje upora obsodilo na smrt, od navadnih vojakov pa da bo ta doletela vsakega desetega v vrsti. »Zaslišali so se kriki in med jokanje so se mešale kletvice obupanih vojakov.«⁶⁷⁶

»*Upor v Codroipu je bil tak kakor vsi slovenski kmečki upori. Zmagali so v prvi bitki, potem pa so se po stari slovenski navadi napili in končali ob zidu za ustrelitev. Še dobro, da jih je rešil pokojni nadškof Sedej.*«⁶⁷⁷

Na kraj dogajanja se je pripeljal tik pred eksekucijo:

'Mir z vami, otroci božji. Prevratniki so vas zapeljali na grešno pot in naredili ste korak proti sebi in proti svoji domovini. Cevi ste obrnili proti cesarju in proti sebi! Sovražnika imate pred vrati svoje domovine in svojih domov in mu sami odpirate vrata svoje hiše!' Grmenje topov je pretrgalo njegove besede, potem je povzel: 'Kdo, mislite, da bo branil slovenski narod in vaše domove? Ali pričakujete to od drugih, od Nemcev ali Ogrov? Ali mislite, da se boste vi upirali in pili in da vas bodo oni branili pred pohlepnim sovražnikom?' Zopet je zagrmelo v gorah. 'Spomnite se, kaj vam je Gregorčič naročil in kaj vam je prerokoval v svoji Soči. Ali ste pozabili, kaj je naročil Soči? Vi ste Soča, dragi moji otroci, in vi boste morali braniti svoje domove. Tudi tisti, ki jih danes ni tukaj, bodo morali priti in jo braniti.' Potem je malo predahnil in povzel: 'Cesarja sem poprosil za milost in blagohotno je prisluhnil mojim prošnjam in vas pomilostil. Odušča vam vaše zablode in pričakuje od vas, da se boste uprli sovražniku, ki se hoče polastiti vaše domovine in vaših domov!' [...] 'Prišel sem zaradi vas, zaradi vaših otrok, da vam sporočim cesarjevo milost in vas spomnim na vašo dolžnost. Prišel sem zaradi vaših mater in očetov, ki s strahom čakajo, kdaj bo prihrumel sovražnik nadnje. Lahko je vpiti prevratnikom, gremo

⁶⁷¹ Rudolf-Rudi Šimac, *Kako se je začelo na Soči 1915*, Grafika Soča, Nova Gorica 2002, 201.

⁶⁷² *Wikipedija*, prosta enciklopedija 15. 3. 2020.

Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 196.

⁶⁷³ *Wikipedija*, prosta enciklopedija 15. 3. 2020.

⁶⁷⁴ V sedemnajstem pešpolku je bil pri vojakih v bojih na Piavi in v Codroipu tudi poznejši akad. slikar Božidar Jakac. Vedel je, da se pripravlja upor.

Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 201.

⁶⁷⁵ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 197, 198.

⁶⁷⁶ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 198, 199.

⁶⁷⁷ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 201.

domov! Lahko! A kako in kam domov? Ali mislite, da bo tudi sovražnik odšel domov? Ob naši Soči ni več domov. Sovražnik jih je uničil in vaše družine je pregнал z vaših stoletnih ognjišč. Bog mi je priča, da pokojni cesar ni hotel te vojne in je naredil vse, da bi se izognil temu krvoprelitju. Vsilili so mu jo drugi zaradi napuha in pohlepa po naši zemlji. Tudi mladi cesar se trudi na vso moč, da bi se ta morija končala čimprej! Zaprošil je svetega očeta v Rimu, naj sporoči kralju, da cesar želi mir. Sedaj pa, ko prihaja sovražnik po svoj plen, se vi puntate, namesto da bi branili svoj narod pred njim. Sovražnika moramo pripraviti k mirnim razgovorom, če ne, bo neizmerno gorje. Raztrgali bodo naš mali narod kakor ničvredno cunjjo in si o razdelili, če ga ne ubranite vi, ki vam je Bog namenil to sveto dolžnost. Kakorkoli je težka, je ne more nameniti drugemu!

Srce mi krvavi, ko vas pošiljam v ta sveti boj, in vem, da bom moral kot božji služabnik polagati račune za to pred Vsemogočnim in vašimi materami! A verjemite mi, ni druge izbire. Zato vas vprašam, otroci moji, ali se boste borili proti sovražniku, ki gre nad vaše domove, če vam vrnejo orožje?⁶⁷⁸

Obmolknil je zopet in pogledal v množico vojakov, ki je strmela vanj. Nastala je tihota in iz množice so se utrgali na pol preplašeni klici in odgovori na škofovo vprašanje, ki je med postrojene vojake priletelo kakor kamen, kateremu se ne moreš izogniti. 'Bomo! Bomo! Dajte nam orožje!' Potem po bolj premišljeno: 'Bomo, ali ne tukaj na Laškem. To ni naša domovina. Branili se bomo na Soči! Gremo na Sočo! Branili bomo slovenske vasi. Dajte nam orožje!' So kričali in množica vojakov se je razgrela: 'Ne bomo jih pustili na naše domove!' Proti nebu se je dvignilo hrumenje in nadškof je potrpežljivo počakal, da se je umirilo.⁶⁷⁹

Potem se je zopet prijel za ograjo in nagnjen naprej, kakor bi jih hotel videti v dušo, z očmi pomiril kričeče vojake: 'Sočo morate braniti tukaj, kjer vam ukažejo vaši poveljniki, in ne vsak po svoje. Vedite, da je ne boste ubranili z neposlušnostjo in neredom!' Potem ko se je vse pomirilo, je dvignil roko in naredil velik križ, tako da je segel od prvih do zadnjih postrojenih vojakov: 'Bog vas blagoslovi, otroci moji, in naj vam Bog stoji ob strani v tej usodni bitki. Molimo za to in prosimo Boga za pomoč in za cesarja!' Vedel je, da pošilja v boj zadnjo slovensko četo na Soški fronti: 'Oče naš, kateri si v nebesih...' Nadškofova molitev je zaplavala med vojake kakor nevidna moč in bojevniki so jo postopoma povzeli. Najprej po tihem in posameznikom so se pridruževali drugi, dokler ni molitev zrasla v krčevit jok, ki se je vil proti nebu kakor ena sama pretresljiva prošnja. Nekateri vojaki so poklekli in tem so sledili drugi, dokler ni klečal ves uporni polk. Oficirji so presenečeno gledali, kako je duhovni pastir v hipu spremenil upornike v krotka jagnjeta in tudi oni so se v svojem jeziku pridružili molitvi.⁶⁸⁰

Nadškof Sedej je ostal v spominih ljudi v vsej človeški in duhovni veličini. Vsa Primorska je nemočno jokala, ko ga kmalu zatem ugonobil sam Mussolini in jim s tem vzel pastirja, ki se je nasproti njim zavzemal za slovenski jezik.⁶⁸¹

⁶⁷⁸ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 198, 200.

⁶⁷⁹ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 199–200.

⁶⁸⁰ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 200.

⁶⁸¹ Rudolf-Rudi Šimac, *n. d.*, 201.

Dobrih trideset let pozneje je Vid Ambrožič še enkrat povzel vojaško križarjenje po Evropi v pesmi *Moja pota* (Gorenja vas [Mirna na Dolenjskem], 18. XII. 1950)⁶⁸². Pozornosti vredna je tudi zato, ker iz nje izvemo marsikaj, česar v vseh pesmih poprej ni bilo povedano.

---

⁶⁸² Vid Ambrožič, *Glas vpijočega v puščavi*, Samozaložba: Gordan Ambrožič, Kamnik 2002, 271–273.

5. ZALEDJE

Obojim v pieteten spomin le droben utrinek: mati, nekje iz okolice Škofje Loke, je ob slovesu dala sinu vrečko s prstjo z njihove domačije, rekoč: Če boš umrl kje na tujem, jo daj pod glavo in mirneje boš zatisnil oči na slovenski grudi. Res je padel. Po pričevanju navzočih je izpolnil mamino naročilo.⁶⁸³

V prvi svetovni vojni je zlasti ljudi v zaledju zelo vznemirjalo dejstvo, da so jim jemali krepko moško delovno silo: pravkar odrasle sinove in skrbnike družin, ljubljene ženine. Ta motivika spremlja pretežno vse žanre. Tu so na vrsti pesmi z izrecno ženskim izjavnim osebkom.

A) AVTORICE

Franc Potnik iz Tepine pri Konjicah je poslal »izvirni dopis« z bojnega polja: »*Tukaj iz tiste-ga kraja, kjer se zemlja s krvjo napaja – naš veseli rojstni kraj, Bog nam skoro vidit daj!*«

»*Najbolj nas tolažijo pesmice od naših ljubic, na katere se v duhu spominjamo.*«⁶⁸⁴

V času, ko je še kazalo na zmago avstrijske vojske, sočustvuje z materami, ki izgublajo sinove, drugi pa bodo pobirali lovorike.

Vsa domovina ljuba
bo zmago praznovala, –
a ti, oj mati bleda,
ti – sama si ostala ...⁶⁸⁵

V naslednji pesmi je preveč gneva, da bi ga poetika lahko obvladala. Jezne besedne zveze kar prehitvajo ena drugo: *Zdaj naj vihar ves svet podre, / zdrobi v prah, / in božja jeza naj vspalmiti: / prokleti Lah! // Na prsih gada smo redili / [...] in šel nas je prodat. // In kakor Judaž za zlato / poljub nam dal – / a kakor Judaž bo na veke / v sramoti stal! [...] In naša jeza, naša sveta / zdrobi ga v prah – / gorje, gorje ti izdajalec, // prokleti Lah!*⁶⁸⁶

V danem kontekstu je metafora kose že znana, in končno je tudi ta dobila samostojno pesem:

Klink, klink
zapoje kosa v travi;
in zore prvi žarki
se kopljejo že v rosi
in srce tiho moli
v božanski tej lepoti ...

⁶⁸³ Janez Strah, Gruda domače, slovenske zemlje, Pisana njiva, *Kmečki glas*, 28. 6. 1978, 17. Za članek se zahvaljujem g. Janku Petkovšku iz Rovt.

⁶⁸⁴ *Štajerc* XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 4–5.

⁶⁸⁵ *Štajerc* XVI, št. 19, Ptuj, 9. maja 1915, 2.

⁶⁸⁶ *Štajerc* XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 2.

Oj kosa, kosa,
razširjaš smrt,
podiraš rožic nežne vrste
in vstvarjaš le življenje zopet
in si potrebna!

Oj domovina, travnik lep,
kdo bo kosil, kdo bo moril?
že vidim padati glave,
grobovi se odpirajo
in mlada trupla padajo
v potokih krvi ...

Klink, klink,
zapoje kosa,
zapoje tebi, domovina ...⁶⁸⁷

Če je navedena pesem estetsko še kolikor toliko sprejemljiva, se zadnja od tukajšnjih »bojnih pesmi« kljub dobri zamisli ne posreči kaj prida. Grozljivi folklorni motiv vampirja in res ne prikupen izgled netopirja dosežeta odpor proti zahrbtnemu ravnanju Italije v prvi svetovni vojni, toda ne po zaslugi pesmi, temveč izkušenj z njima zunaj nje.

Najgrša zver,
pol tiča in pol miši,
je netoper.

Najhujša zver
pa je vampir,
ki kri sesa,
zahrbtno te napada
in srce ti prebada ...

Ti pa si netopir, vampir,
oboje v eni si osebi!
Ti goljufaš in kri sesaš,
nam jemlješ kruh,
ti oderuh,
obogatuješ se v tej bedi
na domovine ubogi gredi!

Ej, patrijot ti iz papirja,
poglej v zrcalo se: –
tam vidiš netopirja,
tam vidiš i vampirja,
in gnus obide te ...⁶⁸⁸

Glede na izjavni osebek v spodnji pesmi je vprašanje, ali je res Justina Markočič iz nekega avstrijskega begunskega taborišča avtorica naslednje pesmi ali je zaradi njegove

⁶⁸⁷ Štajerc XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 2.

⁶⁸⁸ Štajerc XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 2.

varnosti le nekomu posodila ime? Tudi ta pesem se nanaša na Primorsko, in to celo z vključenim tradicionalnim motivom Radeckega in njegovih v prejšnjih spopadih z Italijani:

Kliče nas

Kliče nas trombe glas,
fantje vstanimo,
prišel je vojske čas,
nič ne mudimo.
Cesar spet kliče nas
tja na Primorsko,
hrabro jo branimo,
zemljo primorsko.

Tamkaj ob Soči
je Lahov kot trave,
mi pa junaki smo,
branimo Plave.
Lahi pa stopajo
šibke postave,
naši jih mečejo
doli s planjave.

Ko bi Radecki še
živel naš stari,
hvalil bi fante te,
Bog jih obvari.
Naši spet vriskajo
tja prot' Ljubljani,
sabljice bliskajo
se jim ob strani.

Prsi jim krase
svetinje in znaki.
Vse to nam kaže,
da so junaki.

Bruck ob Litvi, november 1917⁶⁸⁹

Slovenka iz V. v. je namenila pesem *Našim vojakom* v zahvalo, ker »krvavijo za domovino in cesarja, / za mile Avstrije vladarja«:

Zato pa hvala tisočkrat
za trud ti bodi, zvest' junak!
Za zmage te slavimo,
še to-le poprosimo:

Domovju vsekdar bodi zvest,
četudi boj bi bil let šest.
Srce ohrani si pošteno,
poštenost svojo neskajeno!⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ Vili Prinčič, *Pregnani, n. d.*, 208.

⁶⁹⁰ *Domoljub* XXIX, št. 12, Ljubljana, 23. marca 1916, 163.

Našim vojakom sta naslovili tudi dekleti s kraticama F. D. in J. G.,⁶⁹¹ Brezovica, p. Borovnica s prav tako himničnim zanosom. Omemba »carjevičev« v pesmi dokazuje, da so v prvi vrsti nagovorjeni člani slovenskega 17. polka.

Čast in slava vam, junaki,
ki borite se za nas!
V mislih ste ob uri vsaki,
v srcih naših vsaki čas.

Bije tam svinčena toča
na bojišču okrog vas.
Naj nobena bitka vroča
bila ne bi vam v poraz!

Ljubi bratje in očetje,
fantje naši vrlji vsi!
Dali ste cesarju cvetje
svojih let in mladih dni!

Smo ponosne me dekleta,
je ponosen na vas car;
vojne tretjega je leta,
carjeviča dal vam v dar.

Vsem vam me smo dolžne hvalo,
zveste bomo vam vselej;
če bi nas še tol'ko stalo,
me smo trdne prej ko slej.

Žal, da tudi so izjeme,
ni jih dosti, vendar so.
Se spreminjajo kot vreme,
jih vetrovi odneso!

Boh ohrani vas rojake,
zmage venec skor vam daj!
Varuj vas nezgode vsake,
dom vas kmalu vidi naj!

Še Mariji vas zročimo,
varuje naj vas nesreč!
Potrpeti se učimo,
to Bogu bo najbolj všeč!⁶⁹²

Slovenke iz štajerske [sic!] pa s posredovanjem *Domoljuba* pošiljajo »Pismo v Galicijo«, kar pomeni, da niso vseh premestili na zahodno fronto, na soško ali tirolsko. »Poročniku Jožefu Barle in vsem slovenskim junakom na severu [...] H koncu pošiljamo vsem slovenskim junakom na severu srčne pozdrave. Upamo, da kadar se naši ptički v letošnji vigredi povrnejo z juga, takrat se povrnete tudi Vi težko pričakovani iz hladne Galicije«.

⁶⁹¹ Da gre za ženski, dokazuje omemba bratov in očetov in končno tudi kraj odpošiljatve v zaledju.

⁶⁹² F. D. in J. G., Brezovica, P. Borovnica, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 104.

In junaki zmagoviti,
z vencem zmage vsi oviti
vračajo se pod zastavo;
narod pa jim poje slavo.⁶⁹³

Le katera gospa se skriva za psevdonimom P. Kirarjeva; morda je bila Vida Jeraj. V nagrobnici *Vseh mrtvih dan 1917* objame vse »speče« nevezdramno spanje z metaforično omembo treh poglavitnih front, kjer je prelilo kri največ slovenskih »junakov«. Nato oblikuje tri slike, v katerih si upovedene osebe načrtujejo prihodnost – brez nade! Ta čas, ko gospodar misli na naslednika, tega nekje dajejo v grob; dekline namesto nageljnov skrbi za krizanteme; Soča spira rane vanjo padlemu možu, ki ga žena ne bo nikdar dočakala domov:

Slovenski bratje, speči smrtno spanje v daljnem svetu,
kjer brije veter čez ravnine poljske,
kjer ziblje se oranžin sad pri cvetu
in v ledu sanjajo goré tirolske,
kako vas danes išče naša bol!
Kako vas danes kliče hrepenenje
ven iz grobov
za hipec le nazaj v življenje,
za hipec le domov! – – – –

Na griču hišica stoji,
ob hiši hruške, slive,
pri vrtu trata zeleni,
za vrtom plodne njive. –
In oče zemljo je kadečo
zamišljeno oral.
Pač gledal že je jasno srečo,
ko sinu plug bo dal.
A tisti čas četvero mož
je jamo izkopal
in seme sveto sredi rož
v karpatska tla vsejalo ..... –

Pa nekdanj nagelj je duhtel,
dekle, od tvoje grede, –
zakaj, zakaj pa zdaj je vel?
Čemu te krizanteme blede? . . .

Iz praga žena se ozira
otožno tja v daljavo
in skrivaj si solze otira,
in kloni trudno glavo.
Med skalami pa Soča dere,
vsa kalna, vsa krvava, –
mehkó junaku rane pere,
ki mrtev z vali plava. – – –

⁶⁹³ *Domoljub* XXX, št. 6, Ljubljana, 8. februarja 1917, 64.

O bratje, speči smrtno spanje v daljnem svetu,
 kako vas danes išče ves naš nepokoj!
 Vsa ljubav neizmerna, ki je rastla z boljo
 kakor z obupom boj, –
 in naše hrepenenje
 in vse solze –
 oh naše vse hotenje
 in vse želje?
 Pa vendar bi sebični bili,
 ko klicali bi vas nazaj v življenje!
 Pri Bogu. kjer nehá trpljenje,
 ste vekomaj se odpočili
 od zemeljskih okov.
 Iz večnih virov pijete nesmrtno slavo – – –
 Saj žitje to je samo prêhod v očetnjavo,
 o blagor mu, kdor kmalu sme domov!
 Da blagor vam, junaki, v daljnem svetu!
 Naj vam ne moti naša bol pokoja,
 le malo let – končana bo i naša – hoja
 ah, in takrat se združimo spet pri Očetu!⁶⁹⁴

Drugi del pesmi pa je tako prepričljivo veren, kot da bi bila za njo uršulinka m. Elizabeta Kremžar. Pa ni!

Nič spogledljivih pesmi ni v tej rubriki. Same ode junakom, vpesnjene pač po naj-
 boljših močeh. Je to zasluga *Domoljubovega* cedila ali samocenzure?

Kot je imel na začetku tega razdelka odločilno besedo moški na fronti, jo ima na
 koncu tudi vsaj na papirju vojak – Vojak Bojevan, ki v pesmi *Dvojna bramba* opominja
 dekleta, da so hkrati z vojaki na fronti udeležene v boju proti sovražniku, če ohranjajo
 pred njim svojo čast:

Ob meji boji vžigajo,
 se-sivi dimi dvigajo.
 Preлива kri
 in se bori
 junak, ko krogle švigajo.

Doma požiga slana cvet
 premnogih naših že deklet.
 Jih tare greh,
 a ni še vseh
 omamil zapeljivi svet.

Železni čas zdaj kliče nas;
 le zlobi naj velja poraz.
 Naj cvet deklet
 ostane svet;
 naj čednost vaš ostane kras!⁶⁹⁵

⁶⁹⁴ *Slovenski gospodar* 51, št. 44, Maribor, 1. novembra 1917, naslovna stran.

⁶⁹⁵ *Domoljub* XXX, št. 48, Ljubljana, 29. novembra 1917, 571.

B) ZVONOVI

Morda kot dogovor, da ob večernem zvonjenju mislita eden na drugega, je bila leta 1915 večerna *Idila* še mogoča:

Čez gozd in plan se mrak že lije ...
V zvoniku klenka zvon;
njegov čarobni ton
raznaša rajске melodije
Zdrave Marije.

Čez gozd in plan se mrak že lije ...
Po gozdu stopa samcato dekle
in hrepeneč v daljavo daljnjo zrè.
in spajajo se želje v harmonijo
Zdrave Marije.

Čez gozd in plan pa mrak se lije ...⁶⁹⁶

Pozneje v prvi svetovni vojni je zlasti ljudi v zaledju zelo vznemirjalo dejstvo, da so jim jemali ne le moško delovno silo, temveč tudi zvočne simbole njihovih vaških skupnosti. Tiste, ki jih ni požrl vojni »zmaž« (Ambrožič) in so mogli ostati doma, je zelo prizadelo snemanje bronastih zvonov iz cerkvenih stolpov. Zvonjenje jih je spremljalo v veselem in hudem. Ob prazničnih dneh v letu in ob pretnjah hude ure in vremenskih ujm, ob slovesu s tega sveta.

Ob krstnem zavetniku v neznano kateri cerkvi se je Ambrožič zgražal: »*Vojni volkodlak, nikoli sit / tudi tebi, ljubi sveti Vid / je ugrabil miljene zvonove / ter prelil v rjoveče jih topove*« (5. III. [1917]).

90-letna Marija Potočnik iz Zgornjih Libuč pri Pliberku se je leta 1993 še spominjala, kako so jih v njihovi vasi razbijali v zvoniku: »*Preden so jih začeli tolči ven, no, so pa zvonili zelo, še zvonili, v slovo zvonili. Potem pa je bila dolga pesem. Pa škoda, da si tiste pesmi nisem zapisala! Ravno zadnji konec še vem, da smo tako peli:*

Zvonovi, zvonite,
nam mir prinesite,
da kmalu naš zlobni sovražnik bo strt.⁶⁹⁷

Gre za čisti začetek in že nekoliko predelani zadnji dve vrstici sledeče pesmi, ki so jo v Kotljah menda celo peli:

Zvonovi zvonite! Zakaj zdaj molčite?
Odvzet vam je jezik, odvzet vam je glas.
Ne boste zvonili, nas k delu budili;
za vedno, za vedno zapuščate nas.

⁶⁹⁶ Radimirov [= Franc Sušnik], *Vzbudi se Sloven!* Geslo: Z Bogom – za narod!, Urejuje Radimirov, št. 9, Celovec, dne 19. svečana 1916, naslovna stran.

⁶⁹⁷ Martina Piko, Kako so v Spodnjih Libučah v prvi vojni vzeli zvonove, *Iz semena bo pa lipa zrastle*, [Zbirka Glasovi, 14. knjiga], Kmečki glas, Ljubljana 1996, 241–243.

Zvonovi zvonite! Zakaj zdaj molčite?
So s stolpa vas vzeli in vrgli na tla.
Ne boste zvonili, nas v cerkev vabili;
slovesnost nedelje je zmanjšana vsa.

O, kolkrat zvonili, k pogrebu spremili
ste ljube in drage, ki šli so od nas!
Ne boste zvonili; k pogrebu spremili
s prežalostnim srcem mi bodemo vas

Še bomo spomnili na glas vaš premili
zvečer se in jutraj in sleherni čas.
Oj z Bogom hodite nam mir prinesite,
to zadnjo še željo imamo do vas.

Vas bodo zdrobili, v kanone prelili;
nosili sovražniku bodete smrt.
Le močno gromite, ostró zadenite,
da kmalu naš zlobni sovražnik bo strt.⁶⁹⁸

Pesem *Zvonu* je po snovi zgornji enaka, le oblikovana je bolj mehko.

V jutru zornem nam donel si
ljubljenec z visokih lin;
slavo Bogu vsak dan pel si,
molil je s teboj trpin.

In zvečer ko šum je vtihnil,
ptiček zadnji šel v pokoj, –
je v naravo trudno dihnil
'Ave' glas srebrni tvoj.

Zdaj pa daleč v kraje tuje
na bojišče si pozvan;
naj iz tebe tam se vsuje
na sovraga silna bran!

Službe božje prej znanilec –
srečo vso ti vsak želi.
Bodi trden nam branilec,
nam pospéši mirne dni!⁶⁹⁹

*Zvonovi se poslavljajo...*⁷⁰⁰ kakor da so živa bitja. Če so se prej (v imenu soseske) poslavljali od nešteti pokojnih, »*smrtni spev*« tokrat pojejo sebi. Drugi del te dolge pesmi pridobi tolažečo noto: predelani v topove, o čemer pesem ne govori, je pa dejstvo, se bodo srečali s tistimi, ki so že pred njimi morali na vojsko: z možmi in sinovi in ljubimci tistih, ki danes žalujejo za glasniki iz cerkvenih lin:

⁶⁹⁸ *Domoljub* XXX, št. 10, Ljubljana, 8. marca 1917, 116.

⁶⁹⁹ *Domoljub* XXX, št. 34, Ljubljana, 23. avgusta 1917, 404.

⁷⁰⁰ P. Kirarjeva, *Slovenski gospodar* L, št. 41, Maribor, 12. oktobra 1916, naslovna stran.

Zaplakali so v tiho noč zvonovi,
 zapeli so slovo ...
 In vzdihnil je trpin ob tej ločitvi novi
 in zbrisal si oko:
 'Oh, zdaj še vi!
 Kaj ni dovolj, da naša kri
 odtekla v celih rekah je v grobove?!'
 Iz stolpa pa je plaval mol
 čez slednji griček, slednji dol,
 čez temne gozde, mehke trate,
 čez vinograde prebogate,
 pozdravil je cvetoče selo
 in borno kočo, osamelo,
 pozdravil – zadnjikrat:
 'Mir tebi, zemlja nepokojna,
 mir njim, ki blodijo po tebi
 in pokoj onim, ki jim že zapeli
 zvonovi smrtni spev smo neveseli,
 danes pojemo ga – sebi!
 Ko jutri zora sine
 čez gore spet,
 poromamo iz line
 v viharni svet.
 Tja, kjer trpi tvoj sinek zlati,
 da varen je domači krov.
 Kaj zanj naročaš nam, o mati?
 Ljubezen in svoj blagoslov?
 In ti, dekle, ti tožno dete,
 posuši solze vsaj nocoj!
 Ko pridemo do zemlje svete,
 kjer vživa on pokoj,
 porekli bomo grudi težki,
 naj ga varuje zvesto
 do dne, ko v radosti nebeški
 objame te nevesto! – – –
 Na straži mož stoji molče,
 tam bomo ga iskali.
 'Čuj, ženica pozdravlja te
 in z njo tvoj sinek mali!
 'Oj, zdrave tužne razvaline,
 beguncev naših vi domovi!
 Po vas drhtijo iz daljine
 razkropljeni sinovi ...'
 'Pozdrav ti, širna bojna plan,
 ti solz nešteti vir!
 Sem sleherni je naš poslan,
 da zemlji vrne mir.'

 Da, mir ti, zemlja nepokojna,

mir njim, ki blodijo po tebi,
in njim, ki spe nevzdramno v tebi!
'Že kliče nas trobenta bojna.'

Vse tri navedene pesmi povezuje motiv miru. Njihovi avtorji paradoksalno zaupajo, da bodo zvonovi predelani v topove proti sovražniku, pripomogli, da se bo vojna kmalu končala – seveda v prid njihove strani.

Neznani Retenski v pesmi *Zvon* nagovarja samcatega, ki je še ostal v zvoniku.⁷⁰¹ Premisleka vredna je tretja kitica, ko se srečata ob umirajočih glas zvona in zvok topa (ki je morda nekdanj bil zvon):

Vseh mrtvih dan ... Vseh mrtvih dan!
Edini kliče zvon iz lin,
odšli so drugi v bojno plan,
en sam budi nam žal spomin.

Kaj milo poješ zvon nocoj?
Oh, jokaš se za ljubljenci,
ki peli nekdanj so s teboj
kot srečni – góri – angelci.

Oh, žalosten zdaj tvoj je glas
ko poješ padlim – za goro,
ki vmirajočim je za nas –
zatrobil top bridko slovo.

Le poj nam zvon, le poj nam zvon,
čprav budiš le žal spomin!
Kot padlim pel je bojni grom –
boš pel nam enkrat z visočin.⁷⁰²

Pesmi si tu sledijo kronološko, zato je na koncu božično zvonjenje.

»24. decembra 1917: Na bojnih poljanah osamljen vojak na straži stoji. Kako tuj si mi sveti večer na bojišču.«

V visokem zvoniku zazvonil je zvon,
sam Bog ve, kedo ga zazibal?
Strme sem poslušal – ugibal:.
Kedo pač nazaj te je vzdramil, o zvon?

Kdo se je drznil pod veličasten zvonik? Tovariš gotovo, tovariš, ki hotel je čuti še enkrat tvoj glas, ki hotel je sveti večer na bojišču z zvonjenjem naznaniti vojnikom vsem – sovražnim in našim ... Oj, hvala ti brat nepoznan. Kot meni še mnogim si drugim odprl vrata v skrivnostni svete noči. Hvala ti, brat, tisočkrat hvala!«⁷⁰³

Hvala tudi avtorju, ki je na tisto sveto božično uro pomislil na vojake na obeh straneh. S tem je zvon zares prav izpolnil svojo nalogo poslanca miru.

Ivana Cankarja je globoko pretresel njihov molk:

⁷⁰¹ Vaščani ali župnik so si izgovorili, da jim je ostal vsaj eden od treh ali več.

⁷⁰² *Domoljub* XXX, št. 44, Ljubljana, 1. novembra 1917, 524.

⁷⁰³ Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, 175.

Po široki beli cesti, po stezah preko travnikov, po strmih klancih se vijo procesije vernih kristjanov. Veliko jih je, ker v potrtem svojem srcu so željni molitve in tolažbe. Ali čudo za čudo: počasi gredo, tiho in nemo; ne besede ni, komaj da je plaho šepetanje. Glave klonejo globoko, trudno klonejo životi; še tisti so starci, ki imajo mladostna lica.

Gredo, gredo in si šepečejo naskrivaj:

'Ti, kaj praviš, zakaj je umolknila Marija na Hribu? Kaj je ni več?'

In oni drugi se s prezeblimi usti nagne k sosedu in mu reče skoraj brez besed:

'Mislim, da je Marija umrla, ker glasu ni od nje, ki nas je vselej tako lepo pozdravila!'

Nobene besede več, tudi plaho šepetanje je utihnilo. [...]

Ob lepem nedeljskem jutru, kadar so od holmov in hribov zapeli zvonovi, nam je bil korak lahek in prožen, lica so bila sveža, oči so gledale jasno in veselo, na ustnicah je bil smehljaj. In vsakemu je bilo takrat srce očiščeno, od jutranje rose oprano, kakor da smo prihajali od spovedi in obhajila. [...]

Milost božja, kaj se je primerilo v teh silnih časih! Gruda molči, ta naša gruda, ki je nekoč tako veselo in glasno prepevala z nami! [...]

Oj, saj ni nedelja; veliki petek je, dan trpljenja, kesanja in bridkosti! Nemi kleče kristjani v tihi, temni cerkvi, trkajo se na prsi, čela jim klonejo do mokrih tal. In blede ustnice šepečejo trepetaje tiste velike čeznaturne ljubezni polne besede:

'Odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!'

Pritajena, šepetajoča je ta molitev, ali vendarje glasna, kajti ne zvona ni ne orgel, niti ne ministrantovega zvončka. Zato ne, ker je veliki petek za vernike in za nevernike, od vzhoda do zahoda. Vdrugič je bil križan Kristus; obsojeni od farizejev, bičani in križani so bili z njim kristjani, njegovo otroci. [...]

Velikega petka je bilo treba za veliko nedeljo; smrti Boga samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.⁷⁰⁴

---

⁷⁰⁴ Ivan Cankar, Nedelja, *Izbrano delo* VII, (Naša beseda), Mladinska knjiga, Ljubljana 1968, 336–339.

6. PESNJENJE NA POLOŽAJIH

V tem poglavju gre zgolj za ustvarjalno dejstvo kot tako in s tega vidika med posameznimi avtorji ni nobene hierarhije. Kolikor mogoče so razvrščeni po časovnem zaporedju nastajanja njihovih izdelkov.

Bolj kot motivika, ima v tem razdelku prednost predmetna kontekstualnost: notranji vzgibi in okoliščine, v katerih je nastajala obravnavana vezana beseda. S svinčnikom ob petrolejki. O vsem drugem se dá izvedeti iz pesmi samih. Predvsem iz tistih, ki so nastajale na bojiščih na videz za šalo, v resnici pa iz domotožja in za odganjanje strahu in zaradi preganjanja dolgčasa.

A) DOMOLJUB: »UREDNIKOV PREDALČEK«

Tako kot je bil *Domoljubu* stalno na razpolago Vid Ambrožič, je imel zveste sodelavce v ta namen ptujski *Štajerc*. Ne daje vtisa, da bi bil za to najet samo eden od njih, temveč se jih pojavlja v njem več po večkrat. Kako je z anonimnimi objavami? Ali so za njimi drugi ali tisti, ki so se drugače podpisovali in so se skrili le, kadar se je zdelo objavljeno besedilo s cenzurnega vidika nevarno.

Kakor so vsi slovenski polki med najodličnejšimi, so spodnještajerski Slovenci »*kras in ponos naše gališke vojske*«. V bojih ob Lvovu in Grodku se je posebno odlikoval 87. pešpolk. Čeprav je bilo ranjencev veliko, so ostali pogumni. Iz njihovega vojnega tabora so celo poslali »*bojne slovenske pesmi*«, izmed katerih je uredništvo *Domoljuba* navedlo nekaj stihov z upravičenim pripisom: »*Iz rovov in strelskih jarkov nam pošiljajo take pesmi vrli slovenski Spodnještajerci. Po svoji obliki res da niso vzorne te pesmi, a govore več in čisteje kot cela pesmarica marsikaterega umetnega pesnika!*«:

Korajžni fantje mi smo vsi
če vidi nas sovrag, zbeži,
a mi za njim se zadržimo,
povsodi ga lovimo.

Saj kliče svitli naš vladar,
oh, oče naš, predobri car,
za dom nas kliče: 'Fantje, v boj!'
glas ta zmir slušamo takoj.

Ali:

Granate in šrapneli
nad glavo nam leté
že zjutraj in dan celi,
da solnce za gore gré

Danes smo še živi, zdravi,
li bomo jutri še? Bog ve!
Marsikomu srce pravi,
da čaka ga gorjé!

Tla od trupelj so pokrita
kot bi peska kdo nasul,
in s krvjo so vsa polita,
kot bi tod divjal Herkul.

Grmé, grme topovi
čez goro in čez plan,
a mi ležimo v rovi,
minil četrtri je že dan . . . ⁷⁰⁵

Bralca vabim, da si prebere vsaj predzadnjo kitico! Čez eno leto ni drugače, kakor poroča »izvirni dopis« z istega bojnega polja: »Tukaj iz tistega kraja, kjer se zemlja s krvjo napaja – naš veseli rojstni kraj, Bog nam skoro vidit daj!«⁷⁰⁶

Dve leti pozneje je, vsaj po pesmi sodeč, položaj bolj umirjen, zato pa misel vsa na domačih tleh, polna domotožja in hrepenenja po miru: »Kadar smo v rezervi, hodimo navadno na delo; tudi prostega časa nam ne manjka. Človek že včasih ne ve, kaj bi delal radi dolgega časa; zato sem tu sestavil par skromnih kitic«:

Celo tu v daljni Rusko-Poljski,
slovenski fantje so na vojski;
prav nič se Rusa ne bojijo,
račun z njim kratek naredijo.

O daljna Kranjska ti dežela,
ki bila polna si veselja;
spominjamo se radi nate,
še pridemo tja doli v svate!

Prebivajo tam mamke naše
in dajejo za svete maše,
da bi sinovi se vrnili,
in jih še enkrat poljubili.

Miru se vsi že veselimo.
Dal ljubi Bog – zato molimo –
da srečno bi prestali boje,
in videli še mamke svoje!

Dost' fantov vojska je pobrala,
in mož zakonskih pokopala.
Otrok nedolžen, vdova plaka,
ker v vojski padel jim je ata. ⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ 87. pešpolk, *Tedenske slike* 1, št. 13, Ljubljana, 4. novembra 1914, 9.

⁷⁰⁶ *Štajerc* XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 4–5.

⁷⁰⁷ *Domoljub* XXX, št. 9, Ljubljana, 1. marca 1917, 100.

Vojna z Italijo 1915. l. je segla v srce predvsem slovenskim prebivalcem ob meji z njo. Zato je marsikatera tožba na njen račun prišla tudi z ženske strani:

I.

Prihrul je boj iz zahodnih krajev,
tukaj se čuje strašen odmev,
po cesti gredo vrste, o saj gredo vsi,
junaki gredo v boj vse hiti.

II.

Šli so veseli,
pesmi so peli,
nazaj jih več ni,
kje so li?

III.

O ta Italijanski ukas,
pošilja granate, smrti gre čast,
o le jih pošiljaj saj dolžan ne ostane nihče ti,
naš gre eden, Tvoji pa tri.⁷⁰⁸

Vrh tirolskih planin, dne 23. oktobra 1916 so »/f/antje našega 'ta železnega' pešpolka zložili naslednjo pesem:

Slovinci, čujte tam doma,
kako se Kranjec tu ima.
Berite pesmico le-to,
če drago, pojte jo glasno.

Vrhé tirolskih vseh planin
zdaj čuva vrli kranjski sin;
a tudi tukaj je lepo,
dasi je včasih prav hladno.

Smo v hiš'ci lépo vzidani
in s smrečjem vsi zadelani.
V zatišju skalnem varni smo,
četudi precej je temná.

Že dolgo tu prebivamo,
veselja dosti vživamo.
Mesa stradáti treba ni,
saj dosti gozdnih je ž'vali.

Saj sto korakov pred menoj
se pase divjih koz nebroj;
kar dvakrat puška zagrmí,
pa je mesa za dneve tri.

Potem pa kož'ca se proda,
tako da Janez⁷⁰⁹ cvenk ima.

⁷⁰⁸ Fotokopijo zvezka je avtorici posredoval Božo Premrl v pismu z dne 16. 2. 2000.

⁷⁰⁹ Janez tu seveda pomeni »Kranjski Janez, pripadnik Cesarjevičevega polka!

Kaj mar nam jc za drugo stvar?
kantina dá ti vse za d'nar.

Obilna je prišla jesén,
živince⁷¹⁰ poln je stan lesen.
Izbirati ti treba ni;
živin'ca ta se fest redi.

Posebno pa ponoči ta
živalica nas rada ima.
Te ščiplje celo noč hudir;
to hujše je kot laški 'gvir'.⁷¹¹

Zdaj, bralec, radoveden si,
kako se z vojsko tu godi.
Najkrajše ti povem to stvar:
Lah videl te ne bo nikdar!⁷¹²

Pesmi, ki so jih, ponavadi brez naslovov!, pošiljali kot skupen izdelek vojaki s položajev, so po žanrski opredelitvi praviloma kronike. *Domoljub* jih je spoštljivo objavljajal, zavedajoč se, da jim s tem pomaga vzdrževati njihovo psihično kondicijo:

Ti-le naši ljubi prijatelji »sibcenerji« nam zopet pišejo in obljublajo, da se bodo še oglasili s kakšno sliko. Tudi sporočajo zahvalo, ker jih 'Domoljub' pridno obiskuje. Dali so mu besedo, da mu bodo, ko se srečno vsak na svoj dom vrne, ostali zvesti. Podpisani so še Franc Bele, Jaka Kastelic, Franc Slapar, Tonče Roglič, Jože Korb, Jože Brgles. – Gromoviti 'Živio' 'Domoljubu'! Za nameček so poslali naslednjo pesem z južno-tirolskih višin.⁷¹³

Vrhu skalnatih planin
zdaj prebiva kranjski sin
in modruje ter sprašuje:
če miru že glas se čuje?
Sneg pokriva tu planine,
v znožju kopne so doline;
tu v skalovju mraz je že,
da lasje se nam ježé.
Skalne imamo brloge,
postelje so pa bolj vboge;
tu živimo kot medvedje,
pa smo dobri si sosedje,
Dost imamo tud živali, [= uši, bolh]
dasi smo na sivi skali.
'Pika vedno me ta spaka!'
se huduje dobri Jaka.
Jože tudi se jezi;

⁷¹⁰ Živinca so bolhe in uši.

⁷¹¹ Gvir – vrsta orožja v italijanski vojski, najbrž strojnica. Prim.: Maschinengewehr – strojnica.

⁷¹² *Domoljub* XXIX, št. 44, Ljubljana, dne 2. novembra 1916, 577.

⁷¹³ *Domoljub* XXIX, št. 47, Ljubljana, 23. novembra 1916, 608–609.

kar nič več ti ne strpi,
'Ko bi Bog to srečo dal,
da bi konec bil že kmal!«
Saj sovražnik nas ne zmaga:
Kranjski Janez je od vraga!
Je pošten in rad tud moli;
a ugnan ti ni nikoli.
Je vesel in rad zapoje,
ljubi vsekdar 'višje' svoje.
Vdano se Bogu zroči,
da vse srečno prestopi,
Bog daj, da iz naš'ga kluba
bral enkrat bi 'Domoljuba'
vsakdo spet v domači vasi!
Kdaj dospo ti srečni časi?⁷¹⁴

Emil Povšič je *Domoljubovo* rubriko opremil z novo razglednico. »*Narisal je junaka, ki je obležal mrtev na bojišču, zraven pa mu je zložil pesmico*⁷¹⁵: *Junakova rožica* (pri 30,5 cm možnarjih):

Počil je na jugu strel,
zvrnil se junak je smel.
Gorka kri je tla pojila,
z nje pa rožca lepa vzknila.

Pa je nežni cvet odprla,
proti nebu se ozrla. –
V čašo solze so kapljale,
solze vroče, solze male.

Cvetna čaša polna bila,
milo cvetka je prosila:
'Ne plakajte, ne žalujte,
sami sebe pomilujte! ...'⁷¹⁶

Domoljub je velikodušno dajal zavetje vsakovrstnim objavam tudi neotesanih – beri: nedodelanih! – besedel z bojišč, saj je bila ta usluga za vsega hudega deležne vojake kdaj edina tolažba in vez z domovino. Se je pa otreasal sentimentalnih, cenениh rim, kakor kaže naslednji primer:

Razni pesniki in nepesniki nam pošiljajo izlive svojih src v več ali manj vezani besedi. Le semtertja moremo kaj priobčiti, ker papirja je malo, novice pa današnji čas kar iz obeh rokavov stresa.

Med dobrimi pesmicami pa se najdejo včasih tudi take, ki človeka (v) dno srca ganejo – pa ne do solza, temveč k smehu. Le poslušajte nesrečno deklo (imena

⁷¹⁴ *Domoljub* XXIX, št. 47, Ljubljana, 23. novembra 1916, 608–609.

⁷¹⁵ Z dostavkom: »Predragi *Domoljub*! Zahvaljujoč se ti za priobčeno pesmico *Žaromet*, ki je zbudila pri čitateljih mnogo smeha, se ti drznem vnovič poslati drobno pesemco s prošnjo, da ji dovoliš skromen kotichek. Bodi mi pozdravljen kakor tudi vsi čitatelji od zdravega Povšiča.«

⁷¹⁶ *Domoljub* XXX, št. 36, Ljubljana, 6. septembra 1917, 428.

seveda ne povemo), kako izprašuje božje zvezdice, kje je njen ženin, ki je odšel na vojsko. Tako-le pravi:

Ah, kje je sedaj moj fant,
kje puca zdaj svoj gvant,
preliva mokre, uh! solze? –
Okrogle zvezde, oh, molče!

Ah, uh, oh, lepše in izraziteje ne more razodeti svoje srčne boli, in če niti ti ahi uhi in ohi ne ganejo »okroglih« zvezd, je to naravnost hudobija. Zato jim tudi mi tega molka nikdar odpustiti ne moremo. Če kdo sedaj še ni vedel, da so solze mokre, se je tu lahko poučil. Pozdrav, ljuba deklica, in našo globoko sočutje! Seveda, brez zamere!⁷¹⁷

B) ANDREJ DOBNIKAR: »MENI SRCE TAKO GOVORI!«

V zapuščini Andreja Dobnikarja se je ohranilo *Voščilo za god* nekje iz soških hribov neki Ivani. Prvič je bilo v diplomatskem prepisu objavljeno tekoče in opremljeno s pronicljivimi opazkami Franceta Steleta:

W strelnem jarku sedim in za porar držim. Kjer delamo, kamne špengamo in strelamo. Pozemli rijemo, dase lahko pred Sovražnikom skrivamo. In predno nadalje kajveč govorim Te Sarčno pozdrvim, in srečo želim. Iz Wojnega polja, zvisokih Planin, in skalnih visočin. In v imenu Sv. Ivane kot tvoje patrone ti pisani želim. Wzraku lepo se zjasni meni na Sarce tako govori. Eno pismo napiši na feldpost ga daj, za Sarčno voščilo ga ljubi poslaj. Zatorej papir sem v roke prijel na Hripček se vlegel, in pisati začel. Okroh in na okroh pa krogle brenče. Topovi garme. Sovražni Srapnelli in Granate po luftu lete. Po hribih buči, da Zemlja in kamne na skrižem leti. Smartni glas doni. Iz hriba v hrib leti Marsikateremu smart veli. Tako da vedno me moti, da nikdar meru ni. Čemalo poslušam že zopet v višavi dedra kakor Ptica voziti se zna. Kjer nad Sovražnika darvi, Polentarja pogledat želi. Polentar paže pri Topu stoji kjer to Ptico doli zbiti želi Wisoko v višavi Srapnel eksplodera. Ali naši letalec pagale doli gleda. Wisoko v zraku se warti. Polentarja pale jezi kjer nikdar trefar ne naredi. Trud njegov zaston stori. Letalec nazaj leti. Topovom povelje veli Kje da sovražnik večji kestel ima Da naši topovi Lahu polento zmešajo lahko. Ali kaj ti hočem o tem pisat in nadalje še razlagat Kjer enkrat moram le skončat Kjer prinas je to že navadna stvar. Spominjam sele dneva ko Sonce po v shajalo Napočil bo veseli dan Got tvoje patrone Sv. Ivane Praznovan. Kaj ti hočem za voščilo povedat Kjer moram pred sovražnikom na Wojnem polju stat zatoraj ti iz mojiga sarca samo to revno pismo želim poslat in taisti dan tebi za voščilo prebrat. Dabi zdrava in vesela še mnogo let doživela. In zvesto Bogu služila Wnebesih krono zadobila Če zvesto bodeš dekliški stan vodila Lahko in veselo bodeš pred Altarjem v zakonski stan stopila. In tudi potem ga veselo vodila. Kadar bopa prišla Smart najtibo Sv. Raj odpart In milostliva sodba naj bo. Sv. Ivana zate prosila bo Ali tukaj na zemlji spomin ostal bo Grob scvetlicam zasajen Nasredo kriš postavljen bo In če Ljubezen ta ostala bo Zlate čarke na kriš zapisane W sarcu do smarti ne iz brisane. Sedaj pa želim to pismo skončati In tebe še enkrat pozdravljati. Predno ga zapečatim

⁷¹⁷ *Domoljub* XXXI, št. 8, Ljubljana, 21. februarja 1918, 93.

in od dam Te še enkrat Sarčno pozdravim In pismo skončam W duhu ti želim še roko podati. In potem pismo tebi poslati Pismo od dano Na feldpost je dano W tvoj Krej poslano Tebi v roke podano zavoščilo najtibo prebrano.⁷¹⁸

»Tri prestreljene razglednice in molitvenik, na katerega platnicah se je ustavila kroglja, namenjena v srce vojaka Andreja, pričujejo, da je bila zanj »velika vojna« končana. Za las je manjkalo, da mu niso odrezali noge.⁷¹⁹

Tu je transkribirano v kolikor mogoče dostopno slovenščino in urejeno po rimah.⁷²⁰ Šele tako se vidi avtorjeva mogočna oblikovalna moč. Steletove opombe so dodane v opombah pod črto.

V strelnem jarku sedim
in za porar⁷²¹ držim.
Kjer delamo,
kamne šprengamo⁷²²
in streljamo.
Po zemlji rijemo,
da se lahko pred sovražnikom skrivamo.⁷²³

In predno nadalje kaj več govorim,
Te srčno pozdravim, in srečo želim
z vojnega polja, z visokih planin,
in skalnih visočin.
In v imenu Sv. Ivane
kot tvoje patrone
ti pisati želim.

V zraku lepo se zjasni
meni srce tako govori:
Eno pismo napiši, na feldpost⁷²⁴ ga daj,
za srčno voščilo ga ljubi pošlaj.⁷²⁵
Zatorej papir sem v roke prijel
na hribček se vlegel,
in pisati začel.⁷²⁶

Okrog
in na okrog pa krogle brenče,
topovi grme,

⁷¹⁸ France Stele, Stari oče avstroogrski vojak / Spomini, *Aplenca*, glasilo občine Komenda, leto 23, številka 7, 25. julija 2014, 8–9.

⁷¹⁹ France Stele, Stari oče avstroogrski vojak / Spomini, 8–9.

⁷²⁰ Prav lahko bi bilo urejeno tudi po kiticah, vendar se je tak poskus pokazal za preveč vsiljivega piščevemu namenu. Saj avtor ni nameraval napisati pesmi!

⁷²¹ Porar = vrtalnik

⁷²² Šprengamo = razstreljujemo

⁷²³ France Stele: »Potem se spomni, da natančno opisovanje vojaških opravil za ljudi iz zaledja morda ni preveč zanimivo, in nadaljuje s temo, zaradi katere je pisal.«

⁷²⁴ Poljska = vojna pošta.

⁷²⁵ Poslaj, velelnik od glagola poslati = pošlji.

⁷²⁶ »Vendar čustva, ki so mu pravkar privrela na plan, je hitro zameglila kruta realnost«

sovražni šrapneli
in granate po luftu⁷²⁷ lete.
Po hribih buči,
da zemlja in kamnje vse križem leti.
smrtni glas doni.
Iz hriba v hrib leti,
marsikateremu smrt veli.
Tako da vedno me moti,
da nikdar miru ni.⁷²⁸

Če malo poslušam: že zopet v višavi drdra
kakor ptica [= letalo] voziti se zna.
Tja nad sovražnika drvi,
polentarja pogledat želi.
Polentar pa že pri topu stoji,
ker to ptico doli zbiti želi.
Visoko v višavi
šrapnel eksplodira.
Ali naš letalec pa ga le doli gleda.
Visoko v zraku se vrti.
Polentarja pa le jezi,
ker nikdar trefar⁷²⁹ ne naredi.
Trud njegov zastonj stori.
Letalec nazaj leti.
Topovom povelje veli
kje da sovražnik večji kestel⁷³⁰ ima,
da naši topovi Lahu polento zmešajo lahko.⁷³¹

Ali kaj ti hočem o tem pisat
in nadalje še razlagat,
Ker enkrat moram le skončat,
Ker pri nas je to že navadna stvar.

Spominjam se le dneva,
ko sonce bo vzhajalo.
Napočil bo veseli dan –
god tvoje patrone sv. Ivane praznovan.
Kaj ti hočem za voščilo povedat,
ker moram pred sovražnikom na bojnem polju stat
zatorej ti iz mojega srca samo to revno pismo želim poslat
in taisti dan tebi za voščilo prebrat.
Da bi zdrava in vesela

---

⁷²⁷ Po luftu = po zraku

⁷²⁸ France Stele, n. d.: »In ni čudno, da se več kot z Ivano ukvarja s sovražnikom, vojnim poljem in granatami, ki jih iz strahospoštovanja piše z veliko začetnico. Medtem ko piše voščilo, mu nad glavo letajo domači avioni, v katere na oni strani Polentarji (Italijani) merijo topove«.

⁷²⁹ Trefar = zadetek.

⁷³⁰ Kestel = vojaški kotel.

⁷³¹ France Stele, n. d.: »Nato se spet spomni, da piše skoraj ljubezensko pismo«:

še mnogo let doživela.⁷³²
In zvesto Bogu služila
v nebesih krono zadobila.
Če zvesto bodeš dekliški stan vodila,
lahko in veselo bodeš pred oltarjem v zakonski stan stopila.
In tudi potem ga veselo vodila.⁷³³

Kadar bo pa prišla smrt,
Naj ti bo sv.[eti] raj odprt.
In milostliva sodba naj bo.
Sv.[eta] Ivana zate prosila bo,
ali tukaj na zemlji spomin ostal bo.

Grob, s cveticam zasajen
Na sredo križ postavljen bo
in če ljubezen ta ostala bo,
zlate črke na križ zapisane,
v srcu do smrti ne iz brisane.⁷³⁴

Sedaj pa želim to pismo skončati
In tebe še enkrat pozdravljati.
Predno ga zapečatim in oddam,
Te še enkrat srčno pozdravim
In pismo skončam.
V duhu ti želim še roko podati
in potem pismo tebi poslati.

Pismo oddano
na feldpost je dano
v tvoj kraj poslano
Tebi v roke podano
za voščilo naj ti bo prebrano.

C) ANTON LAH: »NAMENIL SEM SE PESEM PISAT«

Anton Lah (Korenitka, *1898) v družini z osmimi otroki. Devetnajstleten je bil vpoklican v prvo svetovno vojno in preživel njene frontne grozote. Nato se je za leto in pol z mnogimi slovenskimi vrstniki in pripadniki drugih narodnosti znašel v italijanskem ujetništvu. »Bliže dnu človeškega bivanja bi se tako težko znašel. Slovenski fantje so se v tistem preddverju pekla zatekali k domači besedi. Ko je bilo najhuje, so kovali verze in iz preprostih kmečkih glav so prihajale pesmi, ki so pomagale blažiti lastno in tujo bolečino.«⁷³⁵ Med slovenskimi ujetniki je krožila pesem, kateri je skoraj vsak dodal svojo vrstico.

⁷³² France Stele: »Potem se Andrej prelevi v skrbnega vzgojitelja«.

⁷³³ France Stele: »V nadaljevanju vojaka v strelskem jarku nekje nad Sočo obidejo turbobne misli, nič kaj primerne za tovrstno pismo.«

⁷³⁴ France Stele: »Ugotovil je, da ga je zaneslo, zato bi se rad izmazal, tako da bi s pisanjem čim prej zaključil«.

⁷³⁵ Irma Godec, Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Korenitka, občina Trebnje od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej, Ljubljana:

Osemnajst kitic ima pesem, ki si jo je Anton zapisal na košček papirja v januarju 1920 s skoraj mikroskopskimi črkami, da je lahko ob pomanjkanju papirja célo spravil nanj. Nekaj verzov je sestavil sam, nekaj so jih dodali taboriščni prijatelji, in tako so nastajala svojevrstna pričevanja o tistem času: Najhujša je bila lakota. Mlade fante je peklilo domotožje in tudi dekleta so pogrešali. Poročene moške je mučilo vprašanje, kako je z ženo in z otroki.

Pesem *Življenje na fronti* natanko po avtorjevem zapisu se glasi takole:

Namenil sem se pesem pisat
za spomin na stare dni
življenje naše si narisat,
kako v vojski se godi.

Kot puščavniki živimo
v črnih luknjah pod zemljo
in na golih tleh ležimo
zadovoljno in sladko

Črna naša res je soba
iz sajami izmalana
in na tleh ni nič poda
pa okna tud nobenega.

Vsak ima delo svoje
prvi kuha, drugi spi
tretji piše, četrti poje
peti išče si uši.

Razirat noče se nobeden
lase striči malokdaj
umije enkrat se na teden,
uši pobije, pa je frej!

Tudi včasih si povemo
kakšno lušno od deklet
ker gotovo vsak ima eno
ali imel jo je popred.

Oženjeni se pa drugače
med seboj pogovarjajo.
Razmere svoje si domače
eden drugmu pravijo.

Prvi pravi,
kaj je meni mar imetje
zdaj doma naj si baba gospodari
kakor ve si ino zna.

Še ta tretji se oglasi:
tudi moja me golfa.

Doma se z Rusi vlači,
mene pa za norca ima.

Tak nam kmalu dan preteče
le da imamo kakšen špas
kar si ker izmisli to izreče
samo da je krajši čas.

Od nedelje do nedelje v
vsaki dan se to godi.
Vsi so že ene želje
samo da [zapis se ne vidi] brž deli.

Ko se poldan približa
in menaža se deli,
spet se vsaki pritožuje
nad menažo se jezi.

Juha čista kakor voda
deset ričetov na dnu.
Vsaki dan enaka moda
od zabele ni sledu.

Kar naenkrat vse pojemo
kruh menažo vse kar je
čez en čas pa že ne vemo,
če smo kaj jedli sploh al ne.

Celi mesci preminijo,
ko ne vidimo ženske nič
K nam nobene ne pustijo,
to je pač za nas hudič.

Sami zase mi živimo,
ločeni od vseh ljudi
prebivamo v samotni tih,
završeni od vseh ljudi.

Še dekleta niso pozabile
na nas slovenske fantiče
ker tolk solz so že prelile
za nas krajnske fantiče.

Zopet bodo se vrnili
mirni časi se nekdanji
Bomo eden družga zapustili
našli se v domačem kraj.⁷³⁶

Anton Lah je imel še več takšnih listkov, vendar so se mu porazgubili oz. so mu jih v ujetništvu vzeli.⁷³⁷ Tukaj zapisano je pravzaprav govoril na pamet.⁷³⁸

⁷³⁶ I. Godec, Razkroj tradicionalne kulture ... (1)–3, tipkopis.

⁷³⁷ I. Godec, Razkroj tradicionalne kulture, (1)–3, tipkopis.

⁷³⁸ Anton Lah je postal kmet, preživel tudi drugo svetovno vojno in kot čebelar in mežnar ter zbi-

Č) VID AMBROŽIČ: »TE SKROMNE CVETKE SO DOMA OD TAM, KJER VOJSKA, SMRT DIVJÁ«

»Moje pesmice« je Vid Ambrožič ponižno naslovil besedilo v svobodnem verzu, z izmenjanjem moške in ženske ali celo tekoče rime, kar je komaj opazno, in v njem prostodušno in real/istič/no govori o svojem ustvarjanju v danih okoliščinah. Značilen pridevnik »krasan« ga navezuje na Simona Gregorčiča. Avtor se zaveda dokumentarnosti svojega početja:

Iz tistih let, iz težkih dni,
ki riše jih rdeča kri,
te pesmice izvirajo;
ko tisoči umirajo.
Te skromne cvetke so doma
od tam, kjer vojska, smrt divjá.
Rodil jih ni vrtilč krasan,
rodila jih je bojna plan.
Vodica jih pojila ni
pač pa junakov gorka kri.
Ni hladen vetrič božal jih
hrum bojni je obkrožal jih.
Zato pa skromen njih je cvet,
krvi in solz na njih je sled.

Gaz[zadino]. 19. IV. [19]16.⁷³⁹

V pesmi s povednim naslovom *Trnje in robidje* dobro okarakterizira navzkrižje med lastnim notranjim imperativom in uradno cenzuro. Ob svojih pesmih ima nekajkrat zapisano, da je bila v *Domoljubu* konfiscirana, torej zaplenjena, pomeni izločena iz objave. Najbrž podobno, kot tokrat piše, da je bila v *Slovenecu* samo bela lisa.

Srce me sili, zove: Piši!
A cenzor pravi: Črtaj, briši!
Da svet ne zve resnice in ne sliši...

Na fronti fante naše
mori krvavi meč,
a časopise naše
cesarjev svinčnik rdeč!

V avgustu poglej, je zapadel sneg,
'Slovenec' je poln spet belih peg!

Purana rdeča barva zdraži,
a Nemcu slovenske zastave ne kaži,
če ugleda jo, žolč mu vskipi kot puranu,
da tri dni potem se ne potolaži!

---

ralec folklornega gradiva (reki, pesmi idr.) še leta 1982 v pomoč etnologom.
Prim. Irma Godec, Razkroj tradicionalne kulture, (1)–3, tipkopis.

⁷³⁹ Po avtorjevem pristavku naj bi bila pesem objavljena v *Domoljubu* 18. 5. 1916.

Z 'Thana' poštene slovenske vasi
napravili 'Jauchen' so Nemci naši.
Kako poetično se to glasi!
Samo po gnojnici malo diši! (Jauche = gnojnica),
Judenburg, 17. XI. Mladost, št. 5/6, [19]18.

Vid Ambrožič je k pesmi *Pastirčki* dopisal, da jo je »mislil v *Celovcu*, 1913, sp.[isal] pa 8. III. 1917.« Gleda jih, kako se lovijo slepe miši, pečejo krompir, pojejo, vriskajo, piškajo. Ob njih se spominja svoje mladosti: »*Kje ste tisti časi mili? / Oj, za vselej ste minili!*« To pomeni, da se je kakšna snov dolgo gódira v njem, preden je dozorela.

Tudi kakšna šaljiva prigoda je nastala na ta račun:

Da pitje in kajenje je škodljivo,
to pač tajiti več ne da se;
toda pijanec vsaj po grlu
denar požene, zliva vase;
kadilec pa je osel tak,
da spušča kar ga v zrak!⁷⁴⁰

Ko smo bili med I. svetovno vojno na Tirolskem v rezervi dalj časa in je bilo že težko za cigarete, so mi jih fantje nekadilci pri mojem vodu dajali, ker sem bil hud kadilec. Ali ne zastonj; moral sem zložiti zato kako pesmico. Toda le take so kaj veljale, ki so opevale ljubezen. Čim globlje so šle v to skrivnost narave, tem več so veljale. Zapisal jih nikoli nisem, ker gredo nekatere pregloboko, a takrat je šlo za preljube svaljčice!⁷⁴¹ Bile so nalašč za vojaštvo narejene, drobne: »mrtvaški žebli« smo jim dejali.

In tako sem spesnil tudi eno o Minki, kaj je v Srbiji doživela. Toda čeravno je od Tridenta do Škrjančega hudo daleč in mi še mar ni bilo, da bi moja ljubica kdaj zvedela zanjo, se je to vendar zgodilo!

Korporal – enoletnik, študiran fant, jo je med mojo recitacijo stenografiral in jo potem prepisal in na odprti dopisnici poslal moji Minki. Na nesrečo jo je še na pošti dobila v roke Majčevka, naša sosedka. Seveda je pesem prebrala in jo dala tudi drugim brati.

Vse se je smejalo na račun uboge sirote, ker pesem je bila zares zelo popoprana! Meni se o tem še sanjalo ni. Kar dobim pismo od dekleta, tako da so mi šli lasje pokonci! Ni mi verjela, da ji jaz te karte nisem poslal; ta zlobni Tone – tudi Dolenjec – je še celo mojo pisavo ponaredil. Strašno mi je to zamerila, nisem je mogel pismeno prepričati, da je storilec moj zlobni tovariš.

»Če jo je že on pisal, zložil si jo pa ti, kdo drug pa zna kaj takega!« mi je očitala. Šele ko sem čez dolgo potem prišel na dopust, sem jo osebno potolažil. Ne vem še zdaj ne, če mi je iz srca odpustila; no, da me je le v kamrico spustila!

Ta in podobne pesmice, nikjer zapisane, so prišle v ustno izročilo; še danes jih nekateri znajo! Kaj pametnega se človek tako težko nauči, neumnosti pa tako rade ostanejo v glavi – že pri otroku!⁷⁴²

⁷⁴⁰ *Domoljub* XXX, št. 6, Ljubljana, 8. februarja 1917, 66.

⁷⁴¹ svaljčice = cigarete

⁷⁴² Fragment, list A4, str. 6, računalniški iztis, datiran z datumom 10. september 1996. S kemičnim svinčnikom pripisano: Škrjanče, Vid Ambrožič.

Domoljub je svojega zvestega sodelavca »četovodjo *Vida Ambrožiča*« leta 1916 počastil s pesmijo *Za god* s pripisom: »*Z Mirne smo dobili iskreno voščilo za našega pesnika:*« Je bil v tistem času še kdo drug spreten oblikovalec verzov ali si jo je podaril kar godovnjak sam. Toda ali je bil takrat doma, na dopustu? Pesem je vredna pozornosti zaradi karakteristike pesnika samega. Vanjo je med drugim vključen motiv rož, v katere jo bil Ambrožič zaljubljen:

Pozdravljen, dragi pesnik naš,
ki s puško v roki pevat' znaš,
in vlivaš v srca nam pogum,
tolažiš nas, bistriš nam um.
Daj Bog Ti vedno čvrsto zdravje,
da doživiš vesel še slavje
vrnitve srečne v rodni kraj.
Naj vrne Bog Te nam nazaj!
Naj troši On Ti sreče rož,
kjer koli še boril se boš.⁷⁴³

D) IVAN GRUDEN: »PESMI SO MI ZA SPOMIN«

Ambrožič je s svojim zgledom spodbujal tovariše k enakemu ravnanju, kar je *Domoljub* javno izpričal: *Naš novi pesnik nam je poslal par pesmic z naslednjo pripombo: Cenjeno uredništvo Domoljuba! Vaš bojni pesnik Vid Ambrožič, moj bojni tovariš, s katerim sva v aktivnem vojaškem službovanju skup pesnikovala, me je po svojih pesmih navdušil, da i jaz pošiljam v Vaš cenjeni list prve bojne pesmice svojega bojnega pesniškega zapisnika. Z odličnim spoštovanjem Vam udani Ivan Gruden.*⁷⁴⁴

Grudnove pesmi so se odtlej redno pojavljale v *Domoljubu*,⁷⁴⁵ kar se razpršeno vidi po različnih rubrikah tega poglavja in celotne obravnave. Čeprav je njegov stil pisanja veliko bolj naraven, preprost, bližje Ambrožičevemu kot nekaterim drugim, bi si zaslužil samostojen prikaz, kakor so ga že doživeli npr. Jože Urbanija-Limbarski, Andrej Čebokli, Milan Kuret.

Leta 1917 ga je s pesmijo počastil Ivo G.[ruden], *Vide-tu za god*, najbrž namenoma z aluzijo na Prešernov *Uvod h Krstu pri Savici*, saj je vedel, kako ga slavljeneč ceni. Prav tako je njemu na ljubo vpletel v pesem motiv cvetja in domoljubja:

Besni, röhni še boj krvavi;
goduješ tretjič kot vojak.
Zdaj cvetk premnogo je v naravi,
za god ti damo šopek tak:

Cvetlice naše – vroče želje:
Gospod naj da ti srečo vso!

⁷⁴³ *Domoljub* XXIX, št. 26, Ljubljana, 29. junija 1916, 353.

⁷⁴⁴ *Domoljub* XXIX, št. 18, Ljubljana, 4. maja 1916, 246–247.

⁷⁴⁵ ... in morda kje drugje, le da nimamo pregleda nad njimi.

Naj z bojnih te poljan popelje
v domovje z roko milostno,

da domovini spev o zmagi,
o srečnem miru boš zapel.
Junak si bil, prijatelj dragi,
za dom si živel in trpel.⁷⁴⁶

Poleg številnih pesmi s fronte je desetnik Ivan Gruden tolažil s pesmimi lastno mater, ki ji je od treh sinov dva vzela prva svetovna vojna. Bratov se spomni v pesmi, v kateri je v začetku leta 1918 preprosto, a pristno povedal, kaj mu pomenijo njegove lastne pesmi... – kot Valentin Vodnik: »*me pesmi pojo*« mu je v uteho, da bodo spominjale tudi nanj.

Pesmi so mi za spomin ...

Pesmi so mi za spomin
na dekleta naše vzorne
domovine moje borne;
upi fantov iz daljin.

Pesmi so mi za spomin
na dva brata mi pokojna,
po viharju boja – znojna,
šla sta daleč vrh višin ...

Pesmi so mi za spomin
na mrliča, ki jih kliče
v večno srečne tja vrtiče,
šli so daleč vrh višin ...

Pesmi so mi za spomin,
ko zmetali boste vence
v grob, v deželo smrtne sence
poj mi pesem še v spomin!...⁷⁴⁷

E) CVETKO GOLAR: »IN TAKO JE NASTALA MOJA PESEM ...«

Cvetko Golar je zapustil impresiven spomin na nastanek pesmi *Pelin roža* tik po smrti neznanega vojaka:

Med prvo svetovno vojno sem bil dodeljen II. gorskemu polku, v katerem so bili skoraj sami Slovenci in od teh povečini Ljubljanci. Največ časa smo bili v majhnem gornještajerskem mestecu Rottenmannu. Skozi mestece je tekla hitra rečica Enns, kjer smo prali svoje soldaško perilo. [...]

Stal sem ob cesti. Dolga kolona ranjencev je šla mimo mene; laže ranjeni so hodili sami, teže poškodovane pa so vozili. Videl sem izmučene in izpite obraze, steklene oči in roke, ki so nemočno grabile po zraku. Tik ob meni se je ustavil voz.

'S tem ne bo nič več,' je dejal sanitejec, 'bomo kar tu počakali, da ga bo konec.' Pokazal je na ranjenca in govoril tako ravnodušno, da me je kar streslo. Odgrnil

⁷⁴⁶ *Domoljub* XXX, št. 24, Ljubljana, 14. junija 1917, 284.

⁷⁴⁷ *Domoljub* XXXI, št. 3, Ljubljana, 17. januarja 1918, 31.

sem odejo, s katero je bil pokrit ubogi vojak. Zagledal sem bled a lep obraz mladega fanta. Oči je imel zaprte in res ni več kazalo, da bi še dihal.

Na desni strani čela je imel veliko rano. Črna kri mu je počasi polzela navzdol po sencih in se razlivala po desnem licu. Zdaj in zdaj je čudno vzdrltel – še enkrat, dvakrat – potem pa se je umiril.

'Konec je z njim,' je dejal zopet sanitejec, 'ga vsaj ne bo treba vlačiti v ambulanto.' Potem so spet pognali konjiča in jaz sem gledal za vozom še toliko časa, dokler ni izginil za ovinkom. Ves onemogel sem sedel na enega izmed kamnov, ki so štrleli iz zemlje in ki jih je bilo tod vse polno. Še sem strmel predse in še vedno sem videl beli obraz in zadnji drget mladega, lepega fanta, ki ga bosta zaman pričakovali mati in dekle.

Potegnil sem iz žepa beležnico in svinčnik ter začel:

Fantič, pelin roža,
cvetje grenko!
jojme!
To na vojski bo veselo,
ljubico dobiš okroglo. Tenko
grlo gromko bo grmelo ...

In tako je nastala moja pesem Pelin roža. Da, da, trpek spomin na hude dni!⁷⁴⁸

F) ANDREJ ČEBOKLI: »DA BI ČITAL IN MISLIL IN PISAL, JE IZKLJUČENO – KER NAM TRGAJO MOŽGANE.«

O Andreju Čebokliju⁷⁴⁹ je France Koblar zapisal: »Pretrpel je svetovno vojno kot vojak, kot človek je ni prebolel: zajedla se mu je bila v telo in dušo.«⁷⁵⁰ V vojaškem dnevniku ima precej komentarjev o pesmih in ovirah za njihovo ustvarjanje. Za eno od njih si v domačem okolju zapiše:

16. X. [1916]: »Zvečer sem šel skozi tih gozd, ki je oživel v mesečini, h Katici. [...] Ob deseti sem se poslovil s tremi gorečimi poljubi – in med njivami zapel. Med potjo sem zamislil Pavli pesem, ki sem ji jo za dva dni izročil.«⁷⁵¹

Pesmi pa ni! Četudi so obstajale, se najbrž niso ohranile, saj v njegovem zbranem delu za nobeno od njih ni posebej navedeno, da bi nastala v tistem času.

Vmes so jih prepeljali na vzhodno fronto proti Karpatom in se ustavili v Visku. Popolna resignacija:

18. XI. do 18. XII. [1916]: »Od zdaj naprej sama neusmiljena in kruta vsakdanjost. Da bi čital in mislil in pisal, je izključeno – ker nam trgajo možgane. Človek – pomagaj si!«⁷⁵² Čez deset dni je kljub temu zmoget do verzov:

⁷⁴⁸ Cvetko Golar, *Iz spominov in srečanj*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1963, 38–39.

⁷⁴⁹ Andrej Čebokli, *pesnik in pisatelj iz Kreda (1893–1923)*, zbrala in uredila Rozina Švent, Zadruga Goriška Mohorjeva, Gorica 1999, 34.

⁷⁵⁰ Andrej Čebokli, *n. d.*, 1.

⁷⁵¹ Andrej Čebokli, *n. d.*, 74.

⁷⁵² Andrej Čebokli, *n. d.*, 78.

28. XII. [1916]

Srce nosi
prav pridno na vsakdanjosti oltar.
Duša prosi
sama in zaman: Nikar!!⁷⁵³

Čebokli se je tudi kot vojak gibal v bolj civiliziranem okolju, zato je imel priložnost napisati dekletu na Ogrskem nekaj verzov:

23. VI. [1917]

Ducy sem napisal nemške verze. Slovenski:
Ti mi zaupaj;
imej srcé,
pretresi svojih čutov setev
in misli na gorje:
polno bogate sreče žetev.
Pa ne obupaj!⁷⁵⁴

To je veljalo tudi zanj samega. Notranja razviharjenost ga je motila in morila: ... kako težko sem gledal na svoje spise, kako žalostno so gledali oni v me – sedel sem pred njimi s podprto glavo, brez miru in ubranosti, brez moči in ognja, brez upa in poguma, ubog in vendar poln čustev, a prazen misli, poln ljubezni do njih, da bi vse prežehl in obdahl s čisto drugim, novim duhom in napisal nove, naenkrat, v enem dolgem trenutku. Srce je preveč ljubilo in trpelo, duša je preveč hrepenela.⁷⁵⁵

29. VI. [1917]

Nazadnje sem pobral osem pesmi: Slovo, Pesem časa, Sama, Na pot, Gozdna serenada, Večerna romanca, Nasproti in Hrepenenje ter jih poslal tedanjemu uredniku »Slovana« Milanu Puglju.⁷⁵⁶

30. VI. [1917]

Konec dopusta in odhod iz Ljutomera – zopet v Viskovo [...] – v kraje in čase požiganja, morenja in davljenja – nedvoma, morda tudi v svoj lastni grob – odkrito priznam: in vendar brez prehudih bolesti, skoraj mirno, vdano preteklosti, sedanjosti in bodočnosti, izročén od matere svoji usodi in božji volji: kajti duša in srce sta že prepolna čustev in občutkov.⁷⁵⁷

Zadnji dnevniški vpis dobro dopolnjuje številne pesmi preprostih vojakov, ki hitijo opisovati le zunanje dogodke in rezultate vojnega (dobesedno!) klanja, notranjega doživljanja pa se ne dotikajo, ker bi drugače ne vzdržali. Svojo človečnost pa vzdržujejo vsaj z bežnimi spomini na padle.

Čebokli je čez en mesec že in medias res, sredi bojnega plesa. Opisuje ga z metaforo odrske predstave:

---

⁷⁵³ Andrej Čebokli, *n. d.*, 78–79.

⁷⁵⁴ Andrej Čebokli, *n. d.*, 103–104.

⁷⁵⁵ Andrej Čebokli, *n. d.*, 104.

⁷⁵⁶ Andrej Čebokli, *n. d.*, 103–104.

⁷⁵⁷ Andrej Čebokli, *n. d.*, 104–105.

26. VII. [1917]

Veseloigra na bukovinskem odru živahno stopnjuje. Kmalu se udeležim tudi jaz v koru – plakajočih: moja pesem bo nagrobna himna nad tisočeriimi grobovi, ki jih je zasula blaznost sile.⁷⁵⁸

Pa se je njegova notranjost le razklenila in volja dopustila čustvom na dan:

8. VIII. [1917] Danes sem napisal pesem: Na polnoči. To srd nad vklenjenim življenju – britek spomin na prvo mladost, zaljubljeno v Malem semenišču v Gorici, na jetništvo moje duše.⁷⁵⁹

Vsi dosedanji odlomki iz Čeboklijevega pisanja se nanašajo na njegovo zasebnost, edina pesem, ki se dotika vojnega stanja, je zapisana v spominsko knjigo v družini ukrajinskega grško-katoliškega duhovnika. V njej so se izmenjevali podpisi avstrijskih in ruskih častnikov in zdaj nas:

Jaz sam sem sin razdjane domovine,
moj dom krvav:
o bratje, po poteh čez Vašo plan
me bratijo iznova z Vami iste bolečine
iz istih ran.
In v srce stiskajo bodočnosti Vam tolažljiv
pozdrav!

Pesem namiguje na slovansko solidarnost in prikrito odklanja udeležbo v nesmiselni vojni.

G) ALBIN MLAKAR: » ... SAJ MENDA NI PRI ZDRAVI PAMETI, KDOR OPEVA LUNO«

Albin Mlakar je med vojno zapisoval svoje vtise in jih zgodovinopisje potrjuje kot zanesljiv zgodovinski vir.⁷⁶⁰ V njem je tudi šestnajst žanrsko različnih pesmi. V tukajšnjem razdelku bo pozornost posvečena motiviki pesnjenja in njegovim okoliščinam.

Med prvimi je nastala pozno poleti leta 1914 na Dunaju ob reki Donavi, ko je dobil sporočilo, da mu je umrl oče. Tako zelo si ga je želel še enkrat videti. V nemogočih razmerah so umirajočemu ustregli tako, da se je sin Ernest preoblekel v vojaško obleko brata Franca: »*Pa si le prišel, Albin,*« so bile njegove besede [...] *No, saj menda ni pri zdravi pameti, kdor opeva luno, sanjari o zvezdah in ptičjem petju, pa vendar v svojih brezupnih urah išče utehe tam, kjer jo lahko dobi – če jo dobi. Tipa za rešilno bilko, ki naj mu priinese mir ...*«⁷⁶¹

V parku sedim
ob Dunavu sam
in časov želim,

⁷⁵⁸ Andrej Čebokli, *n. d.*, 110.

⁷⁵⁹ Andrej Čebokli, *n. d.*, 110.

⁷⁶⁰ Branko Marušič, Uvod, *Albin Mlakar; Dnevnik 1914–1918*, 7.

⁷⁶¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 20.

kakor bili so tam,
tam daleč na Krasu,
kjer zibel mi tekla
kjer ob slovesu
je mamica rekla:
»Čuj, sine ti moj,
ah, ne moj – sin nadlog,
odhajaš, s teboj
blagoslov moj in Bog!«
Na čelo je z vodo
mi križ naredila
in mojo usodo
Bogu izročila ...
In v milih očeh
sem videl solze,
sem videl, nasmeh
na ustnih ji mre.
Po beli sem cesti odšel.
Zdaj tu v logu
tožim bolesti
mogočnemu Bogu ...
In Dunav šumi,
šušti jelka, kostanj,
in znova budi
iz lepih me sanj,
iz sanj tako sladkih,
iz sanj omamljivih,
mladostnih sanj kratkih
in – nedosegljivih.⁷⁶²

Vedno »vesel« je pesem, ki sama na sebi pripoveduje o povodu za njen nastanek in namen vojakovega ravnanja:

Prijatelj me je vprašal:
'Čemu veselo lice kažeš,
ko v srcu nosiš bol? Ne veš?
S tem smehom mami v lice lažeš.'

Da lažem, vem – a moram ...
Naj mama ve in z mano joka?
Ne, tega ne – ne sme! – Zato:
'Vesel', tudi če srce poka ...⁷⁶³

27. februar [1916]

Prva pošta od doma. Franc je bil 9 dni na dopustu ter mi je pred odhodom k polku pisal. Pravi, da ni več kakor nekdaj »v starih časih«. Vem. Menda tudi nikdar več ne bo tako, kot nekdaj. Ne smem več misliti na prelepe večere, ko smo prepevali na vasi. Nikdar več, nikdar več ...

---

⁷⁶² Albin Mlakar, *n. d.*,20.

⁷⁶³ Albin Mlakar, *n. d.*,51.

Po očetovi smrti in štirih sinovih, ki so morali na vojsko, se je družina naenkrat razdrla:

Moja mati

Tam na sivem Krasu skalnem,
tam ob Jadranu kristalnem
moj nezabni dom stoji ...
Ljuba mati v njem sameva –
(ni brezskrbnega ji dneva
bilo še, odkar živi ...)

Vendar z upanjem je zrla
v čas, ko tudi nji odprla
se bo doba lepših dni ...
a kot blisk se vest razširi:
'Vojna, vojna!' – sine štiri
vzame cesar materi.
Zdaj v sovražnih krogel toči
vsi stoje ... Sovrag v premoči
njim nasproti ... grozen boj ...
Mati pa tam v tihi koči
prosi od Boga pomoči:
'Bože, varuj zaklad moj ...'
In k nebesom zaupljivo
nje oko preljubeznivo
se obrača in – boji:
'Oče! Oče, če mogoče,
vstavi grenke solze žgoče –
a kot hočeš, se zgodi ...'

Kozowka, 5. marca 1916⁷⁶⁴

Ob vsak dan svežih grobovih so se živi živo zavedali, kako malo manjka, da so lahko vsak čas med njimi: »*Ob cesti novo vojaško pokopališče. Iskal sem na priprostih križih znanih imen. Morebiti le kdaj naletim na grob kakega znanca. Spomnil sem se pri tem Janeza Kovačevega. Da, njega ni več. Tudi on je žrtev te krvave vojske.*«⁷⁶⁵

Če padem

Če padem, ne plakajte, mati, za mano,
sprejmite vdano, kar Bog je poslal,
saj nisem edini,
ki v prid Domovini
sem mlado življenje zastavil in – dal ...

Ne plakajte, mati! On ve, kaj je storil:
Srcu nemirnemu dal je pokoj,
ga rešil trpljenja,
grenkosti življenja,
mu z zmago ovenčal je zemeljski boj ...

⁷⁶⁴ Albin Mlakar, *n. d.*, 52–53.

⁷⁶⁵ Albin Mlakar, *n. d.*, 77.

V sovražni deželi Vaš sin da počiva –
tužen spomin ... Toda le brez skrbi!
Bel snežec ga krije
pa encijan klije,
na skalni gomili planika cveti ...

Moj zadnji je vzdih bil pozdrav Domovini,
ustna so v duhu poljubljala Vas,
o mati! ... O mati
in sestre in brati:
Dosvidenja! Oče že čaka na nas ...

Zložil na opazovališču pri Monte Lemerle dne 20. 6. 1916.⁷⁶⁶

11. julija 1916: »*Vesel sem, da se bom vojskoval v bližini doma, vendar kraj, ki nam je določen za boj, je zapisan v tej vojski s toliko človeško krvjo, da me nehote obhajajo težke misli. Toda Bog bo zopet z nami, kot doslej.*«⁷⁶⁷

To je bila le utvara. Odpeljali so jih na soško bojišče.

Kaj bi se bal
boja za dom,
na vojsko krvavo,
za slavo ...

Čuj tam sovražnih topov grom
in trombe glas,
kliče na
na boj ... Na boj!
Zato ne stoj

Dobro torej: Pa naprej!
Angel varuh, ti pa glej,
da sovražna kroglica
ne predere mi srca!

Z Bogom torej, ljubi dom,
še, ali še te videl bom?

Dosvidenja!⁷⁶⁸

Pa spet nazaj na Kras in k morju, kjer je moral opravljati nočno stražarsko, sam pravi »*opazovalno službo*«, na katero se je pošteno razjezil: »*Vse se mi zdi že preneumno. Čemu ponoči ta služba? Ali vidim sovražno ladjo, če se morebiti bliža našemu obrežju? Gotovo ne. Čemu torej? No, zato pač, ker je pri vojakih (pri častnikih) že tak princip, da ubogo moštvo ne sme imeti pol ure miru. Amen.*«⁷⁶⁹ Naslednje dopoldne se je okopal v morju. »*To se je prileglo. Voda je bila dovolj topla.*«

---

⁷⁶⁶ Albin Mlakar, *n. d.*, 77.

⁷⁶⁷ Albin Mlakar, *n. d.*, 82.

⁷⁶⁸ Albin Mlakar, *n. d.*, 82.

⁷⁶⁹ Albin Mlakar, *n. d.*, 88.

Morju

Spominjam se, morje, pred leti,
poslednjič, ko gledale nate z daljave
so moje oče in strmele sanjave
v stvari, ki danes jih ni.

So zrle nebroj belih jader,
oh, jadra, kot beli golobčki so plula!
Pa ribčev sto in njih pesem proslula,
kje so, čuj morje, kje so?

Mar žrtve so vraga viharja?
Kako, saj je varno ob skalnih bregovih?
In ribiči, glej, so rojeni v valovih.
Povej, o morje, povej.⁷⁷⁰

28. julij [1916]

V naslednji pesmi se avtor odziva na petje kukavice, ki mu je – po ljudski veri – odmerila še petdeset let življenja. Saj ne more verjeti, da bi bilo v vojnih okoliščinah to mogoče. Toda kukavica se ni zmotila. Albin Mlakar jih je doživel še dvajset let več, saj je umrl 1986 leta.⁷⁷¹

Kukavica - Lažeš

Danes prvikrat v tem leti
čul sem kukavico peti.
Petdesetkrat je zapela
kukavica in – zletela ...

Let desetkrat pet življenja,
petdeset še let trpljenja
prerokuješ mi – glavica
domišljava? – Ti – lažnica!

Kaj ne vidiš, svet da umira,
smrt da žanje? Da podira
nam sovražni Lah domove,
koplje mesto njih – grobove?

Lažeš, 'modra' kukavica!
Vam je ljuba le resnica:
Vemo: v hipu tem živimo,
v drugem v večnost se selimo.

Kukavica, kukavica,
glej le moja bleda lica

---

⁷⁷⁰ Albin Mlakar, *n. d.*, 89.

⁷⁷¹ Željko Cimprič, Uvodna pojasnila, 28. julij [1916], *Albin Mlakar, n. d.*, 8.

in umolkni! ...Ne obljubljal,
praznih mi besed ne zgubljal.

12. april 1917⁷⁷²

»Od Franca že od 1. tm. nobene vesti. Mučijo me zle slutnje. Poleg tega še čudne sanje. Sicer vem, da so sanje večkrat prazne, vendar ves dan nimam miru. Želim vsaj eno dopisnico dobiti, samo eno besedico: Zdrav... Toda danes zopet nič.«

Negotovost strašna in brezupna
v prsi se globoko je zajedla;
tihe sreče samo slika medla
še živi ... in duša plače mi obupna.

Duša plače mi v neskončni boli;
misel bega mi v neznane kraje,
v vojske pekel – prejšnje zemske raje:
Bog! Pogled v usodo brata mi dovoli!⁷⁷³

18. junij [1918]

Skrb za brata Franca se nadaljuje: »Upal sem, da mi bo danes sreča mila – a zopet nič, moj Bog, kaj vendar to pomeni. Ali naj mar tudi njega požre nenasitna in krvava voj-ska? Bog, ne daj!«⁷⁷⁴ V takem strahu je nastala pesem *Megla krije*

Megla krije snežne gore,
krije v dolu raj cvetoči,
solnčnih žarkov božajoči
sij do naših src ne more.

Megla krije v moji duši
raz brezskrbnih dni mladosti –
tisočero sreč, radosti
tisočero upov ruši ...

21. 6. [19]18⁷⁷⁵

Na položajih v bojih z Italijani ga obhajata pesimizem in resignacija, dokler ne ugleda cerkve sredi naselja in vstopi vanjo – ko je ravno Najsvetejše na oltarju. Ob tem se razvije meditacija, ki ji v zbranem gradivu in najbrž tudi drugod ni enake:

21. julij [1918]: »V srcu neznosno breme, težki dvomi. Vse te je zapustilo. Zaman hrepeni duša po sreči. Išče prijateljev, odkritih prijateljev.

Kdo te razume, človek, duša?

Potrj stojiš ob valovitem romantičnem jezeru. Prišel si, da pozabiš. Obup, boj... Ne, ne! Ni še tako daleč in še dolgo ne bo. Kar misliš, da je izgubljeno, se ti šele hoče iztrgati.

K Bogu! Sredi sela na nizkem griču ponosna marmornata stavba – božji dom.

Prag šele prestopiš in že objame božji dih krvavečo dušo.

⁷⁷² Albin Mlakar, *n. d.*, 134–135.

⁷⁷³ Albin Mlakar, *n. d.*, 189.

⁷⁷⁴ Albin Mlakar, *n. d.*, 189.

⁷⁷⁵ Albin Mlakar, *n. d.*, 189–190.

Na altarju v zlati posodi bel Kruhek – tvoj Bog... Mar je to slučaj? Ne, on te je klical, vabil, ko ti je videl v srce. Li ne čutiš, da te je vesel, tebe nevrednega?

Da – čutiš in – moliš – ne z besedami. Goreče prošnje kipe iz boleznega srca k nogam gospodovim.[...] Strašni so vrtinci in jaz sem samo človek. Odpusti, odpusti!

Šele čez tri dni se izkristalizira v pesem, prepleteno z refleksijo o času in teološko podlago:

»Strah čemu ...«

Tužni dnevi brez pomladi, brez življenja;
temni dnevi,
polni grenkega trpljenja
polni grenkih solz –
bridkih solz –
Dolgo še naj duh potrti
brez domovja, brez ljubezni,
brez svobode v dinjam smrti
bo igrača usodi jezni?

Ah, ne sodi Bog z mogočno svojo roko!
Med narodi uravnaj propast globoko;
Daj gospod miru,
daj miru!
'Ginemo, otmi, otmi nas,
čuvaj v boli neizmerni,'
naj nas zopet poživi glas:
'Strah čemu, vi maloverni?'¹⁷⁷⁶

---

⁷⁷⁶ Albin Mlakar, *n. d.*, 192.

5. ESTETSKA RAZSEŽNOST

Prvi dve poglavji sta registrirali, kako so zbrana besedila pravzaprav v službi spominu na vojake in njihove domače v stvarnih zemljepisno-zgodovinskih koordinatah prve svetovne vojne, medtem ko se tretje želi posvetiti vezani besedi iz tistega časa izrecno z estetskega vidika. Posebnemu poglavju o motiviki se odreka, saj se pojavlja spotoma pri vseh treh omenjenih poglavjih.

A) MEDBESEDILNOST

Če je sprejemljiva teza, da se je motiv o utopitvi lastnega otroka ohranil iz starodavne egiptovske oziroma izraelske zgodovine (2 Mz 1,22; Jer 20,14) potem je star nad tri tisoč let. Arestantovska pesem s kitico, da bi mati že ob rojstvu utopila lastnega otroka, ko bi vedela, kakšno trpljenje ga čaka, se je prebila v korpus nad osem tisoč »slovenskih narodnih pesmi« in nad deset tisoč besedil slovenskega pesemskega gradiva iz druge svetovne vojne.⁷⁷⁷ V omenjeno starodavno trpljenjsko verigo gradivo iz prve svetovne vojne dodaja nov člen.

Drugi del dnevnika Boštjana Olipa v sibirskem ujetništvu leta 1916 se začne s pesmijo *Pesem iz vojplena. Spisal A. Franc, Zugsführer = četovodja*. V primerjavi z drugimi znanimi pesmimi, ki vsebujejo navedeni motiv, je ta najbolj dodelana, saj osrednji motiv razširja z drugimi družinskimi člani, vse pa ovije v oklepajoči kitici na začetku s horizontalno tožbo navzočim na koncu pa vertikalno k Bogu. Vse kitice so štirivrstične, le nosilna druga ima pet vrstic:

I.

Kaj mi ubogi mladi fantje!
v vojnem plenu zdihujemo
naša postla trda deska
naša hrana črni kruh.

II.

Ko bi moja mati vedla
ko je mene porodila
kako se men bo godilo
bi me bila potopila
ko me je prvič kopala.

III.

Ko bi moja draga znala
kako se meni tu godi
bi se grenko razjokala
ko po meni hrepeni.

⁷⁷⁷ Marija Stanonik, 'Ko bi moja mamca vedeli, kak' se meni zdaj godi,' *Človekove pravice in temeljne svoboščine: za vse čase!* : zbornik prispevkov z znanstvenega posveta [v Škofji Loki, 7. in 8. decembra 2016], Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2017, 239–247.

IV.

Oh usoda ti nesrečna
kdaj bo konec tega že
od ran'ga jutri do večera
vedno kljuje nam srce.

V.

Ko bi moje sestre, bratje
vedeli kak se meni godi
bi solze grenke prelivali
cele dneve in noči.

VI.

Oh sirote mi v plenu
po rešitvi hrepenim
kakor v sužnost v starem veku
tako nam se tu godi.

VII.

Ko bi moja žena znala
kako meni je hudo
bi se milo razjokala
ko v duhu sem pred njo.

VIII.

Oh preljubi bog nebeški
ti usmili se sirot
daj nam skoro zaželjeni
blagi mir in srečno pot.⁷⁷⁸

SVETO PISMO

V tistem času še niso toliko brali *Svetega pisma* kot danes, so si pa njegove odlomke bolj zapomnili pri nedeljskih mašah in drugih cerkvenih pobožnostih. Zato se v marsikateri pesmi pojavi iz njega znana besedna zveza ali odlomek. Kakor je ob vesoljnem potopu Noetova družina željno čakala, da bi stopila na trdna tla, so leta 1917 hrepeneli po koncu vojne. Čakali so na goloba z oljčno vejico: »*Vsi ga nestrpno čakamo; / a mine mesec, leto dni, / golobčka z oljčno vejico / pa ni ga, od nikoder ni.*«⁷⁷⁹ Svetopisemske odnosnice si tu sledijo po svetopisemski sistematiki in ne po vojni kronologiji: »*Pravico svojega prvo-rojenstva / za skledo leče Ezav je prodal; / za par sto vreč pa moke Ukrajincem / Czernin Poljake je izdal...*«⁷⁸⁰ (prim. 1 Mz 25,29-34). Ena od številnih posmrtnic / nagrobnic padlim vsebuje misel: »*Naše življenje je kaplja na veji, / roži, ki slana jo stre, je podoben.*«⁷⁸¹ (prim.: Iz 40,7,15; Ps 89,6). Oda vsemu slovenskemu jeziku se zaroti s psalmskim vzklikom

⁷⁷⁸ Boštjan Olip, *Dnevnik 1914–1918*, Zbornik Mestnega muzeja Radovljica I/2018, Radovljica 2018, 46.

⁷⁷⁹ *Domoljub XXX*, št. 18, Ljubljana, 3. maja 1917, 213.

⁷⁸⁰ Snopič 18, 3.

⁷⁸¹ Vid Ambrožič, Šterntal, 31. 7. [19]18.. Iz avtorjeve zapuščine.

»naj jezik se mi posuši, / če kdaj te v svetu zataji! / .../ Živel naš jezik materin, / najdražji vseh svetinj!«⁷⁸² (Ps 136,6).

Pesem s kritiko socialnih razmer se končuje s kontrastom med luksuznimi vilami in brezdomstvom: »revez zapuščeni / mnogokrat ne najde mesta, / kamor bi položil glavo...«⁷⁸³ (prim. Mt 8,20). Božična motivika se bolj kot ob evangeljskih odlomkih (prim. 2,1-21; Mt 1,18-25) vrti okrog jaslic,⁷⁸⁴ medtem ko se velikonočna motivika izjemoma mudi ob pirhih,⁷⁸⁵ drugače pa se veliko bolj naslanja na svetopisemski pasijon (Mt 26,36-27,66; Mr 14,32-15,47; Lk 22,39-23,56; Jn 18,1-19,42 in vstajenje (Mt 28; Mr 16; Lk 24; Jn 20,1-10).⁷⁸⁶ Iz »Kot satan sam bi ga ščuval – / svet kolje se kot divja zver;/ in mesto da bi ponehál, / začne nanovo zmiraj kter!«⁷⁸⁷ (prim. Raz 2, 13 sl.; 13 sl; 20,2-7).

Pripisi k motivom na vojaških razglednicah so bili vsekakor v službi avstrijske vojske, a so skušali tudi tolažiti ljudi v zaledju. Za tedanji kulturni krog ni bilo dvoma, da so lahko razumeli smisel naslednje vstajenske kitice (prim. Lk 24,13):

'Oj kam, Gospod, pelja ta pot,
greš li v Emavs, velikonočni gost?'
'Ne grem v Emavs, grem v vašo vas,
tolažit vaših dragih grem bridkost.'⁷⁸⁸

Številni verzi iz Gregorčičevih pesmi so prišli za medsebojno spodbudo zelo prav; kdo jih je v tistem času sestavljal izrecno v ta namen, (meni) ni znano. Glede na blag nagovor bi bil v danem primeru lahko kak duhovnik:

Gospod, poglej, to naše so dobrave,
Na poljih teh, Gospod, naš trud cvete,
ne daj, da tuje jih dobe roke!⁷⁸⁹

CERKVENE PESMI

Emmerich Bjelik, dunajski vojaški škof je v *Božičnem pastirskem listu* leta 1915 svetoval vernikom, naj se vsak dan znova priporočijo nebeški Materi za varstvo vsaj z molitvico, prisrčnim zdihljajem ali pesmico:

⁷⁸² Vid Ambrožič, *Mladost* št. 5/6, [19]18.

⁷⁸³ Številka nad njo kaže, da je bilo teh pesmi več in so v teh snopičih kolikor toliko izbrane pesmi.

⁷⁸⁴ *Domoljub* XXIX, št. 51, Ljubljana, 21. decembra 1916, 666.

⁷⁸⁵ Doma se boste vi igral'
se to rudečo pisanko
meni jo bode cesar dal
to svetlo sabljico.

Janez Povše, *Oblaki so rudeči*, 95.

⁷⁸⁶ Tudi teh primerov je bilo veliko v prejšnjih dveh poglavjih.

⁷⁸⁷ *Domoljub* XXX, št. 18, Ljubljana, 3. maja 1917, 213.

⁷⁸⁸ Pripis k vojaški velikonočni razglednici, Janez Povše, *n. d.*, 171.

⁷⁸⁹ Pripis na medvojni praznični razglednici, Janez Povše, *n. d.*, 179.

O Marija, ti pomagaj nam, ti pomagaj nam!

Te pozdravljamo, Devica,
se ti klanjamo, Kraljica:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!

V strašni vojski krvavimo,
se za dragi dom borimo:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!

Ti nam v bojih stoj ob strani,
sprosi zmago, dom ohrani:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!

Ti nam ljubi mir povrni,
pa še srca spreobrne:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!

Daj, ozri se v našo revo,
skaži se nam boljšo Evo:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!

V vseh nadlogah in težavah,
v vseh bridkostih, v vseh skušnjavah:
Marija, Marija, le ti pomagaj nam!⁷⁹⁰

Za slovenske bralce je *Domoljub* najbrž priredil eno od tedaj že znanih besedil, ki jih še danes pojejo v romarskem svetišču na Brezjah na Gorenjskem.⁷⁹¹

SLOVSTVENA FOLKLORA

»Evropski požar, svetovno vojsko, so prerokovali naši slovenski kmetje že davno. Pravili so, da bo zapihal nekoč tako močen veter, da bo odnesel vse moške, ki bodo kos orožje nositi, na vojsko. Vojskovali se bodo tako dolgo, da bodo zbudili kralja Matjaža, ki bo pretepel ves svet in sicer v letu, ko bo sv. Jurij na velikonočno nedeljo, kar se zgodi letos. Po tej vojski bo ostalo živih samo še sedem ljudi, ki bodo imeli pod lipino senco dovolj prostora; a potomci teh sedmih ljudi bodo doživeli zopet srečne, zlato čase. Resničnost prvega dela tega prerokovanja se je že izkazala dne 23. junija 1914, ob času, ko je došel znani ultimatum (poslednji opomin) z avstrijskega dvora v Belgrad.

...

Ko bo kraljevi preganjalec človeških napak zmetal vse nesrečonosne bombe na zemljo, tedaj se bodo povrnili k nam tisti od starih slovenskih kmetov že davno napovedani srečni, zlato časi. Da se bo to res zgodilo, je res verjetno.«

Ker tako pravi kralj Matjaž:
'Če bolj delaš, več imaš;
in kakršni ljudje, takšni "cajti",
kadar je pšenica v lajti;

⁷⁹⁰ *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 8.

⁷⁹¹ Avtopsija.

kakršni ljudje, takšni termini,
kadar je pšenica na mlini;
kakršni ljudi, takšna doba
od zibelke jim cvete do groba.¹
S. Opazil.⁷⁹²

V hudem času so se obnovila stara prerokovanja. Še v drugi svetovni vojni se je to dogajalo,⁷⁹³ v prvi pa je bil kontekst zanje še veliko bolj ugoden. Veliko starih pesmi je oživel, kot da so bile namenjene prav za tisti čas:

»Na nebu zvezde sevajo, / Na vasi fantje pevajo. / Pojo lepo, pojo glasno, / Pri srcu pa jim je hudo: / Od doma se poslavlajo, / Na vojsko pojdejo.«⁷⁹⁴

»n. d., / kaj nek' pomenijo / Da vsi ti mladi fantje / na vojsko pojdejo. // Pa kdo bo listje grabil, / pa kdo bo praprot žel, / pa kdo bo tebe ljubil, / ko bom na vojsko šel? // Jaz sam bom listje grabil, / jaz sam bom praprot žel, / jaz sam bom dekle ljubil, / ko bom domov prišel.«⁷⁹⁵

»Eno mašo bom plačala, / Da se bo za sina brala. / Mašnik bode mašo bral: / Moj sin bo na vahti stal.«⁷⁹⁶

Oj ta vojaški boben, / ta bo meni vel'ki zvon; / oj ta mi bo zazvonil, / kadar jaz umrl bom.
Oj ta vojaška sablja, / ta bo moja svetla luč; / oj ta mi bo svetila, / kadar jaz umrl bom.
Oj ta vojaška puška, / ta bo moja ljubica, / oj ta me bo spremila, / kadar jaz umrl bom.
Oj ta zelena trata, / ta bo meni zadnji dom; / oj tukaj bom počival, / kadar jaz umrl bom.
In ti gorenjski fantje / bodo pokopali me: / vsi bodo me spremili, / na zelene travnike.⁷⁹⁷
Druge so se predelale ali za enkratno rabo ali so se prijele v širšem krogu:

Tam na laškem griču Tam so črni dimi,
Fantov kakor ptičev. Tam se nič ne vidi,
K' se za nas vojskujejo: Kamor kroglja prileti.
Krogla priletela – v srce ga zadela.⁷⁹⁸

»Ta je meni priljubljena pesem, rodila se je med prvo svetovno vojno; ko so slovenski možje in fantje odhajali na bojišča:«⁷⁹⁹

I.
Soča voda je šumela,
mesec pa je na nebu sijal,
ti pa pri okni si slonela

⁷⁹² S. Opazil, Zbudili so kralja Matjaža, *Slovenski gospodar* L, št. 3, Maribor, 20. januarja 1916, naslovna stran.

⁷⁹³ Marija Stanonik, Inverzija Matjaževega mita, »Na tleh leže slovenstva stebri stari« (*Poezija konteksta II*) / *Borec* 8-9-10, 1993, 52–55.

⁷⁹⁴ Janez Povše, n. d., 6.

⁷⁹⁵ *Oblaki so rudeči*, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 186.

⁷⁹⁶ Janez Povše, n. d., 158.

⁷⁹⁷ Janez Povše, n. d., 199.

⁷⁹⁸ Janez Povše, n. d., 28.

⁷⁹⁹ Jože Lazar, *Soča voda* (fotokopija rokopisa), terenski obisk z Mojco Ravnik, Podpeč, Slovenska Istra, 9. 6. 1987.

ko sem jaz slovo jemal.

II.

Drugemu dala si desnico,
in poljubila ga srčno;
meni pa dala si levico;
in še tisto prav težko.

III:

Drugemu pušeljci si naredila,
mu ga na prsi devala,
moje srce pa si ga ranila, –
in ga z možem parala.

IV:

Druzega s poljubi si opsula;
in darovala mu srce, –
tvoja ljubezen pa je mimo mene plula
niti prijazne besede nisi imela ti več za me.⁸⁰⁰

Marjeta Sršen⁸⁰¹ se je pri sestavljanju verzov oprla na pesem o bledi luni,⁸⁰² saj ji je dvakrat pomagala začeti⁸⁰³ novo pesem. Pri tretji že naslov *Narodna v vojni!* pove, da je znano predlogo *Prišla bo pomlad*⁸⁰⁴ skušala prilagoditi vojnim razmeram:

Prišla je pomlad
doživel sem jo rad
nisem več vesel,
da bi veselo pel,
(ž,š)e ptički žvrgolè
(ž,š)e rožice cvete,
vsaj žalost čuti moje le srce.

⁸⁰⁰ Jože Lazar, *Soča voda* (fotokopija rokopisa), terenski obisk z Mojco Ravnik.

⁸⁰¹ Pogovor Zdenke Primožič med letoma 1992 in 2000 z nečakinjo Marjeto Seršen – Koren, Ljubljana: »Marjeta Sršen, roj. Golo 1, zdaj Selo (pri Vodica), stara okrog 50 let umrla 1919 (ali pozneje v Kranju, kjer je tudi pokopana. Po poklicu je bila trgovka – zasebna trgovina v Kranju. Svojci so vedeli, da je pesnila. Julij Slapšak je odnesel rokopise in za njimi se je izgubila vsaka sled.«

⁸⁰² *Bleda luna mirno plava....*

⁸⁰³ Črtast zvezčič, 59, AS, referat II, fasc. 333, Arhiv Slovenca – Pesmi/III: *V vojni!*

Bleda luna ti povej, / kje grobi so junakov naših / ti si v slovo svetila njim / ko jim je sovražni strel, / življenje vzela. // Jaz idem tje na grobe, / na nje bom sadila rožmarin, / ki vas tuja zemlja krije, / raste bo vam v spomin. // Ga bom s solzami zalivala, / dokler sama ne zvenim, / in potem v novem grobu, / z vami v tuji zemlji spim.

Črtast zvezčič, 65–66; pisava z nalivnikom. AS, referat II, fasc. 333, Arhiv Slovenca – Pesmi/III:

V vojni

Bleda luna ti svetiš, / kakor z nami da trpiš, / vprašamo te luna mila, / boš kdaj prostim še svetila. // Morda preden prideš spet, / mnogi pa zapuste svet / morda luna naše nove, / obsijala boš grobove. // Odgovora mi ne dá, / da ne vidi njih gorjá, / za oblake se je skrila, / ko jih kroglja je pobila.

⁸⁰⁴ Stanko Prek s sodelovanjem Borisa Merharja (ur.), *Tristo narodnih*, Cankarjeva založba 1982, 175.

Zdaj svet je bojna plan,
poln bolest in ran,
kako oči solze,
kako lice blede,
ubog človeški rod,
kolko trpi povsod,
usmili se nas neba gospod.⁸⁰⁵

Po napevu in besedilu *Zlati časi* je A. Hribar sestavil pesem *Draga moja domovina*. Ko gre za splošna dejstva, se avtorjem beseda zatika in si pomagajo z že znanimi miselnimi vzorci in besednimi zvezami: če pa zavijejo po svoje, jim rado zdrsne. Ko preidejo z motiviko na »svoj teren«, na bojišče in brez vsakršnega olepševanja operirajo z dejstvi, so neprekosljivi. Ta dvojnost se zelo lepo opazi v omenjeni pesmi. Nasproti drugim povprečnim verzom so naslednje tri, posebno peta (5) veliko boljše.

Draga moja domovina:
hribčki solnčni in ravnina!
Tam je hišica,
v kateri tekala
je nekdam z manoj moja zibelka.

Dnevi, tedni brž zbežite,
leta kakor blisk hitite:
Komaj dvajset let
jaz gledam božji svet;
vojakov rabi svetli cesar spet.

Ljubi očka moj in mati,
le nikarta žalovati:
Glejta, vojni grom
požgati če naš dom,
jaz tega pustil pa nikdar ne bom.

Dom moj zdaj je strelski jarek,
luč mi je šrapnelski žarek;
svetla puškica
je moja ljubica,
razbita skala moja posteljca.

Pešec in topničar dragi,
streljata vprek po sovragi!
kjer nastopi Lah,
porušita ga v prah
naj bo na polju doli al' v gorah!

Vi pa, bratci in sestrice,
dvignite v nebo ročice:
Vojnih je nadlog

⁸⁰⁵ Črtast zvežčič, 66–67, pisava z nalivnikom. Nahajališče: AS, referat II, fasc. 333

vse polno krog in krog,
da zmagati jih nam pomaga Bog!⁸⁰⁶

Žal ni znano, katerega leta je *Domoljub* prejel prijazno pismo:

»Vedno dobre volje, Bojišče 27. XII.: Zahvaljujemo se za božična darila. Praznike smo še zadosti mirno preživeli. Peli bi vedno, saj veste, da kranjski Janez nikoli ni žalosten.«⁸⁰⁷

SLOVENSKO PESNIŠTVO

Od slovenskih avtorjev je bil najbolj čislán France Prešeren. *Naša pesem* 27. 9. [1918] v mogočni obliki iz petih 14- ali več vrstic dolgimi kiticami je po vzoru Prešernove *Zdravljice*⁸⁰⁸ hvalospev slovenski naravi, slovenskemu jeziku in pesmi, slovenskim fantom in dekletom.⁸⁰⁹

V Ambrožičevi kritični pesmi o množični brezpravnosti

Danes semkaj, jutri tje,
gonijo po svetu me;
to brez konca in prestanka,
a nikjer mi ni obstanka,
srcu pa pokoja ne.
Brez pravic je človek mal,
kakor vprežna je žival.
Kakor stroj je, da se rabi.

je zaznati Prešernov vpliv iz njegove ljubezenske pesmi *Kam?*⁸¹⁰ v dvovrstični kitici *Kot oblak in morski val / človek dandanes je 'mal'*.« v njegovem obračunu z mladostjo⁸¹¹ je prav tako zaznati bled odmev Prešernovega *Slovesa od mladosti*.⁸¹²

Neznán dopisnik v *Domoljubu* je bil mogoče kar sam avtor pesmi, ki obračunava z »Lahi« s pomočjo Prešernove pesmi *Pod oknom*.⁸¹³ Popolnoma mu sledi v verznem vzorcu, kolikor toliko v rimi, besedišču in docela v modalnosti, s tem da je zatajena tretja kitica v Prešernovi pesmi. »Tako-le pojo naši fantje na fronti ...:«

Luna sije, klad'vo bije
trudne, pozne ure že.
Prej neznani Lahi zbrani
meni spatí ne puste.

⁸⁰⁶ *Domoljub* III, št. 20, Ljubljana, 17. maja 1917, 237.

⁸⁰⁷ Vira ni mogoče najti.

⁸⁰⁸ France Prešeren, *Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962, 15–17.

⁸⁰⁹ Vid Ambrožič, *Mladost* št. 5/6, [19]18.

⁸¹⁰ France Prešeren, *Kam? Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962, 9.

⁸¹¹ *Pomlad življenja mojega / je bila temna, trnjeva*. Vid Ambrožič, *Želja*, Snopič 19, 12.

⁸¹² France Prešeren, *n. d.*, 60–61.

⁸¹³ France Prešeren, *n. d.*, 6–7.

Vi ste krivi Lahi všivi –
grda banda roparska.
Ti b' me ran'la, če b' ne branla
mene ljuba »dekenga«.

Venkaj pridi, da se vidi
kje da zlodej te drži!
Se prikaži ropar vražji,
če 'maš kaj korajže ti.

Mal' se vzdigni, z roko migni,
če namen 'maš semkaj prit.
Ura bije, Lah se skrije;
jaz bom moral nadenj it'.

K njim poglejte in povejte
zvezde, kaj počne Taljan?
Če ne skuša, grešna duša,
da bi Janez bil pognan.

Če pa spava banda rjava,
Bog prav lahko noč ji daj!
Če mogoče v vas prit' hoče –
dobro – le poskusi naj!⁸¹⁴

»Kaj pa je tebe treba bilo?⁸¹⁵« je z dodanim vprašanjem prvi verz Prešernove ganljive materinske pesmi uporabljen za izraz prizadetosti nad novo geo-politično situacijo: »Kaj pa je tebe treba bilo, / revše romunsko, nahujskano?« v vojaško politično konotirani pesmi, naperjeni proti Romuniji, tedaj še v optimistični drži, da se bo za avstrijsko vojsko dobro izteklo.⁸¹⁶

V primerjavi s sonetomanijo v ustvarjanju med drugo svetovno vojno je v obravnavanem gradivu presenetljivo malo sonetov. *Malenkostni sonet Ivana Sadarja* je tako rekoč zasebne narave, posledica trenutnega nesporazuma z Janezom Jalnom

Peklenski bog, presneti ti Merkur,
zakaj si se mi ugnezdil v hiši »strica«
in si postal mu boljša polovica,
da krajšáš mu število kratkih ur.
Kakor izpije jajce črn dihur,
izpil si ti mu, gola je resnica,
spomin na moja pobledele lica
iz srca, ki je – prazen zdaj mehur.
Preštevaj, množi, skrivaj, zakopuj,
pozabljaj, nič ne misli na berače,
ki jim je kupček zlata v skrinji tuj,

⁸¹⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 44, Ljubljana, 4. novembra 1915, 639.

⁸¹⁵ France Prešeren, *n. d.*, 22.

⁸¹⁶ Vid Ambrožič, Kaj pa je tebe treba bilo? *Domoljub* XXIX, št. 52, Ljubljana, 28. decembra 1916, 679–680.

ki ne poznajo nikdar druge plače,
kakor: 'Neznanec! Prosim, odpotuj!'

Adijo! – Punca, cigaret, pijače!⁸¹⁷

Jože Urbanija-Podlimbarski⁸¹⁸ je po številnih prestopih bojnih na fronti pet (5) sonetov povil v »Sonetni šopek v zahvalo moji nebeški Materi«, z naslovom *Hvala ti!*⁸¹⁹ V prvem sonetu še zelo splošno opisuje vojni metež, a sam je predobro vedel, na kaj vse se nanašajo vrstice: »angela si v varstvo mi poslala, /.../ v grozi klicala: nikar se bati! /.../ ko ognjena padala je toča«. V naslednjih sonetih je vedno bolj oseben:

Angela si v varstvo mi poslala
na gorovju svetega Mihela,
z mano si rešilni [beseda manjka] me vihtela,
z upanjem srce napolnjevala.

Med skalovje je granata pala,
divje se razpočila pred mano,
mnogim hudo je zadala rano,
mnoge je za vedno pokopala.

Mene takrat smrti si otela,
ki korakom plahim je sledila,
ko šrapnel me hotel je končati.

Iskra upanja je v srcu telesa,
misel nate dušo mi bodrila.
Kaj bi bil brez tebe danes, Mati!

Iz sonetov se vidi, da je bil na vzhodni in zahodni fronti:

Luč si bila mi na bojni trati,
na Karpatih, v hladni Bukovini,
ti edino upanje v tujini,
ko mi nihče znal ni pomagati.

'Sin, zaupaj in nikar se bati,'
mi večernica je govorila,
zjutraj me danica je bodrila:
'Mati hoče poleg tebe stati!'

V njih sta edini, a še ta versko pogojen estetski motiv zvezdi večernica in jutranica. Iz nekaterih vrstic je zaslutiti palimpsestni odtis *Krsta pri Savici*.

Nazadnje je bil ranjen ob Soči,⁸²⁰ a srečen, da je ostal živ, ji posvečuje svoje življenje. Že dve leti prej, 1915, se je s sonetom tolašil v Slovo prijatelju:

⁸¹⁷ Marjeta Žebovec, *Janez Jalen, Pisatelj in duhovnik za vse Slovence*, samozaložba, Smladnik 2002, 29 in 31.

⁸¹⁸ Podpisoval se je tudi s psevdonimom Moravčan.

⁸¹⁹ *Domoljub* XXX, št. 30, Ljubljana, 26. julija 1917, 357.

⁸²⁰ *Bogoljub* XV, št. 1, 1917, 6, 8.

Vse leto sva se skupaj bojevala
udano neprijetnosti trpeča,
po zmagi in po miru hrepeneča;
tolažbo drug sva drugemu dajala.

Nedavno zadnjič sva si roke dala. –
Zadela Te je smrtonosna krogla.
Izdihnil si. Desnica onemogla,
na trudnih prsih mirno je obstala.

Ves skrušen sem se k Tebi sklonil,
a klicu – dragi – nisi odgovoril;
obraz cvetoči ti je v krvi tonil.

Večer se je na bojnem polju storil;
molče sva se za vedno poslovila,
v očesu solza se je utrnila.⁸²¹

Limbarski se je že tako izuril v oblikovanju sonetov, da jim je zaupal tudi tako dramatično snov, kot je *Naskok*. Prostorska kompozicija dogajanja, ki sledi vojaški taktiki tistega časa, je pregledno ubesedena od daljnega k bližnjemu: od polnega bojišča ranjenecv do »*krvavih tal*«.

Morilni ogenj bruhajo topovi,
sovražnik v kritje se preplašen skriva,
udar granat številnih prst razriva,
zasipljejo podzemeljski se rovi ...

Utihne grom. Zasekajo rogovi
svoj rezki klic: Naskok! In z bajoneti,
zdrvé junaki proti vražni četi,
hromeč kot vihra, zmage si gotovi ...

Oči žare jim, roke krčevito
drže v spopadu puškina kopita;
udrihajo, – sovražnik ranjen pada ...

Bojišče z ranjenci je vse pokrito.
Urà, sovražna sila je odbita! –
Krvava tla – le sled so še napada.⁸²²

Mladost – kje si? je Urbanijeva oddolžitev nedosegljivemu Prešernovemu zgledu v tožbi za mladostjo:

Ob sivem dimu svalčice načete
na mlade dni mi vstajajo spomini,
ko slutil nisem še o bolečini,
ki danes srcu trnjeven venec plete.

Livade s cvetjem bile so odete,
na mojem nebi zvezde so žarele,

⁸²¹ *Domoljub* XXX, št. 30, Ljubljana, 26. julija 1917, 357.

⁸²² *Domoljub* XXX, št. 8, Ljubljana, 22. februarja 1917, 90.

ob mojih potih tičice so pele
mladosti moje himne neizpete ...

Dozdeva se mi, kot bi sanje bile,
da duša moja nekdanj brez bolesi
v mladostnih dneh radosti je kipela.

Kot svalčice, ki mi je dogorela,
ni vesne več; zelenja ni ob cesti,
in nade v dim so se izpremenile.⁸²³

Vojaško sv. obhajilo pa mu je seglo tako do dna, da se je zanj potrudil s sonetom, ki je edini v njegovem obravnavanem opusu iz prve svetovne vojne:

Po bližnjih brdih treskajo granate,
da šklepetajo okna, zid se stresa;
a nam odprta danes so nebesa;
saj sam Gospod nas vabi k sebi v svate.

'Oj pridite vsi, da si okrepčate
za pot težavno duše in telesa!
Če z vami sem, ne bojte se ničesa.'
In mi hitimo k Njemu! – Ure zlate!

Kot prvi verniki, ki preganjalec
jih je moril, so v sveti tej skrivnosti
moči za boj iskali in kreposti:

tako i mi. In kot junaki pravi
potem pogumno gremo v boj krvavi;
saj On je z nami, smrti zmagovalec!⁸²⁴

Vinko Bitenc Radoš je v sonetu izpisal posmrtnico in pismo hkrati. »*Iz daljnjege Lublina*« [je] *poslal to spominščico*« *Padlemu tovarišu*: V kvartetah je vsebina fiktivnega pisma, v tecetah pa funkcija posmrtnice:

Kako je bilo blede lice Tvoje,
ko ob slovesu si podal roko mi;
in solza se prikradla je v oko Ti,
ko si oči opazil rosne moje.

Pozdrave srčne na vse drage svoje
izročil si ... »Pozdravljeni gorko mi!
Če morda tam me v boju smrt zaloti,
v domači cerkvi naj mi zvon zapoje ...«

In zdaj počivaš tamkaj v zemlji hladni;
a želja zadnja se Ti je spolnila:
Otožno so glasili se zvonovi

⁸²³ *Domoljub* XXX, št. 25, Ljubljana, 21. junija 1917, 296.

⁸²⁴ *Domoljub* XXIX, št. 14, Ljubljana, 6. aprila 1916, 192.

v tolažbo Tvojim dragim, majki jadni.
Naj domovina Tvoja sladka, mila
po dnevih teh zasije v zarji novi ...⁸²⁵

Iz razpoložljivega vira ni zanesljivega podatka, kdaj je Anton Batagelj (Šturje*1894) napisal sonet *V napadu*. Glede na avtorjevo izjemno življenjsko zgodbo,⁸²⁶ ko ga je že zelo mladega privlačila poezija, bi to lahko bilo že tudi med prvo svetovno vojno, vsekakor na ruski fronti, saj je med eno od ofenziv prebegnil na rusko stran. V ruskem obdobju je veliko pesnil, a je dva zvezka izgubil, ko so v Odeso prodrli Avstrijci. Odprto je vprašanje, ali je bil sonet že od spočetka tako dognan ali ga je avtor pozneje še oblikovno pilil:

Od sonca zrak žari in migota,
oči zastira mokra mi koprena
in žeja žge me, kakor od plamena
in drob se kuha, sahne moč srca.

Omamljen ptič, kam hoče, več ne zna,
od plazenja me pečejo kolena,
nabrekle žile in pokrov temena
napenja se in stroj možgan drdra.

Tako gremò med pokanje granat,
med grom šrapnelov, med svinčenke vroče,
ob možu mož in oče, sin in brat.

In krik in smeh, tam eden joče,
tam drugi ženo, mater videl bi še rad –
a smrt nad nami jedna se krohoče.⁸²⁷

Že iz tukajšnje sonetne zbirčice se vidi, da je bilo za to obliko treba nekaj šolskega znanja. Razen Ambrožiča so bili drugi avtorji vsaj gimnazijci.

Že spredaj omenjeni Arkadij Videmšek, (Slovenske Konjice, *1898–†1918) je v nekaterih pesmih izpovedal vero v osvoboditev Slovencev. Sonet *Ptičkam* nosi pečat prepovedanega prerodovskega gibanja, ki si je prizadevalo za povezavo Slovencev z južnimi Slovani:

Na jug, na jug jesen vas že podi,
pobran že sad je, njiva že požeta;
a tam na jugu se vam raj obeta,
ker tam na novo vam pomlad vzcveti.

Ve, ptičke, odletite. Toda mi
ostanemo, kjer deda in očeta
in tla teptal je tujec, naša sveta,
iz starih časov pa do naši dni.

⁸²⁵ *Domoljub* XXIX, št. 30, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

⁸²⁶ Batagelj Tone, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 2. snopič: Bartol-Bor, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1975, 45.

⁸²⁷ Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 174.

Nekdaj še sanjali smo o daljini
ne, to ni sen, to niso le spomini,
ne, ne, jaz vem, da pride srečni dan,
da naša zemlja bode časa priča,
ko zavihtel naš narod buzdovan
s krepko roko bo Marka Kraljeviča.⁸²⁸

Drugi avtor, katerega vpliva ni mogoče spregledati, je Simon Gregorčič.⁸²⁹ Najbolj je odmevala njegova pesem *Soči* s preroško napovedjo:

Nad tabo jasen bo oblok,
Krog tebe pa svinčena toča,
In dež krvav in solz potok,
In blisk in grom, – oh, bitva vroča!

Tod sekla bridka bodo jekla,
In ti mi boš krvava tekla:
Kri naša te pojila bo,
Sovražna te kalila bo!⁸³⁰

Številni so jo posnemali. Poleg že spredaj omenjenih še zelo kratka: »*Je gora visoka, / to Laha skrbi; / je Soča globoka, / prebresti je ni* (Po narodni)«⁸³¹ do zelo dolge:

Reka Soča je šumela,
mesec je na nebu s'jal,
v zraku bomba je donela,
ko sem jaz na vahti stal.
Krogle pa Lahove
tud' so priromale,
jaz pa se nisem bal,
hrabro sem stal.
Polnoč še ni minila,
spet je prišel Lah nad nas
in naše grlo je zavpilo:
'Polentar, ne boš tepel nas!'
Hura, smo vpili mi,
sovražna tam teče kri,
Kadorna*⁸³² nazaj beži,
strah ga podi.

Vdrugič sonce je zas'jalo,
mesec se je spravil spat,

⁸²⁸ Jože Baraga, Arkadij Videmšek / Znani Konjičani in okoličani/, *Novice*, št. 414, Sl. Konjice, 22. aprila 1999, 18.

⁸²⁹ Pesem *Njega od nikoder ni!* (prim.: Janez Povše, *n. d.*, 4) je prišla prav številnim zapuščenim dekletom zaradi vojnih izgub, Vid Ambrožič pa z njo (*Njega od nikoder ni*, Snopič 16, 8) meri na težko pričakovani mir, konec vojne.

⁸³⁰ Janez Povše, *n. d.*, 19.

⁸³¹ Janez Povše, *n. d.*, 105.

⁸³² *Luigi Cadorna, poveljnik italijanske kopenske vojske.

gromenje topov ni nehalo,
bombe delajo prepad.
Fantje pa pojejo,
meče si brusijo,
saj ne boš ti Taljan,
prišel čez plan.

Nekdaj modra, zdaj krvava
Soča teče svojo smer,
tu ob njej se pretepava
in drobi mašingever.**⁸³³
V zraku pa 'eroplan,
vodi ga krut' Taljan,
bombe bi metal rad v Gorico na grad.

Krn gora je visoka,
da ne vidi se čez njo,
reka Soča je globoka,
Bog ve kaj je tu na dno.
Tu so polentarji,
naši sovražniki,
h'teli so vzeti nam
zeleno ravan.

Naši bratje na Podgori
'majo težko nalogo,
in pa naši tud' topovi
jim pri njej pomagajo.
Havbice in možnarji
kalibra so vel'kga vsi,
zato pa le naj sovrag
pride na prag.

Kakor Srbi so in Rusi
zgub'li mesta in vasi,
zdaj Taljan si pete brusi,
rad bi spil nam vročo kri.
Zato pa on vsaki dan
strelja na našo stran,
pa bolje, da gre v pokoj,
vse je zastonj.

Kakor levi v boju stali
od začetka vojnih dni,
se pogumno vojskovali
kranjski fantje, Štajerci.
V Belgiji in Franciji,
v Rusiji in Srbiji,
v sončni Italiji
zraven smo b'li.

---

⁸³³ ** Maschinengewehr – strojnica.

Poldrugo leto je minilo,
vojska vedno še trpi,
in Kadrona⁸³⁴ s svojo silo
v snegu mrzlem se poti.
Polento si kuha tam,
milo se joče zran',
tužno si roke mel',
zakaj je začel.

Kruta vojska bo minila,
Kadrona bo solze točil,
tuje zemlje niti pednja
v celem času ni dobil.
Gorica in Doberdob,
blizu tud' zeleni log
v naši rokah še
most bistre Soče.⁸³⁵

Pesem, ki se je je naučil Jože Štukl v prvi svetovni vojni, so prepevali na melodijo
*Soča voda je šumela.*⁸³⁶

Retenski, Krnu

Pozdravljam te – Krna gorovje,
pozdravljam te – stari očak;
sovragu v slovensko domovje
junaško zastavljaš korak.

Visoko nad bojne dobrave
kipi ti vrh v sinje nebo;
zreš boje pod sabo krvave,
solzé, ki v potokih teko.

Že nekdam tvoj pesnik proroški
opeval je bitve dan vroč,
ki vname ob strugi se soški,
sovragu poraz naznanjoč.

V pomoč pač nemalo ti bila
je Soča – hči tvoje gore;
sovragov je broj potopila, –
zastonj, če še dalje se bore.⁸³⁷

Najbolj se je na znamenito Slavčkovovo pesem naslonil korp.[oral] Ivo / Ivan Gruden
v dveh pesmih. Njegove druge pesmi so veliko bolj posrečene kakor prva: *Goriški / ob
težki preizkušnji zavratnega vpada je z »oblaki« »rudečimi« zaznati tudi folklorni odtis:*

⁸³⁴ Op. Zdenke Primožič: V besedilu pesmi se dvakrat pojavi zapis Kadrona namesto Kadorna.

⁸³⁵ Jakob Štukl, *Iz mojega življenja*, Gradivo in razprave, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 2004, 79. prim, še, 22, 23, 27, 63.

⁸³⁶ Zapisala jo je njegova sestra Micka.

⁸³⁷ *Domoljub* XXX, št. 31, Ljubljana, 2. avgusta 1917, 369.

Neba oblaki so rudeči
zakrili goro in ravan;
krvavi zor zagrnil ti
je solnčna mesta in vasi.
Tvoj zemski raj je prekopan;
odmeva ogenj tam bobneči.
Sovražnik verolomni z juga
prekršil je zvestobo prava;
in zemljo hotel je zasesti,
sinove, hčere ti odvesti
tja v robstvo bedno. –
    Zdaj krvava
kipi, peni se Soče struga.

Naš hrabri voj se na planjavi
ustavil je. Glej, bitka vroča
na našega domovja tleh
razvita je. Bog dal je vspeh.
Junake naše hrabre zroča
šumi zdaj Soča v bojni slavi.

Naš voj junaški, vedno čili,
šel branit je tvoj rodni kraj;
šel zmagovit je v boje vroče
tja na bregove šumne Soče:
da zopet prost bi bil tvoj raj,
bi dnevi lepši se vrnili.

Kot plaz tam gori iz pečine
v globoko se drvi ravan:
zasuj namah sovražni zbor,
in reši rodno zemljo skor.
Čimpreje naj na bojno plan
ti toplo solnce zmage sine!⁸³⁸

Druga, udarna – *Soča*, po vzoru Jovana Vesela –Koseskega je veliko boljša in res vsebuje nekaj tistega ognja kakor Gregorčičeva vzornica:

Besni za goro bojni grom
in pušk svinčena toča:
Ne pusti Laha nikdar k nam
oj hči planinska – S o č a .

Sinove svoje naš ti rod
zaupljivo izroča:
Sovraga naj pa odneso
valovi tvoji – S o č a !

Tvoj bran je trden kakor hrast,
dasi je bitev vroča.

---

⁸³⁸ *Domoljub* XXIX, št. 32, Ljubljana, 10. avgusta 1916, 425–426.

Ti ne odnehaš ni za las;
ti zmagaš – naša S o č a .

Drugod še pokoj nočni je,
tam bitka je pekoča.
Junaki naši se bore
za té – preljuba S o č a .

Domovju vdana hčerka, čuj!
kar pevec ti naroča:
Usliši prošnjo eno vsaj,
planinska, bistra S o č a :

Jezove svoje ti odpri
in dvigni se deroča!
Glej, da sovraga potopiš
prav v dno valov, oj S o č a !⁸³⁹

Perorisbo z dekletom, ki pod drevesom brenka na lutnjo in jo zgoraj spremljajo portreti Kralja Matjaža, kralja Sama in kraljeviča Marka, uokvirjata po dve vrstici zgoraj in dve spodaj iz kitice

KJER IZVIRA BISTRA SAVA
TEČE SOČA KRKA DRAVA
[perorisba]
TAM JE DEDOV ZEMLJA KRASNA
DOM JUNAKOV DOM JE MOJ.⁸⁴⁰

Gregorčičev vpliv v besedilcu razkriva pridevnik »*krasna*«, sicer je Soča tokrat le ena od slovenskih rek, ki zastopajo posamezne pokrajine na celotnem slovenskem ozemlju. Drugače – tudi zaradi Samovega portreta zraven! – verzi od daleč bolj spominjajo na eno od domoljubnih Jenkovi pesmi.

Od drugih avtorjev iz 19. stoletja se je posebej prijela Cegnarjeva pesem *Na grobih*,⁸⁴¹ najbrž zaradi prepevanja na pogrebih.⁸⁴²

Blagor mu, ki se spočije,
V črni zemlji v Bogu spi!
Lepše solnce njemu sije,
Lepa zarja rumeni.
Ne slepi rumeno zláto,
Čast, ime, naslov in stan;
Smrt pobrati pod lopato,
Kar rodil je beli dan.
Žezla, palice beraške,
Kdo med temi izbiral bo?

⁸³⁹ *Domoljub* XXIX, št. 31, Ljubljana, 3. avgusta 1916, 414.

⁸⁴⁰ Janez Povše, *n. d.*, 193.

⁸⁴¹ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*. Natrgal dr. Josip Lovrenčič. Izdala in založila Družba sv. Mohorja, Celovec 1918, 68.

⁸⁴² Znano je več skladbenih variant. Za pojasnilo se zahvaljujem muzikologu dr. Francu Križnarju.

Krona, krila siromaške,
Komu mar je tam za to?
Krije vse odeja ena,
Reve in škrlatnike,
Zgrinja travica zeléna
Vsem jednake prtiče.
Kar je črna zemlja dala,
Vzame črna zemlja spet,
Duša je iz ječe vstala,
Vzpela se nad zvezdni svet.

Med verzi pa so v primerjavi z drugimi iz četrte kitice najraje reinterpretirali čisto navaden prvi verz »*Krije vse odeja ena*«, ki se seveda nanaša na pokojne, medtem ko ga živi izjavni osebek čuti v vlagi, mrazu in vetru, izjemoma ga optimistično prenese v nebo:

- Ležimo tu na tleh golih.
Naj več krat pa nikodar.
Trda nam je zemljica;
*Odeja mokra je meglica,*⁸⁴³
- Pod milim nebom dom je moj
Ujetnik boljše nima nikol
Postelja so mi mrzla tla
*Odeja mraz in veter sta.*⁸⁴⁴
- A postelja je že odbrana,
tam sred skalovja, vrh gorá;
*odeja tudi mi je tkana
iz svetlih zvezdic vrh neba.*⁸⁴⁵

REVOLUCIONARNE PESMI

Bratje, podajmo si roke! (17. XI. [19]17)⁸⁴⁶ je šibko besedilo, čeprav se zavzema za velike reči: »*nič ne premore sovrag pri nas, / ako smo složni in eno srce! // Tujec preži kot lev rjoveč, / da nas zatrl in oslabil bi, / rodno zemljico ugrabil bi! / Mnogo že vzel je, a če še več! // Bratje, postavimo se v bran / jednega srca in duha, / ura enajsta je prišla, / delajmo, dokler še je dan! // Saj nas kot listja je in trave, / sloge, poguma le manjka nam, / tujec zato nas tlači k tlom; / dvignimo glavo in roke! // Naš skupni dom v boj kliče nas, / spor za malenkosti poneha, / v vélikem času živimo zdaj, / o da vsi ta bi umeli čas! // Jugoslavija če na dan / in se sramotnih otresti okov; / hočem hvale naših sinov, / kvišku kar zove se Jugoslovan! // Ne zamudimo, prespimo ga, / bratje sedaj je napočil čas! / Skupni naš dom zdaj kliče nas, / osvobodimo, rešimo ga!*

⁸⁴³ Jožef Jakopič (odg. ur.), *Zbornik Šentviške planote*, Župnija & Branko, Ponikve & Nova Gorica 1998, 115–118.

⁸⁴⁴ Jerneja Ferlež, Franc Hrvatič, 2015: *Usode prve svetovne vojne*, 37.

⁸⁴⁵ *Domoljub* XXIX, št 9, Ljubljana, 2. marca 1916, 122.

⁸⁴⁶ Vide = Vid Ambrožič, Jeremijade – pesmi četrtega vojnega leta 1917, Snopič 17, 20–21.

Vid Ambrožič se tu naslanja na revolucionarno pesem⁸⁴⁷, ki je v slovenščini znana pod naslovom *Bratje, le k soncu, svobodi*,⁸⁴⁸ vendar jo je moral Ambrožič poznati v že v nemški predlogi, saj je Klopčičev prevod v slovenščino nastal šele po prvi svetovni vojni.⁸⁴⁹

B) ŽANRSKI SISTEM

Teoretična podlaga za žanrski pesemski sistem v izrednih razmerah, h katerim vojna nedvomno sodi najpoprej, in je bila utemeljena na drugem mestu⁸⁵⁰ je tu upoštevana, kolikor ji dopušča empirično gradivo.

Sledi tezi, da žanri ne živijo neodvisno eden od drugega, temveč vzpostavljajo dinamičen sistem. Žanri so razvrščeni po zvrstni dominantni na dramatsko ali epsko ali lirsko in karakterizirani glede na sporočilo, kompozicijo, stil, obnašanje izjavnega subjekta, ki ima v besedilu organizatorsko vlogo, in funkcijo, ki preverja besedilo glede na "sedež v življenju", tj. realne okoliščine.

REPREZENTATIVNI ŽANRI S PREVLADO DRAMATSKE ZVRSTNOSTI

Za reprezentativne žanre je bistven nagovor v obliki slavljenja, čaščenja, samozaveznega poudarjanja istovetnosti, hvale, kritike v obliki raznih vrst satire.

Budnica

ima nalogo krepiti voljo za totalno fizično in duhovno angažiranost udeleženca v vojni z natančno določenimi in jasno izraženimi cilji, ki imajo zaledje v naravnem pravu, patriotičnih čustvih, razredni zavesti in moralno-etičnih normah. Pri izražanju polarizacije med negativiteto in pozitiviteto ni prostora za nianse. Pogosto že naslov izraža jedro sporočila. Spremeniti obstoječe je izrecen ideal upovedenega izjavnega subjekta. Ta se obrača ali na posameznika glede na njegove podedovane (npr. plemiški naslovi: cesar ipd.) ali pridobljene socialne vloge (poveljnik, predsednik itn.) – tedaj deluje slovesno in odgovorno – ali na skupnost, tedaj je obnašanje izjavnega subjekta vzneseno, sunkovito, afektivno:

Naš meč naj domovino brani,
pravičnost je na naši strani!
V boju mi smo vedno prvi, –
ves svet naj potopi se v krvi,

⁸⁴⁷ Ali pa gre celo za poskus prevoda?!

⁸⁴⁸ V letih 1958–1962 jo je šolski zbor prepeval na proslavah. Morda druga kitica se začne z verzom: »*Bratje podajmo si roke / bratje, prezirajmo smrt / ...*« Avtopsijsa.

⁸⁴⁹ *Vstanite sužnji*, zbirka revolucionarnih pesmi narodov sveta, Založba Borec, Ljubljana 1975, 91, 92, 535. Franc Križnar, *Slovenska glasba v NOB*, Znanstveni inštitut, Filozofska fakulteta, 1992, 48–49.

⁸⁵⁰ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945 / *Borec* 583–589 (tematska številka), Ljubljana 1995, 141–349.

s plameni svet opustošite,
Avstrije pa ne razrušite!⁸⁵¹

Nadtopničar Jernej Zakonjšek od 9. poljskega topničarskega polka, je pisal župniku v Marija Reki, dne 21. aprila [1915].

Ker zvala nas je domovina
In treba je topom grmeti,
Šli smo pod Avstrije zastavo
In za njo hočemo tudi umreti!⁸⁵²

Na začetku vojne so bili vojaki avstrijske vojske zelo prepričani v lastno zmago. »*Ko pridemo mi, bo bežal Italjan, da se tudi v Benetkah ne bo več ustavil:*« Ni znano, kateri rod vojske in katera vojaška enota se je tako postavljala:

Nabita je puška in oster je meč,
v junaškem pa srcu poguma še več.
Na vraga, oj bratje, na vraga!
Nevihti je dana gotova oblast
zdrobiti v hipu stoletni c'lo hrast:
Hujše mi planemo, urnejše zmanemo
v prah spremenimo talijansko pošast.
Doli s sovražniki! Živela Avstrija!⁸⁵³

Naprej, naš polk Cesarjevič!

Naprej, grmi junaška četa
čez hrib in dol, čez plan in grič.

To naša kri je brez trepeta,
ponosni polk »Cesarjevič«.

V deželi Kranjski smo rojeni,

Sinovi smo planin, poljan,
ves narod tam v ljubezni eni
cesarju je in domu vdan.

Vihar divjaj, pekel rjovi,
bljuvajte strup, klevetniki!
Če kliče dom, smo mi njegovi
bojniki in osvnetniki!

Ob tla sovrage in samopašne,
pravice Bog je naš vodnik.

»Za domovino!« geslo naše,
«Cesarjevič!« naš bojni klic!⁸⁵⁴

⁸⁵¹ Svetovna vojska, *Štajerc*, XV. št. 30, Ptuj, 30. avgusta 1914, naslovna stran.

⁸⁵² *Slovenski gospodar* XLIX, št. 19, Maribor, 13. maja 1915, naslovna stran.

⁸⁵³ *Domoljub* XXVIII, št. 32, Ljubljana, 12. avgusta 1915, 470.

⁸⁵⁴ [Anton] Funtek, uglasbil višji revident Pahor. Spodaj je še nemški prevod in zapis vira: *Slovenec*, št. 223, dne 29./9. 1917.

Franc Sušnik-Radimirov⁸⁵⁵ je začel izdajati ilegalno glasilo s pomenljivim naslovom *Vzbudi se Sloven!* In sredi vojne vihre leta 1916 obzirno vabi k aktivnosti zanj, pišoč *U. P., novemu pobratimu!*

Brate pozdravljen!
Močnejše zdaj naš prapor plapola:
Vzbudi se Slovén!

Glej, naš narod spi in dremlje,
tujc pa košček mu za koščkom jemlje
te njegove svete zemlje ...

Vzbudi se Sloven! –
Močnejše zdaj naš prapor plapola:
Brate pozdravljen!⁸⁵⁶

Lastno pokrajinsko identiteto so gojili Štajerci. Primerjalno bi bilo mogoče raziskati, ali v celoti ali posebej slovenski Štajerci. Neznani avtor jim v ciklu *Bojnih pesmi* posveča prvo mesto:

Jasnih oči, veselih lic
zelene Štajerske je sin,
za srečo in veselje
je rojen sred planin –
Ej, fant pa tak
je štajerski vojak!

Zvestoba v srcu mu živi
in grda laž mu tujka je,
po izdajalstva zlobni poti
vam nikdar Štajerc pač ne gre –
Ej, zvest pa tak
je štajerski vojak!

In v boju leva ne boji
se štajerski vojak nikdar,
železna pest prebije vse

Pesem je ohranjena v pesemski zapuščini Marije Šifrar – Bizjanove Micke (1895–1985), ljubiteljici slovenske poezije. Pisala je sama – pesmi, ki se domnevno pripisujejo njej, so v glavnem ljubezenske – še več pa jih je iz objav v *Slovencu*, *Domoljubu*, *Bogoljubu*, *Glasniku* ali pa so »narodne« pesmi, prepisala v svoj zvezek z nadvse lepo, čitljivo pisavo. Tako se vrstijo številni prepisi pesmi Franceta Prešerna (1800–1849), Silvina Sardenka (1876–1942), Antona Funtka (1862–1932), Frana Žgura (1866–1939) in drugih.« Veliko pesmi se nanaša na prvo svetovno vojno. Da je znala nemško, dokazuje nekaj pesmi v nemščini.«

Milka Bokal, *Pesemska zapuščina Marije Šifrar – Bizjanove Micke (1895–1985), Domači kraji*, zbornik občine Dobrova-Polhov Gradec in okoliških krajev, Turistično društvo Polhov Gradec, Polhov Gradec, 2015, 77–78, 82–88.

⁸⁵⁵ Lahko si mislimo, zakaj si je, pozneje znameniti prvi ravnatelj gimnazije na Ravnah na Koroškem, izbral psevdonim s hrepenenjem po miru.

⁸⁵⁶ *Vzbudi se Sloven!* Z Bogom za narod!, Urejuje Radimirov ..., št. 11, Celovec, 18. sušca 1916, 107.

kar doma ogrozi oltar!
Ej, hraber tak
je štajerski vojak!

Smeji i smrti se v obraz,
prelije svojo kri vesel,
še v grobu ranem tam v tujini
zavriskal bode in zapel!
Nikdo ni tak
kot štajerski junak!⁸⁵⁷

Morda je bil čez dve isti isti avtor, ki se je spet samozavestno oglasil:

Kar leta dolgo smo pisali,
je danes istina postala, –
sovražna kletev obmolknila,
strupena psovka je zaspala,
in vse kriči:
'Štajerc' živi!

Ljubili zvesto smo Avstrijo
in bratje Srbov nismo bili,
na izdajalsko pot hinavcev
korake svoje ne zavili, –
grmi naj grom:
'Štajerc' in dom!

Sovraštva mnogo potrpeči
v pogumu domovinskem smo
in vedeli, da nas premagal
i rusofilski zlod ne bo, –
kdo bi se bal?
'Štajerc' je stal!

Proklinjali so farizeji
resnice geslo v vsej strasti,
a tistega, ki bi resnico
premagal, pač doslej še ni!
Hinavci joj, –
'Štajerc' na boj!

Kar smo učili, je rodila
krvava vojna, dokazala,
in nikdar več beseda naša
ne more in ne bo zaspala ...
Vstopite vsi –
'Štajerc' živi!⁸⁵⁸

---

⁸⁵⁷ Štajerc XVI, št. 19, Ptuj, 9. maja 1915, 2.

⁸⁵⁸ Štajerc XVIII, št. 1, Ptuj, 7. januarja 1917, naslovna stran.

Ko se je bližal konec vojne, je Avgust Pavel v domačem prekmurskem narečju objavil deset kitic dolgo budnico *Ne de tak vsigdár, kak je biló*.⁸⁵⁹ »V njej diha občutje bližajočega se miru in lepše bodočnosti, ki jo napoveduje s krepkim izrazom v prvi in enaki zadnji kitici

Ne de tak vsigdár, kak je biló!
Ne povesi obvüpano, narod, glavó!
Stoj močno na svetih starinskih tlej,
v lepšoj bodočnosti vüpanje mej!

Vsa pesem je zgrajena v nasprotju: zdaj je povsod žalost, tema, rane – potem bo pa donela pesem, pridejo veseli, svetli dnevi, sonce bo sijalo, nova pomlad nam zori...⁸⁶⁰

Satira

Kolikor so se tedaj že zavedali vloge satire v psihološki vojni, je imela v njej pomembno didaktično vlogo. Sarkazem do italijanske vojske je hujši kot do ruske, ob koncu vojne pa se nanaša na domačo vladajočo strukturo, ne da bi jo konkretno imenovali, saj je bila preblizu, da ne bi prišlo do maščevanja. Ne sramuje se psovanja, ki postaja že stereotipno:

Veste kaj je novega?
Lah jih je dobil!
Nič več Soče nam ne bo
ne miru kalil!

Hotel je na vsak način
videti naš svet;
zdaj ga gleda, le da mu
sveti – bajonet!

Kaj, polentar, vojska ni
brus in malta ne;
mojster res si, za kar si,
boj ti pa ne gre!

Kje so vaše sanje zdaj
Lah, Rus, Srb, Romun?
– Brez krčmarja delali
dolgo ste račun!

Kam Cadorna jo cediš,
kar neso noge?
– Stoj prijatelj! Kriva pot;
Tam se v Trst ne gre!

Vsaj marelo vzel bi bil
v naglici na beg;

⁸⁵⁹ *Novine*, št. 39, 30. IX. 1917.

⁸⁶⁰ »Kakor je bil pesnik še čez mnogo let tiho vesel te svoje pesmi, tako ga je tudi bolelo, da on sam vsega napovedanega ni doživel...« Vilko Novak, *Življenje in delo Avgusta Pavla*, Razprave II. razreda VII, Ljubljana 1970, 327–328.

slabo vreme bliža se,
burja, mraz in sneg!

Ne obupaj revček vsaj!
To bi bil lep šment,
če v obupu skočil bi
v reko Taljament!⁸⁶¹

Satiričnost je navzoča v drugih žanrih, npr. v himnah in kronikah, v pesmih z bojišč, saj so se vojaki na frontah neposredno spoprijemali s sovražniki na drugi strani na življenje in smrt. J.[?] Zmrzlikar je zaradi tega postal invalid. Zato ni čudno, da je »Lahu« v pesmi *Naša vojska* še toliko bolj gorak:

O Bog! Iz nebes
ozri se zares
na nas na zemljó,
da mir že skor bo!

Poglej na vojake!
Nadloge prav vsake
jih zdaj doleté.
Ozri se na njé!

Sovražnik je mislil,
da bode nas stisnil;
zdaj zanj je slabó
nam vtekel ne bo.

So Lahi veseli
na fronto prispeli,
da Avstrijo zmleli,
Primorje bi vzeli.

Tako so dejali,
da radi razklali
bi naše dežele.
Oh prazne te želje!

Se zganejo naši,
in Lah se prestraši;
kar more beži,
da ne obleži.

Mu nič ne pomaga,
če kliče tud' vraga.
Naj Rus bo al' Lah
ga steremo v prah.⁸⁶²

⁸⁶¹ *Domoljub* XXX, št. 46, Ljubljana, 15. novembra 1915, 547.

⁸⁶² *Domoljub* XXIX, št. 27, Ljubljana, 6. julija 1916, 362.

Carju! je že leta 1915 trda predla ne le ruski vojski,⁸⁶³ kakor kaže pesem K. L. [= Karl Linhart], ki mu napoveduje skorajšnjo pogibel:

Batjuška, čuješ topove,
vidiš neštete grobove,
slišiš ranjenih stok
in zapuščenih jok?

Ti si v krvave potoke
celo Evropo zalil.
ti si palačo ljubezni
kakor krvnik razbil ...
Zdaj te prešinja groza,
zdaj te obdaja gorjé –
moskovitovska krona
pade ti iz glavé!

Batjuška, čuješ topove?
Skrij se med tvoje grobove,
v meglo noči zavij se,
krvi prelite napij se!

Grob je bil nam skopan –
ti pa boš pokopan!⁸⁶⁴

K. L. (= Karl Linhart) si je v pesmi *Nočejo!* dal duška v razočaranju zaradi zavrnjene roke sprave, ki jo je Avstrija ponudila nasprotni vojni strani in gnevu nad njimi. *Štajerc*, v katerem je objavljajal, je v primerjavi z *Domoljubom* dovolil avtorjem več osebne pristnosti in političnečga angažmaja:

Nočejo mira – kri otemnela
jim je zlata pijana srca,
blaznemu satanu so podobni.
ki v peklu vlada na kupu gnoja ...

Človeštvo jim nič je,
sovraštvo jim bič je,
umor jim je bog,
in ljubav trinog ...

Mi smo za mir in srečo človeško,
roko smo v pravo dali vam tja, –
vi jo premagani ste odbili,
nočete konca solz in gorja ...

Zdaj gre se za cilj vaš,
zdaj gre se za dom naš, –
nam – nikdo trinog,
pravica nam bog!⁸⁶⁵

⁸⁶³ Janko Prunk, *Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 5526–529..

⁸⁶⁴ *Štajerc* XVI, št. 39, Ptuj, 26. septembra 1915, naslovna stran.

⁸⁶⁵ *Štajerc* XVIII, št. 3, Ptuj, 21. januarja 1917, naslovna stran.

Ko se je »v revoluciji marca 1917 v Rusiji sesul carizem«⁸⁶⁶ in so carja z družino nasilno odstranili, je slovenski vojak, z neizrečenimi spomini na Galicijo, napisal satiro *Ruskemu carju v slovo*:

Pač ti si tisti farizej
– car-batjuška, poznam te! –
ki se je oboroževal,
za ples krvi srce prodal
in – pel o zlatem miru je ...
Zdaj teče kri –
batjuška, kje si?

Tvoj mir – Sibirija in smrt!
Svoboda tvoja – le gorje!
Rešitev tvoja pogubljenje,
za ljudstva vedno le trpljenje,
za vsako dušo le solze ...
Zdaj jokaš ti –
batjuška, kje si?

Potisnit nam kozaški škorenj
na tilnik hotel si, tiran!
Bil si poveljnik divjih sil,
da bi domovje nam razbil,
želel zdrobiti našo plàn ...
Pa tvoja ni –
batjuška, kje si?

Pri nas prijatelj je ti ni,
in ne doma, – nebesa sinja
zaprta sreče so tatu,
razbojniku nas vseh miru,
in celi svet te zdaj proklinja ...
Krone več ni –
batjuška, kje si?⁸⁶⁷

Neznani avtor v kvalitetno oblikovani pesmi *Kadorna nazaj – pa zakaj?* oriše mednarodni položaj v času, ko je na soški fronti avstrijski vojski kazalo dobro, si privoščiti italijanskega kralja in glavnega poveljnika italijanskih vojaških sil:

Na slamci Viktorček sedi,
pa jezno brca in kriči:
Naprej, naprej, taljanska kri!
Pa kaj od Soče se glasi?
Kadorna nazaj, Kadorna nazaj,
Kadorna nazaj – pa zakaj?

Pa piše ruski stric Miklavž:
Kaj delaš laški tam grdavš!

⁸⁶⁶ Janko Prunk, *Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 534.

⁸⁶⁷ *Štajerc* XVIII, št. 12, Ptuj, 25. marca 1917, naslovna stran.

Ljudi, kanonov dost imaš,
po rákovo vojskó peljaš:
Kadorna nazaj, Kadorna nazaj,
Kadorna nazaj – pa zakaj?

Pa piše tud' angleški Juri:
Naj brž Kadorna se požuri,
Ljubljano, Trst, Gorico vzet.
Pa kakšno pesem čujem pet?
Kadorna nazaj, Kadorna nazaj,
Kadorna nazaj – pa zakaj?

Francoski piše prezident:
S Teboj pa nisem nič kontent.
Drugač' je bilo sklenjeno.
Tako ni bilo zmenjeno:
Kadorna nazaj, Kadorna nazaj,
Kadorna nazaj – pa zakaj?

Na slamci Viktorček sedi,
se kremži in se togoti:
Kaj z mene se norčujete,
me zlobno izprašujete:
Kadorna nazaj, Kadorna nazaj,
Gorjé – jaz že vem – zakaj!⁸⁶⁸

Največ pesmi z več ali manj satiričnimi sestavinami je na račun Lahov, Italijanov, ki so se premislili in iz zaveznikov Avstrije postali njeni zahrbtni nasprotniki, »*izdajalci*«. Od tod v pesmih veliko temu ustreznega besedišča oz. metaforike, tudi v pesmi *Mi smo mi!*

Tak' so rekli velikaši:
'Vsi ti kraji bodo naši:
Pulj, Gorica, Trst, Tolmin –
in še mnogo pokrajin.'

Pa do naše domovine
Lah imel bo le skomine.
Zdaj že kisko se drži –;
še polenta ne diši.

Kakor besen nas napada;
dostikrat pa tudi strada.
To Slovenec mu pove:
Kar domov naj hitro gre.

Zanj so zdaj pač hude vice
tam nedaleč od Gorice.
Vse zdrobili smo mu v prah,
da je groza ga in strah.

---

⁸⁶⁸ *Domoljub* XXVIII, št. 32, Ljubljana, 12. avgusta 1915, 471.

Smo zmešali mu račune
in potrgali mu strune.
Še pogumni berzaljer
se boji, ko počí strel.

Trdno kakor zid stojimo
in se Laha ne bojimo.
Smo Slovenci kakor hrast
vse domovju naj bo v čast.⁸⁶⁹

Tudi Štajerci, ki z grabljenjem po Primorski niso bili fizično prizadeti, so obsojali tako ravnanje sosede na zahodu Avstrije in verjeli, da se z njimi tudi strinja Bog:

Tepeni Lah!

Ej, Lah, kje si?
Poznaš zdaj kri?
Zakaj bežiš, zakaj letiš,
Po Trstu več ne hrepeniš?
Ej, vrag po tebi,
Ti Judež ti!

Kot maček zvil
Si se, grozil –
Vsak te proklel, ko nož si vzел,
Za izdajalca te imel!
Zaman ti Lah
Si Judež bil!

»Rè piccolo«,
Več te ne bo!
Končano je, – prodal si se
In narod pljuva zdaj na-te!
Sramota cilj
Ti Judež bo!

Cadorna, kje
'Ombrello' je?
Kdo te rešuje? Zdaj dežuje,
Nebo zdaj bombe naše bluje,
In za-te bo
Judež, gorje!

Salandra, kaj
Ti delaš zdaj?
Sonnino ti, kje bivaš mi?
Zakaj vas vse pri plesu ni?
Le vrv ostane
Judežu zdaj!

Nogo v roko –
Tebe ne bo

---

⁸⁶⁹ *Domoljub* XXIX, št. 32, Ljubljana, 10. avgusta 1916, 426–427.

Nikdar Taljan na našo stran!
Vsi upi bili so zaman ...
In Soča poje,
Judež, slovo ...

Kaj tvoj je jok!
Le trobi v rog ...
Ej, Judež ti, zaslužil si
Tisočkrat, kar smo dali ti ...
Proklet si, Lah, –
Za nas je Bog!⁸⁷⁰

Slava zmagalcem! je združena s satirično ironijo na račun glavnega poveljnika italijanskih vojnih sil. Vendar je bilo hvalisanje preuranjeno:

Najlepšo vam danes izrekamo hvalo,
junaki, za zmago v Italji res zalo.
Ste vrlo branili nam lepe domove,
nazaj ste spet vzeli obsoške vrhove.

Bežati je moral poveljnik Cadorna,
zadela ga zdaj je usoda osorna.
Tam dol pri Tilmentu se malo ustavi,
prtljago na hrbtu si urno popravi.

Počakaj Cadorna! Najbrž si se zmotil:
saj menda prot' Trstu si bil se napotil.
Si hodil ga gledat, pot gladit dve leti;
zdaj Trst »nehvaležni« ne da se zavzeti.

Zdaj rešeni vsi smo nemile usode;
pregnal nas Taljan še zaenkrat ne bode.
Junakom pa hvala, tisočkratna hvala!
Še mir naj nam končno že kmalu priplava!⁸⁷¹

Oda

Oda opeva vzvišene predmete (Boga, domovino, lepoto, junaštvo itn.) v izbranem, visokem slogu – jeziku. Vse to pride do veljave šele pri glasnem branju.⁸⁷²

Komaj dva meseca po začetku prve svetovne vojne, ko se še ni vedelo, kdo vse se ji bo postavil po robu, je še lahko prišla na dan samozavestna pesem o nepremagljivosti Avstrije:

Kdo Avstrijo premagal bo?
Na svetu sile ni!
Naj Satan sam sovraga vodi, –
premaga ga junaška kri!

⁸⁷⁰ *Štajerc* XVIII, št. 44, Ptuj, 4. novembra 1917, naslovna stran.

⁸⁷¹ *Domoljub* XXX, št. 52, Ljubljana, 27. decembra 1917, 621.

⁸⁷² *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 88.

Zahod in vzhod in sever, jug,
vse dviga svoje meče!
Ne bojte se, – že pada, že,
sovražniku čez pleče!

In zmaga naša je vsikdar,
Boga se le bojimo –
Kot skala v morju v gorki krvi
kot zmagovalci mi stojimo!⁸⁷³

V vsaki zadregi je *Domoljubu* prišel s takšno ali drugačno pesmijo na pomoč Vid Ambrožič. Zdi se, da je bil podobno pripravljen ustreči *Štajercu* Karl Linhart⁸⁷⁴ z drugačno pesemsko teksturo. Zadnja oda »/k/ *cesarjevemu imendanu*« je bila izpisana cesarju Francu Jožefu v zadnjem letu njegovega dolgega vladanja v vojnem letu 1915 s s povednim naslovom *Samotar* nenavadno realno. Posebnega poklona s slovenske strani je deležna *Naša cesarica*. In končno se navkljub preizkušeni modrosti starega cesarja slavi pomlajena moč njegovega naslednika *Cesarja Karla!*

Silvin Sardenko je *Ob petinosemdesetletnici* slavnega cesarja Franca Jožefa I napisal odo, ki jo je umetelno oblikoval s kraljevi hiši všečnim sporočilom:

Ne, ne, ne! Nad slovensko domovino
ne bodo pluli séverni 'kragulji,
ne južne kanje ropale z ostrino
grabljivih nog po zemlji, ki jo z žulji,
s krvavimi jo branimo rokami.
Le orel –
: Habsburški bo orel plul nad nami.

Ne, ne! Ni treba várihov nobenih,
obljub ni treba nam dajati sladkih;
poznamo vas po delih nepoštenih,
vemó, da hodi laž po nóгах kratkih.
Mi hódimo s pravičnimi vojskámí ...
Naš varih –
naš varih je resnični Bog nad nami.

Ne boste nam izbirali cesarja,
ne v Belgradu, ne v Moskvi, ne v Milanu;
mi že imamo svetlega vladarja,
ki zanj živimo zvesti v bojnem branu,
ki zanj umiramo v junaški krvi.
Naš cesar –
naš cesar je, naj bó: Franc Jožef Prvi!⁸⁷⁵

⁸⁷³ *Štajerc* XV, št. 34, Ptuj, 27. septembra 1914, naslovná stran.

⁸⁷⁴ Je to resničen priimek ali zgolj psevdonim?

⁸⁷⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 33, Ljubljana, 19. avgusta 1915, naslovná stran (477).

Samotar

Jesenske rožice
cvete na zemlji tuji
pod zemljo so junaška srca
iskravela ...

A le življenje mine!
Ljubezen pa živi naprej,
iz groba kljuje kakor roža,
se dviga proti solncu zlatem
in poje slavo večno srcu,
ki zanjo je iskravelo,
za domovino!

Ti samotar v dunajskem gradu,
belo glavo si nagnil tiho,
in zdi se mi, tvoj god današnji
slaviš v solzèh ...
Ne da bi tebe smrt strašila,
ko si stokrat že srečal jo,
ko se ji le smehljaš na grenko,
ko jo poznaš.

Solzica mala, ki se bliska
v očesu plavem Tvojem danes,
velja vsem tistim, katerih srce
je vriskalo prestreljeno,
veselo, da sme i umreti
za domovino in za Tebe!

In vse jesenske rožice
bi mrtvi v šopek zvezali
in Tebi, samotar, vladar,
za god Tvoj podelili,
v nesmrtni, krasni,
verni tej ljubezni ...⁸⁷⁶

Naša cesarica

V našem domu starodavnem,
v našem domu vekoslavnem
zopet hodi – mati.
V kroni zlati
morda le bogatim,
ali vsem je draga
s svojim srcem zlatim.

V našem domu vednovernem
kot v svetišču neizmernem
zopet moli – mati.

---

⁸⁷⁶ Štajerc XVI, št. 40, Ptuj, 3. oktobra 1915, naslovná stran.

Ni se bati
žalostne nesreče,
dokler moli duša
matere ljubeče.

V našem domu nada sojna
kakor v oknu luč pokojna –
zopet mati čuje.
Kaj nam kljuje
v srcu skrb zakrita!?
Ali nas ne ljubi
jasna mati – Zita?⁸⁷⁷

Cesarju Karlu!

Kot patrijarh v gomilo črno
Franc Jožef, oče, vlegel se,
in narodi so jokali ...

Ti pa v mladosti zlate sreče
prevzel si žezlo, cesar mladi,
in narodi so vriskali ...

Tvoj meč je plamen,
Ti si nam mladost,
Ti vodiš Avstrijo,
pomlajeno in složno
in močno in nepremagljivo.

Kaj briga nas sila
sovražne zveze,
kaj moti nas jeza
in strup poželjenja,
požrešnosti tolpa,
pijana zlata,
brez vere pravičnosti,
vere svetlobe, –
kaj briga nas peklo,
ko gremo naprej,
naprej proti zlatemu solncu ...

Ti cesar pravični,
Tvoj meč je plamen,
je plamen sovragu krvavemu,
je plamen avstrijski duši naši,
je baklja za naša poštena srca ...

Mir pride – in zmaga nam mir prinese ...
Avstrija, mladost te blagoslavlja,
mladost junakov,

---

⁸⁷⁷ *Domoljub* XXX, št. 18, Ljubljana, 3. maja 1917, 208. *Domoljub* navaja, da jo je prevzel iz *Slovenca* 26. aprila.

mladost cesarja,
mladost prekrasna – –
Bog živi Te, cesar!⁸⁷⁸

Po njem, ko je bil še »cesarjevič«, je dobil ime predvsem slovenski sedemnajsti pešadijski polk. Korporal Ivan Gruden, ki je v Galiciji napisal pesem ob ognjenem krstu, zdaj poje slavo tej enoti: *Polk »Cesarjevič« št. 17.*

Polk junaški, polk železni,
nov krasi te slave žar,
saj v ljubezni nedosežni
te odičil je vladar.

Hrabre čine je vpošteval
tvoje – novi naš vladar,
polku dati je veval
zdaj Cesarjeviča v dar.

Videl boje si pekoče;
hud tvoj vselej bil je sun,
ko Radecki tvoj je oče,
ko poveljnik bil je Khun.

In ko lani verolomni
bil napadel nas je Lah,
v zgubi silni, da, ogromni,
se je valjal kar na mah.

Kadar bitka se je vnela,
znova Lah je krvavel;
borba nikdar ni mu vspela,
kjer ob polk je naš zadel.

Proč zapodil si sovraga
iz tirolskih alpskih tal;
bila polna bi že zmaga,
če Romun bi miroval.

Zdrav nam bodi, polk stoletni,
za sovraga ti si bič!
Kličemo ti srčno-vneti:
Živel polk 'Cesarjevič'⁸⁷⁹

Na tabli, ki je označevala položaj 2. stotnije 17. pehotnega polka na Monte Chiesi, tik za prvo bojno črto, je bil napis:

V sredini skal – vrh gorá
polk Cesarjevič si plete slavo.
Triglav naš dom – ti vir solzá,
za te bori se vztrajno, vdano.⁸⁸⁰

⁸⁷⁸ *Štajerc* XVIII, št. 33, Ptuj, 19. avgusta 1917, naslovna stran.

⁸⁷⁹ *Domoljub* XXIX, št. 51, Ljubljana, 21. decembra 1916, 665.

⁸⁸⁰ Franc Rüh, *Moj dnevnik 1915–1918*, Slovenska matica, Ljubljana 1999, 130.

Še preden je cesarski dvor podelil 17. polku to laskavo ime, so jo »kranjski Janezi« prejeli od njihovega rojaka, kar jim je lahko v največjo čast, saj vemo, kako težko Slovenci priznamo drugemu kaj, česar sami ne zmoremo. Jože Mohar je bil do uredništva zelo neposreden:

*Slavno uredništvo »Domoljuba«!
Prosim, da bi dali to pesmico v Domoljub.*

*Naši 'Janezi' se mi tako dopadejo, kakor se morejo dopasti le tovarišu, ki je kedaj bival med njimi. Jaz sem bival med njimi v fronti pet mesecev in dobro poznam, kakšnega značaja je naš Janez. Zvestoba in hrabrost mu je nad vse. Ni zaman naše zaupanje nanj, ker je res hraber branitelj domovine in dela čast naši lepi Sloveniji.
Torej ta pesmica bodi našim Janezom posvečena!*

Naši Janezi

Trdnejši ko skala
so Janezi naši:
ne ogenj, ne zima
junakov ne straši.

Udrihajo Laha
po 'kranjsko' junaško,
da spet se vrniti
bo moral na Laško –

z odprtimi ustmi,
s pobešenim nosom
in s praznimi žepi,
s počrtanim 'posom'.

Naj grize, naj bije,
dokler ne omaga:
Avstrijskih junakov
nikdar ne premaga.

Prej sivo gorovje
bo ravno ob Soči,
kot Lah bo zavladal
v Gorici cvetoči.

Ne Trsta ne južnih
Tirol mu ne dajo;
ker Janezi trde
pesti še imajo.

Trdnejši ko skala
so Janezi naši.
Udani vladarju,
domovju mejaši.

Jožef Mohor iz Dan pri Ribnici,
invalid brez desnice.⁸⁸¹

Po vsem, kar se je potem zgodilo, je bilo hvalisave besede pozneje avtorju in naslovljencem bridko brati, čeprav so si pohvalo prav gotovo zaslužili.

Iz leta v leto, 1915, 1916, 1917 so se pod različnimi naslovi vrstile himnične pesmi z identifikacijo »*Kranjskih Janezov*«, vedno polnih navdušenja, izjemno pogumnih in zvestih cesarju:

»*Kranjski Janez*«

Narodi avstrijski
na migljaj cesarja
kot en mož borijo
se za dom, vladarja.

Slednji polk med sabo
v hrabrosti tekmuje,
izmed vseh se 'kranjski
Janez' odlikuje.

Kjer šrapnelov, krogel
dež se gosti vsuje,
kjer nevihta bojna
zadivja najhuje,

tja hitijo Kranjci
na usodno mesto,
kot nevstrašni levi
se borijo zvesto.

Njih železna roka
preje ne omaga,
dokler v tla ne stare
ljutega sovraga.

Je in bo slovelo
kot slovi še danes :
'P r v i m e d j u n a k i
j e n a š k r a n j s k i J a n e z !'⁸⁸²

Silvin Sardenko je bil zgoden z odo *Padlim junakom*. Nastala je v času, ko so vsaj oddaljeni od političnega parketa še verjeli, da se bo vojna kmalu končala z zmago Avstrije. Seveda so si pesem zaslužili, toda koliko jih je še v naslednjih treh letih prelilo kri, pa so zaradi razpleta vojne ostali pozabljeni, ker so padli na napačni strani.

I.

Padli ste – in niste padli.
Padli ste za očetnjavo,
Počeščeni z bojno slavo.

⁸⁸¹ *Domoljub* XXVIII, št. 52, Ljubljana, 30. decembra 1915, 753.

⁸⁸² *Tedenske slike* II, št. 9, Ljubljana, 3. marca 1915, ni ostraničeno (takoaj za naslovno stranjo).

Jasno vstali ste pred nami
Kot junaki sami

II.

Mrtvi ste – in niste mrtvi.
Mrtvi v hladni zemlji spite,
V gorkih srcih pa živite,
Oživelite ste pred nami
Kot mučenci sami.

III.

Daleč ste in vendar blizu.
Daleč ste po svojem prahu,
Ali z duhom v tajnem strahu,
Bližate se rodni koči,
Kakor vzdihli vroči.

IV.

Ne – vaš grob ne bo pozabljen.
Če ne bo ga našla roka,
Najde duša ga globoka,
S cvetjem prošnje vam iskrene,
Slavni grob odene.⁸⁸³

V vojsko ste šli ... melanholično ogovarja rojake invalid J. Mohor z doživetimi kratkimi verzi, ki delujejo veliko bolj moderno:

V vojsko ste šli
prijatelji,
kjer kruta smrt udarja.
Zakaj ste šli
veseli vsi?
Za vero, dom, cesarja!

Oči v solzah'
in meč v rokah'
imeli ste v slovesu.
Vrskali ste,
ko zbrali ste
h krvavemu se plesu.

V vojsko ste šli
prelivat kri
za nas že davno, davno,
O, Bog Vam daj
se z zmago kdaj
vrniti večnoslavno.⁸⁸⁴

⁸⁸³ *Domoljub* XXVIII, št. 52, Ljubljana, 30. decembra 1915, 755–756.

⁸⁸⁴ *Domoljub* XXIX, št. 7, Ljubljana, 17. februarja 1916, 93.

Himna

Janez Jalen se je kot pesnik in duhovnik velikokrat srečeval z nerazumevanjem. V pesmih se je veliko posvečal bivanjskim in duhovnim temam. V njih združuje občudovanje narave s čaščenjem Stvarnika. *Psalm*, ki je pravzaprav najstarejša oblika ode oz. himne, je nastal 3. decembra 1917:

Prečudno lepe vence spletla je narava:
marjetice in rože, detelja in trava,
visokih hrastov, bukev, gabrov krone,
ki sonce jim še dolgo ne zatone.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

Visoke gore krijete bogastva
draguljev, srebra in zlata – o, veličastna!
Sneg biserni se v soncu poljubuje,
vetrovom se ne vdaje, jim kljubuje.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

O, sonce, zlato, gorko, živo in oživljajoče,
kako tolažiš dete, ki v temini joče!
O, ti si kakor mati nežno, skrbno kakor oče,
o, blagoslov nosiš na zemljo, če si tudi žgoče.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

In blisk in tresk, oblaki hudourni!
Podnevi strašni, grozni v noči burni!
A znate biti ljubki in prijazni, ko da ste žive angelske prikazni.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

Podnebne ptice, ribice vodovja,
ve šele pravi biser ste svetovja.
V prelestnih krilih požete nam tajne;
v proslavi Stvarnika ste neomajne.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

Besede, petje ubrano in molitve
- od kod? Bogu človeške ste daritve.
Toda ne vselej. Včasih rezni meči,
ki ste roditelji lastni nesreči.
Pomudi se, pomudi
in se čudi!

Modrost, ki vse je ustvarila, li ni brezmejna?
Narava, gore, sonce ... Milost blagodejna!
Čuj glasno pridigo, ki ti jo kliče vsaka stvar:
Nad vami sem, ki sem: Jaz, gospodar!

Pomudi se, pomudi
in se čudi!⁸⁸⁵

Himna je pripadala le cesarju kot osebnemu simbolu države. Himničnost pa je obvezna sestavina vsake pesmi, ki je želela poudariti identiteto lastne enote.

Bratje Ivan, Franc, Lojze Švigelj so »*kranjski junaki 'cesarjevičevega polka'*« na tirolski fronti. »*Vsi trije so bili že drugič odlikovani za hrabrost ter pozdravljajo bralke in bralce Domoljuba. Pristavili so naslednje verze*«:

Visoko v planinah
na straži stojimo,
taljanskih napadov
se nič ne bojimo.

Na desno in levo
topovi grmijo,
nad nami šrapneli,
se v zraku drobijo.

Nad nami Bog čuva
nas var'je nesreče,
Marija rešuje
nas smrti preteče.⁸⁸⁶

Tednik *Domoljub* je bil morda načrtna zveza med vojsko in zaledjem. Po človeški plati so vojaki gojili vtis, da niso izločeni iz civilnega življenja, s propagandnega vidika pa je bilo to koristno za vojsko, saj so bili s tem tudi psihično bolj pripravljeni za boj: »*Vojna svetovna / se bo končala, / Avstrija zmerom / trdna bo stala! Z visokih sneženih gora pošiljamo vsem znanim iskrene pozdrave 'Cesarjevičevi fantje'*.«⁸⁸⁷ Sorodniki naštetih imen so tako lahko izvedeli, da so bili vsaj tisti čas še živi.

Pesem kranjskih fantov

To mi sinovi smo Triglava,
planika bela nas krasi.
Kaj je brhkost, korajža prava,
pero za kapo govori.

Železne naše so desnice,
moč naših vrst jeklen obroč.
Sovragu smejemo se v lice;
naj pride skušat našo moč!

Tu, tam naj ogenj se zabliska;
tu, tam zatuli naj vihar;
srce v pogumu vendar vriska:
življenje, kri za Te, vladar!

⁸⁸⁵ Marjeta Žebovec, *Janez Jalen*, 33–34.

⁸⁸⁶ *Domoljub* XXX, št. 39, Ljubljana, 27. septembra 1917, 462.

⁸⁸⁷ *Domoljub* XXX, št. 47, Ljubljana, 22. novembra 1917, 560.

Kot gora skalna se ne gane,
tako ne ganemo se mi:
cesarski strelci iz Ljubljane,
slovenski rod, planinska kri.

Premnovega, ki v vihri pade,
z dobroto plačaj ga nebo!
Vresniči mu njegove nade,
plačilo večno naj dobó

Na grobu pa planika bela
junaku naj v spomin cvete.
To domovina je velela,
vsak zanjo rad živi, umre.⁸⁸⁸

Prva pesem se postavlja z bojnimi zmagami, druga je krajinsko osredotočena na Gorenjsko, tretja se geografsko razširja na celotno Kranjsko.

Pri nastanku naslednjega kratkega besedila je sodelovalo več mož z visoko bojno moralo:

*Bolj srečno novo leto! Kranjski fantje 27. pp.
častitamo bratskemu polku na najvišjem odlikovanju,
obenem pa želimo vsem domačim srečnejše
novo leto, Vztrajamo in poguma ne izgubljamó.*

Smo čvrsti junaki
mi kranjski vojaki.
So trdni nam živci,
na kapi pa krivci,
ki znak so poguma
in našega uma!⁸⁸⁹

'*Kranjski Janez*' se najbrž ni smel zavedati, da ga pošiljajo v prve bojne vrste zato, da so s tem zavarovani tisti za njimi. Mrtvi so mogoče dobili grob, živi pa medalje.

Podobno vlogo je imel regiment št. 87. Karl Linhart je »*domačemu regimentu v hvalježnosti štajerske domovine napisal*« pesem *Junaki regimenta št. 87*, po melodiji *Regiment po cesti gre ...*:

Regiment ponosni smo,
Premagal vrag nas sam ne bo,
Naj si bode Rus ali Italijan.
Mi stojimo domovini v bràn!

V naših žilah rdeča kri,
Cesarja pač izdala ni –
In naj le kroglje divje nas morè,
Fantje štajerski se ne bojè!

⁸⁸⁸ *Domoljub* XXIX, št. 33, Ljubljana, 17. avgusta 1916, 439.

⁸⁸⁹ Albin Kajzer, Vižmarje; Franc Mihelčič; Jakob Škrbinc, Avgust Kopač – vsi iz šentviške župnije. Imena so tu namenoma navedena, ker so drugi podatki, žal, izgubljeni.

Pridi, pridi, zlobni Srb,
Tvoja jeza nam ni skrb,
Pridi Rus, pridi ti prokleti Lah, –
Mi zdrobimo vas, vas vse v prah!

Kje nas meja ne pozna?
Našo kri ne pila tla?
Mi smo Štajerci, mi smo zlato,
Boljših nikdar, nikdar več ne bo!

Ne pozabi, mati nas!
Naš pogum očeta je kràs!
In ti ljubica, ne jokaj nam,
Saj prisego smo držali tam ...

Cesar naš nas je pozval,
Vsak od nas kot skala stal. –
In ti Avstrija, ti ljubljena,
Zate naša bijejo srca ...

Regiment ponosni smo –
Premagal vrag nas sam ne bo!
Štajerska kri se nikdar ne uda –
Živio cesar. Živio Avstrija!⁸⁹⁰

Slovenski planinski lovci so radi prepevali:

In ko na vojsko kliče cesar nas,
mi vedno pojdemo veseli,
kakór na svatbi vriskamo naglas,
naprej na boj drvimo smeli.
Hurá, to smo alpinski strelci mi,
slovenski fantje, čvrsti in drzni.⁸⁹¹

Kaj pomeni številka VII. poleg pesmi *Lovci*, ni mogoče reči,⁸⁹² vsekakor je v njej bolj vsestransko predstavljen vojaški rod gorskih lovcev. Stik z ruskim okoljem je v pesmi znati z navzočnostjo ruskih besed v njej:

Mi smo hrabri 'sedmi' lovci,
drzni, neizprosni, čvrsti,
nepremagani v spopadih,
nevpogljivi v bojni vrsti.

Gromu in sovražnim kroglam
kljubovalno se smejimo;
kjer zahteva domovina,
kakor levi se borimo.

'Mužiki' iz ruske stepe
po nastopu nas poznajo.

⁸⁹⁰ *Štajerc* XVIII, št. 38, 23. septembra 1917, naslovna stran.

⁸⁹¹ Petra Svoljšak, *n. d.*, 16.

⁸⁹² Mogoče pomeni številko neke vojaške enote.

'Pan, ne pucaj!' in z rokami
dvignjenimi se udajo.

Verolomni Lah trepeče –,
ko mu stopimo nasproti,
'porco sciavo' kolne jezen, –
z bliže pa se nas ne loti.

Kjer začnemo boj s svragom,
častno znamo ga končati;
raje smrt na polju slave,
kot sramotno se udati.

Naše geslo je: junaštvo,
neomajana zvestoba
domovini in cesarju
med viharjem bitk, – do groba.⁸⁹³

Franc Potnik iz Tepine pri Konjicah je poslal »izvirni dopis« s pesmijo »od fantov
'minenwerferjev« [= minometalci], ki se je tudi najbrž dala zapeti:⁸⁹⁴

Lepših fantov ni na svet
kot je minenwerfer-regiment,
po beli cesti marširajo
in dolge marše delajo –
juhe, juhe,
veselo je moje srce!

Ko tja pod klanček pridejo,
sovražnika zagledajo,
sovražnik se nazaj poda,
nam fantom pa korajžo da!
Juhe, juhe,
veselo je moje srce!⁸⁹⁵

Naši topničarji je naslov, ki poudarja bojno enoto, zato je pesem uvrščena v to rubriko. Po svoji vsebini bi bolj sodila h kronikam ali reportažnicam, po motiviki k domovinskim pesmim, k čemur prispeva avtorjevo spremno pismo:

Ob Soči, dne 26. marca 1916.

Slavno uredništvo! Pozdrave od soške fronte pošiljajo topničarji pri težkih havbicah pod R ... Ravno pred pol ure je minil strašni boj. Sedaj stojim na straži pri naših havbicah. Tesno mi je pri srcu. Večkrat se ozrem na oni prostor, kjer je šlo zares – za cesarja in domovino. Ob tej priliki sem zložil tudi temu primerne vrstice:

Oj ti R . . . ponosit
v belo meglo si pokrit.

⁸⁹³ *Domoljub* XXX, št. 9, Ljubljana, 1. marca 1917, 104.

⁸⁹⁴ Zaradi njene podlage v slovstveni folklori bi jo bilo mogoče uvrstiti v razdelek o medbesedilnosti.

⁸⁹⁵ *Štajerc* XVI, št. 24, Ptuj, 13. junija 1915, 4–5.

Tu se čete zbirajo,
Lahu glave belijo.

Čuj Taljana glasni klic!
Že 'avanti' vpije 'stric'!
Mi pa sprožimo svoj top;
Lah beži nazaj v galop.

Komaj mine ure pol,
Vjeti že gredo navzdol;
ob straneh pa naša dva
stražita polentarja.

Če bo zmiraj šlo tako,
kmalu Laha konec bo.
Takrat zopet dragi dom
ves vesel te videl bom.⁸⁹⁶

Zdi se, da so enote med seboj kar tekmoval, da bi imele vsaka svojo pesmico. Saj so se zanj potrudili tudi »slovenski fantje pri možnarski bateriji« in jo videli natisnjeno »nekoliko popravljeno«:

Smo fantje mi čvrsti,
korajžni, mladi;
pa v naši tud' vrsti
top velik preži.

Vojaki smo celi,
nad Laha gremo;
mu bomo vzeli
krivično blago.

Vi, dragi Slovenci,
podpirajte nas;
da zmage tud' venci
odičijo vas.

Marija pomagaj,
saj majnik je zdaj!
Sovraga odganjaj
in zmago nam daj!⁸⁹⁷

Izročeni na milost in nemilost sovražniku se slovenskim vojakom tudi v javnosti ni bilo sram priporočati se nebeškim zavetnikom, največkrat Bogu in Mariji.

⁸⁹⁶ *Vreme imamo zmiraj slabo. Dež in sneg se vrstita; toda zdravje se nas kljub' temu prav dobro drži, čeravno smo stalno do kože premočeni. Srčne pozdrave pošiljamo vsem čitateljem »Domoljuba«, kakor tudi vsem sorodnikom, prijateljem in znancem; prav tako tudi žirovskemu gospodu župniku in gospodu kaplanu.*

Janko Filipič, topničar pri težkih havbicah. *Domoljub* XXIX, št. 14, Ljubljana, 6. aprila 1916, 191.

⁸⁹⁷ *Domoljub* XXIX, št. 21, Ljubljana, 25. maja 1916, 285.

Posmrtnica

Je posebna vrsta elegije, ki se motivacijsko in tematsko navezuje na smrt. Vanjo se prikrade določena lirizacija. Fiziološki opis prelivanja krvi se izogiba naturalističnemu oblikovanju z različnimi variantami metafore o rdečem cvet/j/u. Motivika se v njih nanaša na človekov intimni svet čustev in občutij izjavnega subjekta;

Za vse pesmi v tukajšnjem razdelku je ustrezen naslov *Naše žrtve za domovino*. Tako je *Slovenski gospodar* med vrsticami protestiral proti slovenskemu krvnemu davku. Štajerska se je ponašala z znamenitim 87. pešpolkom na njegov račun.⁸⁹⁸ Tukaj je pomembna sestavina pesmi posameznik, pesem je namenjena predvsem njemu,⁸⁹⁹ je upesnjeni nekrolog. Iz naslednjega, recimo, izvemo, da konkretni naslovljenec ni bil več v letih, ki so za vojsko najprimernejša. Fr. Hašnik je *Vojaku Lorencu Barle, padlemu na laškem bojišču* priznal najvišjo čast:

Težkó vojak, junak še teže
je biti že v nemoški dobi.
Kdor pa oboje to doseže,
odlika pač se mu spodobi.

Junak dosledno speje k cilju;
izbere pot si le pravično.
Ne vda se vabi, ne nasilju;
za dom bori se nesebično.

Ne stan, naslov in ne priznanje,
j u n a š t v o prva je odlika.
Značaj, dolžnosti spolnovanje:
najvišja je junaka dika.

---

⁸⁹⁸ Zopet je izgubil 87. pešpolk ter z njim slovenska domovina vrlega mladeniča četovodjo Ivana Alt, katerega hrabrost je kazala srebrna kolajna druge vrste ter bronasta hrabrostna svetinja. Rajni je bil doma iz Velovlaka pri Ptujju. Njegov prijatelj Franc Herga mu je zložil v slovo pesem, iz katere povzamemo:
Solčni žarki iz bojišča žarijo,
bridko novico povedat želijo,
da Ivan Alt, prav hraber vojak,
umira na vojski kot pravi junak.

Pri hišici rojstni žaluje zdaj vse,
se jokajo starši in drage sestre,
tudi bratje ljubljeni zdihujejo zdaj,
ker Ivana ne bo nikdar več nazaj.
Edina tolažba naj to nam zdaj bo,
da svidenje enkrat veselo še bo,
ko tromba zakliče pred sodni nas stol,
tedaj bo združitev, ločitve nikol.

⁸⁹⁹ Slovenski gospodar L, št. 41, Maribor, 12. oktobra 1916, 2.
Zato bodo iz spoštovanja do obeh tu po možnosti omenjeni.

Kaj mar so svetle mu odlike!
Le delo je odlika prava;
si z delom spleta lavorike. –

Hvaležna mu bo očetnjava.

Tovariš! Ni te več med nami. –
Odšel junak si po plačilo
v deželo solnčno nad zvezdami.
Zdaj srečo vživaš preobilo.⁹⁰⁰

Šel si ...

Kot v jeseni list rumen,
ko priveje oster in ledén
že severov piš,
list pa odpade;
tak se mi zdiš.
Ti dihnila hladni svoj dih je smrt,
in ti si obležal tih in strt.
Toda tvoje truplo zopet oživi,
list pa nikdár več ne ozeleni.⁹⁰¹

Franc Sušnik Radimirov je v pesmi *P. pd. Č. v spomin* zaradi lastne ali njegove varnosti naslovljenca prikrikl, saj je bila pesem objavljena v glasilu res z geslom »Z Bogom – za narod!«, toda s separatističnim naslovom *Vzbudi se Sloven!*⁹⁰²

In vse več je nagrobnic: Korporal Ivan Gruden je napisal pesem *Francetu Grudnu, / bratu-junaku / umrlemu v vojni bolnišnici 27. II. 1916.*⁹⁰³

Še mlad odšel si v bojni grom
za čast in brambo domovine;
zapustil svoj si rodni dom
zapustil solnčne si planine.

Kdo mislil takrat, da slovo
za vedno vzel si bil od dragih?
Da slednjič si podal rokó
nam takrat na domačih pragih!

Z daljave bojne listič mnog
prinesel tvoje je pozdrave;
želel si priti spet v naš krog
uživat rodne zrak dobrove.

Pa angel smrtni dihnil je
nevzdravno spanje ti na čelo;

⁹⁰⁰ *Domoljub* XXIX, št. 34, Ljubljana, dne 24. avgusta 1916, 455.

⁹⁰¹ *Vzbudi se Sloven!* Geslo: Z Bogom – za narod!, Urejuje Radimirov, št. 9, Celovec, 19. svečana 1916, 85.

⁹⁰² *Vzbudi se Sloven!* Urejuje Radimirov, št. 9, Celovec, 19. svečana 1916, 85.

⁹⁰³ *Domolju* XXIX, št. 42, Ljubljana, 19. oktobra 1916, 551.

za te že boj potihnil je,
življenje srečno se začelo.⁹⁰⁴

Jožef Mohor⁹⁰⁵ »Padlemu junaku Fr. Velkavrhu«⁹⁰⁶ polaga na grob cvetni venec

s samih snežnobelih lilij,
in dehteči cveti vmes
lipe bi se krog vrstili.
[...]

Bele lilije mladost
tvojo zgledno bi znanile;
bi znanile, da med se
spet so enega dobile.

Cveti lipe naj ljubav
do domovja bi znanili;
združeval si hrabrost z njo
vselej, o prijatelj mili.

Od njega se poslavlja brez grenkobe, po moško in modro.

Za teboj ne bom več plakal,
saj si srečo že učakal:
Bog plačilo Ti je dal.
V grob si v tuji zemlji legel,
večno krono si dosegel;
– vse trpljenje si prestal.⁹⁰⁷

Če je prav verjeti pesmi *Alojziju Gruden, bratu junaku* (†12. nov. 1917 na romunskem bojišču) je Retenski izgubil dva rodna brata. Lahko pa da tako poimenuje dva bojna tovariša.

Kakor koli že, čustvom ne dovoli blizu zaradi državnih interesov – vsaj v (objavljeni) pesmi.

Utrinja solza se z oči,
a ustavim jo: nikar!
Solz žalosti nič treba ni,
saj sebe dal si carju v dar.

Kjer voda Donave šumi,
počivata mi brata dva.
Srce za njima hrepeni –
po snidenju gor vrh zvezdá!⁹⁰⁸

⁹⁰⁴ *Domoljub* XXIX, št. 42, Ljubljana, 19. oktobra 1916, 551.

⁹⁰⁵ Zmeraj poudarja, da je bil invalid.

⁹⁰⁶ Fr. Velkavrh je bil dijak ljubljanske realke, doma v Mostah pri Ljubljani. Kot vojak je bil telefonist pri ces. gorskem polku šte. 2. Odlikovan je bil z malo in veliko srebrno svetinjo. Padel je 19. avgusta v II. soški bitki. Od mine zadet je bil mrtev v nekaj trenutkih. Mladenič je bil zelo plemenitega srca in značaja.

⁹⁰⁷ *Domoljub* XXX, št. 36, Ljubljana, 6. septembra 1917, 427.

⁹⁰⁸ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 582.

Prav tako v nadzemesko snidenje zaupa M. Z. V slovesu Ivanu Ladiha iz Trebnjega, umrlemu v ruskem ujetništvu,⁹⁰⁹ čeprav obžaluje, da je ta umrl tako zapuščen in bo ostal zapuščen: »ne boš v domači zemlji snival, / četudi vse si zanjo dal.«

Limbarski je tu zastopan s po eno pesmijo za tri leta. †*Jožefu Kunaverju*, je namenil pesem *Ni ga več ...* V vmesnih dveh kiticah je dogajalni prostor na domu padlega: najprej, kako se pogumno poslavlja od domačih, v tretji, kako turoben molk zlovesče pretrgajo udarci ure, prva in zadnja kitica pa se mudi ob njem na bojišču:

Mrtev je in ni ga več ...
Smrt se je mrzlo v obraz mu ozrla,
mrtvega v hladno gomilo zaprla,
roki junaški iztrgala meč. –
Mrtev je zdaj in ni ga več ...
[...]

Bilo je mladega jutra zarano,
smrt je hitela čez bojno poljano
ter dotaknila se mladega čela,
naglo izginila žrtve vesela.
Za domovino je pal krvaveč
daleč na tujem – ni ga več ...⁹¹⁰

Pridi mi naproti – v raju! Pesem v spomin *Tovarišu †Ivanu Lotriču iz Lipnice pri Kropi, ki je padel dne 1. oktobra 1917 na gori Campigoletto pri Asiago* je sestavljena iz že znanih formul o načinu smrti, pretrganih mladih načrtih, s hvalo padlega in upanjem v nadzemesko srečanje. Sama moderna oblika še ne pripomore h kvaliteti pesmi, le konec prisrčno domač: *Mir s Teboj, prijatelj zvest! / Nisva si – žal – rok podala / na usodnem, smrtnem kraju, / pa saj skoraj bova se sestala, / pridi takrat mi naproti v – raju!*⁹¹¹

Spominčica junaka †Francu Groboljšku, ki je padel v bojih za Assiago dne 14. oktobra 1917 je pravicata kontemplacija o prehodu z zemeljskega bivanja v večnost:

[...]
Zrl sem Te odhajati z bojišča,
plavati pod zvezde čez grobišča
v kraj miru, odkoder ni vrnitve, –
po plačilo.
Bilo vas junakov je število
h Knezu ste korakali pojoči,
kjer glasé se večne epopeje ...
Tvoja pot nad morjem solz se boči,
iz trpljenja in težav vodeča,
tja, kjer Kralj junaške čine šteje,
kamor bol ne seže več moreča.

⁹⁰⁹ *Domoljub* XXX, št. 36, Ljubljana, 6. septembra 1917, 428.

⁹¹⁰ *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 11.

⁹¹¹ *Domoljub* XXX, št. 47, Ljubljana, 22. novembra 1917, 560.

Palmo zmage vidim v Tvoji roki,
častno Tvoje zrem odlikovanje.
Kdo opiše Tvoje radovanje? –
Svet pa solz namakajo potoki ...⁹¹²

Zadnja želja (Padlemu Stankotu v spomin), skrita za kratici M. K., je oblikovno dognano besedilo z ganljivo poraznim sporočilom:

Pod cipreso, pod cipreso
rad bi v grobu spaval jaz,
kadar črno mi zaveso
smrt potegne pred obraz.

Listi padejo z drevesa
vrt pokrije beli srež,
a cipresa, a cipresa
spomenik ostane svež.

Svet naj gleda nje zelenje
bere i pomen njegov;
kaj mi bilo je življenje?
Zelen up, – a brez sadov!⁹¹³

Takšna ugotovitev ne velja le za (posthumni?) izjavni osebek, temveč za celotno armado fantov in mož v avstrijski vojski.

Nagrobnica

Varianta posmrtnice je nagrobnica, ki bolj na splošno upoveduje motiv padlih. Kmalu so se poleg bojišč začeli vrstiti grobovi, posamezni ali množični in nastajale so številne spominske pesmi kot izrazi splošne žalosti za padlimi rojaki daleč po svetu. Večina med njimi je padala in umirala v najboljših, najbolj vzdržljivih moških letih, ko bi za dom in domovino resnično lahko storili največ. Spominske verze so praviloma pisali bojni tovariši⁹¹⁴ padlih, zato dajemo tu prednost eni redkih ženskih imen, Marjeta Sršen, ki se jim pridružuje s pesmijo *Ob junakovem grobu*.⁹¹⁵ Dolga pripovedna pesem bi bila rada sočutna, vendar se ji to ne posreči docela, ker najbrž bolj sloni na časopisnih poročilih v zaledju o bojih na frontah kot pa na osebni izkušnji o izgubi ljubljene osebe.

V pesmi *Na vojakovem grobu* je ritem tako hiter, kot da izjavni subjekt smrti sploh ne jemlje zares; nekateri stavki si med seboj logično nasprotujejo. Se je pa Fr. Pavšiču posrečila kitica:

⁹¹² *Domoljub* XXXI, št. 1, Ljubljana, 3. januarja 1918, 9.

⁹¹³ *Domoljub* XXXI, št. 38, Ljubljana, 19. septembra 1918, 396.

⁹¹⁴ Pesmi so tu razvrščene kronološko po letih, znotraj njih pa strogo zaporedje ni upoštevano, ker se objave pač niso mole držati zaporedja smrti padlih.

⁹¹⁵ Črtast zvežič, str. 60–61, Nahajališče: AS, referat II, fasc. 333, Arhiv Slovenca – Pesmi/III. Pogovor Zdenke Primožič z nečakinjo Marjeto Seršen – Koren.

Po svetu širokem divja še prepir,
za taboj pod zemljo je sklenjen že mir,
v trdnjavi najboljši si tu zakopan,
kjer ni se več bati ne krogel, ne ran.⁹¹⁶

Jože Urbanija-Limbarski je to doživljal čisto drugače in gotovo so njegovi *Grobovi junakov* s prestopno rimo in dolgimi vrsticami brez vsakega odvečnega besednega krasja ena najboljših pesmi te vrste:

Galicija zemlja nezabnih, krvavih spominov,
nad tabo obzorje se v solnčno bodočnost odpira.
O, koliko skrila za vedno avstrijskih si sinov –
na sveže gomile poletno se solnce ozira . . .

V dolinici ozki pod gozdno višino Karpatov,
za borno rutensko vasjo se dviguje gomila,
prostorna, visoka, pokriva junakov – pet bratov,
po narodu svojem, po zemlji, ki jih je rodila.

Na skalni višini, na bregu pod bukvo košato,
dviguje ob grobu se križ s pomembnim, preprostim napisom:
Tu spava junak, zaslužil svetinjo je zlato
za čine junaštva. – Strmim z globokim utisom . . .

Tu našel si smrt, oddaljen od svoje neveste,
ki rane krvave ji misel bolestna povzroča,
da v njeno bližino te več ne pripeljejo ceste . . .
Potrta pozdrave ti s solnčnimi žarki sporoča.

Ob cesti, ki pelje v prostrano gališko ravnino,
počiva junak, posestnik in ljubljeni oče.
O kdo bo opisal vso žalost, bridkost, bolečino,
preštel vse solzé, ki žena in deca jih joče.

Potr zrem v ravnino naprej: ob potih in cestah grobovi.
Pobožno obstajam ob njih v molitvi za vrle junake;
kako so mi dragi ti mali in tesni domovi;
ki v svojo ožino oklepajo naše rojake!

Spomin vam nesmrten in večna vam slava, junaki,
za dom in cesarja mladeniško kri ste prelili!
Utihnil bo boj, razgnani viharni oblaki,
spet žarki miru bodo zemlji avstrijski svetili.

In vaše grobove bo s cvetjem ovila narava,
bogato napletla na vaše površje zelenja,
mnog grob bo zaraščen, nezabna pa v narodu slava
avstrijskih junakov, ki dom so oteli trpljenja.⁹¹⁷

Tiha noč na grobih plaka je pesem, v kateri isti avtor nekaj mesecev pozneje žrtev ne sprejema več brez upora. Silijo ga k razmišljanju:

⁹¹⁶ *Domoljub* XXVIII, št. 44, Ljubljana, 4. novembra 1915, 638.

⁹¹⁷ *Domoljub* XXVIII, št. 39, Ljubljana, 30. septembra 1915, 569.

Po bojišču stopal sem potrtr
v polumraku, s puško med mrličī;
v pozni zarji so rudeli griči,
tu okrog pa vladala je smrt ...

Grozne ųrtve, – kri na bojnih tleh;
mnogim danes srce je odbilo,
kopljejo tovarši jim gomilo:
dom miru, počitka v teųkih dneh.

In presunjen gledal sem prizor,
in razmišljāl sem usodo ljudstva:
Kje so srca, kje ljubezni čuvstva,
kje usmiljenja prelepi vzor?

Svet brezčutni, ti-li solz ni mar?
Klic in jok boleštni te ne gane?
Nemo gledaš grozovite rane,
v srcu mrje ti ljubezni ųar.

Ti molčiš; a zvezdnato nebo
se solzi, ko zemljo kri namaka;
hladna noč na grobih tiho plaka,
milo zvezde na gomile zro.⁹¹⁸

Joųe Urbanija-Limbarski naturalistično, sočutno in malo patetično obnavlja boj v spomin *Padlemu tovarišu* v trenutnem mirnem presledku – v zavesti, da tudi on smrti ne uide. Sceno je oblikoval v svobodnem verzu:

Krvavi boj
za hip pojenjal je nocoj.
Sočutna noč hladilni prt
molče razpenja nad Teboj,
ki v krvi spiš ...

Prestana je junaška smrt,
ne čutiš ran,
in strah pred bojem je prestan.

Ob Tebi meč krvav leųi
iz rane teče gorka kri
za dom na bojno polje ...

Junaško si prestal napore,
kot hrabri le junak jih more;
prejel si tam zmagalni venec
in palma te krasi, mučenec.

Naj lahka bo Ti tuja prst!
Naprej! doni iz naših vrst.
Tovariš z Bogom!

---

⁹¹⁸ *Domoljub* XXIX, št. 15, Ljubljana, 13. aprila 1916, 206.

Saj kmalu snideva se tam,
brezčutna smrt preti zdaj nam!

Že spet grmi ...
Tvoj meč vihti zdaj druga roka,
in v drugi Tvoja puška poka.
Ti v krvi pa ne ganeš se,
končano je.

Saj dal si domu na oltar
kar bilo ti je najbolj drago;
na svidenje! tovariš moj,
prišel bom kmalu za Teboj
uživat večni mir in zmago.⁹¹⁹

Limbarski tako kot veliko drugih *Ob tovariševem grobu* refleksivno blagruje padlega in ga časti:

Poznam prostorček vrhu skalnih sten,
ob strani križ dviguje se lesen,
pod njim tovariš, mlad vojak počiva,
po vroči bitki truden mirno sniva.

Na grob kristalne zvezde sijajo,
v dolini boj tovariši bijejo;
o blagor Ti, v deželi onkraj groba;
skončan je boj, prestana svetna zloba.

V gomili hladni rane ne skele,
utešene po domu so solze;
vse, kar v življenju Te je kdaj težilo,
se v zlato krono je izpremenilo.

Zmagalca v raju palma Te krasi,
da name zreš, ob grobu se mi zdi;
Ti v siju raja – tu na zemlji tema
ob grobu me klečečega objema.

V bližini moji si zapustil svet,
nad zvezdami se bova našla spet.
Na svidenje tam v boljši domovini,
ne zabi me trpečega v tujini.⁹²⁰

---

⁹¹⁹ *Domoljub* XXIX, št. 47, Ljubljana, 23. novembra 1916, 611.

⁹²⁰ *Domoljub* XXIX, št. 5, Ljubljana, 3. februarja 1916, 64.

Z navedeno pesmijo si je izdatno pomagal desetnik Viktor Vidmar⁹²¹ v pesmi *V slovo junaku*.⁹²²

*Domoljub*⁹²³ jo je kljub temu objavil, najbrž pieteti na ljubo. Tu je objavljena s študijskim namenom za dokaz, da je procese medbesedilnosti mogoče odkrivati tudi v bogatem pesemskem opusu iz prve svetovne vojne, in to kot kaže prav po zaslugi glasil, ki so jih slovenski vojaki dobivali medse.⁹²⁴

Invalid Jožef Mohor *Padlemu tovarišu* namenja sedem toplih preprostih štirivrstičnic, kakršno je pristno tovarštvo med iskrenimi ljudmi:

Zvezdice medlijo,
luna se potaplja;
v prvih solnčnih žarkih
zadnja teče kaplja.

Kot rubin rudeča,
glej, je kri junaka,
ki ovenčan s slavo
me v nebesih čaka.

Pal nocoj je v boju,
mirno zdihnil vdano;
da bi videl dom še –
ni mu bilo dano.

Bil je zvest tovariš,
priden, kakor mravlja;
srébrna svetinja
jasno ga proslavlja.

Daleč tu na tujem
njega je gomila;
mati nikdar nanjo
solz ne bode lila.

Vendar bodo tebi
svečice gorele,
in iskrene solze
zate, dragi, vrele.

⁹²¹ Prim.: »Poznam prostorček tam vrh skalnih sten, / kjer križ na grobu dviga se lesen; / pod njim prijatelj moj počiva, / po vroči bitki sladko sniva. // Pozdravlja tiho te le solnca soj; / v bližini pa besni krvavi boj. / Oj, blagor tebi onkraj groba / poplačana ti je zvestoba. // V gomili hladni rane ne bolé; / utéšene po domu vroče so željé. / Bridkosti, ki so te težile / v nesmrtni venec so se zlile. // Zdaj venec zmage v raju te krasi /

Morda še meni kmalu zažari / dan svidenja, ki me privede / v nebeški raj in pa do tebe. // Dotlej pa spavaj mirno in sladkó / junak. Naj bo ta pesem ti v slovó. / Raduj se v boljši domovini! / Nikar ne zabi nas v tujini!«

⁹²² Anton Klemenčič, rojen 1895 na Lokvici pri Metliki. Padel na soški fronti leta 1915.

⁹²³ Slike in črtice z bojišč, *Domoljub* XXIX, št. 22, Ljubljana, 31. maja 1916, 299–300.

⁹²⁴ Po kakšni poti, je stvar posebne študije, če je ta še sploh mogoča.

Svečice molitve
jaz ti bom užigal,
ko se tožen duh moj
k tebi bo povzdigal.⁹²⁵

K. L. [= Karl Linhart] je ob posebnem spominu na vse rajne / pokojne posvetil v vojni padlim pesem *Vsi sveti – 1916*. V njej pesnik refleksivno personificira s krvjo namočena tla: »zemljica« noče več »požirati« človeške krvi:

Zemljica bi rada spala
zimsko svoje hladno spanje,
sanjala bi rada zala
spomladanske svoje sanje, –
lovorike, palme zmage
iz naročja bi rodila,
[...]

Drugi del pesmi se prostorsko dogaja na množičnem vojaškem pokopališču. *Vse narodnosti, / jeziki, vse vere, / vse zbrala je tukaj / jeklena usoda.*« Ob grobovih je neskončna vrsta domačih, a tudi ob njim neznanih se marsikdo ustavi: »In solzice grenke / na tujem grobu / preliva oko / človeške ljubezni.«⁹²⁶

Psevdonimni Retenski se na ta dan mudi *Na grobeh* na domačem pokopališču. Tam se domači spominjajo bogvekje pokopanega sina. Le narava je poskrbela zanj: »Iz groba privabila / je zadnji cvet jesen; / kot s solzami kropila / je rosa grob zelen.«⁹²⁷

Splošni znani, a literarnim krogom odmaknjeni pesnik A.[nton] Hribar⁹²⁸ je *Padlim junakom* namenil pesem s prošnjo pomladi, naj pokrije s cvetjem gredice, ki jih »božja dekla, bela smrt / marljivo prerahljava« [= rahlja, prekopuje].

Po skalnih, zritih kraških tleh
posej jim jaglič po grobeh;
Junakom v vek naj trobi
spominščico na grobi!

Junakom sred karpatskih šum
nasěj jim zvončka belih trum:
Z grobov naj jim zvonijo
nesmrtno melodijo.

In na grobéh snežnih planin,
kjer mrè za dom slovenski sin,
na prsi pni planike
junaštva spomenike.

Da nikdar ne pozabi Vas,
junaki, polje, šuma, kras:

⁹²⁵ *Domoljub* XXIX, št. 6, Ljubljana, 10. februarja 1916, 77.

⁹²⁶ *Štajerc*, XVII, št. 44, Ptuj, 29. oktobra 1916, 2–3.

⁹²⁷ *Domoljub* XXX, št. 44, Ljubljana, 1. novembra 1917, 524.

⁹²⁸ Anton Hribar (1864–1953) *Življenje in delo* prim. Leksikon *Slovenska književnost*, 142.

Pomnik Vam bodo stale
planin granitne skale!⁹²⁹

Lorenz Prestor je v ruskem ujetništvu padlim prijateljem posvetil eno svojih številnih pesmi z narečnim pridihom:

1.

Tiše listje nam šumi
Bratov naših ne budi
Spejo tukaj v sredi Rusije
Znami domov več ne pojdejo

2.

Globoko v zemljo smo jih djali
Na grob kriš smo jim postavlj
Spomin ostal bo vekomaj
Bog jim daj nebeški raj.⁹³⁰

Smrtni žetvi mladih slovenskih fantov se je poklonil znameniti pionir slovenskega poklicnega gledališča Ignacij Borštnik.⁹³¹

Kje?

Kako, čuj brusijo sekire
in kose klepljejo povsod...!
Gorje vam, senčnati vi gozdi,
gorje ti, mladi poljski plod!

Orožje v soncu se leskeče,
vrvé v krvavi boj voljské [sic!]
Kdaj vrnete se zmagonosno,
da stisnemo si spet rokè?

Posekani so gozdi hladni
in pokošeno je poljé ...
Ne vračajo se k svojim dragim –
pokriva grob jih – Bog ve kje?⁹³²

Kje so?

Jemal jih je dan in jemala jih je noč,
še v srcih so bili veseli,
vsi v nagljih po prsih, v rokàh rožmarin
in pesmi so srčkane peli.

In nihče ni vprašal, kam fantje gredó
kje duša za njimi zaplače –

⁹²⁹ *Domoljub* XXX, št. 17, Ljubljana, 26. aprila 1917, 200.

⁹³⁰ Luther, *O žalosti niti besede*, 139.

⁹³¹ Prim. Osebnosti, veliki slovenski biografski leksikon od A do L, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 92.

⁹³² Ignacij Borštnik, *Kje?*, *Vili Prinčič (ur.), Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 32.

in nihče ni vprašal, če vrne jih kaj
v zelene se kraje domače.

In nihče ni vprašal, kdo križ zasadi
v peščeno, predaljno gomilo,
ko fantom veselim bo mlado srce
v tujini za vedno odbilo.

Jemal jih je dan in jemala jih noč,
vesele, vse v pisanem cvetju ...
Nazaj pa jih ni, od nikoder jih ni,
ne tihih, ne v srčkanem petju.⁹³³

Kot priča pesem Iva-na Grudna je bil med prvo svetovno vojno če ne prej, znan vseh
mrtvih dan, le da se je praznoval 2. novembra⁹³⁴ in ne 1. novembra kakor dandanes.

Korporal Ivan Gruden se zelo umirjeno spominja tega dne in zajema v svojo pesem
Vseh mrtvih dan, zares vse pokojne, ne samo vojake

Vseh mrtvih dan ... Spomin je vseh,
ki se od nas ločili
po zemeljskih so težkih dneh.
Glej, v božji njivi po grobeh
so se porazvrstili.

V kotičku malem pod zemljo
počiva trup zemljana;
tam solze gorke v grob teko
in prošnje tihe gor v nebo
vseh mrtvih dan zarana.

Očeta že zapustil sin
in mož je tožno vdovo.
Za carja daleč sred ravnin
junak je padel; nanj spomin
nam zbuja tožnost novo.

Rudi [= rdeči]⁹³⁵ pod ognjem se ravan;
za bojem v mirni trati
vojak je našel grob hladan;
zasvetil mu je dan krasan,
v nebá višavi zlati.⁹³⁶

⁹³³ Rudolf Maister, Kje so?, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 24.

⁹³⁴ V krščanskem kulturnem krogu je pač imel drug pomen – vernih duš v vicah.

⁹³⁵ Ruda je posamostaljen pridevnik ženskega spola in pomeni rdečo snov. Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Založba ZRC SAZU, Tretja izdaja, Ljubljana 2016, 655. Vprašanje je, ali je tu glagol uporabljen izjemoma ali je bil v avtorjevem krogu splošno znan.

⁹³⁶ *Domoljub* XXIX, št. 44, Ljubljana, 2. novembra 1916, 574.

PISMO

Že naslov priča, da je temeljno vprašanje te literarne vrste stik, povezava. Tematizirajo jo pošiljatelj, naslovljenec, sporočilo in točke njegovega sprejema ali oddaje. Osrednje gibalno tega imaginarnega dopisovanja je vprašanje fizične eksistence. Motivom zunanjih okoliščin se pridružujejo diferencirani razpoloženski motivi, ki pričajo o individualnosti in delni intimističnosti besedil te literarne vrste. Pisma skrajšujejo razdalje med odsotnimi, naslovniki so praviloma resnični, le redko imaginarni.

Prejšnjo in tukajšnjo rubriko povezuje *Izgubljeno pismo na doberdo- planoti leta 1917*, saj gre za posmrtnico, lahko pa tudi nagrobnico, ki jo je Anton Seliškar⁹³⁷ posvetil za tiste čase mladoletnemu⁹³⁸ »†Mirku Verbič-u, kadetu pri metalcih min v spomin!«:

Osemnajst mladih let,
ujetih v zeleno vojaško obleko,
pod težo puške, patronov in nahrbtnika,
beži od povelja do povelja ...

Dan in noč nastavljajo jih
sovražnim brzostrelkam,
sovražnim bajonetom,
lastnim topovom,
in samokresom krvnikov,
ki za nami gonijo nas
mlado zver na plen ...

Nocoj je lep večer,
mirna je Doberdo-planota,
vse spi! O, blagor njim,
vsi oni, ki nocoj že spe,
nikdar v življenju tem
se ne zbude ...

Nocoj je lep večer,
igram se s puško,
tovariša več nimam živega,
igram se s puško, premišljujem:
Kaj bi povedali vsi bataljoni,
ki so na Doberdo-planoti obležali.
kakor storži se mi zde,
veter jih na tla je stresel,
nad njimi smreke pa šume,
najlepšo pesem novih dni,
ko človek – zver
postane človek – Bog.

Nocoj je lep večer,
še na mater se ne spomnim,

---

⁹³⁷ Treba ga je ločiti od Toneta Seliškarja!

⁹³⁸ Polnoletnost se je tedaj štela od 21. leta naprej.

še dekle mi je vsa tuja,
ob prelepi misli novih dni,
ki jih srce ne doživi ...

Osemnajst mladih let,
ujetih v zeleno vojaško obleko,
sredi mrtvih bataljonov,
igra se s puško, čisti bajonet
in čaka novega povelja ...

O, blagor vam,
vi mrtvi bataljoni,
vas je pobratila
vse oprasčujoča zemlja;
mi pa moramo obsedeni
ubijati in misliti na zlati čas,
ki ga srce ne doživi ...⁹³⁹

Kljub pripovednosti pesem ohranja tudi lirično napetost in je ena najboljših v obravnavanem opusu.

Korporal Ivo [Gruden] pošija *Mamici za god* objavljeno⁹⁴⁰ pesmico in se ji priporoča za molitev, da bi se lahko kmalu vrnil k njej. Tudi naslednje leto ni pozabil nanjo, toda s pretresljivo novostjo:

Že v četrtrič rože vzcvete
spletam ti za god,
kar je zginil mir 'z dežele,
boj se vnel povesod.

Tretji sin ti že podajal
roko je v slovo,
eden le je še prihajal,
dveh nič več ne bo ...

Vem, o mati, da presilna
bol je delež tvoj,
a beseda tolažilna
mal naj dar bo moj!

Čuj me! Gori tam zvezdice
božje že vedo:
zopet kmalu nam stezice
tamkaj se snido.

In zato v tolažbo, mati,
naj ti bo spomin:
dva sta srečna v zarji zlati
gori vrh višin ...

⁹³⁹ Anton Seliškar, 1915–1918, *Oproščenje*, Samozaložba, Maribor 1923, 19–20.

⁹⁴⁰ *Domoljub* XXX, št. 11, Ljubljana, 15. marca 1917, 127.

Eden le ti zdaj podaja
rože te za god
z vročo željo: mir iz raja
Bog ti daj povsod!⁹⁴¹

Tu se prvič pojavi kot konkurenčna moškimi avtorica Gorenjka M. J. s pesmijo *Pošte ni ...* Škoda, da ne vem(o) njenega imena. Pesem je žensko klepetava, verzi ji tečejo ne-verjetno gladko, dekleta, ki zaman čaka na odgovor, se je že sprijaznilo z dejstvom, da ga ne bo dočakala in to slutnjo ji potrjujejo tudi neprijazni ptiči:

Fant je moj na vojski, Ruse strelja,
vzela ga je tista žalostna nedelja,
ko so ob vogleh na liste rmene
gledale s solzami plahe žene,
jokala prestrašena dekleta,
zgrinjala se deca krog očeta,
fantje pa se delali vesele,
v tiho noč so pesmi jim donele,
da večer je lep, da bo zavber dan,
da marširali bodo v tujo stran.

Vsak dan pošto pazim, upam, čakam,
tedne čakam, pišem sama, plakam,
v solzah plavajo mi črke črne,
poštar pride, moja pisma vrne.
O Vsih svetih bila bi poroka,
zdaj pa? – V srcu misel stoka:
fant na vojski, morda že pod rušo
molit prosi me za revno dušo.
Oj. Marija, vem, ti si mimo šla,
milo, vsmiljeno ga pogledala?

Vsaj za eno, zadnje pozdravilo
dala bi škrjančku naročilo,
ki je polko plesal mu nad njivo,
lastavko poslala lahkoživo,
ki je strigla zrak mu okol strehe,
prepelico, ki je sredi lehe
drobno mu v veselje prepelila,
da bi še enkrat ga zveselila,
pa jih ni in ni; solnca šli iskat
daleč so od nas, dol na laško plat.

Črni vran s požrešnim kljunom kraka,
se ponuja, moje pošte čuka,
sivi sokol krili si peroti,
daleč tja za Vislo je na poti
jastreb se srdito z lipe čmeri,
plen diši mu, tja na sever meri

⁹⁴¹ *Domoljub* XXXI, št. 12, Ljubljana, dne 21. marca 1918, 133.

kljuvat očke bi ta družba rada,
kopat s kremplji v prsih srca mlada,
ko se vrnejo, pošto prineso,
da moj fantič spi, in da vstal ne bo.⁹⁴²

Druga pesem *Stari oča*, upesnjuje ostarelega vojaka, ki se je sredi 19. stoletja pod vodstvom Radeckega tolkel v avstrijski vojski proti Italijanom na naštetih bojiščih in v skladu z moralno pravičnostjo verjame, da se jim bo sedanja vojska maščevala za njihove poraze. To je bilo pač še čisto na začetku prve svetovne vojne, ko se Italija še ni priključila antantnim silam:

Na zapečku stari oča
star kot zemlja, gluha kot buka,
kadar pridem mimo njega,
pa za ramo me pocuka.

'Franca, daj, preberi starcu,
kaj že neki vojska pravi,
al jih bodo? – Al po starem
naš se regiment postavi?'

Pa mu kažem novi Glasnik,
vpijem, – vse po vrsti greva
skozi Ravarusko, Krasnik,
v Belgrad, Šabac, do Valjeva.

Kam že noter na Francosko
nemška vojska se razteza;
o Angležu, da mu ladje
Prus na dno morja pogreza.

'Saj sem rekel, saj sem pravil,
Bog sedaj cesarje vaga.
To jo bodo izkupili,
naša bo nazadnje zmaga.

Kupljen je bil Garibaldi,
z zlatom plačan od Angleža,
zdaj bo pa na njega padla
močne božje roke teža.

Uj kako grdo Francoz je
nas na Laškem osleparil!
Zdaj ga bo s pravično šibo
Bog po tilniku udaril.

Bog drži s cesarjem sivim,
ž njim in z našo domovino:
maščevana bo Madženta,
maščevan bo Solferino.'

---

⁹⁴² Domoljub XXVII, št. 42, Ljubljana, 15. oktobra 1914, 679.

Tu umolkne stari oča,
solzo z lica si obriše,
pa z zapečka se pomakne
k nam do mize, v kotu hiše.

'Naš bo zmagal, to vam pravim,
naš, ki samo svoje brani.
Da bi še Radecki živel,
da bi zdaj mu stal na strani!

Ej, Radecki s sivo glavo
pa s patnoštrom v veli roci
jo je jahal v boj krvavi ; –
– Mož –, da ni jih več, otroci!

To sem sklenil, ko izdahnem,
ko počivat v grob se vležem,
prva pot mi bo v nebes h
k njemu, da mu v roko sežem.

Zdaj tam gori vojsko vodi,
prosi, da bo Bog pomagal;
in zato se zanesimo:
Naš bo zagotovo zmagal.'

Na zapeček zleze oča,
tajno tiho je po hiši.
Na patnoštru le rožljanje
jagod se z zapečka sliši.⁹⁴³

Šaljiva pripovedna pesem v štirinajstih vrsticah deluje blagodeno s svojo uvidevnostjo do starega očeta, katerega vojaška zainteresiranost je imenitno inscenirana.

Uredništvu *Domoljuba* je tako ugajala, da jo je v odlomku od osme do enajste kitice ponatisnil še naslednje leto: »*V spomin nam prihajajo vrstice, ki jih je napisala že lansko jesen »Gorenjka« v našem listu v pesmi 'Stari oča'.*⁹⁴⁴

Tretja pesem *Rožmarin zaliva, upa* ...od iste avtorice še zmeraj gladko teče, njeno sporočilo pa je melanholično, podobno številnim drugim, kako matere kljub zaupnim molitvam zanje zaman čakajo vsaj na pošto od njih:

Ne odneha; le zaliva
skrbno rožmarin,
in srce si z upom polni,
da se vrne ljubi sin.
Ko odhajal, mati v solzah
naredila mu je križ:
Bog te čuvaj, dragi sinko,
da se kdaj ne izgubiš!
Zate bom noči prečula,
in molila zate dni;

⁹⁴³ *Domoljub* XXVII, št. 44, Ljubljana, 29. oktobra 1914, 709.

⁹⁴⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 21, Ljubljana, 27. maja 1915, naslovna stran (321).

rožmarin bom zasadila,
 ki naj up mi okrepi.
 Lučka bo pred Njo gorela,
 ki mi lajša vso boleost,
 vse bom srčno prebolela,
 če bo čista Tvoja vest.
 In odšel je sinko zlati
 šel junak v krvavi boj,
 je s slovenskimi sobrati
 se boril za narod svoj.
 Mati pismo je pisala
 in prosila je gorkó,
 naj jo s črko vsaj obišče,
 da ne bo solzno okó.
 'Rožmarin ima zelenje,
 ki mi znači upanje;
 skoro čutim v njem življenje.
 Ti se vrneš skoraj že.'
 Toda sinko v dalji umira,
 pisma, mati, ni več bral.
 Rožmarin že tudi hira:
 sinko v boju tam je pal.⁹⁴⁵

Vse te tri pesmi so fiktivne in se ne nanašajo na konkretne osebe. Zato so tudi lahko lahkotne, je pa v tej zadnji z motivom »rožmarina« in »slovenskih sobratov« zaslutiti zavestno narodno pripadnost.

Pošiljatelj *Fr. Demšar z Malenskega vrha* služi za naslov pesmi v obliki pisma domačim. Tu se topografski podatki med seboj ujemajo, o avtorjevi identifikaciji ni dvoma.⁹⁴⁶ Poleg pozdravov se ponavlja kontekst, ki na začetku vojne morda še ni bil tako krut, kot pozneje:

Pozdravljam Vas iz tega kraja,
 kjer strel nas noč in dan obdaja.
 Žvižganje krogel, grom topov
 vsak dan za nas pozdrav je nov.

Pozdravljam ljube vse vaščane
 in znance vse tja čez Poljane,
 Pozdravljeni bodite vsi,
 če tu za dom prelijem kri.

Koleno mi za mizico je,
 globoki jark posestvo moje.
 Tu ždim in čakam noč in dan,
 dokler sovražnik ne bo vgnan.

⁹⁴⁵ *Domoljub* XXIX, št. 45, Ljubljana, 9. novembra 1916, 587.

⁹⁴⁶ Še toliko manj, ker sta se med drugo svetovno vojno vključili v tovrstno ustvarjanje tudi dve njegovi hčeri ali vnukinji. Prim. Marija Stanonik, Anonimno pesništvo iz narodnoosvobodilne borbe v Selški in Poljanski dolini, *Loški razgledi XXII, Škofja Loka 1975*, 241–258.

Naj bo trpljenje Bógu v slavo
ki čuva naj nam očetnjavo;
če krogel pa pojenja blisk,
do neba čul se naš bo vrisk!⁹⁴⁷

Topničar Luka Tom s Trojan na Kranjskem je že spomladi leta 1915 podpisan pod pismom z zelo stvarno vsebino: »*Ker sem ravno dobre volje, Vam povem še to-le*«:

Iz vojske Vam poročam,
le žalostne reči.
Drugače pač ne morem,
drugače pač mogoče ni. –
Kaj tu ljudje trpijo,
popisat se ne da.
Govorit le tisti more,
kdor vojsko sam pozna. –
Tud Vi doma trpite,
trpi pač celi svet –
a, kdor v vojsko mora,
ta je najbolj zadet. –
Zatorej potrpite,
saj bo enkrat boljše še.
Ko enkrat vojska mine,
bomo radvali se. –
Zame ne skrbite,
sem vedno čvrst in zdrav.
Četudi včasih lačen,
vedno mi je prav.⁹⁴⁸

Domoljub ga je širokogrudno objavil. Obstaja pa tudi možnost, da je pesem nastala po naročilu za dvigovanje morale med vojaki. Za drugo pismo *V tolažbo svoji dragi družinici* to velja še toliko bolj, saj je klasično pismo o – tokrat seveda bojnih – novicah na strani pišočega z izrazi topline do vseh domačih in upanjem, da bo še vse dobro:

Tuje snežne ve poljane –
gosto s kočami sejane,
kjer odmeva vojne glas;
mrzla burja tukaj vije,
redkokdaj nam solnce sije,
redke je vesel obraz.

V kočah revščina domuje,
jok in stok povsod se čuje;
od topov zamolki grom.
Strojne puške tu regljajo,
repetirke prasketajo,
bleda smrt ima svoj dom.

⁹⁴⁷ *Domoljub*, leto XXVIII, šte. 33, V Ljubljani, dne 19. avgusta 1915, 485.

⁹⁴⁸ Za brambo domovine in čast Avstrije / Slike in črtice z bojišč, CXLIV/ *Domoljub* XXVIII, št. 15, Ljubljana, 15. aprila 1915, 235.

Misli moje čez dobrave
in čez bojne te planjave
v rodni dom mi pohite.
Nič ne moti jih grmenje,
ne topov ne pušk šumenje, –
ne sovražne tam vrsté.

Čez poljé in čez dobrave
pošljem mnoge tja pozdrave v hišo belo sred vasi.
Moji dragi tam so zbrani,
ljubi mi obrazi znani,
tam obitelj moja si.

Mama deci tam šepeče,
solza ji v očeh leskeče:
'Ljubi Bog ga var'je naj'
Z molkom v roki tam trepeče
prosi vdano in goreče:
'Vrni Deva ga nazaj!'

Ljuba ženka, deca blaga,
stara mamica mi draga:
V duhu vedno sem pri vas.
Saj bo vojna le minila,
midva bova se vrnila,
Dan vesel bo ta za nas!⁹⁴⁹

Pesem *Prijatelju* je jezikovno in pesniško nadarjen župnik-infanterist Janko Maierhofer pisal veliko bolj odkrito in neposredno. Vsa čast *Domoljubu*, da je bil pripravljen objaviti tudi pesmi s kritično vsebino na rovaš najbrž kar budne cenzure. Vendar bi bilo treba preveriti, ali so res prihajale s fronte ali so jih naročeno pisali najeti avtorji. Oblikovno so namreč tako dodelane, da si je težko misliti, da bi jih kdo pisal v takih razmerah, kakršne so v pesmi opisane.

Doma smrčite na blazini perni,
kosti pa moje so na tleh v kaverni;
pod dile sega nam ostudna luža,
ki vojne kvarni zrak nam še okuža.
Čez dan ležimo – stlačeni slaniki,
ponoči mahamo – čvrsti vojniki!
Zdaj puška, bajonet in zdaj lopata
je v rokah nam sred kamenja in blata,
Nad glavami pa kakor suha toča
odbijajo se krogle – muz'ka vroča.
Žž-bum! Žž-bum pritiskajo kanoni,
ki vžiga jih sovražnik Makaroni;
a mi stojimo trdno kakor skala,
da Trsta laška zver ne bo pobrala.
Bog daj, da s soško bitko bi deseto

⁹⁴⁹ Slike in črtice z bojišč, *Domoljub* XXIX, št. 2, Ljubljana, 13. januarja 1916, 24.

odnesel jaz kot prej še celo peto!
Pri sv. maši tudi se me spomni,
tako pomagaš v stiski mi ogromni.⁹⁵⁰

Le koga je najel *Domoljub* za pesmi, ki se je zmogetel vživeti v trde razmere vojakov na fronti in to spraviti v dognano obliko s finim humorjem.

Je pa res, da so bili vpoklicani tudi bogoslovci in duhovniki kot kurati in kdo od njih je imel tudi pesniško žilico.

Mati piše pismo belo je pesem Alojza Gradnika pod naslovom *Grob v tujini*.⁹⁵¹ Poglavlje o kronološkem vidiku pesnjenja med prvo svetovno vojno s Karpati in Ogrsko daje od slej tej pesmi zgodovinsko ozadje. Zaradi spevne melodije in otožnega dialoga se je tako priljubila, da se je sfolklorizirala:

Mati piše pismo belo, si še živ, ne pišeš nič,
pismo v ogrsko deželo v kljunčku nese droben ptič.

Tam, kjer gore so Karpati, tam ni cest ne belih hiš,
tam na zeleneči trati, grob stoji, na grobu križ.

Tam se drobni ptič ustavi, pismo belo izpusti,
veter zašumi po travi, grob pa tiho govori:

Reci mamici preljubi, da mi je prav dobro tu,
naj še ona pride k meni, jaz ne morem več domu.

Mati čaka, čaka, čaka, kje si tako dolgo bil,
mali ptiček pa zaplaka, mati mrtev je tvoj sin.⁹⁵²

Treba je ločiti med obliko pisma in motiviko pisma. Navedene pesmi so v obliki pisma, medtem ko sledi pripovedna pesem v folklorni poetiki z motiviko pisma *Mati kliče sina*.

Dvajset štirivrstičnih kitic dolga pesem o sinu, ki kot Marijin častivec odide v vojsko je prav dramatična. Mati joče za tremi padlimi sinovi, četrtega pa objokuje zaradi sporočila, da je izgubil vero. Zanj moli kakor je sv. Monika za sina, pozneje sv. Avgušтина. Sin je v boju ranjen in zdaj prosi Božje ljubezni. Približa se mu kurat in ranjenec se z njegovo pomočjo spravi z Bogom:

Mladenič pri vojakih
po domu hrepeni,
med tovariši edini,
ki Marijo časti!

Mami napiše pismo,
tako ji govori:
Pravila si mama o Bogu
in nebesih,

⁹⁵⁰ *Domoljub* XXX, št. 2, Ljubljana, 11. januarja 1917, 22.

⁹⁵¹ Za objavo prim. Alojzij Bolhar (zbral in uredil), *Mati: knjiga o slovenski materi*, Družba sv. Mohorja, Celje 1930, 37.

⁹⁵² Ponarodela, *Mati piše pismo belo*, Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, 178.

teško tukaj verujem, ker duš ni v
telesih.

Vse to so samo še pravlјice,
ki otrok jih verjame,
za mene ni več resnice,
in vere ni več zame.

Ko mati pismo prejme,
tako mu odgovori,
tri sine sem že poslala
za domovino četrti si

šli ste vernega duha
Trije že mrtvi jaz jokujem,
tebe pa objokujem, ker si
pozabil na Boga!

Takole mati moli!
O, dobri Jezus daj –
mu spoznanje sv. Avguština,
materi pa zopet sina,
pripelji ga nazaj.

Pred tabernakljem, mati solze toči,
duša žarek ji ogreva,
čuje glas se ji dozdeva:
Upaj sinko boš vrnil se!

Grom potihne na bojišču,
vik in krik,
le med mrtvimi šepeče konjenik:

Mati, zlata moja mati,
kaj te ni,
naj povem ti, da verujem
kakor ti.

Pridi k meni in povej
še enkrat,
kot si mi otroku srečnem
tolikokrat!

O, mama kako rad bi o Bogu
zopet čul,
o ljubezni božji,
preden bom umrl

Že bled obraz, se k njemu sklanja:
Kaj bi, sinko rad?
Zdiš se mi zelo vznemirjen,
čeravno tako si mlad.

Bog te kliče, poslušaj, moli!
Vse ti odpusti,

le odkrij mi srce svoje,
in vse, kar te teži.

Dolgo je duhovnik blagi
pri njemu se mudil,
in mladenič ves spokorjen
po materi se je solzil.

Rad še pred mamu bi pokleknil
iskesan,
bi jo prosil odpuščanja
jaz solzan.

Pa preblizu smrt je bela
tu že stoji,
k mami več ni mogoče
priti mi

Le izročite mami pozdrave,
pošilja jih njen zadnji sin,
ki umira tu v daljavi.
Umolknil je zvon iz domačih lin.

Mati pismo je sprejela,
vojni kurat ga je poslal –
v pismu ji tako opisal.
sin v Bogu je zaspal.

V cerkev mati odhiti,
pred tabernakljem srce joka,
iz oči solze teko
mojega najmlajšega k meni več ne bo.

Hvala ljubi Jezus moj,
ustnice šepetajo:
ovčko si poklical v stajo,
sin izgubljen je zopet moj in tvoj.⁹⁵³

Silvin Sardenko kot starejši duhovnik ni bil vojak, a se je vživel v vojaka na fronti s svežo motiviko kmečkega doma:

Ali vam je že odcvêtel
ajdov cvet?
Ali vzeli ste čebelam
ajdov med?

Ali že je ravni travnik
pokošen?

---

⁹⁵³ To pesem je Viktorju Levovniku pripovedovala stara mamica, Justina Serajnik, potomka Miklove Zale. Piše se Justina Mikelj [V *pismu je priimek Mikelj*] Pripoved napisal in uredil: Viktor Levovnik.

Pismo Viktorja Levovnika Marti Koren, datirano z datumom: Zelovec, 9-Junija-1994, tipkopis, 4 listi, format A4. Hrani Marija Stanonik.

Ali že je križ ob hiši
narejen?

Ali vam že poje čizek
s praznih njiv:
Mrtvi snopi, mrtva polja.
Jaz sem živ.

Mati, kruha mi pošljite
ajdov hleb;
oče, od medu mi dajte
sat prelep!

Sestra, s travnika poveži
šop cvetov,
tam od križa mi pošljite
blagoslov!

Morda pišem zadnje pismo
z. bojnih njiv.
Smrt kosi široko. Čudež –
kdor je živ.⁹⁵⁴

Mlademu možu piše »/m/lada vdova svojemu v ujetništvu umrlemu soprogu« res pismo, toda to je vložnica in hkrati posmrtnica v obliki pisma (posthumnemu) naslovniku:

Oj listek drobni, listek beli,
z rdečim križem znamenjan;
mi mlado vničil si življenje –
nenadno bil si mi poslan!

Pet mescev komaj je preteklo
v zakonu svetem tihe sreče,
in zbruhnila je strašna vojna
zadala rane je skeleče.

Kako si delal in se trudil
na domu svojem od mladosti!
Veselja vžil si tu le malo,
pil večkrat kelih si britkosti.

Bodočnost krasno si osnavljal,
življenje lepo slikal mi;
a zraven si pristavljal stokrat
da človek le en čas živi.

Hvaležno si sprejel svetinjo
ko je ločitve dan napočil;
a slutil si, da se ne vrneš,
Mariji takrat si me zročil.

O dragi! Kje so zlati upi,
Kje nade, ki si jih gojil?

⁹⁵⁴ *Domoljub XXVIII, št. 44, Ljubljana, 4. novembra 1915, 639.*

Vse krut sovražnik je uničil,
brez čuta kri ti je pretil.

O, da bi mogla tja v tujino
poljubiti zeleno rušo,
srce na grobu umiriti
razkriti Tebi bolno dušo!

Za dom srce je Tvoje bilo,
zdaj daleč proč si pokopan;
tolaži me le misel ena,
da svidenja zasije dan.

Oj, z Bogom, Ivan nepozabni!
Ti kliče žena še v slovo;
pa moli zame tamkaj v raj,
da v veke združil naju bo.⁹⁵⁵

Jožef Mohor, invalid.

Pismo je oblika dialoga med odsotnimi osebami. Dialog je navzoč tudi v pesmi *Vprašanje in odgovor*, zato jo je najprimerneje uvrstiti v to rubriko, čeprav se ji izmika tudi po splošnem oz. množičnem naslovljencu. Zato tudi izjavni osebek govori v imenu vseh kategorij čakajočih in hrepenečih iz družinskega kroga:

Kdaj se boste povrnili,
hrabri fantje in možje –
na domove osamljene?
Vidimo se kmalu že?

Vaša srca vsa potrta –
polna so pričakovanj;
pridite, da uresniči
dan se naših srečnih sanj!

Čaka deca, pričakuje
truma mater in žená;
koliko spolzelo zdaj je
za vas bridkih že solzá!

Pridite, da spet zasine
domom sreča mirnih let!
Pridite, da zaživeli
bomo raj družinski spet.

Odgovor je enako hrepeneč, toda čustveno zadržan zaradi dolžnosti, ki jih odsotni opravljajo in cilja, ki jim je naložen. Jože Mohor je dobro zadel modalnost obeh pesmi: domačnostno žensko in moško svetno plat življenja:

Ljubi otročiči naši,
naše matere, žené!

⁹⁵⁵ *Domoljub* XXIX, št. 11, Ljubljana, 16. marca 1916, 149.

Kakor vi – mi hrepenimo;
vaše – naše so željé.

Ena ura ne poteče,
bodi bridka, lahka nam,
da bi misli koprnečih
duš ne pohitele k vam.

Kmalu, kmalu – potrpite –
zopet pridemo domov;
kmalu, prej ne, kakor strta
sila bo sovražnikov.

Upajmo, da skoraj pride
svidenja slovesni čas;
potrpimo in molimo,
da bo Bog se vsmilil nas.⁹⁵⁶

Pismo (Šterntal 6. 8. 1918), v katerem osamela mati v smrtni slutnji vabi sina domov⁹⁵⁷
– je vložnica, toda v zadnji kitici izjavni osebek izstopi iz nje s kritično poanto: »*Mati, mati, prazne nade! / Cesar rabi fante mlade, / če mre mati – kdo se zmeni? / Vek dvajseti prosvetljeni!!...*«⁹⁵⁸

Križajoča se pisma

Jaz vežem ti blazinico,
ker v strelskih jarkih je trdo,
na kamnu sanjati ne moreš
o ljubici osamljeni,
ki čaka Te že leta tri!

Ti vežeš mi blazinico,
pod mojo glavo je mehko,
na topli zemlji jaz ležim
in sanjam le o ljubici,
ki čaka me že leta tri!

Objela me je črna noč,
srce mi stiska, misel grize,
blazinico bi vezala,
če ne bi duša plakala,
ker v strelskih jarkih je težko,
lahko je le umreti!

Objela Te je črna noč,
tudi meni srce stiska, misel grize,
črna zemlja vseokoli,
še geniti se ne morem,

⁹⁵⁶ *Domoljub XXIX*, št. 12, Ljubljana, 23. marca 1916, 163.

⁹⁵⁷ »... / *Ti pa blodiš po tujini, / bajè v blagor domovini; / čudna taka domovina / ki zahteva to od sina.*

⁹⁵⁸ Snopič 19, 13.

ah, spati bilo bi lahko,
težko je le bedeti!

Ti molčiš, Ti mojega srca utrip,
ker blazinice poslati ti ne morem,
predaleč je Galicija, preblizu bolečina,
ki tlači nas in pači,
da sama sebe ne spoznam!

Ti govoriš mi noč in dan,
zemlja prinaša Tvoje glase,
zemlja moje besede v srce tišči,
ne pusti do Tebe zazveneti:
Ljuba moja, moral sem umreti!⁹⁵⁹

Drugo pismo je ostalo nedokončano:

Dolgo, Menda že deseti dan
kakor krt je v rovu zakopan.
Nima kruha, nima ga požirka.
V žepu tesna ura repetirka
trka, trka kakor bela smrt,
tiha tkalka tke mrtvaški prt.
Ali v možu jasen up se vname,
izpred srca drobno pismo vzame –
sladko pismo kakor šopek rož:

'Ljubi mož!
Glej! Odšla je grenka ura moja,
da odšla bi skoraj tudi tvoja.
Naša lipa ziblje cvet dehteč,
jaz pa sinka: nisem sama več.

Tvoj v obraz je – ves je v rožnih krasih.
Moj v oči je – ves je v solzah včasih.
Kaj sem tožna mislila si spet:
da si ranjen, mrtev ali vjet?
Piši, piši in me utolaži!
V strahu čakam kot na smrtni straži ...'

Temna pesem. Divji ptič šrapnel
krvožejno mimo je pripel.
Mož se skloni. Ves obraz uho – – –
Čitaj! Ti si varen pod zemljo.
Spet se dvigne s pismom iznad rova. Čita:
'Letos polna blagoslova
žitna njiva je kot gozdič zlat:
pri kozolcu zmanjkalo bo lat.
Šimeljna so vzeli nam dragonci
– ej, kako se nesel je pokonci –
Hlapec Primož nam omaga skor,

⁹⁵⁹ Anton Seliškar, *Oproščenje* 1915–1918, 21–22.

dekli Mani sem zaprla dvor.
– In še nekaj. Stari. Bajt se ženi.
No neveste danes so poceni ... –
Pridi, pridi kmalu, ljubi mož!
Piši, kadar pismo to doboš.
Dva pozdrava sprejmi preiskrena:
Sinek tvoj in tvoja Magdalena.'

In še dvakrat, trikrat bral je spet
sladko pismo kakor rožni cvet.
Droben list je zganil čez kolena.
In srce nareka.

'Ljuba žena!
Sinka torej! Danes še jasneje
vem, zakaj jih branim naše meje.
Blizu, komaj metrov petdeset
se nam skriva top sovražnih čet.
Pa ne boj se, moja Magdalena.
naša moč je le preveč jeklena,
da ne strla bi sovragov v prah.
Zdrav in svež sem kakor gorski mah.
Mora k zmagi vstati domovina –
ženko branim, branim tudi sina.
Ah! ta misel .. .'

Proti luči zlati
list je dvignil, če bo mogla brati
ljuba žena ljubljeni pozdrav.

Ptič šrapnel je mimo jarka šinil
kakor senca mož je v rov izginil –
pregloboko, da ne bo več vstal.
Kdo bo vojno pismo dokončal?⁹⁶⁰

Anton Seliškar si je omislil pisemski dvogovor med zaljubljenim parom. *Križajoča se pisma* so ubrana v medsebojnem čustvovanju, kar nakazujejo prvi verzi v prvih štirih kiticah, ki so enaki, le zaimsek se spremeni:

*Jaz vežem ti blazinico : Ti vežeš mi blazinico
Objela me je črna noč : Objela Te je črna noč*

V zadnjih dveh kiticah pa se paralelizem membrorum zaobrne v antitezo:
Ti molčiš, Ti mojega srca utrip : Ti govoriš mi noč in dan

Šele zdaj se moški izrecno izda za posthumni izjavni osebek.

---

⁹⁶⁰ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 654–655.

PUBLICISTIČNI ŽANRI S PREVLADO EPKE ZVRSTNOSTI

Zadevna strokovna literatura v tej zvezi govori o publicistični poeziji in publicističnih žanrih. Ti že s svojimi imeni dokazujejo, da je ugotovitev o publicistični poeziji v tem času ustrezna. Ta besedila so tesno navezana na kontekst, predvidena za takojšnjo uporabo. Postarani delujejo kot članki v zavrženih časopisih.

Kronika / humornica

ni stalna literarna oblika, ampak si te lastnosti pridobi le v izrednih razmerah. V tukajšnjem opusu obstajata dve: a) *klasična*, toliko mimetična, da lahko zgodovinarju pogojno služi za vir podatkov. Tematizira retrospektivo v daljno ali bližnjo preteklost. Blizu je folklorni epiki. b) *Péta, kupletna, glasbena kronika* se praviloma poje po kaki znani melodiji, besedilo pa se vedno znova aktualizira času, prostoru in občinstvu primerno. Označuje jo torej dnevničarstvo, podano v razvedrilni obliki. Semantično polje kronike se je razširilo kot ime za nekaj kratkočasnega, zabavnega. Začela je dobivati tudi pomen preproste pesmi kot take.

Prvo mesto si zasluži pesem *Na gologorski višini*, s katero je korporal Ivan Gruden ohranil »/s/pomin na ognjeni krst. 26. avg. 1914.« komaj mesec dni po vpoklicu v avstrijsko vojsko:

Za gališko tam ravnico
sveti se krvavi zor;
v boj za zmago in pravico
hrabro stopa tretji zbor ...

Tam sovrag preti. Zasesti
rodno zemljo hoče nam,
V boj junaki, domu zvesti!
Trud sovraga bo zaman.

Na višino gologorsko
vgnezdi se ga zbore tri.
Nič strahu! Kot vselej moško
v boj naš hrabri zbor hiti ...

Že zasveti se v daljavi
v nočni uri bojni žar,
in odmeva po planjavi
groma prvega udar.

Hrabri vsi, junaki čvrsti
v boj krvavi se spuste,
v žaru ognja v dolgi vrsti
brž jih mnogo polové.

Puška poka, meč se bliska,
dviga v zrak se črna prst:
roj naš vedno bolj pritiska
v sredo vseh sovražnih vrst.

Zmage dan! Zdaj na Karpate
hrabri zbor na bojni ples,
Ruse je povabil v svate.
Nov se vnel je bojni kres.

Zopet zmaga. Vse priznanje!
Bil pohod je zmagovit.
Iz dežele bil pognan je
naš sovražnik ves srdit.⁹⁶¹

Spopad z Rusi se je zanje srečno končal, saj o žrtvah ni besede.

Natanko čez eno leto je prišlo *Voščilo za god iz Galicije, dne 26. julija 1915*, za praznik svete Ane in spomin na začetek prve svetovne vojne. Italija tedaj še ni prestopila k antantnim silam, zato je kljub »silnim težavam« »vojske prekrvave« še vedno obstajalo prepričanje v avstrijsko zmago:

Že zopet god je sv. Ane
obletnica je vojske zbrane,
ki verno čuva Vam domove
junaško proži še topove.

Borimo se za dom, cesarja
in mile Avstrije vladarja.
Prestali silne smo težave
ob bojih vojske prekrvave.

Pač pomnil bo Moskal krvavi
kak' besno bije Kranjc po glavi.
Naj čuti Nikolaj in vsa Rusija,
kaj Avstrija zna, kaj Nemčija!⁹⁶²

»Miha Burger, 18 letni vojak iz Meje pri Smledniku piše staršem: 'Dragi moji starši! Predvsem Vas lepo pozdravim ter Vam naznanim, da grem na bojišče, nad Rusa.'«

Bobni bodo ropotali,
pot krvavo nam kazali;
takrat nate, ljubi dom,
enkrat še pomislil bom.

Takrat v duhu Vas objamem,
zadnjikrat slovo še vzamem;
desno roko Vam podam:
kam sirota grem, ne znam.

Z Bogom bratje in sestrica!
Puška bo mi zdaj družica;
kruh vojaški jedel bom,
zvon mi bo zdaj bojni grom.

⁹⁶¹ *Domoljub* XXIX, št. 19, Ljubljana, 11. maja 1916, 259.

⁹⁶² Slike in črtice z bojišč, *Domoljub* XXVIII, št. 32, Ljubljana, 12. avgusta 1915, 469.

Krogle bodo zdaj letele
in granate bodo pele;
morda zadnjič čez gore
pozdravilo moje gre,

Z Bogom rojstna mi vasica
in domača ti cerkvica!
Naj še vama dam roko,
če nazaj me več ne bo.

Naj se spolni volja božja!
Vojna služba ni najložja,
toda cesar kliče nas;
zmage kmalo pride čas.

Starši! Prosim lepo, milo,
če se bode razglasilo:
'Mrtev Vaš je sin vojak,
dajte zame mašo brat!'⁹⁶³

Sibcenerji je naslovljena po nemškem imenu pripadnikov slavnega štajerskega 17. pešpolka in »z južnotirolskih višin« so poslali v objavo pravcato kroniko humornega tipa, tj. humornico,⁹⁶⁴ tu objavljeno v razdelku o pesnjenju.

Franc Kranjc (Frencu na Rutih) je kot avstrijski vojak služil pri topništvu. Vojno je okusil najprej v Galiciji, nato v domu bližnjih obsoških hribih. V žepni zvezčič si je sproti zapisoval dogodke na fronti in osebna doživetja. Posebno pričevalno vrednost za spoznavanje razmer in občutij vojaka na fronti ima njegova kronikalna pesnitev:⁹⁶⁵

1
V črnem gozdu jaz prebivam,
in se po garmavju skrivam;
Kakor črna zber žibim.
Vsak kakor mora se kam spravi
Ležimo tu na tleh golih.
Naj večkrat pa nikodar.

2
Trda nam je zemljica;
Odeja mokra je meglica,
Oh, usmili se nas kraljica

⁹⁶³ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 652.

⁹⁶⁴ *Domoljub* XXIX, št. 47, Ljubljana, 23. novembra 1916, 608–609.

⁹⁶⁵ Pomembna tudi za jezikoslovce, saj vsebuje številne narečne posebnosti »planotarskega« jezika iz prve polovice 20. stoletja, ter mnoge »ocvirke« iz (nemškega) vojaškega žargona, ki je bil bolj ali manj znan vsem vojakom takratne vojske.

»Objavljen je dobesedni prepis rokopisnega originala, vključno z jezikovnimi in slogovnimi nepravilnostmi. Skozi celotno besedilo se npr. ponavlja zamenjavanje črk b in v, kar je bila v naših krajih do nedavnega povsem običajna napaka pri pisanju, številnim starejšim ljudem pa dela preglavice še danes. Mnogo je tudi napačno postavljenih in neustreznih ločil, fonetičnih zapisov besed in podobnih napak, a vsakršno popravljanje besedila bi kmalo njegovo avtentičnost.« Komentar k pesmi in opombe Darja Pirih.

Ti, oh ti, tuja si nam dežela;
Galicija in zdraven tudi Rusija
Krapate in tudi Ogerska.

3

Oh prosi za nas, ti Marija,
oh, ti Angelska gospa.
Zdaj služima Avstrija:
Gospoda naj večjega.
Ima tudi cvipuka⁹⁶⁶,
komisa⁹⁶⁷ nam pičlo, da.

4

Lačen sem, da se mi vrti.
Piksno fasal⁹⁶⁸ tudi sem,
pa kaj mi nuca,
ker je odpret ne smem.
Al na to ne porajtam nič,
Naj bom lačen al pa sit.

5

Samo, da zdrave ude nosim
Zato, te Marija zahvalit hočem,
da me ti s svoja roka varješ,
da se mi ne more nič zgodit.
Zato pa hočem tevi Marija,
vedno hvalit in častit.

6

Obleka imam že bolj slava,
Ker sem vsaki dan v njej,
Al koža in život je zdrava,
ker nas varješ Marija ti.
Zato vedno vsak uzdihuje,
Marija nam pomagaj ti.

7

Oh, dežela ti Gališka;
kako nesrečna si, ti tukaj;
skoraj vsakiga prezgodaj,
smert doleti nesrečno;
Ker puške pokajo, topovi pa grome,
in, grobovi, se, odpirajo.

8

Granata strašna prileti;
veliko jamo naredi.
Kar fantič mrtev obleži.
Oh, vari nas Marija ti,
da nas, to strašna smrt ne doleti.

---

⁹⁶⁶ *cvipuk* = prepečenec. Popačenka iz nemške besede der Zwieback (prepečenec).

⁹⁶⁷ *komis* = kiselkast vojaški kruh.

⁹⁶⁸ *piksno fasati* = prejeti konzervo. Vsak vojak je pred odhodom na fronto dobil tri mesne konzerve za rezervo, vendar je bilo določeno, da lahko prvo poje šele četrti dan, po treh dneh brez hrane, nato spet tri dni nič, pa spet eno konzervo ...

in nas tuja gruda ne zasuje.

9

Tu granate sekajo.
Šrapneli pokajo,
da fantje kar oblede.
blažena devica vari ti,
strašnih nas napadov
in savažnika premagaj

10

Oh Cesar ti visoka glava,
Daj, da vojska skoraj se konča.
Če ne nas Rus rujavi,
do zadnjega pokonča,
ker mnoga jih vsaki dan,
življenju slovo, da.

11

Rus nam meče suhe hruške⁹⁶⁹;
da padamo ko muhe.
Prosim, da Mati Božja,
nas varovala bo.
Da prišli bodemo še nazaj,
v svoj premili domači kraj

12

Oh prosi za nas ti,
Angelska Kraljica;
Oh prosi ti za nas Boga
preljubi stariši,
zahvalim vas lepo;
ki ste me zredili in učili prav lepo.

13

Oh zdaj gremo na vojsko;
ko vi imeli za vas skrivit.
Oh zdaj gremo pod ostri meč,
ki se skoraj ne brnemo več.
Sedaj vzamem še od vas slovo
naj večno ali časno bo.

14

Tam krogelje padajo,
Kakor iz oblaka deš.
Granate rasprodirajo
Kakor bi se imel svet podret.
Tam fantov dost podsuje
še beč pa rani jih.

15

Tam se zemlja friša,
tam rose triva ni
Tam teče kri rudeča
od nedolžnih fantičev.

---

⁹⁶⁹ V vojaškem žargonu je beseda *hruška* označevala granato.

Usmili se nas Marija ti,
ko bomo v naj bečji sili.

16

Oh prosi za nas svet Anton,
da nas ne zadene kroglja;
iz topov sovražnika.

Oh prosi za nas sveta Neže,
da ne zadene nas,
krogla iz žrapnela.

17

Skup stopili so Generali,
in so se posvetovali,
kako naj se Rus umakne.
Tako je General-major uganil,
tu postavimo kanone,
in potem infantri kalone.⁹⁷⁰

18

Ko, Rus to ugleda,
strašna upitje začne se,
in v nas se zapudé.
Al naši dobra jih odbijejo,
in hruške mečijo jim suhe,
da se kar kadi zanjimi.

19

Sneg zapadel je doline;
Vse planjave in planine;
Vse pokoja si zeli.
Vsaka zber, si ima svoj kot,
da v njem prebiva in zaspí,
le ubogi vojak, ga ne dobi.

20

Pomagaj nam Marija ti;
in reši nas od te strani.
Lepa si nam dežela ti;
ki jezik moj mi govoriš.
Ki ptički lepo pojejo,
in tebe Marijo hvalijo.

21

O Marija usmili se nas ti,
da bi še enkrat videli;
kako lepa hišica imaš;
in daj nam presveta trojica ti,
da bi še enkrat prišli,
v svoj premili domači kraj.

22

Takrat bo srečna ura za vsakiga,
kdor je včaka, ki vo rečeno,

---

⁹⁷⁰ *infantri kalone* = pehotne kolone. Popačenka iz nemškega izraza die Infanteriekolonnen (kolone infanteristov, vojakov-pešcev).

da vojska konča se.
Veselo bo usak zariskal,
In z beseljem si bo djaj;
Marija zdaj grema damav.

23

O Marija zdaj grem v tvoja hišica
da bom zahvalil nebeško mamico
ki me vedno varovala je.
V velikih vili smo nevarnostih;
pa vendar se nam ni nič zgodila,
ker nas si varovala Marija ti.

24

Tukaj v Galiciji jaz prebivam,
noč in dan če ne od mraza,
pa od strahu trepetam.
To si lahko misli vsak,
Kakšen človek je, ki čez pol leta,
kakor zber, v gozdu je.

25

Oh dežela ti Gališka
kako beliká, si ti
koliko zdihovanja in žalvanja
se v tebi zdaj godi,
ker beliko Mladih fantov in možav,
spravila si v prezgodni grob njehov.

26

Tukaj dežja ni potreba,
in, da bi rosa padala,
tu je zemlja od krbi napita,
od fantov nedolžnih in mažav;
Tukaj soljnca ushaja iz za hriba Ruskiga,
meni kane rosa, iz očesa, objokanga.

27

Tu žene britko plakajo,
otroci milo jokajo,
starčki pa uzdičujejo;
kaj bojo zdaj počeli,
ko sa ijm vse, požgali;
in te mlade ljudi pokončali.

28

Soljnca se za gora počasi pomika,
vsaka stvar se pripravlja počivat;
ali, jaz pa tega nič ne bem,
da kedaj počivat grem;
Če kedaj dobim malo slame pa zadovoljen sem
kedar vem, da za nekoliko časa lahko počivat grem.

29

Pa komaj se uležem in zaspim

pa na enkrat se začuje avf⁹⁷¹
Obpoken marš perajt⁹⁷².
Rehc kolone šrit mars⁹⁷³;
Pa hajdi kamor biš in znaš,
na levo al na desno, naprej al pa nazaj
30

Krmimo jo na leva,
Tam še Rusa ni.
nam Gavtman je beleva,
da se malo odpočijmo.
pa komaj se dobra ustavimo
al hrumm, granata že spet prileti.⁹⁷⁴

Ob dogajanjih na gališki fronti je kronika ves čas prepletena z gorečimi prošnjami Mariji in svetnikom za obstoj: že pol leta živi v gozdu kot »črna zver« in »noč in dan če ne od mraza, / pa od strahu trepetam«. Ob trpljenju na lastni strani pa ga ne spregleda v zaledju na drugi strani. Homerja vredni so verzi, da na tisti zemlji nista potrebna dež in rosa, saj je zemlja napita s krvjo nedolžnih vojakov (kitici 26 in 27).

Ivan Trebše s Srpenice se trga srce; povod za kroniko *Vojna vihra* je skrb za domače, s katerimi že celo leto ni v stiku; drugače pa komentira vojno dogajanje z vidika svetovne politike na vzhodu, jugu in zahodu in izraža svoj gnev nad sosednjo Italijo, ki je pustila Avstrijo na cedilu. Še več: postala je njena nasprotnica:

Oh, vi težki mi spomini,
kako celo leto mi trgate srce,
saj nič ne vem za nje.

Moje drage sirote, kje ste?
Kje vi trpite, ali še živite?

Sovražnik je pretrgal zvezo,
mi ne ljubezeniško zavezo.

Ah, sovražnik ti prekleti,
moraš se tudi ti zatreti!

Boš zatrt kot drugi vrage,
ki so nam hotel škodvat na blagi.

Rus že zdavno se kesa,
da z Avstrijo opravi ima.

Srbija se vsa solzi,
ker moštva več v deželi ni.

⁹⁷¹ avf = pokonci, na noge. Po nemško auf.

⁹⁷² *Obpoken marš perajt.* = vojaški ukaz. Popačenka iz nemških besed Abpacken, Marsch bereit! (Pripravite se za pohod!).

⁹⁷³ *Rehc kolone šrit mars.* = vojaški ukaz. popačenka iz nemškega ukaza Rechts, kolonne, Schritt Marsch! (Kolona na desno, korakaj!).

⁹⁷⁴ *Zbornik Šentviške planote* (odgovorni urednik Jožef Jakopič), Župnija & Branko, Ponikve & Nova Gorica 1998, 115–118.

Črna gora se je vdala,
ker vojskovat se ni več znala.

In polentar ta prekleti,
je mislil, da nam bo lahko vse vzeti.

Trst bi rad, Gorico lepo,
pa jih ne bo dobil kar zlepo.

Al to košta precejšnje rane
in glej, nikamor se ne gane.

Prve korake je napravil
brez, da bi mu kdo zabranil.

Pa prišel je do meje prave,
kjer so čete zdrave stale
in ga željno pričakvale.

Mislil je, da smo zaspani,
utrujeni in pol poklani.

Oh, pa kako si se ti zmotil,
bolje, da se nas nebi lotil!

Lepe novice ste domov nosili,
ko ste Avstrice še na suhem brili,

ko tam kanone ste kovali,
so groši naši vam kaj dobro stali.

Municjon smo vam tak posodili,
kot zavezniki v vsaki sili.

Za lon za vrat ste nam skočili
in vse cerkve nam zdrobili.

Sv. goro ste razbili,
sv. Višarje popalili
in drugim cerkvam še po sili
dosti škode ste naredili.⁹⁷⁵

Besedilo je vredno pozornosti zaradi ubeseditve. Vsaka dvovrstičnica je sestavljena iz ene povedi.

Primer kupletne kronike je besedilo *Tam na onem griči*, za katero je v pripisu poudarjeno: »*Poje se kakor ona 'Tam za laškim gričem'*»:

Tam na onem griči,
tam so ruski ptiči,
k' se jim hlače tresejo,
k' naše puške pokajo.

Naši pokajo s kanoni –
ruski jokajo kajoni.

⁹⁷⁵ Vlasta Terezija Komac, *Čez Boko gre čiča*, 182.

Kaj jim pride vse na um?!
Streljajo samo z dum dum!

Ko razpočili šrapneli,
že so Rusi k nam zleteli:
'Aj, ne pucaj, ljubi pan!
Roke gori – jaz se vdam.

Hleba podarite
pa nas "zaberite".
Bog te živi, Avstriják,
k' imaš hleba in tobak!

Hleba smo jim dali,
zraven vse zabrali.
Zdaj pa z Bogom, ruski car,
ti nam nisi nič več már!⁹⁷⁶

Ni dvoma, da se besedilo nanaša na vzhodno fronto, kjer so se v Galiciji (danes v Ukrajini), Slovenci kot avstrijski vojaki spoprijemali z ruskimi in od njih je nekaj besed je funkcionalno vpletenih v to šaljivo satirično pesem. Naslednje besedilo se z vojaki prostorsko in snovno seli na zahodno fronto in se prav tako lahko poje po spredaj navedenem napevu:⁹⁷⁷

Pesem na Italijana z bovških hribov

Kaj Lah si je izmislil?
Da Avstrijo bo stisnil.
Pa móčno se je goljufal;
prav vse si je zabarantal.

Zdaj tam ob Bovcu čaka,
se dere kakor spaka,
in čmerno-kislo se drži;
če nas zagleda, pa zbeži.

'V Gorici bo kosilo,
in v Trstu bo zvonilo' –
tako je mislil laški stric;
a dobil jih je po butic'.

Še, na Trbiž je prežal;
kot srna zdaj je zbežal
nazaj, nazaj v taljanski svet:
'Ne vidimo se kmalu spet.'⁹⁷⁸

Alojzij Šparovic v pripisu označuje za »*Rusko – poljsko*« ozemlje, od koder je poslal pesem *Pri dobri volji*. Iz nje izvemo marsikaj o predmetnih in osebnih okoliščinah

⁹⁷⁶ M. in G. iz Virmaš, podpisana pod sledečo *Pesmijo na Italijana z bovških hribov*.

⁹⁷⁷ Zaradi vzorca, po katerem se navedeni pesmi lahko pojeta, bi bili lahko obravnavani v razdelku o medbesedilnosti.

⁹⁷⁸ *Domoljub* XXVIII, št. 45, Ljubljana, 11. novembra 1915, 653.

njegovega bitja in žitja. Je ena redkih, ki tematizira tudi vojake drugih narodnosti v avstrijski vojski, on sam pa je eden redkih avtorjev, ki se ga je dalo izslediti, saj se razkriva tudi z rojstnim krajem in znanjem latinščine:

Iz tujega v domači svet
vsem dragim pišem enkrat spet,
za srečno novo leto
naj to bo pisemce sprejeto.
Bodite zdravi vsi in srečni,
in mir vam Bog daj večni!
Naj kmalu bi zapeli vsi:
'Laudate onmes populi!⁹⁷⁹
in zraven še pristavili:
Rus jezo vso je že razlil,
naj vzame zdaj ga krokodil!

Kako kaj? Ste-li dobre volje?
Doma je pač res le najbolje.
Jaz imam tukaj konje tri,
a zraven tudi kup uši,
tako da družbe dost imam,
in nikdar nikdar nisem sam.
Drugač se dobro mi godi:
le vsak drug jezik govori.
Razume pač jih sam le Bog,
ki reši naj nas teh nadlog.

Tu Čehi so, Poljaki,
po noši vsi enaki:
več Ogrov in Slovencev,
Rutencev in pa Nemcev.
Vesel bom, ko bom prost,
in glodal svinjsko kost.
Zdaj sklenem pismo to,
naj v 'Domoljub' sprejeto bo!
Imam še lepe pesmice,
a pošljem jih iz Breznice.⁹⁸⁰

O nevshečnostih z bolhami in ušmi je neznani vojak hudomušno zapisal: »*Ko to pesem sem zlagal, / sem mislil na vse, / a od spredaj in zadaj / vse grizlo me je.*«⁹⁸¹ Franjo Jellen »z italijanskega bojišča« jim je posvetil celo pesem: *Lov na uši.*⁹⁸²

⁹⁷⁹ Hvalite (Gospoda) vsi narodi!

⁹⁸⁰ *Domoljub* XXX, št. 6, Ljubljana, 8. februarja 1917, 69.

⁹⁸¹ Petra Svoljšak, *Prvi med junaki je naš kranjski Janez*, Mladika, Ljubljana 1997, 42.

⁹⁸² Že sredi temne je noči,
a jaz lovim še zmir uši
in mislim resno na lekarno.
Da vničim stvarco to nemarno,
sem sklenil maščevanje.
Naj neha vendar to že klanje!

Posmehovanje nasprotniku ali norčevanje iz njega je kot del propagande sodilo v psihološko vojno, čeprav morda ta čas o njej še niso neposredno govorili: »*Na visoki planinci / tukaj stojim, / streljam Taljane, / na smeh se držim.*«⁹⁸³ »*Si mislil naše jest klobase – / kako bi bile ti dišale! / So naše čete te oklofutale, / zamudil si ugodne čase.*«⁹⁸⁴

Franz Gabrovšek / Franz Gabrovsek⁹⁸⁵ je služil v Gebirgsartillerie [Gorska artilerija], št. 3.

Padel je konec leta 1917 na soški fronti. Pokopan⁹⁸⁶ je na vojaškem pokopališču Soča. Ko je bil informator prvič tam, je še videl ploščico z njegovim imenom. »Po trije so bili v grobu, on in dva Nemca.«⁹⁸⁷ Nekaj let pozneje je bil križ odbit in kovinske ploščice z napisom ni bilo več. »*Jo je kdo vzel, ko je veliko zbiralcev.*«

Ko sem na vojsko se podal,
te stvarce nisem še poznal.
Ko prišle trudne so noči
pa spati bilo moč mi ni.
Zdaj grizlo tu, zdaj grizlo tam;
pobijaj' jih je b'lo me sram.

Res pridne so in zveste mi,
dopada jim vojaška kri.
A ni miru in spanje gine;
ta spak množi se na stotine.
Ne kaže nič se ti jeziti;
le hitro, hitro poloviti.

O srečni vsi, ki ste doma,
ki ne poznate teh gorjá.
Pred ušjo varen je vaš krov, –
tu boj divja in ušji lov.
Naj kdo bo star ali pa mlad,
ta boj sprejeti mora rad.

Domoljub XXIX, št. 26, Ljubljana, 29. junija 1916, 353.

⁹⁸³ Petra Svolfjšak, *n. d.*, 42.

⁹⁸⁴ Petra Svolfjšak, *n. d.*, 42.

⁹⁸⁵ To je bil stric od informatorjevega očeta.

⁹⁸⁶ Lovro Galić, Darja Pirih, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, Tolminski muzej, Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«, Kobarid 2007, 311: Franz Gabrovšek, po činu: kan.[onir = topničar], enota: GbAR3₃ Kn 4 Bt. Kdaj je umrl, ni znano, pač pa datum pokopa: 26. 9. 1917. Kranjska.

Za posredovanje publikacije se zahvaljujem gospe Dani Ivančič iz Bovca, 14. 3. 2020.

⁹⁸⁷ Najbrž dva avstrijska vojaka.

Na fajfi, ki so jo hranili njegovi sorodniki,⁹⁸⁸ je pisalo: »Kdor nikdar ni komisa jedu / Sanjaje naj svoji prični⁹⁸⁹ sedu / Na straži stal ob dežju in grmenju, / Ta nič ne ve o vojaškem življenju.«⁹⁹⁰

Okrasne luknjice na levem okvirju kot da so od izstrelkov. Foto M. Zaplatil, 2020

Če zvala nas bode domovina
In treba bo topom grmeti
Hitim pod Avstrije zastavo
In za njo hočem tud umreti.

Napisano na tabli s fotografijo *V spomin vojaške službe*. Pri Gabrovških, Dravljje.

Reportažnica

Reportažnica je verzificirana reportaža. Tako kot kronika konkretizira čas in prostor dogajanja, nemalokrat tudi osebe v njem, kar reportažnico bolj potiska iz literature kakor vanjo.

Jožef Mohor iz Dan pri Ribnici ohranja živ *Spomin na 13. junij*, kako je bil ranjen že leta 1915 v boju z Rusi na gališki fronti, kjer je ostal brez desne roke.⁹⁹¹ Nič ne žaluje za njo, saj gre za domovino:

⁹⁸⁸ Jo je sam poslal domov ali v njegovi zapuščini za njim?

⁹⁸⁹ Od spredaj že vemo, da je prična pograd, zasilna postelja.

⁹⁹⁰ Povedal Franc Gabrovšek iz Dravelj, dec. 2007.

⁹⁹¹ Odslej se zmeraj podpisuje kot invalid.

Na vzhodu žarelo je v zarji nebó,
ognjeno goreče, kot čisto zlató.
Danica v vsemirno je plavala plan;
ugašala. Bližal se bojni je dan.

Odmeval je spev 'petpedi' prepelic
iz solčne ravnine, iz trave, cvetic.
O, ni jih pregnalo gromenje topov,
bobnečih od dnjestrskih strmih bregov.

Glej naših junakov! Kot skala stoje.
En mig zadostuje, okop zapusté.
Naprej! se začuje poveljnikov glas,
in fantje hitijo na ruski poraz.

Drveli kot plaz smo sneženi z gorá;
udarili Rusa smo s klici hurá.
Gromenje začenja se, žvižg krog ušes
in zemlja se maje, kot bil bi potres.

Naprej! Le po njem! Hurá in hurá!
In tisoče pušk spet enkrat drdra;
med pokom pa meša se ranjencev stok,
A mi pa pogumno – nad Rusa – naskok.

Kar nekaj me vrže, močno zaskeli,
in roka omahne, se svet zatemni.
A kmalu se svoje nesreče zavem;
bolelo ni nič me, resnično povem.

Poškropil z mladeniško srčno krvjo
sem daljno deželo, gališko zemljo.
In šel bi prelivat jo rad še za dom,
pa revež brez desne roke sem in bom.

Za Srba, Moskala, in zate Talján
pa bliža usodni pogube se dan.
Dokler še kak Kranjec na svetu živi,
bo Avstrija stala, kot zdaj še stoji.⁹⁹²

J.[?] Koritnik je dobro okarakteriziral opremljenost ruske vojske in še hujše posledice: lakoto!

Po poljski deželi čez hribe, goré
smo Rusa sledili, kje zopet le gre.
On v Zemlji 'ma rove in tud' telefon,
po zraku pa vozi njegov se balon.
Posega široko po poljski dolin',
pa tud' se ne joka, če vse gre v pogin.
Zato bo žal'valo še mnogo ljudi,
ker kruha ne bo in ne drugih jedi.⁹⁹³

⁹⁹² *Domoljub* XXIX, št. 1, Ljubljana, 6. januarja 1916, 9.

⁹⁹³ Petra Svoljšak, *n. d.*, 42.

Pravzaprav imajo vse navedene pesmi z bojišč reportažne sestavine.

Od posameznih pesmi je mogoče sem uvrstiti Jožefe Vadnjala pesem *Mojim sinovom!* iz Zagorja na Krasu. O vsakem od treh sinov, ki so odšli na vojsko, pove svojo zgodbo, umirjeno in vdano, srečna, da so še živi. Ta pesem je pomembna zaradi poročila o udeležbi slovenskih vojakov v vojskovanju na Balkanu:

Sinov jaz pet imam; doras[le] že tri,
ki srčno udani so meni prav vsi;
razumni in zdravi. – Res srečna sem bila,
da take sinove, sem si uzgojila.

Pa prišla je vojska in ž njo vse gorje!
Oh, kaj vse prestalo jo moje srce,
ko v boj tudi moji so klicani bili;
od mene po svetu so se razkropili:

Najstarejši je I v a n, preljubi mi sin,
ki nanj se mi vzbuja zdaj žalni spomin.
Po stanu učitelj, saniteti pridjan,
bil v vojski je s Srbi v jetništvo peljan.

Iz Srbije gnali v Albanske gore
čez Laško⁹⁹⁴ so revčke brezsrčni ljudje.
Je mraza in lakote mnogo prestal;
res čudež, da končno je živ še ostal.

V Sardiniji dolgo ni bilo ostati,
se kmalu jo moral na morje podati;
v francoski državi zdaj tužno živi,
po dragem le domu srčno hrepeni.

Sin drugi je F r a n c e l j, fant miren, vesel;
za dom bil namenjen, za dom je skrbel.
Poklican začetkoma v Pulj je prišel,
tam novo življenje vojaško pričel.

Ta ni bil še v vojski; pač srečo ima,
da vojne grozote še prav ne pozna.
Na Štajerskem eno že leto živi,
tam sebe in druge novince uči.

In J o s i p, sin tretji, je sklenil še mlad,
da hoče kot s t r e l e c on puško držat'.
Osemnajstega leta še ni bil končal,
ko revež že dosti je skusil, prestal.

On drugo že leto na fronti živi,
pa vedno še zdrav in udano trpi.
Nedolžen in dober je v svet se podal;
dal Bog in Marija, da tak bi ostal!

---

⁹⁹⁴ Laško = Italija.

Dozdaj so vsi živi, zahvalim Boga
in vdano Ga prosim, naj včakat mi da:
da vojska končana in mir bi prišel,
da sin vsak na dom bi vesel spet došel.⁹⁹⁵

Sličica / Žanrnica

Slika, sličica, žanrnica nasproti dosedanjim trem vrstam v okviru epskega v lirskem deluje statično, saj ne registrira sunkovitih sprememb, ki bi jo razgibale. Tovrstna vojaška besedila iz prve svetovne vojne prehajajo v osebno sfero človekovega čustvovanja in ravnanja. V njih ni odločilna konfrontacija med okupatorjem in odporišskimi silami, temveč vojaki sami s sabo ali v stiku z ljudmi v zaledju vojnega dogajanja.

Ob sličici sprejemalec ni priča neposrednega spopada med antagonisti, ampak se sooča z njihovimi posledicami. Vanjo vedno bolj prodira avtorska poetika. Vložnica in sličica sta genetsko in strukturno predhodnici balade.

V nasprotju z reportažnico, ki prestreza dinamično vojno dogajanje, je slika / žanrnica usmerjena v statične prizore. Med njimi so najbolj karakteristične pesmi z naslovom *Na straži*. Stražar je res fizično omejen na majhen prostorm a njegove misli plavajo daleč čez njegovo očesno obzorje največkrat tja do dóma ali pa v njegove notranje globine.

Drugim misli begajo sem in tja, kakor Petru Gabru, ki je nekje na soški fronti k svojim verzom pristavil:

'Zdrav sem še vedno; godi se mi ponavadi, saj veste, kako je v vojski: kanoni pokajo noč in dan, in sicer veliko huje, kakor v Galiciji. Ne strašimo se pa nič, saj bo tudi Italijan odjenjal, kakor je moral Rus. Vode nimamo nič; tajamo si sneg, da si kavo kuhamo in da se zraven grejemo.'

Na straži jaz opolnoči,
ko tam pri Vas vse mirno spi,
prežim na strmi skali,
prot' daljni morski zrem obali.
Taljan – si mislim – je hinavec;
Kako, da bil bi zmagovalec!

Prelomil je obljubo sveto,
ime njegovo je prok leto.
Branili bomo domovino;
pisali bodo v zgodovino:
da smo za dom in naše drage
pustili ljube rodne prage
in strli lačno nezvestobo
sovraga smo za večno dobo.
Pozdravi Bog Vas vse domače,
saj kmalu, kmalu bo drugače!⁹⁹⁶

⁹⁹⁵ *Domoljub* XXX, št. 5, Ljubljana, 1. februarja 1917, 57.

⁹⁹⁶ *Domoljub* XXVIII, št. 48, Ljubljana, dne 2. decembra 1915, 694–695.

Najbrž po analogiji na »črnošolce«⁹⁹⁷ črnovojnike obravnavajo kot odpadniške vojake.⁹⁹⁸ Iz tukajšnjega pesemskega gradiva je vtis, da so bili pomožna vojaška enota v avstrijski vojski.

»Črnovojniki niso bili odpadniški vojaki, ampak enote iz prestarih ali premladih, delno tudi invalidnih moških, ki so opravljali zaledne vojaške aktivnosti.«⁹⁹⁹ Uporabili so jih za varovanje infrastrukture in vojaških objektov in oskrbnih središč, straženje vojnih ujetnikov in v sili tudi za pomoč frontnim enotam v času. Ko je primanjkovalo svežih vojaških sil, so jih [kot kanonfuter?] pošiljali tudi v prve bojne vrste.

Pesem 50 letnega črnovojnika, ljubeznivo protestira nad svojo usodo, saj je za naloženo nalogo res že prestar:

Nocoj sem spet na »vahti« stal
in svetle zvezde ogled'val;
srce nemirno mi je bilo,
ko hodil sem pred lepo vilo.

Že ura polnoč je odbila,
me misel ta se je lotila:
Kar fletno b'lo na »vaht« bi stat',
če bil bi fantič jaz še mlad!

Zdaj že smo osiveli vsi,
pa puške si odeli si;
smo doživeli hude čase,
so padli narodi si v lase.

Še mlad sem služil že cesarja
in ljubil svetlega vladarja;
če b'lo je kaj premalo,
bo zdaj nadomest'valo.

Oh urca prav poredko bije,
čedalje bolj pa burja brije;
je ostra zima, dolga noč –
daj Bog mi še naprej pomoč!¹⁰⁰⁰

Na opazovališču nekje na Krasu med Vojščico in Temnico se izjavni osebek v pesmi *Kaj vse ve mesec* ... Albina Mlakarja, pogovarja z navihano luno:

Naslonjen na sivo skalovje,
v daljavo mi bega pogled,
v daljavo, kjer bratom domovje
sovražnik je zrušil proklet ...

⁹⁹⁷ Študentje, ki so zaradi različnih vzrokov obtičali sredi bogoslovnega študija in se jih je zato prijel slab prizvok.

⁹⁹⁸ Tak vtis daje *Slovar slovenskega knjižnega jezika* A-H, SAZU, Ljubljana 1970, 317.

⁹⁹⁹ Splet, posneto 19. 2. 2020.

¹⁰⁰⁰ *Domoljub* XXX, št. 12, Ljubljana, 22. marca 1917, 141.

Raz nebesa mesec me gleda,
ugiba, kaj čuti srce ...
Ugiba – ugane – seveda,
saj mnogo on vidi in ve.

Ugane, smehljaje mi reče:
'Oh fantič, to tvoje srce!
In v srcu te želje goreče!
Povedati svetu ne sme?

Želiš, da bi Vlahov ne bilo
v tem selu prej mirnem tako,
da žarke bi sreče razlilo
nanj zopet dobrotno nebo;

želiš, da bi v oknih cveteli
spet nageljni rdeči ko pred,
da fantje bi pesmice peli
pod okenci svojih deklet« ...

Prešerno 'špijon' je še kihnil:
'Na uho še to ti povem:
veš slišal sem, ko si zavzdihnil:
'Čemu ni tako, res ne vem".

Pri Kostanjevici, 31. avg. 1917¹⁰⁰¹

Skladnja mojih žalostnih časov 1915. leta je Ivan Trebše s Srpenice naslovil svojo stisko, ko so mu zaradi bližnje fronte razgnali domače:

Dolgi dnevi, adventne noči,
pazim, stražim tu ob Soči.
Po domu hrepenim, kjerkoli zaspim.
Kje zdaj je žena, kje otroka,
ki sem jih imel rad, ko svoja oka?

Sedemnajst mesecev celih že
trpi nesrečna vojska ta,
ki vsega me je oropala.
Vzela mi otroka je in ženo,
očeta dragega, žlahto vso.

Kje naj iščem moje, kdo mi pove?
'A jih boš našel?' vprašam se.

Nikjer tolažbe prave ni,
na svetu jo za najdi.
Edino to tolažba naj mi bo,
če tukaj se ne snidemo,
nad zvezdami se vidimo!¹⁰⁰²

---

¹⁰⁰¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 153–154.

¹⁰⁰² Vlasta Terezija Komac, *n. d.*, 172.

Jožef Mohor v pesmi *Koprnenje po domu* slika klasično slovensko razglednico, tj. vasico z lipo sredi vasi, potočkom na strani in zasneženimi gorami v ozadju:

Kje si, moja draga koča,
kje domači ljubi kraj,
griči vi zeleni, trate,
ti razkošni tihi kraj?

Steze, kje ste, ki peljate
tja čez polje na ravni,
nad katerimi škrjanček
svojo pesmico drobi?

Kje potoček ti kristalni,
ki pod hribom žuboriš,
ti stoletna vaška lipa,
ki tam sred vasi stojiš?

Kje vi lazi, raz katerih
je tako krasan razgled,
tja na gore večnosnežne,
tja v neizmeren širni svet?

Ali še vasica mala
tam pod goro mi leži,
oj, vasica, po kateri
srce moje koprni?

Še leži – oj, kaj me mučiš
v sladkih mislih temni dvom,
ali res, vasica draga,
videl jaz te več ne bom?

Oj vasica, dom, dvorišče,
naj vas vidim še enkrat,
naj potem grem na bojišče,
šel bom lažje tisočkrat.¹⁰⁰³

Franc Stupica se »15. marca 1917« kot oče predaja prošnjam za domače in domovino:

Noč temna krije hrib, dolino,
pojenjal vojni je vihar;
za vero, carja, domovino,
stoji na straži zvest čuvar.

Ob pasu meč nabrušen nosi,
na rami puška mu visi.
Gorje! Nad vsakim koj se znosi
ki v miru tu ga ne pusti.

¹⁰⁰³ *Domoljub XXXI*, št. 5, Ljubljana, 31. januarja 1918, 57.

Vili Prinčič, *Pregnani*, Trst: Založba Devin, 1996, 300: Pri drugem viru pripisano: Sestavil: Jožef Mohor – invalid. Zapisala: Terezija Vižin iz Solkana, begunka v Hohenauu.

Enakomerno krepko stopa –
povelju in cesarju zvest;
če mu sovrag orožje vropa,
pripravljen je rabiti pest.

Domisli se domače grude,
kjer žena čuva rojstni krov
prešine skrb, ljubav mu ude:
Bog varuj jo, daj blagoslov!

O Bog, ohrani domovino
v okrilju slavne Avstrije;
da vedno združena s celino
bo monarhije ljubljene.

Te srčne prošnje Bog usliši,
pogumno bom na straži stal.
Za ljudski mir, za srečo v hiši, –
če treba, bi življenje dal.

Dobrotni, vsemogočni Oče,
še mamó varuj hudih dni!
Za sina skrbna móli, joče,
tolažbo, up ji v srce vlij.

In ljubeznive otročice ...
Bog, tebi jih priporočim!
Dokler me domovina kliče,
o, bodi dobri Oče jim.

Ponižno, vdano še zaprosim
za brate, sestre, narod moj,
odvzemi težnje, ki jih nosim,
podeli kmalu mir nam svoj!¹⁰⁰⁴

Jesenski večer 1915 »/o/b Dnjestru je impresija z refleksijo o možnosti smrti v prihajajočem se boju:

Na bojno črto sije polna luna,
migljajo zvezde v zemeljsko ravan;
ob gozdnem robu čuje nočna straža,
molče bedi, zamišljeno opaža –
iz mrzle Rusije prihaja piš hladen.

Jesenski piš odmev nekdanjih pesmi ...
kako ste nične ve meglene sanje!
Nocoj spet ponovi se bojno klanje ...
tovariši! Če me jutri, kadar plašč megleni
ogrne hladno jutro, več ne bo med vami,

¹⁰⁰⁴ *Domoljub XXX*, št. 13, Ljubljana, 29. marca 1917, 152.

bom našel grob kot rožice v jeseni
in večni mir med brati v skupni jami.¹⁰⁰⁵

Avtor te pesmi je Jože Urbanija-Limbarski, ki je že v več pesmih dokazal, kako močno doživlja vojne okoliščine. *Strelni jarek* kot bivališče opiše tako nazorno, da ga je mogoče skicirati:

Strelni jarek, strelni jarek,
ti si moja varna koča,
ko udarjajo šrapneli,
ko vrešči morilna toča.

Sličica si rodne hiše,
vendar nimaš mize zame,
niti stola; – za ležišče
daješ boren kupček slame.

Skrivališče in zavetje,
moja bramba – strelni jarek;
tam sem, ko zahaja solnce,
solnčni tu zbudi me žarek.

V tebi branim, zvesto stražim
domovino in cesarja;
spremljevalka moja – puška
so s sovragom pogovarja.

Strelni jarek – dom nemirni,
v tebi ždim med bojnim gromom.
Kdaj že vendar te zamenjam
s svojim dragim, mirnim domom?¹⁰⁰⁶

Moja puška ni opisana toliko po videzu kot po učinkih, a ob žanrskem umeščanju še vedno najbolj sodi v tukajšnjo rubriko:

Puška je na bojnem polju
draga mi tovarišica,
resna je in neizprosna
njena zvonka govorica.

Zvesta mi je, a osorna;
smrt sovražnim četam nosi.
točno, kakor na povelje,
ogenj na sovrage trosi.

Moja puška se ne šali,
kadar počí, pade žrtev;
v kogar srpo se obrne,
zgrudi se na zemljo mrtev.

---

¹⁰⁰⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 51, Ljubljana, 23. decembra 1915, 737.

¹⁰⁰⁶ *Domoljub* XXX, št. 16, Ljubljana, 19. aprila 1917, 188.

Moja puška dobro nese,
moja puška krepko počí,
moja puška smrtno rani
ga, ki drzno me naskočí.

Moja puška me varuje,
čuva mi življenje drago;
ona pribori mi slavo,
izvojuje mir in zmago.¹⁰⁰⁷

Invalid Jožef Mohor iz lastne izkušnje odkriva ob *Sabljici* številne možnosti, kaj vse lahko stori/-ta in s tem bralcu obuja razne vizuelne asociacije:

Bliskaj se bliskaj, sabljica ojstra;
suče te roka spretnega mojstra!
On te bo nosil v bitke krvave;
sekala bodeš trupla in glave.
Ljubica zdaj si njemu nevesta;
družica vedno ti mu boš zvesta.
Ti mu boš zvesta v urcah veselih,
zvesta, ko pil bo žalosti kelih.
Enkrat domov te vzame v spominek,
sukal njegov te mali bo sinek.
Morda pa zadnjič s tabo zamahne,
glavo odseka, dušo izdahne.
Bodo svetile zvezdice mile;
krsto mu bodo krogle škropile.
Tudi zvonovi bojo mu peli:
s pokom granate, bombe, šrapneli.¹⁰⁰⁸

Karl Linhart ob misli na stotisoče padlih, ki se dvigajo iz grobov v pomladnem soncu od veselja, da je Galicija njihova, upodablja mogočno vizijo »bledih senc«, hkrati s propagandno držo do vojnega nasprotnika:

Galicija, krasna zemlja,
pomladno solnce greje te,
drami iz spanja ti sinove ...

Stotisoče grobov odpira
opojni klic veselja, sreče;
drami koščene tam mrličé,
ki so v smrtnem žrtvovanju
božanskem kri prelili zate.
Kot duh junaški vstaja vsak,
ki tekom mesecev desetih
izdihnil je na tvojih tleh,
ko azijatsko žrelo vražje
izbruhalo je milijone
prodanih sužnjev carja-zveri,

¹⁰⁰⁷ *Domoljub* XXX, št. 42, Ljubljana, 18. oktobra 1917, 500.

¹⁰⁰⁸ *Domoljub* XXIX, št. 5, Ljubljana, 3. februarja 1916, 65.

ko jih deset za enega
je vstajalo iz strelskih jarkov,
ko brez usmiljenja je vojna
kot satan sam vihtela bič ...

Zdaj vstajajo te blede sence,
po zraku šepetanje grè:
zastave naše plapolajo,
zdrobljen trinog je ruske sile –
Lemberg je naš!¹⁰⁰⁹

Zavriskaj duša domovine!
Bog še živi!

In naš ponos in naše pravo
in naša kri in cesar naš!¹⁰¹⁰

Savinjka je v cikel *Vojne sličice* združila¹⁰¹¹ šest pesmi, od katerih se prva s pridihom na Gregorčičevo *Njega ni* nasprotno vedro konča:

Že ajda zori

Ko je zacvela črešnja na vrtu,
šel je na vojsko ljubljeni sin.
Ko bodo zrele, pa zagotovo,
materi reče, pridem 'z daljin.

Zdaj že na polju, solnčnih ravninah,
lepa dišeča ajda zori;
vsaki dan gleda mati raz griča,
mnogi so prišli, sina pa ni.

Že si 'z očesa solzo otira,
kar po dolini vriska nekdo.
Ali moj sin je, ali prihaja?
Motno upira doli oko.

Sin jo opazi, srce igra mu,
v drago naročje solzen hiti.
Bodi mi zdrava, mamica zlata,
prišel sem, saj že – ajda zori!¹⁰¹²

Dvogovor pred *Zaprtem domom* je baladno oblikovan motiv pisma v drugem delu pa ga povezuje z istoimenskim žanrom spredaj:

Kaj pa si občutil stopivši čez prag,
junak zmagoviti,

---

¹⁰⁰⁹ To ni naš štajerski *Lemberg*, predmet številnih šaljivih folklorih pripovedi, temveč ukrajinski Lvov.

¹⁰¹⁰ *Štajerc* XVI, št. 26, Ptuj, 27. junija 1915, naslovna stran.

¹⁰¹¹ Morda pa se za ženskim psevdonimom skriva moški avtor?!

¹⁰¹² Savinjka, *Vojne sličice*, *Bogoljub* XV, št. 10, oktober 1917, 303–304.

ko prazen si našel, zapuščen svoj dom,
nekdaj tak' sloviti?

O, čakala dolgo na té
je mamica mila, pa tebe ni bilo, tam – pojdi, poglej,
je njena gomila! ...

To pisemce ná, – velela ga je
za tebe pisáti,
želela pristrčno, da mnogokedaj
ga moraš prebrati.

Prečita pisanje, otrè si solzé,
na prsi ga shrani.
To pismo, o mati, me spremljalo bo
po bojni poljani ...

In zopet zaprt in ves zapuščen
tam domek sameva,
in čaka na sina, o čaka težko
mirovnega dneva.¹⁰¹³

V pesmi *Mati in ptiček* vlogo povezovanja med odsotnimi opravlja »ptiček«, a dialog med njima je prikazan scenarno:

Ti pa nisi šel na vojsko,
drobni ptiček moj,
tu ostal si, da bridkosti
boš delil z menoj.

Veš, moj ptiček, jaz pa dala
tri sinove sem,
trije šli so, a do danes
zánje ni ne vem.

Bi ne mogel ti vzleteti
tje nad bojno plan,
videl bi, če kdo je mrtev,
ranjen al' bolan? ...

O, kako bi pač osrečil
jadno matere srce,
žgoče solze bi posušil,
če bi zvedela zanje.

Nehaj, nehaj, ljuba mati!
ptiček zažgoli.
Mati plaka za sinovi,
ptiček odleti ...¹⁰¹⁴

---

¹⁰¹³ Savinjka, n. m., 303–304.

¹⁰¹⁴ Savinjka, n. m., 303–304.

Naslov *Z doma*¹⁰¹⁵ in prva kitica »Zadnji ptiček nad vasjo / zažgoli / in hvaležen čez goro / v solčni kraj zleti.« – dajeta vtis, da bo druga pesem v ciklu nadaljevanje prve, vendar zavije drugam. Nobenega sledu o pismu ali pošti ni več!

[...]

Tam ob jelki mož sloni,
lep in mlad,
slóvo jemlje od vasi,
poln cvetočih nad

Doli ženka pa v solzah
se topi,
sinček mali kliče plah:
Atek, kaj vas ni?

Ko se vrne k nam spomlad,
lepa vsa,
vrnem k vama se bogat,
nič ne jokajta!

Prišla je spomlad zares,
vse cveti,
kakor da je pol nebes –
samo njega ni ...¹⁰¹⁶

Motivika in oblika pisem sta v tukajšnjih pesmih dobro izkoriščena, njihova kompozicija je blizu baladam, vendar smrt nastopi zanje premalo sunkovito. Še najbolj se tej žanrski obveznosti približa

Pismo:

Sin je pisal: Jutri pridem,
pridite na kolodvor!
In hiti radostna mamka,
da objameta se skor.

Mati čaka, dolgo čaka,
sinka pa le ni in ni ...
Ah, znabiti jutri pride,
danes pa se kje mudi.

Drugi dan ga zopet čaka,
čaka težko, a zaman ...
Poštni sel ji pismo nudi:
nà, kaj čakala bi nanj!

Pismo je napisal drugi,
sin ga je narekoval;
ko ie pismo b'lo končano,
je življenje sam končal. – ¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹⁵ Savinjska, n. m., 303–304.

¹⁰¹⁶ Savinjska, n. m., 303–304.

¹⁰¹⁷ Savinjska, n. m., 303–304.

Misel na potu je ljubka pesem z žalostnim izidom in večnostno poanto. Tokrat vlogo posrednika opravlja misel:

Na snežni poljani
sem misel srečala,
tak lepo in krasno
ko žarek kristala.
Zamislilo dete
jo v revni je koči,
poslalo k očetu
jo v mesečni noči:

Aj, atek predragi,
nemudoma pridi,
da mamica bolna
še enkrat te vidi,
in jaz, tvoja Minka.
Da vedel bi, ate,
koliko molile
sve¹⁰¹⁸ z mamico zate!

Zdaj misel se vrača –
ni našla očeta,
njegova gomila
je s snegom odeta ...
Oj, Minka, ne jokaj!
Nad zvezdami gori
se snidete zopet
med rajskimi zbori.¹⁰¹⁹

Vložnica

Vložnico kot žanr je v slovenski literarni teoriji konstituiral Jože Koruza.¹⁰²⁰ Zanj sta značilni »monološka struktura« in tipizacija lirskega osebkca, zato spada na mejo objektivne in subjektivne lirike, saj se v njenih besedilih avtor ne izpoveduje neposredno ampak prek fiktivne vloge, ki jo nadene izjavnemu osebkcu. Ta praviloma govori v prvi osebi ednine, a tudi v množini. Koruza razločuje pri vložnici štiri tipe in med njimi posebej poudarja: »Vojaške pesmi v prvi osebi ednine [...] sodijo med značajske vložnice tudi če ni vloga posebej v naslovu označena, saj slovenski pesniki, ko so vsaj v starejših obdobjih zlagali takšne pesmi, niso bili vojaki, in tudi povečini niso imeli globljega osebnega odnosa do vojaške službe. Svoje pesmi so pisali iz občih predstav in konvencij ali po tujih predlogah.«

¹⁰¹⁸ *sve* ... Po tej edini narečni besedici (glagolska oblika pomožnega glagola *biti* v ženskem spolu za pretekli čas) v tem ciklu je očitno, da Savinjka ne izhaja iz Savinjske doline. Omenjeni osebni zaimek se pojavlja na meji dolenske in rovtarske narečne skupine, npr. na Ljubljanskem barju.

¹⁰¹⁹ Savinjka, n. m., 303–304.

¹⁰²⁰ Jože Koruza, Poskus tipološke opredelitve vložnice in njenih oblik, *Slavistična revija* 25, (1977), 236 sl.

Prepričan je, da bi moral biti kmečki stan bolj spoštovan. Njegove tegobe poudari v vložnici *Nezadovoljni kmet* (1917).¹⁰²¹

Vojni dobičkar (1917) je doslej edino znana vložnica z množinskim izjavnim osebkom. V resnici je individualen, toda njegova stališča zastopajo vse njemu podobne. Stritar s pesmijo kritično obravnava vse, ki neizmerno trpljenje številnih drugih izkoriščajo za svoj dobiček:

Vojske konec,
Prazen lonec;
Vojska ne zapusti nas!
Slaba košnja,
Prazna mošnja
Bo, ko pride miren čas.

Dojka mila,
Si hranila

Nas brez truda in skrbi;
Vsega dosti,
Vse sladkosti
Vojska nam si dala ti!

Omrzelo
Nam je delo,
Truda, posta ni nam mar.
Tu ostani
In nas hrani,
Ne zapusti nas nikdar!¹⁰²²

Ambrožiču je ljubezen do cvetja¹⁰²³ pripomogla, da se je z njegovo motiviko v pesmih spretno vživljal v deključino nrav. *Roža* (vložnica): »*Rasti in procvitaj meni, / devi sami zapuščeni; / zvene cvetni ti obraz / kot bom mogla*¹⁰²⁴ *reva jaz.*« Njen »ljubček« »*leto dni že v grobu spi*« (4. 7. [1917]). Je še kaj hujšega? »*Ko je klical sivi car, / dala sem najdražjo stvar; / ženina preljubega / domovju na oltar.*«¹⁰²⁵ *Slovenska deklica* (Kallwang, 20. 1. 1917) odtlej o ne ve niti za ženinov grob.

Pismo (Šterntal 6. 8. 1918), v katerem osamela mati v smrtni slutnji vabi sina domov¹⁰²⁶ – je vložnica, toda v zadnji kitici pesnik izstopi iz nje s kritično poanto: »*Mati, mati, prazne nade! / Cesar rabi fante mlade, / če mre mati – kdo se zmeni? / Vek dvajseti prosvetljeni!!...*«¹⁰²⁷

¹⁰²¹ Boris Miran, *Strunam*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1922, 24, 60.

¹⁰²² B. Miran, *n. d.*, 60.

¹⁰²³ Prim. : *Astre* (Judenburg, 7. 8. 1917), snopič 16, 26. *Krizantema* ... Judenburg, 24. XI. 1917), snopič 17, 21.

¹⁰²⁴ Pogovorno v smislu: morala.

¹⁰²⁵ Snopič 15, 7.

¹⁰²⁶ »... / Ti pa blodiš po tujini, / bajè v blagor domovini; / čudna taka domovina / ki zahteva to od sina.

¹⁰²⁷ Snopič 19, 13.

Poletne noči (Judenburg, 1. 6. 1918) so Ambrožičeva vložnica dekleta, ki se ob slavčkovem dvorjenju družici spominja ljubega: »Kdo ve kje in kdo zna kod / sklenil si svoj križev pot!«¹⁰²⁸

Pogostnost pesmi s tem motivom omogoča sklepanje, da so jih dekleta naročala ali dobivala za tolažbo.

Šmarnice (31. V. [1918]) so pesem vložnica o slovenski materi, ki meseca maja to leto ne more prinašati rož pred kip Marije z Detetom v naročju, ker bi jo pogled nanj preveč žalostil, odkar je sama brez sina. Materi Žalostni ga bo poklanjala: »Nje žalost – bolečina moja, / vzrok njenih, mojih bolečin / je en in isti – mrtvi sin!« A Božja mati ga je mrtvega vsaj smela sprejeti v naročje, njej pa še to ni bilo dano; še za njegov grob ne ve.¹⁰²⁹

V celici (12. V.[1918]) je šestnajst štirivrstičnih kitic dolga pesem, v kateri izjavni osebek nadrobno opisuje ogaben prostor in užaljenost, da so vtaknili vanj bivšega avstroogrškega vojaka: »*Celica je moja / tiha kakor grob, / soncu, luči vanjo / je zabranjen vstop. // Okence edino / je zamreženo; / s prahom, pajčevino / je prepreženo. // Zid umazan, mrzel / ta je moj mejaš, / dolg čas moj tovariš, / mrčes moj pajdaš. // Postelja so tla mi, / vzglavje na deskah, / dvojnati zapah! // Vendar nisem kradel, / ropal, ne moril / ter človeški družbi / nič nevaren bil. // Niti domovine / svoje nisem izdal, / saj sem trikrat zanjo / v ogenj se podal. // Srébrni mi dala / hrabostni mi znak; / izdajalec njen ni, / torej tak vojak. // Kaj tedaj sem storil, / da kot ropar tat / dihati zdaj moram / tu zapora smrad? // Švabu sem povedal / pikrih par resnic, / narodu pomoči / hotel do pravic! // In zato mi stopil / švabski birokrat / je na nevpogljivi / in uporni vrat. // Ter me tri nedelje / djal pod varni ključ, / srkat mrak jetniški / v blagor mojih pljuč! // Toda ni me vклонil, / nikdar me ne bo, / ni duha mi vклонil, / če mi je telo. // Tisoč src sorodnih / zunaj jih imam, / akoravno v tihi / celici sem sam. // Narod moj tam zunaj / z mano je edin: / Živi duh slovanski, / Švabu smrt, pogin!«¹⁰³⁰ V tej pesmi se Ambrožič prvič, četudi gre morda za vložnico, izpostavi kot upornik proti obstoječi avstrijski oblasti, ki mu je dotlej kot vojaku dajala tudi kruh.*

Mlademu možu piše »/mlada vdova svojemu v ujetništvu umrlemu soprogu« res pismo, toda to je vložnica in hkrati posmrtnica v obliki pisma (posthumnemu) naslovniku:

Oj listek drobni, listek beli,
z rdečim križem znamenjan;
mi mlado vničil si življenje –
nenadno bil si mi poslan!

Pet mescev komaj je preteklo
v zakonu svetem tihe sreče,
in zbruhnila je strašna vojna
zadala rane je skeleče.

Kako si delal in se trudil
na domu svojem od mladosti!

¹⁰²⁸ Snopič 19, 6.

¹⁰²⁹ Snopič 19, 5.

¹⁰³⁰ Snopič 19, 1–2.

Veselja vžil si tu le malo,
pil večkrat kelih si britkosti.

Bodočnost krasno si osnavljal,
življenje lepo slikal mi;
a zraven si pristavljaj stokrat
da človek le en čas živi.

Hvaležno si sprejel svetinjo
ko je ločitve dan napočil;
a slutil si, da se ne vrneš,
Mariji takrat si me zročil.

O dragi! Kje so zlati upi,
Kje nade, ki si jih gojil?
Vse krut sovražnik je uničil,
brez čuta kri ti je prelil.

O, da bi mogla tja v tujino
poljubiti zeleno rušo,
srce na grobu umiriti
razkriti Tebi bolno dušo!

Za dom srce je Tvoje bilo,
zdaj daleč proč si pokopan;
tolaži me le misel ena,
da svidenja zasije dan.

Oj, z Bogom, Ivan nepozabni!
Ti kliče žena še v slovo;
pa moli zame tamkaj v rajju,
da v veke združil naju bo.¹⁰³¹

Balada

Površno branje jih ni odkrivalo, a so med tako imenovanimi pismi sporočila s kardinalnim motivom – nenadna in nepredvidena smrt – bližja baladi. Klasično je razmerje: mrtev sin – trpeča mati. Število oseb v njej je skrčeno na minimum.

Lakota (1917) Milana Kureta je tu na prvem mestu, ker jo, žanrsko gledano, lahko opredeljujemo kot baladno sliko. Z Župančičevo pesmijo na koncu tvorita oklepajočo kompozicijo tega razdelka. Sorodni sta si po motivu nezaželenega bitja, tu črne žene – ki pooseblja lakoto in tam poosebljena »črna vest«, ki strašita ljudi. Tukajšnja baladna slika združuje Tratnikove izlakotnjene obraze in Jakopičeve vroče barve na njenih platnih:

Raz sivožarečih, plamtečih nebes
na žgoča, razpokana tla
uro za uro in dan za dnem kaplja
plamenov solnčnih goreči strup.
Iz žgoče zemlje, iz pekočih teles

¹⁰³¹ *Domoljub* XXIX, št. 11, Ljubljana, 16. marca 1916, 149.

puhti obup
in pali oči, srce in duha

Čez belo, razbeljeno plan,
ki kuha in žge jo goreči poldan,
v njegov plamen in sopar,
v dušeči sončni žar,
počasnih, mogočnih korakov stopa,
povešenih rok, udratih očes,
na licih žalna koprena, –
ogromna črna žena.

In za njo strmi
milijon brezupnih oči
otrok in starčkov, žen in deklet,
od ust do ust bolesten gre šepet:
'Nihče ni te klical – čemu si prišla?
Nihče ni te uzrl še – in vsak strepeta,
ko sreča te, mater prečrnega gorja.

Ob žitnicah polnih ob dneh obilnosti zlate
smo v radostnih vriskih pozabili nate.
A zdaj, ko umira za klasom nam klas,
ti spomnila si se na nas
in si prišla.

Kot zmaj prihrumelo
sovraštvo črno je v našo deželo
in vrglo je vanjo ogenj in meč
in z mečem si prišla ti –
srce zdaj sleherni ihti.

Zaman zdaj prosijo očesca motna,
zaman zdaj prosijo ročice vele,
zaman zdaj prosijo usteca suha:
– Kruha! Kruha! –'

Čez razbeljeno plan, čez polja ognjena
počasnih, mogočnih korakov stopa
ogromna črna žena.¹⁰³²

Kronikalno pripovedna pesem Terezije Koren (1896–1979) z dvema naslovoma *Vojna z Rusijo 1914. l.* / *Žalostni spomini* ima baladni konec. Vsaka kolikor toliko rimana kitica kitica je oblikovana iz ene same povedi. Besedilo je popolnoma dokumentarno brez vsakršnih okraskov. In prav ta asketska neposrednost učinkuje estetsko.

I.

Drugi dan po sveti Ani.
na vojsko so odhajali
stariši bratje; sestre, žene in otroci,
ob slovesu britko jokali.

¹⁰³² Milan Kuret, *Sledi za človekom*, Šmarje pri Kopru: KUD Franceta Bevka 1998: 66–67.

II.

Jaz se spomnim tega dneva,
oh koliko krat;
ker med njimi šel je tudi
moj ljubljjen brat.

III.

Ko je v Ljubljano prišel,
pisal nam je pisemce,
in meni na Mali šmaren,
iz Lvova, zadno karto, naj se ga
v molitvi spomnim se.

IV.

Nato pošiljamo vprašanja
na vse strani, in na rudeči križ,
enak odgovor pride od povsot
da zanj ne vedo nič.

V.

Mama mi pravi vedno
oh piši mu ti,
mogoče karto
to dobi.

VI.

Ko je že minulo leto,
nehala sem mu pisati
pri zadnji Feldpost karti
dvajseti.

VII.

Žalostna družina vsa,
in mama vedno vsa objokana,
ker zdaj sami vemo vsi
da v hladnem grobu že trohni.¹⁰³³

Silvin Sardenko je verjetno v vzhodnoslovanski folklorni epiki našel spodbudo za naslednjo baladno pesem, saj je bil med tistimi, ki so jo po brali po zaslugi Janeza E. Kreka. O tem priča že njegov psevdonim:

Nebo en sam snežen oblak,
udira v snegu se korak.

Nikjer ni stéze med snegovi,
le drobna sled čez kraj snežen ...
Na polju križ stoji lesen.
'Pod njim tvoj mož,' so rekli vdovi.

Vsa tiha plan, vsa dolga plan
en sam mrtvaški pajčolan.

---

¹⁰³³ Fotokopijo zvezka (Uscita, Entrata) je avtorici posredoval Božo Premrl v pismu z dne 16. 2. 2000.

Kako ste rekli tolažniki:
'Da bol prestane vsaka se?'
Smrt zvestega moža pa ne.
Nevedni vaši so jeziki.

Poljè en sam snežen zamèt,
zastira vdovi se pogled.

Tam križ in grob! Kot prošnja živa
ob križu žena vztrepeta:
'Kjer mojega že pol srca,
še tega pol naj tam počiva.'

Nebo en sam snežen oblak,
in svet en sam brezkončen mrak.

Ob zori je na skalnem robu
zasvetil solnčnojasen dan.
Kot angel v marmor izklesan
klečala vdova je na grobu.

Nebo en sam vesel smehljaj:
Kako si sladek sveti raj!¹⁰³⁴

Morda je skrivnostni par M. D. in M. C. zgledeval pri njej, ko je sestavil petnajst štirikrstičnih kitic dolgo pesem *Mati* v stilu južnoslovanske epike in z nekaj reminiscencami na že obstoječe slovenske pesmi iz prve svetovne vojne, predvsem tisto *Mati piše pismo belo*. Mati v sanjah izve, da je njen sin ranjen umrl v Karpatih. Po treh mesecih pride na prostor nekdanjih hudih bojov med avstrijskimi in ruskimi silami in hodi od grobišča do grobišča, dokler ne najde njegovega groba na samem in tri dni grebe v zemljo, dokler ga ne ugleda in omahne v smrt tudi ona:

Mrak je temni že objel krajino,
v grobni pokoj vso zavil ravnino
grobni mir objel je kočo belo,
spanec v koči mater osamelo.

Težek sen mi sanja stara mati.
'O Iváne, sinko moj ti zlati,
sinko moj ti zlati, pridi
'z boja, da te mati zopet vidi.'

Vidi mati svojega otroka:
v prsih rana mu zija globoka,
a iz rane kri mu rdeča teče ...
Tiho Ivan materi šepeče:

'Daleč, kjer stoje gore Karpati,
v grob so deli vašega Ivána;
težko, težko mi po vas je mati,
da ne morem v grobu tihem spat.'

¹⁰³⁴ *Domoljub XXVIII*, št. 43, Ljubljana, 28. oktobra 1915, 623–624.

Mesce tri mi starka je hodila,
vroče potoma Boga molila.
A po mescih treh prišla v Rusijo,
kjer junaki v tihih grobih spijo.

Grob pri grobu se na polju vzdiga,
križ pri križu se nad grobi dviga.
'Oh pokaži, Bog, mi v tej-le sili,
kje počiva Ivan, sinko mili!'

H grobu se za grobom starka klanja,
kliče dete svoje brez nehanja:
'Ivan, Ivan, ti otrok moj zlati,
odgovori, jaz sem, tvoja mati!'

Tiho po grobeh junaci spijo,
jadni mamki ne odgovorijo.
Starka smrtno zapusti planjavo,
dalje v rusko zemljo gre krvavo.

Pa z bojišča hodi na bojišče,
po grobovih tam otroka išče,
in kjerkoli grob neznan sameva,
svojega Ivána kliče reva:

'Ivan, Ivan, ti otrok moj zlati!
Odgovori, jaz sem, tvoja mati!'
Brez števila grobov obhodila,
a nobena prava ni gomila.

Sredi gore, nizek in samotni
skriva se pod hrastom grob tihoten.
Trudna pod drevo na grob poklekne,
v tihi grob bolešno starka jekne:

'Ivan, Ivan, ti otrok moj zlati,
odgovori, jaz sem tvoja mati!'
Glavo skloni, sluša hrepeneče.
Čuj, iz groba votel glas šepeče:

'Težko, težko mi po vas je, mati,
da ne morem v tihem grobu spati!'
Vikne starka, da se v hrib razlega,
da po dolu glas odmeva z brega.

Grebe mati zemljo raz gomilo,
koplje jamo v grob še z zadnjo silo. –
Ko je v tretje luna posijala,
do sinu je mati izkopala.

Dolgo, dolgo mu v obličje gleda
in poljubi ga na ustna bleđa,

gorko ga poljubi ter omahne – – –
Smrt poljub svoj v njeno lice dahne.¹⁰³⁵

I. Jeretina je tragiko primorskih mater strnila v balado *Materina ljubezen*. Besedilo izhaja iz vsakodnevnih dejstev, epifora s solzami pa večja bolečino, da jih izsuši do dna. Bolečina se večja v kontrapunktu s sinovo odsotnostjo: slovo > molk > smrt. – ko naj bi po vrnitvi domov našla vsaj malo utehe.

Ko je odhajal
s fanti iz vasi
na okrašenih vozeh s
skoz Vipavsko dolino
v Karpate,
je mati točila solzé.

Ko nikoli poročila
o njem ni dobila,
je mati točila solzé.

In zdaj se je mati
begunka vrnila domov.
Ko je v gorici za hišo
kopala zemljó za trto novó
in našla
svetinjico z njegovim imenom
in bele kosti,
je mati stočila zadnje solzé.¹⁰³⁶

Župančičev *Daljni grob* je soroden omenjeni baladi po kraju dogajanja nekje na severu in skrivnostni povezanosti mrtvih z živimi. Le da gre tu za umetniško dognano balado duhov:

Brez križa je tvoj grob in brez solzá,
brez blagoslova je in brez zvonov,
pod tujim nebom jate le vetrov
podé se v sivem begu od morjá.

Tak daleč je tvoj grob: ko vam veli
polnoč: 'Vstanite' in napolni mrak
s pošastmi blodnimi, in k svojcem vsak,
ki ga tujina vzela, pohiti –

kot senca ta gre mimo okna tih,
ta spet potrka, zaloputne duri,
spet drugi priječi o hudi uri
in okrog hiše kroži, toži vzdih,

po svoje vsak družini da spomin –
tak daleč je tvoj grob: na sredi poti

¹⁰³⁵ *Domoljub* XXXI, št. 17, Ljubljana, 25. aprila 1918, 184.

¹⁰³⁶ *Mentor* XII, št. 3–4, 1921/22, 57.

že ure tri te 'Nazaj!' zaloti,
ne moreš preleteti vseh daljin.

A preletela jih je črna vest ...
Na naše okno črna ptica sela,
čez okno vse peruti je razpela –
ne vidimo več sonca niti zvezd.

Vest črna vse daljine preleti,
za senco njenih kril pozna se sled:
list sahne gori, polju vene cvet –
a ni ga lovca, da jo ustrelj.¹⁰³⁷

IZBRANA MOTIVIKA S PREVLADO LIRSKE ZVRSTNOSTI

»Lirske pesmi so one, ki izražajo vse, kar se giblje v naši notranjosti.¹⁰³⁸ Zapisana poved je prva na vrsti v poklon pesniku in uredniku, ravnatelju slovenske gimnazije v Gorici¹⁰³⁹ Josipu / Joži Lovrenčiču, ki mu ni bilo dano izpeljati načrt, da bi izdal »*Cvetje iz vrtov slovenskega pesništva*«,¹⁰⁴⁰ temveč le s komentarji zelo osiromašeno *Brstje*.¹⁰⁴¹

Lirika z različno intenziteto izraža človekova osebna čustva, intimna občutja, duhovna stanja ter etični red in se v vezani besedi neposredno odziva na čas in razmere; na zunanji svet le, če se njegovim duševnim doživetjem prilega (»t. i. 'ponotranjenje' v pesniškem subjektu«).¹⁰⁴² Po snovi so lirske pesmi neomejene¹⁰⁴³ in zanje ni strogih žanrskih pravil. Lirika je preveč individualna, da bi jih prenesla.

Njena tukajšnja motivika je izbrana glede na njeno pogostnost in posebnosti v zbranem pesemskem opusu.

Domovina

Ni naključje, da se ta razdelek začne s pismi domačim.

Prvi dve sta iz Galicije na vzhodni fronti: Franc Žličar, gostilničar in posestnik na Ponikvi, v vojski topničar korporal, je 25. marca [1915] Vrečkovi družini na Razkovžah pri Sv. Jurju ob južni železnici pisal:

¹⁰³⁷ Oton Župančič, *Zbrano delo*, Druga knjiga / Mlada pota: Brez cilja, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1957, 185.

¹⁰³⁸ Josip Lovrenčič, Uvod, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, natrgal dr. Josip Lovrenčič, Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1918, 3.

¹⁰³⁹ Leksikon: *Slovenska književnost*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996, 267-268.

¹⁰⁴⁰ Morda v spomin na slovničarja frančiškana Stanislava Škrabca, ki je izdajal *Cvetje iz vrtov svetega Frančiška* (1880–1915).

¹⁰⁴¹ Prim. pojasnilo: Družba sv. Mohorja, Uvod, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 3.

¹⁰⁴² Franc Zadravec, Helga Glušič, Matjaž Kmecl, Aleksander Skaza, Pomurska založba, Murska Sobota, 1971, 7–8.

¹⁰⁴³ Silva Trdina, Lirika, *Besedna umetnost II*, Literarna teorija, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, 213–214.

Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Borec, Ljubljana 1976, 243.

Po domovini zelo hrepenimo vsi, kajti stvar traja že res dolgo. Srce mi vedno poje:

Oh premila domovina,
Mili moj slovenski kraj,
kjer je zibka moja tekla
Bod' gomila moja kdaj!

*Toliko torej o mojem življenju zadnji čas. Pišite kaj! Pozdravi in glasovi iz domovine so nam bojevnikom najmilejši glas v tej krvavi borbi.*¹⁰⁴⁴

Toda to je bil šele začetek. V pismu navedena kitica je nevarnim okoliščinam predelana pesem¹⁰⁴⁵ njegovega rojaka Benjamina Ipavca in je zaradi mile melodije postala zelo priljubljena posebno med Slovenci na tujem.

Drugo pismo priča o prvih mladih žrtvah na vzhodni fronti. Hrepenenje po domu se je strlo:

Odšel si z doma vesel in zdrav 15. aprila 1915. Odšel si, dragi Pavel, z veselim srcem na bojišče ter se junaško boril proti sovražnemu Rusu da zadnjega izdihljeja. Nit mladega življenja Ti je pretrgala svinčenka dne 10. septembra 1915. Nepopisna žalost in groza nas je obšla, ko smo dobili poročilo o Tvoji smrti. Nisem mogel verjeti žalostni resnici. Krije Te s krvjo napojena gališka zemlja – daleč od domačije svojih dragih. Rad bi obiskal gomilo in Ti postavil spominek, da bi pričal, kje počiva Tvoje mlado telo. Moje misli so še vedno pri Tebi. Pisma, ki si mi jih poslal s krvavih poljan so mi priča in tolažilo, da si bil popolnoma vdan v voljo božjo. Upam, da Ti je sedaj življenje brez trpljenja in nadlog. Pred očmi mi stoje še vedno vrstice, ki si mi jih napisal ravno pred odhodom v krvavi boj. Zdi se, kakor da si slutil, da ne prideš več iz njega.

Če me svinca in bodala
Mati božja bo var'vala,
prišel bodem še nazaj
v svoj domači, mili kraj.

Zelo potrtega se čutim, ko vidim, kako si hrepenel, da bi se še mogel vrniti v svoj rojstni kraj; toda ni Ti bilo usojeno. Naj pričajo te vrstice, kako goreča bratovska ljubezen je bila med nama. Nepozabni Pavle! Želim Ti prav od srca: spavaj mirno v gališki zemlji!

Na svidenje nad zvezdami! –

Jožef Podgoršek, Vojsko pri Vodicach.¹⁰⁴⁶

Avugst Blažič je iz avstroogrške vojske v pismu domačim leta 1916 poslal nekoliko ležerno pesem. Kljub temu da mu ni hudega, mu je dom pomenil vse:

Ob obali Jadranskega morja stojim,
tu stražim,
sovražnika na suh ne pustim.

¹⁰⁴⁴ *Slovenski gospodar* 49, št. 15, Maribor, 15. aprila 1915, 3.

¹⁰⁴⁵ Avtor originalnega besedila *Domovini* je Jakob Razlag (1826–1880, ki ga je v zbirko *Brstje* uvrstil tudi Josip / Joža Lovrenčič.

¹⁰⁴⁶ *Domoljub* XXIX, št. 14, Ljubljana, 6. aprila 1916, 189.

Je vince poceni,
se dobro živi,
a vendar si človek domovja želi.

Pa prišel bo čas,
svoboda za nas,
četudi sedaj slabi je čas.¹⁰⁴⁷

Vojakov pozdrav domovini izpod najbrž svinčnika! Franceta Ravnikarja ji velja zaradi njene lepote: »*Naj proslavim krasoto tvojo! / Spomin kaj rad hiti nazaj / tja v domovino mojo.*« Tudi na tujem so lepi prizori, toda do njih ostaja hladen:

Izza planin mi zarja mila
prav kot doma se priigra,
a pred menoj je zemlja tuja,
mi svet neznan je, brez srca.
[...]
Pozdravljam te, domovja raj!
Naj tebi le moj trud velja,
in Gospodarju vojnih trum,
ki tam kraljuje vrh neba.¹⁰⁴⁸

Iz komentarja o *Vojaškem dnevniku* Ivana Brica se dá sklepati, da je pesem *Domovini* v slovo nastala v strahu za prihodnost zaradi pričakovanega begunstva njegovih domačih v maju leta 1916.¹⁰⁴⁹

Moja duša ni vesela,
bol prehuda jo teži.
Tužno pesem bo zapela,
tužno struna naj zveni.

Dornberg, moj dragi mili,
zdaj težko te zapustim,
pač nerad in le po sili
se od tukaj poslovim.

Divja vojska k nam udarja
ter od doma sili nas,
čujemo že šum viharja
torej pojmo – še je čas!

Oj sosedje, le hitimo,
že granate padajo!
Torej pojmo, pospešimo,
da vsaj sebe rešimo!

Svoje žulje, svoje srage
in imetje mili dom,

¹⁰⁴⁷ Povedala hči Franciška Blažič (Peterlin), rojena 1904, stara 86 let. Vir: list A4, računalniški iztis – drugih podatkov ni.

¹⁰⁴⁸ *Domoljub* XXIX, št 9, Ljubljana, 2. marca 1916, 122.

¹⁰⁴⁹ Ivo Bric, *Vojaški dnevnik 1915–1919*, 156–157.

vse spomine, svoje drage
tukaj-le zapustil bom.

Jaz pa daleč odpotujem,
pojdem tja v neznani svet.
Premišlujem in žalujem,
saj grem tja samo trpet.

Tam ne bode znancev dragih,
lica ne prijaznega.
Mehkih ne besed in blagih,
tam za nas ne bo srca!

Bodo nas 'begunce' zvali
in po strani gledali,
nas celo se bodo bali,
bomo vsem presedali.

Morda bomo i brez strehe,
morda i brez živeža,
brez tolažbe brez utehe
polna kupa bo gorja!

Bomo trkali na vrata,
bomo trkali zaman,
brat ne bo poznal tam brata,
bode gledal raje vstran.

Gladnim bodo solze tekle,
solze padale v srce,
v srcu bodo solze pekle,
oh, to bode pač gorje!

In spomin na dom premili
dušo mučil bo hudo
saj nam bodo vse razbili,
kar doma ostalo bo!

Polja, vinograde končajo,
hiše naše rušijo.
Domovino razorajo,
da spoznati je ne bo!

Težka slutnja me navdaja,
težka slutnja me mori,
vedno težje mi postaja,
vedno huje mi grozi!

A zaman je zdaj tarnanje,
zdaj pomoči ni za nas!
Ne pomaga zdihovanje,
prišel je odhodni čas!

Torej znaj oj hiša moja
težko ločim se od te!

Duša plaka brez pokoja
milo mi ječi srce!

Enkrat še pogledam na te,
enkrat še zakoprnim,
enkrat še pomolim zate
dom moj – in te zapustim!

Oj bregovi in gorice
te tišine čarobne,
te ravnice in lozice
kak za vami vre srce!

Z Bogom griči in doline,
z Bogom mili rojstni kraj,
z Bogom z Bogom ve planine,
vas bom videl še kedaj?!

Torej z Bogom ostanite
zdaj oh zdaj vas zapustim!
Solze moje le rosite,
sam Bog ve, kaj zdaj trpim!

Zdaj pa culico na rame,
potno palico v roke,
mili Bog, ne zabi name,
da ne zruši me gorje!¹⁰⁵⁰

»Popisan kos papirja je ležal v predalu omare. Nihče se zanj ni zmenil, dokler so nekega dne odkrili, da ima zanimiv datum: 31 maj 1915:«

Dragi Stariši! Dne 31. 5. 1915

Predno Vam dalje pišem Vas lepo pozdravim naznanjam Vam da sem dobil Vašo žalostno kartico in tudi pismo, dobil sem tri karte od sestre Marije in od Vas eno kartico in pismo. To sem dobil vse en dan od Vas in od Marije. Pismo pa je bilo še zaprto za to pa lahko pišete večkrat tudi pismo da mi kaj več poveste.

Naznanjam Vam da jaz sem še zmiraj zdrav hvala Bogu vesel pa ne več, od kar sem zvedel kako je z Vami, poprej sem bil še zmiraj vesel čeprav jazd sem tukaj bil, da samo ste bili Vi u miru in zdravi doma, to mi je veselje dejalo.

Dragi Stariši, Brat in Sestra in vsi skupaj jaz bi Vam prav rad pomagal pa ne morem, zato pa če morete pomagaj Te si sami kakor vste, da je bolje, napravljeni bodite da če sila pride da se vmaknete, vzemite sabo živino in življenje in obleko, da boste imeli za jest drugo pa pustite, samo da se vi ovarjejte, da če domu jaz še pridem samo da bi Vas še dobil vsih živih n zdravih drugo ni bi bilo kakor moglo jaz tega ne verjamem, da ga gor pustijo, ker tukaj pravijo da gre našim dobro in da se mi prodajamo sem, k našim, žalostno sme zdi jaz se tukaj tepsti za svojo domovino pa ne mi to prosimo, da bi bilo tukaj precej konec, da bi šli vsi dol da bi ga prav pokončali do kona. Prašati ali nimam velt postnih kartic naznanjam Vam da jih imam tu da jih ni treba pošiljat prosim Vas da če Vam je ljubo in če morete pošljit mi nomalo tobaka za vsem, kar vzamejo na felca post numavo družega vam ni treba prav nič pošiljat ne gvanta ne

¹⁰⁵⁰ Ivo Bric, *Vojaški dnevnik 1915–1919*, 158–161.

denarja ne nič imam vsega preveč tukaj ne nucam prosem Vas. Kje se tepejo in kako gre prosem Vas pište mi večkrat kje ste in kako se Vam godi in še enkrat Vas prosim, da pomagajte si sami kakor ker jaz vam ne morem jaz Vam ne vem kaj takega pisati večkakor še enkrat jaz mislim vseh vse skupaj če bi se še enkrat videli zdravi ostanite

Z Bogom

Bog Vas živi.

Martin

Prosim pišite ali vdobite to pismo.

Feltpost n 105

To je pismo avstro-ogrškega vojaka, ki se je kot starejši sin vedno čutil odgovornega do doma in domačih; v skrbeh piše domačim, preden odhaja na fronto, oni pa v begunstvo.

Jezik v pismu je preprost, domač in lep za tedanje osnovnošolsko izobrazbo. Iz pisma se razbere avstro-ogrška propaganda, da njihova vojska povsod napreduje ali zmaga, kar pa ni vedno držalo.

Temu pismu je sledilo še eno, v katerem je sporočil, da gre na fronto, odtlej ni bilo več nobenega glasu. To je bil znak, da je padel.¹⁰⁵¹

Ivan Mohar, v veri, da se bo zanjo vse najboljše izteklo, se ne naveliča navduševati *Za domovino*:

Šel je oče, šel v najlepši
moški dobi od družine;
šel ponosno s hrabrim srcem
za obrambo domovine.

Šel mladenič, pustil blago,
zaročeno je nevesto;
šel na boj kot mož-beseda
branit jo do smrti zvesto.

Šel sem sam od žalujoče
matere na bojno polje.
Žrtvoval desnico svojo;
vendar še sem dobre volje.

Bodi vse za domovino,
njen obstoj in srečo njeno!
Ljubim jo in do poslednjih
zdihljejev jo bom iskreno.¹⁰⁵²

Dolenjskemu avtorju, ki je že prvo leto vojske izgubil desnico, se pridružuje R.[adoslav] Silvester¹⁰⁵³ s pesmijo *Slovenski dom*, v kateri so gregorčičevski sledovi:

Zaté žari srcé gorkó,
zaté solzi se mi okó –
slovenski dom – spomin sladak!
Kateri dom ti je enak?

¹⁰⁵¹ Ambrož Kodolja, Orumenel spomin, *Novi glas* 24, 14. marec 2019, 16.

¹⁰⁵² *Domoljub* XXIX, št. 10, Ljubljana, 9. marca 1916, 135.

¹⁰⁵³ Prim. Leksikon *Slovenska književnost*, 413.

Ne, ne. Na zemlji kraja ni
milejšega, kot dom moj ti!
Ti biser mojega srcá;
ti radost mojega duhá.

Saj v tebi moj prebiva rod:
trpeči rod, obdan nezgod;
a vendar zate ves gori,
nerad, nerad te zapusti.

Oj dom, ti kraj mi posvečen!
s krvjo očetov napojen;
ti kraj si bridkih bolečin,
a tudi srčnih kraj milin.

O j sladki dom! Glej, vse ti dam,
vse, kar premorem, kar imam;
in če zahtevaš mojo kri,
srce ti rado jo dari.

Zaté ljubezni srčne vnet,
goreče molim spet in spet:
Ohrani večni mi Gospod
moj dragi dom, moj verni rod!¹⁰⁵⁴

30. avgust [1917]

Vojaki so o domovini in domu sanjali še v snu.

6. september [1917]

Dobil sem pošto. Prvi odgovor na moje pismo. Pišejo, da je bil Franc doma. Šli so nekam v Ljubljani – »si lizat rane«, kakor pravijo. Da se jim ni dobro godilo, si lahko mislim.

Težke sanje

Na skalnem hribčku osamljen vso noč
na straži stojim,
na straži bedim
in mislim in sanjam o časih nekoč ...

Moj duh se potaplja v brezskrbno mladost,
ko sem še otrok
grad zidal visok,
ko duša ni znala za tugo, bridkost ...

Nešetokrat v mislih otožnih zaspim
in sanjam tako:
Zvezd polno nebo
nad mano miglja, jaz v zraku letim;
letim, kakor krila bi lahka imel ...
Pa čudna pošast

¹⁰⁵⁴ *Domoljub* XXIX, št. 43, Ljubljana, 26. oktobra 1916, 563.

me tira v propast
globoko, brezdanjo ... Ji bom li ušel?

Zaman vsi naponi; Na poti domu
omagal sem, – pal ...
Zbujen sem zaznal,
da želja po domu me vara še v snu ...

Na višini med Stolom in Sv. Ambrožem¹⁰⁵⁵

Narava

Pesmi o naravi v tem opusu ni veliko, saj so je bili tisti, ki so cele dneve in noči prebivali v zasilnih bivališčih na prostem, siti, še toliko bolj, ker je bila zemlja napita krvi in polna grobov. V dodanem naboru je le toliko pesmi, da zastopajo vse letne čase.

Narava tu ne daje estetskega navdiha sama na sebi, ampak konkretizira abstrakten pojem domovine pravzaprav konkretizira s spomini na domače okolje in kmetovim delom.

Pomlad kmetu ne daje tistega veselja kot prejšnja leta: njive orjejo starci namesto mladih, dekleta žalujejo za ženini. Nikoli več ne bodo slišali velikonočne pesmi, toda naj bodo deležni »večne pomladi«:

Trata zopet vscveta,
kot nekdanja leta,
a ga ni veselja več ...
Glej tam plodno njivo orje
starček sam; saj bojno polje
mu ne vrne sinka več ...

Ptica gnezdo spleta
kot nekdanja leta,
a je ni radosti več.
Dekle zopet vrt opleva;
Kaj da pesmi več ne peva, –
strl ženina ji je meč ...

In velikonočna
pesem milozvočna,
se glasi; – a nikdar več
čuli bodo jo sinovi: –
žalno pesem nad grobovi,
poje veter tam šusteč ...

Vesne zlata doba
tu je; – vstal iz groba
je Zveličar naših nad.
Padlim vsem je že izpita –
grenka kupa; – naj zasniva,
večna jim pomlad! ...¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁵ Albin Mlakar, *n. d.*, 154–155.

¹⁰⁵⁶ *Domoljub* XXXI, št. 14, Ljubljana, 4. aprila 1918, 152.

Avtor navedene pesmi ni znan. Morda korporal Iv.[-o, -an] Gruden kot je avtor Žetve:

Dozorel je žitni klas.
Glej, pšenica kakor morje
valovi se v solnčnem žaru.
Zrelo že je žitno polje,
polno božjega daru.
Spet prišel je žetve čas.
V polje rožno stopajo
zdaj ženjice brez ponosa.
Pada, pada kleno klasje.
Na obrazih znojna rosa,
v srcih zadušen jim glas je:
Blizu puške pokajo.

Je napočil resni čas,
v bojni grom so šli sinovi;
v daljnih krajih se boré.
Nanje vedno v zmagi novi
ves vesel ponosen zre
čil v zvestobi narod naš.

Kdo zdaj večji je junak?
Ali mati, ki poti se
tam na polju v solnčnem žarku?
Ali sinko, ki bori se
daleč, daleč v strelskem jarku?¹⁰⁵⁷
Z a d o m o v j e d e l a v s a k!¹⁰⁵⁸

Prva kitica opisuje najlepše kmečko opravilo, toda v vojnem času je resnobno. Druga kitica je presenetljivo propagandistična. Poanta tretje je seveda sprejemljiva: takih vprašanj se ne postavlja.

Vinko Gaberski s pesmijo iz cikla *1915* po kmečko toži nad izredno slabo letino, ker polja zaradi odsotnosti moške delovne sile niso bila dobro pripravljena:

Lani na njivi je zlata pšenica
rasla in vsa dozorela;
bilo je truda ko skrbna žanjica
v znoju je pridno jo žela.

Letos na stogih na suhi strmini
bilo slabo je zorano.
Latje snetivo v prazni mekini
malo prosa je nabrano.

¹⁰⁵⁷ Kdove, ali je obstajala kakšna povezava med avtorjem Vidom Ambrožičem in Antonom Kosijem. Prim.: *V strelskem jarku*. Triglasna pesem. Po narodnem napevu. Vglasbil Anton Kosi, šolski ravnatelj v Središču. V založbi izdajateljevi. Natisnila tiskarna »Senefeder v Gradec 1917.

¹⁰⁵⁸ *Domoljub* XXIX, št. 34, Ljubljana, 24. avgusta 1916, 455–456.

Kak bo pa k letu kaj plod vsega dela?
Polja s krvjó so pojena gnojena ...
Oset in ščavje, – uboga dežela!
Kruha ne bo, niti pšena.¹⁰⁵⁹

Retenski enako motiviko singularizira, na njivi je le ena sama žanjica. Sama je tudi sicer, saj ji je moža za zmeraj vzela vojna.

Ob žetvi

Žena rmeno klasje
že pšenično žanje.
Žito polja kras je,
njej spomin le ran je.

Lani še veselo
mož sejal je zrnje:
klasje dozorelo
ves mu trud povrne.

Zima mlado setev
s snegom je pokrila;
boj pa terjal žrtev, –
zrastla je gomila.

In ko dozorela
je pšenica klena,
s tiho boljjo žela
jo je vdova – žena.¹⁰⁶⁰

Retenski bi po golarjevsko rad doživel tudi košnjo, toda kaj ko se na senožeti trudijo stari in dekleta, ki so jim fantje tudi padli pod koso!

Padaj cvet

Spet košnje čas. Ob cvetu cvet,
vmes travica zelena,
izvablja kosca senožet,
vsa z vonjem napojena.

Zdaj kosa zadnjič še v slovo
zapoje pesem grobno;
in cvetka vsaka je solzno
sklonila glav'co drobno.

Ni koscev letos jih mladih,
ki v košnji bi zapeli
tja v zorno jutro; reže tih
jo starček osiveli.

¹⁰⁵⁹ Vinko Gaberski, Raztreseno listje I.–VI. Nahajališče: AS, referat II, fasc. 334/III. *Zbornik za Zimsko pomoč*, 5 listov formata A4, tipkopis kopija, rokopisni popravki, str. 1–5.

¹⁰⁶⁰ *Domoljub* XXX, št. 29, Ljubljana, 19. julija 1917, 345.

Namesto fantov pa dekle
kosó po senožeti
vrti in suče, da vené
kot v boju – rožni cveti.

Ni mar ji cvetk; saj je zvenel
najlepši cvet med cveti:
na bojni trati – prej vesel –
je moral ženin umreti.¹⁰⁶¹

Vino 1917 izpod »*kmetskega peresa*« je kakor čričkova pesem, ne toliko o vinu kot o trudi v vinogradu za žlahtno pijačo. Vojne razmere so omenjene le mimogrede, ne da lahkotno, temveč obzirno, da bi se vendar ohranila tako zdravilna dobra volja. Pesem se konča z obvezno prošnjo za mir:

Štajerska trta
Boga prosila,
Bila si vslišana,
Si nam rodila.

Meje so stražili
Naši možje.
Nam so odvrčali
Silo, gorje ...

Ženske, otroci
Smo negovali,
Smo te, ti trta
Oskrbovali.

Solnce sijalo
Nam je in pticam.
Solnce žarelo
Našim goricam.

Solnce rodilo
Nam grozdini sad –
Vsakdo ga ljubi,
Ima ga rad!

Mati poslala
Kapljo prekrasno
Sinu bi v vojsko,
Ljubezen jasno.

Žena potrkala
Bi čašo ob čašo, –
Bog živi dom naš,
Bodočnost našo!

Ali predaleč
Ste nam vsi ljubi,

---

¹⁰⁶¹ *Domoljub* XXX, št. 28, Ljubljana, 12. julija 1917, 332.

Dokler se solncu
Enkrat ne zljubi –

Dokler iz mošta
Ne vino zavrè,
Dokler ne zgine
Te vojske gorjè!

Solnce ti zlato,
Daj mira nam kràs,
Solnce nebeško,
Usmili se nas!¹⁰⁶²

Škoda da avtor pesmi ni znan, prav tako ne naslednje: *Lan*, kdo ga še pozna! Pesem je malce pedagoška, ima pa tudi nekaj vrednih etnoloških podatkov:

Sred polj slovenskih modri cvet
pognala je cvetlica,
ki vseh slovenskih je deklet
ponos in srčna radost.

Zvestobe, skromnosti je znak
ta cvetka – lan ji praviš;
slovenska žena, glej, da prag
bo venčala ta roža!

Veselje v kmetško hišico
in srečo ti prinese,
če snežnobelo platno bo
bleščalo v sobi tvoji.¹⁰⁶³

Za poglavje, ki je z motiviko narave zasnovano po letnih časih, pride zelo prav bo-
žična impresija s snegom. Ta je drugače največji sovražnik vojakov, toda tokrat ima ob-
zirno sočutno nalogo:

Padajo, padajo
tiho, neslišno goste snežinke –
bele snežinke v – sveto noč ...

Ah, le naj padajo!
Beli naj prt bojišče pregrne,
da ga ne vidi – sveta noč.

Himna naj angelska
v srcu odmeva: »Bog, tebi slava,
zemlji pa mirno – Sveto noč!¹⁰⁶⁴

24. december [1917]

¹⁰⁶² *Štajerc* XVIII, št. 42, Ptuj, 21. oktobra 1917, naslovna stran.

¹⁰⁶³ *Domoljub* XXXI, št. 22, Ljubljana, 30. maja 1918, 234.

¹⁰⁶⁴ Albin Mlakar, *n. d.*, 174, 176. Obakrat je besedilo enako, le v drugi kitici je prvi začetek: Ah, ..., drugič pa Oh...

Kratice V. J...r. so premalo, da bi lahko odkrili avtorja *Pesmi slovenskega kmetiča ob vojni*, ki tako prostodušno in nazorno oriše situacijo svojega stanu konec leta 1917, ko se je začela napovedovati lakota, ki je na koncu ugonobila avstrijsko vojsko, da je morala odnehati in kloniti. Niti obsežne zgodovinske razprave niti globokoumne sociološke študije niti nadarjene umetnine ne zmorejo podoživeti splošnega razpoloženja tistega časa, kakor pristna živa pripoved, uklenjena v preproste verze, najbrž za oporo spominu:

Le vojska, vojska, vojska
se sliši zdaj povsod;
ta pesem salabolska
bo uničila naš rod.

Je stiska vedno večja,
denar – kaj še velja?
Če imaš ga na kupe,
kdo zanj pa kaj ti da?

Živila vsa na karte,
dobiti moč jih ni;
obleka trikrat draga,
pa čevlji – najbolj ti.

'Le kmet – ta ima dosti' –
si misli marsikdo;
a tisti vsak se moti,
pa še kako – hudo!

Nesreča za nesrečo
vrsti se dan na dan;
povrhu letos suša
spraznila nam je hram.

Mi kmetje smo državi
že dali delež lep
krompir, fižol in slame,
pa žita, krav, telet!

A koliko še drugih
v tej vojni je izgub;
ne šle bi, če bi šteli,
na celi Domoljub

Najdražje vsi smo dali:
očete, brate – vse.
Da bi zdravi se vrnili –
to naša želja je.

Vse to za domovino
žrtvujemo voljno:
za zmago monarhije,
v čast Avstriji samo!

Naj zopet se nam dragi
krog mizice zbero!

Dal Bog, da tista ura
ni daleč za goro.¹⁰⁶⁵

Ljubezen

Iz zbranega gradiva se vidi, da v javnih virih osebnih ljubezenskih pesmi tako rekoč ni. Dovoljena je le oddaljena platonska bližina:

Ko ne bom več gledal teh belih sel,
teh jasnih lic, teh radostnih čel,
ko bom daleč odtod gost samotnih cest,
trudna bo noga – kot jeklo bo pest –
tiho in žalostno moje srce –
spominjaj se takrat namé.

24. V. 17.¹⁰⁶⁶

In vendar smo na sledi tudi konkretni ljubezenski motiviki. Albin / Zorko Mlakar se z nobeno svojih pesmi ni pojavil v *Domoljubu*. Ohranjene pa so v dnevniku, ki ga je dokaj redno pisal v vseh vojnih letih.

V danih okoliščinah so bili vojaki prikrajšani za kakršno koli ljubeznivost nasprotnega spola, najsi bo iz domače hiše ali drugače.¹⁰⁶⁷ Zato jih je vsakršno srečanje z dekleti vznemirilo. O tem lepo pričajo naslednje pesmi z vtisi na podlagi bežnih srečanj z dekleti s pisano doživljajsko lestvico in resnobno refleksijo o njih:

Vse izgubljeno

Solnčice utone za morske planjave
in noči ubežal je dan.
Jadrno čolnič mi plove v daljave
tja v sreče neskončne pristan.

Sladko zamišljen v morja poezijo,
v valovja šumečega spev.
V srcu brezskrbnost, ljubezen, vizijo
na ustnih poln upov nasmev ...

Upi? Ha, upi! Glej človek obrača,
obrne pa vedno le Bog.
Čolnič postal je valovom igrača
in jaz? Jaz ... Jaz – otrok nadlog

Upe, brezskrbnost, življenje, ljubezen –
vse vzela mi temna je noč
z vsem sem utonil, izgubil ah, vse sem
moj Bože dobrotni – pomoč!¹⁰⁶⁸

Levica, 24. marec [1918]

¹⁰⁶⁵ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 584.

¹⁰⁶⁶ *Mentor* IX, št. 11–12, 1916/17, 266.

¹⁰⁶⁷ Razen seveda če je v najhujši s/i/li niso tvegali kupiti.

¹⁰⁶⁸ Albin Mlakar, *n. d.*, 181–182.

»Zjutraj odhod. vsi beli od cestnega prahu smo prišli opoldne v Civezzano, kjer smo ostali.«

Mimogrede

Z vrčem pride k studencu po vode
mlado taljansko dekle;
naglo nalije v bakrene posode
biserne vode in gre ...

[- druga kitica prečrtana -]

Tuje si meni, ti dekle prekrasno,
vendar le vzljubil sem te.
Ah, od kar videl v oko sem Ti jasno,
kliče te glasno
moje srce.

26. III. [19]18¹⁰⁶⁹

25. april: *Zakaj vstane pomlad vsako leto nova, sveža, cvetoča iz zimskega spanja – človek, ubogi človek pa ima samo eno, eno kratko pomlad, po kateri zaman vzdihuje, katera se ne povrne več, nikoli več? Povej mi, kdor ve!*

Jaz – tepček

Pozdravljena, vasica, kjer pred leti
srečen bival v tvoji sredi sem!
Glej, vračam se, li očeš me sprejeti
znanca v tesni, sladki svoj objem?
Iz nad oblakov zlatih belo lice
stare tetke lune se smehlja,
po travnikih se lovijo kresnice,
tistoč zvezd na nebesu miglja.
Pozdravljajo me hribov snežne glave,
trte sočne, vinograd prostran;
šumenje meni le velja dobrave,
kos v grmovju poje spev glasan,
Potoček skočno ubira melodijo,
vrba zgane se v spoštljiv poklon,
ob mlaki žabe 'rega' svoj kričijo,
polnoči v zvoniku bije zvon ...
Le okence, kjer spava dekle moje,
temno je in nageljčkov ni v njem,
Ah, rad oči bi jasne videl tvoje,
vstani draga, predno dalje spem!
Potrkam, kličem ... Nič se ne odzove ...
Luna se poredno zareži;
le trkaj! Z drugim ptička tvoja v nove

¹⁰⁶⁹ Albin Mlakar, *n. d.*, 182–183.

kraje je zletela ... Tepček – ti ...

V malem travnu 1918¹⁰⁷⁰

Amorjeve puščice begajo ena mimo druge in spravijo koga v zadrego:

2. december [1918]: *V teh dneh, ko sem bil odsoten se je nabralo precej pošte. Dobil sem lepo dopisnico z vsebino:*

Zoran!

Sama sem pa sanjarim ...

Srce le sanjaj ven in ven.

O sen, ne uniči se!

O pač! Izgini sen kot sen,

pa daj, uresniči se.«

Te pozdravlja

Livija

*V trenutku, ko mi je srce tako zelo razdvojeno, do duša išče smeri za bodoče življenje – sem dobil to. Kaj naj odpišem? Moj Bog, ali je kdo nesrečnejši, kot jaz? Komaj spoznam njih duše, se zberejo grozeči črni oblaki na nebu sreče, zakrijejo svetlo solnce upanja in pretijo ukončati cvet ljubezni.*¹⁰⁷¹

Kako sem se varal

O lepi Benečiji davno sem sanjal –

davno – še otrok sem bil,

davno že v srcu sem želji se klanjal –

želji, da čarobe njene bi pil ...

In danes prispel sem na cilj hrepenenja

v tvoje naročje ... Moj Bog!

Sanje so varale: Kupo trpljenja

videl sem polno in polno nadlog ...

Kje si mandolina in spev signorine¹⁰⁷²

[2. december 1918?]

Vinko Gaberski si je v ta namen omislil epikurejsko *Tolažbo*

Kako bi pač bilo

nam bednim ljudem,

če nam naš dobri Bog,

ne bi milostno dal

dvoje svojih svetih darov!

Kako bi le bilo

če bi nesrečniki razočarani

ne mogli pozabljati

bridkih prevar

in bi vsi grešniki nesrečniki

¹⁰⁷⁰ Albin Mlakar, *n. d.*, 184–185.

¹⁰⁷¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 114.

¹⁰⁷² Albin Mlakar, *n. d.*, 172.

se kesati res žalostiti se m o r a l i ?
Ah, ti ljubi, dobri Bog,
bilo je res premodro od Tebe,
da si poslal,
nam lajšat življenje,
nesrečni in smešni zakonski par
- lahkomiselnost in pozabljenje.
/1918/¹⁰⁷³

Drugi pa cinično distanco, ki pomeni smrt ljubezni:

Zakaj se ženijo?

Prvi jemlje lep obraz,
drugi hoče kup denarja
in veljât za gospodarja.
»Če so drugi, naj še jaz
v zakonu poiščem sreče,«
pravi tretji; se opeče.
Oni pravi: »Mati hoče!«
Ta-le samec biti noče.
Peti pa se ojunači,
ker prevelik dolg ga tlači.
Šesti slednjič sam ne ve,
če za zakon je, al' ne.
Če namen ga slab zavede,
vse življenje se mu zmede.¹⁰⁷⁴

Smrt

Izrecno refleksivnih pesmi je malo, saj vojne okoliščine niso bile ugodne za kako globlje premišljevanje. Če pa že: o smrti.

A.[ntona] Hribarja je literarna srenja zavrnila, menda zato, ker je bil premalo moderen. In res njegova pesem *Smrt* spominja na hrastoveljske freske. Kakor tam se tu v petnajstih sedemvrstičnih kiticah z dodanim vmesnim vzklikom »*O smrt*« zvrstijo vsi pripadniki človeške družbe od najnižjih do najvišjih, od navadnih do posvečenih. Le da v skladu z novo strukturo družbe dodaja še umetnike in znanstvenike, ki so bili v srednjem veku za samostanskimi zidovi. Morda je pesem nastala že prej, saj v njej ni niti besedice o vojakih in vojni. Hribar predvsem poudarja, da pod zemljo ni več nobene hierarhije:

Beseda grenka polna groze,
ki vzbujaš čute še groznejše,
življenja ukončaš motvoze,
pretrgaš niti še močnejše,
predhodnik tvoj je jad in strah,

---

¹⁰⁷³ Vinko Gaberski, *n. d.*, 1–5.

¹⁰⁷⁴ *Domoljub* XXX, št. 32, Ljubljana, 9. avgusta 1917, 382.

za tabo sled, pepel in prah
O smrt!

Bodalo grozno duši naši,
gospodovalec neizprosni
vse živo se pred tabo plaši,
in strah popada vse neznosni
ker ti ustavljaš cvet in rast
in vse potreš v pepel, propast.
O smrt!

Od znanih bratov, krajev znanih
sprovajaš nas v dežele tuje
in tvoja moč iz sob prostranih
moža pobere, v grob zasuje,
počitka zate nikdar ni,
tvoj meč naprej, naprej kosi.
O smrt!

Iz krogov dece tvoja roka
iztrga ljubega očeta
iz krila materi otroka –
ljubav nobena ni ti sveta.
Nevesti mladi tvoja moč
moža odvede v večno noč.
O smrt!

Nobena solza te ne gane,
in glas noben te ne izprosi,
ne ganejo nobene rane,
dari nihče ti vkup ne znosi,
noben te ne premaga mož,
da zadržala svoj bi nož.
O smrt!

Kot tat priplaziš se v gradove,
kjer gostje rajajo v dvoranah,
najdražjega tvoj meč pozove,
pusti ostale v bridkih ranah,
in godba prejšnja, petja zvok
zveni tvoj meč v mrtvaški jok.
O smrt!

V trenutku revne obogatiš,
bogatim vzameš vse imetje,
berača z bogatinom zbratiš
v pogubo ali pa v življenje
ne vprašaš, kdo ima oblast,
vsak mora z glavo v tvojo past.
O smrt!

Ko ti potiplješ učenjaka,
vsa učenost je koj zdrobljena,

in daš soseda mu bedaka,
v deželi tvoji čast je ena,
v kraljestvu tvojem ni razlik,
prostak jo tam, kjer umetnik.
O smrt!

Na svetu mnogi znajo dosti,
slavijo v vedah, umetninah,
le ene ne v vedo modrosti,
učeni tavajo v temninah,
le tvoja roka prav uči,
kako na svetu vse mini.
O smrt!

Za greh ti grozno si plačilo
največji strah si naši vesti,
pribodnjosti temné strašilo
in ropar na življenje cesti,
ti pot si k sreči v večni mir,
in večne muke strašni vir.
O smrt!

Ti črva kralju daš na glavo,
vsadiš mu v nedrije trohnobo,
da čast mu glodata in slavo,
pogledov resnost in milobo
če dober ali slab vladar,
v življenju bil je, ni ti mar.
O smrt!

In dekla tvoja, smrt, trohnoba
ne prizanaša roki sveti,
enako ješ ga sredi groba,
enako morala je umreti,
in če nosila je Bogá,
tvoj črv je jesti ne nehá.
O smrt!

Ti trosiš prah po svoji njivi
po svoji volji na okoli;
pobereš knežji prah trohljivi
in ga k beraču treščiš doli.
Nedolžni in deviški prah
poneseš z grešnim – groza, strah!
O smrt!

To z udi našimi počenjaš
tako nas spajaš, vežeš, družiš,
od samovlasti nič ne jenjaš,
komu tako zvestobno služiš?
Ti dekla groze in strahu
ti služiš večnemu Bogu.
O smrt!

Priznanje kličem tvoji vladi,
pa vendar prosim – to pojasni:
smem li živeti v sladki nadi,
da, ko zrahljaš pepel mi časni,
poveš, me pelješ li v nebo?
Ah, ali morda v večno zlo –?
O smrt!¹⁰⁷⁵

Iz ljubljanskega marijanišča potegnjeni vojak Jože Urbanija-Limbarski se sprašuje: *Kje bom ...?* Naslov in začetek pesmi velik obetata, toda izpeljava misli je še dokaj deklarativna, pogojena s formalno zavodsko vzgojo in najbrž tudi mestom objave:

Umrli bom – pa ne vem kdaj,
in sojen bom – ne znam kako,
kje bom potem – le Bog ve to.

Gospod določi smrtni kraj,
pravično vsakega bo sodil,
kdor zvest je bil, mu dom bo raj
in pekel – če je v grehah blodil.

Življenje v raji – v peklu smrt,
trpljenje večno, nepopisno.
zdaj dvojen mi je pot odprt,
kje bom? – Od mene je odvisno.

Zato ne maram v kraj teme,
v pogubo po široki cesti,
dovolj na zemlji je bolesti;
v višavo se moj duh naj vzpne,
kjer čul bom: pridi, hlapec zvesti!¹⁰⁷⁶

Zložil na bojišču 26. septembra 1915.

Njegove poznejše pesmi s peklenških bojišč so veliko bolj osebne. Fran Zajc se giblje v enakem duhovnem obzorju, toda njegova misel je bolj sproščena in z večjo življenjsko izkušnjo; je tudi bolj osebna, čeprav jo predstavi kot splošno spoznanje, ki ga sprejema brez posebnega ob/-žalovanja:

Tolažba vojaka

Na svetu je reva, nadloga doma;
tu dom je trpljenja, dolina solzá.
Nad zvezdami tamkaj, kjer Večni kraljuje,
le gori resnično veselje domuje.

Veselja in sreče si človek želi,
jo išče po zemlji, za njo se drvi.
Da hitro bi našla nemirna jo duša,
oh, koliko potov in sredstev poskuša.

¹⁰⁷⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 6, Ljubljana, 11. februarja 1915, 90–91.

¹⁰⁷⁶ *Bogoljub* 13, št. 11, 1915, 340. Prim. Jože Urbanija-Limbarski, *Ti bodi moj vodnik*, 83.

Namesto veselja človeško srcé
bridkosti le najde in grenke solzé.
In celo življenje mu glasno spričuje:
na svetu le reva, nadloga stanuje.

Dom slednji pokriva težave, skrbi;
čas rane nam seka, srce nam teži.
Če tare bolezen, pomanjkanje tudi,
če vojska pritiska, nikar se ne čudi!

Po grehu nam raj je izginil s sveta,
tu dom je trpljenja, dolina solzá,
To priča, da borni otroci smo Eve,
da tukaj na zemlji vsi prave smo reve.

Tam gori je konec trpljenja, nadlog,
kjer nam bo plačilo neskončni sam Bog.
Tja gori vsi zdihljaji naši hitijo,
tja gori si srca otožna želijo.¹⁰⁷⁷

Zložil na ruski bojni črti 26. II. 1916.

Naslednja pesem zaradi glagolskega trpnika v tretji vrstici deluje kot poslednje slovo
od domačih pred eksekucijo, saj je neznani L. N. zapisal:

Umrjem rad, ne plakajte za mano,
življenja krutost sem spoznal prerano;
in ne bojim se, skor bom umorjen,
od smrtonosne krogle ustreljen.

Mrtvi ne govore ..., Milan Kuret je v pesmi »*Padlemu bratu Emilu in vsem padlim na bojišču*« prepričan, da je molk padlih veliko hujši kot vsakršna beseda. V nasprotju z drugimi avtorji, ki padle tovariše blagrujejo za mir, ki ga odslej uživajo, jim Kuret, nasprotno, pripisuje nemir, kletev. To mora biti pa res strašno! Pesem je vsekakor politično angažirana in obsoja »*krivca*« vojne, ki pa je tu lahko le personifikacija vseh okoliščin, ki je privedla do nje:

Grobovi ne govore.
grobovi molče
strašen molk,
ki ga živa duša ne ume.

Mrtvi molče.
A ta molk, ta večnonemi molk
ima stotisoč jezikov,
ima stotisoč besed.

In ko bi vstala vsa mrtva krdela,
in ko bi se padlim milijonom za hip
razplela govornica onemela –
njih živa, besna beseda

¹⁰⁷⁷ *Domoljub* XXIX, št. 17, Ljubljana, 27. aprila 1916, 236.

krvavega trpljenja,
krvavosolznih dni
ne bila bi strašna tako,
kakor ta strašni molk.

Mrtvi molče.
Da, mrtvi molče!
A ta molk, ta strašni molk
ima stotisoč jezikov,
ima stotisoč besed
in tuli kot zbesneli volk.
In iz vseh teh grobnotihih glasov
kriči bolest
poteptanih cvetov,
ihthe solze
zapuščeni rodov.

In iz vseh teh srepih, v vek oslepelih oči,
iz vseh teh nemih besed
krivca pravega v obraz
bije en sam grozopolni glas:
'Preklet, o vekomaj preklet!'¹⁰⁷⁸

Retenjskega *Noč* prav tako izziva z motivom nemira, čeprav navzven deluje blagodejno. Z jasno kompozicijo in notranjim nasprotjem je pesem ena najlepših v zbranem gradivu.

Boj odmeva tja v daljave
preko koč,
tiho roma čez dobrave
mirna noč.

Zopet bode vpokojila
boj pekoč,
src pa ne bo umirila
tiha noč.¹⁰⁷⁹

V ta razdelek sodijo pesmi Milana Kureta iz zbirke *Jeklena maska*: izšla je v samozaložbi leta 1918 in s tega vidika je mogoče, da so pesmi iz nje nastajale v vojnem času. Toda avtor popolnoma izključi realni kontekst, kot da mu sploh ni mar za svet okrog njega. Tu je zastopan s po eno pesmijo s ciklom brez naslova za vojna leta od 1914 do 1916 in štetjem od IV. do VIII. Prva pesem *1914* zunanje surovo dogajanje vojne prenaša v človekovo notranjost. V strašno nemirnem, strastnem izjavnem osebku se bije hud boj, ubeseden v ekspresionističnem slogu:

Tedaj sem se ozrl. – Kaj kliče pogled moj?
'Kod begale oči so groze tleče?
Za vse okamenel že čut je tvoj?
Si li oglušil za vse zlo moreče,

¹⁰⁷⁸ Milan Kuret, *Sledi za človekom*, 58–59.

¹⁰⁷⁹ *Domoljub* XXXI, št. 16, Ljubljana, 18. aprila 1918, 173.

za krik solzâ, duš mračnih nepokoj,
za rane oslepel vse dni ihteče?

Ti mislil si – brat z bedo se boril je,
ugibal ti – življenje brat je klel,
ti reševal – sirote glad je zvijal,
sam kamen kruti bi se razihitel.'

Nič nisem mislil več, nič več ugibal,
pred tujo bedo pôgled moj je mrl;
a duh še vedno v sanjah se je zibal,
še vedno čakal, da bi luč uzrl.

In čudna senca v lica je dahnila,
prelil se v dušo mojo glas je tuj,
dih tajnih ust, skrivnostnih in mogočnih:
'Ne čakaj – l j u b i! D e l a j – ne vprašuj!'¹⁰⁸⁰

Druga pesem *1915* je miselno bolj pregledna, s celo kakšno zastarelo besedo vmes.
Toda zakaj toliko bolnega nemira:

In vspel sem izmučene, vele roke
k življenja solncu, v delo pojoči dan,
iz suhih prs vzbrstela je ljubav,
ves svet objela – vse zaman, zaman.

Ni delo mi rodilo blagoslova,
opljuval svet mi hčerko je ljubav –
in zopet tava, blodi noga moja
sred tujih, sred neznanih ji puščav.

Zdaj vem: kdor tebe ne ugane,
'ta bodi veke vse proklet!' –
'Še vedno se igračkaš z nami,
kot v mraku davnih let.

Zdaj vem: kdor tebe ne ugane,
iztrgaš srce mu, otruješ telo,
in noče več ga zemlja
in noče ga nebo.¹⁰⁸¹

Naslednja pesem z letnico *1915* omogoča slutnjo, da gre za izjemno notranjo razpetost
izjavnega osebk. Sporočilo se zdi bolj jasno tudi zaradi znane svetopisemske simbolike:

Proklet? Na veke vse v noč večno potopljen,
brez iskre nade, da ti dan vzzari?
O laž laži, ki jo brezup rodi,
izrod trepeta bolnega duhá!
A strti moj razum, krvava bol srca,
ta sluti – ne! – ta zna,

¹⁰⁸⁰ Milan Kuret, *Jeklena maska*, Samozaložba, Kamnik 1918, 9.

¹⁰⁸¹ Milan Kuret, *n. d.*, 10.

da delež boljši pisan ji je v dnu zvezdâ
in sliši glas, ki v večnost govori:

'Kdor živel je mrlič, komur vse dni, noči,
sesal je duše žar vampir – življenja mrak,
dâ temu v grobu še na čelu se blesti
trpljenja noč – vstajenja znak,

ker z znakom tem potuje skozi vek temin
k Očetu luči – izgubljeni sin.¹⁰⁸²

V poznejši objavi so vrstice iste pesmi drugače razporejene, po avtorjevi volji ali urednikovi odločitvi? Tudi naslov pove, na koga so naslovljena vprašanja brez odgovora:

Sfingi življenja

VI.
(1915)

Preklet? Na veke vse v noč večno
potopljen,
brez iskre nade, da ti dan vžžari?
O laž laži, ki jo brezup rodi,
izrod trepetu bolnega duha!
A strti moj razum, krvava bol srca,
ta sluti – ne! – ta zna,
da delež boljši pisan ji je v dnu zvezda
in sliši glas, ki v večnost govori:

'Kdor živel je mrlič, komur vse dni, noči,
sesal je duše žar vampir – življenja mrak,
da temu v grobu še na čelu se blesti
terpljenja noč – vstajenja znak.

ker z znakom tem potuje skozi vek temin
k Očetu luči – izgubljeni sin.¹⁰⁸³

V pesmi za leto 1916 se izjavni osebek nenadoma skriva v množičnega, je pa temu ustrezno bolj prilagojen splošnemu doživljanju, čeprav na koncu postane malo razumljiv:

Pred tvojim licem, smrti sfinks in žitja
nešteto duš je že izkravelo,
oči nešteto v veke oslepelo,
odšlo po luč rešitve v noč nebitja.

Zaman se mučimo in pehamo, zaman
z nalógo tvojo trpko, nerazrešno,
zaman nas žge hlepenje neutešno: –
na vek naš rod je v večno noč izgnan!

In bolje je tako! Saj žitja ceni
ž njo žije – ž njo ugasnil čar bi zlat,

---

¹⁰⁸² Milan Kuret, *n. d.*, 11.

¹⁰⁸³ Milan Kuret, *Sledi za človekom*, 11.

ker človek dete je, ki se ne zmeni,
za ure čar, ko njen spozna obrat.¹⁰⁸⁴

VIII. pesem za isto leto 1916 od daleč nedosegljivo sledi Prešernovemu *Sonetnemu vencu*:

In menil že sem, da sem te uganil,
da ustnam tvojim sem izvil skrivnost –
kako sem slepec bedni se ukanil:
zdaj bolj kot kdaj ječi srca bridkost!

In vem: da te spoznavam tisočletja,
da dano mi je žitje večnih dob,
nikdar te ne spoznam brez razodetja –
zaklad tvoj krije večnonemi grob.¹⁰⁸⁵

Bolj sprejemljiva je Kuretova pesem *Vstajenje* kot zmagovit epilog njegovega mračnega iskanja:

O veselite, bratje, se z menoj!
Na moje duri je potrkal vstajenje,
v mrak mrtvih prs je planil klic: 'Življenje!' –
zaplalo v njih je svetlo valovljenje,
fanfare kličejo me v novi boj.

O, veselite, bratje, se z menoj!
Že kljuvali oči so črni vrani,
in dušo in srce krvi pijani,
tedaj velelo mi je sonce: 'Vstani!' –
in odletel je vranov mračni roj.

O, veselite, bratje, se z menoj!
Zasuli so me živega v gomilo,
brez duše, brez srca, ki bi ljubilo, –
in zdaj živim; srce, ki smrt je pilo,
zdaj srka zopet žitja sladki soj, –
O, veselite, bratje, se z menoj!¹⁰⁸⁶

Vera

A. Kunaver z Lipnice na Moravskem je *Pri odhodu na vojsko* vdan v Božjo voljo, bi dejali z globoko vero:

Z Bogom! Že spet gremo
v bojne vrsté.
Ali se vrnemo?
Nihče ne ve.

¹⁰⁸⁴ Milan Kuret, *n. d.*, 12.

Opomba: V drugem verzu zadnje kitice rokopisni popravek: žije v sije.

¹⁰⁸⁵ Milan Kuret, *n. d.*, 13.

¹⁰⁸⁶ Ob koncu vojne iz objav v letih 1919–21, *n. d.*, 182.

Gremo na Rusko zdaj;
Kdo ve še kam?
Bog in Marija! Saj
bodeta z nam'!

Svinca morilnega
se ne bojim.
Varstva Marij'nega
se veselim.

Ako odkazana
tam mi je smrt;
naj bode blažena!
Nisem potr.

Če se pa srečno spet
vrnem domu;
če bo naš dom otet –
hvala Bogu!¹⁰⁸⁷

Jože Urbanija – Limbarski je »z goratega karpatskega bojišča 24. aprila 1915« poslal uredništvu *Bogoljuba Vojakovo molitev*, ki so mu jo objavili šele junija.¹⁰⁸⁸ V njej se obrača na nebeškega Očeta, ki ga jemlje kot doslednega vzgojitelja, saj strogo kaznuje vse moralne prekrške, a tudi kot spremljevalca, v čigar »oblasti je slednja stopinja«.

Moj varih je Limbarskega pesem z zahvalo, da »me varje nebeški Gospod / s čudežno roko po dnevi in noči« ko /s/predaj in zadaj topovi grmé, / da še strašnejšega nisem čul poka, Divje okoli svinčenke brné.¹⁰⁸⁹

Spomini in hrepenenje po meditativnem ozračju Marijanišča, tj. zavoda za vzgojo duhovnikov, pojasnjuje, od kod Limbarskemu tolikšna duhovna utrjenost. V tej pesmi se obrača predvsem k Mariji.¹⁰⁹⁰

Anton Hribar Korinjski / Zaliloški se je že leta 1915 oziral *K tebi, Marija Lavretanska v Suši!*¹⁰⁹¹

Kraljica Lavretanska v Suši!
O Božja Mati, sveta Deva!
Boječe stresamo se v duši;
obup nas tre in bol in reva:
Sto prošenj imamo ubogi –
Marija, stoj pri nas v nadlogi!

Mnog romar prišel je otožen
sem k Tebi prosit potolažbe.
Od Tebe ni odšel ubožen;

¹⁰⁸⁷ *Domoljub* XXIX, št. 13, Ljubljana, 30. marca 1916, 177.

¹⁰⁸⁸ *Bogoljub* XIII, št. 6, junij 1915, 181.

Jože Urbanija-Limbarski, *Ti bodi moj vodnik*, 82.

¹⁰⁸⁹ *Domoljub* XXVIII, št. 51, Ljubljana, 23. decembra 1915, 741.

¹⁰⁹⁰ *Bogoljub* XV, št. 7, julij 1917, 207.

¹⁰⁹¹ To je domačinom priljubljena božja pot v Selški dolini.

dovolj si dala mu oblažbe;
Zdaj v novi stiski spet prihaja –
Pomagaj, Mati, mu odkraja!

O dobra Mati na Loreti!
Poglej krog sebe – : V strmih brdih
otrok Tvoj moral je živeti
do zdaj v skrbéh in žulih trdih –
Pa zadovoljno – Mati, hvala!
Ker Ti si mu pogum dajala.

Marija, zdaj pa strašne groze
prišle so v naša sela, v hiše;
v planine naše, v naše loze,
da zbeگان narod komaj diše –
Glej, vojska je sinove vzela!
Naj, da jih v varstvo boš objela!

Marija, starčki brez opore,
in brez tolažbe solzne žene,
brez ateja sirote bore –
vse v tugi joče se in vene – –
O joj, o joj, če jih ne bode –
Kraljica, čuvaj jih nezgode!

Glej nas krog svojega oltarja,
Marija, svoje verne zbrane:
Ohranjaj ljubega vladarja!
Visoko carske hiše člane!
In ščiti jo, da se obnaša
do slavne zmage vojska naša!

Marija, čuvaj naše sine,
da črni grob jih ne zagrne,
in kot branitelj domovine
vsak k svojim živ se zopet vrne!
Če sklene Bog pa smrt telesa,
pa z dušo, Mati spej v nebesa!

Marija ljuba, Mati draga!
Poprosi ljubljenega Sina,
naj zapodi od mej sovraga,
da prosta spet bo domovina! –
Pomagaj, Mati Lavrentanska!
Zadrega naša je neznanska – –¹⁰⁹²

Molitev za mir je bila verjetno navdihnjena z molitvijo za mir (*Gebet von Benedikt XV. Um Erlangung des Friedens*), ki jo je naokrog pošiljal papež Benedikt XV. in jo objavil 10. januarja 1915. Torej so jo »pesniki« skoraj zanesljivo poznali.¹⁰⁹³

¹⁰⁹² *Domoljub* XXVIII, št. 4, Ljubljana, 28. januarja 1915, 54.

¹⁰⁹³ Dostavek Jurija Fikfaka.

Dva avtorja se za mir priporočata majniški Mariji. Prvemu kras narave velja le *Kraljici majnika*.¹⁰⁹⁴ Matej Vurnik, »*črnovojnik z Jesenic*« se ji v vsem razkošju narave priporoča za posredovanje pri »*Kralju miru*«. ¹⁰⁹⁵ *Mi upamo ...*, zaupamo v zmago z Božjo pomočjo, je maksima že znanega invalida Jožefa Mohorja.

[...]

Doslej smo vedno srečno
hodili zmage pot.
Zakaj? Zato, ker vodil
nas Bog je, vseh Gospod.

Domovje ne znebilo
sovražnih bi se sil,
da On predobrotljivo
ni z nami vedno bil.

Kaj hočemo storiti,
da zmaga trajna bo?
Moliti stanovitno,
moliti prav zvesto.¹⁰⁹⁶

Topničar Al.[ojzij?] Šparovic iz Žirovnice se mu pridružuje z enakim prepričanjem:
Pogum

Le gori se ozrite
objokane oči;
solzâ nikar lijte.
trpljenje vse beži,
že bliža se veselje
prijazno, presladko:
spolnilo ljudstvu želje
dobrotno bo nebo.
Molitev vneta, sveta,
ne prejde brez sadov:
pri Bogu bo sprejeta
v veselje vseh stanov.¹⁰⁹⁷

Našteti avtorji se strinjajo: molitev pomaga. Franc Gruden st. pa zagotavlja, da je molitev rožnega venca *Zmagovito orožje*:

Mólek pač visi na steni,
zagotavlja nam uspeh;
zanj človeštvo se ne zmeni,
zakopano préveč v greh.

Stiska zdaj je res velika;
krogle švigajo navzkriž.

¹⁰⁹⁴ *Domoljub* III, št. 20, Ljubljana, 17. maja 1917, 236.

¹⁰⁹⁵ *Domoljub* XXX, št. 18, Ljubljana, 3. maja 1917, 212.

¹⁰⁹⁶ *Domoljub* XXIX, št. 41, Ljubljana, 12. oktobra 1916, 538.

¹⁰⁹⁷ *Domoljub* XXX, št. 28, Ljubljana, 12. julija 1917, 333.

Kdo gorjé nam vse naslika? ...
Up nam daje molkov križ.

Krogle spuščaj neprestano,
pa sovrage boš ugnal!
Z rožnim vencem boš udano
vse težave streti znal.

Kliči dedka, kliči deco
preden solnce zažari!
Stopi na domačo leco,
moli rožnevence tri!

Hitro delaj, zložno móli
rožnivenec še zvečer.
Prvo mesto si izvóli,
do boš prosil bolj za mir.

Če je kdaj potreba bila, –
taka kot sedaj – nikdar.
Če bi četa vsa molila,
pa prejela mir bi v dar.¹⁰⁹⁸

Zelo prizadeven z molitvijo v tistem času je Fr. Pavšič. *Molitev za mir* je med njegovimi prvimi:

Strašno razsajajo bojni viharji,
daleč po svetu nebo se temni,
dolge, krvave so bojne planjave,
Jezus, pomagaj nam, Ti nas otmi!

Žalostno gledajo mnogi domovi,
mnogo oko se na tihem solzi,
išče rešitve, pomoči, tolažbe,
Jezus, pomagaj nam, Ti nas otmi!

Ti si pomiril viharje na morju,
Ti zdaj zaduši peklenske strasti,
mi smo grešili, Te razžalili,
Jezus, pomagaj nam, Ti nas otmi!¹⁰⁹⁹

Enak namen je o božiču naslednje leto *Zvezda miru*.¹¹⁰⁰ Božične,¹¹⁰¹ novoletne¹¹⁰² in velikonočne¹¹⁰³ pesmi obvezno vsebujejo motiviko prošnje za mir: Nekatere med njimi so estetsko in sporočilno bolj zahtevne. Silvin Sardenko umetelno oblikuje štirivrstične kitice, najbolj priljubljene v slovenskem pesnjenju z eno samo povedjo tako kot to počnejo

¹⁰⁹⁸ *Domoljub* XXX, št. 41, Ljubljana, 11. oktobra 1917, 490.

¹⁰⁹⁹ *Domoljub* XXVIII, št. 9, Ljubljana, 4. marca 1915, 132.

¹¹⁰⁰ *Domoljub* XXIX, št. 51, Ljubljana, 21. decembra 1916, 666.

¹¹⁰¹ *Domoljub* XXX, št. 51, Ljubljana, 20. decembra 1917, 602.

¹¹⁰² *Štajerc* XVIII, št. 52, Ptuj, 30. decembra 1917, naslovna stran. *Bogoljub* XVI, št. 1, januar 1918, 11.

¹¹⁰³ *Štajerc* XIX, št. 13, Ptuj, 31. marca 1918, naslovna stran.

pesniki brez šol. Toda vsako uvede variantni anaforični vzklik: *Sveta noč!* > *Blaga noč!* > *Tiha noč!* > *Mila noč!* > *Lepa noč!* > *Sveta noč!* se nakoncu vrne na izhodišče. Poleg tega se zadnji dve vrstici po trikrat rimata. Navzven je pesem preprosta, oblikovno pa je zelo prizadevna.

Sveta noč 1915

Sveta noč!
Pridi z davnim mirom k nam
v boren dom in božji hram
prebivat.

Blaga noč!
Prosijo te srca vsa,
da bi skoraj k njim prišla
počivat.

Tiha noč!
Razoroži vojni dan,
razprostri pokojni san
nad nami.

Mila noč!
Včasih z bakljami smo šli,
zdaj nasproti gremo ti
z vojskami.

Lepa noč!
Kaj trepečeš zdaleč že?
plaha ptica – komaj gre
do praga.

Sveta noč!
O ne boj se naših sil.
En sam tvoj pogled premil,
vse zmaga.¹¹⁰⁴

K. L. je najbrž Karl Linhart, avtor teološke refleksije *Božič 1916*

Paganski svet je zgrudil
pred njo se na kolena,
sovražil jo je divje,
pripel na križ krvavi,
da satana sovraštvo
podjarmilo bi svet ...

Pa v betlehemske hlevu
rodilo ni se dete,
ki z mečem mu predreti
zamogli srce bi.

¹¹⁰⁴ *Domoljub XXVIII*, št. 51, Ljubljana, 23. decembra 1915, 731.

Ljubezen je nesmrtna,
iz groba se dviguje,
trinogi in verige
izvabijo le smeh ji,
in v gladi je močnejša,
in v bedi je krepkejša,
in večna je, božanska
ljubezen ...¹¹⁰⁵

Postno premišljevanje Fr. Ks. Pavšiča navaja k misli, da je bil štajerski duhovnik ali redovnik z dovolj daru za povezovanje krščanske motivike z večnimi moralnimi vprašanji:

Po cestah hodimo ljudje
v okovih grehov in naslad
in v prsih nosimo gorjé
prebridkih skušenj, strtih nad.

Srce je bolno od tesnobe,
duha objeti si želi,
ko v temno to življenje naše
več mlado solnce ne žari.

In zopet vstajajo molitve
iz naših lepih, mladih dni,
v njih išče srce le rešitve,
po Bogu duša hrepeni.

O duša s križi obložena
na Kristusov se križ nasloni,
težave vse in vse bridkosti
zaupno Njemu v dar pokloni!

II.

Razpelo vrh oltarja se leskeče,
bolest Gospodova na njem žari,
po cerkvi mrtve gledajo oči,
ki svet ljubile so tako goreče,
a ljudstvo judovsko je pobesnelo,
'le križaj ga!' Pilatu je velelo.

Preteklost naša pred teboj se klanja,
pred taboj sveti, križani naš Bog,
pod težkim jarmom križev in nadlog
srce skesano prosi odpuščanja.
Mi grešniki na križ smo te pribili,
Gospod, odpusti in se nas usmili!¹¹⁰⁶

III.

Dovršeno je delo odrešenja,
na svetem križu božji Sin visi,

¹¹⁰⁵ Štajerc, XVII, št. 52, Ptuj, 24. decembra 1916, 7.

¹¹⁰⁶ Domoljub XXXI, št. 10, Ljubljana, 7. marca 1918, 114.

noge, roke so z žreblji mu prebodli,
iz prsi pa kaplja predraga kri.

Dovršeno je delo odrešenja,
na svetem križu božji Sin visi,
od križa odbeže morilci kruti,
vest grešna v dalje mračne jih podi ...

Dovršeno je delo odrešenja,
na svetem križu božji Sin visi,
pod njim stojita Janez in Marija,
premisli bolečine – človek ti!¹¹⁰⁷

Sardenkova *Velikonočna* izstopa iz stereotipnih okvirov z motivom ptice:

Daleč od juga
plava kraljica
sinjih poletov.
Kdo? Lastovica.

Gori na cerkev
sedla je lani,
letos je sedla
v križ na poljani.

Pela je pesem:
'Kamorle sedem,
vedno jih vidim
Žalosti sedem.

Sredi trpljenja
čakam vstajenja ...'

Truma škrjancev
ptico posluša:
'Kaj da se z nami
letos ne skuša?

Včasih je z nami
z jutranjim mrakom
merila polja
z bisernim trakom.'

Ptica pa dalje
pesem prepeva,
kdor je ne čuti,
je ne umeva:

'Sredi trpljenja
čakam vstajenja ...'¹¹⁰⁸

---

¹¹⁰⁷ *Domoljub* XXXI, št. 13, Ljubljana, 28. marca 1918, 141.

¹¹⁰⁸ *Domoljub* XXXI, št. 13, Ljubljana, 28. marca 1918, 138.

Fr.[anc?] Kern v ciklu treh stilno različnih pesmi razkriva veliko vojakovo duhovno stisko zaradi navzkrižja med vojaško prisego in Marijino navzočnostjo:

Iz dnevnika 11. septembra 1916: Najprej ekspresionistična podoba boja: »križ«, »de-
viško nebo«. In v ta mir se naseli hrup:

v vetru šumečih lesov . . .
je polno viharjev: pobliski topov
in bliski nebeških svodov se zlivajo v eno,
in tuljenje jeklenih žrel, sipajočih smrt in pogin
in grmenje višin se mešata v eno . . .
in skozi noč gre 'húra, húra, húra'
črnih kolon, ki v hrib deró ...

[...]

Zvezde – blagoslov čudežnih fantazij –
zdaj strmeče priče stisnjenih pesti,
prežečih bodal, v pohlepu maščevanj žarečih oči
in odprtih r a n – – –
in bledih obokanih čel – to je grobov moških dejanj
kot cest cesarskih, po katerih
ljudstva v zlate dni gredó ...

Za vasjó se je iztrgal pes z verige¹¹⁰⁹
v noč in cvili kot da mu gigant
z nogó za tilnikom stoji ...

Za goró se ljudjé moré,
v smrtni borbi se pletó železne roké,
se koljejo misli in blazno jurišajo:
Kot tiger ti skočim za vrat
in nož ti v srce zasadam – brate . . .

Prizor s pota nima datuma, nanaša se na primorske rojake, ki so se bili zaradi bitk ob
Soči prisiljeni umakniti na tuje.

Brezje, 20. oktobra 1916:

Stopil sem v Tvoj hram
in sem Ti pogledal v oči.
Takó žalostno-ljubó
me zrè Tvoje okó:
'Danes je čisto tvoje srcé,
k meni stezaš roké,
jutri – ves tuj ...'

Marija! Čisto je moje srcé
kot tempelj Tvoj,
zvestobo prisegajo moje roké
in moje mlade moči
čakajo Tvojih povelj ...

---

¹¹⁰⁹ To je 30.5-centimetrski top.

Takó žalostno-ljubó
me zrè Njeno okó ...

Marija! Prisegel sem –
in sled mojih besed
bo izbrisala le smrt.
Čez leto dni
spet stopim pred Tvoje oči,
pogledat, če sem posušil solzó ...
Marija, je dobro tako?

In stopil sem pred oltar.
Na Njenih licih je vzigral
sladek smehljaj ...
In zgrudil sem se pred Njo.

In ta sladki smehljaj in žar v Njenih očeh
nosim s seboj po vseh potéh ...¹¹¹⁰

Tako kot je za motiviko značilno medsebojno prepletanje, je tudi za žanre v veliko primerih značilna hibridnost. Ni jih zmeraj mogoče čisto določiti.

C) POETIKA

Glede na izredne okoliščine, ko je bilo ustvarjanje podrejeno pregnanju dolgčasa in domotožja ali sproščanju živčne napetosti in uhajanju iz krutih realnih razmer, se zdi to poglavje odveč. Toda skrbno razčlenjevanje besedilc najde v njih številne drobne finese.

JEZIK

Najprej je treba počastiti v prekmurskem knjižnem jeziku pisane oz. narečne pesmi Avgusta Pavla. Da so bile predvsem priložnostne tudi v zunanjem pomenu besede, dokazuje snov tistih, ki jih je objavljajl v novem tedniku *Novine*, tako da se skoraj vsa njegova narečna lirika nanaša na prvo svetovno vojno. Besedna zveza *Spomin-cvetje bráti na grob*¹¹¹¹ v naslovu je prevzeta iz »srbohrvaškega literarnega jezika« in dikcija cele pesmi spominja na srbohrvaško folklorno epiko, kar je odraz Pavlovega živega ukvarjanja z njo od študijskih let naprej in intimne naklonjenosti do nje. V vojni padlega mladega brata primerja zelenemu listku, cvetoči mladiki; njegov grob je zapuščen, družina pa žalostna za vedno. Veliko žalost po izgubi brata izražajo tudi njegova ohranjena pisma staršem.

Največ pesmi je objavil proti koncu leta 1916, kakor da jih je »vzbudilo ob prazniku vseh svetih in bližajočem se koncu leta doživljanje množičnega umiranja ter žalosti in bede, ki ju je povzročala vojska. Vse pesmi je odslej podpisoval s psevdonimom Sinek Martinek, vzetim iz domače ljudske pesmi, gotovo predvsem zaradi vojaške službe in budnega šovinizma. – Pesem *Na düšni den*¹¹¹² je razgovor z rajnimi, ki jim to leto ne morejo

¹¹¹⁰ *Mentor* IX, zvezek 1–2, 1916/17, str. 21–22.

¹¹¹¹ *Novine*, št. 45, 7. XI. 1915, podpis: dr. P. Á.

¹¹¹² *Novine* 26. XI. 1916, št. 48.

prižgati sveč, namesto njih so 'tope skuze vam prinesli'. – Zrêli sad i mládo cvetje¹¹¹³ pričanja s podobo jeseni z viharjem, padajoče vojake primerja s polomljenimi stebli in vejami, ob koncu pa želi svojim rojakom 'nôvo zláto sprotoletje' [= pomlad].¹¹¹⁴ Zadnja med narečnimi pesmimi Avgusta Pavla odkriva pesnikovo čustvovanje o domu. Pesem *Mojim starišom*¹¹¹⁵ orisuje očeta in mater, našteva duhovno bogastvo, ki sta ga darovala svojim otrokom in jima ob koncu želi hvaležna srečna leta.

Vojna beda je rodila tudi naslednje pesmi, objavljeni v isti številki, tako da je bil še močnejši njegov krik z litanijsko prošnjo v prekmurščini: *Gospodne, smiluj se!* ... – kakor je naslovil prvo pesem¹¹¹⁶, v kateri prosi Boga, naj konča vojsko – 'Da pa (zopet) zakon tvoj zavlada! ... Da pogine mržnja, spáka!'. – Naslov naslednje *Že je zima na podóknji*¹¹¹⁷ zveni sicer idilično, toda vsa je slika 'nesmilene, tretje zime' med vojsko, ko 'lani smo bridke skuze sejali – Zrnje so nam čarni ftiči / sūša, voda pozobali; / Pa so samo skuze žiše: / Skrb, nevoló so rodile'«. Ob koncu kliče 'sunce milo' in vedrino...¹¹¹⁸

Nemirno povojno leto 1919 z vsemi težavami, ki mu jih je prineslo in ločitev od domovine sta za vedno zamorila Pavlovo pesnjenje v materinščini.¹¹¹⁹

V besedišču tukajšnjih pesmi je veliko vojaškega žargona, na njeno folklorno zaledje pa spominjajo predvsem pomanjševalnice:

Za naslovom *Bojne pesmi* bi pričakovali avtorja izza frontnih okopov, pa je glede na izjavni osebek užaloščena deklica, če je tudi tu pomanjševalnica uporabljena v skladu z njeno poetiko:

Oh v gorovju tujem
griček tam leži, –
bogvé ali roža
ktera tam cveti?

Ko bi solze moje
zemljico močile,
pač prekrasne rožce
bi iz grička vzklike!¹¹²⁰

Padaj travica zelena,
cvetke, padajte drobne!¹¹²¹

¹¹¹³ *Novine* 17. XII. 1916, št. 51.

¹¹¹⁴ Vilko Novak, *Življenje in delo Avgusta Pavla*, 327–328.

¹¹¹⁵ *Novine* 14. X. 1917, št. 41.

¹¹¹⁶ *Novine* 24. XII. 1916, št. 52.

¹¹¹⁷ *Novine* 24. XII. 1916, št. 52.

¹¹¹⁸ Vilko Novak, *Življenje in delo Avgusta Pavla*, 327–328.

¹¹¹⁹ Med II. svetovno zadnjo vojno, ko je doživljal v zasedenem Prekmurju mnogo razočaranj v tamkajšnjem 'kulturnem' življenju, mu je bilo v tiho veselje tudi to, da so se dijaki soboške gimnazije učili pri pouku prekmurščine na pamet njegovih pesmi, posebno tiste *Slovó* in da je pri pregledu prekmurskega kulturnega razvoja bilo označeno tudi njegovo delo... Vilko Novak, *Življenje in delo Avgusta Pavla*, 327–328.

¹¹²⁰ Savinjka, n. m..

¹¹²¹ *Domoljub* XXIX, št. 25, Ljubljana, 22. junija 1916, 339.

UBESEDITEV

Poglavitna stilna lastnost predstavljenih pesmi sta pripovedovanje in opis. Marsikdaj se jima pridruži komentar. To se ujema z dejstvom, da so zbrana besedila namenjena pretežno javnosti.

Ivan Trebše komentira vojno dogajanje celo z vidika svetovne politike na vzhodu, jugu in zahodu in izraža svoj gnev nad sosednjo Italijo, ki je pustila Avstrijo na cedilu. Na koncu se vrne na domača tla:

Rus že zdavno se kesa,
da z Avstrijo opravi ima.

Srbija se vsa solzi,
ker moštva več v deželi ni.

Črna gora se je vdala,
ker vojskovat se ni več znala.

In polentar ta prekleti,
je mislil, da nam bo lahko vse
vzeti.

Trst bi rad, Gorico lepo,
pa jih ne bo dobil kar zlepo.

[...]

Mislil je, da smo zaspani,
utrujeni in pol poklani.

Oh, pa kako si se ti zmotil,
bolje, da se nas nebi lotil!

Lepo novice ste domov nosili,
ko ste Avstrice še na suhem brili,

ko tam kanone ste kovali,
so groši naši vam kaj dobro stali.

Municjon smo vam tak posodili,
kot zavezniki v vsaki sili.

Za lon za vrat ste nam skočili
in vse cerkve nam zdrobili.

Sv. goro ste razbili,
sv. Višarje popalili
in drugim cerkvam še po sili
dosti škode ste naredili.¹¹²²

---

¹¹²² Vlasta Terezija Komac, *n. d.*, 182.

SLOGOVNA SREDSTVA

Pri vojakih se mora svetiti samo puška, orožje. Vse drugo je v senci. Tudi pesmi so redko olepotičene. Zanje ni časa in moči. Zato je tukajšnja metaforika zelo revna. Se pa v plevah najde kakšno zrno ali med zrni biser. Tukajšnji razdelek želi opozarja na take izstopajoče primere:¹¹²³

Besede v zamenjanem pomenu

Še najmočnejša je semantika križa. Jože Urbanija-Limbarski v pesmi *Trije križi* ga predstavlja v treh pomenih: kot (nezavedno apotropijsko) in zavestno simbolično znamenje vere; znamenje vojaške časti in napredovanja; znamenje smrti in pokopanega trupla:

Vojak od doma se poslavlja,
pogum mu sije iz oči.
Ihte ga mati blagosavlja;
na čelo križ mu naredi
in prosi: 'Sin moj, vere znak
povsod naj spremlja Tvoj korak.'

V srditem boju se bojuje,
junaško dviga ostri meč.
Vse hvali ga in občuduje;
noben napor mu ni preveč.
Na hrabrih prsih se blišči
mu zlati križ, znak hrabrosti.

Sovražni strel – granata pade. –
Izkrvavelo jo srce;
zaprte v grob so zlate nade.
Med cvetjem križ stoji molče,
ovija črn okrog se trak,
pod njim pa mirno spi junak.¹¹²⁴

Vid Ambrožič jim v pesmi *Križ* v skladu s preimenovanjem ali metonimijo doda še krščansko pojmovanje tegob, naporov, skratka vsega, česar bi se človek rad otresel: »in če ga Oče pošlje, tudi / pozdravljen na mojih ramah!« (Trbovlje, 3. 9. 1918)¹¹²⁵

Besede v prenesenem pomenu

Vid Ambrožič je razvil času ustrezno celo serijo *anaforičnih metonimij* na podlagi železa z nič poetično konotacijo:

Železen imamo čas dandanes.
Železen imamo denar.

¹¹²³ Pri tem mu je v oporo priročnik Silva Trdina, O pesniškem jeziku, metrika, *Besedna umetnost* II, Literarna teorija, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, 27–58, 146, 154–156.

¹¹²⁴ *Domoljub*, XXIX, št. 37, Ljubljana, 14. septembra 1916, 491.

¹¹²⁵ Vid Ambrožič, snopič 19, 14.

Železni 'Moraš' svet nam vlada;
železna toča zunaj pada.
Če vsega zmanjka nam magar,
železa nam ne bo nikdar.

Železen čas pa terja tudi
ljudi železne in močné.
In imamo može jih take,
Železnih živcev, korenjake,
ki se železa ne straše,
v železni toči uzdrže.¹¹²⁶

Genitivna metafora

se tako rekoč frazeologizira:

- Odšla od nas sta brata dva
pustivši boja strašni kraj;
nezmagana oba sta šla
po *palmu zmage* v večni raj.¹¹²⁷
- Tisti, ki je prej podil,
divje zdaj beži;
čudno, kajneda, *kolo*
časa se vrti!¹¹²⁸
- *Solz žalosti* nič treba ni,
saj sebe dal si carju v dar.¹¹²⁹
Saj tisoči krvavijo,
za domovje se borijo,
vence slave si pleto,
in vihtijo *meč pravice*.¹¹³⁰
- *Sonce mojega življenja*,¹¹³¹
ženka moja, moj zaklad!¹¹³²

Primeri (komparacija)

Ob velikem cerkvenem prazniku so fantje slavnostno nosili nad monštranco z Najsvetejšim »nebo« škrlatno rdeče barve, zdaj imajo od prelivanja krvi sami take roke:

---

¹¹²⁶ Vid Ambrožič

¹¹²⁷ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 582.

¹¹²⁸ *Domoljub* XXX, št. 46, Ljubljana, 15. novembra 1915, 547.

¹¹²⁹ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 582.

¹¹³⁰ *Domoljub* XXIX, št. 25, Ljubljana, 22. junija 1916, 339.

¹¹³¹ Ta metafora je postala znana in slavna zaradi Lojzeta Grozdeta, ki jo je navezal na evharistijo. Pa tukajšnja navedba kaže, da je bila v njegovem domačem okolju že prej znana.

¹¹³² Snopič 16, 30.

Lani, lani smo vrh planin
nesli škrlatni baldahin,
letos so naše roke – škrlat.¹¹³³

V sledeči pesmi je omenjena stilna figura razširjena na dve zaporedni kitici. Pesnik primerja prvo kmečko delo spomladi s pokopavanjem padlih vojakov. V obeh primerih se prevrača zemlja. Padli so kakor seme za rodovitno prihodnost:

Vi órjete zemljico plodno
in seme polagate v njo,
le malo je vas, a hitite,
zato s podvojeno močjo.

Mi grob pa kopamo za grobom,
junake polagamo v nje,
ki dali so mlado življenje
za svobodo rodne zemlje.

Primera v naslednji kitici je hkrati poosebitev (personifikacija):

lučka večna le trepeče,
kot da v strahu je za svojce
tam za hribom se boreče ...¹¹³⁴

Ali je dopolnjena z ukrasnim pridevkom:

Kakor bela golobica
v hriba se tišči pobočju
cerkvica nebes Kraljice,
z božjim Detetom v naročju.¹¹³⁵

Ukrasni pridevki

se opirajo na folklorne stereotipe:

Tam za hribom hodi s koso
bela žena, božja dekla.¹¹³⁶

Tam v tujini se bori,
v roki puško smrtonosno;
kjer že dolgo neizprosno
bela žena – smrt kosi ...¹¹³⁷

Čeprav gre v pesmi *Tužni maj* za na videz lahko domislivo o zvezi personificirane spomladi kot neveste v »obleki rožnati poročni« z »njenim ženinom« – mesecem »majem«,

¹¹³³ *Domoljub* XXVIII, št. 46, Ljubljana, 18. novembra 1915, 666–667.

¹¹³⁴ *Domoljub* XXIX, št. 30, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

¹¹³⁵ *Domoljub* XXIX, št. 30, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

¹¹³⁶ *Domoljub* XXIX, št. 30, Ljubljana, 27. julija 1916, 403.

¹¹³⁷ *Domoljub* XXIX, št. 29, Ljubljana, 20. julija 1916, 388.

gre nezavedno morda za mitično ostalino, arhetipsko poroko med dvema mitičnima bitjema.¹¹³⁸ Cela pesem je izjemoma metaforično bogata:

V obleki rožnati poročni
nevesta rajska je prišla – pomlad
in maj njen ženin – čar njegov mogočni
poklical cvetje iz vrtov, trat. ...

Oj rajska ženin in nevesta,
oj vama s cvetjem je posuta cesta,
a nam človeštvu s trnjem je bodečim
in s srcem strtim, krvavečim
praznujemo slovesen vajin vhod
četrto pot.

Naše rože – rdeča kri,
rosa – solze iz oči,
petje – divji grom topov,
sonce – plam požganih nam domov!

Mars, krvavi bojni bog,
ženi se po svetu krog,
vsaki dom in slednji krov
je svat njegov...¹¹³⁹

Pasji dnevi so pesem z ironično bridko metaforo za iztekajočo se vojno ali celó življenje: »marsikdo zamenjal / bi z veseljem s psom.¹¹⁴⁰

Pust je postal izhodišče za groteskno metaforo: *pust postal je samopašni, / vreden svojega imena: [...]* *Veselice in koncerti, / ti so danes v bojni črti, / tam se pleše divji ples / pod protektoratom smrti.*¹¹⁴¹

Glavne figure

Domoljub je brez pomisleka poslal v svet '*Ta veselo*' od polentarjev, misleč kot večina, da bo vojne vsak čas konec:

»*Ta-le pesmica, ki jo je zložil vojak Vid Ambrožič, je bila sprejeta v 'Vojaško številko' Slovenca, dne 29. septembra. Še tisti večer je dobila skladatelja, ki jo je zakrožil prav po domače. Naši vojaki radi pojejo, pa jim bo tudi ta prav všeč – ne samo po besedilu, ampak tudi po napevu. Takale je:*¹¹⁴²

¹¹³⁸ Prim. Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Zagreb 1998, 169–206.

¹¹³⁹ Snopič 19, 4.

¹¹⁴⁰ Snopič 19, 12.

¹¹⁴¹ Snopič 15, 24.

¹¹⁴² Besedilo je prepisano izpod not. Op. Zdenka Primožič. * Napev je v II . tenorju; poje se lahko tudi poltona niže. Žal je to vse. Vsekakor je informacija pomanjkljiva. Op. ms

A, a, a, zdaj urca je prišla!

A, a, a, zdaj ur-ca je pri-šla, a, a, a, zdaj ur-ca je pri-šla;
lep že čas smo hrepeneli po Ljubljani lepi beli,
po gorici in po Trsti, zdaj dobimo vse po vrsti.
A, a, a, zdaj ur-ca je pri-šla, a, a, a, zdaj ur-ca je pri-šla;

E, e, e,
tam bratje nam žive:
mi jih mor'mo odrešiti,
tuj'ga jarma oprostiti;
skup, kar duha po polenti
vsi k Ital'ji iredenti,
e, e, e,
vsi bratje in sestre!

I, i, i,
mi smo polentarji;
naš Vittór Emanuele
nam je strogo dal povelje:
»Lepe kraje ima Sciavo,
marš in mu razbijte glavo,«
i, i, i,
mi k' smo polentarji!

O, o, o,
pa to ni prav lahko;
maledetto Sciavo¹¹⁴³ noče
umakniti se od Soče;
zbita naša je butica,
naša pa še ni Gorica;
o, o, o,
to ni tako lahko!

U, u, u,
mi gremo kar domu;
naš Vittór Emanuele,
sam naj z vragom vojsko pelje;
in D' Annunzio in Salandra,
ki najrajši zadaj vandra,
u, u, u,
mi gremo pa domu!«¹¹⁴⁴

Onomatopija (sličnoglasje)

s samoglasniki je ponavadi namenjena otrokom, da si lažje zapomnijo samoglasnike, niso nič izvirnega, njena teža je tu v sporočilu.

¹¹⁴³ Maledetto Sciavo (izg. Ščavo) – tako kolnejo Italijani Slovane.

¹¹⁴⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 40, Ljubljana, 7. oktobra 1915, 582.

Pesem je v Ambrožičevi zapuščini z naslovom *Italijanska*¹¹⁴⁵ oblikovana v obliki vlo-
žnice. Na koncu sta dopisana kraj in čas: *Ivanje zhate ob dnjestru Gal. (15. 8. [19]15)*.¹¹⁴⁶
Nasprotno od vsebine pesmi je torej nastala v čisto drugem koncu Evrope. Avtor ponosno
dodaja: »Ta pesmica je bila tudi v notah priobčena v *Slov.[encu]* in *Domoljubu*.«

Besedne figure

Ponavljjanje (iteracija)

S *ponavljanjem pomanjševalnic* in nekaterih besednih zvez se je Vid Ambrožič v
pesmi *Kruhka ni, ata ni* približal čustvovanju otrok. Zanje ni pomemben vzrok, hočejo
kruha, kakor so ga terjali otroci Na klancu.¹¹⁴⁷

Kruhka ni, oh, kruhka ni,
deca gladna – to boli!
Glad potrkal je na vrata:
'Lačen, kruha, mama zlata!'
Sama gladna, kje ga vzamem?
Bógu se usmili samem!
Kruhka ni, oh že tri dni,
deca gladna – to boli!

Mraz – a tople ni peči,
deca trepeta, ihti;
mrzla v kotu peč je bela,
komaj da še njo bi grela!
Ah drv ni, da se zakuri,
zima trka pa na duri!
Mraz a tople ni peči,
deco zebe –to boli!

Zima je – obleke ni!
Deco strgano mrazi;
Treba Tončku novih hlačic,
da ne bode kazal kračic;
treba Anki čizmic novih,
plačaj v novcih jih gotovih!
Kupi – če denarja ni!
Deca gola – to boli!

Bore deca – ata ni,
da oblači te, redi!
Gor v Galiciji prostrani
grob je našel svoj prerani.
Kdo se usmili zdaj črvičev,
gòlih, gladnih otročičev?

¹¹⁴⁵ 13. snopič, 1.

¹¹⁴⁶ Avtor vesel dodaja: Ta pesmica je bila tudi v notah priobčena v *Slov.[encu]* in *Domoljubu*.

¹¹⁴⁷ Prim. črtico Ivan Cankar, Sveto obhajilo, *Slovenski narod*, 19. 2. 1910.

Kdo živi, zanje skrbi?
ata ni – oj to boli!

Revno materno srce,
kaj trpiš, to sam Bog ve!
- Roka je odrevenela,
ki za revčke je skrbela!

Sama že bi vse prestala,
a uboga deca mala!
Bog ti revnih tolažnik,
bodi oče jim, rednik!

Kallwang 4. II. [19]17¹¹⁴⁸

Isti avtor je istega leta o božiču zakoprnel po domovini, saj je bil že šesto leto pod orožjem, prav po otroško. Vse drugo je drugotno, le da bi bil spet na domačih tleh, pričujejo ponavljajoče se, oklepajoče vrstice v šestih kiticah, v zadnji pa le na začetku, ki ustvari okvir z naslovom. Domiselna, ganljiva oblikovna igrčka.

Po domovju hrepenim!

Po domovju hrepenim!
Srce moje koprneče
dol na topel jug me vleče;
po domovju hrepenim!

[...]

Po domovju hrepenim!
Kdaj te rešen bom, tujina?
Kdaj spet zrem te, domovina,
rodni svet in drage ž njim?!¹¹⁴⁹

Janez Jalen se je kot pesnik in duhovnik velikokrat srečeval z nerazumevanjem. V pesmih se je veliko posvečal bivanjskim in duhovnim temam. V njih združuje občudovanje narave s čaščenjem Stvarnika.¹¹⁵⁰ V resnici se zanj kot pesnika komaj ve. Morda je Psalm 3. decembra 1917 nastal v spomin na rojstni dan njegovega bližnjega rojaka Franceta Prešerna: v njem poje hvalo zeleni in sneženi (gorenjski!) naravi, soncu in gromu, pticam nebá in ribam vodá in končno Stvarniku in vabi človeka, naj se posveti elementarni lepoti in jo občuduje ter klanja Stvarniku, ki jo je priklical v bivanje. Pripev: *Pomudi se, pomudi / in se čudi!* se ponovi v vseh sedmih kiticah, tudi v predzadnji, čeprav se edino vanjo, ki je namenjena človeku, prikrade dvom v njegovo harmonijo z Bogom:

Besede, petje ubrano in molitve
- od kod? Bogu človeške ste daritve.
Toda ne vselej. Včasih rezni meči,
ki ste roditelji lastni nesreči.

¹¹⁴⁸ Snopič 15, 13.

¹¹⁴⁹ *Domoljub* XXX, št. 52, Ljubljana, 27. decembra 1917, 620.

¹¹⁵⁰ Marjeta Žebovec, *Janez Jalen*, 33–34.

*Pomudi se, pomudi
in se čudi!*

Dogajanje na fronti je presunkovito, da bi preneslo *ponavljanje* (iteracijo). Sprejemljivo je le za božič, da »*beli prt*« prekrije vse grdo vsaj za eno noč:

Padajo, padajo
tiho, neslišno goste snežinke –
bele snežinke v – sveto noč.

Ah, le naj *padajo!*
Beli naj prt bojišče pregrne,
da ga ne vidi – sveta noč.¹¹⁵¹

Besedna igra (paronomazija)

Drobna balada *Ena krogla, eno pismo*¹¹⁵² je zasnovana na singularni številčni poetiki, lahko bi jo razumeli tudi kot besedno igro.

Standardna in stereotipna za italijanskega vojaka je zmerjavka »*polentar*«. Tudi v tem primeru drži pravilo, da ponavljajoča in pogosta metaforika različnih oblik prej ali slej privede do samostojne pesmi. Tokrat je zasnovana na besedni igri:

Pa po gorah je ivje
pa po hribih je mraz;
te zebe *polentar*,
bi rad grel se pri nas?
    Mi se požurimo
    in ti podkurimo,
    da te zeblo več ne bo!

Kaj gori zmrzuješ
preklicani Lah?
Mar bi *kuhal polento*
doma in dal gmah!
    Oj mar bi, mar bi bil
    doma svoj brus vrtil
    in s *polento se mastil!*

Kaj ti padlo je v glavo,
polentarski stric?
Tirole diše ti? –
Jih dobiš, – po butic!
    Poglej jih te gore,
    poprej se v prah zdrobe,
    ko pa prideš ti čez nje!!

Cadorna pa jamra,
ker je tam kakor prej;

---

¹¹⁵¹ Albin Mlakar, *n. d.*, 174, 176.

¹¹⁵² *Domoljub* XXX, št. 8, Ljubljana, 22. februarja 1917, 92.

Kaj, vreme je krivo
da ne moreš naprej?
Prehuda moča je,
prehuda toča je
in zmaga nemogoča je!

Beppino, kaj čakaš
in sline cediš;
če jih nimaš še dosti
jih še lahko dobiš!
Ni škoda tratit' čas,
trpeti glad in mraz?
Doma čaka polenta vas!
Še dosti je svinca,
če vam kaj diši;
še dosti je vinca,
ki greje nam kri. –
Ko imaš brus v rokah
si mojster; toda Lah
z vojsko ni nič, daj rajši
gmah!¹¹⁵³

Nagovor (apóstrofa)

je v satirah pogosta besedna figura, v pričujoči pa je posebno to, da se izjavni osebek obrača na štiri različne naslovnike z zanje ustreznim čustvenim nabojem: naprej nagovori svoje, nato se obrne na italijanskega sovražnika kot takega, nato na vse nasprotnike stare Avstrije in na koncu še na italijanskega poveljnika na soški fronti:

Veste kaj je novega?
Lah jih je dobil!
Nič več Soče nam ne bo
ne miru kalil!

Hotel je na vsak način
videti naš svet;
zdaj ga gleda, le da mu
sveti – bajonet!¹¹⁵⁴

Kaj, *polentar*, vojska ni
brus in malta ne;
mojster res si, za kar si,
boj ti pa ne gre!

Kje so vaše sanje zdaj
Lah, Rus, Srb, Romun?
– Brez krčmarja delali
dolgo ste račun!

¹¹⁵³ *Domoljub* XXIX, št. 24, Ljubljana, 15. junij 1916, 324.

¹¹⁵⁴ *Domoljub* XXX, št. 46, Ljubljana, 15. novembra 1915, 547.

Kam *Cadorna* jo cediš,
kar neso noge?
– Stoj prijatelj! Kriva pot;
Tam se v Trst ne gre!¹¹⁵⁵

V pesmi *Nje vsaj nam vrni nazaj!*¹¹⁵⁶ je apostrofa kombinirana s posebitvijo (*personifikacija*). Ambrožič v njej nagovarja samo vojno:

Vojna, neusmiljena, kruta
tvoja povsod že gre sled:

[...]

Prošnja je tebi neznana,
šiba človeških otrok!
Slepo drviš svoja pota,
s tabo gre smrt in grozota,
jok te ne gane, ne stok!

Naše si hrame spraznila,
žitnice, hleve, mošnje;
v prah in pepel spremenila
mest in vasi brez števila,
plodno steptala polje!

Iztrgala zver nenasitna
naše najdražje si nam:
Dali smo mile zvonove,
dali može in sinove,
tvojim krvavim rokam.

V četrti kitici vojno primerja z zverjo in nastane dvom, ali uporabljeno figuro še lahko imenujemo personifikacija. Z zadnjo vrstico iste kitice je prvotna ugotovitev potrjena.

Nagovor je standardna sestavina pobožnih pesmi v smislu molitev. Prim.: *Kraljici miru*

...

Sprosi nam, oj sprosi, da poneha
skoraj že prestrašna ta morija,
in spet mir se vrne zaželjeni.
Ti miru Kraljica, o Marija!

Šterntal, 23. 8. 1918.

*Podsmeh*¹¹⁵⁷ (*ironija*)

je najbolj užitna, kadar je na lasten račun. Taka je spredaj Ambrožičeva pesmica o kajenju.

¹¹⁵⁵ *Domoljub* XXX, št. 46, Ljubljana, 15. novembra 1915, 547.

¹¹⁵⁶ Snopič 15, 11.

¹¹⁵⁷ Prim. Silva Trdina, *n. d.*, 52.

Govorniško (retorično) vprašanje:

Glede na čas pojavljanja se zdi, da se je posamezni avtor nekaterih stilemov držal določeno obdobje, nato se je ogrel za druge:

Kaj, da danes brhko lice
k tlom povešajo cvetlice?
Kaj da danes se ne vzpne
kvišku cvetka skor nobena?¹¹⁵⁸

Kdo zdaj večji je junak?
Ali mati, ki poti se
tam na polju v solnčnem žarku?
Ali sinko, ki bori se
daleč, daleč v strelskem jarku?¹¹⁵⁹

Stopnjevanje (klimaks)

Velikonočna pesem mamice je s stavčno figuro zanikanja, ki se predmetno *stopnjuje* (klimaks), popolnoma pesimistična: *ni* pirhov, *ni* zvonov, *ni* sina edinca.¹¹⁶⁰

Nasprotna stava (antiteza) se pogosto pojavi v prazniških pesmih:

Na nebu se pesem glasi:
Mir bodi med vsemi rodovi!
Na zemlji *preliva se kri*,
rjove in morijo topovi. –

Na nebu spev plava proseč:
'Bodite vsi blažene volje'
V plamenu po zemlji gre meč,
vse bije, mori se in kolje. –¹¹⁶¹

Naslednja pesem je po izhodiščni »narodni« katici in opisovanju v drugem delu sestavljena iz zaporedja antitez:

Je pa davi slanča pala

[...]

Listje rmeneva
in se osipa,
gola je lipa
sredi vasi:

lipa košata,
kjer prepevali

¹¹⁵⁸ *Domoljub* XXIX, št. 25, Ljubljana, 22. junija 1916, 339.

¹¹⁵⁹ *Domoljub* XXIX, št. 34, Ljubljana, 24. avgusta 1916, 455–456.

¹¹⁶⁰ Snopčič 18, 6.

¹¹⁶¹ Spesnil Žgur iz Vipave 1916. Rokopis (fotok.). Hrani Marija Stanonik.

fantje so zali
pesmi lepé.

Slanca je padla,
slanca nemila,
in pomorila
rožicam cvet.

Kratki so dnovi,
dolge noči so,
trudne oči so,
spanja pa ni.

Žalostno srce
cvetja pogreša,
petja pogreša
fantovskih grl.

Cvet je umorila
slana ledena,
toča svinčena
mladeničev cvet,

Vigred spet s cvetjem
trate ogrne,
več pa ne vrne
kar vzela je smrt!¹¹⁶²

Opisovanje (perifraza)

je bila redka, zato v danem opusu deluje sveže in učinkovito:

Kjer voda Donave šumi,
počivata mi brata dva.
Srce za njima hrepeni –
po snidenju gor vrh zvezdá!¹¹⁶³

METRIKA

Omeniti je le Ambrožičev poskus slavnostne pesnitve Janezu Evangelistu Kreku v spomin na način grškega heksametra.¹¹⁶⁴

Miselni prestop (enjambement)

je zelo redek. Prim.:

Tam sovrag preti. Zasesti
rodno zemljo hoče nam,

¹¹⁶² *Domoljub* XXX, št. 40, Ljubljana, 4. oktobra 1917, 476.

¹¹⁶³ *Domoljub* XXX, št. 49, Ljubljana, 6. decembra 1917, 582.

¹¹⁶⁴ Prim. tukajšnji razdelek *Vojno leto 1917*.

V boj junaki, domu zvesti!
Trud sovraga bo zaman.¹¹⁶⁵

Stritarjeva pesem *Zvezda miru in sprave*¹¹⁶⁶ s številnimi enjambementi je pač zunaj konkurence:

Truden večnega prepira
Že, po tebi se ozira
rod človeški. Oj prikaži
Se, pomiri in oblaži
To človeštvo razdejano
in v sovraštvu podivjano!
Vsmiljenje že z zemlje gine,
Vsa ljubezen skoraj mine
Med narodi. Oj prikaži
Se, človeštvo potolaži!

Akrostih

V nasprotju s pesnjenjem med drugo svetovno vojno, kjer kar mrgoli akrostihov,¹¹⁶⁷ je v zbranem gradivu najti enega samega: Vid Ambrožič je po znanem Prešernovem zgledu z njim izkazal čast mrtvemu sobojevniku in v pripisu o njem bralce posebej podučil:

V spomin padlemu junaku – praporščaku Štefanu Kvasu †11. XI. 1915.

Še žrtev dosti ni. – Spet mož je pal.
Težko mu zdaj je, kdor Te je poznal.
En glas gre krog: Vrzal nenadomestna.
Fantinov Tvoje čete žalost je bolestna.
Ah, večni Bog! Gospod ti vojnih trum,
Ne daj, da vpade v boju nam pogum!
Kri mož najboljših naj ne bo zaman,
V pravičnem boju bodi naša bran!
A njemu večni mir in pokoj daj,
Sladko v domači zemlji spava naj!*

Vid Ambrožič, četovodja.

Vid Ambrožič je pod pesem pripisal: *Začetne črke vrstic povedo ime pokojnega praporščaka, ki je bil doma v Kranjski gori. Študiral je v Gorici. Bil je zelo blag mladenič; vse ga je čislalo. Pokopan je bil v Solkanu. Lepo mu jo v slovo govoril vojaški kurat g. dr. Iv. Kulovec. Blagi praporščak naj uživa krono večno slave!¹¹⁶⁸ To je edini primer, da je izrecno navedeno, da bi pogrebu prisostvoval duhovnik.¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁵ *Domoljub* XXIX, št. 19, Ljubljana, 11. maja 1916, 259.

¹¹⁶⁶ Boris Miran, *Strunam*, 37, 61.

¹¹⁶⁷ Arhiv: Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941-1945. vodja projekta prof. dr. Boris Paternu. Avtopsjaja.

¹¹⁶⁸ *Domoljub* XXVIII, št. 48, Ljubljana, dne 2. decembra 1915, 694.

¹¹⁶⁹ Vid Ambrožič, *Vojna divja, 1915/1916* [13. snopič]. Avtorjeva zapuščina.

V Ambrožičevi zapuščini še piše, da je Štefan Kvas padel na Oslavju pol ure od rodnega Solkana. Datum smrti se ujema, pač pa ne čas izida pesmi; Vid Ambrožič namreč navaja, da naj bi izšla v *Domoljubu* že novembra 1915.

KOMPOZICIJA

je ponavadi preprosta in pregledna, le izjemoma izstopa iz povprečja. Pesem iz treh šest-vrstičnih kitic v prvi slika vojaka v strelskem jarku z bajonetom v roki in prepuščenega »brenčanju krogel«, druga kitica ga vpelje v njegov notranji svet: posebno to jutro si želi biti z družino, pa so tako daleč, »smrt mu je le blizo ...«. Tretja kitica je stereotipni dolžni poklon prazniku.

Velikonočno jutro. V strelskem jarku
stoji na straži mož mračan, potrj;
Blišči se bajonet mu v solnčnem žarku,
brenčijo krogle, žrtev išče smrt.
Velikonočni praznik, ti svečani,
četrtič te obhajam v vojnem stanji!

Zamišljen mladi mož glavó poveša,
posebno danes vleče ga domov;
ženice, dece mu srce pogreša,
duh plava mu domov pod rodni krov:
Doma sedi družina mu za mizo,
on je tak daleč, smrt mu le je blizo ...

Gospod je vstal, i zate dan vstajenja
in radosti sedaj ni daleč več,
Gospodovega konec je trpljenja
in tudi zate kmalu bode preč! –
Oj, upaj in ne plakaj duša toraj,
saj i zate vstajenje pride skoraj!¹¹⁷⁰

Avtor navedene pesmi brez naslova je dolgo skrivnostni Vide, tj. Vid Ambrožič. Večina navedenih primerov v tem razdelku je iz njegovega pesemskega opusa. Iz tega je zaznati njegovo stremeljivost, prizadevnost, da bi se izkazal vsaj v obrtni spretnosti, saj je svoj pesniški talent tako kot vse okrog sebe ocenjeval zelo realno.

---

¹¹⁷⁰ *Bogoljub* XVI, št. 4, 1918, 108.

8. PORTRETNI OBRISI NE/ZNANIH AVTORJEV

Vsestranska obravnava pesnjenja med drugo svetovno vojno pri zbiranju gradiva ni prezirala kanoniziranih avtorjev in njihovih sopotnikov, ni jim pa dajala nobene prednosti. Zaradi številnosti drugih avtorjev in velike količine gradiva, ki doslej še ni bilo evidentirano na enem mestu, se tukajšnja obravnava odpoveduje temeljiti predstavitvi tistih, katerih ustvarjalnost med prvo svetovno vojno je že doživela strokovno ali publicistično pozornost ali je dostopna v njihovih lastnih zbirkah in vojaških dnevnikih.

A) JANKO GLAZER

Najzgodnejši spomih te vrste sega v sámo izhodišče nesrečne vojne: *»Tja do dneva sara-jevskega atentata, ko je na Dunaju študenta [Janka] Glazerja rešilo pomanjkanje denarja. Oče je bil zahteval nekaj besed za sokolsko slavje, on pa mu je napisal dva prav nevarna verza.¹¹⁷¹ Pa mu je zmanjkalo denarja za samomorilsko brzozjavko. Avstrija se ni šalila, po atentatu sta bila oče in mama aretirana ...«¹¹⁷²*

B) ALOJZIJ RES

je v poetičnem dnevniku ohranil z začetkov eksodusa ljudi *»ob Soči«* dva utrinka, ki sta se mu prelila v pesem:

Gorica, 26. novembra 1915

V maju je bilo. Hodil sem po naših Brdih, ki so se smejala v soncu. Češnje so zorele in akacije so dehtele ob poti. Sence so še spale po dolinah, ko so zvonovi belih cerkva na gričih zmolili jutranjo pesem, da so zapela vsa Brda v mladem soncu.

»In s pesmijo v srcu in z vriskom na ustih,
da vse je kipelo po mojem telesu,
sem gledal trpeče, vesele obraze,
poslušal njih tajnosti kakor o kresu ...«

A tisto jutro je zagorel južni rob naše domovine in nenadoma je planilo v to lepoto naše zemlje vse tisto strašno, brezmejno gorje vojne, ki smo ga prej le slutili, ker je bilo tako daleč, daleč od nas.

[...]

Prej nisem videl tvoje lepote, domovina. Šel sem mimo nje in je nisem opazil. Zdaj, ko so uničena tvoja polja in so porušeni tvoji domovi, zdaj ko je prišel tat in te hoče odtrgati od gorkega, življenja željnega slovenskega telesa, zdaj šele vem,, kaj si mi:

¹¹⁷¹ Kako sta se glasila, iz vira ni znano.

¹¹⁷² Alojz Rebula, Dnevnik 1971, *Celovški zvon* XV, št 55, junij 1997, 8.

»S silo neznano
si segla mi do duše globin:
do zdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin, kako te ljubim globoko ...«¹¹⁷³

C) FRANC SUŠNIK-RADIMIROV¹¹⁷⁴

je tvegala z ilegalnim glasilom *Vzbudi se Sloven!* V njem je objavljala lastne lirske pesmi z ljubezenskimi in narodnimi hrepenenji¹¹⁷⁵ in razočaranji¹¹⁷⁶ in mednje skrila marsikatero aktualno ost. Navzven so globoko pobožne, toda glede na mesto in čas objave so lahko metafora za narodovo in narodno stisko in prošnja zanj. Zaupanje Bogu ni nekaj samo po sebi umevnega. Ko nastopi tema, je vera na preizkušnji. Pesem o žalosti zaradi v vojsko odšlih mladih moških zelo obzirno in rahločutno izraža dvom v njihovo srečno vrnitev – pa tudi nekaj jedkosti je vmes, na račun uradne propagande seveda: Impresionistična podoba z znanim motivom, simbolom smrti sredi vojnega časa ni bila nič novega in vendar ubeseduje stalno navzoče vprašanje: Bodo res »slavno« prišli nazaj?

Sušnikove pesmi so najtišji odziv na hrup in trušč prve svetovne vojne. Čisto lirično čustvo, prikrita, nerazkazujoča bolečina, edino misel na mir spremlja razočaranje. Ironija ob nasprotju med lepimi pesmimi in realnostjo na frontah:

Mariji (8. XII. 1915.)

Vse cvetke mi zima je pomorila,
zima neusmiljena.
Eno edino mi je pustila:
rudečo gartrožo.
Njo pa poklanjam Tebi v dar,
Marija,
Polagam Tebi jo na oltar,
Marija.¹¹⁷⁷

Molitev

Ozira se oko
in samo mrtvo spanje vidi.
Pa moli moja duša:
O Vesna pridi, pridi!¹¹⁷⁸

¹¹⁷³ Alojzij Res, *n. d.*, 42 in 43.

¹¹⁷⁴ Lahko si mislimo, zakaj si je, pozneje znameniti prvi ravnatelj gimnazije na Ravnah na Koroškem, izbral psevdonim s hrepenenjem po miru.

¹¹⁷⁵ Radimirov [= Franc Sušnik], *Vzbudi se Sloven!* Z Bogom za narod!, št. 1, Celovec, 9. X. 1915, 6.

Radimirov [= Franc Sušnik], *Vzbudi se Sloven!* 3. št., Celovec, 6. listopada 1915, 66.

Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 9, Celovec, 19. svečana 1916, naslovna stran.

¹¹⁷⁶ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 1, Celovec, 9. X. 1915, 3: *Gartrožo sem si na vrtu vtrgal, / gartrožo kot kri rudečo. / Pá nekdó mi je iz rok jo strgal: / Samo trnje mi ostalo je bodeče.*

¹¹⁷⁷ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 3, Celovec, 6. listopada 1915, 42.

¹¹⁷⁸ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 9, Celovec, 19. svečana 1916, naslovna stran.

Srce, ne obupaj!

Globoko v srcu krvavijo rane
od brezbožnega svetá zadane.
A kmalu dete se nam bo rodilo,
ki rane vse bo zacelilo.¹¹⁷⁹

Pepelnica

Vesel v cerkev sem prispel.
Mislil sem, da svečenik me bode blagoslovil,
pa le pepela je vzel
in z njim me je potrosil:
'Prah si in pepel!' –
Zamišljeno sem spet odšel.¹¹⁸⁰

Kdaj?

Lastovke so odletele,
tja na jug, na gorki jug. –
Kdaj nam bodo zopet pele?

Listje že je ovenelo,
golo, pusto je drevo. –
Kdaj bo spet ozelenelo?

Fantje naši šli so davno,
tja na jug, na sever v boj.
Kdaj spet vrnejo se – slavno?

Pa vrnejo se lastovke spet z juga
in drevo spet ozeleni.
A kdaj končala se bo naša tuga?
Kdaj pa, dragi, vrnete se – vi?¹¹⁸¹

Čigava ...

Utrnila se je zvezda tam daleč nekje.
Čigava pač? –
Mogoče je bila moja ta zvezda? – Gorjé!¹¹⁸²

Svetonočne misli

In srce mi je zadržtelo,
in duša mi je vstrepetala ... –

Čez širono snežno plan,
je legel rajski san.

¹¹⁷⁹ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 3, Celovec, 6. listopada 1915, 56.

¹¹⁸⁰ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 9, Celovec, 19. svečana 1916, 98.

¹¹⁸¹ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 3, Celovec, 6. listopada 1915, 17.

¹¹⁸² Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 2, Celovec, 23. vinotoka 1915, 14.

Narava v snu globokem sanja
sen sládak o ljubezni božji.

In tako zvezdic žar
še svetil ni nikdar.

Na nebu čudežev vse polno.
Povsod donijo rajski zvoki:

Na zemlji mir ljudem ...«
Daj mir, daj mir vsem nam!¹¹⁸³

Prazni upi

Lani so peli ravnotakó:
'Mir ljudem!
Letos pesem isto pojo:
'Mir ljudem!'

A pesem doni zaman
čez širno krvavo plan.¹¹⁸⁴

Pomenljiva je njegova pesem *Slovenija*. Ne samo Koroška ali Kranjska ali Štajerska ali Primorska, temveč Slovenija kot skupno ime, ki se tedaj v javnosti še sploh ni uporabljalo? V pesmi ni nič vzhičenosti, nobene patetike pa tudi ne nobenega klanjanja in podložnosti cesarju kot pri drugih avtorjih:

V žalno obleko si se zavila,
mati Slovenija.
Tisoč in tisoč sinov si zgubila,
mati Slovenija.

Tam na tujem zapuščeni,
so njih grobovi.
Tam ležijo pozabljeni,
junaki Tvoji.

Težko Te skuša na križ Pribiti,
mati Slovenija.
Do dna moraš kelih Ti grenki izpiti,
mati Slovenija.¹¹⁸⁵

Č) FRANC VALENČIČ (*1878–†1916)

iz Trnovega pri Ilirski Bistrici¹¹⁸⁶ je padel v sedmi soški ofenzivi na Doberdobo že sredi sept. 1916. Ivan Cankar je pozorno spremljal in cenil njegov pesniški razvoj. V spominski

¹¹⁸³ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 3, Celovec, 6. listopada 1915, 54.

¹¹⁸⁴ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 3, Celovec, 6. listopada 1915, 55.

¹¹⁸⁵ Radimirov, *Vzbudi se Sloven!* št. 2, Celovec, 23. vinotoka 1915, 9.

¹¹⁸⁶ V dijaških letih je bil član ljubljanskega dijaškega društva Zadruga in v njej nastopal kot pesnik in kritik. Od l. 1900 je objavljал svoje pesmi v Ljubljanskem zvonu in Slovenskem narodu. Po

črtici se ga je že oktobra istega leta spomnil Vladimir Knaflič:¹¹⁸⁷ »Pred dnevi je padel Fran Valenčič. Pred njim in za njim drugi. Vsa njihova moč pridi na nas, da bomo silni v delu in v osveti, ko pride naš dan!«¹¹⁸⁸

D) FRANCÈ ZBAŠNIK (*1897– †15. 6. 1918)

Ob štajerskem, primorskem in koroškem avtorju jo je najslabše, tragično odnesel kranjski.

Dolenjec Francè Zbašnik. Na I. državni gimnaziji v Ljubljani je bil vedno prvi v razredu, resen in tih. V šestem letniku, današnji drugi gimnaziji sta s Pavletom Karlinom začela izdajati rokopisni dijaški leposlovni list *Mi gremo naprej!* Zato so ju o veliki noči 1916 obtožili veleizdaje in hujskanja proti državi. Na podlagi brzozjavne odredbe Ministrstva za uk in bogočastje na Dunaju so ju izključili iz šole. Ko je izbruhnila vojna z Italijo, so Zbašnika poklicali v vojaško službo in ga kot civilista dodelili v bolnico za nalezljive bolezni, kjer je iz dneva v dan tudi pozno v noč popisoval mrliče. Šele novembra 1916 mu je omenjeno Ministrstvo dovolilo nadaljevati šolanje. V osmi gimnaziji je bil kljub bolehnosti potrjen za vojaka, predčasno je naredil maturo in oblekel vojaško suknjo. Hudo mu je bilo, ko so nadrejeni z nemškimi in madžarskimi enoletniki ravnali čisto drugače kot s slovenskimi.

Uniforma se mu je studila: »Na večer se mi vedno dozdeva, da nekako slečem prisiljenega človeka in zopet nadenem svoj pravi 'jaz'. Težko je vklepati svojo voljo v tuja povelja!« Na dopisnicah se je tolažil s hlapcem Jernejem: »'Postava je taka, kdo bi se prerekal z njo?'«

17. decembra 1917 so ga poslali na bojno polje. Številke vojne pošte so se hitro menjavale, kar pomeni, da so ga premeščali sem in tja. Nazadnje je bil na tirolski fronti.¹¹⁸⁹

Pesniti je začel že zelo mlad. V zbirki *Pesmi*, ki mu jo je uredil prijatelj Pavel Karlin, je le tretjina tistih, ki jih je v tri zvezke napisal že v času vojne po tisti »veleizdajalski zadevi«, tj. v sedmi in osmi gimnaziji. Katero od njih je poslal v *Zvon*, *Slovana Dom in svet*, a novincu niso dali priložnosti za objavo.

Pavle Karlin skrbno popiše njegovo literarno pot, ki jo je pretrgala vojna¹¹⁹⁰ in zagotavlja, da je samo tako naslovljena pesem izrecno posvečena njej in hvali njegov optimizem. Morda pa je v njej zaznati odmev ruske rdeče revolucije?

Vojna

Rdeča zarja, rdeča dalja,
rdeč oblak,
rdeče solnce, rdeča lica,
težek zrak.

študiju prava je bil nazadnje odvetniški pripravnik v Gorici, kjer sta se s Cankarjem menda še zadnjikrat srečala.

¹¹⁸⁷ Vladimir Knaflič, Fran Valenčič in drugi, *Ljubljanski zvon* 35, 1916: 476.

¹¹⁸⁸ Boris Merhar, Opombe, *Ivan Cankar, Izbrano delo VIII*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1955, 495–496.

¹¹⁸⁹ Pavel Karlin, (Uvod), *Francé, Zbašnik, Pesmi*, Tiskovna zadruga, Ljubljana 1922, VI–XII.

¹¹⁹⁰ Pavel Karlin, (Uvod), *Francé, Zbašnik, Pesmi*, XII–XV.

Dalja poje, dalje vriska
in gori –
tam očistimo si, bratje,
mlade dni.¹¹⁹¹

Vendar jih je v *Pesmih* še nekaj, katerih motivika utegne meriti na hudi čas. *Težki hipi* so res lahko le impresionistična podoba nevihte, lahko pa tudi metaforika za vojni čas kot tak. *Melanholija* je res lahko le melanholija, toda črni vran in pogrebni zvonovi sta zelo karakteristična vojna motiva. Še toliko bolj motivika naslednjih treh pesmi. *Sejalci* so lahko ena najmočnejših slovenskih vojnih pesmi. *Ukrajinski motiv* z veziljo v veseljem pričakovanju, ki se pretoči v žalost, se pridružuje drugim podobnim¹¹⁹² iz tukajšnjega opusa. *Vseh mrtvih dan* je kakor temna slutnja.

Njegove pesmi so namenoma predstavljene na enem mestu,¹¹⁹³ da se lažje dobi vtis o njegovi poetiki.

Težki hipi

Kot gladni volkovi srdé se viharji,
kot meči se križajo bliskov požarji:
čez temni nébesni svod
gre v jezi titanski
groma grohot.....¹¹⁹⁴

Melanholija

Črni vran
kraka v ta tožni jesenski dan ...

Ob oknu dekle poseda
in žalostno gleda
v ta tožni jesenski dan ...

In ni je roke,
da bi pobožala njene lasé,
in ni je besede prijazne
za žalostno njéno srcé ...
Iz dalje prihajajo tožni glasovi
- morda pogrebni zvonovi
ihtijo v ta tožni jesenski dan...¹¹⁹⁵

Sejalci

Zemlja je odprla svoje grudi
široko in globoko –

---

¹¹⁹¹ Francé Zbašnik, *Pesmi*, 78.

¹¹⁹² Prim. Alojz Gradnik, *Ljubljanski zvon* 37, št 3, marec 1917, 154.

¹¹⁹³ Leksikon *Slovenska književnost ga ne registrira*, pač pa njegov soimenjak, najbrž stric, ki je Pavlu Karlinu posredoval podatke o nesrečnem nečaku.

¹¹⁹⁴ Francé Zbašnik, *n. d.*, 8.

¹¹⁹⁵ Francé Zbašnik, *n. d.*, 12.

mi sejemo vanjo lastno kri
s tresočo roko...

In gledamo s pogledi plahimi
to mlado setev,
ker ne vemo, kaj se bo razlilo preko nje:
blagoslov ali kletev – ?¹¹⁹⁶

Ukrajinski motiv

Vežla sem, vežla rožo rdečo,
rožo rdečo v zeleno svilo:
žalostno bilo je moje srcé
Tam na poljani, tam na neznani,
s krvco rdečo se je napojilo,
s krvco njegovo zeleno poljé...¹¹⁹⁷

Vseh mrtvih dan

Pognalo na grobeh je pestro cvetje
jesenskih krizantem in georgin:
vzbudila se je v srcu skrita misel,
potrkal je na duri tih spomin...

O majka, ko spominjala se bodeš
to leto vseh, ki spe pod tiho rušo:
daj, še pri meni se pomudi v mislih
in zmoli očenaš za mojo dušo...¹¹⁹⁸

»V ranem jutru 15. junija 1918 mu je ob vznožju Monte di val Bella sovražna granata vzela mladost in življenje. Dobil je povelje in je šel. In se ni več povrnil.« Odkar je moral obleči vojaško suknjo, ni znana nobena njegova pesem več. Dnevnik, ki ga je baje pisal na fronti, so odnesli z drugim imetjem vred madžarski vojaki, ki so ga pokopali v soteski Frenzella.¹¹⁹⁹

E) SILVIN SARDENKO

je sredi vojne, leta 1916, izdal pesniško zbirko *Nebo žari*. *Domoljub* mu je ciklično objavljal pesnitev *Trikrat enajst vojnih*. Po narodnih motivih. Na začetku je nekoliko okrajšan citat iz svetopisemskega Pridigarja: »Videl sem solze nedolžnih, pa nobenega tolažnika« (Prid. 4,1).¹²⁰⁰ Glede na naslov je 33 spevov. Pri vsakem je na začetku citat kot da je iz neke ljudske / narodne / folklorne pesmi. Pri nekaterih je res tako, za nekatere pa se zdi, da se je avtor le skušal približati njihovi poetiki bodisi v sporočilu bodisi v obliki. Temeljita

¹¹⁹⁶ Francé Zbašnik, *n. d.*, 50.

¹¹⁹⁷ Francé Zbašnik, *n. d.*, 75.

¹¹⁹⁸ Francé Zbašnik, *n. d.*, 76.

¹¹⁹⁹ Pavel Karlin, (Uvod), n. m., XVI.

¹²⁰⁰ Prim. standardni prevod: Glej, solze zatiranih in nimajo tolažnika, nasilje prihaja iz roke njihovih zatiralcev in nimajo tolažnika.

analiza bi tu vzela preveč prostora, toda pesnitev je izjemno hvaležna za študij medbese-dilnosti pri Slovencih.

Je pa res, da je bil glede na potek in konec vojne Sardenkov optimizem na začetku čisto preuranjen in zgrešen. V drugi pesmi je surov in hkrati sentimentalen, v tretji neokusen:

Bratje, nimam je kovine,
da bi dal jo za bojnine
naše mile domovine.

Le en droben kip od bronu.
To je ona, to je ona –
Doloroza! Tiha zona ¹²⁰¹

Četrty spev se nanaša na laško fronto; »Z Bogom, bratje! / Mi soldatje / na bojni svatbi bomo svatje.« V petem (V.) spevu mati spremlja sina, ko odhaja na vojsko, obema je tesno, ali se bo vrnil, pri razpelu dobi povoljen odgovor. Ti spevi so kakor dramatične slike,¹²⁰² veliko novih besed o starih, standardnih motivih. Nekateri so zelo kratki, drugi dolgi, vsi pa kultivirani: o zapuščenih grobovih, ob katerih nihče ne pomóli.

Domoljub jih je objavljajal po troje hkrati. XVI. preseneča s prepričanjem: »Smrt na bojišču nebesa odpre. XX. spev si zasluži pozornost zaradi generala, ki je preprečil, da bi Italijani že med prvo svetovno vojno prišli do Ljubljane. Po zaslugi dokumentalističnega pesemskega gradiva se vidi, da je tudi Sardenko v nekaterih pesmih izrazilo aktualen. Tako kot vsi v Avstriji se je uštel ob prvih zmagah ob Soči, prav tako kot številne druge ga je navduševala požrtvovalnost 17. slovenskega polka, ki ga v XXIV. spevu predstavlja v neprizivnem zagonu. XXIII. spev uresničuje pregovor: tiha voda globoko dere. Motiv hvalisavega vojaka v XXX. spevu je vreden premisleka, saj je svež in nov. V zadnjem, XXXIII. spevu: *Tri kaplje krvi, / tri kaplje lepé*, se prepletajo folklorno predelana sveto-pisemska božična in pasijonska snov in pesniški navdih Silvina Sardenka:

XVI.

Čez Duklo vodi pot,
po poti hodi polk.
Nad Duklo čaka smrt:
na licih mir in molk.

Pod Duklo v marmor bel
urezan spomenik:
Na rami težek križ
drži Odrešenik.

Ob njem žari pozdrav:
'Po križu do neba.'
Vojakom strah in up
v očeh zablesketa – – –

¹²⁰¹ *Domoljub* XXVIII, št. 41, Ljubljana, 14. oktobra 1915, 596.

¹²⁰² *Domoljub* XXVIII, št. 42, Ljubljana, 21. oktobra 1915, 611.

XX.

Oj semenj lep, oj semenj nov,
Borojevič je kralj njegov.

Na meji šotor je razpel,
na sejmu kupce je sprejel.

Slovenska zemlja drag je kup,
Črezgorci z juga, – ničev up!

Sto let in tisoč sto topov,
še prazni pojdete domov.

Kako gromi čez dol in breg;
Vsi ptiči so zbežali v beg.

Le prepelica kraj poljâ,
drobi sovragom verza dva:

Nc pet pedi, ne pet pedi
ne damo naše vam prsti.

Poveljnik vaš jc boren ptič.
Poveljnik naš – Borojevič.¹²⁰³

XXIV.

Povelje pride: 'Nazaj, možje!
Končajmo neplodno igro,
pustimo zverinsko tigro
nasrêbaj se črne prsti –
ne naše krvi!'

'Nazaj?!' Začudijo se možje:
'Slovenski polk nazaj ne gre.
Pa bodi tigra ali volk,
pa bodi grom še toli dolg,
nazaj ne gre sedemnajsti polk.'

Kalvarija krvavi vrt –
škrlatne snope veže smrt.
Junak še ob grobu ni potr, t
umira, prosi vroče:
'O bratje bistre Soče!
Nikar ne za las z domačih tal,
da v zemlji domači bom zaspal.'

Utrujena baterija molči;
junak v domači zemlji spi.
Junaštvo čez tihi grob hiti:
Slovenski polk železni,
kovan v ljubezni.¹²⁰⁴

¹²⁰³ *Domoljub* XXVIII, št. 46, Ljubljana, 18. novembra 1915, 666–667.

¹²⁰⁴ *Domoljub* XXVIII, št. 47, Ljubljana, 25. novembra 1915, 681.

XXIII.

Cvet in pesem v slednjem vozu.
Vlak vojakov svatbenih:
'Hajdimo na bojno svatbo!'
Vid je tih.

Stotnik se mu strog približa,
čudi resnim se očem:
'Ti pa nisi vdan cesarju?'
Vid je nem.

Bitka. Stotnik praša: 'Fantje!
Koga bi čez hrib poslal?'
Vsi so tihi, vsi so nemi.
Vid je vstal.

Šel in vračal se je s hriba,
ali vrnil več se ni.
Strel sovražni! Vid se zgrudi
v lastno kri.

Izza hriba bratske trume
bratom nesejo pomoč.
'Dobrodošli!' Vid jim vzdihne
vmirajoč.

Stotnik gleda z daljnogledom:
'Dajte mu najvišji red!
V delih bil je vdan cesarju –
brez besed.'¹²⁰⁵

XXX.

Havbice ni, granate ni,
nikjer nobene zate ni,
kdo vendar moli zate?
Okroginkrog pa hodi smrt,
razgrinja svoj škrlatni prt
in vabi v senčne svate.

Kot grozen lev skoz grozno noč,
skoz hrum in šum gre tvoja moč
z junaškimi vojskami.
Kako bi tebe bilo strah?
Namesto tebe tih in plah
nekdo drhti s solzami.

In pišeš, da na prsih ti
odlike križec plameni
iz zlatega plamena.
Pa sam ne veš, kako težkó

---

¹²⁰⁵ *Domoljub* XXVIII, št. 47, Ljubljana, 25. novembra 1915, ***

pretežek nosi križ nekdo:
tvoj angel – tvoja žena.

Mesec na višini
plava med oblaki,
mož na straži hodi
s težkimi koraki.

Onkraj straže včasih
konj vojaški hrzne.
Tiho! Komaj glas se
zadoneti drzne.

A nekdo se straži
skoz drevesa bela
tihosmelo bliža,
ne boji se strela.

'Kdo je?' – Mož nameri
z naglimi rokami.
'Sveta noč! Umolkn!
Pusti cev ob rami!

In vojak poklekne,
blagoslovljen vstane.
Sveta noč izgine
tihoma s poljane.¹²⁰⁶

XXXIII.

Marija roma. Blažen hod.
V naročju Dete – božji cvet;
pred njima Jožef tih in svet,
nad njimi vroči rajski svod.

Priromajo iz dolgih step
v pogorski kraj, v pogorski raj
pred njimi kot rubinov gaj
zablesketa vinograd lep.

'Počivajta! Počivajta!
In Jožef stopi grozdje brat
prinese jima žlahtni sad:
'Uživajta! Uživajta!'

In Dete trga rujni sad;
med prsti se izpremeni
kipeči sad v žarečo kri.
Kdo bi s krvjo utešil glad?

'Zakaj to čudo, božji Sin?'
Marija praša. – 'Ah, bridkost!'

---

¹²⁰⁶ *Domoljub* XXVIII, št. 47, Ljubljana, 25. novembra 1915, ***

Gospod odkrije ji skrivnost
iz svojih tajnih globočin.

'O pride dan prerokovan,
ko križemsvet bo hrib in dol
ogrnjen v temno skrb in bol,
ko vsa bo zemlja bojna plan.

In kdor bo hotel tiste dni
tolažbe za nepókoj svoj:
priroma na vinograd moj
pit mojo sveto rešnjo kri.¹²⁰⁷

Po zaslugi drugotnega¹²⁰⁸ vira je tu vsaj omenjen Dolenjšev Cene = *Jože Cvelbar* (*1895–†1916) iz Dolenje Prekope blizu Kostanjevnice na Krki. Hudo ranjenega na tirolski fronti so ga prepeljali v vojaško bolnico v Amlachu na vzhodnem Tirolskem.¹²⁰⁹ Pesmi je začel objavljati kot gimnazijec v mladinskih listih, nato v *Zori* in *Domu in svetu* in hkrati kazal veliko nadarjenost za slikarstvo.

F) ALOJZ GRADNIK

je leta 1916 izdal zbirko *Padajoče zvezde*. Najbolj se je ljudi prijela njegova pesem *Grob v tujini*: Mati piše pismo belo /... Tu ga zastopata dve pesmi iz *Ljubljanskega zvona* leta 1917.

Pesem dekleta

Tkala, tkala platno sem prebelo,
ne za se, za svojega fantiča,
da ga dež na vojski ne premoči.

Nihče v kamri moji ni bil priča
ko od solz je platno rumenelo,
nihče mi govoril ni: ne joči!

Zdaj tkem platno črno že dva dneva,
ne za njega, le za svoja krila.
Joči! prosijo me kamre stene.

Joči, joči! mi srcé veleva.
Jaz pa nimam solze več nobene,
da bi trdo platno omečila.¹²¹⁰

¹²⁰⁷ *Domoljub* XXVIII, št. 50, Ljubljana, 16. decembra 1915, 723.

¹²⁰⁸ Štiriperesna, Faksimile pesmi Jožeta Cvelbarja: Dolenjska, *Kulturni obzornik, Slovenec* XXI, št. 154 a(154), 10. julija 1943, 3.

¹²⁰⁹ Prim. Leksikon *Slovenska književnost, Cankarjeva založba*, 65.

¹²¹⁰ *Ljubljanski zvon* 37, št 3, marec 1917, 154.

Pesem vdove

V dežju sem pred tvojim črnim gričem.
V dežju trkam ti na črna vrata.
Trkam in te k sebi, dragi, kličem.

Kličem, kličem vsa imena zlata,
ki so v mojih ustih se topila,
ko se v srcu mi pretežka bila.

Trkam, kličem; moje roke revne
so od trkanja že vse krvave.
Bedna bolj od rož sem, ki so same.

Bedna bolj sem od zelene trave,
bedna bolj od kaplje sem deževne.
Če bi trava bila tvoje jame,

rasla, rasla jaz bi k tvoji krsti.
Zrasle v srce bi ti korenine,
pa bi mislil, da so moji prsti.

Če bi kaplja bila, brez pokoja
bi polzela v tvoje globočine.
Ti bi mislil, da je solza moja.¹²¹¹

G) JOSIP STRITAR

Josip Stritar (Podsmreka pri Velikih Laščah, 6. 3. 1836–25. 11. 1923, Rogaška Slatina, pokopan na ljubljanskem Navju.

Josip Stritar je napisal veliko pesmi mladini v poduk. V pesmi *Na pot v življenje* dečkom med drugim naroča: »*Domovini zvest ostani, / Za-njo daj, če treba kri*« in jo konča z besedami: »*Če te vzamejo v vojake, / Štej si v čast, da si izbran.*«¹²¹²

Ivan Prijatelj je, še preden je po koncu prve svetovne vojne leta 1919 prišel na novo ustanovljeno slovensko univerzo predavat literarno zgodovino, že pripravljal *Stritarjevo antologijo*.¹²¹³ V izbrano napisani spremni besedi ga predstavi kot osebnost, ki se ji je posrečilo ustvariti »*slovensko literaturo*« kot kulturni pojav, ki redno povezuje pisatelje in bralce, ali kot pravi sam: kot »*kulturno napravo, ki lepo knjigo redno in stalno producira ter redno in stalno konsumira, ki agira in reagira; z eno besedo: one trajne in tesne zveze med pisateljem in čitateljem, ki je pred njim ni bilo in za njim nikdar več tako osredotočene ob eni osebi. Šele s Stritarjem sta si postala pri Slovencih ta dva činitelja narodne prosvete bližja in potrebna. [...]* Stritar je velik mojster in patriarh našega slovstva, ki ga je vcepil narodni kulturi kot neogibno sestavino njeno.«¹²¹⁴

¹²¹¹ *Ljubljanski zvon* 37, št. 3, marec 1917, 154.

¹²¹² Boris Miran, *Strunam*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1922, 6–7.

¹²¹³ *Stritarjeva antologija*, Izdala in založila »Tiskovna zadruga«, Ljubljana 1919.

¹²¹⁴ Ivan Prijatelj, Josip Stritar, *Izbrani eseji in razprave*, Slovenska matica, Ljubljana 1952, 365.

Mož, ki je še lahko videl Franceta Prešerna v živo, in zares živo drugoval s Franom Levstikom in Josipom Jurčičem, se je kot gimnazijski profesor na Dunaju leta 1901 upokojil¹²¹⁵ in morda sledil vzponu slovenske moderne, je doživel in preživel prvo svetovno vojno.

Ob njenem začetku je štel že blizu osemdeset let. Kljub temu mu pesniška žilica ni usahnila. Še 4. januarja 1918 je pisal Ivanu Prijatelju. »*Verzi se mi delajo in pleto kar sami.*«¹²¹⁶ Še pred njegovo smrtjo jih je njegov prijatelj Franc Serafin Šegula zbral pod naslovom *Strunam slovo!*¹²¹⁷ in izdal s pisateljevim nekdanjim psevdonimom Boris Miran. V zbirki so pesmi dvojne vrste. Na eni strani so iz leta 1915 popolnoma ravnodušne do izrednih razmer¹²¹⁸ in je njihov avtor zaradi betežnosti predvsem v pričakovanju lastne smrti.¹²¹⁹ Prijatelj zagotavlja, da se je Stritar oddaljil od krščanskega pogleda na svet,¹²²⁰ a so prav krščanska nebesa najbrž »gora«, kamor želi oditi: »*Tu sovraštvo in prepir; / Boji med narodi; / Gori blagi večni mir; / Gori dom moj bodi!*«¹²²¹

Na drugi strani kljub starčevski odmaknjenosti Stritarja prva svetovna vojna ni pustila neprizadetega. Že istega leta je namreč napisal nekaj pesmi, ki se nanašajo nanjo. Predvsem si želi pametne oblasti, modrega vladarja:

Hrepenenje po modrem možu

V gozdu na parobku tu sedim
Sam in po tolažbi hrepenim;
Od jutranje, od večerne strani
Pridi skoraj skoraj, mož neznani,
Mož modrosti, zlata duša blaga!
Pridi, da obup me ne premaga;
tolažilo, upanje mi daj,
Da bo zdanje groze konec kdaj,
Konec bo rohnečega divjaštva,
Bridkega med narodi sovraštva.
Pridi, moj rešitelj, ne le k meni,
Glas močan po svetu krog zaženi:
Bratje, pridite vsi, ki trpite,
Blage duše, ki miru želite,
Ki želite, da ljubezen bodi,
Vsmiljenje med brati in narodi;
V s v e t o v o j s k o , bratje, se zberimo,
Zoper moč peklenško se borimo.
Mir in sprava naj po svetu vlada,
Bratovstvo od vzhoda do zapada!«

¹²¹⁵ Ivan Prijatelj, *n. d.*, 432.

¹²¹⁶ Ivan Prijatelj, *n. d.*, 432.

¹²¹⁷ Boris Miran, *Strunam slovo*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1922.

¹²¹⁸ Prim.: *Hrepenenje po sreči*: Kaj vedno po sreči hlepiš in dreviš? / Kdo dal ti je, človek, pravico do nje. // Dovolj ti že bodi, če v miru živiš / In s kruhom te hranijo pridne roke. – // Če pride od zgoraj ti, malo počivaj / Ter mano iz nebes hvaležno uživaj. B. Miran, *Strunam*, 5, 58.

¹²¹⁹ Variante pesmi *Slovo* so nastajale že od leta 1895. B. Miran, *Slovo, Strunam*, 51, 63.

¹²²⁰ Ivan Prijatelj, *n. d.*, 413.

¹²²¹ *Na goro, na goro!* (1915) B. Miran, *Strunam*, 922, 51, 63.

Pridi skoraj, mož rešitelj ti,
Da človeštvo ne izkrvavi! – ¹²²²

Od vseh tukajšnjih številnih avtorjev edino starčevski Stritar opazi živali in njena motivika v pričujočem opusu deluje zelo sveže. *Nesrečna lastovica* (1915) potrjuje njegovo znano rahločutnost in hkrati metaforizira uboge, ki so izgubili dom kot edino imetje. Res da je kot prebivalec v zaledju imel za to več priložnosti, balada *Mrtev konj* (1916) pa priča, da mu tudi frontne situacije niso bile tuje. *Nesrečna mati begunka* (1917) je že ena tistih številnih trpečih, ker ne more preživeti nedavno rojenega otroka. Zaradi materinega obupa nastane srhljiva balada:

Nesrečna lastovica

Čivka, čivka drobna ptica,
Milo toži lastovica,
Križem leta, frfoteva
Kakor obstreljena, reva.

Spet od juga je vesela
V kraj domači priletela,
Kjer pod streho siromaka
Ljubo gnezdece jo čaka.
Leta, čivka, gleda, išče,
A ne najde; pogorišče,
Podrtija, kjer je mala
Hišica prej njena stala! –
Kakor ta, so vse požgane,
Razstreljene, razdejane!
Kup pepela vsa vasica! –

Tu je vojska, ljuba ptica!
Leti kam iz tega kraja,
Tja, kjer groza ne razsaja,
Kjer v deželi mir prebiva,
Da ga božja stvar uživa.¹²²³

Mrtev konj

Tudi tebe torej strela,
Vranec, smrtno je zadela;
V divjem boju tudi ti
Si prelil junaško kri.
Vendar hvale ne dobiš,
Mrtva para tu ležiš.
Vranov gladnih bo krdelo
Na kosilo priletelo;
Pridno bodo te kljuvali,
V hvalo ti 'kra, kra' kričali.¹²²⁴

---

¹²²² Boris Miran, *n. d.*, 26, 60.

¹²²³ Boris Miran, *n. d.*, 28, 60.

¹²²⁴ Boris Miran, *n. d.*, 29, 60.

Nesrečna mati begunka

'Cizaj, cizaj le, sirota,
če imaš še kaj moči;

Oh, zastonj, tu je suhota,
Kaplje mleka tukaj ni.

Tiho, tiho, dete! Malo
Potrpljenja še imej!
Pa se bo ti pomagalo,
Da boš tiho za vselej.

Bliže, vedno bliže nama
Reka vsmiljena šumi;
S tabo tudi tvoja mama
Mir in pokoj v nji dobi!

Šumi, šumi dalje, reka,
Bistra, blaga reka ti;
Dva rešila si človeka,
Da ju nič več ne boli.¹²²⁵

Srečni kmetič (1917) je Stritarjeva varianta Prešernove *Vrbe*. Pri obeh izjavni osebek z nostalgijo idealizira kmečki stan, češ da bi bil deležen njegove prednosti, če bi ga ne bila premagala želja po učenosti in gosposčini, le da je Stritarjeva idealizacija namenoma še večja, s čimer dá vedeti, da z njo ne misli resno.¹²²⁶ Prepričan je, da bi moral biti kmečki stan bolj spoštovan. Njegove tegobe poudari v vložnici *Nezadovoljni kmet* (1917).¹²²⁷ Zaradi časovnega konteksta družbeno kritično ost pesmi zabriše z usajanjem nad ženó. Na konkretne vojne razmere se morda nanaša le pritožba, da manjka krme, ker jo je bilo treba oddajati za vojaške potrebe: »*V hlevu ti živina strada, / Slamo hrustala bi rada.*« Motivika davkov in očitkov o izkoriščanju pa so stalnica, ki se ji v tej pesmi tudi Stritar ni izneveril. To o davkih ni veljalo le za kmete. *Zdihljaji* (1917) pričajo, da je bilo vse prebivalstvo vojskujoče se države pod pritiskom državnih dajatev na eni strani in pomanjkanja na drugi. Če je že vojakom primanjkovalo hrane, kakor vemo iz Ambrožičevih pesmi, kljub temu da so imeli prednost, kakšna šele je bila stiska v ozadju fronte. Stritar se je prej oddolžil lastovki in poklonil konju, zdaj pa se prikupuje *Kravici* (1917). Kruh in mleko sta osnovni živili in če ju manjka, je za najbolj nebogljene zares hudo. *Razstreljeni gozd* (1918) sodi v cikel Stritarjevih kmečkih pesmi, ki tematizirajo posledice katastrofalne vojne. Vse drugo upa v pesmi nastopajoči kmet popraviti, le gozd se za njegovega življenja ne bo obnovil: »*Novo hišico bom zgradil, / Polje svoje spet oral, / Žito v brazde bom sejal, / Ki mi pridno bo rodilo / In z družino me živilo. – / Kdo pa tebe oživi, / Moj gozdič nesrečni ti, / Ko te je sovražna sila / Razdejala in razbila? / ... / Kar oči se mi solzijo / Pred to strašno podrtijo.*

¹²²⁵ Boris Miran, *n. d.*, 30, 60.

¹²²⁶ Boris Miran, *n. d.*, 19–20, 60.

¹²²⁷ Boris Miran, *n. d.*, 24, 60.

/ Ko brez drevja bo moj dom. / Tebe vedno pomnil bom! / Bog ubij te, grozovita / Vojska,
ti pošast srdita!«¹²²⁸

Nezadovoljni kmet

[...]

Vse dolžnosti izpolnjuh,
davke najpoprej plačuh,
In potem dolgov obresti,
Čeprav nimaš sam kaj jesti.

Kmet naj dela in skrbi,
Da gospod lepo živi;
Naj vse žive dni se trudi,
Da se spehan v jamo zgrudi!

Zdihljaji

Vladaj, vlada, vladaj,
Davke nam nakladaj;
    Drugo drugim mar!
Stradaj, človek, stradaj,
Spreдай suh in zadaj,
    Kruhek redka stvar!¹²²⁹

Kravici

O ko bi vedela, kravica ti,
Kako težko se zdaj mleko dobi

Za staro ženico in za otroka,
in cena kako mu je grozno visoka;
Še bolj kot zdaj bi se moško držala,
Pa mleka še manj kot doslej bi dajala.¹²³⁰

Starosta slovenske literature se obregne ob *Nietzscheja* (1918) ne le kot sočuten človek, temveč kot poznavalec njegove filozofije: »Oj, da nisi teh doživel dni, / Neusmiljenja apostol ti, / Niče, svetoslavni modrijan; / Tu bi se nagledal žgočih ran!«¹²³¹

Podpisan kot »*homo pacificus*« voditeljem svetuje: Med seboj tekmuje z delom; zmagovalec naj bo tisti, v katerega deželi je najmanj nesrečnih.¹²³²

Nekaj pozornosti je bil v pesmih deležen tudi eden poglavitnih agitatorjev za vstop Italije v vojno, pesnik in vojak Gabriele d'Annunzio. Stritar s slovenske strani ni edini in prvi, ki privoščni sicer vodilnemu predstavniku dekadence in simbolizma v italijanski književnosti,¹²³³ toda privržencu profašističnih idej in nacionalizma, nekaj gorkih:

¹²²⁸ Boris Miran, *n. d.*, 1922, 34, 61.

¹²²⁹ Boris Miran, *n. d.*, 32, 61.

¹²³⁰ Boris Miran, *n. d.*, 33, 61.

¹²³¹ Boris Miran, *n. d.*, 35, 61.

¹²³² Boris Miran, *n. d.*, 38, 61.

¹²³³ Leksikoni Cankarjeve založbe: *Svetovna književnost*, Ljubljana, 1984, 114.

Čestitamo D'Annunzio! (1918)

Odliko k r a l j ti je podelil,
Počastil te in razveselil;
Od l j u d s t v a drugo si prejel
Od zadaj, bodi je vesel!
Po grbi, ramah so ti pele
Pesti in palice debele,
Dobival gorka si polena
in prav umerjena imena.
Vse to pošteno si zaslužil,
Ker si ves narod svoj okužil.
Zdaj vročo kožo si hladiš,
Odlík se svojih veseliš.
To je primerna tebi čast,
Peklenska, vražja ti pošast!
Dobil si jo dobil si jo,
Grdoba ti, d'Annunzio!¹²³⁴

Veliki potres (1918) prisposodablja nek nenadni dogodek. Ali gre za vzpostavljanje nove države treh južnoslovanskih narodov: Slovencev, Hrvatov in Srbov? Ali ima avtor pred očmi oktobrsko vstajo oz. revolucijo:

Zemlja se giblje, zemlja se trese,
Stari gradovi majó in drobé se.
Trombe bučé, ropot strašan!
Bratje, je to li sodnji dan?
Sodnji dan! O, da bil bi pravi
Sodnji dan po vojski krvavi;
Ko bo kraljica Pravica sodila,
Vun iz svetá bo sovražstvo in sila!
Upajmo, da se bliža rešenje
Vsemu človeštvu in novo življenje!¹²³⁵

O kakšni strelji govori Stritar v pesmi *Upajmo!* (1918)? Je to »španska gripa«, katere pandemija je po mnenju Zvonke Zupanič-Slavec dokončala prvo svetovno vojno?¹²³⁶ Ali je še zmeraj odziv na omenjeno rusko revolucijo? »*Blink in grom! Z višave strela / Strašna zemljo je zadela! / Glejte čudo! Njena sila / je oblake razpodila, / Da spet ljubo solnce sije, / Oh! Na grozne podrtije! // Upaj, duša! Sladka nada / Vse od vzhoda do zapada / v žalosti človeštvo teži, / Da ga mir pogina reši. / Sijaj, sijaj, solnce milo, / Da bi ves svet razsvetilo!*«¹²³⁷ *Zvezda miru in sprave*« (1916) je pesem, s katero se »*Starko Samotar*« pridružuje splošno razširjenemu razpoloženju: »*Oj prikaži / Se, človeštvo potolaži!*«¹²³⁸

¹²³⁴ Boris Miran, *n. d.*, 36.

¹²³⁵ Boris Miran, *n. d.*, 40, 61.

¹²³⁶ Pogovor z njo na radiu *Ognjišče* ob pandemiji korona-virusa v marcu 2020.

¹²³⁷ Boris Miran, *n. d.*, 39, 61.

¹²³⁸ Boris Miran, *n. d.*, 37, 61.

Naslov te pesmi se ponovi v pesmi *Od vzhoda luč / Ex Oriente Lux!* ki je nastala konec leta 1917, ponovi na koncu prve kitice:

Kaj svetli se tam izza gor?'

'In na zemlji mir ljudem!' z višave
Mili glasi v srcu nam doné;
Je li zvezda to miru in sprave?

[...]

Poj, človeški rod in se raduj,
Da ti je pomoč z neba poslana;
Ter hvaležen ljubi in spoštuj
Svojega zveličarja Slovana!¹²³⁹

Glede na čas nastanka pesmi in njen konec se zdi, da se Stritar navdušuje nad oktobersko¹²⁴⁰ vstajo v Petrogradu, današnjem Sankt Peterburgu leta 1917.¹²⁴¹ *Srečni dan* (1918) kaže, da je njegovo vzhičenje nad njo trajalo vsaj še nekaj časa v naslednjem letu: »*Kar mladenič upal sem in pel, / Sivolas doživel sem vesel; / Dan doživel sem, oj srečni dan, / Ko človeštvo rešil je Slova n.*«¹²⁴²

Pesem *Pomlad v jeseni 1918* priča, da je Stritar doživljal ali konec prve svetovne vojne ali nastanek prve Jugoslavije ali celo rusko revolucijo kot začetek nečesa velikega novega, v upanju, da se bo obdržalo:

Padaj padaj, listje velo,
Kaj jesen ta meni mar;
Ko človeštvo doživelo
je pomlad, nebeški dar!

Milo ljubo solnce sije,
Kamor se ozreš, pomlad!
Bujno raste vse in klije,
Vse obil obeta sad.

Sreča nepričakovana
vsemu svetu dozori.
Da je le sovražna slana
V kalu ne ugonobi.¹²⁴³

---

¹²³⁹ Boris Miran, *n. d.*, 41, 61.

¹²⁴⁰ Po našem, gregorijanskem koledarju, v resnici novembra leta 1917.

¹²⁴¹ Tisti čas še ni mogel razpolagati z zanesljivimi podatki, v kaj se bo razvila.

¹²⁴² Boris Miran, *n. d.*, 42, 61.

¹²⁴³ Boris Miran, *n. d.*, 43, 61.

9. DVE PESNIŠKI ANTOLOGIJI V VOJAŠKI SLUŽBI

Poleg posameznih avtorjev sta tu najpomembnejši dve antologiji, ki uokvirjata tukajšnji razdelek. Iz njiju se dá razbrati, da so se še kako že tedaj kot tudi veliko prej zavedali pomena in vloge pesmi tudi za vojne namene. Prva je izšla sredi prve svetovne vojne, ko se je sredi nje Italija obrnila proti Avstriji, druga se je že spogledovala z novo politično geografijo in je ciljala na jug, vendar še brez konkretnega izraza.

Italija je napovedala vojno Avstriji 23. 5. 1915. Skupina intervencionistov v italijanskem parlamentu je zmagala in tako kralju ni preostalo drugega, kot da jih posluša. Italijani so mejo prekoračili samozavestno, prepričani, da izpod črno-žoltega jarma osvobajajo sonarodnjake. V resnici so bile »terre irredente« le pretveza za pravi namen Italije: postati vodilna sila v jadransko-balkanskem prostoru.

Avstro-Ogrske vojna napoved ni presenetila, saj je predobro poznala italijanske težnje po mejnih delih njenega ozemlja. Kljub temu na italijanski pritisk spomladi 1915 ni bila pripravljena. Glavnina avstrijske vojske je ostajala na vzhodni in srbski fronti, za obrambo meje na jugozahodu države je vojakov manjkalo. Zlasti tistih, ki so bili vajeni gora, saj je »ležal cvet naših planinsko izšolanih in planinsko izurjenih častnikov in vojakov pokopan na bojiščih v Galiciji.«¹²⁴⁴

A) DR. RUDOLF VON ANDREJKA, *SLOVENISCHE KRIEGS-UND SOLDATEN-LIEDER*, 1916

Za dviganje morale v prvi svetovni vojni sta izšli že leta 1916 dve zbirki. Pomembna je letnica. Kot da je Avstrija šele po pristopu Italije k antantnim silam ugotovila veliko nevarnost in začela skrbeti tudi za njene drugojezične državljane. Od tod dvojezična zbirka takih slovenskih pesmi, ki so bile sprejemljive za marširanje, tj. za pehotne vojake. Pripravil jo je France Marolt, *Slovenske vojaške narodne pesmi / Slovenische Soldatenlieder aus dem Volke*.¹²⁴⁵

Čemu ali komu je služila druga, *Slovensche Kriegs-und Soldaten-lieder*,¹²⁴⁶ tj. prevod »slovenskih vojnih in vojaških pesmi« v nemščino, ki jo je pripravil Rudolf von Andrejka, danes ni popolnoma jasno. Le napis pod portretno risbo cesarja Franca Jožefa I »*Naša vojska iz viharja / prišla še brez slave ni*«¹²⁴⁷ in izvorni naslovi slovenskih besedil so v

¹²⁴⁴ Lovro Galić, Darja Piriš, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, 386.

¹²⁴⁵ France Marolt (ur.), *Slovenske vojaške narodne pesmi / Slovenische Soldatenlieder aus dem Volke*, Laibach 1916.

¹²⁴⁶ Dr. Rudolf von Andrejka, *Slovensche Kriegs-und Soldaten-lieder*, aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen, Verlag der »Katholische bukvarna, Laibach 1916.

¹²⁴⁷ Dr. Rudolf von Andrejka, n. d., predlist. Pod njo je v nemščini pripisano: »*Slovenscher Text aus der zweiten Strophe der Volkshymne*.« – slovenski tekst iz druge kitice ljudske himne.

slovenščini. Drugače je antologija v celoti v nemščini. Tudi pripis, da je dobiček od prodanih izvodov namenjen vojaštvu, da pa je petdeset izvodov tiskano na ročno izdelanem papirju z avtorjevim podpisom, ki v trgovinah niso dostopni. Ali je res imela pred očmi zgolj finančni učinek?

Urednik na kratko označi vsako od prevedenih pesmi, nič pa ne pove, kdo je njihov prevajalec. On sam ali zaprošeni drugi.

V predgovoru urednik pojasnjuje, da pesmi zajemajo krogotok zadnjih 150 let. Najstarejša da je brez dvoma o baronu, (v prevodu v nemščino: »*General / »Herzog*«) Laudonu, ki da ima v slovenski ljudski pesmi (»*Volkslied*«) podobno vlogo kot v nemški ljudski pesmi princ oz. vitez Evgen. Nato iz časa avstrijske obrambne vojne proti Francozom omenja Valentina Vodnika zaradi njegove pesmi *Brambovska dobra volja* (1809), katero da je popolnoma svobodno prepesnil po pri H. J. von Collinu,¹²⁴⁸ tako da ga z izvirnikom veže le miselni tok. – Na takratne formacije prostovoljcev spominja tudi ljudska pesem *Kaj maramo mi...*¹²⁴⁹ Obe pesmi se mu zdita prav domači, pri prvi še posebej pozdrav vseh avstrijskih narodnosti, ki so se združile v v obrambi na fronti proti Italiji.

Zakaj se uredniku zdi Prešernova *Soldaška* (1832) težko prevedljiva, ne pojasni; s Schillerjevim patosom prežeta je *Vojaška* (1845) Jovana Vesela Koseskega.¹²⁵⁰ V čas mladostnega viharništvu v novi Avstriji (1848) nas popelje ljudska pesem o vojskovodji J. V. Radeckemu (Radetzky), ki je postal tak slovenski narodni junak, da so ga opevale še ljudske pesmi.¹²⁵¹

V času boja proti Italiji da je izjemnega pomena oda *Soči* največjega slovenskega lirika Simona Gregorčiča, ki je boj na Soči preroško napovedal že pred 36 leti. V stoletja stare boje na modrem Jadranu nas vpelje Aškerčeva *Balada o čožotih*¹²⁵² z ogorčenim bojem med domačim obmorskim prebivalstvom in vpadniki z drugih otokov.

V tekoči zbirki se je namenoma izogibal v svetovni vojni, na novo nastalih slovenskih pesmi in ljudskih pesmi, ki so bile še zelo pod vtisom dogodkov, in zato za objektivno presojo da še niso bile zrele.

Urednik je hotel s temi že dolgo pred sedanjo [I. svetovno] vojno nastalimi vojnimi in vojaškimi pesmimi pokazati neprestano zvestobo dinastiji in ljubezen do domovine,¹²⁵³ ki da se je v teku stoletij organsko razvijala in ustvarjala tiste trdne temelje za nacionalne kulture, ki so v pričujočem svetovnem požaru doživele in prestale ognjeni krst.¹²⁵⁴

Pomenljiv je pripis: Dunaj, ob prvi obletnici razglasitve italijanske vojne napovedi, 23. maj 1916. Rudolf von Andrejka.

Žal, (mi) ni znano, iz katere himne, najbrž koračnice, sta vzeti omenjeni vrstici.

¹²⁴⁸ Rudolf von Andrejka, Vorrede, n. d., [3].

¹²⁴⁹ Rudolf von Andrejka, Vorrede, n. d., [3], 45.

¹²⁵⁰ Kozma Ahačič, *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega* (Slovanska knjižnica 9), Ljubljana 2006, 63–65.

¹²⁵¹ Osebnosti/ *Veliki slovenski biografski leksikon*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 922.

¹²⁵² Dr. Rudolf von Andrejka, Vorrede, n. d., [4], 20.

¹²⁵³ Seveda tedanje Avstrije / Avstro-Ogrske.

¹²⁵⁴ Andrejka, n. d., 4. Za sodelovanje pri prevodu se zahvaljujem Stanislavi Petrovič.

Prevedene pesmi:

Valentin Vodnik, Wehrmannsllust (Brambovska dobra volja, *Brambovske pesmi*, 1809).

France Prešeren, Soldatenlied (Soldaška, *Kranjska Čbelica*, 1832).

Jovan Vesel – Koseski, Kriegerlied (Vojaška, *Kmetijske in rokodelske novice*, 1845).

Simon Gregorčič, An die Soča (*Dunajski zvon*, 1879, Soči, *Poezije I* 1885).

Anton Aškerc, Ballade von den Chioggioten (Balada o čožotih, *Jadranski biseri*, 1908).

Simon Jenko, Vor dem Abmarsch (Pred odhodom, *Pesmi*, 1901).

Simon Gregorčič, Des Kaisers Aufruf (Cesarski razglas, *Poezije II*, 1888).

Simon Jenko, Voran (Naprej, *Pesmi*, 1896).

Simon Gregorčič, Des Mädchens Gebet (Dekletova molitev, *Poezije I*, 1884).

Simon Gregorčič, Im Schlachtenbrand fürs Vaterland (Za dom med bojni grom, *Poezije II*, 1888).

Rudolf Maister – Vojanov, Der Rosmarin (Rožmarin, *Poezije*, 1904).

Simon Gregorčič, Die Hochzeit der Soldatenbraut (Vojakove neveste poroka, *Poezije I*, 1885).

Simon Gregorčič, Die Auszeichnung (Odlikovanje, *Poezije II*, 1888).

Rudolf Maister – Vojanov, Die blutrote Sonne (Krvavo solnce, *Poezije*, 1904).

Volkslieder / Ljudske pesmi

Laudon (*Oj stojaj, stojaj, Beligrad*, XVIII. stoletje).

Was liegt uns denn dran! (*Kaj maramo mi*, 1806).

Radetzky (*Radecki*, 1848).

Die roten Wolken (*Oj kako strašno*¹²⁵⁵ letnice ni).

O die Soldatentrommel (*Oj ta vojaški boben*, letnice ni).

Der Brief aus dem Felde (*Ena ptič'ca priletela*, letnice ni).

Das Regiment (*Regiment po cesti gre*, letnice ni).

Auf Feldern blühen die Blumen (*Po polju pa rožce cvetejo*, letnice ni).

Hinter welschen Höhen (*Tam za laškim gričem*, 1848).

Mädchenpläne (*V nedeljo zjutraj vstala bom*, letnice ni).

In alten Zeiten (*Nekdaj v starih časih*, letnice ni).

Der Jägersmann (*Po cesti prijaha en jagerček mlad*, letnice ni).

Zbirka je opremljena z ilustracijami Antona Koželja in Maksima Gasparija, za kratke življenjepise je poskrbel Ivan Grafenauer. Tako njegove literarne ocene kot Andrejkov predgovor se trudita vključiti slovensko kulturno dogajanje v tedaj aktualen avstrijsko-nemški kontekst.¹²⁵⁶

¹²⁵⁵ Čudno, da je pod tem naslovom čisto drugo besedilo in nikakor ne prevod tiste znane Oblaki so rdeči, *Tristo narodnih / in drugih priljubljenih pětih pesmi*, Cankarjeva založba (miniaturna), Ljubljana 1982, 135.

¹²⁵⁶ Ivan Grafenauer, Literarische Bemerkungen, Dr. Rudolf von Andrejka, *Slovenische Kriegs- und Soldaten-lieder*, 63.

Značilno je, da je poleg Valentina Vodnika, Franceta Prešerna, Jovana Vesela-Koseskega, Simona Gregorčiča, Antona Aškercia in Simona Jenka od živih upoštevan le Rudolf Maister Vojánov.¹²⁵⁷

Za tisk in in vse drugo pri izidu knjige je prevzel odgovornost Mihael Opeka. Vsi navedeni sodelavci so navedeni z akademskimi titulami, da bi pred nemško publiko knjiga dala vtis visokega ranga. Menda zato, da bi se z njo pred nemško vojaško gospôdo lahko postavili tudi slovenski vojaki od najvišjega čina naprej.

B) JOSIP JOŽA LOVRENČIČ, BRSTJE IZ VRTA SLOVENSKEGA PESNIŠTVA, 1918

»'Brstje' – čemu ne: 'Cvetje'? Prva slovenska pesniška antologija se res imenuje po njem: *Cvetje slovenskiga pesništva* (ur. Ivan Macun, Trst, 1850).¹²⁵⁸

»*Vojska je, a vojska mori cvet ne le naših mož in mladeničev, ampak prerada tudi cve-tove pesništva.*« »*Družba sv. Mohorja*¹²⁵⁹ se kakor da zagovarja, da je celovski *Mohorjevi družbi vojna* »zavrta cvetno pripravo in opremo nameravane izdaje najlepših naših pesmi z uvajajočimi življenjepisi naših pesnikov in pesnic«. Na podlagi tega opravičila naj bi po prvotnem namenu antologija vsebovala življenjepise pesnikov in pesnic z opisom obdobja in razmer, v katerih so ustvarjali, da bi njihova »ljubezen za vse dobro, lepo in blago« »nemala in ogrevala bralce«.

Kolikor je »*življenjepisne tvarine*« v uvodih k posameznih avtorjem, so »*samo odlomki iz obširnega literarno zgodovinskega in kritičnega spisa, ki ga je g. pisatelj namenil svoji zbirki ter posameznim dobam in strujam pesništva za uvod in razlago, in ki ga ni bilo mogoče objaviti v celoti, ker se je knjiga morala skrajšati*«.

Fotografije njihovih portretov, rojstnih domov, krajev in spomenikov njim v spomin bi spodbujale v njih »*domovinsko in narodno zavednost*«. Toda v antologiji, da to manjka, »*ker vojska zavira nabavo vsega tega*«. Iz odlomka v uvodu se vidi, da je *Brstje* pravzaprav zgolj povzetek neke obsežnejše antologije z naslovom *Cvetje*...¹²⁶⁰

Zakaj tega ne piše »*n/abiratelj pričujočih pesmi, g. profesor dr. Josip Lovrenčič*« sam? Ali je bil vpoklican v vojsko ali se s tako okrnjeno obliko antologije ni strinjal in se je od nje distanciral. Ali se pa ni strinjal z izgovorom, zakaj ni izšla v taki obliki, kot si jo je zamislil.

Predstavnik Mohorjeve mu ne dá besede, se pa v opredelitvi lirskih pesmi nanj sklicuje.¹²⁶¹ Značilno je tudi njegovo zavarovanje pred očitki, da je v antologiji navzoča tudi

¹²⁵⁷ Ivan Grafenauer, *Literarische Bemerkungen*, 63–65.

¹²⁵⁸ *Leksikon Slovenska književnost*, 542.

¹²⁵⁹ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*. Natrgal dr. Josip Lovrenčič. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1918, 3–4.

¹²⁶⁰ Prim.: »Na prvo mesto lirске spada *nabožna pesem*, ki je pa ne nahajamo v »Brstju«, pač pa je pričakujemo v izobilju na prvem mestu pesništva v prihodnjem 'Cvetju'«.

¹²⁶¹ »On piše v svojem uvodu pesnim tako le: 'Pesmi delimo v lirске in epske. Lirске pesmi so one, ki izražajo vse, kar se giblje v *naši notranjosti*. Izraz »lirski« izvira iz grške besede »lira«, t. j.

ljubezenska pesem.¹²⁶² Po pripisanem datumu je bila pripravljena za tisk oktobra (Celovec, 9. vinotoka 1917), vendar je izšla leta 1918, najbrž še pred nastankom Jugoslavije.

Obstaja vtis je, da se je Joža Lovrenčič zbirki odpovedal. Morda bi se o tem kaj dalo najti v njegovi zapuščini ali v arhivu celovške Mohorjeve družbe.

Objavili so jo okrnjeno, saj pri njej ni podpisan niti urednik pri Mohorjevi. *Primorski slovenski biografski leksikon*¹²⁶³ jo omenja, medtem ko jo v imenskem geslu *Leksikon slovenske književnosti* prezre, je pa z njegovim imenom uvrščena v seznam antologij.¹²⁶⁴

Sledijo izbrani avtorji z naslovi izbranih pesmi, od katerih bodo nekatere posebej poudarjene:

*Valentin Vodnik (1758–1819)*¹²⁶⁵ *Radovoljni brambovci*,¹²⁶⁶ *Brambovska molitev*.¹²⁶⁷

Lovrenčič je, najbrž še z upanjem na zmago Avstrije, uvrstil v antologijo dve Vodnikovi lastni pesmi, ki po bombastičnem stilu napovedujeta Koseskega. *Napítek*¹²⁶⁸ ima danes spremenjen pomen, Vodniku pa pomeni napitnico, zdravljico, s katero v sedmih kiticah nazdravlja pogumnim možem: »*Sovražnik je podrt, ugnan, / Le brž si ga nalit'*. Češ: »*Med nami nobene šeme ni*« (2. kitica): »*Kdor trdno suka v boju se, / Sovrage drega vznák, / Ko zid nevmáknen biti vé, / Korén je ta junák!*« (3. kitica). Druga kitica že omenja puško, vse druge pa še boj mož na moža, vsakič z drugačno tehniko.

Pesem je oblikovno prizadevna, saj skuša zvočno ponazoriti trkanje kozarcev s pripovom, v katerem se prvi verz semantično spreminja:

Kar je možá, (3x) / Se čuti možá, / Je kaj možá, / Sem kaj možá!

Mi trči ga!

Kaj? Vi vsi? – da, mi vsi! – Že velja!¹²⁶⁹

---

godalo, s katerim so spremljali grški pesniki svoje pesmi. Lirska pesem je bila – *prva*. ker prva vzvišena beseda je bila izraz – notranjosti, je bila lirska.«

¹²⁶² »Posebna vrsta lirike je ljubavna ali erotična pesem. Tudi takšne je nekaj med 'Brstjem'. Medsebojna ljubezen obojih spolov je prevelikega pomena za človeški rod; po namenu Stvarnikovem ima vabiti, nagibati in pripraviti ljubeči srca na zakonsko združitev ter njiju okrepiti za vneto delavnost in medsebojno požrtvovalnost. Seveda ima ljubezen lahko kakor svoje blagosti tudi svoje bridkosti in težave, dostikrat tudi svoje prevare in zmore; nečuvana, neobvladana po pameti in milosti, zaide v nesrečno ljubezen ali pa se sprevrže v grešno zablodo, ki ne zasluži več lepega imena ljubezni. Tudi take slučaje opeva lirska pesem, in sicer, če svareč in ostrašujoč je to dobro, npravno; če bi pa bilo opevanje grešno-mikajoče ali greh odobrujoče, bi bilo to nenpravno, grešno. [Nepodpisani uvodničar], *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 4.

¹²⁶³ *Martin Jevnikar*, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 9. snopič, *Goriška Mohorjeva družba*, Gorica 1983, 311.

¹²⁶⁴ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*. Ur. Joža Lovrenčič. Celovec 1918. *Leksikon Slovenska književnost*, 542.

¹²⁶⁵ *Pravilo*, *Dramilo mojih rojakov*, *Zadovoljni Kranjec*, *Jeklenice*, *Kos in brezen*, *Tekica*, *Ribič*, *Voznik*, *Moj spominik*.

¹²⁶⁶ *Pesem brambovska*, prevzeta iz že omenjene Vodnikove zbirke *Pesmi za brambovce*, 8-9.

¹²⁶⁷ Prevzeta iz Vodnikove zbirke *Pesmi za brambovce*, *Molitva brambovska*, 9–10.

¹²⁶⁸ *Brstje*, 1918, 11.

¹²⁶⁹ *Brstje*, 1918, 10–11.

Premaga (1814) se v štirih štirivrstičnicah v ritmu alpske poskočnice navdušuje, da sta avstrijski cesar Franc I. in ruski car Aleksander s pomočjo zaveznikov premagala Napoleona leta 1814.¹²⁷⁰ Z vojaško političnega stališča je pomembna tudi »Pratke« za leto 1814 prerokba:

Lanska pratka stavi:
Železen tresk in bronov grom,
Letošnja pa pravi:
Očeta, pokoj, mir dobom.¹²⁷¹

Anton Martin Slomšek (1800–1862). Lovrenčič ga upravičeno naklonjeno predstavi: – »Slomška moramo šteti po njegovih pesmih in spisih med dobre slovenske pesnike, med vzornike v slovenski pisavi.«¹²⁷² – in smiselno žanrsko in tematsko razvrsti njegove pesmi. Za »posušeno« *Cvetje* jih je bilo morda predvidenih več, v *Brstju* so objavljene *Tri najlepše rožice*, *Sedanji svet*, *Zdravica Slovencev*, *Veseli hribček*, *Čas*.¹²⁷³ *Popotnica vojaška* iz leta 1851 v kar osmih štirivrstičnih kiticah je gotovo nastala s posebnim namenom, saj je bil njen avtor predvsem pedagog. Pesem sama vsebuje nekaj indicev za njen nastanek: »Na vojsko gremo zdaj za vas, / Mogočen vojvod kliče nas,« odgovarjajo »/p/relepi mladi fantje« z velikim zaupanjem v Boga, saj se nanj sklicujejo kar štirikrat. Pesem uspešno slušno in vizuelno ponazarja predvideni boj, vendar brez uničevalne sle: »Pogumno bomo streljali, / Sovražniki pa bežali. [...] Sovražnika požene strah / Pred nami kakor veter prah.«¹²⁷⁴

V pesmi *Vodniku* ga Slomšek priznava za svojega vzornika v tem, da sta z zdravicami želela Slovence razveseljovati, kajti

Kraljestvo nama bilo ni
Bogastvo tega sveta;
Slovenščina zlatá, časti
Slovcem ne obeta.
Zaupam pa, da bodeva
V nebesih večno združena,
Slovenca prav vesela
S Slovenci slavo pela.¹²⁷⁵

Avtorji domovinskih pesmi¹²⁷⁶ so *Andrej Praprotnik (1827–1895)*,¹²⁷⁷ *Jakob Razlag (1826–1880)*,¹²⁷⁸ *France Cegnar (1828–1892)*,¹²⁷⁹ *Dr. Gregor Krek (1849–1905)*,¹²⁸⁰ *Lovro Toman (1827–1870)*, ki je po Lovrenčičevi oceni bolj politik kakor pesnik. *Pesem koro-*

¹²⁷⁰ *Brstje*, 1918, 11.

¹²⁷¹ *Brstje*, 1918, 14.

¹²⁷² [Josip Lovrenčič], *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, opomba pod črto, 16.

¹²⁷³ *Brstje*, 1918, 16–19.

¹²⁷⁴ *Brstje*, 1918, 17–18.

¹²⁷⁵ [Josip Lovrenčič], *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, opomba pod črto, 19.

¹²⁷⁶ *Domovina, Moj dom.*

¹²⁷⁷ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 53.

¹²⁷⁸ *Domovini, Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 72.

¹²⁷⁹ *Rojakom, Na grobih, Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 68.

¹²⁸⁰ *Oblakom, Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 72.

ških Slovencev (8 x 4) omenja jezik, topografske (Drava, Triglav, krajevna imena) in zgodovinske točke (Gospa Sveta, cerkve, gradovi, grad Ostervica, vojvodski prestol), kralja Sama, ki pričajo, »/d/a slovanstva mi smo člen«. »Da smo tudi mi Slovani, / Da slovensk je Gorotan, / Narod naš dokaze hrani, / Jezik naš in duh in stan. [...] Naj zató nas duh navdaja, / Samov duh in njega djanj; / Národ naj v zavesti vstaja / Iz pretežkih hudih sanj!¹²⁸¹

K trem objavljenim pesmim¹²⁸² Ivana Vesela Koseskega (1798–1884) Lovrenčič skrbno pojasnjuje številne besede in imena in na koncu resno dodaja, da je Koseski kaj vreden edino v grških distihih.¹²⁸³

Vojaška v himničnem stilu ima osem umetelno sestavljenih šestvrstičnih kitic z dodanimi krajšimi trivrstičnimi pripevi. Nekaj vrstic med njimi je čisto sprejemljivih, npr. »Vitezi cenjeni, / Kam ste namenjeni, / Kaj vam zažiga v obrazu pogum?« Žal pa jih je veliko težko umljljivih.

Planinarica Miroslava Vilharja (1818–1871) se je celo sfolklorizirala. Njegov *Kmet* predstavlja, kaj dela v posameznih letnih časih. Zadnja kitica je zelo resnična: »Če kdo zaničuje / Težavni moj stan, / Ta nima al' srca, / Al' nima možgan!«¹²⁸⁴

Sledijo štirje avtorji z apologetskimi besedili. *Valentin Orožen* (1808–1875) in *Janez Bilc* (1839–1906) sta bukolika. *Dečko s planine* v štirih štirivrstičnicah bukolično opeva svoj stan, v zadnji (5.) pa se zresni: »Ko po gorah krog gorele, / V boj grmade nam velele, / Sabljo hrabro sukal bom, / Branil vero, carja, dom.«¹²⁸⁵ Bilčeva *Pastirska* (10 x 4) v obliki alpske poskočnice je prav tako lahkotna. Ob skrbi za živino pastirja ne zanima, kaj počno ljudje v dolini in po svetu.¹²⁸⁶ *Martin Semrajc* (1825–1849) s *Triglavom* simbolizira celotno domovino, zato ga lahko štejemo za domovinsko pesem. Prva kitica se navdušuje nad našim očakom, tretja je socialno kritična, medtem ko se druga vmes nanaša na zgodovinsko snov tukajšnje obravnave:

Pridrla je vojska iz turških krajin,
Družici nje smrt, razdejanje;
in Triglav je videl iz jasnih višin
Veliko nadlog, pobijanje.
Sovražnikov štel ni junaški Sloven'c,
On hotel je smrt ali zmage le ven'c,
Kri so prelivali
Turke pobijali,
Zadnjič zadobili zmage so ven'c.¹²⁸⁷

¹²⁸¹ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 54.

¹²⁸² *Vojaška*, Kdo je mar, Bravcem 'Novic' h koncu l. 1845 v spomin.

¹²⁸³ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 45–47.

¹²⁸⁴ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 67.

¹²⁸⁵ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 50.

¹²⁸⁶ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 70.

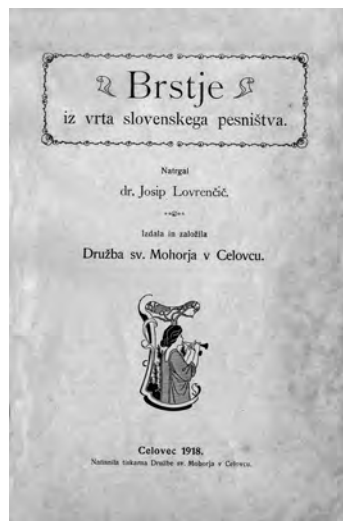
¹²⁸⁷ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 52.

Bilčeva *Vinska trta*¹²⁸⁸ zastopa vinorodne kraje, Anton Umek-Okiški (1838–1871) pa morje v vložnici *Mornarska* (5 x 4): »Ládija meni domovje, / Polje – neskončno morjé, / Klasi rumeni – valóvje, / Kadar je žarki zlaté. [...] Boj silovito mi geslo / Sredi nemirnih vetróv, / Roka obrača mi veslo, / Gledam grob temnih valóv.¹²⁸⁹

Jožef Virk (1810–1880) časti /s/lovensko dekle,¹²⁹⁰ medtem ko si Fr. Jeriša (1829–1855) omisli *Slovensko deklico* kot vložnico z apologijo bojevniku v stilu srbske folklorne epike: *Sem slovenska deklica, / Milka mi je imé, / Sem obraza bistrega, / Hrabro imam srcé. / Ljubi moj je čvrst rojak, / Lep slovenski je junak, / Ljubi moj je Slave sin, / Krepki sin planin.*« Druga kitica je posvečena materi, tretja pa je najbolj bojevita: »Kadar se možila bom / S tábo, moj junak, / Mora strašnih topov grom / Tresti zemlje tlak. / in na grada razvalin' / Te objamem, sin planin. / Dam ti roko, ljub' junak, / Hrabri korenjak.« Četrta in peta kitica sta namenjeni njenemu sinu, ki prav tako mora biti junak, brezpogojno pogumen: »Kadar pride boja dan, / Ven'c mu pletla bom, / In če pade bojnih ran, – / Padel je za dom. / Potlej grob bom venčala, / O junaku sanjala, / padel je v bran naroda, – / Srečna Slovenka!«¹²⁹¹

Po Lovrenčičevi sodbi naj bi »naš prvi beneški pevec« duhovnik *Peter Podreka* (1822–1889) iz Beneške Slovenije pod neposrednim vplivom te Jeriševe pesmi napisal *Slavjanko na Beneškem*:¹²⁹²

Jaz nisem Taljanka,
Pa tudi ne bom,
Sem zvesta Slavjanka
In ljubim svoj dom.
Hči matere Slave
Kreposti nje znam,
Slavjanske zastave
Nikol' ne izdam.
Le tebi bom zvesta,
Predragi moj dom,
A tujcu nevesta
Nikoli ne bom!
Sad moj'ga poroda
Pa moral bo bít':
Svobodi naroda
Slavjanskega škit.
Od zibelke male
Učila ga bom,
Do moškosti zale
Ljubiti svoj dom.
Ko troblja zapoje
In top zagrmí,

¹²⁸⁸ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 70–71.

¹²⁸⁹ *Mornarska*, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 69.

¹²⁹⁰ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 51.

¹²⁹¹ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 55.

¹²⁹² *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 93.

Hajd! Sin zdaj na boje,
Na vojsko i ti!

Pogum bom dajala
Mu v boji vselej,
Zastavo kazála,
Da vdari naprej!

Po boji vriskala,
Če zmaga moj sin,
In bodem venčála
Ga vrh razvalin.

Slavjanska mladica
Na pragu domá
Ga ljubi na lica,
Rokó mu podá.

In v kroge vesele
S častjó bo sprejet,
Slavjanske dežele
Junakom prištet.

Na slavno gomilo,
Če pade mi sin,
Lovorsko vezilo
Naložim v spomin.

Slavjanom kazála
Gomilo pa bom
Na znanje dajála:
Ta pal je za dom!

Ivan /Janez Carli jo je uglasbil. »*Ponižni pevec je bil ves ganjen, ko jo je prvič slišal nepričakovano peti v Kobaridu.*«¹²⁹³ Prva kitica pa se je sfolklorizirala.¹²⁹⁴

Življenjepisi *Dr. Franceta Prešerna* (1800–1849),¹²⁹⁵ *Franca Levstika* (1831–1887),¹²⁹⁶ *Simona Jenka* (1835–1869),¹²⁹⁷ *Simona Gregorčiča* (1844–1906)¹²⁹⁸ so obsežnejši od dru-

¹²⁹³ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 93.

¹²⁹⁴ »*Slavjanko*« je zamenjala Slovenka in v taki obliki se pojavlja tudi v dekliskih spominskih knjigah. Avtopsiija.

¹²⁹⁵ Geslo, Dekletom, Kam?, K slovesu, Mornar, Soldaška, Zapuščena, Nezakonska mati, Slovo od mladosti, Soneti, Pevcu, V spomin Matije Čopa, V spomin Valentina Vodnika, Zdravica, Zabavljivi napisi, Geslo: Sem dolgo upal in se bal ... Mornar, Soldaška. *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 20–32.

¹²⁹⁶ Na prvem mestu je tako kot pri Valentinu Vodniku in Francetu Prešernu geselska *Pésni i pésnik, vmes ni vmes nobene vojaške*. Spomladi, Pred mlinom, Popótnik, Otví, Deklica i ptič, Upanje, Grešnikova molitev, Jutro, Dete jezdi na koléni, Kolina, Rimska césta, Svetemu Eliji, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 58–66.

¹²⁹⁷ Bridka žalost me prešine / ... Kje le zemlja grobe krije *Naprej* Ptiči, Obujenke (VI., X.), Obrazi (Uvod, V., VI., VII., X., XIII., XV., XVI.), Slovenska zgodovina, Samo, Adrijansko morje, Naprej, Naše gore, Mati, Trojno gorje, Korak v življenje, Angelj tožnih, Zimski dan, Zakaj se smiliš mi?

¹²⁹⁸ Soči, na potujčeni zemlji, Zjasni zvezde mu temné, Sam, Kmetski hiši, Daritev, Kupa življenja,

gih in predstavljeni z avtorskim opusom. Lovrenčič se posebej posveti prav njemu. Prim. v pesmi Furlanija in Benečija. Lovrenčič je navdušen nad razlago primerjave: »pergamen – ravan. Kakor so včasih že popisan pergament, ki ga niso znali ceniti, kar je bilo popisanega na njem, zbrisali, prevlekli z nekakim lakom, da so mogli kaj novega nanj napisati – tako so napravili tujci z našimi pokrajinami. A kakor na pergamentu lahko prvotno pisavo še dobiš, če zgornjo plast očistiš, tako tudi v naših pokrajinah. Iz raznih imen, ki so deloma potujčena, gleda vendarle še staro, slovensko. Takemu pergamentu pravimo palimpsest.«¹²⁹⁹

Kupa življenja. Na začetku je podobna Prešernovemu *Pevcu*. Njena oblika je hoté taka, da spominja njena zunanost na kupo. Nato misel razveže: *Usoda svetá! / Kedór je možák, / Strupêne se kupe ne brani, / sladké se nikdár ne vpijáni, / No vedno ostane enák, / In vedno ohrani / si pôkoj sladák.*¹³⁰⁰

Poleg njih so biografsko vsaj na kratko predstavljeni še *Valentin Vodnik, Anton M. Slomšek, Valentin Stanič, Peter Dajnko, Matija Valjavec, Anton Aškerc (1856–1912).*¹³⁰¹ Antologija se pravzaprav konča z njegovo pesmijo *Mi vstajamo!*

Mi vstajamo! In vas je strah?
Pokáj takó hrumite!
Slovana se bojíte?
Teži vam dušo huda vest,
In vest vam stiska jezno pest?
Bojíte se – osvete
Od množice neštete?

Mi vstajamo! Trepeči svet!
Mi vstajamo gotóvo
V življenje svetlo, nóvo.
Nič več nam drag ni spanja mrak,
Na delo vódi nas korák;
Noč temna je za nami,
Svobóde svit se drami.

Mi vstajamo; budi nas luč.
Oj dolgo pač smo spali,
Vi speče nas – teptáli.
Pa dasi ste teptáli nas,
Še niste pokončáli nas:
Zatrli niste spéčih,
Ne boste nas bedéčih.

Mi vstajamo – poslédni pač
Med brati vsega svéta,
Najmlajša bojna četa.
Pa dasi smo pozni, mladi,

Pri jezcu, Na bregu, Oljki, Ne tožim! Nazaj v planinski raj! *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 80–90.

¹²⁹⁹ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, opomba pod črto, 83–84.

¹³⁰⁰ *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 86.

¹³⁰¹ *Glas vetrov, Mi vstajamo, Na dómu, Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 91–92.

Kaj nas to žali, kaj boli!
Rod stari hira, gine,
Bodočnost je – mladine.

Mi vstajamo, mi vstajamo!
Bojite se osvete,
Od množice neštete?...
Oj srca mlada nam goré,
Po dnevu našem hrepené:
Osveta naj slovanska –
Ljubezen bo krščanska!¹³⁰²

Za njo sta le še pred tem omenjeni *Peter Podreka* in na zadnjem mestu njegov pre-
zgodaj umrli rojak *Josip Pagliaruzi-Krilan* (1859–1885) s tremi pesmimi.¹³⁰³

Valentin Stanič (1774–1847),¹³⁰⁴ *Urban Jarnik* (1784–1844),¹³⁰⁵ *Peter Danjko* (1787–
1873),¹³⁰⁶ *Dr. Jaka Zupan* (1785–1852),¹³⁰⁷ *Miha Kastelic* (1796–1868),¹³⁰⁸ *Ignacij Holzapfel*
(1799–1868),¹³⁰⁹ *Blaž Potočnik* (1799–1877),¹³¹⁰ *Dr. Jernej Levičnik* (1808–1883),¹³¹¹ *Franc*
Svetličič (1814–1881),¹³¹² *Davorin Trstenjak* (1817–1890),¹³¹³ *Matija Valjavec-Kračmanov*
(1831–1895)¹³¹⁴ (1822–1889) so predstavljeni simbolično le s po eno, največ do treh pesmi.

Antologija ni zajela sprejel tedaj še živih ustvarjalcev. Tako se dá razložiti, zakaj med
njimi ni Josipa Stritarja, Otona Župančiča¹³¹⁵ in sopotnikov moderne (npr. Silvin Sardenko),
niti ni Josipa Murna in Dragotina Ketteja, ki je celo umrl kot na smrt oboleli vojak?¹³¹⁶

¹³⁰² *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 92.

¹³⁰³ Na planine! Samoti?, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 94.

¹³⁰⁴ Mati božja v časti, Hvala vinske trte. *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 33–35.

¹³⁰⁵ Zvezdje, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 36.

¹³⁰⁶ Popevajoči škerlec, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 37.

¹³⁰⁷ Baron Valvazor, Nemka o Kranjicah, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 38.

¹³⁰⁸ O mraku, Zatrti, Zaprite duri! *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 39.

¹³⁰⁹ Življenje, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 40.

¹³¹⁰ Dolenjska, Prašanje – odgovor, Planinar, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 41–42.

¹³¹¹ Iskana dežela, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 43.

¹³¹² Zabavljica, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 44.

¹³¹³ Zvezda, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 44.

¹³¹⁴ Drevo v cvetu, Brezgorje, Župánja hči, *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, 56–57.

¹³¹⁵ Vojaške pesmi, Župančič, Zbrano delo IV, Ljubljana 1967, 32 sl., 352–353.

Oton Župančič, *V zarje Vidove 1920*, v njej pesmi, ki so nastajale okoli prve svetovne vojne
Janko Kos, *Leksikon Slovenska književnost*, 540.

¹³¹⁶ Juraj Martinovič, *Poezija Dragotina Ketteja*, Slovenska matica, Ljubljana 1976, 7.

III.

PORAZEN KONEC (1918–1921)

Vid Ambrožič ni bil edini, ki je sedem najlepših fantovskih let po sili razmer preživel v vojaški suknji. Zato ni čudno, da se je spraševal, kdaj bo konec »*te nesrečne vojske*«. Tega si ni upal izreči osebno, temveč je vprašanje v pesmi *Kdaj bo konec* položil v usta ženam, ki so imele može na frontah! – o čemer trikitična (6 + 9 + 13 vrstic) žanrska pesem ne govori! – in je bil v nedeljskem popoldnevu lahko v njihovi družbi le »*ded, redkih, tehtnih pa besed*«. On jim modro, lakonično odgovori:

Vsaka reč ima svoj konec,
naj bo človek ali lonec,
[...]

Vojne mora biti konec,
ali pa bo konec – nas.
20. II. [1917.]¹³¹⁷

Moder, jasen, pitijski, na videz humoren, a zajedljiv odgovor. Glede na datum je pesem nastala morda okrog pusta, saj je v njej zaznati nekaj vedrine. Toda na samo veliko noč leta istega leta 1917 o njej ni več nobenega sledu. *Veliki petek brez konca* (Velika nedelja, Judenburg, 8. 4. 1917), obhaja avtorja pesimizem. Že tri leta »*cel svet je Golgota krvava / kjer mre nedolžnih tisočero*«. »*Kdaj res napoči dan vstajenja / ... / Noben ga koledar ne kaže, / in zanj ne ve nobena pratka!*«¹³¹⁸ Ambrožič je v prvi svetovni vojni veliko pretrpel. Na sami frontni črti je bil v treh etapah skupaj eno leto, tri mesece in dvaindvajset dni. Vsaka smrt sobojevnikov ga je močno pretresla. Sam pa je imel srečo in je dočakal konec vojne, le enkrat je bil ranjen.¹³¹⁹ Načitan kot je bil in za svoj položaj izjemno razgledan po slovenski književnosti, si o svojem pesnjenju ni delal utvar. Presojal ga je skrajno stvarno.

Sledeča Ambrožičeva pesem je njegov realističen pesnjenjski avtoportret. Nič olepševanja, nič poviševanja, nič poniževanja, le samozavestna in hkrati ponižna resnicoljubnost:

Konec

Človek svojega otrok je časa
prav tako so pesmice le-te:

¹³¹⁷ Vid Ambrožič, Snopič 15,

¹³¹⁸ Snopič, 16, 14. Pripis [objava]: *Bogoljub* št. 4, [19]18.

¹³¹⁹ Prim. Gordan Malenšek - Ambrožič, Nekaj misli o Vidu Ambrožiču in njegovih pesmih, *Vid Ambrožič, Rože med trnjem*, Samozaložba Gordan Ambrožič, Mirna, 2001, 302.

ker so se rodile v hudih časih,
vse po vojni, lakoti diše.

In zato, kdor bral bo verze te,
v njih zastoj iskal bo poezije,
a resnico bridko bo našel,
le pokrito s plaščem – ironije.

Judenburg 10. avgusta 1917.¹³²⁰

Čez eno leto ostaja samo še *Molitev. Kraljici miru* (Šterntal, 23. 8. 1918) je pesem (12 x 4) z eno eno samo prošnjo Materi božji: mati prosi za sina, otrok za očeta, mož, da bi zaradi družine v boju ostal živ, ranjenec za zdravje, dekle za ženina, umirajoči: »*upa-nje cel svet na Tebe stavi, / spomni se, da nikdar še klic k Tebi / bil ni glas vpijočega v puščavi. [...] Sprosi nam, oj sprosi, da poneha / skoraj že prestrašna ta morija, / in spet mir se vrne zaželjeni.*«¹³²¹

Kronološko zadnji pesmi v snopičih pesmi iz prve svetovne vojne sta zahvala za zdravje *Mariji na Sveti Planini* (Trbovlje, 2. 9. 1918)¹³²² in *Želja* (10. X. [1918]), v kateri izjavni osebek svoje življenje primerja z letnimi časi: »*Pomlad življenja mojega / je bila temna, trnjeva. / Poletje bilo je vihar, / boj, tuga, glad in sto prevar, / da vsaj jesen, da vsaj večer / življenja mi prinese mir!*«¹³²³

Vidu Ambrožiču se je ta želja kolikor toliko uresničila. Toda hkrati je doživel veliko razočaranje zaradi izgube Koroške s plebiscitom dne 10.10. 1920 in izgubo Primorske zaradi rapalske pogodbe, ki sta jo 12. 11. 1920 podpisali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija. Z njo je ena tretjina slovenskega etničnega ozemlja pripadla Italiji. Ta je takoj pozabila na dane obljube in se začela oblastno obnašati nad prebivalstvom na prisvojenem ozemlju.

Tako kot številni drugi slovenski vojaki, se je Ivo Bric v štiriletni vojaški kalvariji izpostavljajal smrti v pol Evrope, ves čas pisal dnevnik in ga 14. 11. 1918 odločno končal: »*Kupili smo si slovenske znake in jih pripodli [= pripeli] na kape. Popoldne ob eni je vlak zapiskal in ob treh sem bil že doma, kjer so me že več dni čakali. Srečno sem prišel domov po toliko letih izpod železne discipline avstrijskega militarizma.*«¹³²⁴

Ni si še mogel oddahniti od njega, ko ga je že čakalo drugo razočaranje. Že takoj po prihodu iz proslule avstrijske vojske po treh tednih bivanja doma, na samega sv. Miklavža leta 1918 ga je zaprla na Primorskem že vzpostavljena nova italijanska oblast, češ da se je proti kralju zavzemal za republiko.¹³²⁵ Morda je bil to le povod za zastraševanje in so bili zgoraj omenjeni »*slovenski znaki*« vzrok za takojšnjo represalijo. Ko so ga odvedli, je doma pustil umirajočo mamo, kar ga je v zaporu zelo prizadelo:

¹³²⁰ *Mladost*, l. 1918, št. 3/4.

¹³²¹ Snopič 19, 17.

¹³²² »*K Tebi, o Mati, sem se oziral, / ko me zapuščal je svet. / K Tebi oči sem solzne upiral / tuge, bolesti prevzet.*«

¹³²³ Snopič 19, 12.

¹³²⁴ Ivo Bric, *n. d.*, 141.

¹³²⁵ Ivo Bric, *n. d.*, 143.

V zaporu – umirajoči mamici!

Dvakrat zamreženo okno, a jaz ob njem slonim,
čeravno sem nedolžen – razbojniku enak se zdim.
Premišljuje usodo svojo, kaj srce mi teži,
na mamico se zmislim, kaj ona zdaj trpi.
Sem pustil jo, umiraje na postelji že brez glasu,
poklical sem jo – ona – ne vda se, ko, da bila bi v enem,
s teškim šel sem srcem, misleč li še kedaj
Vas videl bom, o mama, ko pridem spet nazaj.
Kako trpim, o mamica, naj mili Bog le zna;
saj mi življenje polno bo vedno le gorja.
Ti iščeš krogom sebe, s trudnimi očmi,
zastonj edinca Tvojga, pri postelji ga ni!
Oči so solzne, njegove; a obupno je njemu srce
roke svoje vije k nebu – in glasno kliče Te.
Vsaj s pogledom ga blagoslovi, predno se poslovíš,
v srečnejše pojdeš kraje, siroto zapustiš!
Nesrečen sem, o mamca med štirimi zidovi
osamljen sem le tu in tam, me vzdramijo zvonovi.
Pomolim, kot otrok le zna, s povzdignjenimi očmi,
ko vrsta name pride, da bi se videli

V Ajdovščini, dne 10. decembra 1918.¹³²⁶

Kako se je to zgodilo, piše v pismu sestri z dne 21. decembra 1918.¹³²⁷

V času še preiskovalnega zapora v Ajdovščini je mama Jožefa umrla, a mu niti na pogreb niso pustili. Morda je pesem *Sonce* s hrepenenjem po svobodi nastala še prej:

Sonce vstajaš in zahajaš,
a tu v ječi je temno,
noč in dan neutrudne straže,
joj, prejoj,
moje okno stražijo.
Stražite le kakor veste,
jaz tako ne ubežim
rado bi srce v svobodo
joj, prejoj,

¹³²⁶ Ivo Bric, *n. d.*, 163.

¹³²⁷ Gledala boš od kod Ti pride ta pesem! Prečitaš jo hladno kot vsako drugo. Pisal sem jo v Ajdovščini v zaporu, sam sem bil, ni me nihče motil. Mislim sem še danes na zadnji trenutek, ko sem moral dom zapustiti. Mamo sem zapustil v strašnem položaju. Čutil sem njeno smrt, imel sem jo vedno pred sabo. Legel sem s solznimi očmi – prebudil sem se z globokim vzdihom – stražnik me je udobil ob stolu slonečega v joku – grenka mi je bila vsaka jed. Težko sem zaužil ono malo, kar sem udobil. Častnik, ki me je obiskal, udobil me je z zakrvavljenimi očmi. Ko sem šel iz ječe na zrak, sem začutil, da me oči pečejo – vetrič sem čul v njih – ni bilo več solz – le še vzdih. Tedaj sem se usedel, nehote vzel svinčnik in papir – srce je hotelo olajšave – izlit sem hotel nekaj grenčice. Pisat sem začel – svinčnik se mi je ustavil – naprej nisem več mogel. Potem sem spet začel pisat in dokončal. Nisem spisal, kar sem hotel! Spisat in popisat nisem mogel! Pozdrav. Tvoj brat Ivan.

a okov ne zdrobim.
Ah, verige in okovi,
vi železni stražniki,
ne skrivam vas, ne zdrobim vas,
joj, prejoj,
prej mi duša izkrvavi.¹³²⁸

Gnev nad ravnanjem novih gospodarjev Primorske je najbolj ogorčeno izpovedal Igo Gruden v *Pesmi iredentistov*. V tretji kitici geografsko predstavi odtrgano območje od matične domovine in prosi personificirane prestolnice troimene države za pomoč v uporabi proti zavojevalcem:

Mi smo minerji! – zarili smo v rove
gnev in obup in vse misli gorjupe;
vse svoje sanje in nade in upe
skrili pred soncem smo v črne domove ...

Hčerke – minerke, minerje – sinove
vzeli seboj smo, da rijejo z nami;
in kar od nas jih še pride za nami,
matere skrile v minerske so rove,
da zarodijo – kot gade – jih v jami,
da nadojijo jih v gnevu s solzami –
hčerke – minerke, minerje – sinove.

Dol pod Dalmacijo, Istro, pod Krasom,
sončnimi Brdi, Vipavsko dolino,
gozdom trnovskim in soško kotlino
pesem minerjev s preroškim gre glasom,
mrko naproti gre svobodnim časom,
mrka prepreza že vso domovino ...

Čujte nas, bratje, o, dajte nam znak,
v Belgradu, Zagrebu, beli Ljubljani,
da od Dalmacije daleč gor v Brda
dvigne po rovih se narod teptani,
da se od iskre bolesti in srda
ogenj razširi kot blisk na vse kraje,
čujte nas bratje, o, dajte nam znak,
v Zagrebu, Belgradu, beli Ljubljani –
in že pod Trstom in sončno Gorico,
Puljem in Reko in zadnjo vasico
svet se zaziblje, ves hkrati zamaje,
vse z dinamitom poženemo v zrak – – –

Ko se razvleče poslednji oblak,
zadnji v daljavi poleže se jek,
ne več minerji, zidarji svobodni,

---

¹³²⁸ Ivo Bric, *n. d.*, 161–162.

bomo gradili na zemlji tej rodni,
v soncu svobode nov ustvarili vek ...¹³²⁹

Terezija Koren (1896–1979), ki je začela pisati v dekliškem obdobju okrog prve svetovne vojne, je takoj po italijanski zasedbi naših krajev napisala pesem proti njej. Od te pesmi si je sin Jože¹³³⁰ zapomnil samo eno kitico:

M/o/rcina italijanska,
Ti grda pošast,
Vso sveto in božansko
prišla si zemljo nam krast.

Pesem so njeni prvi trije otroci kričé ponavljali. Njihova mama je živela v strahu, da bo prišla Italijanom na uho.

Tako obtežena je tudi kaj napisala.

Bog ji je dal tovrstno tolažbo. A žal je pisala na lističe, ki so se neshranjeni izgubili. Mama ni intenzivno pisala. Lahko bi rekel, da so ji življenjske stiske stisnile svinčnik v roke. Tako je pisala doma, v zaporu na Kostanjevici pri Gorici, v zaporu v Frascette Alatri – provinca Frosinone pod Rimom. Mama je bila ena tistih slovenskih mater, ki je morala z vso družino v zapor. Ob sebi je imela sinčke 4, 6 in 8 let stare in hčerko Zinko 13 let staro. V svoji pesmi piše:

'V ponedeljek so nas odpeljali, / v sredo pa nam prvič jesti dali ... / i. t. d., potem pa enkrat na dan.'¹³³¹

Lahko si mislimo, kako ji je bilo, ko so jo moji mali bratci prosili hrane, a ona jim ni imela kaj dati. Kako so ji nabirali po dvorišču vejice, spičke, papirčke in vse s čimer bi se dalo kuriti, da jim je v dimniku malo pogrela. To so bile stiske, ob katerih je prišla za pisalo.«¹³³²

Morda pa ni šlo za pravi zapor, temveč za konfinacijo v begunstvu. Tako kot za Konavčevo družino iz Drežniških Raven. Leta 1919 se je iz begunstva v južni Italiji (Caserta pri Neaplju) vrnila brez matere, ki je zapustila pet nedoraslih otrok zaradi španske gripe.¹³³³ Morda je res epidemija, ki je povzročila smrt na milijone ljudi, pospešila konec

¹³²⁹ Igo Gruden, Pesem iredentistov, Založba Jug v Ljubljani, razglednica št. 9, okrog leta 1920.

¹³³⁰ »Jaz sem rojen 2. 2. 1927. leta in moje mame nisem poznal zdrave. »Obe nogi je imela do kolen dobessedno gnili in je zato stalno nosila krila dolga do tal, da je tako reva zakrivala svojo nesrečo. Zelo je trpela in v trpljenju se je zatekala k molitvi in goreče prosila za ljubo zdravje, ki ga pa ni dočakala v svojem življenju. [...] Domneval sem že, da moje in mamino pisanje nima nobene vrednosti. Neko globoko upanje pa je tlelo v meni in me navdihovalo: »Ne pozabi, da je mama pisala z dušo!« Tudi zase bi lahko kdaj kaj takega rekel. Saj duša zapoje, ko je vesela pa tudi žalostna. [...]Ko je začela na splošno pešati so bile njene besede molitve samo te: *Molila in hvalila bi Te s Tvojimi angeli in svetniki do konca dni.*« To smo iz njene sobe slišali ob vsakem času do smrti. Ponoči in v spanju je prav mirno in za vedno v Bogu zaspala.«

¹³³¹ Kdaj so fašisti njo kar z otroki odvedli v zapor, ni podatka.

¹³³² Pismo Jožeta Korena (Pod gradom 9, 5271 Vipava) Mariji Stanonik, na poštnem žigu datum 15. 5. 2000.

¹³³³ Pripis k fotografiji s pokojno materjo na parah v tujini. Lovro Galić, Darja Pirih, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, 390.

prve svetovne vojne, kakor ugotavlja slovensko zdravstveno zgodovino pisje.¹³³⁴ Bolezen ali lakota? Po pesmih sodeč je bila lakota poglavitni vzrok za konec.

Naslednja pesem je lahko nastala že prej ali pa prav v tem času:

Slaba na svitu prhaja

da skara za živet več ni,
kmetič kmetijo prodaja
an dnarci iz skrinje sa šli.

Kaj čem prodati,
štibro plačati,
ta zadn muj hrast
bo moral dal past'.

Kupec m'je učiraj obljubu,
de 60 rajnež m' da,
pa m' je tudi povedau,
de več m' nobeden ne da.

Kupec ne laže
dnarce mi kaže,
srebro n' papir
mi da na sprovir.¹³³⁵

Josip Stritar se je ob splošnem pomanjkanju še leta 1919 domislil Božje pomoči starozaveznemu ljudstvu:

Mane iz nebes!

Ljudovlada, deva mlada,
Kruha bi sirota rada,
Pa ga za potrebo ni!
Mana iz nebes poslana,
Mana bo edina hrana,
Ki nas v sili preživi.
Mane ljudstvo stradajoče
Prosi te, nebeški Oče!¹³³⁶

Podobno katastrofalen je bil izgubljeni koroški plebiscit. *Vzbudi se Sloven!* je mladi Fran Sušnik-Radimirov že leta 1915 s svojim glasilom opominjal svoje rojake. Toda njegov glas je bil prešibek, da bi rešil zibelko slovenstva za priključitev prvi Jugoslaviji (Sloveniji).

Tako je prav tako mlada Milka Hartman prezgodaj nabirala cvetje za slovenskega junaka:

¹³³⁴ Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec, raziskovalka slovenskega zdravstva in medicine v pogovoru na radiu *Ognjišče*, 13. 3. 2020.

¹³³⁵ Pesem je povedala Marjanca Laharnar s Šentviške Gore. Originalni zapis hrani Tolminska muzejska zbirka, terenski zapiski Marije Rutar, fond: Narodno blago – Šentviška Gora. *Zbornik Šentviške planote*, Branko, Župnija Ponikve, NOva Gorica, Ponike, 1998, 186.

¹³³⁶ Boris Miran, *Strunam*, 45, 61.

Krasnih rožic bom / sem nabrala
Tebi, dragi jih bom dala
den jih nežno na srce / in privij si jih nežno na srce,
skrbno čuvaj rože te.

Cvetje rdeče, nežno / modro – belo
glej, da ti ne bo – zvenelo
hrani zelen rožmarin!
čvrsti, hrabri Slave sin.

Pa če pride dan slovesa
zemljo grom topov potresa:
z znakom tem Ti id' na plan:
zmagal bodeš Ti Slovan.

Prideš pa nazaj junak moj
krasno dehtel bo ta znak tvoj
krasno dehtel že šopek tvoj.
S cvetjem te posujem spet
z njim da boš, kot gaj odet.

Tvoj meč naj v zraku šviga
zastava naj vihra,
da orlom srca užiga –
in Bog nam zmago da.

A tebi, moj Slovenec,
ko prideš spet čez plan
podam ti zmage venec
na slave srečni dan.

Potem spet bodem pela
prelepe pesmice,
saj hčerka sem vesela – slovenske mamice.

Oktober 1918¹³³⁷

RUDOLF MAISTER VOJANOV (*1874–†1934)

Bil je poklicni vojak in pesnik, ki je ob propadanju avstrijske monarhije ob koncu prve svetovne vojne oktobra in novembra leta 1918 z bliskovitimi vojaškimi potezami rešil Maribor iz nemških rok in bistveno vplival na ugodnejše načrtanje severne štajerske meje.¹³³⁸ 18. novembra 1919 se je moral s svojimi policijskimi silami umakniti iz cone, kjer bi gotovo enako dobrodejno vplival na rezultate razmejitvenega plebiscita med Avstrijo in tedanjo

¹³³⁷ Vsi popravki niso upoštevani, ker je rokopis slabo berljiv.

Rokopis (fotokopija), *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945*, Gradivo Marije Stanonik, Popisni list št. 2510, datum zapisa: 8. 6. 1977. Oddelek za slovenistiko, Arhiv, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

¹³³⁸ Lino Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva* VI, Ljubljana 1969, 155.

Jugoslavijo (Slovenijo) 10. oktobra 1920. Razočaran se je vrnil v Maribor in vedno bolj so ga odrivali od javnega življenja.¹³³⁹

Kdaj so nastale spodaj navedene pesmi, ni znano. Nasproti njegovim vedrim mladostnim pesmim so otožne in sočutne: *Kje so?* sprašuje po manjkajočih tovariših. V drugi pesmi na enako vprašanje odgovarja: »*Oj, ne išči jih v poljani, / V nas so – v srcih pokopani, / mi smo njihov grobni križ!*«

Kje so?

Jemal jih je dan in jemala jih je noč,
še v srcih so bili veseli,
vsi v nagljih po prsih, v rokah rožmarin
in pesmi so srčkane peli.

In nihče ni vprašal, kam fantje gredó
kje duša za njimi zaplače –

in nihče ni vprašal, če vrne jih kaj
v zelene se kraje domače.

In nihče ni vprašal, kdo križ zasadi
v peščeno, predaljno gomilo,
ko fantom veselim bo mlado srce
v tujini za vedno odbilo.

Jemal jih je dan in jemala jih noč,
vesele, vse v pisanem cvetju ...

Nazaj pa jih ni, od nikoder jih ni,
ne tihih, ne v srčkanem petju.¹³⁴⁰

Grobovi

Mesec je v topole splezal,
Triglav božal, v Kum se stezal.

»Bratec bleedi, kam gre pot?«

»Med očete in sinove,
ki so vrgli jih v grobove.

Kje gre bližnjica do njih?

Na kateri le poljani,
spe globoko zakopani,
kje stoji jim grobni križ?«

»Oj, ne išči jih v poljani,
V nas so – v srcih pokopani,
mi smo njihov grobni križ!«¹³⁴¹

General Rudolf Maister,
poklicni vojak in pesnik.

¹³³⁹ Wikipedija, prebrano 24. 3. 2020.

¹³⁴⁰ Rudolf Maister, *Kje so?*, Vili Prinčič (ur.), n. m., 24.

¹³⁴¹ Rudolf Maister, *Grobovi*, Vili Prinčič (ur.), n. m., 24.

Rudolf Maister, general in pesnik, je ob prezgodnji smrti Franja Malgaja (1894–1919), učencu »pesniku ter podrejenemu in pogumnemu častniku slovenskega dela vojske Države SHS«¹³⁴² napisal pesem s preprostim naslovom Malgaj, katere zadnja kitica se preroško glasi:

In večkrat, ko se spušča mrak,
izgloda se iz tihih ur,
zapušča mirni svoj Šent Jur
in hodi na Mežico v vas
in v okna trka znani glas:
O, jaz ne spim! Le čakam čas
in čakam vas,
da gremo skupaj čez Šent vid [sic!]
med brate našo Zilo pit.¹³⁴³

ANTON SELIŠKAR¹³⁴⁴

je pesmi iz prve svetovne vojne izdal leta 1923. Poraja se dvom, ali je po času nastanka njihova kritičnost avtentična, ali je morda vzvratna, za nazaj, ali je bil njihov avtor že v času dogajanja tako daljnogleden o prihodnosti. Žal, o njem ne vemo nič. Vsekakor bi zaradi njih zaslužil pozornost literarne zgodovine.¹³⁴⁵ *Črnovojnik – enoletni prostovoljec Ivan Cankar* (december 1915) je pesem, pravzaprav balada, posvečena največjemu slovenskemu pisatelju. Cankaroslovje najbrž ve, ali je upešneni motiv posmehovanja resničen. Vsekakor je znan iz slovstvene folklore, in pisatelj bi ga zelo po svoje predelal:

Pod oči se stisnila mu je tragedija življenja,
v očeh so svirale mu simfonije ...
Beseda trda, kot bi tolkel kamen:
Herr Dichter, knjižničar od »Wachkompanije«
Ha – ha – ha ...

Napisati si hotel, kako umira Kranjski Janez,
mož-ranjenec v bolnišnici med tujci,
Kako že v smrtnem boju on,
tovariši uganjajo z njim burke;
umirajočega na oder že so položili
prižgali sveče in po vrsti ga kropili ...

Tedaj zavnjal pijani je major pri vratih:
P – a – k – a – ž!

¹³⁴² Osebnosti, *Veliki slovenski biografski leksikon od M do Ž*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 660.

¹³⁴³ Marijan F. Kranjc, Janko Štampfl, *Franjo Malgaj, Vojni spomini: 1914–1919*, Pro-Andy, Maribor 2009, 10.

¹³⁴⁴ Anton Seliškar, *Oproščenje* 1915–1918, Samozaložba, Maribor 1923, 12. To ni socialni pesnik Tone Seliškar (Ljubljana, *1900–†1969, Ljubljana).

¹³⁴⁵ Ali je bil iz nje izločen zaradi udejstvovanja med drugo svetovno vojno na »drugi« strani?

Naš Ivan se je vzdramil med vojščaki,
kakor kralj Matjaž ...¹³⁴⁶

Dva vlaka v *Nokturnu* (1917) sta ekspresionistična metafora za dve nasprotni strani v vojni z zmago, ki bo le »svoboda novih verig« in z apokaliptično napovedjo prihodnosti: Če so pesmi nastale pozneje, je v njej že kritičen posmeh Jugoslaviji. Motivika je vojna, toda njihovo sporočilo je že sad prvih izkušenj z novo državo:

Temna ozka ulica:
kakor dva prazna osebna vlaka
na progi drug poleg drugega
prezebujōča, čakajoča
lokomotive in ljudi ...

Mesečina zašumi
in obsije okna.
Dva vlaka paralelno
v brezkončno noč bežita.
Šipe trepečejo,
skozi nje gledajo
znani obrazi
padlih tovarišev.
Kakor zelene oaze
njih pogled hoče
oživeti širno puščavo
brezkončne noči.

Okoli usten smeh leden:
Hi – hi – hi – hi ...
To je vaša svoboda novih verig,
to so junaška srca – venec fig,
to bo še zemlja popila krvi,
hi – hi – hi – hi ...

Vlaka sta obstala
sredi brezkončne noči,
prezebujōča čakata
lokomotive in ljudi ...¹³⁴⁷

Vse naslednje štiri pesmi, naslovljene le z vojnimi letnicami so balade. Prva še s kritično družbeno ostjo o nesmiselnosti vojne, naslednje tri pa s tragiko, ki jo povzroča v družinah. Te pesmi nič več ne govorijo o zunanjih razvalinah in krvavih ranah, ki se celo dajo pozdraviti. Tematizirajo predvsem notranje bolečine in dolgotrajne poškodbe v medsebojnih odnosih v družinah: Na obeh območjih se je pojavila huda lakota. Ali baladna snov o postavnem ruskem ujetniku. Zajete ruske vojake so pošiljali na kmečke domačije za težka dela namesto odsotnih domačih moških. Z gospodinjo sta se zblížala. Ujetnik mora drugam, žena umre. Ko se njen mož nič hudega sluteč vrne, najde doma sirotno dete

¹³⁴⁶ Anton Seliškar, *n. d.*, 16.

¹³⁴⁷ Anton Seliškar, *n. d.*, 17.

(1916). Mlada žena poroča možu v daljno Sibirijo o mladem in čednem, ki zabava celo vas. Njen Janez se vrne domov kot invalid in se spotakne na pragu ob dete, ki ni nič krivo za družinski razdor (1917). Nekdanja ljubezen je otrpnila, propadla (1918).

1915

Dvoje žen doji – – – Zemlja okoli kriči po semenu
in sonce ji novo hotenje užiga –
semena ni! Otroci lačni ne plakajte,
vprašajte Boga in cesarja
zakaj nam ne vrne gospodarja!

Takrat drug drugemu sta zasadila bajonet
v široka moška prsa:

Skupaj so ju vrgli v grob!¹³⁴⁸

1916

Prišel je visok in močan,
obdelal nam polje in krmil živino,
pobratil se z vsemi – Rus! Na zimo
je legel na moževo stran! - - -

Kljuje pod srcem noč in dan,
le kadar na obzorju zabobni, prisluhne,
nasmehne se, nič več mu ni tuje,
tema pod srcem, grmenje obzorja ...

Kljuj dete usode, da prideš na dan
in reci možu, kadar se vrne z robote:

Pozdravlja te žena! Umrla je od sramote,
očeta svojega pa ne poznam ...¹³⁴⁹

1917

Janez, kjer si ti, tam je Sibirija!
Kjer sem jaz, polna hiša mladih ljudi,
Janoš je med njimi.
Tvojega je stasa, tvojih let
in je ljubljeneček deklet ...

Noč in mladost, celo leto, pod eno streho –
Janoš mi je bil v uteho ...

Takrat prištorkljal je z leseno nogo
in se spodtaknil ob dete na pragu,

---

¹³⁴⁸ Anton Seliškar, *n. d.*, 12.

¹³⁴⁹ Anton Seliškar, *n. d.*, 12.

dvoje mladosti je kriknilo,
dvoje življenj okamnelo...¹³⁵⁰

1918

Polnoč –
obup:
Poljub –
nekoč.

Ti!
ljubezen
molči
- - -

Na mrliču ležim,
dušo – kamen budim
in zaspim
- - -¹³⁵¹

JOSIP STRITAR

se je osebno sicer popolnoma vključil v nemški kulturni krog, a se je hkrati razveselil vstopa njegovega naroda v južnoslovanski kulturni krog, čemur je bil naklonjen ves čas svojega kulturnega delovanja. Leta 1920 je oslepeli pesnik še napisal srčno pesem domovini, nato pa odložil pero:¹³⁵²

Slovenija! (1920)

Zdaj, domovina, mati mila,
Ime si svoje zadobila:
»Slovenija« lepo ime;
Sinovi zvesto te časté!¹³⁵³

Diktatura srbskega kralja Aleksandra Karađorđevića, razglašena 6. 1. 1929, je prinesla ukinitvev ustave in skupščine, razpustitev strank in cenzuro tiska. Kulturno in etnično

---

¹³⁵⁰ Anton Seliškar, *Oproščenje*, 13.

¹³⁵¹ Anton Seliškar, *Oproščenje*, 12.

¹³⁵² Boris Miran, *Strunam*, 56: *Strunam slovo!*

Zdaj pa tiho! Položimo
Strune v grob in zagrebimo.
Dalje naj se ne glasé!
z Bogom, strune moje mile,
V žalosti ste me tešile
In mi lajšale srcé!
Zdaj pa v miru tu ležite,
Nikdar več se ne glasite!

Aspang, 11. novembra 1920

¹³⁵³ Boris Miran, *Strunam*, 44, 61.

enotnost je želela doseči z ustanovitvijo desetih banovin, ki, razen Dravske banovine, niso temeljile na nacionalni osnovi. Leta 1931 so potekale volitve po italijanskem sistemu, ki je starim strankam z nacionalno ali versko oznako preprečil nastop na volitvah. Večino je dobila Narodna lista, ustanovljena je bila Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija.

Leta 1932 so slovenske opozicijske stranke zahtevale avtonomijo. Vladajoči režim je na zahteve odgovoril z nasiljem in aretacijami. Internacija je doletela tudi dr. Antona Korošca.

20. 2.– 6. 3. 1933 je potekalo sojenje pred Sodiščem za zaščito države v Beogradu proces proti dvanajstim osebam.¹³⁵⁴ Obsojeni so bili vsi od pol do pol drugega leta strogega zavora. Njihovi odvetniki so imeli veliko pripomb na postopek, saj niso mogli delovati v okviru pristojnosti.

Obtoženi so bili protirežimskih in protidržavnih izgredev ob 60-letnici poslanca dr. Antona Korošca v maju v Domžalah, Mengšu, Komendi in Hrastju, Dolu pri Ljubljani, pri Sv. Trojici, posebej še na Primskovem pri Kranju in v Šenčurju. Dva sta bila obtožena vodenja množice, drugi pa razžalitve kralja in hudodelstva po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Obtožnica jih je bremenila tudi ustanavljanja samostojne slovenske republike – »pufferstaata«. Janez Brodar naj bi izjavil: »Prej smo zahtevali avtonomijo, sedaj zahtevamo več, sedaj zahtevamo federacijo, popolno samostojno upravo Slovenije.«

Udeleženci so prihajali na zborovanje peš ali na kolesih s slovenskimi zastavami ali zelenimi vejicami in zelenimi kravatami, ki so bile nekakšno razpoznavno znamenje v demonstraciji proti odlokom oblasti. Nekateri naj bi se udeležili po več zborovanj na dan pod vodstvom bivših poslancev Slovenske ljudske stranke. Prišlo naj bi do streljanja, ko je približno 3000-glava množica vzklikala protidržavna in protidinastična gesla, med drugim: »Živela republika!« »Dol s kraljem!« »Živela samostojna Slovenija!«

Že v preiskovalnem zaporu so si »obsojenci« sposodili oblast in sestavili pesem *Gorenjski puntarji*, ki skoraj kronološko opisuje obtoženčevo pot v zapor. Žal so javnosti dostopne le štiri kitice:

Gorenjski puntarji

...

Boritelji za kmečke pravice
poslanec iz Hrastja Brodar,
nikomur ni storil krivice,
pa v kehi sedi samotar.

Tovariš mu Umnik v boju
v temnici usodo deli,
zapisan v onih je broju,
ki pravo in in redi si želi.

¹³⁵⁴ Janez Brodar iz Hrastja, Anton Umnik iz Šenčurja, Ivan Štrcin iz Kaplje vasi pri Komendi, Jernej Vombergar iz Cerklj pri Kranju, Frac Grilc iz Gradca pri Cerkljah, Vinko Kos iz Voklega pri Šenčurju, Jože Loboda iz Dola pri Ljubljani, Tomaž Ogrin, Peter Cerar, Alojzij Ilija, Franc Gregorin in duhovnik Matija Škerbec iz Kranja. Sodelovanja z njimi je bil obtožen tudi samostan v Grobljah. Poleg njih je bilo obtoženih še dvaindvajset drugih.

Udari grom v vrh le zvonika,
a luže v miru pusti,
Gorenjske sta stolpa in dika,
slovenske poštene krvi.

Ko dan nam svobode zasije,
Pravica skazala se bo,
Takrat nam Sloven'ja napije:
Bog živi! Bog živi! Glasno!¹³⁵⁵

V slovenskih časopisih je bil odziv na aretacije skoraj prezrt. O njem je veliko več kot *Slovenski narod* pisal *Slovenec*, saj je bil med obtoženimi tudi kranjski duhovnik Matija Škerbec. Ta je leta 1937 izdal na to temo knjigo, leta 1936 in 1937 pa v *Gorenjcu* podlistek.¹³⁵⁶

Kot da je puntar, je hudo nastradal vaški posebnež in narečni pesnika *Franc Vidmar-Pustotnik*, ki je septembra 1939 na blegoški cesti igral na orglice in palico premikal kot na lok pri violini. Nič hudega sluteč je vojake nagovoril z besedami: »*Ali greste nad Mussolinija? Fantje, le korajžo!*« O Hitlerju ni govoril nič. Srbsko govoreči vojaki in oficirji ga niso dobro razumeli in so mislili, da pozdravlja na čast Hitlerju in Mussoliniju. Prišlo je do spora. Vojaki so Pustotnika nabili in odpeljali s seboj. Po posredovanju javorskega občinskega tajnika so ga izpustili, dogodek pa naznanili na žandarmerijski postaji v Železnikih. Spisi in obtožbe so sledile na sodišče in sresko načelstvo v Škofji Loki, na državno tožilstvo v Ljubljani in do državnega tožilca pri državnem sodišču za zaščito države v Beograd. Vendar so še pravočasno postopek ustavili na vseh instancah.

Pustotnik je takoj zložil dolgo pesmico o dogodku. Pesmico je zapisala njegova žena, vzeli so mu jo žandarji in mu zaradi tega zaplenili puško. Pesmico je žandarmerijska postaja v Železnikih poslala na sodišče v Škofjo Loko kot obremenilno gradivo.

K se so Srbi vozili
na Blegoš, na Kal,

so Pestotenka bili
po grbi in po glav.

Tak mej' kleval
da sem bil ves krvav,
niso poznali nobenih postav,
nobenih postav.

Najbolj me je tepu
gospod kapitan,
takrat je zame
nesrečen bil dan.

¹³⁵⁵ Franc Štefe, Revolucionarna dejavnost v Šenčurju in okolici med obema vojnama, *Borec* 42, št. 7–8, 1989, 746–752. Avtor šenčurske dogodke interpretira izrazito enostransko.

Jure Volčjak, Šenčurski dogodki, *Gorenjska 1900–2000*, Gorenjski glas, Kranj 1999, 160–161.

¹³⁵⁶ Jure Volčjak, n. m., 160–161.

Tak' mi je reku,
da jaz sem vohun,
po meni tepeta
pa sa me gun.

De ta Jugoslavijo
bo našo izdal,
seboj ga vzemimo,
pelimo na Kal.

Najbolj so me tepl
per luž ta zelen,
dvaindvajsetega septembra
blo je letos jesen.

Tam sem odskoču
z visokga voza,
rad biv pobegnu,
da biv doma.

Pa so me zvezal,
na avto zagnal,
kot prašička al telička
mesari pelal.

Med Serbi, med levi
tam zvezan sedim,
držim se pohleven
pa smrt se bojim.

Nisem bil zvagan
pa tudi ne predan,
sem žalosten mislu
da bom pokopan.

Sem mislu, bo treba jet
s tega sveta,
na misel mi pride
še moja gospa.

Sva skupaj živela
skor petdeset let,
me ne bo več slišala
pesmice pet.

Oh, kak so me tepl
gor na ta nov cest,
skor sem že umru,
sem padu v zavest.

Serbi so mislil,
de zdaj sem že rank,
ta tam bom pokopan
par farouškmo travnk.

Se še vender zbudim,
da še oživim,
zagledam tam Serbe,
oh, kak se jih bojim.

Pa so me gnali
naprej prek barak,
ves čas me suvali
so serbski vojak.

Pred barako je pa čakov
gospod kapitan,
memo perjakov
i pa javorsk župan.

Lepo sem ga prosu,
naj zame prost gre,
da me ne ubijejo
hudi ljudje.

So me zvezali
pa na tla zagnal,
potem me u barako
pred sodbo pelal.

Not je pa sedu
gospod kapitan,
spet me je klofu,
bolel me je več dan.

Ke so me odvezal,
ves bil sem krvav,
oh, kak so me tepl,
narbol le po glav.

Drug dan i koj zvedla
vsa javarska vas,
da učeraj za Pestotenka
neso bli špas.

Gospoda Korošca
naj pa slava slavi,
kje Pestotenka rešu,
tud še naj živi.

K imam glavo železno
pa srce lesen,
k neso meubili
par luž ta zelen.

Mje prsa predru,
da srca pa ne,
čeprav sem že umru,
še zbudi sem se.

Ko sej bil zbudu
tist nemšk general,
k so bli nega k pogrebu pelal;
tud Serbi bli zame
kmal jamo kopal,
pa sem se zbudu
kot general.¹³⁵⁷

Življenje ni šala. Čeprav se ga z njimi lažje prenaša.

Vid Ambrožič, ki je kot vojak v prvi svetovni vojni prestal vzhodno in zahodno fronto, se še po desetletjih ni mogel otresti spominov nanjo in predvsem številnih padlih. Izjavni osebek v pesmi *Moja pota* pooseblja vse tiste slovenske vojake, ki so s takšnim ali drugačnim orožjem nosili glavo naprodaj doma ter na bližnjih in daljnih evropskih bojiščih:

Premeril križem svet sem pota,
doma povsod in pa nikjer;
nazadnje v rodni kraj povrnil
sem na življenja se večer.

Ni čuda, da noge so težke,
ko bi iz jekla jih imel,
bi se mi bile obrusile,
ko tol'ko sem sveta obšel.

Goriške sem ravni premeril,
nikdar ne zabim njenih tal,
s krvjo sem svojo jih poškopil –
na pragu Rusije sem stal.

Karpate v snegu do kolena
prebrodil sem in zmrzoval;
noge mi mraz je v gnoj spremenil –
po čudežu sem živ ostal.

Oslavje, ti branik Gorice,
tam jaz sem zanjo se boril;
dokler tam naša kri je tekla,
je črni tujec ni dobil.

O sveti Mihael, ki stražiš
ob Soči našo nam zemljo,
tam v kraški kamen sem zaril se,
boril za tvojo se goro.

Noge si v Adiži si umival,
na nje stražarje šel se bit;
v vežo Italije sem stopil,
zrl v Asiagu stolp odbit.

---

¹³⁵⁷ France Štukl, France Štukl, Kazenska zadeva zoper Franca Vidmarja-Pstotenka, *Loški razgledi* XXIV, Škofja Loka, 1977, 285–286.

Andreja Hoferja sem gledal,
ki zre iz iselskih višin,
na mesto, ki ga Inn obliva
in venec ga krasi planin.

Po dolgem in počez preromal
slovensko sveto sem zemljo;
gorice vinske, kraške skale
in goré, ki strme v nebo.

Zibelka našega jezika!
Pet let sem tvoje čare pil;
ti naša bol, raj izgubljeni,
ne zabim te, dokler sem živ!

Kjer si postavila Prečista
je svoj oltar na naših tleh,
da milosti deli otrokom –
povsod sem klečal že pri vseh.

Cesarska mesta in kraljeva
ob plavi Donavi sem zrl;
zdaj sem se v tiho vas povrnil,
da tukaj v miru bi umrl.

Lahko še dalje bi našteval,
kod da vse brusil sem pete;
povsod pa po domačih krajih
mi hrepenelo je srce.

Še eno romanje me čaka,
na en izmed božjih njiv;
življenje vse sem bil brezdomec,
takrat pa bom svoj grunt dobil! (1950)¹³⁵⁸

Še več kot deset let po prestani drugi svetovni vojni se mu vračajo mučni spomini na vzhodno fronto iz prve svetovne vojne: v pesmi nastopajo same hude besede, »groza«, »grozote«, »bolečina« »dolgočasna«, »pusta«, »strašni ples«:

Prvi požar svetovni / je mnogim že zgodovina; / le malo je nas, ki še vedno / jim groza je in bolečina. // V Galiciji, daljni deželi, / ki komaj so zanjo znali, / v tej dolgočasni in pusti / so mnogi za vedno ostali. // Nam, ki smo jo prebrodili / po dolgem in počez / in cele glave odnesli, / ni pozabljen ta strašni ples. // Od Gologory do Karpatov / je bila dolga pot, / vsak ud telesa spominja / še danes nas nje grozot.«¹³⁵⁹ (1953).

---

¹³⁵⁸ Gorenja vas, 18. XII. 1950

¹³⁵⁹ Gorenja vas, 11. II. 1953

SKLEP

PET STOLETIJ PESNENJA V VOJAŠKI SUKNJI IN PROTI NJEJ (1515–1914)

PRVO POGlavJE

Tukajšnja obravnava o petih (5) stoletjih slovenskega pesnenja v vojaški suknji in proti njej (1515–1914) se skoraj ujema s časovnim obdobjem vladavine nemške linije v habsburški dinastiji v avstrijskih deželah (1526–1918)¹³⁶⁰ in s tem tudi na slovenskih tleh.

1. Prvi znani laični zapis v slovenskem jeziku, *fragment* pesmi iz slovenskega kmečkega upora iz 1515, priča, da slovenski predniki niso bili kake mile jere, kakršno podobo so si napravili Slovenci o sebi zaradi neugodnih vojaških rezultatov, ki jih niso bili sami krivi.

Avstrijsko zgodovinopisje omenja kmečka upora leta 1515 na Koroškem in na Štajerskem.¹³⁶¹ Kmetom da je prekipelo ne toliko zaradi fevdalne družbene ureditve kolikor zaradi brezbriznosti oblasti do njih ob vsakoletnih turških vpadih vse od leta 1529 naprej.¹³⁶²

2. V letih 1473, 1474, 1475, 1476 so Turki zaporedoma privihrali na Koroško, Kranjsko in Spodnjo Štajersko in vnovičen napad leta 1478 je vznejevoljil koroške kmete, ki so, obremenjeni z davki vseh vrst, hkrati v obrambi pred pogostimi turškimi vpadi doživljali nemoč cesarja in plemstva. Hoteli so oblast prevzeti v svoje roke. Toda ob nenadnem turškem vpadu se je pri Podkloštru zbrana kmečka vojska razbežala in Turki so pri Kokovem uničili njen ostanek. Tako so opravili nalogo, ki so jo po skoraj vseh kmečkih uporih opravile vojaške enote oblasti: zastrašiti prebivalstvo z maščevalnimi ukrepi.¹³⁶³ Po eni varianti naj bi bilo vodji tega upora ime *Matjaž*. Potemtakem bi bil on tisti, ki v folklornih pripovedih spi v votlini pod Peco in bo nekoč rešil nesrečno ljudstvo spon. Morda pa je prišlo do kontaminacije dveh enakih imen. Slovensko zgodovinopisje omenjeno razlago zavrača¹³⁶⁴ in ga povezuje z ogrskim kraljem Matijo Korvinom (1458–1490), ki je med desetletno vojno s Friderikom III.¹³⁶⁵ zasedel veliko slovenskega ozemlja in se priljubil njegovemu prebivalstvu zaradi uspešne obrambe proti Turkom in znosnih razmer pod njegovo krono.

¹³⁶⁰ Ernst Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, Slovenska matica, Ljubljana 2018, 125 sl.

¹³⁶¹ Ernst Bruckmüller, *n. d.*, 157.

¹³⁶² Janez Cvirni & al., *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, 144–145.

¹³⁶³ Ernst Bruckmüller, *n. d.*, 98, 157.

¹³⁶⁴ Janez Cvirni & al., *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, 130.

¹³⁶⁵ Ernst Bruckmüller, *n. d.*, 98–99.

Besedila o njem so se začele širiti kmalu po Korvinovi smrti.¹³⁶⁶ Za nobeno matjaževsko pesem ni moč reči, da bi bil Matjaž v nji že od samega začetka.¹³⁶⁷ *Pesmi o bojih s Turki* od konca 15. do konca 18. stoletja posebej proslavljajo Kralja Matjaža, ki je spodrinil iz njih junake drugačnih imen. Prvi je o njih poročal čedajski notar, furlanski krajevni zgodovinar M. A. Nicoletti (†1596) da Tolminci pojejo legende o Kristusu in svetnikih, pesmi o Matjažu, ogrskem kralju in o drugih slavni osebah svojega naroda.«¹³⁶⁸

Pesmi o Matjažu so bile bržkone vojaške hvalnice, kot so jih razširjali preživeli udeleženci zmagovitih bojnih pohodov ogrskega kralja Matije Korvina. Nekaj drobnih ostankov takih vojaških pesmi – »lodi di Mattia« – je prišlo do nas v obliki vstopnih verzov ali refrenov pripovednih pesmi: »*Vivat vivat, Kral Matjaž / kir lepa krona ti imaš*« (Brod ob Kolpi); *Golen, golen, o kralj Matjaž...*« (Gerovo pri Čabru); »*O Matiaž, Matiaž! / Lepa je krona ogrska ...*« (okolica Ribnice) so izpred leta 1819, »*Liepa je krona vugrška, / še liepši je Matijava...*« (Žabnice v Kanalski dolini, okrog 1842), »*Matijaš, wəngərski krej, / lipá karóna wúngarska ...*« (Bila v Reziji, 1963).¹³⁶⁹

3. Miha Andreáša (1762–1821) iz Zgornjega Roža na Koroškem slovenska literarna zgodovina obravnava kot bukovnika. Njegove in anonimnih avtorjev nekatere pesmi, ki se nanašajo na francosko revolucijo in francosko zasedbo naših krajev, temeljito predstavlja in analizira Alfonz Gspan v *Cvetniku slovenske vezane besede*.¹³⁷⁰

4. Dosljej popolnoma prezrte Devove pesmi z vojaško motiviko v Pisanicah leta 1879 1780 so vsekakor vrh znane vojaške poezije od 16 do 19. stoletja. V njih, dolžno ali ne, časti absolutista vladarja Jožefa II. kot vojaka, predvsem pa naravnost uživa ob vojaških vajah na ljubljanskem, kot da bi bil pri njih navzoč. Damascenu Devu vojaška služba, čeprav redovniku, ni mogla biti tuja. Pri obeh formacijah je na prvem mestu disciplina, red – zato morda tako navdušeno sledi vajam rekrutov na ljubljanskem vadišču. Devove tri pesmi so s *Pisanicami* prišle v javnost, toda koliko so prišle v roke tistim, ki so jim bile namenjene. So sploh znali in mogli brati? Koliko možnosti za izobrazbo so imeli vojaški najemniki in na dolgo dobo služenja vojaške službe dosojeni mladi moški.¹³⁷¹ Tri Devove pesmi so obtičale v rokopisu za 4. zvezek *Pisanic*.

5. Že konec 18. stoletja so Francozi ogrožali Avstrijo in tedaj so vpregli v bojni voz tudi poezijo. Medtem ko se Vodnikove *Pesmi za brambovce* iz leta 1809 leta kot prepesnitve H. J. von Collina¹³⁷² sem in tja omenjajo, je štajerski prevod *Nafledovanje nemfških Pefmi*

¹³⁶⁶ Janez Cvirn & al., *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, 130.

¹³⁶⁷ Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana 1970, 51.

¹³⁶⁸ France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, *Narodopisje Slovencev I*, Klas, Znanstvena knjižnica, Ljubljana 1944, 22.

¹³⁶⁹ Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana 1970, 51.

¹³⁷⁰ Alfonz Gspan, *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. Stoletja I*, Pregledal in dopolnil Anton Slodnjak, Slovenska matica, Ljubljana 1978, 324–364, 388–391.

¹³⁷¹ Temu se po zakonu niso mogli izmakniti do štiridesetega leta svoje starosti. Jože Koruza, *n. d.*, 207.

¹³⁷² Rudolf von Andrejka, *n. d.*, 9.

sa obvarnike flavenske ... katire je vkupipijo Fr. Zwetko, kot da gre za protiutež kranjskemu patriotskemu prizadevanju, prav tako iz leta 1809, ostal v senci.

Oba, Valentin Vodnik in Fran Cvetko imata tudi pomenljiva uvoda v zbirko. Cvetkova zbirka je skrbno urejena, saj se z vsako pesmijo večata napetost in bojevitost.

Peter pl. Radics se strinja, da se je pri Collinu le zgledoval, medtem ko jih je Janez N. Primic prevajal dobesedno.¹³⁷³ Če bi prišlo do objave, bi se opazila velika razlika v primerjavi obojnih besedil. V Primičevi zupščini sta se ohranili tudi dve njegovi lastni »brambovski« pesmi, ki kakovostno daleč presegata vsa druga tovrstna besedila v slovenščini iz njega dni.

Povod za tukajšnje poglavje, ki daje v premislek kontinuiteto o vojaških pesmih do današnjih dni, je odkritje pesmi zoper Francoze v t. i. *Ledinski kroniki*. Vanjo jih je zapisal konec 19. stoletja zapisal Janez Jelenec, župnik v Ledinah nad Žirmi.¹³⁷⁴

6. Razdelek o slovenskih vojaških, tj. pétih, t. ljudskih / narodnih / folklornih pesmih v avstrijski vojski bi bil lahko umeščen tudi na katero drugo mesto, morda na sam začetek poglavja, toda ker še niso tako obrušene, da je Karel Štrekelj dvomil, ali po njegovem že sodijo v korpus »Slovenskih narodnih pesmi« in je težišče njihove motivike iz 19. stoletja o bojih avstrijske vojske na več italijanskih bojiščih na eni strani in s Prusi na drugi strani, so pristale na tem mestu. Po bojih z Bismarckom so leta 1866 krožili po Dunaju norčavi verzi, npr. »Freiwilige ohne Knöpf, Minister ohne Köpf, en Kaisers ohne Hirn, da müssen wir verlieren« / »Prostovoljci brez gumbov, ministri brez glav, cesar brez pameti, nič čudnega, da izgubljam.«¹³⁷⁵

Mladi cesar Franc Jožef II. Je zasedel prestol konec leta 1848 kot zagovornik protirevolucije in je bil deležen norčavih verzov na svoj račun

7. Trije razdelki o beneški pesmi, prva o navdušenju nad Italijo in druga o še večjem razočaranju, ena sama o »sudatih meksikajnarjih, torej slovenskih vojakih v Mehiki in nato avstrijski aneksiji Bosne leta 1878 želijo predvsem nakazati, da za tukajšnjo obravnavo ni obrobja in je njena tehtnost odvisna zgolj od gradiva, ki je na voljo.¹³⁷⁶ Kljub njegovi zgolj simbolični zastopanosti je izredno pomembno za dokaz kontinuitete vse do začetka prve svetovne vojne.

8. Vmesni razdelek o vojaškem naborniku Jerneju Petkovšku v celovski vojašnici je vezni člen med dvema izrazito vojnima poglavjema. Novo odkrito gradivo¹³⁷⁷ v okviru 87. cesarsko – kraljevega pehotnega polka, ki je imel svoj naborni okoliš v širšem celjskem in ptujskem okrožju. dokazuje, da njegov primer ni bil tako osamljen, saj so tudi v drugih

¹³⁷³ Luka Pintar, n. m., 232.

¹³⁷⁴ Prav prva svetovna vojna je povzročila, da so Ledine po rapalski pogodbi prišle pod Italijo in njihovo civilna in cerkvena uprava se je s »kranjske« morala preusmeriti na »primorsko« stran in danes spadajo pod koprsko škofijo. Uradno pa se kraj imenuje: Ledine nad Idrijo.

¹³⁷⁵ Ernst Bruckmüller, n. d., 321.

¹³⁷⁶ Hkrati simbolično uresničujejo avtoričino izhodišče, da vedno želi povezovati Slovence doma, v zamejstvu in po svetu

¹³⁷⁷ Martin Prašnički, *Vojni luzerji 1914–1918*, Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojaki 87. pešpolka – IR.87 Druga popravljena in dopolnjena izdaja, Samozaložba, Zgornja Poljskava 2014. El. knjiga, 2.

vojašnicah nastajali podobni izdelki in se širili s prepisovanjem, dopolnjevanjem in spreminjanjem obstoječih besedil. Skratka, gre za tradicijo, ki se je držala zgolj vojaških vrst.

Po ustvarjalnem prizadevanju je bil Jerneju Petkovšku podoben poddesetnik (frajtar) *Mihael Petrovič*, (*Hrastinski*), ki je pred odhodom na vojsko stanoval v Gradiščah. Leta 1906 je služil vojaščino v Ljubljani, najbrž pa je prebil precej časa v vojaškem lazaretu v Celovcu. Tam je v času od aprila do oktobra nastajala rokopisna pesmarica, pri kateri so mu pomagali tudi nekateri vojaški tovariši. Po končanem služenju obveznega roka se je Mihael vrnil v domači kraj in s svojimi nočnimi vrstniki prepeval nove pesmi na vaških srečanjih ali pod dekletovim oknom. Tako so se pesmi širile iz ust v uho in od hiše do hiše. Mnoge pesmi v pesmarici opevajo kranjskega in slovenskega vojaka med življenjem in smrtjo, zaradi česar so se rade prijele med ljudmi, še posebej pa med možmi in fanti, ki so odhajali na vojne. Marsikatera pesem se je ohranila do današnjih dni.¹³⁷⁸

Vojaške pesmi, kot jih je zapisal v svojo pesmarico frajtar Mihael Petrovič-Hrastinski, so najbrž iz različnih zgodovinskih obdobij, iz večine besedil vejejo čustva vojakov, ki se za vojsko očitno niso odločali prostovoljno; ko opisujejo vojne dogodke, gre najbrž še za napoleonske, pa za vojne med Avstrijo in Italijo (1859) ter med Avstrijo in Prusijo (1866), vse te vojne so na slovenskih možeh in fantih morale zapustiti nepozabne tragične posledice, kar je bilo vredno pevskega izražanja. Ponovno so te pesmi oživele po letu 1914, ko so mladi možje in fantje zapuščali žene, otroke, starše in sorodnike ter so se podajali v smrtonosno kolesje prve svetovne vojne brez upanja na vrnitev.

Tudi zapisovalec omenjene pesmarice Mihael Petrovič je odšel leta 1914 s 7. lovskim bataljonom v Galicijo, kjer je bil od leta 1914 pogrešan. Za mrtvega so ga proglasili leta 1920.¹³⁷⁹

DRUGO POGlavJE

1. S tega vidika je zelo pomembna *rokopisna zbirka pesmi vojaškega nabornika Jerneja Petkovška* v celovski vojašnici. V njih opisuje celotno naborniško pot od potrditve za vojaka do prihoda v vojašnico v Celovcu in prvih težav ob privajanju na vojaški red in disciplino, prehrano, obleko, opremo, kaznovanje, nekakšno šego ob pričakovanju 100-dnevnega odhoda »u cevil« in maščevanja tistim, ki so z njimi grdo ravnali.

Toda on je bil najbrž med tistimi, ki sploh niso bili izpuščeni na prostost, temveč so jih iz Celovca poslali naravnost na fronto in je tam padel že po dveh mesecih bojevanja, star komaj 24 let. On je vezni člen med diahronim poglavjem z vojaško snovjo v vezani besedi iz zadnjih 500 let do sinhrono zasnovanim poglavjem, ki zajema le pet (5) let krave vojaške službe v prvi svetovni vojni.

2. Po dosednji evidenci je z imenom in priimkom podpisanih v zbranem gradivu 70 in neznano število neznanih avtorjev. Zanje se pač ne ve, saj so lahko eni in isti poslali v

¹³⁷⁸ Martin Prašnički, *Vojni luzerji 1914–1918*, Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojakih 87. pešpolka – IR.87 Druga popravljena in dopolnjena izdaja, Samozaložba, Zgornja Polskava 2014. El. Knjiga., 105–107.

¹³⁷⁹ Martin Prašnički, *n. d.*, 22, 24–25, 105–106.

objavo več pesmi in ne samo po eno. Nekateri od upravičenih (ali vsi?) so ob predstavitvi dodali še čine, drugi pa sem in tja tudi, iz katerega rodu vojske izhajajo. Slovenske dežele so bile dodeljene v 3. armadni zbor (korpus), ki so ga sestavljale številne pehotne, artilerijske in konjeniške enote: 17. pešpolk,¹³⁸⁰ 7. lovski bataljon, 7. artilerijski bataljon, 27. domobranski pešpolk (Ljubljana), 97. pehotni polk (Trst), 87. pehotni polk (Celje), 47. pehotni polk in 5. dragonski polk (Maribor).¹³⁸¹ Pogosto so veljale za slovenske, ker so jih sestavljali pretežno slovenski naborniki. Zato je bil slovenski tudi njihov polkovni jezik, čeprav je bila seveda nemščina uradni in poveljevalni jezik v avstrijski armadi. Uporaba različnih polkovnih jezikov je bila posebnost avstrijske armade.¹³⁸²

Toda samo na fronti! Niti na pokopališču ne več. Podcenjevanje slovenščine se zelo lepo vidi na fotografiji nekega pokopališča: *Heldenfriedhof des niederösterreichischen Infanteeregiments Nr 49 am Vrsič (Isonzofront)*. Napisi k motivu na fotografiji si sledijo 1. v nemščini, 2. madžarščini, 3. srbohrvaščini, 4. češčini, 5. slovaščini (?), 6. poljščini, 7. nizozemščini?, 8. francoščini, 9. angleščini. Zakaj pa ne v slovenščini, jeziku prostora, kjer se pokopališče nahaja?¹³⁸³

3. Vsega skupaj je bilo, po navedkih sodeč, zbranih čez 900 besedil in večina od njih v tukajšnji razpravi tudi upoštevana. Avtorica se zaveda, da vsi viri niso izčrpani, toda verjame, da obravnavano gradivo dovolj zanesljivo predstavlja kronotopos prve svetovne vojne.

4 *Geografsko obzorje* slovenskih mož in fantov se je s prvo svetovno vojno neprostovoljno neznansko razširilo. Od doma, iz domačega kraja in domovine so se kot vojaki razpršili na vse strani neba: sever in jug, vzhod in zahod. *Domoljub* jim je objavljale pesmi o domovini v širšem, državnem in vojaškem pomenu besede. »*Avstrije moč*« je v enotnosti različnih narodov, je optimistično zagotavljal Vid Ambrožič. Nedvomno so Slovenci uradno! in dejansko v prvi svetovni vojni umirali za domovino Avstrijo. V njej so živeli 500 let pod Habsburžani. Za primerjavo: skupaj z južnimi Slovani le dvajset let, ko se je začela druga svetovna vojna. Zato morda ponekod veselje, da so se Nemci / Avstrijci vrnili, saj da je poprej povsod obstajal red.

Cesarska vojaška oblast je izkoriščala slovensko (in morda tudi drugod) deželno pripadnost vojakov na račun tekmovalnosti vojnih formacij iz posameznih dežel za podžiganje bojne morale v zvestobi Avstriji. Kakor se na eni strani (vsaj v pesmih) postavljajo za najboljše pripadniki pešpolka št. 17, t. i. »cesarjeviči«, se na štajerski strani enako dogaja z *Junaki regimenta št. 87*. Vtis je, da so prav štajerski vojaki najbolj gojili lastno deželno pripadnost v okviru Avstrije. Morda zato, ker so imeli časopis *Štajer'c*, v katerem so jo imeli priložnost tudi izraziti. Identiteto *Kranjske* in hkrati Gorenjske zastopata Triglav in

¹³⁸⁰ Njihove pripadnike so pogovorno klicali »*sibcenerji*«, kar slovensko pomeni sedemnajstniki.

¹³⁸¹ Nekatero od teh enot se pogosto pojavljajo ob pesmih in v pesmih, npr. »cesarjevičev« 17. pešpolk, 87. pehotni polk, lovski bataljon.

¹³⁸² Rok Stergar, Slovenci v habsburški vojski. http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Stergar_slo.htm

¹³⁸³ Vendar ne na pokopališčih. Prim. Lovro Galić, Darja Pirih, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, 213, fotografija Vojaško pokopališče »Vršič« (Kapellenthal) v začetku 1916. Iz zasebne zbirke.

karakteristično gorsko cvetje: *Primorska* se ne more upreti lepozvočju Gregorčičevega jezika. Drugače je polna sredozemske toplote in srčne topline.

Zemljevid upesnjenih bojišč upošteva njihovo kronologijo. Glede na to, da je bila najprej odprta vzhodna fronta z Rusijo, se tukajšnji pregled začne z njo, nato se preseli na zahod, na nekdanjo mejo med Italijo in Avstrijo. Nato pa se poveže še z drugimi manj pomembnimi točkami. Takšna opredelitev velja zgolj z vidika zbranega pesemskega gradiva in nima z vojaškimi ocenami nobene zveze.

Vojaška topografija se s *Srbijo* začne zato, ker je stara Avstrija njej najprej napovedala vojno. K njej sodita še *Romunija* in *Albanija*. Toda večina slovenskih vojakov je bila najprej napotena na vzhodno avstrijsko fronto, v *Galicijo*, ki je danes deloma na Poljskem, deloma v Ukrajini. od koder so jih, vedoč, da je to njihova domača zemlja, trumoma z vlaki prevažali v Trst in nato razmeščali na bojne položaje na soški fronti. Ko je Italija napovedala vojno Avstriji 23 / 24. maja 1915, je na njeni zahodni meji s pretežno slovenskim prebivalstvom začela nastajati novo bojišče.

S frontnega območja se je moralo civilno prebivalstvo umakniti v begunstvo. Precej jih je našlo začasno zatočišče na Kranjskem in spodnjem Štajerskem, nekateri so morali v begunska taborišča po tedanji monarhiji: Steinklamm, Wagner, Bruck na Litvi.

Izjemno težke razmere so posamezne spoprijateljile in tako je sedem od njih sodelovalo pri pesmi, ki opisuje njihove težke razmere v »*južnotirolskih višinah*«.

Zaradi izjemno zahtevnih življenjskih razmer v gorah je postalo znano tirolsko bojišče, seveda pa so bila še druga in nekateri so se znašli na morju.

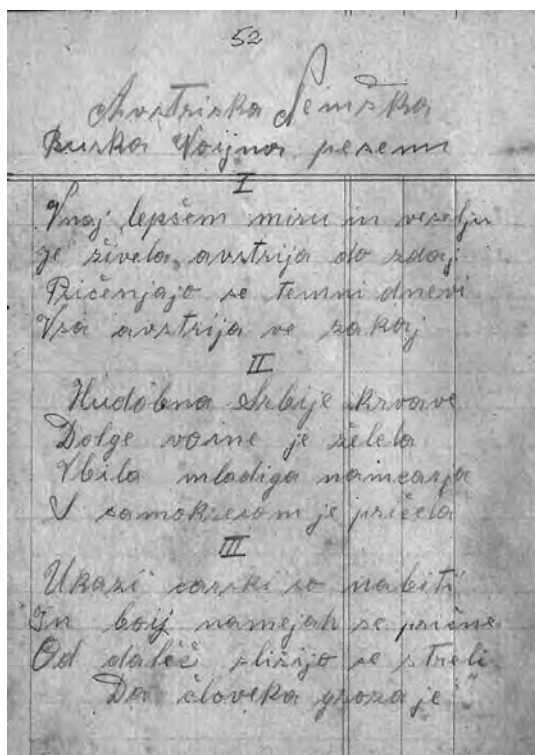
Znana slovenska pesem *Oj Doberdob* je postala simbol slovenske tragedije v prvi svetovni vojni.

5. Galicijski Premissel, danes poljski Przemysł pa začetek usihanja avstro-ogrske vojaške premoči na odprtih frontah. Ruske enote so že avgusta 1914 prodirale proti nemški vzhodni Prusiji in v Galicijo, največjo avstro-ogrsko provinco¹³⁸⁴ in 22. marca 1915 jim je podlegel Premissel, izjemno pomembna strateška točka na vzhodni fronti, za katero so potekali srditi boji 133 dni.

Ravno ob koncu korektur je bila odkrita dolga kronikalna *Avstriska Nemška Ruska Vojnina pesem* v 31 kiticah. Žal, vmes en list od 22 do 28 kitice manjka. Ali je bil iztrgan, ali se je izgubil po nesreči. Spredaj je bila podana v izvorni obliki, tu pa je jezikovno urejena pesem neznanega avtorja, ki opisuje hude boje avstro-ogrske vojske z Rusi nekje v Karpatih ali Galiciji in nazadnje podrobno, v smislu reportažnice – še srdit boj za Premišel. Avstrijski poveljnik Hermann Kusmanek je dal uničiti vse, kar je ostalo v mestu, da bi ne koristilo Rusom. Pesem je izjemen dokument, saj je dostopna v rokopisu.

Verzificirano kroniko *Avstrijska Nemška Ruska* je napisal neznani slovenski vojak, udeleženec 133 dni neprekinjenega bojevanja med tedanjo Avstro-Ogrsko in Rusijo na vzhodni fronti. V svoj zvežčič jo je zapisal Franc Dolinar iz Suhega Dola.

¹³⁸⁴ Danes je vzhodna Galicija del po prvi svetovni vojni ustanovljene Poljske.

I
V naj lepšem miru in veselju
je živila Avstrija do zdaj.
Pričenjajo se temni dnevi
Cela Avstrija ve, zakaj.

II
Hudobna Srbija krvave
dolge vojne je želela;
ubila mladega nam carja,
s samokresom je pričela.

III
Ukazi carski so nabiti¹³⁸⁵
In boj na mejah se prične.
Od daleč slišijo se streli,
da človeka groza je.

III
Tedaj podamo se na polje
na vojno v Galicijo,
Kjer Rusi se že pripravljajo
in vozijo municijo.

¹³⁸⁵ Nabiti na oglasnih deskah.

V

Ob mejah ruskih strašno klanje,
 streli ogenj vsepovsod.
 To vam ni na znanje dati,
 kaj trpi slovenski rod.

VI

Rus je prišel do prednje straže.
 Hudo klanje se prične.
 Vzeli smo tudi mi orožje,
 Rus pa bežati začel.

VII

Daleč smo ga pognali,
 Še več moči zdaj on dobi
 Nazaj se zopet on prikrade,
 da našo vojsko bi pobil.

VIII

Že več mesecev pritiska
 in s topovi nas pozdravljajo.
 V nas sili vedno huje
 in pobiti nas hoče.

VIII

Zvesto smo se mi držali,
 lakota pač huda je.
 Vse živali smo poklali,
 krave vole in konje.

X

Huda sila zdaj zavlada,
 Življenja v naših vojski ni,
 Vojaštvo že od glada pada,
 nikjer pomoči ne dobi.

XI

Zbrali svoje smo moči,
 da bi Rusa nazaj pognali,¹³⁸⁶
 Ker se nam ne posreči.

XII

Rus veliko je močnejši,
 Kadar mi se sradeski¹³⁸⁷
 zato veliko nas pobije,
 In nazadnje polovi.

XIII Premišel

Mi pa, kar je nas ostalo,
 vrnemo se v trdnjavo,
 da počakamo odločno,
 kaj nam cesar zapove.

XVIII

Smo povelje zadobili
 od vladarja presvitlega

¹³⁸⁶ Tu najbrž ena vrstica manjka, ker so samo tri in tudi prave smiselne povezave ni med njimi.

¹³⁸⁷ Sradeski? Beseda (mi) ni razumljiva. Smiselno pomeni: Kadar se vržemo ven, jim izpostavimo.

da trdnjavo bi razbili,
naj Rus Premišel zrušen dobi.

XV

Naš poveljnik, čast mu bodi,
Kuzmanek mu je ime,
vse častnike in generale
skupaj on poklical je:

XVI

»Predragi zvesti mi vojaki,
kaj hočemo mi zdaj storiti.
Premišel bodemo razbili
V ujetništvo bo treba iti.«

XVII

Dvaindvajsetega marca,
ko se je zazorilo,
trdnjavo bila vsa v ognju,
Avstrijci v zrak jo spuščajo.

XVIII

Ko ura 8. je odbila
Že z delom mi gotovi smo.
Orodje že vse smo zažgali,
Da Rus ga rabil ne bo.

XVIII

Zadnje strele se še čuje;
ruski stric je prihrumel,
da trdnjavo celo vzame,
ali prepozno je prišel.

XX

Prišel mladi je Kozáček,
vse skupaj stiral je,
priganjal nas je kot žival,
kam, tega nihče ne pove.

XXI

Do Lemberga pot je dolga,
strašne misli in skrbi,
mimo vode, mimo hleba [= pšenice?],
samo bič obeta, deli.

Vmes manjka en list

Pa pridno jih pobijamo.¹³⁸⁸

XXVIII

Tako do zdaj smo mi živeli
Kar Avstrijcev nas je bilo.
Daj nam Bog, da bi dospeli
nazaj v milo Avstrijo.

XXX

O premila domovina,
mili [moj] slovenski kraj.

---

¹³⁸⁸ Najbrž uši in drugo podobno golazen.

Da bi vse skupaj zapustili,
zapustili še kdaj.

XXXI

Da bi zdrav in vesel
Z domačimi narsti [= ? srečal] se.
Tam bi enega Boga peli,
ki nas zopet združil je.

Pesem je od koprnenja po domu zapisal na novo leto 1916 Franc Dolinar, Jurežev Franci iz nekdanje vasi Suhi Dol med Šentjoštom in Gorenjo vasjo. V vojsko je bil vpoklican 28. februarja 1915 in v Ljubljani dodeljen I. kompaniji 17. pešpolka. Z vlakom so jih prek Ptuja in Ogrske peljali na vzhodno bojišče. 19. junija 1915 so ga že zajeli Rusi. S številnimi drugimi so ga z nedoločnega¹³⁸⁹ vojaškega položaja gnali veliko peš in nekaj z vlakom daleč na ozemlje današnje Ukrajine in celo Latvije do premogovnika na neznani lokaciji.

Jurežev Franc se je vrnil iz ujetništva leta 1919.¹³⁹⁰

Jugoslavija je v pesemskem gradivu najprej politični in zgodovinski pojem, geografski pa toliko, kolikor je bilo proti jugu proti koncu prve svetovne vojne usmerjenih vedno več oči.

Ob očitnem propadanju večstoletne vladavine Habsburžanov je bilo v drugi polovici prve svetovne vojne v Avstro-Ogrski med razmišljajočimi Slovenci veliko pričakovanje od zveze s Srbi in Hrvati, iz česar se je oblikovala prva Jugoslavija.

6. *Vid Ambrožič* je bil vojak kar sedem let, saj je bil med tistimi, ki jih je I. svetovna vojna zatekla v uniformi. Imel je srečo, da je ostal živ in tudi, da so se ohranile njegove pesmi. Bil je pravcati kronist dogajanja okrog njega. Skoraj vsaka ne/objavljena pesem je opremljena z datumom, marsikdaj tudi s krajem nastanka in še kakšnim pripisom, ki je koristen za študij njenega nastanka. Njegovo skrbno urejeno pesemsko gradivo daje odlično priložnost za kronološki oris zunanjih okoliščin in notranjega doživljanja konkretnega vojaka vse od začetka prve svetovne vojne do tragičnega konca, tj. razpada države, ki ji je v vojaški suknji služil nepretrganih sedem let. Glede na zastavljeni cilj je snov načelno razvrščena *kronološko po vojnih letih od 1914 do 1918*. Popolnoma vojaško aktualna je pesem *Ponesrečeni izlet / ali kako je D'Annunzio »rajžal« v Ljubljano*. Ambrožič ve, o kom govori, saj je v pesem vpleten motiv Pegaza.

Iz njegovih pesmi spoznamo bivalne okoliščine in ločevanje prehrane vojakov in njihovih nadrejenih, zatekanje k materi Božji, umikanje sovražniku in vsakdanje srečevanje s smrtjo. Preživele vpricho mrtvih obhaja tesnoba, da jih še čaka, kar so oni že prestali, po drugi strani pa sreča in hvaležnost za podarjeno življenje. Ob svežih grobovih se pojavi, v obravnavanem opusu zelo redek! – motiv maščevanja zaradi izdajstva: da je Italija, najprej zaveznica Avstrije, pristopila k antantnim silam. Zahrbtina italijanska poteza je, najprej na soški fronti, potem pa še z zasedbo zelo veliko slovenskega etničnega ozemlja in vsem, kar je sledilo, povzročila največ gorja prav Slovencem, zato je bilo njihovo razočaranje razumljivo in upravičeno.

¹³⁸⁹ Originalnega dnevnika nisem dobila v roke, zato so ti podatki tu pomanjkljivi.

¹³⁹⁰ Tone Košir, *Suhi Dol*, samozaložba, Škofja Loka, 2004, 146–150.

Pri tem je prihajalo tudi do paradoksov, da se na račun italijanske zasedbe Posočja avtor spotika ob Rezijane, ki so prihajali prav v osrčje slovenskega ozemlja kot brusači in popravljavci dežnikov, s čimer so si služili tanek vsakdanji kruh.

Vojaško sv. obhajilo je avtorju seglo do dna, saj se je zanj potrudil s sonetom. Kljub svečanemu dogodku in meditativnemu razpoloženju je njegov kontekst neusmiljeno realističen. Le misel na smrt je blažja? Drugače je kurat izrecno omenjen samo enkrat. To pomeni, da so se obnašali zelo obzirno in so bili vojakom v resnično pomoč.

Da je Ambrožič predvsem kronist, dokazuje pesem *Ob grobu cesarjevem* po smrti dolgoletnega cesarja Franca Jožefa. Vladarju številnih narodov slovenski bojevniki prisegajo, da bodo branili in ohranili njegovo dediščino.

Pod pesmimi so kronološko izmenjaje podpisani številni kraji. Morda je bilo prav upadanje morale vzrok, da so Ambrožiča premestili v zaledje – morda med črnovojnike – saj se odslej pri njegovih pesmih ne pojavlja več kakšno bojišče, le Judenburg in Ljubljana. Dolgoletni vojak Ambrožič si več ne dela utvar. V pesmih ni več nobenega vzhičenja nad zmagami lastne vojske niti izraženege sovraštva nad zahodnimi sosedi, le ena sama obtožba nesmiselne morije in prošnja za konec vojne.

Avtor ne omejuje več sočutja nad trpljenjem samo na svojo stran; hudo mu je za vse – tudi tiste na drugi strani! – in je do visoke politike neprizanesljivo kritičen. Vedno znova žaluje za mladimi slovenskimi fanti, ki jih je po evropskih bojiščih na vzhodu in zahodu in jugu požirala vojna.

Urednik si je v njegove pesmi privoščil kakšen poseg, marsikdaj tudi obziren in za njegovo izboljšanje, včasih tudi v skladu z uredniško politiko ali zato, da bi ne bilo težav z očitno cenzuro. Toda kljub temu se ve vsaj za dve pesmi, da sta bili konfiscirani. V eni gre za motiv lakote. Kruha je povsod primanjkovalo.

Najbolj mogočna Ambrožičeva pesem je *Manom †Dr. Kreka* s podpisom *Vide*.

Leta 1918 Ambrožič ne upesnjuje več bojišč in vojnih pohodov, temveč njihove posledice. *Devetnajsttisoč* (Judenburg, 20. I. 1918) ni le naslov pesmi, temveč številka mrtvih samo v prebrisano slavljenem »cesarjevičevem polku«. Navedena grozljiva številka se nanaša na samo eno slovensko vojaško enoto, kaj pa šele druge in pri drugih narodih ga navdaja z jezo, besom in ogorčenjem.

Vid Ambrožič je vedno veliko in hlastno bral, in kot vojak je prišel v stik z veliko drugimi v enakem položaju. Več ob tej priložnosti ni mogoče reči, kje, kdaj in kako se je navzel svobodoljubnih gesel iz francoske revolucije: svoboda, bratstvo in enakost.

Kronološki način zasledovanja Ambrožičevih pesmi najbolj nazorno prikazuje, kako se je odvijal njegovo notranji proces od vdanega avstrijskega vojaka, preko resignacije do upornika in po Krekovem zgledu pripadnika Jugoslavije. Ves čas pa, čeprav so prvo svetovno vojno sprožili, ni niti enkrat žale besede o Srbih.

7. V poglavju *Vojaki brez orožja* so, poleg nezanesljivih, ki jim oblast orožja sploh ni bila pripravljena dati v roke, predstavljene pesmi štirih kategorij moških (ranjenci, ujetniki, jetniki, uporniki), ki jim je bilo orožje odvzeto naknadno.

8. V razdelku o *pesnjenju na položajih* gre zgolj za ustvarjalno dejstvo kot táko, predmetno kontekstualnost in notranje vzgibe in s tega vidika med posameznimi avtorji

ni nobene hierarhije. Bolj kot motivika, imajo prednost okoliščine, v katerih je nastajala obravnavana vezana beseda. O vsem drugem se dá izvedeti iz pesmi samih. Predvsem iz tistih, ki so nastajale na bojiščih na videz za šalo, v resnici pa iz domotožja in za odganjanje strahu in zaradi preganjanja dolgčasa. *Domoljub* je velikodušno dajal zavetje vsakovrstnim objavam, tudi nedodelanih besedil, z bojišč, saj je bila objava pesmi za vsega hudega deležne vojake kdaj edina tolažba in vez z domovino. Se je pa otreasal sentimentalnih, ceneh rim iz zaledja. Sledijo posamezni avtorji z izjavami o njihovem lastnem ustvarjanju.

Navedeni razdelki so registrirali, kako so zbrana besedila v službi spomina na vojake in njihove domače v stvarnih zemljepisno-zgodovinskih koordinatah prve svetovne vojne, medtem ko se naslednji želijo posvetiti vezani besedi iz tistega časa izrecno z estetskega vidika, pri čemer se razdelku o motiviki odreka, saj se ta pojavlja spotoma.

Prav zato, ker so zbrana besedila nastala večinoma ad hoc, so zanje zelo pomembne zakonitosti *medbesedilnosti*. Njihova tehnika tu ni razčlenjena, le nakazano je, na katere vrste besedne umetnosti so se avtorji naslanjali: na Sveto pismo, cerkvene pesmi, slovstvena folklor, slovensko pesništvo, revolucionarne pesmi.

Bolj temeljito je predstavljen *žanrski sistem*, ki je bil teoretično začrtan na drugem mestu¹³⁹¹ in izhaja iz premisleka o žanrih v izrednih razmerah, h katerim vojna nedvomno sodi najpoprej. Sledi tezi, da žanri ne živijo neodvisno eden od drugega, temveč vzpostavljajo dinamičen sistem. Žanri so razvrščeni po zvrstni dominanti na dramatsko ali epsko ali lirsko in karakterizirani glede na sporočilo, kompozicijo, stil, obnašanje izjavnega subjekta, ki ima v besedilu organizatorsko vlogo, in funkcijo, ki preverja besedilo glede na funkcijo v vsakdanjem življenju.

- *Za reprezentativne žanre s prevlado dramske zvrstnosti* je bistven nagovor v obliki slavljenja, čaščenja, samozavestnega poudarjanja istovetnosti, hvale, kritike. Sem sodijo *budnica, satira, himna, posmrtnica, nagrobnica, pismo*.

- *Publicistični žanri s prevlado epke zvrstnosti* že s svojimi imeni dokazujejo, da so tesno navezani na kontekst, predvidena za takojšnjo uporabo. Postarani delujejo kot članki v zavrženih časopisih: *kronika / humornica, reportažnica, sličica / žanrnica, vložnica*. Edino *balada* je prvovrstna estetska kategorija.

- *Izbrana motivika s prevlado lirске zvrstnosti* z različno intenziteto izraža človekova osebna čustva, intimna občutja duhovna stanja ter etični red in se v vezani besedi neposredno odziva na čas in razmere; na zunanji svet le, če se njegovim duševnim doživetjem prilaga. Površen pogled na te pesmi daje vtis, da so enolične, skrbna razčlenitev je dokazala, da je žanrski sistem razgiban. Res pa je, da osebno osiromašen. Razen ob smrti, tovarišev, v njem skoraj ni osebne izpovedi. Njena tukajšnja motivika je izbrana glede na njeno pogostnost in posebnosti v zbranem pesemskem opusu: *domovina, narava, ljubezen, smrt, vera*.

- Razdelek o *poetiki* se ustavlja ob jeziku, *ubeseditvi in slogovnih sredstvih*. Ta so zelo revna in predvsem redka. Le Vida Ambrožiča so sem in tja izzivala. To niso gosposke temveč večinoma rustikalne pesmi. Za surove življenjske razmere in krute vojne okoliščine

¹³⁹¹ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos*, Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945 / *Borec* 583–589 (tematska številka), Ljubljana 1995, 141–349.

bi bila gosposka poezija v posmeh, manj nagovorljiva. Neuporabna! Neprimerna, nekako tako kot niso salonski čevlji za v hribe.

Nekatera besedilca so sporočilno revna in slovnično okorna, a so nastala v vroči želji, vsaj za hip izstopiti iz krutih frontnih okoliščin v svet lepote in dobrote, bodisi s trpko mislijo na pravkar izgubljenega tovariša ali spominom na domači zvon ali hrepenenjem po domu in ljudi v njem.

V primerjavi s pesnjenjem med drugo svetovno vojno v teh pesmih ni osebnega sovraštva in prostaštva do nasprotnika na drugi strani bojne črte, le strah pred orožjem.

9. Ta monografija kakor že tudi druge poleg tistih, ki se nanašajo na drugo svetovno vojno 1941–1945 z drugih strani, dokazuje, da množično pesnjenje v drugi svetovni vojni nikakor ni izhajalo samo iz t. i. narodnoosvobodilnih in revolucionarnih idej enega in edinega tabora,¹³⁹² temveč gre za sociološko širši in antropološko globlji proces, ki korenini v etnološki zavezanosti slovenskega naroda besedi.

10. Ob tolikšni količini pesmi preseneča, da je v njej kurat dobesedno omenjen samo enkrat, in drugič posredno v pesmi *Vojaško sv. obhajilo* (Vid Ambrožič). Ali to pomeni tolikšno spoštovanje do njih, da je bila kakršna koli omemba te vrste tabu – končno tudi njihovi nadrejeni v vojaškem pogledu niso nikdar omenjeni, ali pa, da so bili popolnoma zlitii s siceršnjo vojsko. Premislek o tem je vreden zaradi pogoste verske motivike ne glede na raven ustvarjalnih zmožnosti v vseh navedenih žanrih v obliki prošenj in klicev k Bogu za skorajšnjo vrnitev domov, rešitev iz boja ali srečno smrt. Temu posvečene kitice nikdar ne delujejo prisiljeno oz. primorano, temveč so se naravno izvile iz avtorja. Marsikdaj so lahko celo boljše kot druge, ker izhajajo iz že utrjene molilne tradicije.

11. Četudi je zbrano gradivo deloma enostransko,¹³⁹³ je v njem zaznati dva vzporedna toka. S smrtjo cesarja Franca Jožefa¹³⁹⁴ se ni končal le morda najdaljši staž kakega vladarja v najbolj neugodnem času. Zato se čutijo podložniki še toliko bolj dolžne braniti njegovo dediščino. Zato prvi, javen, še toliko bolj hvali cesarja in je propagandistično nastrojen, saj do konca verjame v avstrijsko zmago. Drugi je tišji in ne sili v javnost. Že to kaže, da so bile pesmi pod (samo)cenzuro. Podobno kot v drugi svetovni vojni. Razlika med njima je tudi v tem, da tam vedno gre za mlado ljubezen, medtem ko je tu njen motiv redek, če pa že, gre vedno za dekletovo skrb za fantovo življenje ali pa motiv njegove izgube na fronti, veliko pa je zrele zakonske ali družinske ljubezni.

12. Zaradi dolge odsotnosti moških zdoma so se v zakonih in družinah dogajale tragedije,¹³⁹⁵ Kljub jasnim zakonskim določilom se je večkrat zgodilo, da zaradi pomanjkanja dokazov koga dolgo niso mogli proglasiti za mrtvega. In tudi nasprotno: da so ob

¹³⁹² Tezo, da je le narodnoosvobodilno gibanje lahko povzročilo

¹³⁹³ Saj je od literarne zgodovine kanonizirano gradivo vanj vključeno le na robu.

¹³⁹⁴ *Domoljub* XXIX, št. 50, Ljubljana, 14. decembra 1916, 650.

¹³⁹⁵ Vid Ambrožič, Zgodba od Hudoklinovega Janeza ali Preveč božjega blagoslova, *Snopič* 15, 4, Snopič 17, 12. objava: *Mladost* št. 5/6, [19]18.

Moja Potrebuješ, V sencih starega oreha, samozaložba, Lesno Brdo 2003, 110–119. prim. tudi pesmi Antona Seliškarja v tej razpravi.

vseh potrebnih dokazih in skladno z zakonom za mrtvega proglasili koga, ki se je pozneje vendarle vrnil.¹³⁹⁶

13. *Dragotin Kette* (*1876–†1899) je bil kot nabornik sredi služenja odpuščen iz avstrijske vojske in umrl za jetiko v ljubljanski Cukrarni.¹³⁹⁷ Leta 1901–1902 so mu njegovi tovariši ali občudovalci pripravili izjemno lep spominski zbornik *Naše moči* s številnimi ilustracijami.¹³⁹⁸ Medtem ko je iz avstrijske vojske *Prežihov Voranc* (*1893–†1950) prebegnil v Italijo, kjer je bil zaprt do konca vojne,¹³⁹⁹ je *Pavel Golia* (*1887–†1959) prebegnil na rusko stran in postal prostovoljec v ruski vojski.¹⁴⁰⁰ Tako kot je pesem iz župnijske *Ledinske kronike* spodbudila prvo poglavje v pričujoči monografiji, tudi vsaj štirje sledeči avtorji dokazujejo, da je bil vojaški stan mogoče izhodišče, čeprav marsikdaj tudi v sili, za izobrazbo in morebitno slovstveno ustvarjalnost. *Fran Maselj-Podlimbarski* (*1852–†1917) je v vojaški karieri dosegel čin stotnika in služil v raznih krajih tedanje Avstrije, med drugim v Bratislavi, Dunaju, Olomucu, Trident, Tuzla), a so ga kljub upokojitvi leta 1905, najbrž zaradi kritičnega romana *Gospodin Franjo* (1913) leta 1916 konfinirali in je umrl v Pulkau, Avstrija).¹⁴⁰¹ Prav tako je bil poklicni vojak *Rudolf Maister-Vojanov* (*1874–†1934). Ob propadanju avstrijske monarhije ob koncu prve svetovne vojne oktobra in novembra leta 1918 je z bliskovitimi vojaškimi potezami rešil Maribor iz avstrijskih rok in bistveno vplival na ugodnejše začrtanje severne štajerske meje.¹⁴⁰² To bi se zgodilo tudi s koroško mejo, če bi mu ljubljanska oblast to dopustila.¹⁴⁰³ Jožefu Kleklu je priznal zasluge za njegovo prizadevanje, da je bila *Slovenska krajina* s priključitvijo prvi Jugoslaviji pridružena slovenskemu narodnemu telesu.¹⁴⁰⁴

Na podlagi skrivne pogodbo Italije z antantnimi silami je bila njej priključena skoraj tretjina slovenskega etničnega ozemlja in smo s tem za dolgo časa izgubili Primorsko, na plebiscitu leta 1920 pa še Koroško.

14. Poleg številnih slavilnih pesmi je eden od slovenskih vojakov še v kamnu zaznamoval sloves znamenitega tako rekoč slovenskega polka. Pred leti so na enem od zahodnih visokogorskih bojišč *Monte Chiese* našli spominski kamen s slovenskim napisom. V omenjenem polku so bili skoraj samo Slovenci, zato pozdrav Triglavu v slovenščini:

¹³⁹⁶ Lovro Galić, Darja Pirih, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, 401.

¹³⁹⁷ Leksikoni, Slovenska književnost, 187.

¹³⁹⁸ Nuk, Ms 601.

¹³⁹⁹ Leksikoni: Slovenska književnost, 373.

¹⁴⁰⁰ Leksikoni: *Slovenska književnost*, 113.

¹⁴⁰¹ Leksikoni: Slovenska književnost, 284.

¹⁴⁰² Lino Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva* VI, Ljubljana 1969, 155.

¹⁴⁰³ Wikipedija, prebrano 24. 3. 2020.

¹⁴⁰⁴ Prim. njegovo pismo 18. marca 1931 v objavi: Franc Zadavec v spremni besedi: Rudolf Maister-Vojanov, *Izbrane pesmi*, Založba Obzorja, 1988, 78: »'Prva in glavna zasluga za rešitev te zemlje je Vaša, ker ste kljub močnemu dolgoletnemu pritisku madžarske vlade z neumornim nacionalnim in kulturnim delom ohranili svoje ljudstvo slovenstvu. Brez tega Vašega ljubezni polnega domovinskega truda bi bila brez dvoma Slovenska krajina za Jugoslavijo izgubljena. ....«

V sredini skal –vrh gora
polk »Cesarjevič« si plete slavo.
Triglav naš dom – ti vir solza,
za te bori se vstrajno, vdano.

Za njegovo zanesljivo identifikacijo je dodana tudi legitimacija v nemščini

Inf. Rot. Kronprinz. No.17

2. Feldkompagnie.

1916–1917

*K. u. K.*¹⁴⁰⁵

Kar pomeni Cesarski] in Kraljevi pehotni polk Cesarjeviči, številka 17, 2. stotnja, 1916–1917.

15. Od vseh evropskih narodov je prva svetovna vojna demografsko najbolj prizadela Slovence.

Devetnajsttisoč (Judenburg, 20. I. 1918) ni le naslov pesmi, temveč številka mrtvih samo v prebrisano slavljemem »cesarjevičevem polku«: »*Devetnajst tisoč mladih*«. »*Za te so nam povedali »uradno«, / a kaj jih še poginilo je jadno, / ko nihče zanj ne ve, ko samo Bog!*« je zgrožen Vid Ambrožič. Samo leta 1914 je bilo vpoklicanih v vojsko 30.000 moških, domov se jih leta 1918 ni vrnilo okrog 35.000.¹⁴⁰⁶

Tu se znova odpira vprašanje o ogroženosti slovenskega naroda skozi stoletja. Josip Marn je konec 19. stoletja, sklicujoč se na Ludvika Schoenlebna, poudarjal, koliko bojev je že bilo na današnjem slovenskem ozemlju: »*Koliko so se vojskovali Slovenci vže med seboj, potem s sosedi p. Benečani in Bavarci, s Franki, Nemci, Madjari, in vzlasti s Turki! – Če je res, kar se bere, da so samo od l. 1460 do l. 1508 Turki 27-krat bili na Kranjskem in da je poginilo tedaj do 200.000 ljudi, ni čudo, da Slovenci nimamo dokaj starih slovstvenih umotvorov.*«¹⁴⁰⁷ In če pomislimo na krvni davek druge svetovne vojne in njene posledice?¹⁴⁰⁸

16. Zato je zelo na mestu vprašanje o smislu in upravičenosti prve svetovne vojne. Še toliko bolj kočljivo za državljane Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Jugoslavije, ker so se v novi državi znašli pripadniki nekdanj na nasprotnih si straneh. Ta neprijetna resnica je bila velikanska ovira za oblikovanje skupnega spomina na vojno, njene vzroke in posledice.¹⁴⁰⁹ Ta poraz je prilepil Slovincem pečat, češ da vpricho Srbov in vojakov iz drugih južnoslovanskih republik niso dobri vojaki, ker da niti nimajo vojaške tradicije. Iz tu zbranih pesmi ta karakteristika za Slovence ne drži. Je pa res, da so bili to lahko za časa Avstrije, dokler so res lahko verjeli vanjo. V prvi Jugoslaviji jim vojaški vrh prav zaradi avstrijske preteklosti ni zaupal, sami pa se tudi zaradi pretrgane kontinuitete niso prav znašli.

¹⁴⁰⁵ Jože Marolt, Snežni plaz na gori Monte Chiese, *Domači kraji*, zbornik občine Dobrova-Polhov Gradec in okoliških krajev, Turistično društvo Polhov Gradec, Polhov Gradec-Dobrova 2015, 77. Fotografijo hrani Jože Marolt.

¹⁴⁰⁶ Petra Svoljšak, Ob spomeniku Antonu Hafnerju, 44.

¹⁴⁰⁷ Josip Marn, *Jezičnik*, 1888, 68.

¹⁴⁰⁸ Vida Deželak, Posledice vojnega nasilja: smrtne žrtve druge vojne in zaradi nje na Slovenskem. Nasilje vojnih in povojnih dni (Pogledi 8), Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2014, 11–46.

¹⁴⁰⁹ Božidar Jezernik, Every War invents its Heroes, *Traditiones* 47 / 1, 2018, 35–61.

17. V začetku pripravljanja monografije sem vedela, da se bo začela s kmečkimi puntarji, nisem pa vedela, da se bo z njimi tudi končala. Ne eni ne drugi niso bili v vojaški suknji. Naj bo v tem nekaj simbolike!

Po več desetletjih sistematičnega in bolj ali manj priložnostnega zbiranja gradiva je monografija začela nastajati v letu obhajanja stoletnice konca prve svetovne vojne, končuje pa se s trpkimi spomini na fašistični požig *Narodnega doma* 13. julija 1920 v Trstu in krivično rapalsko mejo, ki se je z rapalsko pogodbo z dne 12. novembra istega leta za dve desetletji kruto zajedla v notranjost slovenskega etničnega ozemlja, ter usodni koroški plebiscit leta 10. oktobra 1920.

*
**

Na koncu se iskreno in toplo zahvaljujem slavistki Zdenki Primožič za velikodušno pomoč pri zbiranju in prepisovanju gradiva, Miri Sedmak v Biblioteki SAZU za vsakovrstno pomoč pri zbiranju literature, Janku Petkovšku iz Rovt za rokopisno pesniško zbirko vojaškega nabornika Jerneja Petkovška iz Bevk na Barju, Metki Kert Trček iz Mojstrane za zaprosene podatke, Tonetu Koširju in Mileni Igljučar za posredovani rokopis pesmi, Francu Justu za zaprosene vire, Marku Štepcu iz Muzeja za novejšo zgodovino za razlago starih vojaških izrazov in fotografijo za naslovnico, Francu Križnarju za glasbena pojasnila, Juriju Fikfaku na ISN, ZRC SAZU za uredniško branje besedila, fotografu Marku Zaplatilu iz Fotografskega laboratorija pri ZRC SAZU, Francu Gabrovšku, Alojziju P. Florjančiču, Jožici Kacin, Andreju in Ani Stražar za fotografije, Branetu Vidmarju za prelom in oblikovanje knjige in glavnemu uredniku Alešu Pogačniku za dobrohotno spremljanje pri njenem nastajanju.

VIRI IN LITERATURA

USTNI VIRI IN ZADEVNA KORESPONDENCA

Gordan Ambrožič, Kamnik (ob večkratnih srečanjih in telefonskih pogovorih).

Frančiška Blažič (Peterlin), *1904, stara 86 let (Mira Gregl Hrstič, 17. 12. 2000).

Katica Cukjati, Argentina (Opčine, Italija), 28. 8. 2015.

Jože Koren, Vipava (Božo Premrl, 16. 2. 2000 in pismo Jožeta Korena, iz Vipave avtorici te razprave: na poštнем žigu datum 15. 5. 2000).

Marjanca Laharnar, Šentviška gora (Marija Rutar), Tolminska muzejska zbirka.

Jože Lazar (terenski obisk z Mojco Ravnik), Podpeč, Slovenska Istra, 9. 6. 1987.

Justina Miklejš /Mikelj (Viktor Levovnik, Zelovec, 9. 6. 1994).

Janko Petkovšek, Rovte (ob večkratnih srečanjih in telefonskih pogovorih).

Marjeta Seršen - Koren, Ljubljana (Zdenka Primožič, med letoma 1992 in 2000).

Zvonka Zupanič Slavec (Pogovor na radiu ob pandemiji korona-virusa *Ognjišče*, 13. 3. 2020).

ARHIVI

Rokopisni oddelek NUK, Ljubljana.

Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, vodja projekta prof. dr. Boris Paternu Filozofska fakulteta, Ljubljana.

Osebni arhiv Marije Stanonik.

ROKOPISI

- [12. snopič:] *Nove poezije*. Zložil Vid Ambrožič. Celovec 1914; Škrjanče 1916; Judenburg 1917.
  - [13. snopič:] *Vojna divja. Pesmi*. Zložil Vid Ambrožič. 1915/1916.
  - [14. snopič:] *Ko grme topovi*. Pesmi. Spisal Vid Ambrožič. Na tirolski fronti maja 1916.
  - [15. snopič:] *Glasovi žalostnih in trpečnih*. Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. 1917.
  - [16. snopič:] *Železni časi*, Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg – Ljubljana. 1917.
  - [17. snopič:] Vide. *Jeremijade*, Pesmi četrtega vojnega leta. 1917 Moto: Ljubljana – Judenburg.
  - [18. snopič:] *Inter arma*. Pesmi 4. vojnega leta. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg 1918.
  - [19. snopič:] *Pod mračnim nebom*. Pesmi. Zložil Vid Ambrožič. Judenburg, Bruck a. Mur, Trbovlje, Sterntal. 1918.
- Janez Jelenec, župnik, Zgodovinske črtice ledinske župnije [*Ledinska kronika*], zdaj hrani župnijski urad Spodnja Idrija. Ledine 2009.

- [Jernej] Petkovsek, *15 kom.* (Kje je izvirnik, ni znano. Fotokopijo hrani Janko Petkovšek, Rovte). Razno rokopisno gradivo hrani tudi avtorica te razprave.
- Klemen Lužar, *Zgodovina celjskega c. in kr. pešpolka št. 87 (1883–1919)*, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2010.
- Irma Godec, *Razkroj tradicionalne kulture, stopnja njene ohranjenosti in uvajanje novosti v vasi Korenitka*, občina Trebnje od zadnjih dveh desetletij preteklega stoletja naprej, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo, 15. 3. 1982, (1)–3, tipkopis.

ZADEVNE ZBIRKE

- Dr. Rudolf von Andrejka, *Slovenische Kriegs- und Soldaten-lieder*, aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen, Verlag der Katoliška bukvarna, Laibach 1916.
- Joža Lovrenčič (ur.), *Brstje iz vrta slovenskega pesništva*, Družba sv. Mohorja, Celovec 1918.
- France Marolt (ur.), *Slovenske vojaške narodne pesmi / Slovenische Soldatenlieder aus dem Volke*, Laibach 1916.
- Janez Povše (Izbor in spremna beseda), *Oblaki so rudeči*, ljudske in umetne iz prve svetovne vojne, ZTT, Trst 1988.
- Vili Prinčič (ur.), *Neme priče vojnih grozot 1915–1918*, Mladika, Trst 2018.
- Marjeta Žebovec (ur.), *V vojni pokrajini*. Zbirka poezije na temo prve svetovne vojne: prva svetovna vojna v slovenskem leposlovju, Samozaložba, Smlednik, 2014.

OBJAVE

- Za zbrano gradivo iz te rubrike je zaslužna Zdenka Primožič.
- Bogoljub*, 1914–1918.
- Domoljub*, 1914–1918.
- Mentor*, 1914–1918.
- Novine*, 1915–1918.
- Slovenski gospodar*, 1914–1918.
- Štajerc*, 1914–1918.
- Tedenske slike*, 1914–1918.
- Vzbudi se Sloven!* 1915–1916.

SLOVSTVENA FOLKLORA

- Vlasta Terezija Komac, *Čez Boko gre čeka*, Branko, Nova Gorica, 1995.
- Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi I*, Slovenska matica, Ljubljana 1970.
- Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Založba Obzorja, Maribor 1975.
- Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi IV*, Slovenska matica, Ljubljana 1908–1923.
- Martina Piko, *Iz semena bo pa lipa zrasla* (Zbirka Glasovi, 14. knjiga), Kmečki glas, Ljubljana 1996.

LITERATURA

- Anton Aškerc, Vojakova pesem, *Zbrano delo* 6, DZS, Ljubljana 1991.
- P. Bohinjec, Črtice o rokovnjačih, *Domoljub* XXXI, št. 36, Ljubljana, 5. septembra 1918.
- Ivan Cankar, Nedelja, *Izbrano delo* VII, (Naša beseda), Mladinska knjiga, Ljubljana 1968.
- Janez Cigler, *Sreča v nesreči*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1974.
- Andrej Čebokli, pesnik in pisatelj iz Kreda (1893–1923)*, zbrala in uredila Rozina Švent, Goriška Mohorjeva, Gorica 1999.
- Cvetko Golar, *Iz spominov in srečanj*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1963.
- Alojz Gradnik, Pesem dekleta, Pesem vdove, *Ljubljanski zvon* 37, št 3, marec 1917.
- Simon Gregorčič, Ujetega ptiča tožba, *Poezije* (Kondor), Mladinska knjiga, Ljubljana 1964.
- Jeja Jamar-Legat, 1914, *Loški razgledi* 46, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1999.
- Josip Jurčič, Janko Kersnik *Rokovnjači*, historičen roman, Ljubljana 1882.
- Milan Kuret, *Jeklena maska*, Samozaložba, Kamnik 1918.
- Rudolf Maister-Vojanov, *Izbrane pesmi*, Založba Obzorja, 1988.
- Boris Miran [= Josip Stritar], *Strunam*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1922.
- Pavla Medvešček, *Kamnite misli*, Goriška knjižnica Franceta Bevka, Nova Gorica 1988.
- France Prešeren, *Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Mladinska knjiga, Ljubljana 1962.
- Prežihov Voranc, *Doberdob*, (Izbrano delo), Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.
- Anton Seliškar, 1915–1918, *Oproščenje*, samozaložba, Maribor 1923.
- Josip Stritar, *Zbrano delo*, I, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1953.
- Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga*, Matica Slovenska v Ljubljani, 1870.
- Kozma Ahačič, *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega* (Slovanska knjižnica 9), Ljubljana 2006.
- Marjeta Žebovec, *Janez Jalen*, Pisatelj in duhovnik za vse Slovence, samozaložba, Smlednik 2002.
- Oton Župančič, *V zarje Vidove*. 1920.
- Oton Župančič, *Zbrano delo* II, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1957.
- Vojaške pesmi, Župančič, *Zbrano delo* IV, Ljubljana 1967.

DNEVNIKI

- Ivo Bric, *Vojaški dnevnik 1915–1919, ob 75. obletnici smrti*. Zbrala, uredila in spremno študijo napisala Peter Černic in Renato Podbersič ml. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2018.
- Janko Hacin, *Vsi ti mladi fantje*, Slovenska matica, Ljubljana 2002.
- Eva Holz, Dnevnik Cirila Prestorja iz 1. svetovne vojne, *Kronika*, časopis za slovensko krajevno zgodovino 34, (1986), 72–88.
- Karel Jagodič, *Med življenjem in smrtjo*, Iz dnevnikov in pisem iz I. svetovne vojne. Za tisk pripravil in opombe prispeval Janko Moder, *Borec* XL, avgust-september 1988, 695–711.
- Karel Jurca, *Vojni dnevnik desetnika*, Prepisal Leopold Jurca na Opčinah pri Trstu leta 1921, Mladika 2008.

- Marija Jurić Pahor, *Memorija vojne*, Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov, Mohorjeva Celovec 2019.
- Tone Košir, *Dnevnik Jureževega Franca*, *Suhi Dol in Suhodovci*, samozaložba, Škofja Loka, 2004, 146–150.
- Franjo Malgaj, *Vojni spomini 1914–1919*, Založba Pro-andy, Maribor 2009.
- Fran Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*, Slovenska matica, Ljubljana 2000.
- Albin Mlakar, *Dnevnik 1914–1918*, Turistična agencija K.C.K., Kobarid 1995.
- Boštjan Olip, *Dnevnik 1914–1918*, *Zbornik Mestnega muzeja Radovljica I/2018*, Radovljica 2018.
- Matija Petkovšek, *Doživljaji iz svetovne vojne*. Dnevnik vojaka 97. tržaškega pehotnega polka (1914–1918), samozaložba R. Brus, Hotedršica 2018.
- Jakob Prešeren, *Vojak 1915–1918*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2014.
- Franc Reberšek, *Pisma slovenskega vojaka iz I. svetovne vojne*, *Borec* XL, avgust-september 1988, 767–814.
- Alojzij Res, *Ob Soči*. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika (zbirka Sledi), Branko, Karantanija, Nova Gorica 1993, Ljubljana 2004.
- Franc Rueh, *Moj dnevnik 1915–1918*, Slovenska matica, Ljubljana 1999, 130.
- Rudolf-Rudi Šimac, *Kako se je začelo na Soči*, Brginske in druge pripovedi o prvi svetovni vojni, Grafika Soča, Nova Gorica 2002.
- Leopold Vadnjal, Stanko Janež, *Zapiski vojaka 1914–1921*, *Borec* 41, št. 12, Ljubljana 1989.
- Franc Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, Slovenska matica 1998.
- Jože Žagar, *Kalanušar*, *Spominski zapisnik avstrijskega ujetnika v Rosiji*, v spomin na veliko svetovno vojsko od leta 1915 do 1918. Stara Loka, 1. novembra 2018.

PUBLICISTIKA

- Jože Baraga, Arkadij Videmšek /Znani Konjičani in okoličani/, *Novice*, št. 414, Slovenske Konjice, 22. aprila 1999.
- Ambrož Kodelja, Orumenel spomin, *Novi glas* 24, 14. marec 2019.
- Vladimir Knaflič, Fran Valenčič in drugi, *Ljubljanski zvon* 35, 1916.
- Matevž Oman, Strašani v 1. svetovni vojni. *Sitar*, glasilo Krajevne skupnosti Stražišče, letnik ni naveden, št. 123, Stražišče, 15. julija 2014.
- Matevž Oman, Padli župljani v 1. svetovni vojni napisani na spomeniku. *Sitar*, glasilo krajevne skupnosti Stražišče, 27. novembra 2015, št. 131.
- O, Cerkveno in domače petje, *Učiteljski tovarš* 4 (1864).
- Andrej Praznik, Radecki je en prav' gospod, *Družina* 65, Vsi sveti, 2016, št. 44–45.
- Jože Pirjevec, Bosanska tragedija, *Primorski dnevnik*, 12. 4. 2012.
- Alojz Rebula, *Dnevnik 1971*, *Celovski zvon* XV, št 55, junij 1997.
- Marija Stanonik, Anonimno pesništvo iz narodnoosvobodilne borbe v Selški in Poljanski dolini, *Loški razgledi* XXII, Škofja Loka 1975.
- France Stele, Stari oče avstroogrski vojak / Spomini, *Aplenca*, Glasilo občine Komenda, leto 23, številka 7, 25. julija 2014.

- Janez Strah, Gruda domače, slovenske zemlje, Pisana njiva, *Kmečki glas*, 28. 6. 1978.
- Petra Svoljšak, Ob spomeniku Antonu Hafnerju, *Loški razgledi* 53, Škofja Loka 2006.
- Marko Tavčar, Pismo avtorju pesmi Oj, Doberdob / G. Fran Bonač, nekdanji rojanski kaplan, *Novi glas*, 3. novembra 2016.
- Violeta Vatovec Einspieler, Celjski 87. pehotni polk se je proslavil pred stoletjem, *Večer*, 7. oktober 2017, posnetek (Zdenka Primožič 8. 8. 2018) s spletne strani: <https://www.vecer.com/celjski-87-pehotni-polk-se-je-proslavil-pred-stoletjem-6323656>.
- Jure Volčjak, Šenčurski dogodki, *Gorenjska 1900–2000*, Gorenjski glas, Kranj 1999.
- , Štiriperesna, Faksimile pesmi Jožeta Cvelbarja: Dolenjska, *Kulturni obzornik, Slovenec XXI*, št. 154 (154), 10. julija 1943.

SLOVARJI, LEKSIKONI, SLOVARJI, SINTETIČNA DELA ETC.

- Enciklopedija Slovenije* 3, Mladinska knjiga, Ljubljana 1989.
- Enciklopedija Slovenije* 10, Mladinska knjiga, Ljubljana 1996.
- Leksikoni Cankarjeve založbe: *Svetovna književnost*, Ljubljana, 1984.
- Leksikoni Cankarjeve založbe: Slovenska književnost*, Ljubljana 1996.
- Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Borec, Ljubljana 1976, 243.
- Osebnosti I–II *Veliki slovenski biografski leksikon*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008.
- Luc Menaše, *Svetovni biografski leksikon*, Mihelač, Ljubljana 1994.
- Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*,³ Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2016.
- Primorski slovenski biografski leksikon*, 2. snopič: Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1975.
- Primorski slovenski biografski leksikon*, 9. snopič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1983.
- Primorski slovenski biografski leksikon*, 11. snopič, goriška Mohorjeva družba, Gorica 1985.
- Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič, goriška Mohorjeva družba, Gorica 1992.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika A–H*, SAZU, Ljubljana 1970.
- Svetovna zgodovina*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1981.
- Zgodovina Slovencev*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979.
- Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, Nova revija, Ljubljana 1995.
- Vstaniite sužnji*, zbirka revolucionarnih pesmi narodov sveta, Založba Borec, Ljubljana 1975.
- Wikipedija*, prosta enciklopedija.

LITERARJENJE

- Julijana Kavčič, *Mati mučencev*, Spomini Snopkove mame iz Šentjošta, Ljubljana, 1992.
- Vid Ambrožič, *Vino mladosti se je povrelo*, Ljubljana 1990;
- , *Pravljice za odrasle*, Ljubljana 1991;
- , *Žandar med knjigami in cvetjem*, Kamnik 1998;
- , *Rože med trnjem*, Kamnik 2001;
- , *Glas vpijočega v puščavi, 1945–1959*, Kamnik, 2002. Vse je založil in izdal njegov posinovljenec Gordan Ambrožič.

- Jože Urbanija – Limbarski, *Ti bodi moj vodnik*, Kulturno izobraževalno društvo Limbar, Moravče 1999.
- , Alojzij Žibert, *Pod Marijinim varstvom*, Spomini Slovencev – nemškega vojaka na drugo svetovno vojno v letih 1941–1945, Gorenjski glas, Kranj, 1991.

STROKOVNA LITERATURA

- Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Zagreb 1998, 169–206.
- Željko Cimprič, Uvodna pojasnila, 28. julij [1916], *Albin Mlakar, Dnevnik 1914–1918*, 8.
- Gregor Čremošnik, Naša vojaška narodna pesem, *Glasnik Mohorjeve družbe XX* (1939), 346–349.
- Lovro Galić, Darja Pirih, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, Tolminski muzej, Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«, Kobarid 2007.
- Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Ljubljana 1895.
- Alfonz Gspan, Razsvetljenje, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Slovenska matica, Ljubljana 1956.
- Alfonz Gspan, *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja* I. Pregledal in dopolnil Anton Slodnjak, Slovenska matica, Ljubljana 1978.
- Jerneja Ferlež, Franc Hrvatič, *Usode prve svetovne vojne*, Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, Ljubljana 2015.
- Jožef Jakopič (ur.), *Zbornik Šentviške planote*, Župnija Ponikve, Branko, Nova Gorica 1998.
- Marko Jesenšek (Zora 129), *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*, Univerzitetna založba Univerza v Mariboru, 2018, 157–158.
- Božidar Jezernik, Every War invents its Heroes, *Traditiones* 47 / 1, 2018, 35–61.
- Franci Just, *Med verzuško in pesmijo*: Poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja, Murska Sobota
- Marko Juvan, *Vezi besedila. Študije o slovenski književnosti in medbesedilnosti*, Literarno-umetniško društvo Literatura, Ljubljana 2000.
- Pavel Karlin, (Uvod), *Zbašnik, Francé, Pesmi*, Tiskovna zadruga, Ljubljana 1922.
- France Kidrič, Marko Pohlin, *Izbrani spisi* 2, SAZU, Ljubljana 1978.
- Jože Koruza, *Valentin Vodnik, Izbrano delo* (Kondor 116), Mladinska knjiga, Ljubljana 1970.
- Jože Koruza, Vprašanje slovenskih puntarskih pesmi, *Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1974.
- Jože Koruza, Značaj pesniškega zbornika *Pisanice od lepeh umetnost*, Založba Obzorja, Maribor 1993.
- Janko Kos, *Sociologija slovenske literature*, Slovenska matica, Ljubljana 2016.
- Vasja Klavora, *Plavi križ*, Mladinska knjiga, Lipa, Ljubljana, Koper 1993.
- Lino Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva* VI, Ljubljana 1969.
- Lino Legiša, *Pisanice 1779–1782*, SAZU, Ljubljana 1977.
- Juraj Martinovič, *Poezija Dragotina Ketteja*, Slovenska matica, Ljubljana 1976.
- Boris Merhar, Opombe, *Ivan Cankar, Izbrano delo* VIII, Cankarjeva založba, Ljubljana 1955.
- Vilko Novak, *Življenje in delo Avgusta Pavla, Razprave II. razreda* VII, Ljubljana 1970.

- Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika* (Mednarodna knjižna zbirka Zora 74), Filozofska fakulteta, Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti 2010.
- Tita Ovsenar, Meksikajnarji, *Kronika* 41, 1993, št. 2, 14–17.
- Boris Paternu, Od kmečke puntarske do partizanske pesmi, *Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1974, 31–46.
- Luka Pintar, Iz pozabljenih rokopisov, *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*, Matica Slovenska, Ljubljana, 1902.
- Darja Pirih, Komentar in opombe k pesmi, *Zbornik Šentviške planote*, Branko, Nova Gorica, Župnija, Ponikve 1998, 115 sl.
- Martin Prašnički, *Vojni luzerji 1914–1918*, Spominsko-dokumentarna zgodba o slovenskih vojakih 87. pešpolka – IR.87 Druga popravljena in dopolnjena izdaja, Samozaložba, Zgornja Polskava 2014. Elektronska knjiga, 2.
- Ivan Prijatelj (ur.), *Stritarjeva antologija*, Izdala in založila »Tiskovna zadruga«, Ljubljana 1919.
- Ivan Prijatelj, Josip Stritar, *Izbrani eseji in razprave*, Slovenska matica, Ljubljana 1952.
- Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18. stoletje*, I. del, Viharnik, Ljubljana 2013.
- Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 16. stoletje*, I. del, Od Barbov do Zetscherkerjev Viharnik, Ljubljana 2016.
- P. pl. Radics, Slovenske bramborske pesmi, Zbornik Matice Slovenske*, Ljubljana 1906.
- Mariano Rugále, Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti*, 1. del / Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem, Viharnik, Ljubljana 2010.
- Mariano Rugále, Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti 2. del*, Po sledih mlajših plemiških rodbin na Slovenskem, Viharnik, Ljubljana 2012.
- Anton Slodnjak, Romantika in realizem I, Lino Legiša (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva II*, Slovenska matica, Ljubljana 1959, 218.
- Anton Slodnjak, komentar, *France Prešeren, Pesnitve in pisma* (Kondor 25 in 35), Ljubljana 1962.
- Marija Stanonik, "Pozdravljeno trpljenje...."(Poezija konteksta I) / *Borec* 5-6-7, Ljubljana 1993.
- Inverzija Matjaževega mita, »Na tleh leže slovenstva stebri stari« (Poezija konteksta II) / *Borec* 8-9-10, 1993, 52–55.
- *Iz kaosa kozmos / Borec XLVII*, tematski letnik, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, Ljubljana 1995.
- , *Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami* (Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945), Celje 1999.
- *Most / Antologija pesmi iz druge svetovne vojne, ne glede na to, na kateri strani so se znašli njihovi avtorji*, Novo mesto 2000.
- *Teoretični oris slovstvene folklore*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001.
- *Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.
- *Slovenska pesem v tujem škornju od doma do puščavskega peska* (Slovensko odporniško pesnjenje pod italijanskim fašizmom (1920–1943) in v Severni Afriki (1943–1945), Trst, 2014.

- , *Tih spomin vsem žrtvam boja / Diferenciacija in interference v slovenskem pesnjenju med drugo svetovno vojno 1941–1945*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2016.
  - , 'Ko bi moja mamca vedeli, kak' se meni zdaj godi,' *Človekove pravice in temeljne svoboščine: za vse čase!* : zbornik prispevkov z znanstvenega posveta [v Škofji Loki, 7. in 8. decembra 2016], Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2017.
  - , Janez Evangelist Krek v slovenski literaturi in literarni vedi, *Janez Evangelist Krek – sto let pozneje (1917–2017)*, Znanstvena knjižnica, Teološka fakulteta, Ljubljana 2018.
- Petra Svoljšak, *Prvi med junaki je naš kranjski Janez*, Mladika, Ljubljana 1997.
- Oto Luthar, *O žalosti niti besede*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2000.
- Judita Šega & al., *V zaledju soške fronte*, Pokrajinski arhiv Koper & al., Ljubljana 2015.
- Stanislav Škrabec, *Le colonie Slave d'Italia di Bruno Guyon (Memoria dedicata A S. Maestra Elena – Regina d'Italia). Sull' elemento Slavo nella Toponomastica della Venezia Giulia di Bruno Guyon, Cvetje z vertov sv. Frančiška (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), XXIV. tečaj, 5. zvezek, V Gorici, 1907.*
- Karel Štrekelj, *Pripomnja, Slovenske narodne pesmi IV*, Slovenska matica, Ljubljana 1908–1923.
- Franc Štefe, *Revolucionarna dejavnost v Šenčurju in okolici med obema vojnama*, *Borec* 42, št. 7–8, 1989.
- Prinčič, Vili, *Pregnani*, Založba Devin, Trst 1996.
- Marko Štepec & al., *Take vojne si nismo predstavljali*, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2014.
- Silva Trdina, *Besedna umetnost II*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965.
- Valentin Vodnik, *Predgovor, Pesmi za brambovce*, [Laibach] 1809.
- Ivan Vogrič, *Stoletje pred prvo svetovno vojno – res čas miru?* Slovenska matica, Ljubljana 2015.
- Franc Zadavec, Helga Glušič, Matjaž Kmecl, Aleksander Skaza, Franc Zadavec, *Lirika, epika, dramatika*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1971.
- Zbornik Šentviške planote*, Branko, Župnija Ponikve, Nova Gorica, Ponikve, 1998.
- Stanislav Zver, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla, st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941-1945)*, Ognjišče, Slomškova založba, Maribor 2019.

FIVE CENTURIES AND FIVE YEARS OF WRITING POETRY IN A MILITARY UNIFORM AND AGAINST IT (1515–1918)

CHAPTER 1

The discussion here of five centuries (1515–1914) of Slovene poetry writing in a military uniform and against it almost corresponds to the period of rule of the German line of the Habsburg dynasty in Austrian lands (1526–1918), and thus also on Slovene soil.

1. The first known lay record in the Slovene language, a *fragment*: "only together only together the common obeys", of a poem from the 1515 Slovene peasant rebellion, testifies that the Slovenes' forebears were not such whiners as Slovenes have portrayed themselves because of unfavourable military results, for which they were not themselves to blame.

Austrian historiography mentions the peasant revolt of 1515 in Carinthia and Styria. The peasants were not overthrown by the feudal social order but because of the indifference of the authorities to them, together with the annual Turkish incursions from 1529 onwards.

2. In 1473, 1474, 1475 and 1476 in succession, the Turks invaded Carinthia, Carniola and Lower Styria, and a fresh incursion in 1478 enraged the Carinthian peasants who were burdened with all kinds of taxes while simultaneously experiencing the powerlessness of the emperor and nobility in defence against the frequent Turkish invasions. They wanted to take power into their own hands. In the event of the sudden Turkish attack, the peasant army that had gathered at Podkloštar fled and the Turks destroyed its remains at Kokovo. They accomplished the task that had been performed by the authority's military in virtually all previous peasant rebellions: terrorising the population with retaliatory measures. According to one variant, the leader of this resistance was called *Matjaž*. He is thus supposed to be the King Matjaž who sleeps in a cave under Peca in folklore narratives and will one day save an unhappy people from their bonds. Slovene historiography rejects this interpretation and links it to the Hungarian king Matthias Corvinus (1458–1490) who, during the 10-year war with Frederick III, occupied much of Slovenian territory and became popular with its population for his successful defence against the Turks and the tolerable conditions under his crown. Texts about him began to spread shortly after Corvinus' death. However, there may have been confusion over the two identical names. It cannot be said of any of the Matjaž poems that it was Matjaž in them from the very beginning. *Poems about battles with the Turks* from the late 15th to the end of the 18th century specifically celebrate King Matjaž, who supplanted heroes of different names. The first to report on them was a notary from Cividale del Friuli/Čedad, the Friulian local historian M. A. Nicoletti († 1596), who noted that "Tolmin people sing legends about Christ and saints, songs about Matjaž, a Hungarian king and other famous persons of their nation."

3. Janez Damascen Dev's so far completely overlooked poems *with military motifs in Pisanic in 1879 1780* are certainly the peak of known military poems from the 16th to the 19th centuries. In them, whether or not he was obliged to do so, he honours the absolutist ruler Joseph II as a soldier. Above all, though he takes unashamed pleasure in military exercises in Ljubljana, as if he were present at them. Military service could not have been foreign to Damascen Dev, although he was a monk. In both callings, discipline, order, is the first priority.

4. By the end of the 18th century, the French were already threatening Austria and poetry at that time was harnessed to the needs of war. While Vodnik's 1809 *Pesmi za Brambovce/Poems for volunteer members of the Austrian army for defence against the French*, are mentioned here and there by H. J. von Collin, the Styrian translation of *Nasledovanje nemških Pesmi sa obvarnike slavenske ... katire je vkupipifo Fr. Zwetko*, also from 1809, as if to counterbalance Carniolan patriotic efforts, has remained in the shadow.

The heritage of J. N. Primic contains two of his own poems about these volunteers, which in terms of quality far surpass all other such texts in Slovene of the time.

The reason for this chapter, which raises for consideration the continuity of military poems to this day, is the discovery of a poem against the French in the so-called *Ledine Chronicles*. They were written at the end of the 19th century by Janez Jelenec, pastor of Ledine nad Žirni.

5. The section on *Slovene military songs, i.e., sung, folk /national/folklore songs in the Austrian army* could also be put somewhere else, perhaps at the very beginning but, since they are not yet very polished, Karel Štrekelj doubted whether they really belong to the corpus of "*Slovene national songs*" and the focus of their 19th century motifs is on the fighting of the Austrian army on several Italian battlefields, on the one hand, and with the Prussians on the other.

The young Emperor Franz Joseph II came to the throne at the end of 1848 as an advocate of the counter-revolution and received mocking verses on his own account. After the fighting with Bismarck, such verses circulated through Vienna in 1866, e.g., "*Freiwillige ohne Knöpfe, Minister ohne Köpfe, one Kaisers ohne Hirn to müssen wir verlieren*" /"*Volunteers without buttons, ministers without heads, a mindless emperor, no wonder we're losing.*"

6. The three sections on Venetian poems, the first expressing enthusiasm for Italy and the second ever greater disappointment with it, one about "sudati meksikajnarji", i.e., Slovene soldiers in Mexico, and then the Austrian annexation of Bosnia in 1878, primarily attempt to show that there are no bounds to the treatment here. Its weight depends solely on the material available. Despite its mere symbolic presentation, it is extremely important for demonstrating the continuity until the outbreak of World War I.

CHAPTER 2

1. The *manuscript collection of poems by army recruit Jernej Petkovšek* in Klagenfurt barracks describes the entire path of recruitment, from confirmation as a soldier to arriving at Klagenfurt barracks and the first difficulties in adapting to military order and discipline,

food, clothing, equipment, punishment, a kind of custom in anticipation of leave after 100 days and taking revenge on those who have treated them badly.

He is the link between the diachronic chapter on military matters in poems from the last 500 years to a synchronously designed chapter embracing only five years of bloody military service in World War I.

2. According to records to date, around 70 poems signed with their name and surname in the collected material and an unknown number of anonymous authors. The following army units were assigned to Slovene lands:

the 3rd Army Corps, which consisted of a number of infantry, artillery and cavalry units: 17th Infantry Regiment, 7th Fighter Battalion, 7th Artillery Battalion, 27th Home Defence Infantry Regiment (Ljubljana), 97th Infantry Regiment (Trst), 87th Infantry regiment (Celje), 47th Infantry Regiment and the 5th Dragoon Regiment (Maribor). They were often considered Slovene because they consisted mainly of Slovene recruits. Slovene was also their regimental language although, of course, German was the official and command language in the Austrian army. The use of various regimental languages was a special feature of the Austrian army.

Only at the front though! No longer even in the cemetery. The undervaluing of Slovene is very clearly seen in a photograph of a cemetery: *Heldenfriedhof des niederösterreichischen Infanteeregements Nr 49 am Vrsič (Isonzofront)*. Captions for the photo motif follow: 1. German, 2. Hungarian, 3. Serbo-Croatian, 4. Czech, 5. Slovak (?), 6. Polish, 7. Dutch?, 8. French, 9. English. Why not Slovene, the language of the place where the cemetery is located?

3. Overall, judging by citations, over 900 texts have been collected and most of them have been taken into account in the discussion here. The author is aware that not all resources are exhausted, but she believes that the material in question is a reliable chronotope of the First World War.

4. The *geographic horizon* of Slovene men and boys involuntarily expanded greatly during the First World War. The military topography begins with *Serbia*, because old Austria declared war on it first. It also includes *Romania* and *Albania*. Most Slovene troops, though, were first deployed to the Austrian Eastern Front, to *Galicja*, which is now partly in Poland, partly in Ukraine. From there, in the knowledge that this was their homeland, they were transported by train to Trieste and then assigned to battle positions on the Isonzo/Soča Front. When Italy declared war on Austria on 23/24 May 1915, a new front began to emerge on its western border, which had a predominantly Slovene population. Due to the extremely challenging living conditions in the mountains, it became known as the Tyrolean Front, though of course there were others and some men found themselves at sea. The famous Slovenian poem *Oj Doberdob/Oh Doberdob* became a symbol of the Slovene tragedy in the First World War

The civilian population had to withdraw from the area of the front, and they became refugees.

In poetic material, *Yugoslavia* is first a political and historical notion, and geographical insofar as more and more eyes were directed to the south towards the end of the First World

War. With the clear demise of the centuries-old Habsburg rule in Austro-Hungary in the second half of the First World War, there was great expectation among thinking Slovenes about union with the Serbs and Croats, from which was formed the first Yugoslavia.

5. *Vid Ambrožič* was a true chronicler of the events around him. Almost every unpublished poem is given a date, very often the place of origin and some other annotation that is useful for studying its origin. His carefully arranged poetic material provides an excellent opportunity for a chronological outline of the external circumstances and inner experience of a particular soldier from the beginning of World War I to its tragic end, i.e., the collapse of the state, which he had served continuously in military uniform for seven years. With fresh graves, the motif - very rare in the opus in question! - of revenge for betrayal appeared: that Italy, at first an ally of Austria, had joined the Entente forces. The treacherous Italian move, first on the Isonzo/Soča Front, and then with the occupation of a great deal of Slovene ethnic territory and everything that followed, caused the Slovenes the greatest misery, so their disappointment was understandable and justified.

The editor allowed himself some interventions in his poems, many of them also extensive and for their improvement, sometimes in accordance with editorial policy or in order to avoid problems with obvious censorship.

The chronological method followed by *Ambrožič's* poems very clearly illustrates how his internal process unfolded; from being a devoted Austrian soldier, through resignation, to being a rebel and, following *Krek's* example, a member of Yugoslavia.

6. The section on poetry writing in battle positions deals only with the facts of creation as such, the context of the subject and intrinsic impulses and, in this respect, there is no hierarchy among the authors. More than motif, the circumstances in which the poetry in question was created take precedence. Everything else can be discovered from the poems themselves; mainly from those which were created on the battlefields apparently in jest but in reality out of homesickness and to dispel fear and drive away boredom. *Domoljub* generously included all sorts of publications from the battlefields, including incomplete texts, since this service was the only comfort and connection to the homeland for all the soldiers experiencing hell. However, it discarded sentimental, cherished rhymes from the hinterland. Individual authors with statements about their own creation follow.

The above sections have registered how the collected texts serve to commemorate soldiers and their localities in the material geographical and historical coordinates of the First World War, while what follows tries to address the poetry from that time explicitly from an aesthetic point of view, whereby it rejects a division by motif, since this appears concurrently.

- Precisely because the poems were created for the most part ad hoc, the laws of *intertextuality* are very important. Their technique is not disaggregated here; only the kinds of textual art that the authors relied on are indicated: the Bible, church hymns, literary folklore, Slovene poetry, revolutionary songs.

- A more thorough presentation of the *genre system* emerges from consideration of genres in states of emergency, to which war above all undoubtedly belongs. Genres are classified by the predominant genre into dramatic, epic or lyrical and characterized by

message, composition, style, the behaviour of the stated entity that plays the organizing role in the text, and the function that verifies the text for function in everyday life.

- It is essential to address *representational genres, with a predominance of the dramatic genre*, in the form of glorification, worship, deliberately stressing identity, praise, criticism. *These include reveille, satire, anthem, obituary, tombstone, letter.*

- *Publicist genres, with a predominance of the epic genre*, already show by their names that they are closely linked to the context, intended for immediate use. Older ones act like articles in rejected newspapers: *chronicle/witty pieces, reportage, sketch/genre pieces, inserts. Ballad alone is a convincing aesthetic category.*

- *Chosen motif, with a predominance of the lyrical genre*, expressed in various intensities a person's personal emotions, intimate experience of a spiritual state and ethical order and responds directly in the poems to the time and circumstances; to the outside world only if it corresponds to his mental experience. A cursory glance at these songs gives the impression that they are one-of-a-kind, but a careful breakdown showed that they are a vibrant genre system. It is true, though, that it is impoverished in terms of a personal element. Except with death, comrades, there is almost no personal message in them. Their motif is chosen here on the basis of its frequency and particularities in the collected poetic opus: *homeland, nature, love, death, faith.*

- The section on poetic style deals with language, *vocabulary and stylistic means*. These are very poor and above all rare. Some of the lyrics are poor in terms of message and grammatically clumsy, but they were created in the burning desire to step out for at least a moment from the harsh conditions of the front into a world of beauty and kindness, whether with the bitter thought of a recently lost comrade or memory of the bells of home or longing for home and the people in it.

Compared to poetry writing during World War II, there is no personal hatred or vulgarity towards the enemy on the other side of the frontline in these poems, only a fear of weapons.

10. Due to the long absence of men from home, family tragedies took place at home or in married life. Despite clear legal provisions, it was often the case that due to lack of evidence they could not be pronounced dead for a long time. In contrast, too, some were pronounced dead, with all the necessary evidence and in accordance with the law, who later returned.

11. Of all European nations, the first world war demographically affected Slovenes the most.

Devetnajsttisoč/Nineteen thousand (Judenburg, 20.1.1918) is not only the title of a poem but the number of the dead only in the famous "Emperor's Regiment". Vid Ambrožič is horrified: "*Nineteen thousand young men.*" "*They have told us 'officially' about these, but what else killed them is pitiful,/when no one knows about them, only God alone!*". Just in 1914, 30,000 men were drafted into the army, and about 35,000 did not return home in 1918.

This raises again the question of the threat to the Slovene nation over the centuries. Recalling at the end of the 19th century, Josip Marn, citing Ludvik Schoenleben, stressed how much fighting there had already been on today's Slovene territory: "*How much did the*

Slovenes fight with each other, then with their neighbours, the Venetians and Bavarians, with the Franks, Germans, Hungarians, and especially the Turks! - If what has been written is true, just from 1460 to 1508 the Turks were in Carniola 27 times and up to 200,000 people perished at that time, it is no wonder that the Slovenes do not have fairly old literary pieces of work.” And if we consider the blood tax of World War II and its consequences?

12. The question of the sense and justification of World War I is thus very much in place here. It was all the more delicate for citizens of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Yugoslavia, because adherents of former opposing sides found themselves together in the new state. This unpleasant truth was an enormous obstacle to shaping a shared memory of the war, its causes and consequences. This defeat attached the tag to Slovenes that they are not good soldiers in comparison to Serbs and soldiers from other South Slav republics, because they do not even have a military tradition. From the poems collected here, this label does not hold true for Slovenes. However, it is true that they may have been good soldiers in Austria for as long as they were really able to believe in it. In the first Yugoslavia, the military leadership did not trust them precisely because of their Austrian past, and they were never comfortable in this state precisely because of the broken continuity.

MOJEMU STAREMU OČETU V SPOMIN!

(*3. 9. 1878 – †15. 9. 1916)

Matevž Demšar, Foto: Trst, 1915

Na spomeniku padlim pred žirovsko cerkvijo je med 139 vklesanimi imeni v njihov spomin iz Zabrežnika prvi vpisan *Matevž Demšar*; oče naše mame. V avstrijsko vojsko je bil vpoklican že na sveto Ano, ko so Žirovci in okoličani na njen god 26. julija 1914 hiteli k priljubljeni cerkvi na Ledinico.

Iz njegovih pisem domačim je videti, da je rad bral. Žena mu sporoča, da mu je poslala časopis Slovenec in pratiko. Toda ko ga sprašuje, ali je pošiljko dobil, ji odgovarja: »... *ti naznanim, da sem knjige dobil, ali kaj mi nucaje, ko ih brat ne smem, ko so taki eni kot psi.*«

Leta 1915 je še pisal: »*Ljubi otroci, vsaj vi me ne pozabite.*« V drugem pismu jih prosi za molitev: »*Vsaj vendar vas bo Bog uslišal, da še pridem zdrav domu.*« O božiču

istega leta zahrepeni: »Da bi se vsaj še zdravi doma videli. Če se pa le doma ne bomo, v nebesih pa gvišno.«

Nikdar več se ni vrnil domov. Na bojišču v tirolskih gorah je bil ranjen in v poljski bolnišnici izkrvavel 15. 9. 1916.

voj	Krotan Mattia	2	7	18	12.16			
	Demšar Mattia	15	9	16	51			
voj	Koslowsky Amadio	2	7	18	12.17			

Matevž Demšar, kot padli avstrijski vojak vpisan v mrliško knjigo, ki jo danes hranijo v župnišču v Trentu, danes Italija. Foto: Andrej Stražar / Andrew Strazar, Kanada, 2012.

Zapustil je 32-letno ženo in sedem otrok, starih od dvanajst do dveh let. Mlajša dva sta očeta poznala le z edine fotografije iz leta 1915.

Družina brez očeta. Foto: Jože Filipič.

Njegovi najbližji več kot petdeset let niso niti vedeli, kje je pokopan; dokler njegov sin Franc ob obisku iz Kanade leta 1968 ni ugotovil in pri ustreznih italijanskih oblasteh tudi preveril, da počiva na pokopališču v Trentu. Takrat je še vsak vojak imel svoj grob. Ob spominu na stoletnico njegove smrti smo se njegovi potomci iz Slovenije, Kanade in Španije 28. 8. 2016 odpravili na njegov grob, vendar so kosti tam pokopanih vojakov italijanske lokalne oblasti položile v sarkofag mogočnega spomenika.

Spomenik v obliki sarkofaga ob vhodu na (danes zanemarjeno) pokopališče padlim avstrijskim vojakom v Trentu. Foto: Andrej Stražar / Andrew Strazar, Kanada, 2016.

Njuna vnukinja še le danes razume, kako da je mati, Matevževa žena na njeno prošnjo vedno zapela le eno in isto pesem:

*»Po gorah je ivje,
po dolinah je mraz,
oh, kje je moj ljubi,
oh, kje sem pa jaz.«*

V slovenski zavesti so bili dotlej vojaki kot posebna družbena kategorija popolnoma spregledani.

Zgodovinski kontekst pričujoče monografije se nanaša na čas, ko je bila večina slovenskega etničnega ozemlja pod habsburško dinastijo od okrog leta 1500 do poraza Avstro-Ogrske v prvi svetovni vojni 1914–1918. Uokvirjajo jo prve tiskane vrstice iz slovenske puntarske pesmi v kmečkem uporu leta 1515 do pesmi o tragičnem uporu slovenskih črnovojnikov z Antonom Hafnerjem na čelu v Judenburgu leta 1917.

Medtem ko prvo poglavje obravnava pesnjenje na vojne in vojaške teme v petih stoletjih, se drugo omejuje na samo pet let prve svetovne vojne. Statistika našteje okrog 70 različnih avtorjev z okroglo 1000 pesmimi. Njihovo geografsko obzorje sega na bojišča na južne in vzhodne Evrope.

Vid Ambrožič je zdržema preživel sedem let v vojaški suknji, tri leta kot nabornik in nato preživel prvo svetovno vojno. Ves čas je zvesto sledil vojnemu dogajanju in o njem napisal okrog 270 pesmi. Leta 1917 se pojavi kot strašljiv motiv lakota, ki je tudi spravila avstro-ogrsko vojsko na kolena in prisilila oblast, da se je morala vdati.

Edina svetla pridobitev je bila priključitev Slovenske krajine – današnjega Prekmurja tedanji Jugoslaviji oz. današnji Sloveniji.

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

28 €

ZALOŽBA
Z R C